

БЕОГРАД

НАУЧНИ
СТАЊАК
СЛБИСТА
У ВУКОВЕ
ДАНЕ

СРПСКИ ЈЕЗИК И ЊЕГОВИ РЕСУРСИ:
ТЕОРИЈА, ОПИС И ПРИМЕНЕ

41/3

БЕОГРАД, 2012.

МЕЂУНАРОДНИ СЛАВИСТИЧКИ ЦЕНТАР
Филолошки факултет, 11000 Београд, Студентски трг 3/1

НАУЧНОИСТРАЖИВАЧКИ ПРОЈЕКАТ
СРПСКИ ЈЕЗИК И ЊЕГОВИ РЕСУРСИ:
ТЕОРИЈА, ОПИС И ПРИМЕНЕ

Овај зборник садржи реферате прочитане у оквиру посебне секције на 41. научном састанку слависта у Вукове дане (2011. године). Сарадници на пројекту прочитали су тада основне тезе својих истраживања, што је, одмах, било предмет дискусије присутних колега. Током наредних месеци саопштења су уобличена у научне радове које су, затим, рецензирала двојица компетентних стручњака и дала сагласност за њихово објављивање. Сви аутори овде публикованих радова су наставници и сарадници Катедре за српски језик са јужнословенским језицима Филолошког факултета Универзитета у Београду.

Руководилац пројекта је проф. др Божо Ћорић.

**Сви прилози у овом зборнику су из категорија
оригиналних научних радова.**

За издавача:
Проф. др Драгана Мршевић-Радовић

Уређивачки одбор:
Проф. др Божо Ђорић
Доц. др Александар Милановић

Уредник:
Доц. др Александар Милановић

Рецензенти:
Проф. др Живојин Станојчић
Проф. др Љубомир Поповић

Технички уредио и штампу водио:
Милан Крсмановић

Коректор:
Милан Крсмановић

Овај Зборник је штампан уз помоћ
Министарства просвете, науке и технолошког развоја
Републике Србије

Издавач:
Међународни славистички центар
на Филолошком факултету
Филолошки факултет, Београд,
Студентски трг 3

Рукописи се не враћају

Штампа:
ЧИГОЈА ШТАМПА
Београд, Студентски трг 13

ISBN 978-86-6153-088-3

Божо Б. ЋОРИЋ*
Филолошки факултет
Универзитета у Београду

ЈЕЗИЧКИ РЕСУРСИ И ТВОРБА РЕЧИ (на примеру једне творбеносемантичке скупине)

У раду се, кроз призму одређених језичких ресурса, анализира скупина изведених именица са општим значењем *производа животињског порекла*.** Експланаторни материјал представљен је у форми табела, које су послужиле као база свеукупне творбене анализе.

Кључне речи: ресурси, основинска реч, суфикс, дериват, граматика, производ животињског порекла, десупстантиви, деадјективи, изведена именица

1. Ресурси

1.1. Граматички ресурси

Граматичка литература српског (односно српскохрватског језика) уопштено гледано, садржи значајне информације о дериватима са значењем *производа животињског порекла* (даље ПЖП). (Консултоване су све релевантне публикације граматичке намене од почетка 19. века до данас.)

В. ТАБЕЛУ 1.***

Као што показује табела 1, број анализираних примера варира од аутора до аутора, од дела до дела: студије посвећене искључиво творби речи располажу већим бројем потврда, него граматике општег типа. (Од тога одступа

---

* bozocoric@yahoo.com

** Овај рад представља наставак истраживања чији је један део објављен у зборнику реферата са међународне научне конференције *Творба речи и њени ресурси у словенасим језицима* (Београд, 28–30. мај 2012). Тамо је наведена и свеукупна литература. (Исп. Ћорић 2012).

*** Из техничких разлога табеле су дате скупно, на крају рада, а не на местима где се очекују.

једино Белић). Занимљиво је да најстарије публикације ове врсте не доносе потврде за деривате мотивисане називима пернатих животиња (до половине двадесетог века.)

1.2. Дијалекатски ресурси

1.2.1. Иако дијалекатска творба речи не располаже бројним истраживачким резултатима, ипак се на основу потврда из скупине ПЖП може закључити да српски дијалекти, посебно они који нису ушли у основицу књижевног језика, располажу занимљивим ресурсима различитих творбених типова.

1.2.1.1. Дијалекатска грађа садржи потврде за називе *меса* животиње кавких нема у књижевном језику: *тучевина*, *кокошевина*, *кокодштина*, *сометина*, *овнуина*, *овчињаћ*, *свињштина* и сл.

1.2.1.2. Источне крајеве српске језичке територије карактеришу деадјективне структуре на *-ећина*: *зајчећина*, *јарећина*, *јагњећина*, *јунећина*, *овнећина*, *овчећина*, *пилећина*, *прасећина*, *свињећина*, *телећина*.

1.2.1.3. Дијалекти располажу широким дијапазоном потврда за називе *измета* (ђубра): *говедњаћ*, *говедњак*, *говедњаџи*, *зечејџак*, *коњитрак*, *коњштак*, *кокошињаћ*, *кокошињаџ*, *крмећњак*, *кучњаћ*, *лисиџџак*, *маћак*, *маћџак*, *маћевина*, *маџињаћ*, *маџињаџ*, *маћњаћ*, *маћњаџ*, *мачоњаћ*, *мишиџџак*, *мишињаћ*, *мишоњаћ*, *мишињаџ*, *свињштак*, *свињштак*, *пџсиџџак*, *пџчиџџак*, *телећњак*, *тичиџџак*.

1.2.1.4. Централну и северну језичку зону, која трпи утицаје и са истока и са запада, карактерише коегзистенција двеју конкурентних структура – на *-ећина* и *-етина*: *говедина*, *гучевина*, *јагњећина*, *јунећина*, *пилећина*, *прасећина*, *телећина*, *ћурећина*, *свињећина* и *говедина*, *гучетина*, *јагњетина*, *јунетина*, *пилетина*, *прасетина*, *свињетина*, *телетина*, *ћуретина*.

1.3. Лексикографски ресурси

Лексикографска литература занимљива је не толико потврдама анализираних изведених именица, већ типовима њихове лексикографске дефиниције. Деривати са значењем ПЖП дефинисани су, начелно, на три начина: дублетном формом (синонимом), именичком синтагмом са конгруентним атрибутом, именичком синтагмом са падежним атрибутом и комбинацијом претходних начина (в. табелу 2). Најчешће су дефиниције синтагматског типа, при чему је изведеница могла бити схваћена као деадјективна и као десупстантивна формација (*телетина* = *телеће месо*; *гушчетина* = *месо од гуске*), а има лексикографа који су у дефиницију, каткада, укључивали обоје (*телетина* = *телеће месо/месо телета*). Дијалекатски речници своје одреднице уопште, па и изведенице са значењем ПЖП, дефинишу књижевним језиком, дакле на исти начин као речници књижевног језика (стoga нам не помажу у рашчлањивању деривата у складу са дијалекатским елементима, те их нисмо ни унели у табелу). Описни речници (РМС, РСАНУ) садрже и потврде којих у старијим изворима (речницима и граматикама нема), као на

пример *вучевина* (додуше, упућује се на лексему *вучетина*) у значењу *коже*, *крзна* или производе од тога (*капа*, *огртач* и сл.). Како показује ТАБЕЛА 4 неки деривати потврђени су у свим речницима, неки само у једним. Има деривата који су, као *говедина* или *зечевина*, свугде једнако дефинисани (*говеђе месо*), а други различито (*гушчетина* – месо од гуске, гушчије месо; *јагњетина* – месо јагњета, јагњеће месо).

В. ТАБЕЛУ 2.¹

1.4. Књижевноуметнички ресурси

Књижевноуметнички ресурси углавном су инкорпорирани од раније у граматичке и лексикографске ресурсе. Нека истраживања указују на слабу заступљеност овакве лексике у поетским делима. Показало се, рецимо, да су у остварењима романтичарских песника потврђени само *овчина* (месо), *међедина*, *рисовина* (кожа) (Ристић 1970). Изузетак представља, у овом смислу, песник Љ. Симовић (у његовом делу потврђени су примери као *јагњетина*, *овчетина*, *говеђина*, *коњетина*, *свињетина*, *вепровина*, у значењу *меса животиње*) (Радовић Тешић 2011: 66).

1.5. Електронски ресурси

Корпус савременог српског језика Математичког факултета у Београду међу 113 милиона речи садржи и потврде за изведенице са значењем продукта животињског порекла. Ова електронска збирка српске лексике садржи углавном структуре карактеристичне за књижевни језик, што је сасвим у складу са коришћеним изворима. На основу овог ресурса може се, лако, утврдити и фреквенција изведеница овог типа, што, између осталог, говори и о култури исхране, кад је реч о врсти меса (*пилетина* има 404 потврде, *говедина* – 264, *јагњетина* – 220, *свињетина* – 198, *туњевина* – 137, *јунетина* – 118, *прасетина* – 93, *телетина* – 80, *ћуретина* – 62, *овчетина* – 54, *сомовина* – 20, *јаретина* – 19, *коњетина* и *пачетина* – 15, *срнетина* – 12, *зечетина* 11, а *гушчетина* – 7, итд.). Изван скупине *меса*, из неких разлога, нашла се на првом месту по фреквенцији лексема *слоновача* са 210 потврда. У односу на нашу укупну грађу, јасно се уочава превласт структура са завршетком *-ина* (творбени типови на *-ина*, *-етина*, *-овина/-евина*).

2. Основинске речи

2.1. Изведенице су, начелно, мотивисане именицама које значе одређену животињу (схваћено у најширем смислу) или придевима изведеним од тих

¹ Празна места поред деривата значе одсуство потврде у наведеним речницима, односно њихове потврде су у граматичким и дијалекатским изворима.

истих именица. Угрубо се, на основу укупног корпуса, може издвојити *сто-тињак* основинских речи (в. ТАБЕЛУ 3).

2.2. Број основинских речи је апроксимативан поред осталог и зато што се неки деривати могу, генетски, двојако интерпретирати: а) као десупстантиви и као деадјективи (укључивањем два мотивациона смера, број основинских речи се повећава, и обратно); б) неки деривати се могу протумачити и тако као да им је основинска речи назив „за младунче животиње“ (исп. *вуче, -ета, гушче, -ета, маче, -ета, паче, -ета, пуре, -ета, туче, -ета*, и сл.), па би се њиховим укључивањем у табеларни регистар, број основинских речи могао повећати.

2.3. Неке од основинских речи мотивишу, у нашем корпусу, више од једног деривата (исп. *вол(л) → волетина/воловина; вук → вучевина, вучина, вучетина; зец → зечевина, зечина, зечетина, прч → прчевина/прчетина*, и сл.).

2.4. Међу основинским речима нашла су се и два проста придева (*дивљи* и *мрли*), што је изузетак у односу на друге основинске придеве (изведене од назива за животињу).

2.5. Неки мотивисани придеви су наведени у загради (већином они изведени суфиксом *-ов/-ев*), чиме се хтело указати на постојање двојне мотивације – *десупстантивног* и *деадјективног* типа.

В. ТАБЕЛУ 3.

3. Творбени форманти и типови мотивације

3.1. Граматичка литература, посебно она старија, показује да доминантну позицију у процесу творбе назива за производе животињског порекла има суфикс *-ина*. Иако је од првих радова запажен сегмент *-етина* у образовањима у којима, формално-генетски гледано, није очекиван, проћи ће доста времена да се овај аломорф почне експлицитно третирати као посебан творбени формант. Сличан је био однос и према форманту *-овина/-евина*.

3.2. Млађи граматичари дају прецизнију систематизују творбених форманата праћену одговарајућим примерима. Тако гледано, својом продуктивношћу издвајају се творбени типови са формантима *-ина, -етина, -овина* и *-евина*. Ако се, међутим, посматра укупна слика форманата у српском језику (створена на бази књижевнојезичких и дијалекатских ресурса), онда би њихов регистар био далеко већи: *-ина, -етина, -овина, -њак, -ак, -ица, -еница, -ац, -ољак, -ињак, -иштак, -љак, -штина, -ача, -овњача, -едина*. Из овог списка се не види степен продуктивности појединих творбених типова са наведеним формантима, али кад се уз њих поставе примери из корпуса, онда слика постаје у том погледу јаснија: продуктивни су сви они типови творбе чији је формални показатељ завршетак *-ина* (општи корпус), као и творбени тип на *-ак* (регионалног карактера). По правилу, други регионални типови творбе су непродуктивни (представљени су углавном појединачним приме-

рима). Неки примери се могу двојако рашчланити што значи да имају двојну мотивациону структуру.

3.3. Из назива многих животиња изводе се називи младунчади суфиксом *-е*, што уноси, у нашем случају, тешкоће у одређивању основинске речи, а онда и у идентификацију самог форманта. Називи младунчади као *туче*, *-ета* (←*тука*), *пуре*, *-ета* (←*пура*), *ћуре*, *-ета* (←*ћурка*) и сл. могу, макар теоретски, постати база за деривате *тучетина*, *пуретина*, *ћуретина* и сл., а то онда значи да припадају творбеном типу са суфиксом *-ина*. Ипак, тешко је замислити да се у исхрани користи, бар на овим просторима, месо такве младунчади, те је реалнија мотивација која као основинску реч има назив одрасле животиње (у нашим примерима – пернате), а онда ти деривати иду у творбени тип на *-етина*. На овај проблем већ је, узгредно и непрецизно, скретана пажња: „Палатализацију *-к* имамо у *гушчетина* и *пачетина* (који би по постонку могли бити и од *гушче* односно *паче*, али су по значењу свакако везани за *гуска* и *патка*)“ (Клајн 2003: 77).

3.4. Лексема *дивљетина* необична је по томе што у основи има придев *дивљи*, па би била једини деадјектив на *-етина*. Могуће ју је протумачити и у као десупстантив, од *дивљач*, са окрњеном основом (дакле, парафраза би била *месо дивљачи*).

3.5. И дериват *мрледина* има, по свој прилици, придевску основу, али коректна творбена парафраза је отежана већ и због неуобичајености самог придева (РСЈ га, с разлогом, нема), што се види и по речничкој дефиницији.

3.6. Деривати *вучевина* и *прчевина* проблематични су зато што придеви на *-ев* нису уобичајени у језику, па би их пре требало ставити у групацију са једноструком мотивацијом (међу десупстантиве).

3.7. Приложена табела скреће пажњу и на раширену конкуренцију међу творбеним типовима, што показују, између осталог, примери *вуч-ина*, *вучевина*/*вуч-евина* и *вуч-етина*, *зеч-ина*, *зеч-етина* и *зеч-евина*/*зечев-ина*, *кокош-етина* и *кокош-евина*, *коњ-штрак* и *коњ-иштрак*, итд.

3.8. Табела такође показује да се неки корени налазе у више од једне, односно две изведенице. Корен *миш-* долази у: *миш(и)јак*, *мишољак*, *мишињак*, *мишињац*, *мишечњак*; *кокош-* у *кокошетина*, *кокошевина*, *кокошињак*, *кокошињац*, *вук-* у *вучина*, *вучетина*, *вучевина* и сл. Овакве вишеструкости чешће срећемо у дијалекатским ресурсима.

В. ТАБЕЛУ 4.

4. Закључне напомене

4.1. У раду је, на бази табеларно представљених граматичких ресурса, затим регистра основинских речи и регистра творбених форманата, те инвентара целокупног корпуса, праћеног лексикографским дефиницијама, извршена творбено-семантичка анализа изведених именица са општим зна-

чењем *производа животињског порекла* (издвојене су конкретне семантичке скупине, утврђени типови творбе, типови мотивационих веза међу конституентима изведене речи, откривени конкурентни односи међу типовима творбе и сл.).

4.2. Изведенице су, начелно, мотивисане именицама које значе одређену животињу (схваћено у најширем смислу) или придевима изведеним од тих истих именица. Угрубо се, на основу укупног корпуса, може издвојити *сто-тињак* основинских речи.

4.3. У погледу продуктивности прва места заузимају творбени типови чији су формални показатељи завршеци *-ина* (општи ресурс) и *-ак* (дијалекатски ресурс).

4.4. Иако дијалекатска творба речи оскудева значајнијим истраживачким резултатима, ипак се на основу потврда из скупине производа животињског порекла може закључити да српски дијалекти, посебно они који нису ушли у основицу књижевног језика, располажу занимљивим инвентаром различитих творбених типова.

4.5. Електронске збирке речи саременог језика указују на превласт структура са завршетком *-ина* (творбени типови на *-ина*, *-етина*, *-овина/-евина*).

ЛИТЕРАТУРА

- Бабић 1986:** Stjepan Babić, *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*, Nacrt za gramatiku, Djela JAZU 62, Zagreb: JAZU – GLOBUS.
- Бакотић 1936:** Лујо Бакотић, *Речник српскохрватског књижевног језика*, Београд: Планета
- Барић 1995:** Eugenija Barić *et al.*, *Hrvatska gramatika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Белић 1949:** Александар Белић, *Савремени српскохрватски књижевни језик. II. Наука о грађењу речи*. Београд: Научна књига.
- Даничић 1876:** Ћуро/ Даничић, *Основе српскога или хрватскога језика*, Београд: Државна штампарија.
- Ивековић/Броз 1901:** F(ranjo) Iveković, Ivan Broz, *Rječnik hrvatskoga jezika*, I A-O, II P-Ž, Zagreb: Štamparija K. Albrechta.
- Карацић 1828:** Вук Стеф(ановић) Карацић, „Главна свршивања суштествителни и прилагателни имена у српском језику,“ *Даница*, Беч, 1828, 1–135. Прештампано у: *Сабрана дела Вука Карацића*, књ. VIII, Београд, 1969, 233–321.
- Клајн 2003:** Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику*, Други део, Суфиксација и конверзија (Прилози граматици српскога језика II), Београд: Завод за уџбенике /Институт за српски језик САНУ/Матица српска.
- Лескин 1914:** August Leskien, *Grammatik der serbo-kroatischen Sprache*, Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuchhandlung.

- Маретић ¹1899:** Т(омислав) Маретић, *Gramatika i stilisika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb: Štampa i naklada knjižare L. Hartmana.
- Маретић ²1931:** Т(омислав) Маретић, *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb: Obnova.
- Маретић ³1963:** Т(омислав) Маретић, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Московљевић ²1990:** Милош Московљевић, *Речник савременог српскохрватског књижевног језика с језичким саветником*, Београд: Аполон.
- Новаковић ¹1894:** Стојан Новаковић, *Српска граматика*, Београд: Издање и штампа Државне штампарије.
- Новаковић ²1902:** Стојан Новаковић, *Српска граматика*, Београд: Издање и штампа Државне штампарије.
- Радовић Тешић 2011:** Милица Радовић Тешић, „Функционалност лексике хране и пића у поезији Љубомира Симовића“, *Научни састанак слависта у Вукове дане* 40/1, Београд, 2011, 63–71.
- Ристић 1969/1970:** Олга Ристић, „Лексичко-семантичке одлике творбе именица у неких српских и хрватских романтичарских песника“, *Јужнословенски филолог* XXVIII/3–4, Београд, 1969, 219–320; 3–4, 1970, 387–451.
- РСМС:** *Речник српскохрватског књижевног језика*, I–VI (Нови Сад/Загреб, 1967, I–II; Нови Сад – Загреб, 1969, III; Нови Сад, 1971, IV; Нови Сад, 1973, V; Нови Сад, 1976, VI).
- РСАНУ 1959–2010:** *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, књ. 1–18, Београд.
- РСЈ 2007:** *Речник српског језика*, Нови Сад.
- Стевановић ³1975:** М/ихаило/ Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (Грамаатички системи и књижевнојезичка норма) I*, Београд: Научна књига.
- Ћорић 2012:** Божо Ћорић, „О дериватима са значењем производа животињског порекла у српском језику“, у: *Творба речи и њени ресурси у словенским језицима, Зборник радова са четрнаесте међународна научне конференције Комисије за творбу речи Међународног комитета слависта*, Београд, 2012: Филолошки факултет, 367–385.

Вођо Ћорић

THE LANGUAGE RESOURCES AND WORD-FORMATION
(ON THE EXAMPLE OF A WORD-FORMATIONAL AND SEMANTIC GROUP)

Summary

1. The paper brings the word-formational and semantic analysis of derived nouns with general meaning “animal origin products“. The analysis is based on the grammatical resources presented by tables, by the registry of stem-words and by the registry of word-formational suffixes as well as by the complete corpus accompanied by lexicographic definitions. The specific semantic groups are separated, the types of word-formation and the types of motivating connections between the constituents of

a derived word are defined, and the competitive relations between the word-formational types and the suffixes synonymy are found.

2. The grammatical literature (all relevant publications aimed to questions of grammar since 19th Century until now were consulted), generally, contains the corresponding information about derived nouns meaning “animal originated products“ – but only in a possible measure as it regards the task and broadness of the subjects that such publications have in their domains.

3. Principally, derived nouns are motivated by nouns that mean a determined animal (in the broadest sense) or by adjectives derived from the same nouns. Roughly, based on the complete corpus, one may point out around a hundred of stem-words.

4. From the aspect of productivity, the word-formational types with the formal indicators *-ina* (general resource) and *-ak* (dialectal resource) occupy the first places.

5. Although the dialectal word-formation is poor in more significant research results, nevertheless, according to confirmed cases in the group of nouns meaning products of animal origin, one may conclude that in the Serbian dialects, especially in those that did not enter into the base of literary language, an interesting inventory of different formational types do occur.

6. The electronic collections of contemporary Serbian words are demonstrating the dominance of the structures with the ending *-ina* (word-formational types with *-ina*, *-etina*, *-ovina/-evina*).

ТАБЕЛА 1. Грађа из граматичких ресурса

Караић 1828.	Даничић 1876.	Новиковић 1894; 1902.	Маретић 1899; 1931; 1963.	Лесковић 1914.	Бешћ 1949.	Стевановић 1975.	Бабић 1976.	Бартић 1995.	Клајн 2003.
говејина зечина јарина јарелна јављетина јављетина крметина козјевина лиснотина овновина овјезина прасетина рисовина свињетина срнетина сомовина самуровина телетина	браветина вучина говедина говедина зечевина јављетина јављетина јављетина јављетина јављетина јављетина јављетина козица козица кравина кравина курјезина мелвједина мишевина мрлетина овновина овчина прашевина прасетина рисовина самуровина свињетина срнетина прасетина прасетина рисовина свињетина срнетина школчевина	говедина зечевина овновина	браветина вучина говедина дивљетина зечевина јављетина јављетина јављетина јављетина јављетина јављетина јављетина јављетина кравина козица козица кравина овновина овчина прашевина прасетина рисовина самуровина свињетина срнетина телетина	вучетина вучина говедина зављетина јављетина јављетина мелвједина мишевина овновина прашевина рисовина телетина	браветина вучина гушчевина зечина јављетина јарина козица мишевина	браветина вучина говедина говедина зечетина зечина јављетина јављетина јарина козлетина крметина медведина пилетина прасетина телетина	браветина вепровина говедина гушчетина дворовина зевровина зечина зечина јављетина јављетина јарина јарина јеленовина јелетина китовина козјетина козјетина козјетина козлетина козловина коњетина корњачевина крметина манчетина мелвједовина мишевина овчетина овчина пачетина пилетина пилетина прасетина прасетина самуровина рисовина самуровина свињетина свињетина срнетина срнетина телетина туњевина туњевина ћуретина	браветина гушчетина зечевина јављетина овчетина пачетина пилетина срнетина телетина	браветина волетина говедина говејина гушчетина дворовина зечина зечина јављетина јављетина јарина јаревина јаретина јунетина козетина коњетина корњачевина кравина курјачина мелвједина мишевина овчетина овчина пачетина пилетина пилетина прасетина прасетина самуровина свињетина сомовина срнетина телетина туњевина туњевина ћуретина

ТАБЕЛА 2. Инвентар деривата и лексикографске дефиниције

ДЕРИВАТИ	ИВЕКОВИЋ	БАКОТИЋ	МОСКОВЕЉЕ-ВИЋ	РМС	РСАНУ	РСЈ
бивољина					бивоље месо	
бивољача				кожа од бивола		
браветина	бравље месо, види брављетина	месо од овна	месо одрасла брава, нарочито овце или козе	бравље месо, овчетина	месо одрасла брава, обично овце или козе	бравље месо, овчетина
брављетина	бравље месо			месо од ветра, свињетина	в. браветина	месо од ветра, свињетина
вепровина	месо вепарско	месо од вепра				
волетина				воловско месо	месо од вола, говедина	
воловина				воловско месо	в. волетина	
вучевина				в. вучетина	в. вучетина; вучје месо	
вучетина		вучје месо	вучје месо	вучја кожа или крзно; вучје месо	вучевина; вучје крзно; вучји месо	вучја кожа, вучје крзно; вучје месо, в. вучетина
вучина				вучје крзно	в. вучетина; вучја олака	
говедина	види говеђина, говеђе месо	говеђе месо	говеђе месо	говеђе месо	говеђе месо	говеђе месо
говеђина	говедина, говеђе месо	говеђе месо		= говедина	в. говедина	
гушчевина		месо од гуске	гушчије месо	измет, нечит од гусака; в. гушчетина	в. гушчетина	
гушчетина				гушчетина	гушчије месо	гушчије месо
гучетина						
гучећина						
дабровина		даброво месо	даброво месо	даброво крзно	даброво крзно; миршињава месо	даброво крзно; в. дабровица
дабровица				даброва маст	в. дабровина (2)	
дивљачина						месо од дивљачи; јело стрављено од тога меса
дивљетина				месо (од) дивљачи	кожа или месо од дивљачи	
ждробетина				месо од ждробета	„длака ждробетина”	
ждробџак					ждробџи зуб	
зајчевина						

зајчевина					зече месо, зечевина	
зевовина					зеврина кожа	
зечевина	зече месо	зече месо	зече месо	зече месо	зече месо, зече крзно, зеча	зече месо;
зечетина				зеча кожа	в. зечевина	зече месо; зече крзно; зеча кожа
зечјак						
зечина					в. зечевина (2)	
јагњетина	види јањетина, јагњеће месо, види јањчевина	месо од јагњета	јагњеће месо	јагњеће месо, јагњеће печење	месо од јагњета, јањеће месо	јагњеће месо; печење од јагњећег меса. 2. јањећа кожа, крзно.
јагњетина					в. јагњетина	
јањчевина				јањчево месо	јањачева кожа, јањчево месо	месо јањаца
јањетина				јањетина	в. јагњетина	јањеће месо
јањетина				в. јагњетина	в. јагњетина	
јањчевина	јарче месо			ја(г)њетина	месо од јањаца, јагњетина	
јареница					в. јарина; јарећа кожа,	
јаретина	јареће месо		јареће месо	јареће месо	месо од јарета, јарећа кожа	јареће месо; јарећа кожа;
јаретињак					јарећа кожа (покр.)	
јарећина					в. јаретина	
јарина					јагњећа вуна; коза вуна; коза длака, кострет.	
јарчевина		месо од јарца	месо од јарца		в. јаретина	јарчетина
јарчетина		месо од јарца	месо од јарца	јарч(и)је месо	јарч(и)је или уопште козје месо; задах од козе	јарчије месо; задах од коза или јарца
јеленовина				јеленско месо	јеленска кожа	јеленска кожа
јелетина (sic)						
јунетина					јунећа месо	јунеће месо
јунетина						
китовина					уље од кита	

китовања				китова кост		китова кост	
козетина			козје месо	козје месо	козје месо	козје месо	козје месо
козина				козје месо	козја длака, , кострет, јарина;	козја длака, , кострет	козја длака, кострет
козјевина		козје месо			в. козетина	в. козетина	
козјетина			козлеће месо		в. козетина	в. козетина	
козјевина					б. козетина	б. козетина	
козјетина					в. козетина	в. козетина	
козјетина				<i>јареће месо</i>	<i>јаретина/јареће месо</i>	<i>кожа од козјета, јаретина;</i>	<i>кожа од козјета,</i>
козјетина					<i>месо од козјета, јаретина;</i>	<i>јаретина;</i>	<i>јаретина;</i>
козјетина					<i>в. козјетина</i>	<i>в. козјетина</i>	<i>месо од јарета.</i>
козјетина					в. козјетина	в. козјетина	
кокошевина					кокошије месо	кокошије месо	
кокошетина							
кокошињак					кокошији измет	кокошији измет	
кокошињац					в. кокошињак	в. кокошињак	
коњетина		коњско месо		<i>коњско месо</i>	<i>коњско месо</i>	<i>месо од коња, коњско месо</i>	<i>месо од коња, коњско</i>
коњина					коњска кожа	коњска кожа	<i>месо</i>
коњштак							
коњштак					коњска балета	коњска балета	
коњштрак							
корњачевина					корњачина кора ..., корњачи-	корњачина кора, ...,	корњачина кора, ...,
корњачина					но месо	но месо	корњачино месо.
корњачина					в. корњачевина	в. корњачевина	
краветина					кравље месо, в. кравина	кравље месо, в. кравина	
кравина					кравља кожа	кравља кожа	
крметина		крмеће месо, види прашчевина, свињетина	свињско месо	<i>свињско месо</i>	<i>крмеће месо</i>	<i>свињско месо, свињетина</i>	<i>в. свињетина</i>
крмењак						свињски измет	
крмејина					в. крметина	в. крметина	
кунетина					кунина кожа, кунеће крзно,	кунина	кунина кожа, кунеће крзно,
кунина					кунина	кунина	кунина

кунџевина									
куновина				куново крзно		кунина кожа, кунџе крзно, кунџина, кунџа		кунина кожа, кунџино крзно	
куњетина ¹									
курјачина						курјаче крзно, курјачја кожа		курјачко крзно, курјачка кожа, вучетина	
кучњак									
лисичина						лисице крзно			
лисичијак						лисици измет			
лососовина					месо од лососа	месо од лососа		месо од лососа	
магарџак						магарџи измет			
магарџина						месо од магарца			
маџњак									
мачетина				маче месо		маче месо; мача кожа;		маче месо	
мач(и)јак						маче крзно			
мачињак						мачи измет			
мачљак						в. мач(и)јак			
медв(ј)елина		медвеђе месо	медвеђе месо	медвеђе месо		медвеђа кожа, крзно од медвеђе коже (sic), medvede meso;		медвеђа кожа; крзно од медвеђе коже (sic)	
медв(ј)еловина						в. медведина			
медвеђина						в. медведина			
међедина						в. медведина			
мишевина						в. мишјак			
мишетина						в. мишјак			
мишџњак						в. мишјак			
мишељина						мишје крзно			
мишељњак						в. мишјак			
мишињак						в. мишјак			
мишињац									

¹ Дијалекатски фонетски лик речи *коњетина*.

миш(и)јак								в. мишјак	
мишјак								мишији измет	
мишољак									
мрледина								месо од утинуле животиње	
овнстина							<i>овнујско месо</i>	<i>овнујско месо, овчстина</i>	
овчњак									
овновина								в. овнстина	
овнујина								в. овчстина	
овчевина						<i>месо од овце</i>		овчје месо	
овчстина						<i>ветшина</i>		<i>овчије месо</i>	<i>овчије месо</i>
овчћина								в. овчстина	
овччина								овчија кожа	
овчјак								овчији измет, овчији брабоњак	
овчјевина									
пачјак									
пачевина								<i>пачији измет</i>	
пачетина								<i>пачује месо</i>	<i>пачије месо (као храна)</i>
пачијак								<i>пачији измет; исп. пачевина</i>	
пилетина								месо од пилета, пилеће месо	пилеће месо
пилелина						месо од пилета		пилеће месо	
прасетина						месо од прасета		прасеће месо	<i>прасеће месо</i>
прасебина									
прашчевина									
прчевина						месо овнујско или јареће			
прчетина						месо од прча		месо од прча, јаретина	
псефевина									
пуретина									
риловина (sic)									
рисовина								крзно од риса	крзно риса
самуровина								крзно од самура	крзно од самура

свињетина	свињеће месо	месо од свиње, свињско месо	свињско месо	свињско месо	свињско месо
свињбина					
свињштак					
свињштина					слонове кљове ...
словача					
словина					
смуђевина	смуђово месо	месо од смуђа	смуђево месо	смуђево месо	месо од сома
сомовина	сомово месо	месо од сома	месо сома		
сометина					
срнетина	срнеће месо	месо од срне	срнеће месо	срнеће месо	срнеће месо
телетина		месо од телета	телеће месо	телеће месо	телеће месо
телебина	телеће месо		телеће месо		
тетребовина				тетребово месо	месо од тетреба
тигровина					
тичијак					
туњина		месо од туња		месо туне	
туњевина			месо од туња	месо туне	месо туња, туне
туњина			месо од туња		
тучевина	месо од туче				в. тучетина
тучетина					туч(и)је месо, тучетина
ћуретина			ћуреће месо	ћурчије месо	ћурчије месо, ћуретина
ћуревина					
човјетина (sic)					
школчевина					

ТАБЕЛА 3. Регистар основинских речи

1. биво(л), -ла	29. јањац, -њаца	59. магарећи, -а, -е	89. нура, -е
2. бивољы, -а, -е	30. јање, -ета	60. мацны, -а, -е	90. рис, -а
3. брав, -а	31. јарац, -раца	61. мацка, -е	91. самур, -а
4. брављы, -а, -е	32. јаре, -ета	62. мацны, -а, -е	92. (самуров, -а, -о)
5. вепар, -пра	33. јарећи, -а, -е	63. мац(и)ји, -а, -е	93. свыња, -е
6. (вепров, -а, -о)	34. јарчев, -а, -о	64. медв(ј)ед, -а	94. свынећи, -а, -е
7. во(л), -ла	35. јелен, -а	65. мефел, -а	95. слон, -а
8. вуц, -а	36. (јеленов, -а, -о)	66. миш, -а	96. (слонов, а, о)
9. говедо, -а	37. јуне, -ета	67. мишећи, -а, -е	97. смуђ, -а
10. говеђи, -а, -е	38. јунећи, -а, -е	68. мишынь, -а, -е	98. сом, -а
11. гуска, -е	39. кит, -а	69. миш(и)ји, -а, -е	99. (сомов, -а, -о)
12. гучећи, -а, -е	40. (китов, -а, -о)	70. мрли, -а, -о	100. срна, -е
13. лабар, -бра	41. коза, -е	71. ован, -вна	101. теле, -ета
14. (лабров, -а, -о)	42. кози, -а, -е	72. овнећи, -а, -е	102. телсћи, -а, -е
15. дивљач, -и	43. козле, -ета	73. (овнов, -а, -о)	103. тетреб, -а
16. дивљы, -а, -е	44. кокош, -и	74. овнуји, -а, -е	104. тигар, -гра
17. ждр(и)јеб, -ета	45. кокошынь, -а, -е	75. овнујски, -а, -е	105. тигров, -а, -о)
18. ждребећи, -, -е	46. коњ, -а	76. овна, -е	106. тич(и)ји, -а, -е
19. зајчев, -а, -о	47. корњача, -е	77. овчији, -а, -е	107. тука, -е
20. зајчећи, -а, -е	48. крава, -е	78. овчећи, -а, -е	108. туна, -е
21. зебра, -е	49. крме, -ета	79. нас(и)ји, -а, -е	109. туњ, -а
22. зец, -а	50. крмећи, -а, -е	80. пачији, -а, -е	110. хуре, -ета
23. зечев, -а, -о	51. куна, -е	81. патка, -е	111. хурећи, -а, -е
24. зеч(и)ји, -а, -е	52. кунећи, -а, -е	82. пиле, -ета	112. хурка, -е
25. јагње, -ета	53. курјак, -а	83. пилећи, -а, -е	113. човјек, -а
26. јагњећи, -а, -е	54. (курјачији/курјачи, -а, -е)	84. прасац, -сца	114. шкопац, -нца
27. јазавац, -вна	55. куче, -ета	85. прасе, -ета	115. (шкопчев, -а, -о)
28. (јазавчев, -а, -о)	56. лисица, -е	86. прасећи, -а, -е	
	57. лисич(и)ји, -а, -е	87. прч, -а	
	58. лосос, -а	88. псећи, -а, -е	

ТАБЕЛА 4. Регистар суфикса, типови мотивације

-ина	десупстантиви	бивол-ина, вуч-ина, говед-ина, дивљач-ина, ждробет-ина, зеч-ина, јагњет-ина/јањет-ина, јарет-ина, јар-ина, јунет-ина, коз-ина, козлет-ина, кози-ина, коњ-ина, корњач-ина, крава-ина, кура-ина, кул-ина, курјач-ина, лисич-ина, медв(ј)ед-ина, међед-ина, овч-ина, пилет-ина, прасет-ина, телет-ина, тун-ина, туљ-ина, ћурет-ина
	деадјективи	једнострука мотивација двострука мотивација
-етина		говеш-ина, гучеш-ина, зајчеш-ина, јагњеш-ина, јањениш-а, јареш-ина, јунеш-ина, крмеф-ина, магареш-ина, мелвеф-ина, мишеф-ина, овну-ина, овнеш-ина, овчеш-ина, пилеш-ина, прасеш-ина, свињеш-ина, телеф-ина, ћуреш-ина
-овина	једнострука мотивација	вепров-ина, волов-ина, дабров-ина, јеленов-ина, лососов-ина, меду(ј)ед-овина, овнов-ина, сомов-ина, тетребов-ина, тигров-ина, зебр-овина, кози-овина, кун-овина
	двострука мотивација	вепр-овина, вол-овина, дабр-овина, јелен-овина, кит-овина, лосос-овина, меду(ј)ед-овина, овно-овина, рис-овина, самур-овина, слон-овина, сом-овина, тетреб-овина, тигр-овина
-овина	једнострука мотивација	гушч-овина, зајч-овина, јазавч-овина, коз-овина, козли-овина, кокош-овина, корњач-овина, кулић-овина, миш-овина, овч-овина, пач-овина, прич-овина
	двострука мотивација	гушч-овина, зајч-овина, јазавч-овина, коз-овина, козли-овина, кокош-овина, корњач-овина, кулић-овина, миш-овина, овч-овина, пач-овина, прич-овина
-едина		вуч-овина, зеч-овина, јазавч-овина, јањч-овина/јањч-овина, јарч-овина, смуђ-овина, прагч-овина, туљ-овина, шкопч-овина
-штина		мри-едина
-ак		свињ-штина
		говеђ-ак, ждробеш-ак, зечј-ак, јагњеш-ак, кокошињ-ак, крамеш-ак, крмеф-ак, лисичј-ак, магареш-ак, машњ-ак, мачињ-ак, мишињ-ак, мишш-ак, пасиј-ак, пасиј-ак, пачиј-ак, тичиј-ак
-њак		мач-њак
-ољак		миш-ољак
-њак		мишеф-њак, кучњак
-ињак		јареш-ињак, овч-ињак
-штак		свињ-штак, коњ-штак
-иштак		коњ-иштак, свињ-иштак
-штрак		коњ-штрак
-њак		говед-њак
-ица		дабров-ица
-еница		јар-еница
-ац		кокошињ-ац, мишињ-ац
-ача		бивол-ача, слонов-ача
-овњаца		кит-овњаца

Милан В. СТАКИЋ*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

СТРУКТУРА И РАЗВИТАК ИМПЕРФЕКТА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

У раду се доказује да се имперфекат, као претеритално време, гради само од инфинитивне основе, а не и од презентске, како је раније, најчешће, писано. Осим тога, прати се развитак имперфекта као новог, словенског глаголског облика – од најстаријих писаних споменика до данас. Посебно се обраћа пажња на аломорфе основе и наставака у савременом српском језику и његовом историјском развитуку.

Кључне речи: имперфекат, глаголски вид, основа, аломорфи основе, наставци имперфекта, асимилација, контракција, алтернације, аналогича

Да би се правилно одредила структура неког глаголског облика (као, уосталом, и сваке друге флективне речи), мора се имати у виду његово порекло и његов историјски развитак. Ослањајући се само на синхронију, тешко је избећи грешке, мање или веће, па и оне недопустиве, јер и језичко осећање, као и свако друго, може да превари и да нешто што нам се на први поглед учини пријемчиво и лако објашњиво, на други, дубљи поглед буде погрешно и неприхватљиво. Уважавајући, дакле, и дијахронију и синхронију, у овом раду разматраћемо морфолошке компоненте, структуру имперфекта, новог словенског имперфекта који ни семантички ни облички није континуант праиндоевропског имперфекта. Конкретна питања којима ћемо се бавити су, пре свега: од које основе се гради имперфекат, помоћу којих наставака, који су узроци јављања већег броја аломорфа и основе и наставака, те како то, све заједно, функционише у савременом српском језику. Обавезни смо притом, разуме се, да прво анализирамо шта су други писали о морфолошким компонентама имперфекта, да искажемо своје (не)слагање око појединих решења и да, на крају, образложимо своје закључке о датим питањима. Упутно је, из методских и практичних разлога, поћи од познатих граматика и граматичара савременог језика, а друге домаће и стране изворе користити само у исправљању о конкретним проблемима.

---

* mstakic@open.telekom.rs

1.

Шта означава имперфекат и од којих се глагола прави? Будући да је наша пажња усмерена на морфолошку структуру овог глаголског облика, нећемо се бавити стилским и семантичким нијансама његовим. Значење нам је овде потребно само у мери у којој помаже осветљавању његових облика. А. Белић наглашава да „*имперфекат* (пређашње несвршено време) *нарочито истиче* да је нека радња *дуго* трајала у прошлости“ (Белић 2000: 204). Дуго трајање радње он истиче и кад пореди нови словенски имперфекат са старим, праиндоевропским: „Стари имперфекат морао је значити *вршење* глаголске радње до момента говора (до садашњости); зато се он и изједначио са аористом несвршених глагола који је то исто значио. Међутим нови прасловенски [имперфекат] *морао* је значити: *истицање трајања* глаголске радње у прошлости, тј. *вршење дуго* време радње у прошлости“ (Белић 2000^a: 430). М. Стевановић – чини се, с правом – негира компоненту дугог трајања радње у значењу имперфекта. Пошто је нагласио да је за имперфекат недовољно рећи да је то облик „за означавање трајања радње у прошлости“, јер то показују и други претеритални облици и трајање није у значењу свих тих облика него у имперфективности глагола, он наставља: „А много се мање може наћи оправдања за приписивање имперфекту означавања изузетно дугог трајања радње ... Довољно ће бити да наведемо само једну реченицу с неколика имперфекта, па да се уверимо да њим означена радња, иако трајна, боље рећи, несвршена, може означавати и кратко трајање ...: *А кад били аги мимо двора, / двије шћерце с пенцера гледаху, а два сина пред њу исхођаху, / тере мајци својој говораху*, – радње означене имперфектима нису дуго већ, напротив, доста кратко трајале ... Имперфекат управо значи радњу која се у одређено време у прошлости вршила, која је трајала, дакле, напореда с неком другом радњом, означеном било којим претериталним временом, неком прилошком временском одредбом, или је пак то време одређено самом говорном ситуацијом“ (Стевановић 1969: 630, 631).

Сигурно је, дакле, да се имперфектом означава радња која је краће или дуже трајала у прошлости, напореда са неком другом прошлом ситуацијом. Из тога проистиче да се он може градити само од имперфективних глагола. У томе се сви слажу, једино Ђ. Даничић у *Историји облика* констатује да су „овај облик доста често имали и свршени глаголи“ и то илуструје многим примерима типа: *обуцијаше, рецијаше, притецијаше, придијаху, падиху, понесиху, пристаниху* и др. (Даничић 1874: 300). Облике имперфекта начињене од свршених глагола налази и у старословенском језику П. Ђорђић и каже: „Имперфекат се у старословенском језику градио по правилу од имперфективних глагола, као што је то и у нашем језику. Међутим у старословенским споменицима има неколико примера за имперфект и од перфективних глагола, највише у Супрасаљском зборнику: *начати : начьнѣахъ, дати : дадѣаше, помолити : помолѣахъ*; у Клоцову зборнику: *оутѣкнѣти : оутѣкнѣаше, възъпити : възъпитааше*“ (Ђорђић 1975: 158). Облике имперфекта од свршених глагола који се јављају „у старијим споменицима, нарочито по за-

паднијим крајевима“ А. Белић објашњава тако што они тада значе „имаћаху обичај то чинити“ и једначе се са значењем итеративних глагола и додаје: „Сасвим је природно да имперфекат од свршених глагола стоји, по значењу, према имперфекту од имперфективних глагола као што стоје итеративни глаголи према несвршеним (трајним)“ (Белић 1999: 432). Слично објашњава старословенске облике имперфекта од свршених глагола Г. А. Хабургајев: „Несомнених образований имперфекта от основ совершенного вида в списках евангелия нет; но в других памятниках они встречаются. Такие образования характеризовались своеобразным оттенком значения – действия, не раз повторившегося в прошлом и всякий раз достигавшего своего завершения. Например, в Супр. рук.: ржкжж (т. е. ржкож) же плѣть дрѣжа хъ а доушж (т. е. доушеж) бога пора зоумѣа хъ и... обрѣшта хъ чоудесно [= ‘Рукою я дотрагивался до (его, т. е. Иисуса) плоти и (всякий раз) постигал душою бога и находил (обнаруживал) чудо’]; аште сѣ сълоучаше не имѣти кмоу. то котыгж... да дѣаше ништоуоумоу [= ‘Если же случалось так, что ему нечего было дать, то он отдавал нищему верхнюю одежду’] – речь идет о том, что это делалось всякий раз, когда встречался нищий“ (Хабургајев 1986: 200). У савременом језику наћи ћемо имперфекат искључиво од глагола несвршеног вида.

2.

За анализу морфолошке структуре имперфекта најважније је одредити од које се основе гради и који су му наставци. То је и главни циљ и централни део овога рада. И одмах да кажемо да не прихватамо мишљење многих лингвиста да се овај глаголски облик може градити и да се градио и од инфинитивне и од презентске основе. Не прихватамо то ни принципијелно ни на основу материјала из старијих и најстаријих писаних споменика и материјала из савременог језика. Најпре принципијелно – шта би то значило када би се један претеритални облик могао градити од презентске основе? Чему би служиле и зашто би постојале две глаголске основе – презентска и инфинитивна (аористна)?

Александар Белић је више пута, и на различитим местима, истицао да је основна црта прасловенског глаголског система употреба двеју основа: „За презент, императив, партицип садашњи, радни и трпни, употребљава се једна основа која се назива *презентском*; за аорист, партиципе прошасте (перфекат), супин и инфинитив употребљава се друга основа која се назива различитим именима: аориском, претериталном, инфинитивном, другом основном итд.; главно је да је она *другачија* од презентске. Назовимо је *аориском*“. А потом, не без контрадикције, додаје: „Словенски *имперфекат*, сасвим млада и чисто словенска творевина, гради се од једне или друге основе“ (Белић 2000^a: 413). – Ову другу тврдњу, без неопходне критичности и образлагања, понављају и готово сви његови настављачи. На истом месту, у наставку, Белић поново наглашава да се једна времена и облици словенског глаголског

система граде од једне основе, а друга од друге, те да је то тако дубоко ушло у систем прасловенског глагола да тај принцип влада и данас у свим словенским језицима. И код новообразованих глагола, чим се створи могућност да се употреби једна основа за презентска времена, а друга за претеритска (укључујући и инфинитив), тако се увек чини. То илуструје српским глаголом *довикивати*, презент *довикujem*: од два система:

довикивати : (довикивам) и
(довиковати) : *довикujem*

узет је по један облик – један за презент и облике с њим везане, а други за аорист и облике са њим везане. Осим тога, о међусобном односу тих двеју различитих глаголских основа ваља имати на уму и: да обе основе имају исто значење и исту видску вредност, да се формално увек разликују, да се никад једна основа не одређује другом и да се никад једна основа не може градити од друге (Стакић 2010: 96–104). Кад се све ово узме у обзир, никако није јасно како се имперфекат може градити од обеју основа. Ово је покушао да објасни А. Белић у већ помињаној студији *Постанак прасловенске глаголске системе*. Он, пре свега, истиче да је словенски имперфекат нови облик „који се могао појавити тек пошто су се обе основе изједначиле у своје видском значењу“. А на његову скорашњост упућује, по Белићу, његово нарочито значење и његов начин образовања. У погледу значења, Белић каже да је стари (праиндоевропски) имперфекат значио *вршење* глаголске радње до момента говорења и зато се изједначио са аористом несвршених глагола, и утопио се у њега јер међу њима није било никакве разлике у значењу. Нови имперфекат, морао је значити *истицање трајања* глаголске радње у прошлости. То је нека врста *интензивног* претерита и зато, мисли Белић, да је у његовој основици могла бити и презентска основа; „што имамо *бъраахъ, зъваахъ, жьдааше, тъкаахъ* и сл. поред *зовѣахъ, женѣахъ, жидѣахъ* и сл. ... – то је зато што је код многих глагола – на пр. *оумѣахъ* и сл. – први део сличан инфинитивној или претеритној основи“ (Белић 2000^а: 431). – Ово нам, међутим, није убедљиво јер се не мора позивати у помоћ аналогија да би се доказало да се претеритални облик гради од инфинитивне (претеритне) основе, проблем је на другој страни – да се објасне они облици имперфекта чија основа подсећа облици на презентску. Ни позивање на акценат у савременом српском језику не помаже много јер је ту аналогија још више изражена, што нам сведоче и Белићеви примери: *куповати: купујем* – имперф. *куповāх*; *писати: пишујем* – имперф. *писāх*. Уочили смо и једну Белићеву недоследност кад објашњава имперфекат глагола типа *трести* – *тресијах* или *тресах*, *плести* – *плетујах* или *плетах* и сл. Једанпут каже да се код њих имперфекат гради од презентске основе (Белић 1999: 373), а други пут – од инфинитивне основе (Белић 2000: 226). Те недоследности не би било да се А. Белић доследно држао закључка који је извео после анализе глагола свих Лескинових тематских врста: „Зато када су се градиле нове системе или нови глаголски односи, увек је биран један облик за једног члана односа, тј. за презентска времена, а други, који се од њега разликовао, за другог члана тога односа, тј. за претеритна времена.

Једнакост глаголског вида простих глаголских облика, показана напред, служила је цементом или везом међу тим облицима“ (Белић 2000^a: 428).

М. Стевановић, као и А. Белић, види две основе у облицима имперфекта:

„а) Од инфинитивне основе гради се имперфекат свих глагола у којих се ова основа завршава самогласником *a* (глагола II, IVб, V и VII [Стевановићеве] врсте) ...

б) Од основе презента, окрњене одбијањем крајњег самогласника, гради се имперфекат свих осталих глагола ...“ (Стевановић 1970: 338). – Осим оног што је већ речено, овде бисмо имали и два додатна питања: а) зар у облицима: *трéсијāх*, *плéтијāх* и сл. није једноставније (тачније, свакако, јесте!) видети инфинитивну основу *трес-*, *плет-* итд. него „основу презента окрњену одбијањем крајњег самогласника“? и б) како може завршетак *инфинитивне* основе („било којим самогласником осим самогласника *a*“) узроковати да се имперфекат гради од *презентске* основе? Исто, или готово исто, о основи имперфекта пишу и Стевановићеве ученици (в. Станојчић–Поповић 2008: 119; Симић 2001: 192).

У *Граматици српскохрватског језика* Павице Мразовић и Зоре Вукадиновић стоји да „у зависности од основе, глаголи у imperfektу имају три типа наставака“ (о наставцима ћемо мало касније), а распоређени су овако: први тип додаје се „на infinitivnu osnovu glagola koja se завршава vokalom *a*“ (*невати*, *писати*, *путовати* итд.); други тип наставака додаје се „на prezentsku osnovu glagola koja se завршава било којим vokalom osim *a*“ (*бринути*, *чути*, *носити* итд.); трећи тип наставака се додаје „такође, на prezentsku osnovu glagola koji имају infinitivnu osnovu на konsonant“ (*трести*, *вући*, *пећи*, *жећи* итд.) (Мразовић–Вукадиновић 1990: 117). – Наши коментари у вези са овим тврдњама су: а) презентска основа која се завршава било којим вокалом осим *a*, према ономе како је ови аутори одређују, не постоји (в. Мразовић–Вукадиновић 1990: 90; в. и наш коментар – Стакић 2010: 139); б) не постоји, истине ради, у српском језику ни презентска основа на сугласник, али кад бисмо је на тренутак и претпоставили – има код нас још лингвиста који је, као и ови аутори, налазе у 3. л. множине (в. Стакић 2010: 101–103) – морало би се одговорити на питање како се одређени (трећи овде) тип наставака додаје на *презентску* основу глагола којима се *инфинитивна* основа завршава на консонант, или, другим речима, како је могуће да се у грађењу једног глаголског облика, услед завршетка једне од двеју засебних основа, наставци додају на ону другу; в) да се не бисмо опет враћали, – код глагола којима се презентска основа завршава „било којим вокалом осим *a*“, по овим ауторима, „često се јотује konsonant из prezentske основе: *brinjah* < *brin-jah*, *nošah* < *nos-jah*, *moljah* < *mol-jah* итд.“ – не инсистирамо ми овде на очигледном лапсусу (овако представљене основе не завршавају се на вокал!), него на нечему важнијем: не постоје презентске основе *брин-*, *нос-*, *мол-* и сл.; г) у вези са напоменом која се односи на глаголе „који имају инфинитивну основу на консонант“, а у грађењу имперфекта додају им се наставци на презентску основу: „ako ovi glagoli имају prezentsku osnovu koja se завршава на *k*, *g*, *h*, они се у imperfektу менјају у *c*, *z*, *s* (што је последица palatalizacije), npr.: *vucijah* < *vuk-ijah*, *žezijah*

< *žeg-ijah* itd.“ – констатујмо: нема глагола са презентском основом која се завршава на *к, г, х, вук-, жег-* и сл. су *инфинитивне* а не *презентске* основе; *к, г, х* се у имперфекту не мењају у *ц, з, с*, та промена није последица палатализације него је то палатализација (у науци позната као II регресивна палатализација) и *вршила се* у прасловенском језику, али не у имперфекту, ту су *алтернације к, г, х : ц, з, с* аналошког порекла (видећемо касније).

Хрватска граматика групе аутора (Е. Барић и др.) у вези са грађењем имперфекта даје много материјала за дискусију и за оповргавање. Нећемо се овога пута освртати на начин одређивања основа – презентске и инфинитивне (погрешан и неприхватљив, али о томе смо већ писали), анализираћемо само ставове везане за структуру имперфекта. С тим у вези, не може се рећи: „Већина глагола има две основе које се ... називају 1. инфинитивна или инфинитивно-аористна и 2. презентска“ (Барић *et al.* 2005: 234). Зашто „већина“? Сви глаголи имају те две основе, што чини једну од главних карактеристика словенског глаголског система. Груписање простих глаголских облика око ових двеју основа оригинална је у овој граматици: „Od infinitivne osnove tvore se: infinitiv (*pisa-ti*), aorist (*pisa-h*), prilog prošli (*pisa-vši*), pridjev trpni većine glagola (*pisa-n*), imperfekt nekih glagola (*kl-ah, br-ah*) i imperativ glagola 1. razreda p e t e vrste (*kopa-j, čita-j*). Od prezentске osnove tvore se: prezent (*piš-em, čit-am*), prilog sadašnji (*piš-ući, čit-ajući*), imperfekt većine glagola (*pis-ah, čit-ah*), imperativ većine glagola (*piš-i, vid-i*) i pridjev trpni nekih glagola (*vid-en, proš-en*)“ (Барић *et al.* 2005: 234). – На страну то што се у датим морфемским поделама налазе инфинитивне основе *кл-, бр-*, или презентске *пиш-, чит-, пис-* и сл., које не можемо прихватити, – овде се поред имперфекта, час од једне, час од друге основе могу градити и трпни придев и императив. Ми, напротив, мислимо да се ниједан глаголски облик не може градити од обеју основа – императив, којег сви везују са презентском основом, не може бити начињен од инфинитивне, као што ни имперфекат, као претеритно време, не може се градити од презентске основе. Не види се, додуше, јасно код којих се глагола имперфекат, по њима, гради од презентске, а од којих од инфинитивне основе (речено је само да је од већине глагола начињен од презентске основе). Каже се да „jedni nastavci traže jednu alterantu osnove, a drugi drugu“. – У историји језика и у упоредној науци о језику познато је да су основе диктирале наставке, а не обрнуто. То, уосталом, и они сами демантују наводећи, мало даље, глаголе „s dva i tri imperfekta: ... *plètijāh* i *plètāh, trésijāh* i *trésāh, grèbāh* i *grèbijāh, pècijāh* i *pèčāh, brāh, bèrijāh* i *bèrāh* itd.“ (Барић *et al.* 2005: 240).

У *Граматици хрватскога језика* Ј. Силића и И. Прањковића тачно је речено да сваки глаголски облик има своју основу, јер се сваки облик може раставити на две морфеме – наставак и основу. Сасвим су прихватљиве, по нама, и следеће тврдње: „Polazišna je osnova za neke oblike infinitivna, a za neke prezentска. Infinitivna je osnova polazišna za aorist, imperfekt, glagolski pridjev radni, glagolski pridjev trpni i glagolski prilog prošli, a prezentска za imperativ i glagolski prilog sadašnji. Svaki se glagolski oblik tvori samo prema jednoj osnovi“ (Силић–Прањковић 2005: 41). Овде немамо шта ни додади

ни променити. Може им се, међутим, замерити како тумаче значење имперфекта и поступак његова грађења: „Imperfekt je glagolski oblik kojim se izražava prošlo nesvršeno vrijeme. Tvori se prema infinitivnoj osnovi, i to tako da se sufiksadni morfemi infinitivne osnove *-ø-, -a-, -i-, -je-, -nu-, -ava-, -iva-, -ova-, -eva-* zamijene sufiksadnim morfemima *-ā-, -jā-, -avā-, -ivā-, -ovā-, -evā-, -ijā-* i na njih dodaju nastavci *-h, -še, -še, -smo, -ste, -hū^{sc}* (Силић–Прањковић 2005: 65). – Значење имперфекта дато је сувише уопштено, јер сваким претеритним временом може да се изражава прошло несвршено време. С друге стране, не мислимо да се суфиксални морфемии инфинитивне основе замјењују другим суфиксалним морфемима (не каже се чијим). А ни наставци имперфекта нису овакви, али о њима – мало касније.

3.

Да бисмо успешно одговорили од које се основе гради имперфекат – од инфинитивне или презентске или једне и друге – морамо поћи од стања у најстаријим писаним споменицима, морамо узети у обзир сазнања до којих је дошла палеославистика и упоредна граматика словенских и индоевропских језика. Ми се у овом раду нећемо бавити сложеним и замршеним питањима о пореклу новог словенског императива (о томе се доста података може наћи у: Ившић 1970: 265–267; Кузњецов 1961: 110–127; Меје 1951: 218–221 и др.). У складу са постављеним циљем, тражићемо и даље од које се основе и помоћу којих наставака гради нови словенски имперфекат који је, макар и делимично, сачуван у неким српским говорима и у књижевном језику.

Светозар Николић у свом универзитетском уџбенику за имперфекат у старословенском језику каже да „има код свих глагола без обзира на основу следеће *завршетке* [истицање – М. Стакић]:

Сг.	1. -ахъ	Ду.	1. -аховѣ	Пл.	1. -ахомъ
	2. -аше	2.	-ашета	2.	-ашете
	3. -аше	3.	-ашете	3.	-ахѣ

С обзиром на основу којој се ти *наставци* [истицање – М. С.] додају – разликују се следећи начини грађења имперфекта:

(а) код глагола с инфинитивима на *-ати* и *-ѣти*: горњи се наставци додају непосредно на инфинитивну основу, па су тако добијени *завршети* [истицање – М. С.] *-аахъ*, *-ѣахъ* итд.

(б) код осталих глагола – имперфекат се гради од нарочите основе проширене самогласником *-ѣ-* одн. *ѣа-* (*-ѣа*), према чему се издвајају следеће три варијанте:

(ба) на *ѣаахъ*, *ѣааше* итд. = код глагола IV врсте с инфинитивном основном на *-и-* (које прелази у *-ј-* и јотује претходни сугласник) ...

(бб) на *ѣаахъ*, *ѣааше* итд. = код глагола с кореном на *-и-*, *-ѣ-*, *-ѣ-* ...

(бв) на **-ѣахъ**, **-ѣаше** итд. = код глагола с инфинитивном основном на сугласник (при чему **ѣ** > **а** после **ч**, **ж** добијених првом регресивном палатализацијом) и код малобројних имперфективних глагола II врсте на **-нж-** ... “ (Николић 2002: 194–196). – Уз опаску да није добро мешати термине *наставка* и *завршетак* и употребљавати их у синонимском односу (јер – *наставка* је морфолошка морфема, а *завршетак* је фонолошки скуп, без морфемског обележја), ми овде посебно истичемо два момента: а) имперфекат се у старословенском језику градио увек од *истих* наставака и б) увек од *инфинитивне* основе, или чисте (ако се завршавала на **-а-** и **-ѣ-**), или проширене са **-ѣ-** (ако се завршавала на било који други глас). Старословенски језик је овакво грађење имперфекта наследио из прасловенског језика, а такво грађење морао је наследити и најстарији српски језик.

Петар Ђорђић у својој граматици није прецизан као С. Николић, иако се у главним поставкама не разликују много. Он прво констатује да је старословенски језик начин грађења имперфекта наследио из прасловенског у којем су и настали облици тога глаголског времена, те да је „својим облицима односно личним завршецима имперфекат везан за асигматски аорист“. Овде се под „личним завршецима“, очигледно, подразумевају наставци имперфекта **-ахъ**, **-аше** итд. (и много их је боље звати наставцима него завршецима, па још и личним). П. Ђорђић даље каже:

„Наведени лични завршеци додају се на глаголску основу која је уједно и инфинитивна основа у глагола треће, пете и шесте инфинитивне врсте: **вискѣти** : **вискѣахъ**, **тесати** : **тесаахъ**, **гласовати** : **гласоваахъ**, а исто тако и од глагола типа **слѣшати** : **слѣшаахъ** у којих је завршни основски самогласник првобитно био *ě* (< *ē*). Тај самогласник чини имперфекатску основу у глагола прве инфинитивне врсте ако им се корен завршава сугласником и у глагола друге инфинитивне врсте: **трасти** : **трасѣахъ**, **сѣхнѣти** : **сѣхнѣахъ**. У глагола прве инфинитивне врсте, којима се корен завршава задњојезичним сугласником, врши се прва палатализација а *ě* прелази у *a*: **пешти** (1. лице презента **пекж**) : **печаахъ**, **мошти** (1. лице презента: **могж**) : **можаахъ**. У глагола прве инфинитивне врсте, када им се корен завршава самогласником, имперфекатска основа се добива додавањем *a* на глаголски корен са самогласником *a* или *ě*: **знати** : **знаахъ**, **сѣти** : **сѣахъ**.

Ако је коренски самогласник *у* или *i*, имперфекатска основа ће се завршавати на *-ja*: **крѣти** : **крѣјаахъ**, **пити** : **пијаахъ**. Тај трећи начин грађења имперфекатске основе имају глаголи четврте инфинитивне врсте, при чему се врши јотовање јер се *-ja-* додаје на глаголски корен: **носити** : **ношаахъ** (< **nos-ja-ahъ*) ... На исти начин су постали и облици имперфекта од глагола којима се корен завршавао задњојезичким сугласником: **оучити** (< **uk-iti*): **оучаахъ**, **слоужити** (< **slug-iti*): **слоужаахъ**, **страшити** (< **strah-iti*): **страшаахъ**“ (Ђорђић 1975: 157, 158). – О неадекватном термину „лични завршеци“, већ смо рекли свој став. Тачно је да се наставци за имперфекат додају на инфинитивну основу глагола ако се она завршава на *a* или *ě*, истина је и да се помоћу *ě* гради имперфекатска основа (само је несрећна формулација „тај самогласник чини имперфекатску основу“) глагола прве

инфинитивне врсте „ако им се корен завршава сугласником“ (будући да је прва инфинитивна врста *коренска*, боље је говорити о *инфинитивној основи* него о *корену*) и глагола друге инфинитивне врсте. И код глагола типа **пешти**, **мошти** *ѣ* се додаје на инфинитивну основу а не на корен, иако је облички то и овде једно исто. Има бар два ваљана разлога зашто не на корен него на основу: прво, код основа које нису коренске *ѣ* се додаје на основу (упор. **сѣхнѣти** : **сѣхнѣахѣ**), а може ли се један формант у истој функцији додавати час на корен час на основу?, и друго, ако знамо да су постојеће две основе, инфинитивна и презентска, начињене тако што су се на корен додавали форманти, овакво тумачење имперфекатске основе морало би значити само једно – формирање треће глаголске основе, независне од постојећих. Погрешно је тумачење да код глагола прве инфинитивне врсте „када им се корен завршава самогласником, имперфекатска основа се добива додавањем *a* на глаголски корен са самогласником *a* или *ѣ*: **знати** : **знаахѣ**, **сѣти** : **сѣахѣ**“. Већ у датим примерима види се да се код таквих глагола не прави посебна имперфекатска основа, него се наставци имперфекта (**-ахѣ**, **-ашѣ** итд.) директно додају на инфинитивну основу, која је једнака са кореном. Претходна тврдња би имала смисла кад би за Ђорђића „лични завршеци“ за имперфекат били **-хѣ**, **-шѣ** итд., али, видели смо већ, за наставке он узима **-ахѣ**, **-ашѣ** итд. Није сасвим јасно на шта се мисли кад се каже: „Ако је коренски самогласник *y* или *i*, имперфекатска основа ће се завршити на *-ja*: **крѣти** : **крѣаахѣ**, **пити** : **пиаахѣ**“. Основа ће се заиста завршити на *-ja*, али то је њен завршетак а не наставак. Да је П. Ђорђић мислио управо на *наставка*, показује већ следећа реченица: „Тај трећи начин грађења имперфекатске основе имају глаголи четврте инфинитивне врсте, при чему се врши јотовање јер се *-ja-* додаје на глаголски корен: **носити** : **ношаахѣ** (< *nos-ja-ahъ*)“. Ово се међутим, мора исправити – нити је *-ja-* наставак који се додаје на корен, нити је то трећи начин грађења имперфекатске основе (прва два су, ваљда, и по њему, помоћу *ѣ* и *a*). Постоји, видећемо касније, само један начин грађења имперфекатске основе – помоћу *ѣ* које се додаје на постојећу инфинитивну основу (у овом случају: *nosi + ѣ- > nosj-ѣ- > noša-*). Не стоји му ни наредна тврдња: „На исти начин су постали и облици имперфекта од глагола којима се корен завршавао задњојезичним сугласником: **оучити** (< **uk-iti*): **оучаахѣ** ...“. – Ни овде није наставак *-ja-* додаван корену, нити се ови облици разликују, у погледу грађења имперфекта, од осталих глагола четврте врсте.

Јосип Хам о грађењу имперфекта, бар што се основе тиче, разликује се и од С. Николића и од П. Ђорђића: „Tvori se u staroslavenskom pomoću nastavka **-ахѣ** koji se dodaje a) infinitivnoj osnovi ako ova svršava na **-а** ili на **-ѣ**, ili b) prezentskoj osnovi (u ostalim slučajevima), samo što joj se tada ispred sufiksalnoga **-ахѣ** dodaje **ѣ**“ (Хам 1970: 170). – Ми смо већ рекли да не прихватамо да се имперфекат, као претеритно време, може градити од презентске основе. И примери које Хам наводи потврђују наш став: *vesti, vedq – veděahъ* (зашто би овај облик био од презентске основе, ако је и инфинитивна основа овог глагола *ved-?*), *dvignoti, dvignq – dvigněahъ* (ако овај глагол може имати имперфекат, јер је свршеног вида, зашто би се он морао градити од презентске основе, кад *dvig-n(q)-* налазимо и у инфинитивној?) итд.

Стјепан Куљбакин прво констатује, као и сви други, да је стари индо-европски имперфекат изгубљен већ у прасловенском језику, а „место њега створен је нови прасловенски облик са наставком *-ēach-*, *-aach-*, чије порекло није јасно. Тај се прасловенски имперфекат огледа у ст.-сл. облицима **нес-ѳах-ъ**, **бър-аах-ъ**, 2 и 3 л. јед. **несѳаше**, **бъраше** итд.; код глагола 4 врсте са инфинитивном основом на *-i* имперфект има наставак **-таахъ**: **рождаахъ** (< **god-i-aach-*ъ) итд.“ (Куљбакин 1930: 116, 117). – И овде је реч, у ствари, о завршетку, а не о наставку: у **-аахъ** и **-ѳахъ** имамо наставак имперфекта **-ахъ**, затим наставак имперфекатске основе **-ѳ-** који се додаје на инфинитивну основу (**нес-ѳ-**) и **-а-** које је део инфинитивне основе, а у завршетку **-таахъ** садржана су три елемента *- [j]* (< *i* – наставка инфинитивне основе), **-а-** (< **ѳ** – наставка имперфекатске основе) и **-ахъ** (наставка за 1. л. једн. имперфеката). Иначе, а то посебно истичемо, имперфекат се, по С. Куљбакину, увек гради од инфинитивне основе.

Ван–Вејк – друкчије. Истина, и он каже да порекло словенског имперфекта „представляет собой весьма спорную проблему праславянской грамматики“. Али, каже даље, образовање имперфекта у историјском периоду старословенског језика просто је и јасно: „к основе, оканчивающей на *-ě* или *-a-*, в 1. лице присоединяется окончание **-ахъ**, которое затем изменяется подобно флексии простого аориста ... Часть слова, предшествующая **-ахъ** и т. д. идентична основе инфинитива у глаголов, основа инфинитива которых оканчивается на *-a-* или *-ě-* ... У тех глаголов, у которых ни глагольная основа, ни основа инфинитива не оканчиваются на *-ě-*, *-a-*, имперфект образуется от основы настоящего времени с помощью суффикса *-ě-* (после *j* и первоначально мягких согласных – *-a-*), составляющего удлиненную глагольную основу, выступающую перед **-ахъ** и т. д.“ (Ван–Вејк 1957: 317, 318). – Нема сумње да се наставци имперфекта увек додају на основу (он је зове *глаголска*) која се завршава на **ѳ** и **а** и да је то инфинитивна основа ако се завршава на један од та два гласа, али ако се не завршава тако, **ѳ** се додаје не као што он, и не само он, каже – на презентску, него на инфинитивну основу.

У граматици старословенског језика, колективном делу, у издању Бугарске академије наука каже се: „Общо взето, старобългарските форми за минало несвършено време се образуват от инфинитивната основа. ... Глаголите с наставка **-и-** в инфинитивната си основа образуват форми за минало несвършено време, като след наставката **-и-** прибавят наставка **-а-** (пред *-ā-* праславянската наставка *-ī-* минава в *j*: *īā > jā*), а с крайната коренна съгласна стават омекчителни промени, нпр.: **молѳъ**, **молити** – 1 л. ед. ч. мин. несв. вр. **молѳа-а-хъ** ... Глаголите от I клас образуват форми за минало несвършено време, като към праславянската минала основа прибавят наставка **-ѳ-**, напр.: **несж**, **нести** – 1 л. ед. ч. мин. несв. вр. **нес-ѳ-ахъ** ...“ (Грамматика БАН 1991:297). – Тачно је, и то није само њихово, да се имперфекат градио од инфинитивне основе када се она завршавала на **-а-** или **-ѳ-**, али се не може прихватити да се имперфекатска основа код осталих глагола гради час помоћу **-а-** (код глагола чија се инфинитивна основа завршава на *i*), час помоћу **-ѳ-** (код глагола чија се основа завршава на сугласник). У оба случаја, као и у свим другим,

имперфекатска основа се гради помоћу **-ѣ-** (које се каткад, из познатих и помињаних разлога, мења у *a*).

К. А. Војлова у својој граматици, једној од новијих граматика старословенског језика (из 2003. године), веже имперфекат за инфинитивну основу: „Формы имперфекта образовывались от основ инфинитива глаголов путем присоединения к ним личных окончаний и нескольких суффиксов.

Суфикс **-ѣах-** ...:

1) **нес-ѣах-ѣ** (**нес-ти**), **вед-ѣах-ѣ** (**вес-ти** < *ved-ti), **грев-ѣах-ѣ** (**грес-ти** < *greb-ti) ...

*pek-ēach-ѣ → *peč-each-ѣ → *peč-aach-ѣ → **печ-аах-ѣ**;

*mog-ēach-ѣ → *mož-ēach-ѣ → *mož-aach-ѣ → **мож-аах-ѣ**;

2) **двигн-ѣах-ѣ** (**двигнж-ти**), **сѣхн-ѣах-ѣ** (**сѣхнж-ти**);

3) *nosi-ēach-ѣ → *nosj-ēach-ѣ → *noš'j-ēach-ѣ → *noš'-ēach-ѣ → *noš'aach-ѣ → **нош-аах-ѣ**;

*l'ubi-ēach-ѣ → *l'ubj-ēach-ѣ → *l'ubl'j-ēach-ѣ → *l'ubl'-ēach-ѣ → *l'ubl'-aach-ѣ → **любл-аах-ѣ**.

Суфикс **-аах-** ...:

ви-аах-ѣ (**ви-ти**), **мы-аах-ѣ** (**мы-ти**), **чоу-аах-ѣ** (**чоу-ти**).

Суфикс **-ах-** ...:

сѣвѣра-ах-ѣ (**сѣвѣра-ти**), **вѣжа-ах-ѣ** (**вѣжа-ти**)“ (Војлова 2003: 175, 176). – Исправно је, по нама, повезивати имперфекат са инфинитивном основом, али се основа имперфекта не гради помоћу датих суфикса (**-ѣах-**, **-аах-**, **-ах-**). Наставци имперфекта су **-ахѣ**, **-ашѣ** итд. и они се додају на инфинитивну основу ако се она завршава на **-а-** или **-ѣ-**, а ако се завршава на било који други глас, гради се посебна основа за имперфекат – тако што се на постојећу инфинитивну основу додаје **-ѣ-**, при чему се морају имати у виду и гласовне промене у непосредном додиру завршног гласа инфинитивне основе и додатог **-ѣ-**: *pek-ě- → peč-a-, *nosi-ě- → nosj-ě- → noš-a-, *bi-ě- → bi-j-ě- → bij-a- итд.

Г. А. Хабургајев каже да словенски имперфекат нема ничег заједничког са имперфектом других индоевропских језика. То је прасловенско ново образовање, чије порекло остаје нејасно; могуће је да је оно карактеризовало само источнобалканске словенске дијалекте. образовање словенског имперфекта произишло је под јаким утицајем сигматског аориста, чиме се објашњава очигледна сличност тих двају простих прошлих времена. Старословенски имперфекат се, по њему, образује обично од основе инфинитива помоћу суфикса **-ах-** или **-ѣах-** (*-ē-ах-), где је *x* повезано са утицајем сигматског аориста. Избор суфикса одређен је типом инфинитивне основе. Тако, од основа на **-а-** и **-ѣ-** имперфекат се образовао суфиксом **-ах-**: **вѣра-ти** – **вѣра-ах-ѣ**, **глагола-ти** – **глагола-ах-ѣ**, **вѣрова-ти** – **вѣрова-ах-ѣ**, **праша-ти** – **праша-ах-ѣ**, **слабѣ-ти** – **слабѣ-ах-ѣ**, **видѣ-ти** – **видѣ-ах-ѣ** и сл. Тако и од **зна-ти** – **зна-ах-ѣ**. Од инфинитивних основа које су једнаке корену (а корен им је на сугласник) и од основа на **-и-** имперфекат се образује суфиксом **-ѣах-**: **нести** – **нес-ѣах-ѣ**, **вести** (од *ved-ti) – **вед-ѣах-ѣ**, **мести** (од *met-ti) – **мет-ѣах-ѣ**, **пешти** (од *pek-ti) – **печ-аах-ѣ** < *pek-ēah-ѣ, **мошти** (од *mog-ti) – **мож-аах-**

ѣ; носи-ти – нош-аахъ-ѣ (од *nosi-ēah-ъ; овде **-siē* > *sjē > **-sjē-*, притом *sj > *š*’, а после меког сугласника *ē > *a*), ходи-ти – хожд-аахъ-ѣ (од *hodi-ēah-ъ), люби-ти – любл’-аахъ-ѣ (Хабургајев 1986: 200, 201). – Довде се ми углавном слажемо, с тим што бисмо ипак одвојили -ѣ- као наставак за имперфекатску основу и -аѣ- као наставак за имперфекат. Не слажемо се, међутим, даље – кад каже да се овај облик гради од презентске основе код глагола типа двигнѣ-ти (презентска основа двигн-ѣтѣ) – двигн-ѣахъ-ѣ, сѣхнѣ-ти – сѣхн-ѣахъ-ѣ (од презентске основе сѣхн-ѣтѣ). Не слажемо се ни да се овако добија презентска основа – из трећег лица множине презента – ни да се од ње (ма како да је добијемо) може градити имперфекат.

А. Вајан (*Руководство по старославянскому языку*) такође констатује да имперфекат „чаще всего образуется от основы инфинитива“. Код глагола са инфинитивом на -ати и аористом на -ахъ, ма какав био облик презента, имперфекат се увек завршава на -аахъ: знаахъ, инф. знати (през. знак-); глаголаахъ, инф. глаголати (през. глаголе-); вѣроваахъ, инф. вѣровати (през. вѣроук-); дрѣжаахъ, инф. дрѣжати (през. дрѣжи-); зѣдаахъ, инф. зѣдати (през. зѣжде-) и др. У глагола с инфинитивом на -ати имперфекат се завршава на -аахъ: авлаахъ, инф. авлати (през. авлак-); стоаахъ, инф. стоати (през. стон-). Глаголи са инфинитивом на -ѣти и аор. на -ѣхъ имају имперфекат на -ѣахъ: оумѣахъ, инф. оумѣти (през. оумѣк-); видѣахъ, инф. видѣти (през. види-); имѣахъ, инф. имѣти (през. имла-); хотѣахъ, инф. хотѣти (през. хоште-) и др. У другим случајевима имперфекат има своју сопствену основу. У глагола с инфинитивом на -ити и аористом на -ихъ имперфекат је на -аахъ: молаахъ, инф. молити (през. моли-), како у случају када је -и- тематски наставак, тако и када је -и- део корена: вилаахъ и вѣлаахъ, инф. вѣти (през. вѣк-, вѣк-). Такође и у глагола на -ѣл-: крѣпаахъ, инф. крѣпти (през. крѣк-) и у једнога глагола на -оу-: чоупаахъ, инф. чоупти (през. чоук-). Глаголи без тематског вокала у инфинитивној основи образују имперфекат на -ѣахъ: ѣдѣахъ, инф. ѣсти (през. ѣмь, 3. л. мн. ѣдатѣ); вѣдѣахъ, инф. вѣсти (през. вѣде-); -ѣ- изазива алтернације задњонепчаних сугласника са ч, ж: тѣчаахъ, инф. тѣшти (през. текж, тече-); можаахъ, инф. мошти (през. можж, може-). Све је ово досад јасно и прихватљиво. Али не и то да се код глагола на -нѣти и још неких (нпр.: брати, жрѣти, пѣти, мрѣти, клати и сл.) имперфекат гради на -ѣахъ од основе садашњег времена (Вајан 1952: 270, 271).

Антоан Меје уноси нови моменат у расветљавање структуре новог словенског имперфекта: „Как и большинство этих новых форм, славянский имперфект развился из формы с экспрессивным значением. Языки часто вырабатывают средства для того, чтобы выразить „я занят деланием чего-либо (я нахожусь в состоянии делания чего-либо), я был занят деланием чего-либо (я находился в состоянии делания чего-либо)“. Вполне возможно, что имперфекты лат. *ferēbam*, арм. *berēi* обозначают: „я был в состоянии несения“. Славянский имперфект типа *несѣахъ* должен иметь, несомненно, аналогичное происхождение“ (Меје 1951: 218, 219). Што се тиче грађења имперфекта у старословенском језику, А. Меје га доводи у везу са *инфинитивном* осно-

вом и каже: „Если основа инфинитива оканчивается на гласную, например, в **вѣра-ти**, **дѣла-ти**, **видѣ-ти**, то к этой основе присоединяется элемент, спрягающийся следующим образом: 1 л. ед. ч. -ахъ, 2–3 л. ед. ч. -аѣ, 1 л. мн. ч. -ахомъ, 2 л. мн. ч. -аѣте, 3 л. мн. ч. -ах—, например, **вѣраахъ**, **дѣлаахъ**, **видѣахъ** и т. д. Если основа оканчивается на согласную или сонант, например, **нес-ти** или **вѣра-ти** (из *вог-ти), то к этой основе присоединяют -ѣ-, а к полученной таким образом форме – тот же элемент -ахъ, например, **несѣахъ**, **вѣраѣахъ**. Глаголы на -іти ведут себя как основы, оканчивающиеся на сонант, *i* изменяется в *j*, к нему присоединяется -ѣ-, которое после предшествующего *j*, изменяется в *a*, и в результате от **носити** мы получаем имперфект **ношаахъ** ... Имперфект входит в систему инфинитива. Так, от ст.-слав. **зѡвѣ** инфинитив будет **зѣвати**, имперфект – **зѣваахъ**. Однако многие формы не столь ясны: у нас нет средств определить, принадлежит ли имперфект **несѣахъ** от **несѣ**, **нести** системе настоящего времени или инфинитива. Но в принципе имперфект не имеет показателя настоящего времени. Имперфект от **дѣлаѣ**, **дѣлати** – **дѣлаахъ** – не имеет -*j*-, представленного в **дѣлаѣ**“ (Меје 1951: 219). – За нас су веома важна – и ми их посебно истичемо – три Мејеова става. Први – имперфекат као експресивна форма: „Как бы ни объяснять происхождение имперфекта, он был образован как экспрессивная форма. Но после того как он закрепился, т. е. в эпоху древнейших памятников, он утратил это значение“ (Меје 1951: 221). За нас је то објашњење зашто се основа имперфекта завршава на -*a*- и на -*ѣ*- (када је једнака инфинитивној основи, јер се помоћу -*a*- граде глаголи несвршеног вида, а помоћу -*ѣ*- глаголи који означавају стање) и зашто се од осталих глагола увек градила помоћу -*ѣ*- (које је иза меких сугласника прелазило у *a*). Други – да се имперфекат гради од инфинитивне основе и да „входит в систему инфинитива“. Трећи – да имперфекат „в принципе не имеет показателя настоящего времени“ (нпр. нема *j* у **дѣлаахъ**, упор. презент **дѣлаѣ**), а ово је посебно важно за случајеве где није могуће формално одредити од које је основе начињена имперфекатска основа (упор. **несѣахъ** од **несѣ**, **нести**). Додали бисмо овде још један принцип, на којем од почетка инсистирамо – не гради се претеритно време од презентске основе.

4.

Ни када су наставци имперфекта у питању, нема сагласности међу лингвистима. И готово да би се могло узети као правило: кад нема јединственог става око основе неког глаголског облика, јавља се више различитих наставака. Ни број ни облик њихов није исти код свих граматичара.

А. Белић у својој средњошколској граматици разликује четири врсте образовања имперфекта, али помоћу двојакних наставака:

а) сви глаголи са инфинитивном основом на *a* имају у имперфекту $\bar{a}$ „и завршетке“:

<i>ā-x</i> :	<i>brāx</i>	<i>nīcāx</i>	<i>kāzīvāx</i>	<i>dr̥jāx</i>	<i>něvāx</i>
<i>ā-ше</i> :	<i>brāше</i>	<i>nīcāше</i>	<i>kāzīvāше</i>	<i>dr̥jāше</i>	<i>něvāше</i>
<i>ā-ше</i> :	<i>brāше</i>	<i>nīcāше</i>	<i>kāzīvāше</i>	<i>dr̥jāше</i>	<i>něvāше</i>
<i>ā-смо</i> :	<i>brāсмо</i>	<i>nīcāсмо</i>	<i>kāzīvāсмо</i>	<i>dr̥jāсмо</i>	<i>něvāсмо</i>
<i>ā-сте</i> :	<i>brāсте</i>	<i>nīcāсте</i>	<i>kāzīvāсте</i>	<i>dr̥jāсте</i>	<i>něvāсте</i>
<i>ā-ху</i> :	<i>brāху</i>	<i>nīcāху</i>	<i>kāzīvāху</i>	<i>dr̥jāху</i>	<i>něvāху</i>

б) То *āx* (тј. *ā-x* итд.) имају и глаголи „са *jē* у през. основи или *jū* у 3. л. мн. през. који немају у инфин. основи *a*; завршеци *āx* и остали додају се основи на *j* (без *ē* или *ū*):

<i>nījāx</i>	<i>nījāше</i>	<i>nījāсмо</i>	<i>nījāху</i>	од	<i>nījē-</i>	:	<i>nīти</i>
<i>čūjāx</i>	<i>čūjāше</i>	<i>čūjāсмо</i>	<i>čūjāху</i>	од	<i>čūjē-</i>	:	<i>čūти</i>
<i>ūmejāx</i>	<i>ūmejāше</i>	<i>ūmejāсмо</i>	<i>ūmejāху</i>	од	<i>ūmejū-</i>	:	<i>ūмети</i> ⁴

(Белић 2000: 226). – Истина је да су исти наставци у савременом српском језику код ове две групе глагола, али *j* није ни из презентске основе ни из 3. л. мн. презента, оно је код ова три глагола (и код њима сличних глагола) хијатски глас. Имперфекат се и код ових глагола, као и код свих других, гради од инфинитивне основе (*ни-*, *чу-*, *уме-*).

в) Исте наставке имају и глаголи типа: *носити*, *седети*, *тонути* и сл. „са умекшавањем по подновљеном јотовању сугласника испред тога завршетка“. – Код глагола са инфинитивном осномом на *и*, међутим, у имперфекту није подновљено него старо, прасловенско јотивање (*nosi-ě-ah* > *nosj-ě-ah* > *noš-a-ah* > *nošāh*), а код друга два глагола (*сeћāx* и *тdњāx*) умекшаност (или алтернација: тврд : мек сугласник) је аналошког порекла, према глаголима са инфинитивном осномом на *и*.

г) Глаголи са инфинитивном осномом на сугласник имају имперфекат са наставцима *-ujāx* и *-āx*: *трeс-ти* – *трeсиujāx* или *трeсāx* и сл. Кад узмемо у обзир све облике, видимо две врсте наставака за имперфекат: *-ujāx*, *-ujāше* ... и *-āx*, *-āше* итд. (са или без алтернације основинског сугласника).

И у *Историји српског језика* А. Белић говори о двама врстама имперфективних наставака. Прецизније речено, он каже да имамо два наставка за основу имперфекта:

-ā-, са или без умекшаности претходног сугласника и *-ujā-*.

Даље, А. Белић каже: „Облици са наст. *ā* стари су; њихово је *ā* постало од *āā* заједничкословенског језика. Међутим, глаг. облици са *-ujā-* нови су код оних глагола које сам изнео [*плeтиujāx*, *пeциujāx*]: већ су се находили у старом језику код глагола I и VI врсте: *плeтѣахъ*, *пeчаахъ*, *умѣахъ*, и тако смо их ми наследили: исп. у спом. јекавским и икавским: *умиjах*, *разумиjах*, *хотиjах*, *мниjаше*, *ћутиjаше*, *бдиjаху*, *летиjаху* и сл. Одатле је наст. *-ujāx* из ових дијалеката пренесен и на глаг. I врсте са сугл. *k* те је код њих дао: *пeциujāx*, *тeциujāx* итд. У источном говору бисмо овде очекивали *-ejāx* (исп. *бeјjāx*), али овде имамо *и* као код *старији* м. *старѣји*, тј. утицајем јужних или западних говора“ (Белић 1999: 374). – Белићево објашњење форманта *-ujā-*, по нашем мишљењу, сасвим је прихватљиво, јер о његовом новијем пореклу поуздано сведоче алтернације *k*, *z*, *x* : *ц*, *з*, *с* (упор. старије *pešah* < *pešaa* < *

pek-ě-ahъ). Не знамо само зашто посебно издваја „наставке за лица са делом временских наставака“, који су некада били у имперфекту:

-хъ	-хомо (<i>мъ</i>)	-ховѣ
-ше	-шете, -сте	-шета, ста
-ше	-ху	-шете, сте

а у нашем језику имамо данас:

-х	-смо
-ше	-сте
-ше	-ху. (Двојина је крајем XV века изгубљена).

Питање је шта су ови завршеци данас, јесу ли и данас то „наставци за лица са делом временских наставака“ и да ли је уопште потребно издвајати их из целине. Мислимо да није. На другом месту, А. Белић о њима говори као о наставцима новог имперфекта: „Наставак *h* (*x*) дао је том облику претеритност, а наставци: -ъ, -е, -е, -омъ, -ете, -ж – били су наставци старог имперфекта, по угладу на које су добивени и наставци овог имперфекта: -хъ, -ше, -ше, хомъ, -шете, -хж. Значајно је да су се у ово време формирали наново и наставци новог имперфекта и наставци новог аориста. И како су они саграђени? Наставци новог имперфекта саграђени су према наставцима старог имперфекта, а наставци новог аориста – саграђени су према наставцима старог аориста“ (Белић 2000^a: 430). – Одиста, превелика је подударност завршетака новог имперфекта и наставака старог имперфекта, сачуваног у облицима тзв. јаког, асигматског аориста, да би им се порицала било каква обличка повезаност, али се нови имперфекат – тако нас учи палеславистичка наука – још у најстаријим писаним споменицима градио помоћу јединствених наставака: -ахъ, -аше, -аше, -ахомъ, -ашете, -ахж (и у двојини: -аховѣ, -ашета, -ашете), без обзира на завршетак основе. Зато и мислимо да није оправдано – ни дијахронијски ни синхронијски – одвајати као засебне облике: -х, -ше, -ше, -смо, -сте, -ху.

М. Стевановић, као и А. Белић, говори о двама врстама наставака за имперфекат: -ијѣх и -ѣх, једино са чим се не слажемо, а о том смо већ изнели свој став, што их везује час за инфинитивну, час за презентску основу, за коју још каже да је понекад „окрњена одбијањем крајњег самогласника“ (*трѣсијѣх, плѣтијѣх, прѣдијѣх* итд.). – Није ово, међутим, окрњена презентска основа него – неокрњена инфинитивна основа. Не гради се имперфекат – претеритни глаголски облик – ни од пуне ни од окрњене презентске основе. М. Стевановић, поред наставака -ијѣх и -ѣх, код имперфекта спомиње – више узгред, између редова, него експлицитно – још две врсте наставака: -ах, који се додаје свим глаголима чија се инфинитивна основа завршава самогласником *a* (*дрѣх, кдѣх, рѣзѣх, пѣвѣх, држѣх*). „Наставак за облик имперфекта ових глагола је увек -ах; од њега се *a* са претходним *a* с краја инфинитивне основе редовно сажима у једно дуго *ā*“ (Стевановић 1970: 338). И кад говори о облицима *тѣнѣх, брѣнѣх* и сл., иако их, по нама, погрешно изводи од презентске основе, правилно констатује да се процес јотовања није могао фонетски вршити „већ је по среди аналогија, иначе је недовољно објашњиво

стварање сугласника *j* испред наставка *-ax* ... И доиста граматичари и говоре о томе наставку [-*jāx* – М. Стакић] као трећем (поред *-ujāx* и *-āx*) наставку за грађење имперфекта, који се среће и у неких глагола неправилних облика, у глагола *iḥi* нпр. (*ḡḥāsmo*). Затим га имамо у глагола V врсте с односом основа *ē / e*: *ūmejāше, razūmejāше, smějāше*, у којих се *j* могло развити и фонетским путем у међусамогласничком положају ...“ (Стевановић 1970: 338). – Већ према Стевановићевим објашњењима алтернација *тврџ* : *мек сугласник* испред *-āx* и појаве хијатског *j* у глагола типа *умејаше*, јасно је да није оправдано издвајати трећи наставак (-*jāx*) код имперфекта иако неки граматичари „и говоре о том наставку“. Најзад, М. Стевановић наглашава да је самогласник *a* у наставку имперфекта свих лица редовно дуг ма од које основе и ма којим се наставком градио. Та дужина је аналошки пренесена из глагола са инфинитивном основом на *a* код којих је настала контракцијом.

Ж. Станојчић и Љ. Поповић издвајају три врсте наставака за имперфекат:

једнина	1. л.	-ијāх -ø	-āх -ø	-ах -ø
	2. л.	-ијāш -е	-āш -е	-аш -е
	3. л.	-ијāш -е	-āш -е	-аш -е
множина	1. л.	-ијāс -мо	-āс -мо	-ас -мо
	2. л.	-ијāс -те	-āс -те	-ас -те
	3. л.	-ијāх -у	-āх -у	-ах -у

Прве две групе наставака везали су за презентску основу, а трећу – за инфинитивну (Станојчић–Поповић 2008: 119). – Овде бисмо имали три примедбе: а) сви се наставци имперфекта вежу за инфинитивну основу, тај се претеритни облик може градити само од претеритне (инфинитивне) основе; б) боље је издвајати две групе наставака (-*ujāx* и *-āx*) него три, јер је несумњиво да је *a* у сваком облику имперфекта увек дуго (*ā*), а како је та дужина настала – да ли сажимањем *-aa-*, како каже М. Стевановић, или од заједничкословенског *-āā-*, како узима А. Белић – то за савремени језик нема великог значаја; в) и овде бисмо, као и код аориста (в. Стакић 2010: 181, 182), залагали се за јединствену структуру наставака и не бисмо их рашчлањавали на обличке и личне јер после свих фонетских промена и аналошких уобличавања, врло је тешко наставачке морфеме делити на два дела, а није ни потребно јер у савременом језику они функционишу као јединствени наставци у двоморфном морфолошком моделу: *основа + наставак = морфолошки облик*.

Р. Симић, такође, гради имперфекат и од инфинитивне основе – „сви глаголи са крајњим *-ā-* у тој основи“ и од презентске основе – „сви други глаголи“. Ове прве разлаже овако:

	Једнина	Множина	Једнина	Множина
1. л.	<i>čītā-x</i>	<i>čītā-смо</i>	<i>пīсā-x</i>	<i>пīсā-смо</i>
2. л.	<i>čītā-ше</i>	<i>čītā-сте</i>	<i>пīсā-ше</i>	<i>пīсā-сте</i>
3. л.	<i>čītā-ше</i>	<i>čītā-ху</i>	<i>пīсā-ше</i>	<i>пīсā-ху</i>

У оваквој морфемској подели, међутим, не може се објаснити откуд дужина на наставку инфинитивне основе (упор. *čītā-* у *čītā-x* : *čīта-* у *чīта-ти*). Наставци за творбу имперфекта ових других глагола „тројаки су: *-āx*, *-āше...*, *-jāx*, *-jāше*, *-ujāx*, *ujāше...*“ (Симић 2001: 192). – И овде ћемо поновити да

нема оправданих разлога да се издвајају наставци *-jāx*, *-jāše* итд. Образложење смо већ дали напред.

II. Мразовић и З. Вукадиновић најпре издвајају завршетке које имају сви глаголи у имперфекту: у једнини – 1. л. *-x*, 2. л. *-ше*. 3. л. *-ше*, у множини – 1. л. *-смо*, 2. л. *-сте*, 3. л. *-ху*, а затим констатују: „Međutim, u zavisnosti od osnove, glagoli u imperfektu imaju tri tipa nastavaka:

	I		II		III	
	Sg	Pl	Sg	Pl	Sg	Pl
1. 1.	<i>-āh</i>	<i>-āsmo</i>	<i>-(j)āh</i>	<i>-(j)āsmo</i>	<i>-ijāh</i>	<i>-ijāsmo</i>
2. 1.	<i>-āše</i>	<i>-āste</i>	<i>-(j)āše</i>	<i>-(j)āste</i>	<i>-ijāše</i>	<i>-ijāste</i>
3. 1.	<i>-āše</i>	<i>-āhu</i>	<i>-(j)āše</i>	<i>-(j)āhu</i>	<i>-ijāše</i>	<i>-ijāhu</i>

1. Prvi tip nastavaka dodaje se na infinitivnu osnovu glagola koja se završava vokalom *a* ...

2. Drugi tip nastavaka dodaje se na prezentsku osnovu glagola koja se završava bilo kojim vokalom osim *a*, npr. glagola: *brinuti*, *čuti*, *nositi* итд. ...

3. Treći tip nastavaka se dodaje, такође, на презентску основу глагола који имају инфинитивну основу на консонант ...“ (Мразовић–Вукадиновић 1990: 117). – О расподели датих наставака имали смо опширнији коментар у одељку о основама. И о наставцима II типа такође је било речи. Овде ћемо додати још и ово: у примерима којим се илуструје употреба тих наставака *čujjāx* и *nōšāx* сонант *j* није део наставака – у *čujjāx* он је хијатски глас, а у *nošāx* он се развио од наставака инфинитивне основе: *nosi-ě-ahъ* → *nosj-ě-ahъ* → *noš-a-ahъ* → *nōšāh*.

У Хрватској граматички Е. Барић и др. наставци се рашчлањују:

„U nastavcima su lice i broj označeni morfima:

Jedn.	Množ.
1. <i>-h</i>	1. <i>-smo</i>
2. <i>-še</i>	2. <i>-ste</i>
3. <i>-še</i>	3. <i>-hu/-hū</i>

У 3. 1. mn. dva су аломорфа, с кратким и дугим самогласником. Ти морфи с три аломорфа ознаке ’имперфект’ *ā*, *jā*, *ijā*, дају тројаке наставке:

Jedn.	1. <i>-āh</i>	<i>-jāh</i>	<i>-ijāh</i>
	2. <i>-āše</i>	<i>-jāše</i>	<i>-ijāše</i>
	3. <i>-āše</i>	<i>-jāše</i>	<i>-ijāše</i>
Množ.	1. <i>-āsmo</i>	<i>-jāsmo</i>	<i>-ijāsmo</i>
	2. <i>-āste</i>	<i>-jāste</i>	<i>-ijāste</i>
	3. <i>-āhu</i> и <i>-āhū</i>	<i>-jāhu</i> и <i>-jāhū</i>	<i>-ijāhu</i> и <i>-ijāhū</i> “

(Барић *et al.* 2005: 239). – Ми смо, а то смо већ истакли, против рашчлањавања наставака, јер то граматичари раде, рекло би се, сваки на свој начин. И то није чудно ако се има у виду да су гласовне промене толико промениле некада видљиву структуру наставака да их је у савременом језику готово немогуће утврдити у првобитном облику. Тако и овде: у наведеним морфима за лице и број дати су и алтернанте *x*, *s*, *u*, који су обележје претерита (дакле, и имперфекта као претеритног облика), док су аломорфи *ā*, *jā*, *ijā*, које аутори зову ознаком имперфекта, заправо или контракција завршетка инфинитивне

основе и почетног вокала наставка, или спој хијатског *j* и наставка, или пак део имперфекатског наставка – само, сами за себе, овако издвојени, нису ознака имперфекта.

Ни у другој *Граматници хрватскога језика* Ј. Силића и И. Прањковића наставци имперфекта, по нама, нису добро издвојени (*-h, -še, -še, smo, -ste, -hu*). Не слажемо се ни да, на пример, „sufiksalni morfem imperfektne osnove *-ā-* zamjenjuje sufiksalni morfem infinitivne osnove *-a-*: (*kòp-a-ti*) – *kòp-ā-h ...*“ (Силић–Прањковић 2005: 65). – Инфинитивна основа јесте начињена од глаголског општег дела помоћу *-a-*, али није и основа имперфекта од општег дела – помоћу *-ā-*. Структура овог облика имперфекта је друкчија: *kòpa-ah* → *kòpāh*, другим речима – овај и слични облици имперфекта саграђени су од *инфинитивне* основе *kopa-* и наставака *-ah, -aše* итд., те је дошло до очекиване контракције двају истих вокала.

5.

Прегледаћемо сада, у најкраћим цртама, наставке имперфекта у најстаријим сачуваним писаним споменицима словенским, како их издвајају изучаваоци старословенског језика, које завршетке чине са завршним гласом основе, које се гласовне промене уочавају већ у тим првим текстовима и шта нам од свега тога може помоћи у расветљавању структуре имперфекта у савременом српском језику.

Светозар Николић, видели смо, наглашава да се без обзира на основу имперфекат увек гради помоћу истих наставака: у једнини – *-ахъ, -аше, -аше*, у множини – *-ахомъ, -ашете, -ахж* (двојину нећемо бележити јер је изгубљена у нашем језику крајем XV века и није пресудно утицала на формирање данашњих облика имперфекта). Ови наставци заједно са завршним самогласником основе давали су следеће завршетке: а) код глагола са инфинитивном основном на *-а-* и *-ѣ-* – *-аахъ, -ѣахъ* итд., б) код осталих глагола: (ба) – *-аахъ, -ааше* итд. – код глагола са инфинитивном основном на *-и-* (које губи слоговност, мења се у *i* и јотује претходни сугласник), (бб) – *-аахъ, ааше* итд. – код глагола са инфинитивном основном једнаком корену на *-и-*, *-ы-*, *-оу-*, (бв) – *-ѣахъ, -ѣаше* итд. – код глагола с инфинитивном основном на сугласник (притом *ѣ > а* после *ч, ж* добијених првом палатализацијом) и код малобројних имперфективних глагола II врсте на *-нж-*. У групама *-аа-*, *-ѣа-* могло је доћи до сажимања у *-а-*, односно *-ѣ-*: *въпиахж* поред *въпиаахж*, *идѣхж* поред *идѣахж* и сл. (у овом другом примеру пре сажимања морало је доћи до прогресивне асимилације). Код глагола *бъгти* (през. *късмь, къси*) у значењу имперфекта употребљавају се облици сигматског аориста од основе *бѣ-*: једн. – *бѣхъ, бѣ, бѣ, мн. – бѣхомъ, бѣсте, бѣша*. У споменицима се срећу и аналошки облици: 3. једн. *бѣаше*, 3. мн. *бѣахж, бѣхж*.

Има неких глагола у старословенским споменицима који се најчешће имају у виду кад се каже да се имперфекат гради и од презентске основе.

Увек опрезни, С. Николић их овако описује: глаголи **ити** и **пахати** граде имперфекат „од основе која се јавља у презенту“: **ити**, **идж** – имперф. **ид’бах**, **ид’баше** ...; **пахати** (**падж**, **падеши**) – **пад’бахж**, **пад’баше** итд. Такође – од **дати** (**дамы**, 3. л. мн. **дадат’**) – **дад’бахъ** итд. За глаголе са алтернацијом у корену каже да имају облике имперфекта „ослоњене на презентску основу“: **клати** (**кльнж**, **кльнеши**) – **кльн’бахж сь**, **кльн’бхж сь**; **джти** (**д’мж**, **д’меши**) – **д’м’б’ше**; **слоути** (**словж**, **словеши**) – **слов’б’ше**; **мр’бти** (**м’рж**, **м’реши**) – **м’р’б’хж**; **жр’бти** (**ж’рж**, **ж’реши**) – **ж’р’бахж**; **вр’бти** (**ворж**, **воркши**) – **вор’бахж сь**; **мл’бти** (**мелж**, **мелкши**) – **мел’баше**; **п’бти** (**пож**, **покши**) – **по’баше**, **по’бхж**, **по’баахж**, **по’бахж**. Такође – код неких глагола с различитом инфинитивном и презентском основном „среће се колебање одн. двојаки облици имперфекта: **з’бвати** (**зовж**, **зовеши**) – **з’б’ваахъ** итд. и **зов’баше**, **зов’бахж**; **г’нати** (**женж**, **женеши**) – **г’н’аахъ** и **жен’бахж**; **ж’д’ати** (**жидж**, **жидеши** и **ж’д’ж**, **ж’деши**) – **ж’д’аахж** итд. **ж’д’баше**, **жид’бахж**, **ж’д’бахж**; **п’л’вати** (**плюж**, **плюкши**) – **п’л’ваахъ** итд. и **плю’бхж**; **м’етати** (**мештж**, **мештеши**) – **мешт’аахж** (место **м’ет’аахж**); **обр’ести** (**обр’аштж**, **обр’аштеши**) – **обр’ашт’аахъ**, **обр’ашт’ахом’**; **имати** (**кмљж**, **кмљкши**) – **прикм’л’аше**, **прикм’м’аше** (поред **прима’аше**); **бес’б’довати** (**-доујж**, **-доујкши**) – **бес’б’доу’аше** (место **бес’б’дова’аше**); **красовати** (**-соујж**, **-соујкши**) – **красоу’аше**; **рад’овати** (**-доујж**, **-доујкши**) – **радоу’аше са**; **тр’б’овати** (**-боујж**, **-боујкши**) – **тр’б’оу’аше** (Николић 2002: 194–198).

Петар Ђорђевић повезује имперфекатске наставке (а зове их „личним завршеницама“ **-ахъ**, **-аше** итд. са облицима асигматског аориста. Ти наставци се додају „на глаголску основу која је уједно и инфинитивна основа у глагола треће, пете и шесте инфинитивне врсте“; **в’ис’б’ти** – **в’ис’бахъ**, **т’есати** – **т’есаахъ**, **гласовати** – **гласоваахъ**, а тако и код глагола типа **сл’ш’вати** – **сл’ш’ваахъ** у којима је завршни самогласник основе био $\acute{e} < \bar{e}$. Помоћу тога $\acute{e}$ гради се имперфекатска основа и код глагола прве инфинитивне врсте са кореном на сугласник (**тр’л’сти** – **тр’л’с’бахъ**) и друге инфинитивне врсте (**с’х’н’ж’ти** – **с’х’н’б’ахъ**). П. Ђорђевић још на два начина прави имперфекатску основу: помоћу *a* „на глаголски корен са самогласником *a* или $\acute{e}$ (**знати** – **знаахъ**, **с’б’ти** – **с’б’ахъ**) и помоћу *-ja-* код коренских глагола на *u* и *i* (**кр’йти** – **кр’и’ваахъ**, **пити** – **пи’ваахъ**) и код глагола четврте инфинитивне врсте „при чему се врши јотовање јер се *-ja-* додаје на глаголски корен“ (**носити** – **ношаахъ** / < *nos-ja-ahъ). – По нашем мишљењу, имперфекатска основа се не гради ни помоћу *a* ни помоћу *ja*, него увек помоћу $\acute{e}$. У примерима које даје П. Ђорђевић имамо инфинитивну основу на *a* и $\acute{e}$ на коју се додају наставци имперфекта, без обзира на то што је она једнака корену: **зна-**(**ти**) – **зна-ахъ**, **с’б’-**(**ти**) – **с’б’-ахъ**; у глагола на *u* и *i* било је *кry-ĕ-achъ > *кry-j-ĕ-ach > *кry-j-a-achъ > **кр’и’ваахъ**, *pi-ĕ-achъ > *pi-j-ĕ-achъ > *pi-j-a-achъ > **пи’ваахъ**, док је код глагола четврте врсте било: *nosi-ĕ-achъ > *nosi-ĕ-achъ > **нош’и-а-ахъ** > **ношаахъ**. (Ђорђевић 1975: 157, 158).

Јосип Хам издваја такође наставке **-ахъ**, **-аше** итд. које додаје на инфинитивну основу ако се завршава на *a* или $\acute{e}$, а у осталим случајевима – презентској основи, „samo što joj se tada ispred sufiksalnoga **-ах-** додаје **б’**“.

– Додаје се **ѣ**, али не на презентску него на инфинитивну основу. Ј. Хам даље каже да се у млађим споменицима, нпр у *Супрасаљском зборнику* сусрећу понекад облици у којима се *-ahъ* додаје презентској основи мада им се инфинитивна основа завршава на *-a* или на *-ě* (*metati, mešt— meštaah—* према *metaah—у Зографском јеванђељу*), и за такве случајеве каже: „То је обична послједика nedovoljne aticipacije, kad se riječ oblikuje prije nego što se sagleda oblik koji joj se želi dati“ (Хам 1970: 170). Занимљиво је да Ј. Хам тврди да „у промјени imperfekt нема посебних nastavaka; они су једнаки nastavcima asigmatkog aorista, samo se ispred njih umeće *-ah-* ili *-ěah-*“. И он говори о контракцији и каже да се јавила у млађе доба (*-aa > a, -ѣa > ѣ*). „На већу старину nestegnutih oblika upućuje unutarnji odnos potvrda kojih je u starijim spomenicima (*Zo, Ma* i dr.) razmjerno više za dulje nego za kraće oblike, dok *Sa* ima samo kraće (kontrahirano) *-a* odn. *-ѣ*“. Контракција је довела имперфекат у ужу везу са сигматским аористом „који је asimilatorno utjesao на tzv. *-шетa, -шетe* oblike“. Услед контракције изједначили су се облици имперфекта и сигматског аориста у облицима за сва прва лица:

Сигм. аор.	Имперфекат
вистѣхъ	вистѣахъ > вистѣхъ
вистѣхомъ	вистѣахомъ > вистѣхомъ
вистѣховѣ	вистѣаховѣ > вистѣховѣ
дѣлаахъ	дѣлааахъ > дѣлаахъ
дѣлаахомъ	дѣлааахомъ > дѣлаахомъ
дѣлааховѣ	дѣлаааховѣ > дѣлааховѣ

Под утицајем те једнакости дошло је после до преузимања у 2. л. мн. и 2. и 3. л. дв. аористних облика *-сте, -ста, -сте* уместо старих, исконских имперфекатских *-шетe, -шетa, -шетe* (Хам 1970: 170–172).

О ставовима других познатих палеослависта и компаративиста у вези са грађењем новог словенског имперфекта – основама и наставцима, пре свега – већ смо писали у овом раду и нећемо понављати оно што је већ образложено.

6.

Шта нам показује материјал савременог српског језика? Већ смо образлагали шта наши познати граматичари пишу о грађењу имперфекта, а сада ћемо навести примере имперфекта како их је дао М. Стевановић у својих седам глаголских врста, а потом и шири ексцерпирани материјал савременог језика.

I врста	тресијах и тресѣх тресијаше и тресѣше тресијаше и тресѣше	тресијасмо и тресѣсмо тресијасте и тресѣсте тресијаху и тресѣху
II врста	ѡра̄х, пѣса̄х ѡра̄ше, пѣса̄ше ѡра̄ше, пѣса̄ше	ѡрасмо, пѣсасмо ѡрасте, пѣсасте ѡра̄ху, пѣса̄ху

III врста	брѣѣах брѣѣаше брѣѣаше	брѣѣасмо брѣѣасте брѣѣаху
IV А врста	чјјах чјјаше чјјаше	чјјасмо чјјасте чјјаху
IV Б врста	кѡвјах кѡвјаше кѡвјаше	кѡвјасмо кѡвјасте кѡвјаху
V врста	пѣвјах, /јмејјах/ пѣвјаше, /јмејјаше/ пѣвјаше, /јмејјаше/	пѣвјасмо, /јмејјасмо/ пѣвјасте, /јмејјасте/ пѣвјаху, /јмејјаху/
VI врста	нѡшах, вѣђјах нѡшаше, вѣђјаше нѡшаше, вѣђјаше	нѡшасмо, вѣђјасмо нѡшасте, вѣђјасте нѡшаху, вѣђјаху
VII врста	дрјјах дрјјаше дрјјаше	дрјјасмо дрјјасте дрјјаху

У структури имперфекатских облика, на основу датог материјала, М. Стевановић, рекли смо већ, види две основе – инфинитивну у глаголима II, IVб, V и VII врсте и презентску у глаголима свих осталих врста. Наставци имперфекта су му: *-ах* ако се гради од инфинитивне основе (и тада се од њега *a* сажима са претходним *a* с краја инфинитивне основе у једно дуго *ā*: *ѡра̄х, кѡвја̄х, рѣја̄х, пѣвја̄х, дрјја̄х*), *-ија̄х* („чешће него *-а̄х*“) код глагола „чија се основа инфинитива завршава сугласником (глаголи I врсте): *трѣсија̄х, плѣ тија̄х, прѣдија̄х* итд.“ (притом он од ових глагола гради имперфекат, по нама – без икакве потребе и нетачно, „од основе презента, окрњене одбијањем крајњег самогласника“?) и *-а̄х* „такође од презентске основе“ (?) свих глагола у којих се основа инфинитива завршава било којим самогласником осим самогласника *a* (III, IVа и VI врста) и додаје да се код неких од ових глагола јотује сугласник на крају основе (глаголи III и VI врсте): *тѡња̄х, брѣѣја̄х, гѡња̄х, нѡша̄х, вѡја̄х, грађја̄х, прѣђја̄х* итд. М. Стевановић је у праву кад каже: „Самогласник *a* у наставку имперфекта свих лица је редовно дуг ма од које основе и ма којим се наставком градио овај облик“ (Стевановић 1970: 339). – Узимајући у обзир ову констатацију, боље би било да је и у првој групи глагола (II, IVб, V и VII врста) узео наставак *-а̄х* место *-ах*.

М. Стевановић је дао и неколико облика имперфекта међу *глаголским облицима неправилног грађења*. У оквиру I врсте:

– *иђја̄х, иђјаше* (2. и 3. л. једн.), *иђјасмо, иђјасте, иђјаху* – „за разлику од глагола прве врсте правилне творбе, има измењен крајњи сугласник основе испред наставка“;

– *мдг̃ах, мдг̃аше, /мдг̃асмо, мдг̃асте, мдг̃аху/* – „према обичнијем наставку за облик имперфекта *-иј̃ах* осталих глагола I врсте, има искључиво наставак *-а̃х*“ и употребљава се једино у датим облицима;

– *јд̃ђ̃ах, /јд̃ђ̃аше, јд̃ђ̃асмо, јд̃ђ̃асте, јд̃ђ̃аху/* – „наставка за облик је једино *-а̃х*, а испред њега се јотује крајњи сугласник основе“, те у књижевном језику има само наведене облике.

У оквиру III врсте: „Једино глагол *клѣти* поред обичног облика имперфекта *куњ̃ах* има још и облик с наставком *-иј̃ах* – *ку̃ниј̃ах*“.

У V групи глаголи *зн̃ати* и *имати* имају облике имперфекта и по I врсти с наставком *-иј̃ах*: *зн̃идиј̃ах* и *имадиј̃ах*, „или још чешће облике с наставком *-а̃х* и јотованим сугласником *д* у основи: *зн̃д̃ђ̃ах, имађ̃ах*“.

Најзад, у оквиру VI врсте „мења се и непотпуни (дефектни) глагол *вѣл̃им*, који поред облика презента ... има још и имперфекат: *вѣл̃ах, вѣл̃аше, вѣл̃аше, вѣл̃асмо, вѣл̃асте, вѣл̃аху*“ (Стевановић 1970: 340–348). – Шта ми мислимо о „неправилним глаголима“ или „глаголским облицима неправилног грађења“, изнели смо у претходном раду (Стакић 2011: 16–36). Овде ћемо само додати: то што је дошло до укрштања основа и наставака, тако честог у историјском развоју сваког језика – није и не може бити разлог да их квалификујемо као *неправилни*.

Ту су, после свих, још и облици имперфекта двају помоћних глагола:

<i>хтѣти</i> :	<i>хд̃ђ̃ах</i>	<i>хд̃ђ̃асмо</i>
	<i>хд̃ђ̃аше</i>	<i>хд̃ђ̃асте</i>
	<i>хд̃ђ̃аше</i>	<i>хд̃ђ̃аху</i>
<i>бѣти</i>	<i>бѣј̃ах, бѣх</i>	<i>бѣј̃асмо, бѣсмо</i>
	<i>бѣј̃аше, бѣше</i>	<i>бѣј̃асте, бѣсте</i>
	<i>бѣј̃аше, бѣше</i>	<i>бѣј̃аху, бѣху.</i>

У вези са широм ексцерпцијом материјала, напомињемо да је тешкоћа у томе што наши речници савременог језика углавном дају облике инфинитива и презента, имперфекат и остале облике – ретко. Примере које прилажемо ексцерпирани смо из правописног речника (*Правопис српскохрватскога књижевног језика са правописним речником*, Матица српска – Матица хрватска, Нови Сад – Загреб, 1960).

инфинитив	имперфекат		
	I	II	III
бадава̀цисати	бадава̀циса̀х, -аше		
ба̀здети / ба̀здјети	ба̀жђа̀х		
бдѣти / бдјѣти	бђа̀х, бђа̀ше бђа̀х,	бдѣја̀х, -аше	
	бђа̀ше	бдјја̀х, -аше	
бѣдити, бѣдѣм	бѣђа̀х		
бѣжати	бѣжа̀х, -аше		
бѣседити	бѣсеђа̀х		

беснети	бешњāх		
беспосличáрити	беспосличāрāх, -āше		
беспосличити	беспосличāх, -āше		
бешчастити	бешчашћāх		
би́ти, бу́дѐм	бѣјāх (ек.), бијāх (ијек.)	бѣх, бѣше, бѣху бјѣх, бјѣху	
би́ти, бијѐм	бијāх, -āше		
благовòлети / благово̀лѣти	благòвољāх, -āше		
блѣбѣтати, блѣбѣћѐм	блѣбетāх, -āше		
блѣдети, -й̆м	блѣћāх		
блијѣдјети	блијѣћāх, -āше		
блијѣштати	блијѣштāх		
блудети / блудјети, -й̆м	блудћāх		
бо̀гатити, -й̆м	бо̀гaћāх		
богорáдити	богорāћāх		
бо̀сти, бо̀дѐм	бо̀дијāх, -āше		
бра̀здити, бра̀здй̆м	бра̀жћāх		
бра̀ти, бѣрѐм и бѣрѐм	бра̀х, бра̀ше	бѣријāх, -āше	бѣрāх, -āше
брѝдети / брѝдјети, -дй̆м	брѝћāх		
брѝждити, -й̆м	брѝжћāх		
бро̀дити, -й̆м	бро̀ћāх		
бро̀ждити, -й̆м	бро̀жћāх		
бр̀стити, -й̆м	бр̀шћāх		
бру̀сити, бру̀сй̆м	бру̀шāх		
бу̀дити, бу̀дй̆м	бу̀ћāх		
бу̀ктети, -й̆м	бу̀кћāх		
бу̀ктјети, -тй̆м	бу̀кћāх	бу̀ктијāх	
бу̀чати, -й̆м / бу̀чити, -й̆м	бу̀чāх		
ва̀дити, -й̆м	ва̀ћāх		
ва̀жити, -й̆м	ва̀жāх		
ва̀јдити, -й̆м	ва̀јћāх		
ва̀пити, ва̀пијѐм, -јѣш / ва̀пи- ти, ва̀пй̆м	ва̀пијāх ва̀плāх		
вѐлети, вѐлй̆м / вѐлѣти, вѐлй̆м	вѐљāх, -āше		
венча̀вати, венча̀вӑм	венча̀вӑх, -āше		
вѐровати, вѐрујѐм	вѐровӑх, -āше		
вѐсти и вѐсти, вѐзѐм	вѐзијāх, -āше	вѐзӑх, -āше	
вѐтрити, -й̆м / вјѣ̀трити, -й̆м	вѐтрӑх вјѣ̀трӑх		
вече́равати, вече́равӑм	вече́равӑх, -āше		
вече́рати	вече́рӑх, -āше		
ви́дети / ви́дјети, ви́дй̆м	ви́ћāх, -āше		
ви́кати, ви́чѐм	ви́кӑх, -āше		
ви́сити, -й̆м	ви́шāх		
ви́сити, ви́сй̆м	ви́шāх		

вїти, вїјѣм	вїјѣх, -аше	
влáчити, влáчїм	влáчѣх	
вòдити, вòдїм	вòђѣх	
вòднети, -днїм / вòдњети, -днїм	вòдњѣх	
вòднити, -днїм	вòдњѣх	
вòзити, вòзїм	вòжѣх	
вòјштити, вòјштїм	вòјштѣх	вòјшћѣх
вòлети, вòлїм / вòљети, вòлїм	вòлѣх, -аше	
вòштити, -їм	вòшћѣх	
врăхати, врăхѣм	врăхѣх, -аше	
врвѣти, -їм / врвѣти, -їм	врвљѣх врвљѣх	
врвјѣти, -вїм врвјѣти, -вїм	врвљѣх врвљѣх	
врѣдѣти, -дїм врїјѣдѣти, -дїм	врѣћѣх врїјѣћѣх	
врѣти, врїм	врѣх, врѣше	
врїјѣћи и врїјѣћи врѣћи и врѣћи врћи и врћи, вршѣм	врсијѣх	вршѣх, -аше
врсти се и врсти се, врзѣм се	врзијѣх се, -аше се	врзѣх се, -аше се
вртети, -тїм / вртјѣти, -тїм	врћѣх	
вртети, -тїм / вртјѣти, -тїм	врћѣх	
врхúнити, врхúнїм	врхúњѣх	
вúћи и вúћи, вúчѣм	вúцијѣх, -аше	вúчѣх, -аше
гăдѣти, -їм	гăђѣх	
гладнѣти, -нїм / глăдњѣти, -днїм	гладњѣх	
глúвѣти, -їм / глúвјѣти, -їм	глúвљѣх	
глúпѣти, -їм / глúпјѣти, -пїм	глúплѣх	
гмѣждѣти, гмѣждїм	гмѣжћѣх	
гнѣвѣти се, гнѣвїм се	гнѣвљѣх се	
гнѣвѣти се, гнѣвїм се	гнѣвљѣх се	
гнѣздѣти се, гнѣздїм се	гнѣжћѣх се	
гнијѣздѣти се, гнијѣздїм се	гнијѣжћѣх се	
гнòјити, -їм	гнòјѣх	
гнúсити, гнúсїм	гнúшѣх	
гњѣсти, гњѣтѣм	гњѣтијѣх, -аше	
гњѣчити, гњѣчїм	гњѣчѣх	
гњїлѣти, -їм / гњїљѣти, -лїм	гњїлѣх	
гњїти, гњїјѣм	гњїјѣх, -аше	
гњúрити, -їм	гњúрѣх	
говòрити, гòворїм	гòворѣх	
гòдѣти, -їм	гòђѣх	
гòјити, -їм	гòјѣх	

гонѣтати, гонѣћѣм	гонѣтāх	
гонити, гонѣм	гонѣах	
гордити се, гордѣм се	горђах се	
горѣти, -ѣм / горјѣти	горāх	
горопадити се, горопадѣм се	горопāђах се	
гостити, -ѣм	гостђах	
градити, градѣм	грађах	
грѣти, -ѣм / грдјѣти	грђах	
грдити, грдѣм	грђах	
грѣјати, грѣјѣм	грѣјах, -āше	
грѣпсти, грѣбѣм	грѣбијах, -āше	грѣбāх, -āше
грѣјати, грѣјѣм	грѣјах, -āше	
грѣсти, грѣзѣм	грѣзијах	
грстити се, -ѣм се	гршђах се	
грустити се, грустѣм се	грушђах се	
грѣчити, грѣчѣм	грѣчах, -āше	
гудѣти / гудјѣти, -дѣм	гудђах	
густити, густѣм	густђах	
давати, дајѣм и дајѣм	давāх / давāх	
даждѣти/ даждјѣти, -дѣ	даждђаше	
двѣјити, -ѣм	двѣјах	
дебѣлѣти, -ѣм / дебѣљѣти, -лѣм	дебѣљах	
дебѣлити, дѣбелѣм	дѣбѣљах	
деверѣвати, девѣрујѣм	деверѣвах, -āше	
девѣвати, девѣујѣм	девѣовах, -āше	
дѣвѣјчити, дѣвѣјчѣм	дѣвѣјчах, -āше	
дѣсти (сѣно), дѣдѣм	дѣдијах и дѣдијах	
довѣдити, доводѣм	довѣђах	
довѣзити, довозѣм	довѣжах	
дѣјити, -ѣм	дѣјах	
донѣсити, доносѣм	доношах	
допринѣсити, -прѣносѣм	допрѣношах	
дохѣдити, доходѣм	дохѣђах, -āше	
дубити, дубѣм	дубљах	
дубити, дубѣм	дубљах	
дупсти и дупсти, дубѣм	дубијах	дубāх, -āше
ђонити, -ѣм	ђонях	
жаљити, -ѣм	жаљях	
жалѣстити, жалѣстѣм	жалѣшђах	
жалѣстити се, -лѣстѣм се	жалѣшђах се	
жваљити, -ѣм	жваљях	
жгати, жгāм	жгах, жгāше	
ждѣти, ждѣм и ждѣјѣм	ждђах, жђђаше	ждѣјах, -āше
ждрѣбити се, ждрѣбѣм се	ждрѣбљах се	

ждријѐбити се, ждријѐбѝм	ждријѐбљ̄ах се		
ждрѐти и ждрѐти, ждрѐм	ждр̄ах, ждр̄аше		
ждријѐти и ждријѐти, -ѐм	ждр̄ах, ждр̄аше		
жѐднети, -днѝм	жѐдн̄ах		
жѐдњети, -днѝм	жѐдн̄ах		
жѐлети, жѐлѝм	жѐл̄ах, -а̄ше		
жѐљети, жѐлѝм	жѐл̄ах, -а̄ше		
жѐнити, жѐнѝм	жѐн̄ах		
жѐстити се, жѐстѝм се	жѐшћ̄ах се		
жѐстити се, -ѝм се	жѐшћ̄ах се		
жѐти, жа̄њѐм и жњѐм	жњ̄ах, жњ̄аше	жа̄њ̄ах, -а̄ше	
жѐти и жѐти, жмѐм	жм̄ах, жм̄аше		
жѐћи, жѐжѐм	жѐзиј̄ах, -а̄ше		
жѝвети, жѝвѝм	жѝвл̄ах, -а̄ше		
жѝвјети, жѝвѝм	жѝвл̄ах, -а̄ше		
жлѐбити, жлѐбѝм	жлѐбљ̄ах		
жлијѐбити, жлијѐбѝм	жлијѐбљ̄ах		
жудети, -дѝм	жуд̄ах		
жудјети, -дѝм	жуд̄ах		
жутети, -тѝм	жут̄ах		
жутјети, -тѝм	жут̄ах		
жутити, жутѝм	жут̄ах		
завѐтовати, завѐтујѐм	завѐтов̄ах, -а̄ше		
завидети, завидѝм	завић̄ах, -а̄ше		
завидјети, завидѝм	завић̄ах, -а̄ше		
зависити, -ѝм	завиш̄ах		
заводити, заводѝм	завоћ̄ах		
заносити, заносѝм	занос̄ах		
заобилазити, -ѝм	заобилаж̄ах, -а̄ше		
зборити, -ѝм /зобрити, -ѝм	збор̄ах / зобр̄ах		
згонити, згонѝм	згон̄ах		
здѝрати, здѝрѐм, -ѐш	здѝр̄ах, -а̄ше		
здравити, -ѝм	здрављ̄ах		
зелѐнети, зелѐнѝм, -ѝш	зелѐн̄ах, -а̄ше		
зелѐњети, зелѐнѝм, -ѝш	зелѐн̄ах, -а̄ше		
зѐпсти, зѐбѐм	зѐбиј̄ах, -а̄ше	зѐб̄ах, -а̄ше	
златити, златѝм	злат̄ах		
злѐдити, злѐдѝм	злѐћ̄ах		
злијѐдити, злијѐдѝм	злијѐћ̄ах		
злѐбити, -ѝм	злѐбљ̄ах		
злѐпамтити, -ѝм	злѐпамћ̄ах		
злѐпатити се, -ѝм се	злѐпах̄ах се		
зн̄ати, зн̄ам и зн̄адѐм	зн̄ах, зн̄аше	зн̄адиј̄ах, -а̄ше	зн̄аћ̄ах, -а̄ше
зн̄ачити, зн̄ачим	зн̄ач̄ах		
зр̄ачити, зр̄ачим	зр̄ач̄ах		

зрѣти, зрѣм (гледати)	зрāх, зрāше		
зрѣти, зрѣм и зрѣм	зрāх, зрāше		
йграти, йграм, -аш	йгрāх, -āше		
извòдити, извòдѣм	извођāх		
изједначивати, -днāчујѣм	изједнāчѣвāх, -āше		
изнахòдити, изнахòдѣм	изнāхођāх		
изòстајати, изòстајѣм	изòстајāх, -āше		
ијѣдити, ијѣдѣм	ијѣђāх		
имати, имāм и имāдѣм	имāх	имађāх	имадијāх, -āше
инāтити се, инāтѣм се	инāђāх се		
исхòдити, исхòдѣм	исхођāх		
ићи и ићи, идѣм и идѣм	иђāх, -āше		
јāдити, јāдѣм (јадиковати)	јāђāх		
јāдити, јāдѣм (љутиги)	јāђāх		
јāтити се, -ѣм се	јāђāх се		
јāхати, јāшѣм	јāхāх, -āше		
јѣдити, јѣдѣм	јѣђāх		
једнāчити, једнāчѣм	једнāчāх, -āше		
једнòудити, -ѣм	једнòуђāх		
јѣздити, -ѣм	јѣжђāх		
јѣздити, -ѣм	јѣжђāх		
јѣсти, јѣдѣм	јѣђāх	јѣдāх, -āше	
казивати, казујѣм	казѣвāх, -āше		
какотати, какоћѣм	какотāх, -āше		
калајисати, калајишѣм	калајѣсāх, -āше		
каматити, -ѣм	камāђāх		
камтити, -ѣм	камђāх		
капичити, капичāм	капичāх, -āше		
каретити, -ѣм	каређāх		
каћунити се, каћунѣм се	каћунāх		
каурити, -ѣм	каурāх		
киптети, -ѣм	кипђāх		
киптјети, -тѣм	кипђāх		
кѣтити, -ѣм	кѣђāх		
клѣти и клѣти, кунѣм	кунѣјāх	кунāх, -āше	
клѣштити, клѣштѣм	клѣштāх		
клијѣштити, клијѣштѣм	клијѣштāх		
кокодāкати, кокодāчѣм	кокодāкāх, -āше		
кокòтити се, кокòтѣм се	кокòђāх се		
кòлчити, кòлчѣм се	кòлчāх		
кòристити, -ѣм	кòришђāх		
кòрети / кòрјети, -рѣм	кòрāх		
костријѣшити, костријѣшѣм	костријѣшāх, -āше		
кòтити, -ѣм	кòђāх		

кратити, кратѝм	краћах	
крѣпити, крѣпѝм	крѣплѣах	
кријѣпити, кријѣпѝм	кријѣплѣах	
крѣсити, крѣсѝм	крѣшах	
кријѣсити, кријѣсѝм	кријѣшах	
кријумчарити, -умчарѝм	кријумчарѣах, -аше	
крѝти, крѝѣм	крѝјах, -аше	
крњаукати, крњаучѣм	крњаукѣах, -аше	
крѣстити, -ѝм	крѣштѣах / крѣшћах	
крѣстити, крѣстѝм (снопове)	крѣшћах	
крутити, крутѝм	крућах	
крѣчити, крѣчѝм	крѣчах	
крѣчмити, -ѝм	крѣчмљах	
кудити, -ѝм	куђах	
кукуријѣкати, кукуријѣчѣм	кукуријѣкѣах, -аше	
ластавичити, ластавичѝм	ластавичѣах, -аше	
лаштити, -ѝм	лаштѣах	
лебдети, -ѝм	лебђах	
лебдјети, -дѝм	лебђах	
ледити (се), -ѝм (се)	леђах (се)	
лѣнити се, лѣнѝм се	лѣњах се	
лијѣнити се, лијѣнѝм се	лијѣњах се	
лѣпити, лѣпѝм	лѣплѣах	
лијѣпити, лијѣпѝм	лијѣплѣах	
лѣтети, -ѝм	лѣћах	
лѣтјети, -ѝм	лѣћах	
лѣћи и лѣћи (котити), лѣжѣм	лѣзијах	лѣжах, -аше
лѣчити, лѣчѝм	лѣчах	
лијѣгати, лијѣжѣм	лијѣгах, -аше	
лѣйти, лѣјѣм	лѣјах, -аше	
лѣмити, лѣмѝм	лѣмљах, -аше	
лудети, -ѝм	лудѣах	
лудјети, -дѝм	лудѣах	
лудити се, лудѝм се	лудѣах се	
љуштити, љуштѝм	љуштѣах / љуштћах	
мастити, мастѝм	маштѣах	
међашити, међашѝм	међашах	
мѣзетити, -ѝм	мѣзећах	
мѣнити се, мѣнѝм се	мѣњах се	
мијѣнити се, мијѣнѝм се	мијѣњах се	
мѣсити, мѣсѝм	мѣшах	
мијѣсити, мијѣсѝм	мијѣшах	
мѣћавити, -вѝ	мѣћављаше	
мехурити се, мехурѝм се	мехурѣах се	
мѣчити, мѣчѝм	мѣчах	

ми́лети, ми́лѣм	ми́льах	
ми́љети, ми́лѣм	ми́льах	
ми́тити, ми́тѣм	ми́ћах	
мјѣ́рити, -ѣм	мјѣ́раx	
мла́дити, мла́дѣм	мла́ђах	
мла́тити, мла́тѣм	мла́ћах	
мла́чити, мла́чѣм	мла́чах	
мле́ти, ме́ље̄м	ме́ље̄ах, -а̄ше	
мље́ти, ме́ље̄м	ме́ље̄ах, -а̄ше	
мле́чити, мле́чѣм	мле́чах	
мли́јечити, мли́јечѣм	мли́јечах	
мни́ти (ми́слити), мни́м	мни́дијах, -а̄ше	мња́х, мња́ше
мо́дрети, -ѣм	мо́драх	
мо́ждити, -ѣм	мо́жђах	
мо́мчити (се), -ѣм (се)	мо́мчах (се)	
мо́стити, -ѣм	мо́шћах	
мо́ћи, мо́гу	мо́гах, -а̄ше	
мр̄го́дити се, -ѣм се	мр̄го́ђах се	
мр̄го́дити се, -ѣм се	мр̄го́ђах се	
мре́стити се, мре́стѣм се	мре́шћах се	
мри́јестити се, мри́јестѣм се	мри́јешћах се	
мре́ти и мре́ти, мре́м	мра́х, мра́ше	
мри́јети и мри́јети, мре́м	мра́х, мра́ше	
мр̄зети, -ѣм	мр̄жа́х	
мр̄зјети, -ѣм	мр̄жа́х	
мр̄зити, -ѣм	мр̄жа́х	
мр̄штити, -ѣм	мр̄шћа́х	
му́сти, му́зе̄м	му́за́х	му́зијах, -а̄ше
му́тити, му́тѣм	му́ћа́х	
му́чити, -ѣм	му́ча́х	
нади́јевати, нади́јева̄м	нади́јева́х, -а̄ше	
на́дничити, на́дничѣм	на́днича́х, -а̄ше	
на́дно́сити се, на́дно́сѣм се	на́дноша́х се	
нена́видети, -ѣм	нена́виђа́х	
нена́видјети, -дѣм	нена́виђа́х	
непри́јатељова́ти, -те̄љу́јѣм	непри́јатељова́х	
ни́јемјети, -мѣм	ни́јемља́х	
ни́тити, -ѣм	ни́ћа́х	
но́сити, но́сѣм	но́ша́х, -а̄ше	
ну́дити, -ѣм	ну́ђа́х	
обавешта́вати, -вешта́ва̄м	обавешта́ва́х	
о̀висити, -ѣм	о̀виша́х	
одво́дити, одво́дѣм	о̀двођа́х	
околома́ћивати, -ма́ћу́јѣм	околома́ћива́х	
онерасполо́живати,	онерасполо́жива́х	
-ло́жу́јѣм	-а̄ше	

опстојати, -ѿм	опстојах, -аше	
остајати, остајем	остајах, -аше	
отпоздрављати,	отпоздрављах, -аше	
отпоздрављаѿм		
очијукати, очијукаѿм	очијуках, -аше	
пабѿрчити, пабѿрчиѿм	пабѿрчах, -аше	
пакостити, -ѿм	пакошћах	
пакостити, -ѿм	пакошћах	
палетковати, палеткујем	палетковах, -аше	
памтити, памтиѿм	памћях, -аше	
патити, -ѿм	паћях	
пѿнити се, -ѿм се	пѿњах се	
пјѿнити се, -ѿм се	пјѿњах се	
пѿћи, пѿчѿм	пѿцијах	пѿчах, -аше
пѿчатити, -ѿм	пѿчаћях	
пијанчевати, пијанчујем	пијанчевях, -аше	
писати, пишѿм	писах	
пѿйти, пијѿм	пијах, -аше	
плавети, -ѿм	плављах	
плавјети, -вѿм	плављах	
плавити, плавиѿм	плављах	
плаветнети, -ѿм	плаветњах	
плаветњети, -тнѿм	плаветњах	
плаветнитити, плаветниѿм	плавењах	
пламтетити, -ѿм	пламћях	
пламтјетити, -тѿм	пламћях	
пластити, пластиѿм	плашћях	
плѿвити, -ѿм	плѿвљах	
плијѿвити, -ѿм	плијѿвљах	
плѿнити, плѿниѿм	плѿњах	
плијѿнити, плијѿниѿм	плијѿњах	
плѿсти, плѿтѿм	плѿтијах	
плодити, -ѿм	плођях	
поводити (се), поводиѿм (се)	повођях (се)	
подводити, поводиѿм	подвођях	
подвозити, подвозиѿм	подвожах	
подразумијѿвати,	подразумијѿвах,	
подразумијѿваѿм	-аше	
појати, појѿм	појах, -аше	
појити, појиѿм	појах	
празнити, празниѿм	пражњах	
праћити, -ѿм	праћях	
прѿзирати, прѿзирѿм	прѿзирах, -аше	
прѿносити, прѿносиѿм	прѿносах	
преодијѿвати, -одијѿваѿм	преодијѿвах, -аше	
прѿсти, прѿдѿм	прѿдијах, -јаше	

преувеличавати, -личāvām	преувличāvāх
привòзити, привòзīm	прйвожāх
прѝмицати, прѝмичēm	прѝмицāх, -āше
принаòдити, -наòдīm	принāхођāх
принòсити, прѝносīm	прѝношāх
провòзити, прòвòзīm	прòвожāх
произвòдити, -извòдīm	прòйзвођāх
происхòдити, -йсходīm	прòйсхођāх
пронахòдити, -нахòдīm	прòнāхођāх
пўдити, пўдīm	пўђāх
пўзити, -īm	пўжāх
пўсатити, -īm	пўсађāх
пўтити, пўтīm	пўђāх
рабòтити, -īm	рабòђāх
рāдити, рāдīm	рāђāх
распрòстирати, -прòстирēm	распрòстирāх
рāсти и рāсти, рāстēm	рāстијāх
рāстити, рāстīm (мрестити)	рāшђāх
рāчўнити, рāчўнīm	рāчўњāх
р̂вати се, р̂вēm се	р̂вāх се, -āше се
р̂вати, р̂вēm	р̂вāх, -āше
р̂дити, р̂дīm	р̂ђāх
рѝједити, рѝједīm	рѝјеђāх
рекапитўлисати, -тўлишēm	рекапитўлисāх
р̂хабилитовати, -тујēm	р̂хабилитовāх
рòтити се, -īm се	рòђāх се
рòчити, -īm	рòчāх
рўдети, -дīm	рўђāх
рўдјети, -дīm	рўђāх
рўдити, рўдīm	рўђāх
рум̂нети, -нīm	рум̂њāх
рум̂нети, -нīm	рум̂њāх
рум̂нити, рум̂нīm	рум̂њāх
сāкатити, -īm,	сāкађāх
салијетати, салијеђēm	салијетāх, -āше
сāхнути, сāхнēm	сāхњāх
сведòчити, сведòчīm	сведòчāх
св̂стити, св̂стīm	св̂шђāх
свиј̂стити, свиј̂стīm	свиј̂ешђāх
св̂тити, св̂тīm	св̂ђāх
св̂тлети, св̂тлīm	св̂тљāх свиј̂тљāх
свиј̂тљети, свиј̂тлīm	
св̂тлити, св̂тлīm	св̂тљāх
свиј̂тлити, свиј̂тлīm	свиј̂тљāх
свòдити, свòдīm	свòђāх

сврбети, -бѣм /сврбети, -бѣм	сврбѣлѣх /сврбѣлѣх	
сврбѣјети / сврбѣјети, -бѣм	сврбѣлѣх /сврбѣлѣх	
сѣдети, сѣдѣм	сѣђѣх	
сјѣдети и сјѣдѣјети, сјѣдѣм	сјѣђѣх	
сѣдети, сѣдѣм	сѣђѣх	
сијѣдѣјети, сијѣдѣм	сијѣђѣх	
сѣнити, -ѣм	сѣњѣх	
сјѣнити, -ѣм	сјѣњѣх	
сѣћи, сѣчѣм	сѣцијѣх, -ѣше	
сјѣћи, сијѣчѣм	сијѣцијѣх, -ѣше	
сѣвити сѣвѣм	сѣвлѣх	
сијѣдѣјети, сѣјѣдѣм	сѣјѣђѣх	
сѣрѣтити, -ѣм	сѣрѣћѣх	
системѣтизовѣти, -мѣтизујѣм	системѣтизовѣх	
сѣтити, -ѣм	сѣћѣх	
сјѣктити, -ѣм	сјѣкћѣх	
скѣпѣсти и скѣпѣсти, скѣпѣм	скѣпѣх	скѣпѣјѣх
слѣдѣјети, слѣдѣм	слѣђѣх	
слѣдѣјети, слѣдѣм и слѣдѣм	слѣђѣх и слѣћѣх	
слијѣдѣјети, слијѣдѣм и слијѣдѣм	слијѣђѣх и слијѣћѣх	
слѣпѣјети, слѣпѣм	слѣпѣлѣх	
слѣкѣтити, -ѣм	слѣкћѣх	
слѣтити, слѣтѣм	слѣћѣх	
смѣјѣти се, смѣјѣм се	смѣјѣх се, -ѣше се	
смѣјѣјети се, смѣјѣм се	смѣјѣх се, -ѣше се	
смѣти, смѣм	смѣдијѣх, -ѣше	смѣјѣх, -ѣше
смѣјѣти, смѣјѣм	смѣјѣдијѣх, -ѣше	смѣјѣх, -ѣше
смрѣдѣјети, -ѣм	смрѣђѣх	
смрѣдѣјети, смрѣдѣм	смрѣђѣх	
смрѣдѣјети, смрѣдѣм	смрѣђѣх	
смрѣдѣјети, смрѣдѣм	смрѣђѣх	
смѣдѣјети, смѣдѣм	смѣђѣх	
сѣпѣјети, -ѣм	сѣпѣлѣх	
спѣти, спѣм	спѣх, спѣше	
спрѣвѣдѣјети, спрѣвѣдѣм	спрѣвођѣх	
спрѣмѣтити, -ѣм	спрѣмѣћѣх и спрѣмоћѣх	
срѣдѣјети, срѣдѣм и срѣдѣјети, -ѣм	срѣђѣх и срѣћѣх	
стѣјѣјети, стѣјѣм	стѣјѣх, -ѣше	
стѣдѣјети се, -дѣм се	стѣђѣх се	
стѣдѣјети се, -дѣм се	стѣђѣх се	
стрѣћи, стрѣчѣм	стрѣзијѣх, -ѣше	стрѣжѣх, -ѣше
стѣдѣјети, стѣдѣм	стѣђѣше	
стѣдѣјети, стѣдѣм	стѣђѣше	
сѣдѣјети, сѣдѣм	сѣђѣх	

сѹмпорити, сѹмпорѹм	сѹмпорāх, -āше	
сѹнетити, -ѹм	сѹнећāх	
сѹнчати, сѹнчāм	сѹнчāх, -āше	
сѹпротити се, -ѹм се	сѹпроћāх се	
сцијѣнити, сцијѣнѹм	сцијѣнāх	
тāмнети, -мнѹм	тāмнāх	
тāмњети, -мнѹм	тāмнāх	
тāмнити, тāмнѹм	тāмнāх	
тврдити, тврдѹм	тврђћāх	
тѣћи, тѣчѣм	тѣцијāх, -āше	тѣчāх, -āше
тѣснити, тѣснѹм	тѣшнāх	
тијѣснити, тијѣснѹм	тијѣшнāх	
тијѣштити, тијѣштѹм	тијѣштāх	
тѣйти, тѣјѣм	тѣјāх, -āше	
ткāти, ткāм / ткѣм / чѣм	ткāх, ткāше	
тлāпити, -ѹм	тлāплāх	
тōнути, тōнѣм	тōнāх	
тōпити, -ѹм	тōплāх	
тōплити, -ѹм	тōплāх	
тōчити, -ѹм	тōчāх	
трāгити, -ѹм	трāћāх	
трѣбити, трѣбѹм	трѣблāх	
тријѣбити, тријѣбѹм	тријѣблāх	
трѣзнити, трѣзнѹм	трѣжнāх	
тријѣзнити, тријѣзнѹм	тријѣжнāх	
трѣптети, -птѹм	трѣпћāх	
трѣптјети, -птѹм	трѣпћāх	
трѣсти и трѣсти, трѣсѣм	трѣсијāх	трѣсāх, -āше
трѣинити, -ѹм	трѣнāх	
трнѹти, трнѣм	трнāх	
трѣти, трѣм	трāх, трāше	
трѹбити, трѹбѹм	трѹблāх	
трѹдити, трѹдѹм	трѹђћāх	
трѹлети, -лѹм	трѹлāх	
трѹљети, -лѹм	трѹљāх	
трѹсити, трѹсѹм	трѹшāх	
тѹпети, -пѹм	тѹплāх	
тѹпјети, -пѹм	тѹплāх	
тѹпити, тѹпѹм	тѹплāх	
тѹћи и тѹћи, тѹчѣм	тѹцијāх, -āше	тѹчāх, -āше
ћѣпѹркати, ћѣпѹркāм	ћѣпѹркāх, -āше	
ћифтāрити, ћифтāрѹм	ћифтāрах	
ћѹбити, -ѹм (чучати)	ћѹблāх	
ћѹдити се, ћѹдѹм се	ћѹђћāх се	
ћѹлити, ћѹлѹм	ћѹлāх	

ћуљити, ћуљѝм	ћуљѝх		
ћурлити, ћурлѝм	ћурљѝх		
ћутети, -ѝм	ћућѝх		
ћутјети, -ѝм	ћућѝх		
увòдити, ўводѝм	ўвоћѝх		
увòзити, ўвозѝм	ўвожѝх		
удесетостручѝвати, удесетостручѝвѝм	удесетостручѝвѝх,		
	-ѝше		
ўдѝти, ўдѝм	ўћѝх		
ўдѝти, ўдѝм (чезнути)	ўћѝх		
ўдѝти, ўдѝм (комадати)	ўћѝх		
узвòдити, ўзводѝм	ўзвоћѝх		
узвòзити, ўзвозѝм	ўзвожѝх		
узгòнити, ўзгонѝм	ўзгоњѝх		
ўзити, ўзѝм	ўжѝх		
ўмети, ўмѝм	ўмејѝх, -ѝше		
ўмјети, ўмијѝм	ўмијѝх, -ѝше		
унѝјѝтѝти, -ѝм	унѝјѝћѝх		
унòсити, ўносѝм	ўношѝх		
ўчителѝвати (-евати), -ујѝм	ўчителѝвѝх/ -евѝх		
ўчитѝти, ўчѝм	ўчѝх		
хѝбавѝти, -ѝм	хѝбављѝх		
хамѝлѝти, хамѝлѝм	хамѝљѝх		
хѝпсѝти, -ѝм	хѝпшѝх		
хвѝлѝти, хвѝлѝм	хвѝљѝх, -ѝше		
хвѝтѝти, хвѝтѝм	хвѝћѝх		
хесѝпѝти, хесѝпѝм	хесѝплѝх		
хѝљѝадѝти се, -ѝм се	хѝљѝћѝх се		
хѝтѝти, -ѝм	хѝћѝх		
хѝтјѝти, -тѝм	хѝћѝх		
хлѝдѝти, -ѝм (пòстајѝти хл.)	хлѝћѝх		
хлѝдјѝти, -дѝм	хлѝћѝх		
хлѝдѝти, хлѝдѝм (чинѝти ...)	хлѝћѝх		
хлѝдњѝти, -днѝм	хлѝдњѝх		
хòдѝти, хòдѝм	хòћѝх		
хрѝбрѝти, хрѝбрѝм	хрѝбрѝх		
хрѝнѝти, хрѝнѝм	хрѝњѝх		
хрѝвѝтѝти, хрѝвѝтѝм	хрѝвѝћѝх		
хрўстѝти се, хрўстѝм се	хрўшћѝх се		
хтѝѝти, хòћу, хòћеш	хòтијѝх	хòћѝх	хтијѝх, -ѝше
хтјѝѝти, хòћу, хòћеш	хòтијѝх	хòћѝх	хтијѝх, -ѝше
хўдѝти, -ѝм (пòстајѝти худ)	хўћѝх		
хўдјѝти, -дѝм	хўћѝх		
хўктѝти, хўктѝм	хўктѝх, -ѝше		

ца̀ветети, -ѝм (цветати)	ца̀вѣ̄х	
ца̀втјети, -тѝм	ца̀вѣ̄х	
цва̀тети, -ѝм (цвасти)	цва̀ѣ̄х	
цва̀тјети, -тѝм	цва̀ѣ̄х	
цвѝјелити, цвѝјелѝм (кога)	цвѝјель̄ах	
цвѝлети, -ѝм	цвѝль̄ах	
цвѝљети, -лѝм	цвѝль̄ах	
цѐдити, цѐдѝм	цѐђ̄ах	
цѝједити, цѝједѝм, -ѝш	цѝјеђ̄ах	
цѐннити, цѐнѝм	цѐњ̄ах	
цѝјенити, цѝјенѝм	цѝјењ̄ах	
цепѝдлачити, -пѝдлачѝм	цепѝдлач̄ах, -а̀ше	
цѐпити, цѐпѝм	цѐпль̄ах	
цѐптети, -ѝм	цѐпѣ̄х	
цѐптјети, -тѝм	цѐпѣ̄х	
цѝјевчити, цѝјевчѝм, -ѝш	цѝјевч̄ах, -а̀ше	
цѝјелити, цѝјелѝм	цѝјель̄ах	
цѝјепати, цѝјеп̄а̀м	цѝјеп̄а̀х, -а̀ше	
цѝјепити, цѝјепѝм	цѝјепль̄ах	
црв̀енити, црв̀енѝм	црв̀ењ̄ах	
цр̀нети, -ѝм	цр̀њ̄ах	
цр̀њети, -нѝм	цр̀њ̄ах	
цр̀нити, цр̀нѝм	цр̀њ̄ах	
цр̀псти и цр̀псти, цр̀п̄ѐм	цр̀пија̀х	цр̀па̀х, -а̀ше
ча̀дити, -ѝм	ча̀ђ̄ах	
ча̀ђавити, -ѝм	ча̀ђавль̄ах	
ча̀мити, ча̀мѝм	ча̀мль̄ах, -а̀ше	
чапк̀унити, чапк̀унѝм	чапк̀унь̄ах	
чапразди́ванити, -ди́ванѝм	чапразди́вань̄ах	
ча̀рати, ча̀ра̀м	ча̀ра̀х, -а̀ше	
ча̀стити, -ѝм	ча̀шѣ̄х	
ча̀тити, -ѝм (читати)	ча̀ђ̄ах	
чѐзнути, чѐзнѝм	чѐжњ̄ах, -а̀ше	
чемѐриковати, чемѐрикујѝм	чемѐриков̄ах	
чѐпити се, чѐпѝм се	чѐпль̄ах се	
чеп̀рати, чеп̀р̄ка̀м	чеп̀р̄ка̀х, -а̀ше	
четво̀рити, чо̀тврѝм	чѐтвр̄ах	
чѐтнѝковати, чѐтнѝкујѝм	чѐтнѝков̄ах, -а̀ше	
чѝкмити, -ѝм	чѝкмль̄ах	
чѝтати, чѝта̀м	чѝта̀х, -а̀ше	
чувств̀овати, чу̀вствујѝм	чу̀вствов̄ах, -а̀ше	
чу̀дити се, -ѝм се	чу̀ђ̄ах се	
чу̀павити, -ѝм	чу̀павль̄ах	
чу̀па̀вити, чу̀па̀вѝм	чу̀па̀вль̄ах	
чу̀ти, чу̀јѝм	чу̀ја̀х, -а̀ше	

чуча̄ти, чуч̄им	чуча̄х, -а̄ше
шарѐнети, шарѐн̄им	шарѐња̄х
шарѐњети, шарѐн̄им	шарѐња̄х
шарѐнити, шарѐн̄им	шарѐња̄х
ш̄йти, ш̄ӣјѐм	ш̄ӣја̄х, -а̄ше
шкѡдити, -ѣм	шкѡђа̄х
штѐдети, -д̄им	штѐђа̄х
штѐдјети, -д̄им	штѐђа̄х
штѐтити, -ѣм	штѐћа̄х
шт̄итити, шт̄ӣт̄им	шт̄ӣћа̄х
штѡвати, шт̄ӯјѐм	штѡва̄х, -а̄ше
ш̄утети, -т̄им	ш̄ӯћа̄х
ш̄утјети, -т̄им	ш̄ӯћа̄х

Шта нам показује дати материјал? Неколико факата: а) имперфекат у српском језику има две врсте наставака: *-а̄х, -а̄ше, -а̄ше, -а̄смо, -а̄сте, -а̄ху* и *-ӣја̄х, -ӣја̄ше, -ӣја̄ше, -ӣја̄смо, ӣја̄сте, ӣја̄ху*; б) ови наставци имперфекта увек се додају на инфинитивну основу; в) испред наставака *-а̄х, -а̄ше* у неким случајевима јављају се алтернације консонаната, различитог порекла, а у неким – хијатско *j*; г) испред наставака *-ӣја̄х, -ӣја̄ше* алтернирају само задњонепчани сугласници са денталима, и те нам алтернације потврђује новије порекло ових наставака; д) неки глаголи имају имперфекат помоћу обеју врста наставака, старији су увек облици на *-а̄х*; њ) код глагола чије се две основе много разликују, или су се некад разликовале, долазило је до њиховог приближавања и укрштања; е) код појединачних глагола историјски развитак је замаглио првобитну структуру, али нам то не даје за право ни да их зовемо неправилним, нити да структуру њихових облика неправилно тумачимо.

Глаголи са инфинитивном основом на задњонепчане сугласнике граде имперфекат од те основе обема врстама наставака: *врѐћи / вр̄ијѐћу // врѐћи / вр̄ијѐћи // вр̄ћи и вр̄ћи*, през. *вр̄иѐм*, имперф. *вр̄сија̄х и вр̄ија̄х, вӯћи, вучем – вӯција̄х и вучах, лѐћи и лѐћи* (котити), *лѐжѐм – лѐзија̄х и лѐжја̄х* (акценте ћемо стављати само када би семантика могла бити нејасна без њих), *пѐћи, печем – пѐција̄х и пѐчах, стр̄ићи, стр̄ижем – стр̄изија̄х и стр̄ижах, те̄ћи, течем – те̄ција̄х и те̄чах, тӯћи, тучем – тӯција̄х и тучах*. По алтернацијама видимо да је наставак *-а̄х* старији од *-ӣја̄х*, као што је старија прва палатализација (која је довела до алтернација *к : ч, г : ж, х : ш*) од друге (чији су резултати алтернације *к : ц, г : з, х : с*). Облици типа *пѐчах* постали су од **рек-ѐ-ачћь*, после извршене прве палатализације, *ѐ* се променило у *а*, које се сажело са *а* из наставака у једно дуго *а̄*, те је *пѐча̄х* историски континуант и, по нама врло стари облик. Насупрот овима, облици на *-ӣја̄х* морају бити новији и вероватно је наставак *-ӣја̄х* постао онако како га је А. Белић објаснио – перинтеграцијом из облика типа *имѐ-ачћь*, код којих је *ѐ* део инфинитивне основе – њен наставак – а код таквих глагола, видели смо, имперфекат се градио додавањем наставака *-ачћь, -аѐе* итд. на инфинитивну основу. Перинтеграција је извршена када су закони прасловенских палатализација престали да важе, а

алтернације су распоређене тако што је испред *e* у облицима: *k* : *č*, *z* : *ж*, *x* : *ш*, а испред *и* – *k* : *ц*, *z* : *з*, *x* : *с*. Истина, у екавском изговору бисмо очекивали *-ejāx*, али, по Белићеву објашњењу, овде имамо *и* као код *старији* м. *старѣји*, под утицајем јужних и западних говора.

Исто је и код осталих глагола прве инфинитивне врсте (код које је инфинитивна основа једнака корену и завршава се на сугласник: *вести*, *везем* – *везијах* и *везах*, *грести*, *греbem* – *гребијах* и *гребах*, *дупсти*, *дубем* – *дубијах* и *дубах*, *зепсти*, *зеbem* – *зебијах* и *зебах*, *мусти*, *музем* – *музах* и *музијах*, *скупсти*, *скуbem* – *скубах* и *скубијах*, *трести*, *тресем* – *тресијах* и *тресах*, *црпсти*, *црпем* – *црпијах* и *црпах*. И код њих се имперфекат гради од инфинитивне основе (*вез-*, *греб-* итд.), али су им оба наставка новијег порекла. Наиме, у некадашњем облику **tres-ě-achъ* извршена је прогресивна асимилација **tresěčhъ*, што је контракцијом морало дати *tresěh*. И било је таквих облика у нашем језику између XV и XVIII века, али су их заменили новији на *-āx* (аналогијом према глаголима типа *певати* – *певах*, *певаше* ...) и на *-ijāx*, чији смо постанак већ видели.

Глагол *брати* има тројак облике имперфекта: од инфинитивне основе – *брах*, *браше* као и *беријах* и *берах*. Рекло би се да су последња два од презентске основе, али нису јер је презентска основа *бере-* и није логично да се од ње прави претеритални облик. У питању је глагол, а има их још, код којег је корен у инфинитивној основи био **бър-* што је у даљем развоју дало *бр-*, а у презентској *бер-*. Кад се основе тако много разликују, у језику се тежи да се оне облички приближе (не да се изједначе, јер никад не могу бити једнаке!). Сличан пример имамо, али у супротном правцу, код глагола *ткати*: његов презент је био *чѣм*, а данас је *ткѣм* и нико не каже да је тај презент начињен од инфинитивне основе. Тако су се и овде јавили новији облици од корена *бер-* (који је пунији од *бр-*) и како се он завршава на сугласник (сонант), добио је оба наставка као и глаголи са кореном *тек-*, *трес-*, *греб-* и сл.

Глагол *знати*, *знѣм* и *знѣдѣм* има три облика имперфекта: *знѣх*, *знѣдијах* и *знѣђах*. А тако и *имати*, *имѣм* и *имѣдѣм* – *имѣх*, *имѣђах* и *имѣдијах*. Ни код ових глагола нису последња два облика од презентске основе. Они заиста имају двојак облике презента: старе *знам*, *имам* и новије *знадем*, *имадем*, али ово *д* које је овде добијено аналогијом према глаголу *дати* – 3. лице мн. през. *даду* (а одатле и *дадем*, *дадеш* ...), то *д* се даље ширило и на аорист (*знадох*, *имадох* поред примарних *знах*, *имах*), а онда није чудно што се јавило и у имперфекту. Алтернација *д* : *ђ* је аналошког карактера. Слично је и код глагола *смети*, *сmem* / *смјети*, *смјѣм* – *смејах* / *смјијах* и *смѣдијах* / *смјѣдијах*, само што од *смед-* нема паралелног облика на *-āx*. Облик *смејах* није од презентске основе и није помоћу непостојећег наставка *-јах*, него је од инфинитивне основе *сме-* начињен наставком *-āx*, а између двају вокала дошло је хијатско *ј*. Тај исти хијатски глас налазимо и у облицима: *вити* – *вијах*, *крити* – *кријах*, *лити* – *лијах*, *умети* – *умејах*, *чути* – *чујах*.

Глагол *ићи*, *идем* има имперфекат *иђах*, *иђаше* итд. Ни он није од презентске основе него од инфинитивне. Истина је да је овај глагол некада имао инфинитивну основу *и-* (упор. стсл. *ити*) али је врло рано добио и основу *ид-*

(упор. аор. *идох*), а алтернација *д* : *ђ* је аналошка – према глаголу *ходити* са којим има исто значење. С друге стране, *ходити* има, као и сви глаголи шесте Стевановићеве врсте, имперфекат од инфинитивне основе и алтернацију сугласника на крају основе: *nosi-ě-achъ* > *nošjěachъ* > *nošaachъ* > *ношах*. И тако – од глагола до глагола: код свих се имперфекат гради само од инфинитивне основе помоћу *-āx* и ређе *-ujāx*.

ЛИТЕРАТУРА

- Барић et al. 2005:** Eugenija Barić, Mijo Lončarić, Dragica Malić, Slavko Pavešić, Mirko Peti, Vesna Zečević, Marija Znika, *Hrvatska gramatika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Белић 1999:** Александар Белић, *Историја српског језика* (Изабрана дела Александра Белића, т. 4), Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Белић 2000:** Александар Белић, *Грађење глаголских облика* (Изабрана дела Александра Белића, т. 12), Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Белић 2000*:** Александар Белић, *Постанак праслованске глаголске системе* (Изабрана дела Александра Белића, т. 2), Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Вајан 1952:** А. Вајан, *Руководство по старославянском језику*, Москва: Издательство иностранной литературы.
- Ван–Вейк 1957:** Н. Ван–Вейк, *История старославянского языка*, Москва: Издательство иностранной литературы.
- Војлова 2003:** К. А. Войлова, *Старославянский язык*, Москва: Дрофа.
- ГраMATИКА БАН 1991:** Дело на авторски колектив, *ГраMATИКА на старобългарския език*, Софија: Българската академия на науките.
- Даничић 1874:** Ђ. Даничић, *Историја облика српскога или хрватскога језика*, Биоград: Државна штампарија.
- Ђорђић 1975:** Петар Ђорђић, *Старословенски језик*, Нови Сад: Матица српска.
- Иvшић 1970:** Stjepan Ivšić, *Slavenska poredbena gramatika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Кузьнецов 1961:** П. С. Кузнецов, *Очерки по морфологији праславянског језика*, Москва: Академия наук СССР.
- Куљбакин 1930:** Ст. М. Куљбакин, *Старословенска граматика*, Београд: Државна штампарија краљевине Југославије.
- Меје 1951:** А. Меје, *Общеславянский язык*, Москва: Издательство иностранной литературы.
- Мразовић/Вукадиновић 1990:** Pavica Mrazović, Zora Vukadinović, *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*, Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića – Dobra vest.
- Николић 2002:** Светозар Николић, *Старословенски језик I*, Београд: Требник.
- Силић/Прањковић 2005:** Josip Silić, Ivo Pranjković, *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Zagreb: Školska knjiga.

- Симић 2001:** Радоје Симић, *Српска граматика I. Увод, фонологија, морфологија*, Београд: МХ Актуел.
- Стакић 2010:** Милан Стакић, *Морфо(но)лошке теме*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Стакић 2011:** Милан Стакић, „О такозваним неправилним глаголима“, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 40/3, 16–36.
- Станојчић/Поповић 2002:** Живојин Станојчић, Љубомир Поповић, *Грамматика српског језика, уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Стевановић 1969:** Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (граматички системи и књижевнојезичка норма) II Синтакса*, Београд: Научна књига.
- Стевановић 1970:** Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик I*, Београд: Научна књига.
- Хабургајев 1986:** Г. А. Хабургаев, *Старославјанский язык*, Москва: Просвещение.
- Хам 1970:** Josip Ham, *Staroslavenska gramatika*, Zagreb: Školska knjiga.

Milan Stakić

THE STRUCTURE AND DEVELOPMENT OF THE IMPERFECT TENSE IN SERBIAN

Summary

The author draws on the diachronic and synchronic perspectives to discuss the morphological structure of the imperfect tense. After an analysis of suffixes and stems in Old Church Slavonic and in Serbian, based on the collected material, the author concludes that the imperfect used to be and is still formed of the preterite (infinitival) stem. In the first written records, the imperfect was formed of the infinitival stem if it ended in *-a* or *-ъ*, and if it ended in any other sound, the infinitival stem took *-ѣ* and thus the imperfective stem was formed, to which identical suffixes were always added. In contemporary Serbian the imperfect is also formed only of infinitival stem allomorphs by means of two kinds of suffixes – *-ah*, *-aše*, etc. (most frequently) and *-ijah*, *-ijaše*, etc. (much more rarely).

Душка Б. КЛИКОВАЦ*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

О ИНТЕРПУНКЦИЈСКОМ ЗНАКУ ТРИ ТАЧКЕ (ТРОТАЧКИ)

Правописни знак три тачке традиционално, а у српској средини и до данас, није поудио веће интересовање; обрађиван је само у нормативним приручницима, а ни у њима не нарочито детаљно. У овом раду описује се како се тај знак употребљава – шта означава, како се комбинује с другим интерпункцијским знаковима, с којима од њих евентуално алтернира, како се штампа, како се после њега употребљава велико и мало слово. Пошто се у литератури јавља више термилошких решења за њега, а различито се и класификује, ауторка о томе даје и своје мишљење.

Кључне речи: српски језик, правопис, интерпункција, три тачке, категоризација

1. Увод

Правописном знаку три тачке у домаћој литератури пажња је посвећивана само у нормативне сврхе, и није била велика. У приручницима се бележи од почетка 90. година XIX века¹ (први га као знак са својим именом помињу Љ. Стојановић (1891) одн. Броз (1892)); неко време има несигуран идентитет (неки граматичари га по имену не разликују од црте, а други обрађују у оквиру поглавља о црти),² а дуго донекле произвољан изглед (три или четири тачке) и

* klikovac@fil.bg.ac.rs

¹ Прегледали смо све нама доступне граматичке и правописне приручнике објављене у Србији и Хрватској после усвајања заједничке основе књижевног језика и после распада српско-хрватског као књижевног језика.

² Новаковић (1894) *знаком прекида* – који обележава „прекинут или недоречен говор“ – назива и три тачке и црту. Очигледно идући за Новаковићем, Петровић, у оба своја рада (1912, 1914), три тачке назива *знак прекида*; у приручнику из 1912. (Петровић 1912) исти термин употребљава и за црту (коју, иначе, претходно назива *знак почивке*), а у приручнику из 1914. (Петровић 1914) заједно обрађује оба та знака, под насловом „Знак почивке и прекида“. – Броз (1892) о овом знаку говори у оквиру поглавља „Цртица“, описујући две његове употребе. Белић (1923, ³1934, 1950) такође га помиње (само једну његову употребу) у одељку о црти; а говорећи о томе који знаци моју стајати на крају и на почетку „врсте“ (реда) овај знак изоставља. На сличан на-

више имена. Своје коначно графичко обличје добио је сасвим недавно – правописом из 1993. године (Пешикан и др. 1993), а име му је стекло статус термина 90. година XX века – отприлике један век пошто се појавио у приручницима. При томе се традиционално, а у српској средини и до данашњег дана, у правописима обрађује сасвим штуро: обично се помињу једна или две његове употребе,³ понекад с примерима који не одговарају наведеном правилу.⁴

У овом раду желимо да опишемо како се тај знак употребљава – пре свега шта означава, али и како се комбинује с другим интерпункцијским знаковима, с којима од њих евентуално алтернира, како се после њега употребљава велико и мало слово, како се штампа. Такође, пошто се у литератури јавља више термилолошких решења за њега, а различито се и класификује, даћемо о томе и своје мишљење.

Као корпус послужиће нам његова употреба у следећим делима: Иво Андрић, *Травничка хроника* (Београд: Просвета, 1996); Иван Клајн, *Писци и писмењаци* (Нови Сад: Матица српска, 1994; ексцерпирано је првих стотинак страна); Бранислав Нушић, *Сумњиво лице* (ексцерпирана је прва половина драме); Милутин Миланковић, *Кроз васиону и векове* (ова последња два дела налазе се у електронском корпусу Учитељског факултета у Београду, www.uf.bg.ac.rs). У обзир ћемо узети и један мањи број примера из Корпуса савременог српског језика (www.korpus.matf.bg.ac.rs – у раду је означен скраћеницом „ЕК“), примере који су наведени у литератури, као и неке примере које смо сами забележили из различитих извора.

2. Досадашња термилолошка и графичка решења за три тачке, начин штампања и класификација тог знака

2.1. Сва термилолошка и графичка решења која се до данас срећу у литератури приказаћемо у табели, хронолошким редоследом (графичко решење

чин, у *Новом правописном упутству* [1943] о том знаку говори се у оквиру поглавља „Прекидни знак (црта) и неколике тачке“, а посвећује му се само последње правило. Боранић (¹⁰1951 [1921]) о двема његовим употребама говори у оквиру поглавља о црти („станки“), а о трећој у оквиру „Знакова за ријечи“.

³ Тако Пешикан и др. 1993 наводе две његове употребе и дају два примера (а о самом знаку говоре у оквиру одељка „Остали правописни и помоћни знакови“); такође, Пешикан 1998, поредећи свој правопис с другим новим правописима, не помиње да је унео термилолошке и графичке измене у вези с овим знаком у односу на *Правопис 1960* – сматрајући их, очигледно, мање битним него друге новине. Симић и др. 1993 и Симић и др. 1998 наводе две употребе овог знака и два примера; Пижурица и др. 2010 – суштински једну употребу, а три примера (са четири његова јављања), опет у оквиру „Осталих правописних и помоћних знакова“. Дешић (1994), у свом школском правопису, наводи три његове употребе. А расправљајући о правописној термилологији, Брборић (2004) *три тачке* не наводи у оквиру „основних интерпункцијских термина“. – У новим хрватским правописима (Бабић и др. ⁶2002 [1996]; Анић/Силић 2001) овај знак је обрађен с већом пажњом.

⁴ Нови Матичин правопис (Пижурица и др. 2010) прописује да се три тачке пишу „као знак да је изостављен део текста“ – што би, евентуално, могао бити случај само у првом од три наведена примера (в. Кликовац 2011).

подразумева не само број тачака него и то да ли су међусобно примакнуте или размакнуте):

Дело	Термин	Графичко решење
Стојановић 1891	<i>неколико тачака</i>	По правилу четири, само у једном случају три. Примакнуте.
Броз 1892	<i>више тачака, тачке</i>	Три тачке, размакнуте.
Новаковић 1894	<i>знак прекида</i> [тако назива и црту]	Три тачке, размакнуте.
Петровић 1912, 1914	<i>знак прекида</i> [тако назива и црту]	Четири тачке, размакнуте.
Боранић ¹⁰ 1951 [1921]	<i>више тачака (обично три), тачке, три тачке, три тачке (или више њих)</i>	Три тачке, размакнуте.
Белић 1923, ³ 1934	<i>неколико тачака („тачкице“)</i>	Четири или три тачке, ⁵ примакнуте.
<i>Ново правописно упутство</i> [1943]	<i>неколике тачке</i>	Три тачке, ⁶ размакнуте.
Белић 1950	<i>неколико тачака („тачкице“)</i>	Три тачке, примакнуте.
<i>Правопис 1960</i>	<i>неколико тачака</i>	Три тачке, ⁷ размакнуте.
Пешикан и др. 1993	У поднаслову <i>знак прекида (три тачке)</i> ; у тексту се оба термина користе по једанпут.	Три тачке, примакнуте.
Симић и др. 1993	У поднаслову <i>тротачка (три тачке)</i> ; у тексту <i>три тачке</i> (једанпут).	Три тачке, примакнуте.
Дешић 1994	<i>три тачке</i>	Три тачке, примакнуте.

⁵ „Неколико тачака“ је значило, како се види, три или четири – што је било сасвим свеједно. Тако у издању од 1923. године, у двама примерима које наводи у вези с овим знаком, Белић два пута ставља четири тачке, а једанпут три; у издању из 1934. у сва три случаја стоје четири тачке. Међутим, у оба издања у примерима који илуструју друге знакове, овај правописни знак састоји се од трију тачака.

⁶ *Ново правописно упутство* саветује управо тај број тачака: „Неколике тачке, обично три, стављају се кад се прекине говор“ (стр. 56).

⁷ И овај правопис препоручује управо тај број тачака: „Неколико тачака (најчешће три) стављају се у писању место изостављеног текста“ (стр. 120). *Правопис 1960* у сопственом тексту тако и поступа, с једним изузетком: у т. 124 h), у тексту правила каже се: „[...] онда за то употребљавамо полунаводнике (. . . .)’“ – дакле, четири тачке.

Бабић и др. ⁶ 2002 [1996]	И у наслову и у тексту само <i>троточје</i> .	Три тачке, примакнуте.
Симић и др. 1998	У поднаслову <i>тротачка (три тачке)</i> ; у самом тексту и једно и друго.	Три тачке, примакнуте.
Анић/Силић 2001	Наслов: <i>троточка (троточје)</i> . У тексту само <i>троточка</i> .	Три тачке, примакнуте.
Пижурица и др. 2010	У поднаслову <i>знак прекида (три тачке)</i> . У тексту само <i>знак прекида (једанпут)</i> .	Три тачке, примакнуте.

2.2. Видимо, дакле, да је у оптицају (било) више назива. Назив *неколико тачака* користе Љ. Стојановић (1891) и А. Белић (1923, ³1934, 1950), као и *Правопис 1960*. У *Новом правописном упутству* налазимо *неколике тачке*, а код И. Броза (1892) и Д. Боранића (¹⁰1951 [1921]) *више тачака*. Упркос неодређености тог назива, сам знак се састојао само од три или четири тачке – првих педесетак година и три и четири, а затим су три почеле да односе превагу, тако да се средином прошлог века почело препоручивати управо такво решење (*Ново правописно упутство* [1943], Боранић ¹⁰1951 [1921], *Правопис 1960*).

Ти називи, међутим, као да су били више описни него што су стварно били термини. То се врло добро види код Белића (1923, ³1934, 1950), који у загради и под наводницима даје израз „*тачкице*“ – као да је управо то термин, само неформалан;⁸ слично је и код Броза (1892), који говори о *више тачака* и *точкама*, као и код Боранића (¹⁰1951 [1921]), који употребљава чак три израза – *више тачака*, *три тачке*, или само *тачке*. Рекли бисмо да докле год је иза назива стајао и неки коментар у вези с бројем тачака („обично три“, „најчешће три“, „или више њих“), тај назив није био термин. Чак и Пешикан и др. 1993, одн. Пижурица и др. 2010 спационираним слогом наводе само назив *знак прекида*, а *три тачке* дају у загради – више као опис него као термин. Тек Симић и др. 1993, Дешић 1994 и Симић и др. 1998 употребљавају назив *три тачке* као термин.

Термин *знак прекида* (и само њега) налазимо код Новаковића (1894) и Петровића (1912, 1914), а затим тек код Пешикана и др. (1993), односно Пижурице и др. (2010) – где му се даје првенство у односу на термин *три тачке*.

Термином *тротачка* користе се Анић и Силић 2001 (дајући том термину предност над термином *троточје*, који наводе само у наслову) и Р. Симић, који га претпоставља термину *три тачке* (Симић и др. 1993, Симић и др. 1998). Бабић и др. ⁶2006 имају само *троточје*.

Термине за овај знак прокоментарисали бисмо на следећи начин. Начелно говорећи, ако се има избора, знак је боље именовати према изгледу него према

⁸ Термин *тачкице*, поред *три тачке*, користи и Клајн 2000: 141.

употреби – будући да ових увек има више од једне. Ако бисмо се, дакле, одлучивали између *три тачке* и *знака прекида*, предност бисмо дали првоме – као што је учинио М. Дешић 1994, а како предлаже и М. Шипка 2000.⁹

Термин *тротачка*, иако без дуже традиције у српској средини, чини нам се још бољим од термина *три тачке*: пошто је једночлан и има облик једнице, једноставнији је за употребу.¹⁰ На пример, лакше је рећи да се пауза може обележити *тротачком* него *трима тачкама*, а у реченици *У том тексту има три тротачке / много тротачки* није ни могуће употребити термин *три тачке*. Такође, реч *тачка* има више значења, а једно од њих – „поглавље“ – тиче се текста, што може створити стилске сметње.¹¹ Међутим, с обзиром на то да је термин *три тачке* устаљен, не би било неразумно допустити оба решења и пустити да пракса каже своје.¹²

2.3. Што се тиче размака између тачака, он се нигде експлицитно не прописује. Старија традиција је била двојака: три тачке су у неким приручницима штампане примакнуте једна другој (Стојановић 1981; Белић 1923, ³1934, 1950), а у некима размакнуте једна од друге (Броз 1892; Новаковић 1894; Петровић 1912, 1914; *Ново правописно упутство*; Боранић ¹⁰1951 [1921]). *Правопис 1960* прихвата овај други начин, али сви правописи после њега три тачке штампају примакнуте (вероватно пре спонтано него намерно). Тако се обично чини и у пракси; један од доследних изузетака је РСАНУ, где се три тачке пишу одмакнуте једна од друге.

2.4. Иако се ни то нигде изричито не прописује, тротачка се по правилу пише уз реч за којом следи, односно којој претходи. Један од важних изузетака је *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* (РСАНУ): у њему се тротачка у примерима штампа одвојено и од речи за којом следи и од речи којој претходи – зато што по правилу означава изостављени текст. Више о томе биће речи у т. 3 (употреба тротачке бб).

2.5. Некад се у правописима прави разлика између знакова који се тичу и оних који се не тичу реченице (први су најчешће, али не увек, називани *интерпункција*);¹³ три тачке су сврставане у обе те категорије.

⁹ Шипка каже: „Само ово објашњење [у *Правопису* из 1993] указује на то да је термин *знак прекида* преузак да обухвати наведена и друга различита значења трију тачака у тексту, па је стога разложно остати само при термину *три тачке*“ (2000: 1415).

¹⁰ Термин *тротачје*, такође једночлан, звучи као јак кроатизам.

¹¹ Занимљиво је да Шипка сматра да је термин *двотачка* погоднији од термина *две тачке*, из два разлога: први је тај што је једночлан (па је „практичнији“), а други је „што се тиме, евентуално, може успоставити разлика између вертикалног положаја двију тачака као јединственог реченичног и правописног знака и хоризонталног низа тачака, којима се указује на испуштена слова и сл.“ (2000: 1414). Међутим, идеја да се самим термином мора разликовати правац у којем су тачке поређане не изгледа оправдана, будући да се изглед и двотачке и тротачке усваја без нарочитог напора и мало је вероватно да би термини изазвали забуну у том погледу.

¹² Брборић и Дешић сматрају да су двоструки термини непожељни, јер слабе норму (2003: 223). То је, начелно говорећи, тачно; међутим, у овом случају оба термина су добра (а то значи да су „прозрачни“, кратки и довољно општи), али је један бољи а други уобичајенији. У таквим случајевима није лако избацити ниједан.

¹³ Ту разлику не праве сви граматици. Стојановић (1891) говори само о *интерпункцији*, под њом подразумевајући првенствено знакове који показују „које речи припадају којој реченици, и где треба предахнути, а где глас дићи“ (стр. 25); ту убраја, међутим, и апостроф, који сигурно не одговара том опису. Само термин *интерпункција* имају и Белић (1924; ³1934; 1950) и *Ново пра-*

Неколико граматичара тротачку сматрају реченичним знаком. Тако Броз (1892) разликује знакове који се бележе „у писању реченица“ (и за њих наводи и термин *интерпункција*) и оне који се употребљавају „у писању ријечи“; о *више тачака* говори у оквиру оних првих. И Новаковић (1894) *знак прекида* сврстава у „реченичне знакове“ (а о „везици“, акцентима и апострофу говори у поглављу „Главна правила о правопису“). Од новијих правописаца тако поступају Бабић и др. ⁶2002 [1996], који разликују „разгодке“ (или *интерпункцију*) и *правописне знакове*, а *тротачке* убрајају у прву групу.

Нешто чешће се тротачка сматра нереченичним знаком (што је свакако у вези с тим што се сматра и сразмерно неважном). Тако *Правопис 1960* разликује *интерпункцију* и *правописне знакове*; интерпункцијски знак *неколико тачака* помиње и у оквиру једних и других, али га обрађује у оквиру правописних знакова. Пешикан и др. (1993) изједначавају термине *правописни знакови* и *интерпункција*, али истичу да се у интерпункцији могу разликовати реченични и помоћни правописни знакови; у ове друге убрајају и *знак прекида* (уз апостроф, знак дужине, прозодијске знакове, звездицу, ситне бројке и др.). Пужурица и др. (2010) поступају на исти начин. Дешић (1994) под *интерпункцијом* подразумева реченичне знакове (али, рецимо, у оквиру тачке не раздваја њену реченичну и нереченичну употребу); три тачке сврстава у „Остале правописне знакове“, заједно са цртицом, апострофом, косом цртом, акцентима и генитивним знаком. Симић и др. 1998 разликују *интерпункцијске* и *правописне* знакове, а ове друге деле на интерпункцијске знакове у служби правописних и правописне знакове у ужем смислу; *тротачка* спада у потоње.

Најзад, Боранић (¹⁰1951 [1921]) сврстава *више тачака*, у зависности од употребе, и у реченичне знакове и у „знакове за ријечи“ (в. напомену бр. 2).

На ово питање вратићемо се у т. 5.

3. Употреба тротачке

Три тачке имају свој пандан у говору – и то је пауза, типично дужа од оне означене тачком (одакле, по свој прилици, и графичко решење за тај знак).¹⁴ Начелно говорећи, с том вредношћу оне се употребљавају у записивању говора – било да је он стваран или замишљен. У питању могу бити различите имитације стварног говора, као што су дијалози у драмским текстовима и

вописно упутство [1943]; у поглављу под тим насловом Белић говори и о цртици, акценатским знаковима и апострофу, а *Упутство* о апострофу и нереченичној употреби тачке. Слично томе, Симић и др. 1993 термином *интерпункција* обухватају тачку, узвичник, упитник, зарез, тачку и зарез, двотачку и црту, али и апостроф, *тротачку* и низ тачака. – Анић и Силић (2001) праве разлику између правописних знакова у ужем смислу (који се називају и „интерпункцијски знакови или разгоди“) и правописних знакова у ширем смислу, али није јасно у које убрајају *тротачку*.

¹⁴ Овакво одређење тротачке битно је другачије од уобичајеног: у свим приручницима каже се – као прво, а обично и једино – да тај знак означава прекидање (одн. недореченост) реченице или изостављање текста. Ако се пауза и помиње (Анић/Силић 2001, Бабић и др. ⁶2002 [1996]), онда је то само једна од употреба тротачке, сразмерно маргинална.

управни или слободни неуправни говор;¹⁵ међутим, могу бити у питању и изворно писани текстови који су формулисани тако да више или мање подражавају говор – почев од оних који су сасвим блиски записаном говору (као што су поруке преко електронске поште или мобилног телефона), па до писаних текстова са елементима говореног језика (проза у облику писма, полемички и неки приповедачки текстови итд.). Овим другим текстовима аутор се обраћа стварном или замишљеном читаоцу; иако никад нису били изговорени, они су – у већој или мањој мери – сачињени по моделу говора.¹⁶ Једноставности ради, термином *говорник* означаваћемо и правог говорника (оног чији се говор записује) и аутора писаног текста који се у понечему понаша као говорник.

Навешћемо сада употребе тротачке – онако како су се оцртале у нашем корпусу – и илустроваћемо их примерима.

1. употреба

Говорник сам прекида реченицу и на месту прекида прави паузу. Пошто тон испред паузе остаје подигнут, пауза је једини сигнал да се реченица неће наставити; стога мора бити дужа него иза реченице која се завршава спуштањем тона (и означава тачком).

Говорник реченицу не наставља – она остаје недовршена. Стога, иако у том случају тротачка првенствено означава паузу, могло би се схватити и да она стоји уместо оног дела реченице који није изговорен.

У оквиру ове употребе могу се разликовати четири случаја.

1а. Говорник прекида своју реченицу зато што је наставак ирелевантан – било зато што саговорник (на основу контекста – пр. 1, 2, или захваљујући употребљеном гесту – пр. 3) лако може сам да га погоди, било зато што је за преношење поруке довољан и први део реченице (пр. 4). Пошто саговорник мора да уложи напор да би сам надоместио крај реченице, недовршавање реченице је често ефектније него њено довршавање.

(1) МАРИЦА: То је наша брига, а ваша је да размислите што пре, да не буде после доцкан кад већ пукне брука. Чула си шта у писму пише и тако ће и бити. Он ако не стигне данас, стићи ће сутра зацело и онда... Упамти и слободно кажи оцу, брука му не гине! (Нушић, стр. 12)¹⁷

(2) – Не. Од греха, од греха све то долази. Народ је у престоници изгубио и разум и образ. Све је помахнитало и дало се у трку за уживањима, за раскошем. А са високих места ништа се не предузима. Све долази од тога што нема султана Селима. Док је он био

¹⁵ У слободном неуправном говору лице је употребљено као у неуправном говору, али се изворни исказ не парафразира, него цитира (као у управном говору). У нашем корпусу такву употребу илуструју примери 17, 58, 61, 80.

¹⁶ О континууму између типичног говореног и типичног писаног језика в. Кликовац 2008.

¹⁷ Тротачке коју илуструју наведену употребу подвлачили смо, да не би било забуне. Евентуални део примера који је релевантан за употребу тог знака штампали смо масним слогом. Изостављени део оригиналног текста означавали смо на уобичајен начин – тротачком у угластој загради; она, дакле, не припада примеру.

жив и на власти, грех се у престоници прогонио, сузбијало се пијанство, неваљалство и нерад. Али сада...

Везир **опет застаде у говору, одједном**, као ненавијен механизам, а Давил опет учини покушај да каже нешто што теши и ублажава [...]. (Андрић, стр. 362)

(3) – Скидај ми се с очију бар ти, женска главо, и не пристај ми на муку, јер тако ми бога, ако те ...

Изговарајући то, кочијаш измахну бичем. (Андрић, стр. 298)

(4) Раскомотила се „раца“ у клупској атмосфери и рок баладама. Свикла се очас посла на елитизам. По оној старој: „Кад се опанак попачуци...“ Заклела би се да никад није шепала уз: „Трепетљика трепетала“ [...]. (ЕК: *Политика*)

1б. Говорник прекида набрајање на такав начин да имплицира да би се оно могло и наставити, да ставки какве се набрајају има још. Да би то постигао, он не спушта тон – као да намерава да настави набрајање, али га не наставља, и као знак да га неће наставити прави дужу паузу.

Говорник може прекинути низ и зато што га саговорник може лако сам наставити (пр. 9) – као што је био случај у тачки 1а.

(5) МАРИЦА (остави флашу): Шта да говоримо?

АНЂА: Па тако, да ми кажеш ко је то, шта је, какав је...? (Нушић, стр. 10).

(6) „Е, богами, ви гледајте како ћете“, каже мени он, „али конзула ће вам ваљати примити, јер што Бунапарта затражи нико досад није одбио па неће ни девлет у Стамболу. Него, чим види Аустрија да сте примили француског конзула, затражиће и она да примите и њеног, а за њом ће доћи Русија...“ (Андрић, стр. 5)

(7) Догађа се да добијемо уибеник биологије у коме се само о модрозеленим алгама прича на три стране. А онда долазе златасте алге на једној страни, па силикатне алге на две, па мрке алге на три, па црвене алге, жутозелене алге, еугленоидне алге, зелене алге, па раздео гљива подељен на подраздео миксомикотина и подраздео еумикотина, који је опет подељен на класе фикомицета, аскомицета и базидиомицета... [Крај пасуса.] (И. Клајн, *Писци и писмењаци*, стр. 103)

(8) Велики људски, финансијски и материјални ресурси (економисти, мењачи, пословни простор...) би се преусмерили од сталног претакања из динара у евре и назад [...] ка друштвено кориснијим делатностима. (ЕК: *Политика*)

(9) Главна тешкоћа је у томе што српскохрватски језик има превише разних врста бројева: поред основних (*један, два, три...*), редних (*први, други...*) и облика за разломке (*трећина, четвртина...*), ту су још и бројне именице *двоје, троје, четворо...*, па оне за мушкарце, *двојица, тројица, четворица...* и уза све то још и бројни придеви *двоји, троји, четвори...* Толике облике немогуће је у једнакој мери попатити и овладати њима. (И. Клајн, *Писци и писмењаци*, стр. 36–37)

1в. Говорник започиње реченицу, али је не довршава, јер је у недоумици (пр. 10, 11, 12) или обузет емоцијама (пр. 13):

(10) ЈЕРОТИЈЕ: Знам ја да би га ти после пустио, али што не иде, не иде! Откуд газда Спасоје сумњиво лице? Зар не видиш да овде пише „млад човек“, а газда Спасоје има шесет година. Па онда, и да га ухапсиш, камо ти код њега револуционарни и антидинастички списи? Ако и претуриш хартије газда-Спасојева, шта ћеш наћи? – Признаницу твоју, признаницу моју, а то, брате, нису сумњиви списи.

ВИЋА (буни се): Па, оно...

ЈЕРОТИЈЕ: Оно јест, сумњиви су, зато што не мислиш да му платиш. [...]. (Нушић, стр. 15)

(11) И вечерас је у конзуловим ушима још једном оживео цео малопређашњи разговор са Дефосеом. Одједном му је јасно колико је незрелог разбацавања у причама о троструким наслагама друмова из разних столећа, о неолитском оруђу, о Карахоци и Муси Пјевачу, о породици и друштвеном уређењу у Босни. И на сва та младићева маштања

која, како му се сада чини, не могу да издрже ни најмањи додир критике, он је као узет и опчињен одговарао само нејаким: „Видим, видим, али...“ Шта сам видео, кога ђавола? питао се сада сам. (Андрић, стр. 128–129)

(12) Мордо вади друге наочаре и пита је: „Боље?“ штедећи остале речи.

– И јесте боље и није. Сад ми нека магла излази пред очи, ко дим, ко нешто...

Мордо мирно вади трећу врсту наочара, и то су последње. (Андрић, стр. 220)

(13) При помену прогона и глоба које су Јевреји имали да поднесу од Али-паше, Саломонове очи добише укочен и брижан, животињски тужан израз.

– Много нас је то коштало и много нам је узело, и заиста је до дна *исцрп*ло наша чекмецета, али вама могу да кажем и ви треба да знате...

Ту Саломон **погледа збуњено** у своје знојне руке на коленима и **после краћег ћу-тања** настави неким другим, тањим гласом, измењено, као да говори одједном са другог краја:

– Да, уплашило нас је и коштало много. Јесте. (Андрић, стр. 433)

1г. Говорник почиње реченицу, али затим од ње одустаје, јер увиђа да она из неког разлога није прикладна; после паузе тај разлог и наводи:

(14) МАРИЦА: [...] Ако не верујеш, ево да ти прочитам шта сам му писала. (Извади из кецеље парче хартије.) На, ово је тај одговор од њега што сте га ви отворили и прочитали. Ево, слушај! Ово напред те се не тиче, него ово. (Чита.) „Ја сам ти већ усмено говорила да је мој отац“ (Говори.) И то те се не тиче! (Чита.) „А тај господин Вића, због кога“... (Говори.) И то те се не тиче! (Чита.) „Ни остали у срезу“... (Говори.) И то те се не тиче! (Нушић, стр. 10)

(15) Почео је да размишља какав извештај о свему овоме да напише и да ли уопште треба о томе да извештава. Седао је за сто и почињао. „У овдашњем везировом Конаку одиграла се синоћ...“ Не, то је блутаво и неукусно. „Догађаји последњих дана указују све више на то да ће Мехмедпаша, начинама и средствима који су овде уобичајени, успети да сачува свој положај и у новим приликама, и да, према томе, можемо рачунати да ће овај нама склони везир...“ Не, не. То је суво и нејасно. (Андрић, стр. 49)

2. употреба

Говорник прекида реченицу, прави паузу и после ње реченицу наставља. У овој употреби тротачка означава пре свега паузу; али пошто се иза те паузе реченица наставља, она фактички означава и да наставак реченице следи.

И у оквиру ове употребе разликујемо четири случаја.

2а. Говорник прави паузу усред реченице спонтано – зато што оклева, не зна шта или како би рекао (пр. 16, 17, 18), односно започиње на један начин, па прави паузу и започиње на други начин (пр. 19, 20, 21)¹⁸ или се исправља (пр. 22). Пауза је најчешће комбинована с поштапалицом, деиктичком речју или неким другим уметком, којима говорник „купује“ време да би се присетио речи или формулације (пр. 17–21).

(16) АНЂА: Па лепо, 'ајд' да разговарамо људски и паметно о томе.

МАРИЦА (дочела флашу с водом. Одлучно): О чему? О коме?

АНЂА: О... Ђоки! (Нушић, стр. 10)

¹⁸ У анализи конверзације тај поступак се назива *false start* – *лажно започињање* (в. нпр. Савић/Половина 1989).

(17) Док му је говорио о Роти, као главном сараднику, фон Митерер је и нехотично обарао очи и глас му је постајао несигуран. **Отежући речи**, рекао је за главног тумача да је мало... онако... на своју руку и да није баш нај... најпробраније цвеће, али да је врло користан и одан. (Андрић, стр. 319)

(18) Старац диже главу и пита онога који је последњи говорио:

– Кад оно би те дођоше ови... конзули?

Настаде загледање и погађање. Једни одговарају да има шест година, други да има више. После краћег објашњавања и рачуна сложише се и утврдише да је први конзул стигао пре више од седам година, на три дана пре рамазанског Бајрама.

– Седам година – каже замишљено и отежући речи Хамди-бег – седам година! А сјећате ли се каква је онда узбуна и повика била због тих конзула и због тога... тога... Бунапарте? [...] (Андрић, стр. 444)

(19) МАРИЦА: Иде, бога ми! До деветнаесте године нисам ни мислила на удају, оставила сам то вама; од деветнаесте до двадесет прве мислила сам и казала сам вам: нађите ми. Кад сам навршила двадесет прву, а ви никог нисте нашли, казала сам вам: ја ћу наћи. Па ето, наша сам!

АНЂА: Ама, како то „нашла сам“... И... није то ваљда... како да кажем...

МАРИЦА: Јесте, јесте, свршено је, ако си то хтела да питаш! [...] (Нушић, стр. 10)

(20) ЈЕРОТИЈЕ: Слушај, све што имаш реци ти твојој мајци, а ја овај... па видиш ваљда и сама да ми је оволика глава од брига!... [...] (Нушић, стр. 17)

(21) ЈЕРОТИЈЕ: Тако, тако и треба! Морамо сви вршити дужност, јер ствар је озбиљна... Ствар је, како да кажем... да, господе, ми смо се овде сабрали... управо, ја сам вас позвао, господе!... [...] (Нушић, стр. 20)

(22) – „То није ништа!“ рече мој пријатељ, испив чашу вискија, „брзина наших ћулади прешишаће за коју годину два километра у секунди, а за коју деценију... но, добро, за које столеће, прекорачиће она и свих једанаест километара.“ (Миланковић, стр. 172)

26. Говорник говори с паузама (испрекидано) јер је обузет осећањима – узбуђен (пр. 23), бесан (пр. 24), уплашен (пр. 25) и сл. Такав испрекидан говор може укључивати и понављање делова реченице (пр. 24, 25).

(23) Зато је говорио **замуцкујући**, не оно што га је свега испуњавало и што је толико желео да изрази – како се боре и како успевају да сачувају невидљиву снагу и достојанство – него само искидане речи које су му долазиле на језик.

– Ето... тако се одржавамо и тако имамо, и не жалимо... за пријатеље, за правду, за доброту која нам се указује. Јер ми... јер и ми... (Андрић, стр. 435)

(24) Настаде гужва око Колоње.

– Ко, веру? Ко, свеца? Знам ја боље ислам од тебе, копиле босанско. Ја сам... ја сам... – викао је Колоња, отимајући се, запенушен и потпуно изван себе. (Андрић, стр. 286)

(25) – Стојте... стојте ви..., господин докторе, – **муцао је** сујеверни и плашљиви Рота, кога је одједном напустила сва његова уобичајена дрска сигурност. При томе је одступио корак натраг и, не скидајући очију са лекара, тражио иза себе уздрхталом руком кваку на вратима [...]. (Андрић, стр. 254)

2в. Говорник прави паузу усред реченице да би нешто урадио; у следећем примеру у тој паузи тражи од саговорника разумевање:

(26) ЈЕРОТИЈЕ (чита гласно): „Плава риба“ – јест „плава риба“. Будибокснама! (Чита опет.) „Плава риба, кљукана династија“. (Тргне се.) Ама, господине Вићо, шта је ово? (Чита даље.) „Локомотива, округ, трт, трт, трт“... (**Погледа у Вићу** па наставља.) „зора, кундак, владика, фењер, свастикан бут, бубањ, печат, пензија, поп!“ (Престаје.) Будибокснама, шта је ово? (Нушић, стр. 8)

2г. Говорник намерно прави паузу да би нагласио оно што долази, а што може бити неочекивано (пр. 27), парадоксално (пр. 28), реторички упечатљи-

во (пр. 29), што је кулминација (пр. 30) и сл. У тој употреби обичнија је црта, која често означава управо паузу ради наглашавања – за разлику од тротачке, која може означавати различите врсте пауза.¹⁹ У пр. 27 на истом месту на ком је двапут употребљена тротачка, једанпут је употребљен зарез (иза везника *кад* који најављује преокрет у приповедању); у другим примерима ти знакови нису међусобно заменљиви.

(27) ЈЕРОТИЈЕ: [...] Ето, дошло од јутрос пуно писама: из министарства, из округа, из општине. Кад, једно писмо мирише. Знам, писма из министарства не миришу; не миришу ни она из округа, а она из сеоских општина... можеш мислити већ!... Узем ово писмо, погледам, кад... „Госпођици Марици Пантићевој“. Охо, рекох, ту смо! Отворим га, по Миришем, кад... замириса Ђока. Ето ти! (Нушић, стр. 5)

(28) Овог пута говорићемо о једном заиста необичном случају: проналазак је остварен, испробан, показало се да ништа не ваља и... сви га хоће, јер бољега нема! (Клајн, стр. 73)

(29) „Не усуђујем се да напишем своје име и презиме“, напомиње он у писму, „пошто су односи професор-студент још увек подложни политици незамерања... и замерања“. (Клајн, стр. 90–91)

(30) Мало затим, војници су извели тринаесторицу заточеника у двориште, постројили их уза зид и... стали пред њих с напереним пушкама. (Клајн, стр. 87)

2д. У једној маргиналној употреби говорник изговара реченицу која би могла бити и целина за себе (на њеном крају спушта тон) и после ње прави паузу; међутим, после те паузе ипак наставља реченицу.

Пауза се означава тротачком на крају првог дела реченице, а ако се наставак наводи у виду посебног турнуса, пише се и на његовом почетку (пр. 32).

(31) Долазила је нова бујица речи, па сузе, обилне и тешке, па подрхтавање у гласу, и постепено стишавање. Жена је још јецала, али је већ допустила да је пуковник узме за рамена и одведе до кожне фотеле. Спустила се **са уздахом**.

– Јозеф... за бога милога!

То је био знак да је наступ завршен и да је жена спремна да прими свако објашњење без поговора. (Андрић, стр. 139–140)

(32) Везир је стао поред кола и прошапутао нешто као молитву, а затим се окренуо Давилу:

– Напуштајући ову тужну земљу, остављам вам ово средство да је и ви што пре напустите...

Затим су привели коња и везир се опет окренуо Давилу:

– ...и ову племениту животињу, да вас носи сваком добру у сусрет. (Андрић, стр. 386)

3. употреба

Говорник прави паузу иза довршене реченице (која може бити и елипсична, парцелисана и сл.), пре него што изговори следећу. Он то чини да би размислио шта ће рећи (пр. 33), зато што је замишљен (пр. 34, 35) или од узбуђења (пр. 36). У пр. 36 између две реченице писац умеће свој коментар.

¹⁹ Оваква употреба тротачке може бити и идиосинкратична: у нашем корпусу сви примери осим пр. 27 припадају истом аутору (И. Клајну).

Испред паузе је, дакле, тон спуштен.

Ако би се претходна реченица завршила тачком, та тачка се испред тротачке не пише; ако се завршава упитником или узвичником (за овај други в. пр. 33 и 36), они се пишу.

(33) ЈЕРОТИЈЕ (подмеће јој писмо под нос): Помириши!

АНЂА: Ала лепо мирише!

ЈЕРОТИЈЕ: На шта?

АНЂА (доцећа се): Чекај!... Мирише на проминцле. (Нушић, стр. 3)

(34) ЈЕРОТИЈЕ: „Плава риба“... Ја, плава риба, ал' треба је упецати. [...] (Нушић, стр. 16)

(35) ЈЕРОТИЈЕ: Нисам сам кад ти кажем... заузет сам мислима... Врло важне бриге. (Б. Нушић, стр. 17).

(36) Пред њим је стајала Ана Марија и гледала га оним гневним погледом који не види и дрхти лагано, као што сада све подрхтава на том лицу, очни капци, усне, и брада. [...]

– Јозеф, за бога милога!...

Такав је био увек почетак. То је увод у бесну јурњаву и гневно цактање потпетица по кући, у тешке и ружне речи без везе и логике, у тврђења без основа, у плач без разлога, у мучну свађу без краја.

Пуковник је стајао мирно као ухваћен кадет, јер је знао да сваки покрет и свака реч изазивају експлозије и дају им нове хране.

– Јозеф, за бога милога! – поновила је жена већ придављена плачем. (Андрић, стр. 138)

Следећи пример је сасвим специфичан (у корпусу смо наишли само на један такав!) по томе што тротачка означава размак између турнуса истог говорника. Наиме, онај који записује говор понаша се као да говорник изговара један једини турнус, али да прави паузе између исказа који га сачињавају.

(37) Сав његов разговор се састоји у љутитом гуњању и све су његове наредбе негативне:

– Не тако... Не дај да уврије... Не додаји... Не дирај више... Остави, доста је... Одбиј... одмакни. (Андрић, стр. 415)

4. употреба

Говорник прави дужу паузу између два дела сопственог текста, онда кад је завршио једну текстуалну целину и треба да започне другу.²⁰ Тон испред паузе је, наравно, спуштен.

У првој групи примера говорник је завршио једну (под)тему и прелази на нову (пр. 38–44), односно мења статус текста (у пр. 45 са цитата прелази на оно што није цитат). Кад је у питању изворно говорени језик (као нпр. у драмском тексту), тротачка, заправо, стоји *уместо* преласка на нови пасус (пр. 38, 39, 40); кад је у питању изворно писани језик којим се опонаша говор, тротачка стоји *унутар* пасуса (пр. 41, 42, 43, 44).

²⁰ О оваквој употреби тротачке не говори се у литератури. Једино Петровић (1914: 50) помиње нешто што бисмо можда могли тако да разумемо: „Даље их [знак почивке и прекида] пишемо на крају реченице, ако је логичан низ прекинут, те с новом реченицом почиње нов низ мисли“; пример који наводи (*Али ко ће вјерно описат' препаћене тешке ваје, ко ли срцем мирним слушаат горку жалост колика је...*) не објашњава шта је хтео да каже, јер после три тачке није наведен никакав текст.

(38) ЈЕРОТИЈЕ: [...] Ето, дошло од јутрос пуно писама: из министарства, из округа, из општине. Кад, једно писмо мирише. Знам, писма из министарства не миришу; не миришу ни она из округа, а она из сеоских општина... можеш мислити већ!... Узмем ово писмо, погледам, кад... (Нушић, стр. 5)

(39) АНЂА (крсти се): Ју, ју, ју, кћери, црна кћери, шта сам доживела? Обећаваш човеку да му идеш у кафану. Господе боже, каква је ово данашња младеж!

МАРИЦА: Онаква каква је увек била младеж...

АНЂА: Ју, помери се, дете... никад то није било, никад! Изметнуо се свет, преврнуло се све тумбе и променило се... (Нушић, стр. 11).

(40) ЈЕРОТИЈЕ: Тако, тако и треба! Морамо сви вршити дужност, јер ствар је озбиљна... Ствар је, како да кажем... да, господо, ми смо се овде сабрали... управо, ја сам вас позвао, господо!... Господин-Вићо, брате, ти тако гледаш човека у очи као да имаш нешто да му кажеш, а то може збунити и највећег говорника. (Нушић, стр. 20)

(41) Увек сам доносио капиталне одлуке у току бријања. Тада је највећа концентрација, нема опуштања, а и потпуно си окренут себи... Не, није било опасно – немам јаку браду. (ЕК: *НИН*)

(42) Времена су се мењала, смењивало се и становништво. Број мештана се последњих година свео на једва пет стотина стално настањених сељана, углавном старије генерације... „Нови стари“ модел забаве има образовну, уметничку и културну идеју покренуто отварањем магичних капија Етносела Латковац [...]. (ЕК: *Политика*)

(43) Он паде пред олтаром цркве на колена, положи обе своје руке на свето еванђеље, и рече погуженим гласом: „Одричем их се! Осуђујем их и проклињем, искрена срца и непретворног веровања, све моје заблуде и јеретичка учења и сваку ину светој цркви непријатељску науку, и заклињем се да у будуће нећу, ни усмено, ни писмено, ништа више тврдити због чега би на мене могла пасти сумња јеретичког дела... Тако ми Бог помогао и свето еванђеље које додирујем својим рукама“. (Миланковић, стр. 77)

(44) Наравно, посебно је важно да поједине информације са траке буду доступне у што краћем времену. Ви знате колики је то проблем на данашњим магнетофонима. Да бисте нашли одређену реченицу или музички мотив, морате да враћате, премотавате, преслушавате, вртите траку назад, па опет напред, док га у зло доба некако не напипате... На будућим видеокасетама све би то морало да иде много лакше и брже. (Клајн, стр. 61)

(45) Само два дана пошто сам доставио документацију добијену из Ниша, речено ми је да уместо преосталих 1000, треба да доплатим само још 90 евра за школарину... Овај млади Нишлија испричао нам је како су у Италији велике могућности да се додатно заради. Већина студената преко студентске организације ангажована је у слободно време на цртању и дизајнирању за познатог наручиоца [...]. (ЕК: *Политика*)

Друга група примера је мање типична и, у нашем корпусу, везана за једног аутора (М. Миланковића). У њима приповедач прави дужу паузу између делова текста, да би нагласио да следи некаква промена. Он, на пример, мења перспективу из које приповеда: време из ког говори (пр. 46), место са ког говори (пр. 47), или и време и место (пр. 48). Мења, затим, статус текста: са најаве предавање прелази на само предавање (пр. 49), са најаве објашњења на само објашњење (пр. 50), са најаве наратије на саму наратију (пр. 51), са предвиђања у приповедање (пр. 52). Та промена је означена и преласком на нови пасус, тако да тротачка наглашава да је она већа него што то иначе означава нов пасус; а три тачке (уз један изузетак – пр. 50) стоје *испред* пасуса који доноси промену:

(46) Тога дана држало је Енглеско Краљевско удружење, или академија наука, како бисмо га ми данас назвали, своју седницу. Је ли да Вам неће бити криво, драга пријатељице, да лично присуствујемо томе важном научном догађају, и да нећете одбити мој позив на састанак? Место састанка: парк Св. Џемса у Лондону; време састанка: три сата

по подне 28 априла 1686 године, по старом календару. Ово последње немојте да изгубите из вида.

... Хвала Богу те се нађосмо и упознасмо једно друго у овој ношњи. Вама стоји свака хаљина дивно, али признајте да и ја изгледам добро. Нарочито ова перика са њеном дугом косом, дала ми је оно што ми највише недостаје. (Миланковић, стр. 101)

(47) Спочетка је ишло све добро. Пратећи Сунчеве зраке по васиони све до планетских атмосфера, ја нисам наишао на стварне тешкоће. Безваздушни интерпланетарни простор не смета ни најмање пролазу Сунчевих зрака, нити их слаби, ни расипа. Али када стигох у планетске атмосфере, које расипају и делимично апсорбују Сунчеве зраке, као да зађох у густ шипраг. У Земљиним облацима, ја изгубих сасвим правац и не могах даље. У то, букну први Балкански Рат.

... Дунавска дивизија прелазила је преко Старца. Њене колоне пузале су као змије по стрним боковима те планине. Прелаз је био врло тежак; ваљало је целокупну артиљерију изнети на рукама војника до на сами гребен. Тако је комора дивизиског штаба стојала скоро цео дан на истом месту. Користећи се том станком, отшетао сам до једне долине у крај пута, куда није пролазила бујица војске. (Миланковић, стр. 133)

(48) Ја Вас дакле позивам, драга пријатељице, да вечерас, чим сунце зађе, дођете у мој парк на Дунаву да чујете моје најновије предавање.

... Како се радујем што сте дошли! Због Вас сам и моју слушаоницу данас нарочито спремио. Искрчио сам један део шипрага на дунавској обали [...]. (Миланковић, стр. 72)

(49) Сат на торњу патријаршијске цркве избија девет и четврт, време је да отпочнем своје предавање.

... Седмог децембра 1592 године, држао је своје приступно предавање, на славном падованском Универзитету Млетачке Републике, један млади професор математике. Било му је тек двадесет и осам година, а звао се Галилео Галилеји. (Миланковић, стр. 73)

(50) Кад возови пројуре, ја посматрам небо. На њему блиста сада својим црвенкастим сјајем Марс. Он се приближава, из дана у дан, својој опозицији, и 23 августа ове године, примаћи ће се толико близу нашој Земљи као што није био већ скоро осамдесет година. Зато већ сада упиру све звездаре своје велике догледе у њега. О њему ћу данас да Вам причам...

Од свих небеских тела којима могосмо сагледати површине, Марс је најсличнији нашој Земљи. [...] (Миланковић, стр. 186)

(51) И наука је, у питању живота на Марсу, његових становника и њихове културе, заиста изговорила реч „можда“. Али чим је она то учинила, она је упустила цео проблем из својих руку и отворила пут другима да се њим баве. Место хладног испитивача, Марс доби свога апостола:

... Било је то 1862-е године. Један млади аутодидакт и ситни намештеник париске опсерваторије стојао је, као какав кривац, пред својим управником, славним Леверијеом, проналазачем Нептуна. [...] (Миланковић, стр. 188)

(52) Векови ће пролазити. Ледене санте запливаће и у тропска мора, а ледењаци ће затрпати последње трагове људске културе.

[...] Проћи ће нови векови. Сунце ће се обавити у таман вео, светлост дана ће се угасити. Вечна ноћ освојиће Земљу, и она ће са мртвим Сунцем продужити свој пут кроз васиону.

... Таман сам довршавао овај животопис Сунца и Земље, а затруби страшна труба. Ја претрнух, мислећи да је то труба судњег дана, али се брзо прибрах. Сетих се да ће то бити уговорени знак којим ме моји пратиоци позивају на гозбу. [...] (Миланковић, стр. 171)

5. употреба

И овде – као и у 1. употреби – реченица се прекида и тон остаје подигнут. Међутим, у овом случају нема паузе, јер говорник уопште не наставља свој турнус. Наиме, говорник не окончава реченицу природно и својеволно, него њу прекида нека сила ван његове воље. Обично је то саговорникова

упадица (вербална – пр. 53–56, или невербална – пр. 57), неки други звук (пр. 58), али и неко физиолошко стање самог говорника (загрцнутост, плач и сл. – пр. 59, 60, 61).

На овај начин тротачка се употребљава у записивању говора (нпр. у драмским текстовима, управном или слободном неуправном говору). Она, заправо, означава да реченица није довршена, а фактички стоји и уместо неизговореног текста. Ако после саговорникове упадице говорник, у следећем турнусу, наставља реченицу, испред њеног наставка писац опет ставља тротачку (пр. 56).

(53) МАРИЦА: А ти немој да доживиш! Не морам ја ићи, може он овамо доћи ако пристајете.

АНЂА: Ама како ако пристајемо? Нити знамо ко је, ни шта је, ни...

МАРИЦА: Па питај ме ако ти треба, па ћу ти казати. (Нушић, стр. 11)

(54) АНЂА (чим се појави Јеротије на десним вратима): Хтела бих, Јеротије...

ЈЕРОТИЈЕ (значајно прст на уста): Пст! (Нушић, стр. 12)

(55) Давил прекида ћутање и примећује вешто и опрезно:

– А ако би се неким срећним стицајем околности ствари у Цариграду измениле и ви опет дошли на положај великог везира...

– Па и онда! – одмахује руком везир који ужива јутрос да нагони и себе и конзула у најцрњу безизгледност. (Андрић, стр. 194)

(56) Настаде гужва око Колоње.

– Ко, веру? Ко, свеца? Знам ја боље ислам од тебе, копиле босанско. Ја сам... ја сам... – викао је Колоња, отимајући се, запенушен и потпуно изван себе.

– Вјешајте пса ћафирског!

Кроз трку и отимање чуле су се само нејасне Колоњине речи, као задављено крклање:

– ... Турчин... јесам Турчин, бољи од тебе. (Андрић, стр. 286)

(57) На Давилова питања он је одговарао кратко али оштро и отворено.

– Ви бисте хтели да знате јесам ли ја за Русе, а ја вам кажем да смо ми за онога ко нам помогне да се одржимо у животу и с временом ослободимо. Јер ви бар који овде живите знате како нам је и шта носимо. Зато не треба нико да се чуди...

Митрополит се окреће владици и опомиње га погледом својих безизразних очију, језиво разливених иза дебелог стакла [...]. (Андрић, стр. 347–348)

(58) Молба је готова. Пуковник је решен да је сутра заиста пошаље и сад је чита по други пут, као своју осуду. Чита, али му се мисао непрестано одваја од овог плачљивог текста и враћа у прошлост.

Види себе, црномањастог бледоликог поручника, како седи насапуњен пред официрским берберином, како му овај [...] брије главу до коже и спрема га да, преобучен у „српско момче“, прокрстари турске паланке и српска села и манастире. Види незгоде и муке, сећа се страховања и лутања. Види свој повратак у земунски гарнизон, после успелог извиђања, и чује поздраве другова и топле речи старешина.

[...]

Види себе у поштанским колима како путује за Беч као човек „који је имао успеха“ и који треба да прими награду. Сам носи командантово писмо у коме се о њему говори са највећом похвалом као о младом официру који је исто толико трезвен колико и неустрашљив.

Види себе...

Нешто лупну лако напољу у ходнику. (Андрић, стр. 140–141)

(59) Изговоривши љутито последње речи, Хамди-бег застаде и у потпуној тишини одби један дим па настави:

– Па и да буде! Ваља видјети како ће бити и колико ће бити. Ничија није до зоре горела, па неће ни тога... тога...

И ту се Хамди-бег **лако загрцну и закашља** од прикривене љутње, и тако не изговори Бунапартино име које је било у свима мислима и на свима уснама. (Андрић, стр. 10)

(60) Зато је говорио **замуцкујући**, не оно што га је свега испуњавало и што је толико желео да изрази – како се боре и како успевају да сачувају невидљиву снагу и достојанство – него само искидане речи које су му долазиле на језик.

– Ето... тако се одржавамо и тако имамо, и не жалимо... за пријатеље, за правду, за доброту која нам се указује. Јер ми... јер и ми...

Ту му се нагло **овлажише очи и прекиде глас**. (Андрић, стр. 435)

(61) Знала је, каже, да он ни вечерас не пише молбу за премештај, иако јој је то још за вечером, по петнаести пут, обећао. Али дошла је, ето, да види то чудовиште од човека, хладнокрвније од сваког крвника, бездушније од Турчина, како седи над смрдљивом лулом и пише своје глупости које нико не чита (и боље је да их не чита!), само да задовољи своју луду амбицију, амбицију неспособног човека, који не уме да подржи и заштити ни своју породицу, жену и дете, који умиру, који пропадају, који, који...

Све то што треба да дође даље **изгуби се у гласном плачу** и какосном, брзом ударању двеју ситних и јаких песница по столу и растуреним хартијама. (Иво Андрић, стр. 139)

6. употреба

У овој употреби – за разлику од свих других – онај ко записује текст тротачком означава оно што чини он, а не говорник. Он, наиме, тим знаком обавештава читаоца да изоставља део текста који цитира (било да је у питању управни говор или неки писани текст). У говору, одн. читању текста нема паузе, него тротачка стоји на месту изостављеног текста.

Ова употреба је слична употреби 1а по томе што и у овој тротачка стоји уместо неизговореног текста који није релевантан – само што је у употреби 1а то секундарна, а у 6. употреби основна функција.

ба. У књижевности, публицистици и сл. – дакле тамо где се не инсистира на тачности пренетог текста – писац тротачком означава да је изоставио део текста који из неког разлога није релевантан. То може бити зато што се тај део понавља (пр. 62, 63), што је је веома сличан већ изреченом (пр. 64), што је и оно што је речено довољно за дату сврху (пр. 65–69) или зато што се оно што је изостављено може надоместити из претходног текста (пр. 70). Обично се наводи први део реченице, не и крај, али тротачка може да стоји и као знак да је изостављен почетак текста (пр. 68). Кад текст није уметнички, тротачка се може заменити изразом *и тако даље* (пр. 69, 70), а понекад се среће и у комбинацији с њим (пр. 69); међутим, тротачка је ефектнија од самог израза *и тако даље*.

(62) – Стојте... стојте ви..., господин докторе, – муцао је сујеверни и плашљиви Рота, кога је одједном напустила сва његова уобичајена дрска сигурност. При томе је одступио корак натраг и, не скидајући очију са лекара, тражио иза себе уздрхталом руком квачу на вратима, **понављајући непрестано**:

– Стојте ви само, стојте... (Андрић, стр. 254)

(63) Заклињала га је мајчиним животом и оним што му је најмилије, и само је **понављала** гласом одједном промуклим од страсти и ганућа:

– Немој, немој...! (Андрић, стр. 189)

(64) Сељак уверава да га управо ту боли, али ипак помиче прст мало удесно.

– Ама, боли ме... Како ћу ти казати? Боли, ево 'вако. Ту почне, па хода бол, да простиш све хода...

Најпосле, попусти болесник мало, Мордо мало, и споразумеју се о месту на коме бол мање-више стално борави. (Андрић, стр. 221)

(65) Говорило се само о царевој женидби. Ништа није било непознато госпођи фон Митерер. Она је знала број и ранг лица присутних у цркви за време Наполеоновог венчања, дужину царског плашта Марије Лујзе, који је придржавало пет истинских краљица, који је био од тешког сомота, дугачак девет стопа, а по њему извезене златне пчеле, оне исте које се виде у грбу породице Барберини, која је, као што је познато, дала безброј папа и државника, који су, опет, као што је познато... (Андрић, стр. 311)

(66) – Ах, ах – клицала је Ана Марија коју је држало њено свадбено расположење – ах, то је величанствено. То ће бити царски зумбули у овој дивљој земљи. Ах, драга госпођо, да крстимо ту врсту зумбула и да је назовемо „Свадбена радост“ или „Царски младожења“, или...

Ана Марија је, раздрагана сопственим речима, тражила све нова имена, а госпођа Давил је на све унапред давала свој пристанак, као кад разговара са децом којој не вреди противречити, да се не би отезао разговор. (Андрић, стр. 313)

(67) Тмуран, са десном руком у раскопчаној антерији, са подбратком на грудима, он је гледао преда се изгубљеним погледом.

Боловала три годишине...

Одједном се опет јави његов жалан баритон, као да неко други из њега пропева. (Андрић, стр. 335)

(68) Писмо је из 1808. године, писано као одговор на неко забринуто Давилово писмо.

„...Верујте, драги мој, да ваше бриге и црне мисли немају оправдања. Данас мање него икад. Велики и изузетни човек, који сад управља судбином света, ствара основе једног бољег и трајног реда за најдаља времена. [...] Стога, будите спокојни, драги пријатељу, као што сам спокојан ја, чије спокојство почива на горњем јасном сазнању...“ (Андрић, стр. 441–442)

(69) [...] или се снимак заврши, и настаје тишина, минут, два, три минута, већ помишљамо да је квар на предајнику, а онда коначно зачујемо – без икаквог извишења – помало задихани глас водитеља: „Била је то Симфонија у е-молу, опус 95...“ (И. Писци и писмењаци, стр. 64)

(70) Заиста, шта да ради ђак кад у уџбенику (стр. 54) прочита: „У ламелама тилакоида је хлорофил, а поред њега фикобилин, фикоцијан и фикоеритрин“? Ништа друго него да искључи центре за размишљање и напрегне меморију. У ламелама тилакоида... научи то, бато, као песмицу.

[...] Зар је заиста немогуће постати свестан, свестран и образован грађанин, а не знати да у ламелама тилакоида... и тако даље? (И. Клајн, Писци и писмењаци, стр. 102–103).

66. Тротачком се означава и да је редактор изоставио део оригиналног текста у научним или новинарским текстовима – тј. тамо где је важна тачност и у којима се изворни текст мора аутентично пренети. Тада се поступа на два начина. Ако се жели истаћи да тротачка не припада изворном тексту, него да ју је додала редакторска рука, она се ставља у угласту (или, евентуално, облук) заграду. Тако се по правилу поступа у научним радовима, нарочито онда кад се цитира текст других аутора (тако смо и ми чинили у овом раду – в. нпр. у фусноти 7). Тамо где прети опасност да заграде одузму превише простора – нпр. у речницима или у примерима из корпуса у научним радовима – тротачка се пише сама, али одвојено и од текста који претходи и од текста који следи. Таква је, рецимо, пракса у РСАНУ, одакле је узет пр. 71:²¹

²¹ Следећи ту праксу, такав начин изостављања текста (без коментара о евентуалном празном месту између текста и тротачке) препоручују Пешикан и др. 1993. Пижурица и др. 2010

(71) Они [Турци] су добро знали ... да конзул, са својим нарочитим овлашћењима ... отвара ... пут којим за њих ... не може да дође никакво добро (РСАНУ, под *овлашћење*).

бв. Три тачке означавају да на том месту може стајати било који текст. И оне могу остати саме или бити стављене у заграду, у зависности од тога да ли се захтева научна строгост (пр. 72) или је текст лежернији (пр. 73):

(72) Постоје обли („...“) и угласти наводници („...“), и полунаводници (‘...’). (Симић и др. 1993: 153)

(73) Писци су открили да зависне, уметнуте и придодате реченице могу да се претворе у независне, то јест да стоје свака за себе: уместо разних „премда... јер... услед чега... тако да... па ипак...“ итд. најпросто се ставе тачке и сваки пут започнемо нову реченицу. (Клајн, стр. 29)

7. употреба

Говорник прави паузу иза довршене реченице, али је та пауза испуњена неким неизреченим садржајем. Оваква употреба тротачке је стилски обележена и одлика је неформалних и сугестивних текстова (у којима је честа и, рекло би се, све чешћа), тако да се не среће у формалним варијететима, онима који се одликују експлицитношћу и интелектуалним начином изражавања.

По томе што тротачка стоји иза довршене реченице, 7. употреба сродна је 3. употреби. А по томе што тротачка означава да говорник није довршио своју мисао, 7. употреба сродна је 1. употреби.²²

7а. Говорник прави дужу паузу да би наговестио слушаоцу да треба некако да допуни, надогради изречени садржај – тако што ће погодити његове емоције (у пр. 74 говорник је дирнут, у пр. 75 озлојеђен), што ће замислити описану слику (пр. 76, 77, 78), што ће се зачудити ономе што је исказано (пр. 79, 80), што ће замислити шта се даље догодило (пр. 81), што ће схватити прекор (пр. 82) и сл.²³ Три тачке као да стоје уместо неизречене „резонанце“ претходне реченице.

На месту тротачке у тим примерима могао је бити употребљен и неки други интерпункцијски знак – тачка (пр. 74, 76, 78, 80, 81), узвичник (пр. 75), тачка и зарез (пр. 77), зарез (пр. 79). Међутим, ти знакови јој не би били еквивалентни, јер би изостао управо простор за „резонанцу“ о којој смо говорили. Другим речима, сви остали знакови би изнели реченични садржај више као чињеницу; тротачка сугерише да саговорник мора да уложи време да би тај садржај усвојио на прави начин.

препоручују стављање тротачке у угласту заграду (не помињући, међутим, речничку праксу) (в. и коментар у Кликовац 2011).

²² Ову употребу тротачке помињу само Бабић и др. ⁶2002 [1996], на следећи начин: „Кад писац не жели одсечно почети или завршити мисао, а особито кад жели да се читатељ на крају замисли, ставља троточје“ (стр. 110). Није, међутим, сасвим јасно шта то значи да се мисао „почиње одсечно“, а остало је недоречено и зашто писац не би желео да је „одсечно заврши“.

²³ Клајн (2000: 141) истиче да правопис има и „афективну функцију“, што илуструје управо примером с тротачком: *Једном речи – ужас...*

(74) Драга М., добила сам јуче торбу са материјалом... Хвала ти пуно што мислиш на мене. Поздрав, Тања. (СМС порука)

(75) – Ама, све ја теби говорим, треба се дићи једног дана и кренути у свијет, умјесто што човјек чами и труне у овој травничкој мемли, па ја освјетлати образ ја једном умријети. Откад ја то говорим, али вас двојица све: немој, причекај, данас ћемо сутра ћемо. И ето...

То говорећи, Љуљ-хоца скиде одлучним покретом чашу са тамбуре, наточи и испи оштро. (Андрић, стр. 335)

(76) Улазећи у тај Олимп богова науке, видимо да се у њему не штеди ни нектар, ни амброзија. Главни сто, а и споредни, мањи, претрпани су гомилама свежега воћа: наранџи, банана, урми, маслина и сликовитим групама фазана, острига, ракова и риба... (Миланковић, стр. 31)

(77) Прегршт успомена и делић завичаја, Бошко Билал сместио је у собичак своје нове куће у Вишеграду. Тај собичај уз обале Дрине и, подједнако, Андрићеве и Мехмедпашине ћуприје, назвао је „капима завичаја“. На зиду је безброј фотографија, докумената, предмета, старина... И прича о Сави Билалу, љубничком учи, који је шездесет година носио дневник и просветарио у родном крају... И оних о сеоском шерету Богољубу Зупуру... И о породици Росанде и Милоша Мојсиловића који су своје четворо деце васпитали у православном духу... (ЕК: *Политика*)

(78) Двоипогодишња девојчица из једног села код Ниша седела је поред свог оца док је он мењао малу плочасту батерију на ручном часовнику. Искористила је тренутак када је отац устао да се јави на телефон, дохватила батеријицу са сточића и прогутала је... Док је потом њен отац тражио батерију на столу и под столом, она је седела мирно и смејала се. Све док отац није схватио шта је њега љубимица урадила. И, наравно, одмах су се запутили у болницу... [крај текста] (ЕК: *Политика*)

(79) ЈЕРОТИЈЕ: [...] Највише зарађује на династији. За њега је династија крава музара. А музе, брате, вешто! Тек видиш, притвори каквог газду, вели: „Лајао против династије!“ и натовари му оволика акта... седам, осам, дванаест сведока... пет година робије. А једног дана тек, нестало аката [...]. (Нушић, стр. 6)

(80) Рајић, који пише на француском језику, напомиње да је то историја његовог бекства из Југославије 1946. када је препливао Муру и нашао се у Аустрији, без докумената, пара и знања немачког језика... Тада почињу његова лутања. (ЕК: *Политика*)

(81) Двоипогодишња девојчица из једног села код Ниша седела је поред свог оца док је он мењао малу плочасту батерију на ручном часовнику. Искористила је тренутак када је отац устао да се јави на телефон, дохватила батеријицу са сточића и прогутала је... Док је потом њен отац тражио батерију на столу и под столом, она је седела мирно и смејала се. Све док отац није схватио шта је њега љубимица урадила. И, наравно, одмах су се запутили у болницу... [Крај текста.] (ЕК: *Политика*)

(82) АНЂА: Шта ти је данас?

МАРИЦА: Шта ми је? Још ме питаш?... Отворили ми писмо; читали га можда целом свету, па сад ме пита шта ми је данас! (Нушић, стр. 10)

Као и у пр. 81, оваква тротачка се може наћи и на самом крају текста. Захваљујући томе што имплицира неко додатно значење – па макар оно остало и сасвим неодређено – у неким случајевима управо она омогућава да се текст заврши датом реченицом; без тротачке би текст остао „кус“, недоречен:

(83) Опростите – прекинуо га је Асимов – али ја не маштам. Такав уређај већ постоји. Идеална видеокасета какву сам вам описао, без утрошка енергије, лака и преносива, са аутоматском репродукцијом, аутоматским укључивањем и искључивањем, уз тренутни приступ подацима и тако даље, пронађена је пре неколико векова. Зове се – књига. Истина, за њено коришћење потребно је савладати једну малу вештину коју називамо писменост, али досад је већина људи сматрала да се тај напор исплати... [Крај текста.] (Клајн, стр. 62).

76. Говорник завршава реченицу и после ње прави паузу. Три тачке означавају не само ту паузу него и начин изговарања претходне реченице: тон је смирен, глас тиши – као да говорник говори пре за себе него за саговорника, одсутно, наглас размишљајући. Пауза означена тротачком као да би се могла испунити неким унутрашњим монологом.

Тротачка у таквим примерима начелно алтернира с тачком и с узвичником, који би, међутим, означавали другачији тон. Да бисмо видели у чему је разлика, упоредићемо следеће исказе (користећи као основу пр. 85):

Грешиш.
Грешиш!
Грешиш...

Тачка означава да се садржина реченице износи неутрално, само као чињеница (без недоумице); узвичник би означавао тон који је узбуђен, одсечан и сл., док тротачка означава сталожен, замишљен тон.

Слична потенцијална разлика између тра три знака интерпункције постоји у пр. 84, 85, 86, 89, 90, а између тротачке и узвичника у пр. 87, 88. У пр. 90, у првом јављању тротачка означава и сумњу (која је изражена и лексички), а у другом и трећем помирљив, неагресиван тон.

(84) ЈЕРОТИЈЕ (не слуша је, већ **размишља за свој рачун**): Треба послати пандуре у срез. Колико имамо коњаника пандура? (Броји на прсте.)

МАРИЦА: Ја сам чекала све досад да ви ту своју дужност испуните.

ЈЕРОТИЈЕ (**сам себи**): А треба и распис председницима...

МАРИЦА: **Па ви мене и не слушате?** (Нушић, стр. 17)

(85) АНЂА: Ствар је озбиљна...

ЈЕРОТИЈЕ: И ово је ствар озбиљна, још како озбиљна. Зваћу те, иди сад, зваћу те! (Одгура је у леву собу.)

АНЂА (одлазећи): Бога ми, Јеротије, грешиш... (Оде.) (Нушић, стр. 13)

(86) МАРИЦА: [...] Упамти и слободно кажи оцу, брука му не гине!

АНЂА: Где бих му то казала, побогу, дете! Не бих ја то њему смела...

МАРИЦА: Ако нећеш ти, ја ћу му казати. (Нушић, стр. 12)

(87) АНЂА (улази слева, па кад сагледа поломљене судове по земљи, она застане на вратима): Маро, дете, ти си мора бити разговарала с оцем о твојој удаји?

МАРИЦА: Ко то каже?

АНЂА: Па ето поломљени тањира и стакло...

МАРИЦА: Мајка, слатка мајчице, 'оди да те пољубим. (Љуби је.) (Нушић, стр. 18).

(88) И опет скиде чашу, наточи, испи и врати је на тамбуру.

– Ах, да ми се је срести с њиме...

– Са ким? – пита Хамза, иако сад по стоти пут слуша оваква и слична маштања.

(Андрић, стр. 334)

(89) Њене усне – бледорумене, необичне, снажне и обе потпуно једнаке – развукосе се лагано на крајевима у онај молећив и плачеван осмејак, али одмах затим девојка спусти главу и приви се уз њега, нема и послушна као трава и грање. „Вегетална...“, помисли он још једном [...]. (Андрић, стр. 187)

(90) Овај последњи стих двапут се понавља у песми и оба пута се римује с речју *до* (долина), што значи да се уместо „сво“ никако не би могло рећи „све“. Па и кад би се могло – **сумњамо** да би иком од нас лепо звучао стих „Мутно је небо *све*“...

Ево и једног примера из најновијег доба. У *Приручној граматици хрватскога књижевног језика*, од групе аутора (Загреб 1979), на страни 127 дата је промена заменичког придева *сав* и као средњи род, наравно, наведен је само облик *све*. Али окренемо ли седам страна даље, до одељка о збирним бројевима, наићи ћемо на овакав пример: „Упутисмо се

сво троје према потоку“! Деси се, значи, и граматичарима да у тренутку непажње забораве на сопствена упозорења...

Сва три примера потврђују нам да облик „сво“ живи, упркос прописима. Можда ће граматичари још морати да поразмисле о њему и, ко зна, да донесу неку одлуку с којом би се сложио добри стари Стерија. Али док то не учине – свима онима који пишу (а поготово ако за то писање добијају и оцену) **саветујемо**: кад вам треба средњи род од заменице „сав“, напишите „све“, а не „сво“. Сигурно је сигурно... [Крај текста.] (Клајн, стр. 28)

Трећа употреба тротачке у последњем примеру указује још на нешто: да она може бити начин да се писани текст „умекша“, да се учини помирљивијим, мање оштрим; она је тада знак да текст не треба читати као налог, него више као сугестију. Такви су и следећи примери:

(91) Волтеров програм за живот са злом гласи: „Рад отклања од нас три велика зла: досаду, порок и нужду... Радимо, дакле, не мозгајући превише, то је једино средство да живот учинимо подношљивим“. (ЕК: Р. Сафрански, *Зло или драма слободе*)

(92) Одговоре углавном не знам, него више да поделимо размишљања... [Следе одговори на питања.] (Електронска пошта)

7в. У једном занимљивом примеру (једином таквом у нашем корпусу) иза реченице која је граматички и интонационо завршена стоји тротачка да би показала да се на њу надовезује гест:

(93) Не трепћући, гледајући право и насмејано, младић му је одговорио:

– У инструкцијама које сам добио у Паризу нема тога.

Официр се уједе малко за усне кад виде да је наишао на неког који не бежи од препирке, али одмах прихвати жучан разговор као олакшање.

– Е, видите, господине, ни у нашим инструкцијама много тога није било. То се, знате, накнадно уноси. На лицу места...

И официр пакосно показа руком као да пише. (Андрић, стр. 82)

7г. Такође врло ретко (у нашем корпусу таква су само два примера – од којих у другом тротачка има и употребу описану под бр. 4) говорник приповеда с паузама да би опонашао ток радњи, одн. природу стања које преноси: да оне захтевају дужи временски интервал. Паузе се, дакле, „испуњавају“ сликом ситуација које трају. Интонација је, по свему судећи, варијабилна – зависи од говорнике интерпретације догађаја.

Пошто се начином говора одсликава стварно стање ствари у свету, ово је један од примера за иконичност језика.

(94) ЈЕРОТИЈЕ: [...] Ја, плава риба, ал’ треба је упецати. Треба вешто натаћи мамац, спустити удицу у воду, па, мирно... ћутиш, не дишеш... а тек пловак заигра, а ти – хоп! (Нушић, стр. 16)

(95) Све је, дакле, удешено да не може бити боље за наш пут. Ваља само очи затворити и отиснути се из садашњости. Ја их склапам, и слушам већ ритмичко ударање безбројних весала лађиних, а осећам и њено благо лелујање. Ми путујемо...

Трзам се, као опарен, из слатких снова: отпутовали смо сувише далеко, изгубио сам сасвим из вида, да се налазимо на научном путовању. Обуздавам своју уобразиљу, која нас је искрцала на неко дивно одисејско острво, и упућујем је у александриску луку. (Миланковић, стр. 28)

4. Структура категорије *тротачка*

4.1. Све употребе тротачке сачињавају категорију. Из описа употреба јасно је да не постоји неопходан и довољан услов за чланство у тој категорији: ниједно својство тротачке не јавља се у свим њеним употребама. Најбољи кандидат била би пауза као говорени пандан; међутим, иако она постоји у већини употреба (1, 2, 3, 4, 7), не постоји у свима (5 и 6). А кад одговара паузи, тротачка може означавати само њу (3. и 4. употреба), или имати и друге улоге (1, 2. и 7. употреба).

У категорији тротачка паузу типично прати и недовршеност реченице (1, 2. и 5. употреба, неки случајеви у оквиру употребе 6а). У другим употребама, међутим (3, 4, 6, 7), тротачка долази иза реченице која је граматички и интонационо довршена.

Недовршена реченица типично значи и да је мисао недовршена. Међутим, тротачка се употребљава и да значи да је мисао недовршена и ако је реченица довршена граматички (7. употреба).

Такође, тротачка може да означава оно што чини говорник (све употребе осим 6) и оно што чини онај ко записује шта каже говорник (6. употреба). У овом другом случају она означава да је он изоставио део текста.

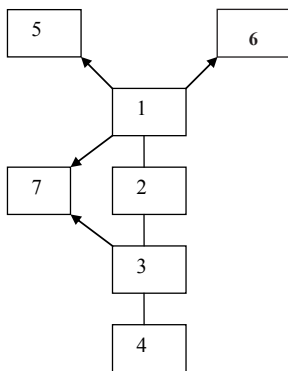
У 1. употреби, иако првенствено означава паузу, тротачка фактички стоји уместо текста који није исказан – како је и у 5, 6. и 7. употреби. А у 2. употреби, иако је такође првенствено пандан паузи, она означава и да за прекинутом реченицом следи наставак.

Дакле, категорија тротачка није класична категорија (у аристотеловском смислу) – јер није дефинисана једним својством које важи за све чланове категорије и само за њих. Она има мрежну структуру – са типичним, односно маргиналнијим члановима. Могли бисмо рећи да њено језгро чине 1, 2, 3. и 4. употреба, у којима тротачка означава дужу паузу; међу њима најтипичније су 1. и 2. употреба, које означавају и паузу и недовршеност реченице; оне су не само најчешће него и унутар себе најразуђеније. У то језгро спадала би и 7. употреба по томе што тротачка у њој означава паузу; међутим, она је нетипична по томе што тротачка означава неизречену мисао после довршене реченице. Употребе под бр. 5 и 6, видели смо, маргиналне су по томе што тротачка у њима не означава паузу.

Познато је да фреквентност употреба не мора бити у складу с њиховим централним одн. маргиналним местом у структури категорије; тако је са 5, 6. и 7. употребом, које су фреквентне свака у својој врсти текстова – 5. употреба у записивању дијалога, 6. употреба пре свега у научним текстовима, а 7. у неформалним текстовима. Са друге стране, 3. и 4. употреба су централне, али сразмерно ретке.

4.2. Категорију тротачка приказаћемо цртежом – уз ограду да се један тако сложен и унутар себе испреплетан феномен може приказати у два димензијама само условно и упрошћено – и, наравно, метафорички. При томе се подразумева неколико појмовних метафора. Основна – она без које не бисмо могли ни разликовати употребе (значења) тротачке јесте значења су

ПРЕДМЕТИ (а ти предмети су на цртежу означени правоугаоницима). Следи метафора СЛИЧНОСТ ЈЕ БЛИЗИНА: сличност међу значењима метафорички се разуме као просторна блискост између правоугаоника на цртежу. Даље, СЛИЧНОСТ ЈЕ ПОВЕЗАНОСТ: сличност између употреба 1, 2, 3. и 4. (која проистиче из тога што у свима њима тротачка означава паузу) означена је линијом која приказује физичку везу међу њима. Најзад, РАЗВИЈАЊЕ НОВИХ ЗНАЧЕЊА ЈЕ КРЕТАЊЕ (У СМЕРУ ОД ОСНОВНИХ ЗНАЧЕЊА КА НОВИМА): повезаност између централних употреба и оних које су настале од њих означена је стрелицама.

5. Какав је тротачка знак

Из описа употреба тротачке јасно следи да је она реченични – дакле, интерпункцијски знак. Њоме се може обележити крај реченице (1, 3, 5. и 7. употреба) – по чему је слична тачки, упитнику и узвичнику. Додајмо и да тротачка правилу стоји на крају обавештајних реченица, али може стајати и на крају узвичних:

(96) – Ах, да ми се је срести с њиме... (Андрић, стр. 334)

Међутим, од тих знакова се разликује по томе што може обележити и крај довршене (3. и 7. употреба) и крај недовршене реченице (1. и 5. употреба) – док они означавају само крај довршене реченице.

Од тих знакова је разликује и то што с подједнаком лакоћом може стајати и на крају реченице (1, 3, 5. и 7. употреба) и унутар ње (2. и 6. употреба); на супрот њој, тачка као интерпункцијски знак никако не може да стоји на крају реченице, а упитник и узвичник то могу само изузетно. По могућности да се нађе унутар реченице слична је црти – с којом се, како смо видели, у једној употреби (2г) и поклапа (мада је црта у тој употреби прецизнија и чешћа).

Тротачка, међутим, може бити и текстуални знак (4. употреба) – задатак који од свих интерпункцијских знакова може испунити још само црта. Црта је, међутим, и у тој употреби типичнија, јер је јаснија: пошто следи за реченицом која је окончана завршним знаком интерпункције (тачком, упитником, узвичником, ев. тротачком), она може бити прочитана само као текстуални,

не и као реченични знак. Насупрот томе, испред тротачке као текстуалног знака, ако је претходна реченица обавештајна, нема другог знака интерпункције, тако да она има две улоге: да означи и крај претходне реченице и прелазак на нову текстуалну целину. (У томе јој, како смо видели, може помоћи прелазак на нови пасус, а и то што се може писати на почетку тог пасуса.)

Такав распон – унутарреченичног, реченичног и текстуалног знака – нема ниједан други знак интерпункције. Уз то, тротачка има – опет слично црти – не само семантичку него и стилску вредност (7. употреба, као и употреба под 2г), а јавља се и у широком распону варијетета – од записаног говора до научних текстова. То све јасно говори о томе да је тротачка важан интерпункцијски знак и да би њена обрада у правопису заслуживала више места него што је то досад био случај.

6. Постоји ли знак еквивалентан тротачки

6.1. Видели смо да тротачка може (у својој 7. употреби) алтернирати са различитим интерпункцијским знаковима (најчешће с тачком и узвичником), али да јој они нису еквивалентни. У литератури се, међутим, помињу два знака „уместо којих“ се пишу три тачке: црта и зарез.

6.2. Поменули смо (у фусоти 2) да су тротачка и црта некад обрађиване заједно, па чак означаване и истим термином (*знак прекида*). Поред тога, више граматичара истиче да три тачке и црта могу некад имати исту вредност.

Тако Љ. Стојановић (1891: 28) каже: „Цртица [црта] се употребљава и место неколико тачака да означи испрекидан говор“ и даје следећи пример:

(97) То није лепо да ви – али је најбоље ћутати.

Да бисмо видели да ли су та знака еквивалентна, заменићемо црту тротачком:

(97а) То није лепо да ви... али је најбоље ћутати.

Реченице су сличне, али не бисмо рекли да су нужно и сасвим исте: црта означава нагао прекид, реченица је „пресечена“; као да је и само прекидање реченице некакава порука саговорнику. Кад је прекид означен трима тачкама, тон би се пре схватио као миран; утисак би био да говорник говори замишљено, више за себе, и не би изгледало да је прекидање порука саговорнику.

Видели смо да Белић, у сва три издања свог правописа (у првом издању чак и у оквиру исте тачке), о тротачки говори укратко управо унутар поглавља о црти. Он каже следеће: „Код прекида реченице, изостављања речи у реченици обично се место црте ставља неколико тачака (’тачкице’)“. За то даје три примера (цитирамо према издању из 1950):

(98) А ја, тако ми Бога, овом једном песницом бих удавио смрт, као што слон дави ласицу или зеца...

(99) Па ипак...

(100) Запојаше тихо калуђери свети...

Најпре ћемо приметити да би се само друга реченица могла схватити као прекинута; међутим, није нужно прекинута чак ни она – а нарочито онда ако су употребљене три тачке. Да бисмо то показали, упоредићемо следећа два исказа:

Па ипак –
Па ипак...

Ти примери се, као и пр. 97 и 97а, разликују по интонацији: испред црте тон расте, а испред тротачке је вероватније да пада. Друго: први пример би могао бити само почетак исказа, иза кога или следи наставак или га је прекинуло нешто са стране; други пример би могао бити и цео исказ, којим би се извршио један говорни чин (нпр. изражавање неслагања).²⁴

Од новијих правописаца могућу исту вредност тротачке и црте помињу Анић и Силић (2001: 65): тротачком се, као и цртом, означава „станка“. За то наводе следећи пример:

(101) КОКА: А што они имају! Уосталом, нисмо ми ваљда... авијатичари!

Ни у том примеру та два знака не би морала бити еквивалентна из разлога сличних као у пр. 97: црта означава драматичну паузу, ону која служи наглашавању, која је намерно ради тога употребљена; пауза означена трима тачкама више долази од предомишљања, ненамерна је.

Видели смо, ипак (у примерима којом се илуструје употреба 2г), да се тротачка заиста понекад употребљава као писани еквивалент паузе која служи истицању – што је задатак који обично обавља црта; дакле, та два знака могу имати исту вредност, мада је у том случају чешћа црта – свакако зато што је прецизнија.

На други начин однос између црте и тротачке објашњавају Броз (1892: 61) и Боранић (¹⁰1951 [1921]: 76). Оба знака се употребљавају тамо „гдје се говор прекида, а започета мисао не довршује“; али реченицу прекинуту тротачком „може читалац лако (а кадшто и по вољи) попунити“. Дају следеће примере (прва два су Брозови, друга два Боранићеве):

(102) Трла баба лан...

(103) Звучна испред безвучних постају безвучна: Бошковић, пчела, ротква...

(104) Нетко зајјева: „По шумама и горама...“, а ту пјесму прихватише одмах и остали.

(105) Сав јад ратовања сакупио се овдје, грчи се, зебе, осјећа болове...; ипак, нитко се не тужи, не проклиње.

²⁴ Белић у својим правописима наводи за црту и следећи пример: *Много бисмо хтели, али –*. Црта ту, дакле, означава прекидање реченице без наставка. Рекли бисмо да би и данас било места таквој употреби црте; у том случају она би стајала на месту наглог, драматичног прекида, док би тротачка подразумевала мирнију интонацију – уз различита значења која би такве интонације носиле.

Приметићемо да дато објашњење одговара само у пр. 102 и 104: читалац зна како песма гласи, тако да писац може да наведе само њен почетак; у пр. 103 и 105 читалац не мора нужно да зна какав би био наставак набрајања – због чега то и не изгледа као добар критеријум за употребу једног или другог знака. Друго: у пр. 102 и 103 црта и тротачка не би означавале исту прозодију (на начин сличан онима из пр. 97, 99 и 101), а у пр. 104 и 105 могућа је само тротачка.

6.3. Однос између три тачке и зареза помињу Симић и др. 1993 и Симић 1998; објашњење је исто: „Три тачке каткада се пишу уместо зареза, у случају када је говор емоционално обојен“, а и наведени пример: *Ето... тако се одржавамо и тако имамо, и не жалимо... за пријатеље... за правду* (цитат према Симић 1998: 121). Овоме морамо додати коментар.

У датом примеру иза *ето* могао је заиста стајати и зарез. Упоредићемо та два случаја:

(106а) Ето, тако се одржавамо и тако имамо.

(106б) Ето... тако се одржавамо и тако имамо.

Јасно је да та два знака интерпункције одговарају различитој прозодији: зарез означава паузу испред које је тон подигнут, а три тачке паузу испред које је тон спуштен. У првом случају говорник је већ на почетку реченице, пре него што је и изговорио *ето*, знао да ће за том речју следити наставак и какав ће он бити; у другом случају *ето* је изговорио без јасне намере да настави или без одређене свести о томе како би наставак могао гласити. Другим речима, у првом случају пауза не служи предомишљању, у другом служи.

Исти је случај и с тротачкама иза *не жалимо* и иза *за пријатеље*: наставци реченица иза њих накнадни су, резултат додатног размишљања. Зарез би опет значио да је говорник предвидео те наставке пре него што је и започео реченицу. Уз то, зарез иза *не жалимо* унео би нову значењску нијансу: „не жалимо, (али / ако би то било) за пријатеље“ – што, по свој прилици, није била ауторова намера.

Дакле, на неким местима би заиста могли да се употребе и три тачке и зарез, али не би били еквивалентни.

У нашем корпусу наишли смо на један пример – онај под бр. 27 – где зарез и тротачка имају исту вредност, а то је пауза у приповедању после речи *кад* која најављује преокрет, изненадан догађај и сл. Додајмо да би црта била још и најбоље решење, будући да се њоме и у другим случајевима најављује неочекивани обрт, па би опет била најпрецизнија; зарез и три тачке означавају, једноставно, паузу, не и њен карактер.

7. Три тачке у додиру с другим знаковима интерпункције

7.1. У вези с 3. употребом констатовали смо да тротачка не може стајати иза тачке (јер ту тачку потиरे), али може стајати иза упитника и узвичника

(пр. 33, 36) – будући да они означавају не само крај реченице него и интонацију другачију од обавештајне.

На сличан начин, кад је крај реченице означен тротачком, иза ње не може стајати тачка, али могу упитник (пр. 5) и узвичник (пр. 63).

7.2. Тротачка може, као крај реченице која је наведена као управни говор, доћи у додир са изводним наводницима. У том случају по правилу се третира исто као упитник и узвичник: иза изводних наводника нема тачке (оне која би означавала крај реченице у коју је уклопљен управни говор). Образац је, дакле, следећи:

Питао је: „Долазиш ли?“
Рекао је: „Доћи ћу!“
Рекао је: „Доћи ћу...“

Односно:

„Долазиш ли?“, питао је.
„Доћи ћу!“, рекао је.
„Доћи ћу...“, рекао је.

Такви су и примери из нашег корпуса, нпр. следећи (в. и пр. 4, 6, 11, 68, 89):

(107) Почео је да размишља какав извештај о свему овоме да напише [...]. Седао је за сто и почињао. „У овдашњем везировом Конаку одиграла се синоћ...“ Не, то је блутаво и неукусно. „Догађаји последњих дана указују све више на то да ће Мехмедпаша, начинима и средствима који су овде уобичајени, успети да сачува свој положај и у новим приликама, и да, према томе, можемо рачунати да ће овај нама склони везир...“ Не, не. То је суво и нејасно. (Андрић, стр. 49)

Наишли смо, међутим, на један пример у коме стоји и та крајња тачка – јер испред цитата не стоје две тачке, па се он не може посматрати као засебна реченица:

(108) Цитирала је две сремске народне песме, једну тужну, „Моји боли, непреболи – двоји непреболи“, „где је лепа именица *непребол* мушкога или женскога рода, а свакако није средњег рода, и није ’жива ствар’ у категорији јарића...“ (Клајн, стр. 35)

7.3. Непосредно иза тротачке (дакле, без празног словног места између) у средини реченице може доћи још запета (пр. 109) и други део заграде (пр. 110):

(109) [...] ту су још и бројне именице *двоје, троје, четворо...*, па оне за мушкарце [...]. (Клајн, стр. 36)

(110) Велики људски, финансијски и материјални ресурси (економисти, мењачи, пословни простор...) би се преусмерили [...]. (ЕК: *Политика*)

8. Три тачке и велико слово

Иза три тачке може се писати и мало и велико слово – зависно од тога да ли аутор текста сматра да оно што следи за тим знаком припада истој реченици или не. Неки случајеви могу бити нејасни у том погледу, будући да се говор одликује управо тиме што су у њему клаузе слабо међусобно разграничене, што су често недовршене, елиптичне или по конструкцији нетипичне (в. Кликовац 2008). Чини се да је принцип којим се писац тада руководи следећи: ако се тротачка може заменити зарезом или цртом, тада се наставак може разумети као део исте реченице и пише се мало слово. Тако је у пр. 111 и 112; у пр. 113 прва тротачка је управо таква, а после друге долази одсечак текста који има другачију синтаксичку структуру него претходна два – тако да се интерпретира као посебна реченица и започиње великим словом:

(111) У ламелама тилакоида... научи то, бато, као песмицу. (Клајн, стр. 103)

(112) АНЂА: Ју, помери се, дете... никад то није било, никад! Изметнуо се свет, преврнуло се све тумбе и променило се... (Нушић, стр. 11).

(113) ЈЕРОТИЈЕ: Нисам сам кад ти кажем... заузет сам мислима... Врло важне бриге. (Нушић, стр. 17).

Граница између та два случаја је, ипак, неодређена, тако да би се у у последња два примера уместо почетних малих слова могла писати и велика.

Чини се да важи још једно правило: ако се одсечак говора разуме као лажни почетак, онда се други почетак пише малим словом – јер се узима као да припада истој реченици. Тако је у следећем примеру (в. и пр. 19, 20, 21):

(114) Настаде гужва око Колоње.

– Ко, веру? Ко, свеца? Знам ја боље ислам од тебе, копице босанско. Ја сам... ја сам... – викао је Колоња, отимајући се, запенушен и потпуно изван себе. (Андрић, стр. 286)

Међутим, да и такви случајеви могу бити двосмислени, показује већ наставак претходног примера, у којем иза подвучене тротачке стоји мало слово, као да је у питању лажни почетак; међутим, тај наставак могао би се схватити и као посебна реченица, која би почињала великим словом:

(115) – ...Турчин... јесам Турчин, бољи од тебе.

ЛИТЕРАТУРА

Анић/Силић 2001: Vladimir Anić, Josip Silić, *Pravopis hrvatskoga jezika*, Zagreb: Novi Liber.

Бабих и др. 2002 [1996]: Stjepan Babić, Božidar Finka, Milan Moguš, *Hrvatski pravopis*, Zagreb: Školska knjiga.

Белић 1923: Александар Белић, *Правопис српскохрватског књижевног језика*, Београд: Издавачка књижарница Геце Кона.

- Белић ³1934:** Александар Белић, *Правопис српскохрватског књижевног језика*, Београд: Издавачка књижарница Геце Кона (поправљено издање).
- Белић 1950:** Александар Белић, *Правопис српскохрватског књижевног језика* (ново, допуњено и исправљено издање), Београд: Просвета.
- Боранић ¹⁰1951 [1921]:** D. Boranić, *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Брборић 2004:** Вељко Брборић, „Интерпункцијска терминологија од Вука до данас“, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 33/3, 195–206.
- Брборић/Дешић 2003:** Вељко Брборић, Милорад Дешић, „О стандардизацији правописне терминологије“, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 32/3, 218–227.
- Броз 1892:** Ivan Broz, *Hrvatski pravopis*, Zagreb.
- Дешић 1994:** Милорад Дешић, *Правопис српског језика – Приручник за школе*, Земун: Нијанса / Никшић: Унирекс.
- Клајн 2000:** Иван Клајн, „Конвенционално и суштинско у правопису“, у: *Лингвистичке студије*, Београд: Партедон, 137–161.
- Кликовац 2008:** Duška Klikovac, „О jezičkim varijetetima nastalim prema medijumu ostvarenja (govor – pisanje) i o terminima koji ih označavaju“, у: *Jezik i moć*, Beograd: XX vek, 147–185.
- Кликовац 2011:** Душка Кликовац, „О обради интерпункције у старом и новом издању Правописа српског језика (Матица српска, 2010), *Књижевност и језик*, LVIII: 3–4, 229–248.
- Новаковић 1894:** Стојан Новаковић, *Српска граматика*. Београд: Државна штампарија.
- Ново правописно упутство [1943]:** *Ново правописно упутство српског књижевног језика*, Београд: Министарство просвете.
- Петровић 1912:** Милан Петровић, *Српска граматика с правописом*, Нови Сад.
- Петровић 1914:** Милан Петровић, *Српски правопис за средње школе*, Нови Сад.
- Пешикан 1996:** Митар Пешикан, „Правописна норма“, у: *Српски језик на крају века* (ур. М. Радовановић), Београд: Институт за српски језик САНУ – Службени гласник, 171–179.
- Пешикан 1998:** Митар Пешикан, „Поређење понуђених правописних правила“, у: *К новој писмености* (приредио Р. Гачевић), Београд: Научна књига, 105–123.
- Пешикан и др. 1993:** Митар Пешикан, Јован Јерковић, Мато Пижурица, *Правопис српског језика*, Нови Сад: Матица српска.
- Пижурица и др. 2010:** Митар Пешикан, Јован Јерковић, Мато Пижурица, *Правопис српског језика, измењено и допуњено издање* (Редакција: Мато Пижурица (главни редактор), Милорад Дешић, Бранислав Остојић, Живојин Станојчић), Нови Сад: Матица српска.
- Правопис 1960:** *Правопис српскохрватског књижевног језика*, Нови Сад / Загреб: Матица српска / Матица хрватска.
- Савић/Половина 1989:** Svenka Savić, Vesna Polovina, *Razgovorni srpskohrvatski jezik*, Novi Sad: Filozofski fakultet, Institut za južnoslovenske jezike.

- Симић и др. 1993:** Радоје Симић, Живојин Станојчић, Бранислав Остојић, Божо Ћорић, Милош Ковачевић, *Правопис српскога језика са речником*, Београд: ЧИП „Штампа“ / Никшић: ИТП „Унирекс“.
- Симић и др. 1998:** *Правописни приручник српскога књижевног језика* (приредила правописна комисија, одг. ред. Радоје Симић), Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика.
- Стојановић 1891:** Љубомир Стојановић, *Лекције из српскога језика за II разред гимназије*, Београд.
- Шипка 2000:** Милан Шипка, „О српској правописној терминологији“, *Јужнословенски филолог*, LVI/3–4, 1411–1417.

Првослав Т. Радић*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

СРПСКИ ЈЕЗИК У АМЕРИЧКИМ ФИЛМОВИМА Из анатомије једног цивилизацијског сукоба

Филм је за нас најважнија од свих уметности
В. И. Лењин

У раду се даје лингвистичка анализа деоница на „српском“ језику у два америчка играна филма (*Behind Enemy Lines*, 2001; *The Hunting Party*, 2007) са темом грађанског рата у Босни и Херцеговини, као и преглед онога о чему би ови филмови у друштвеноисторијском и културолошком смислу могли сведочити. Лингвистичка анализа показује да се језик представљен у овим филмовима нашао у функцији већ традиционалне европске политике према Србима и српском језику. А она је из сопствених геостратешких политичких интереса на Балкану била склона да српски етнички и језички простор битно умањује и ограничава на Србију, штавише на њене средишње делове. Зато је језик глумаца који играју Србе у анализираним босанским филмским причама организован тако како би његови говорници у језичком (нпр. екавизми, конструкција *да* + презент и др.) и сваком другом смислу представљали дошљаке, тачније завојеваче који долазе из Србије, а не босанско-херцеговачке Србе који у Босни и Херцеговини живе од када Срби постоје на Балкану.

Кључне речи: српски језик, Босна и Херцеговина, амерички филмови, „Behind Enemy Lines” и „The Hunting Party”, геополитика, „Drang nach Osten”, комунизам – глобализам.

Крајем прошлог и почетком овог века снимљено је и дистрибуирано више америчких играних ратних филмова са темом грађанског рата у бившој СФР Југославији. У представљању ових дешавања, у средишту се најчешће налазила Босна и Херцеговина због тамошње, сматра се, посебно сложене политичке ситуације која је обележила период од 1992. до 1995. године. Филмови су на одређени начин представили друштвени и политички миље на овом делу Балкана, традиционално крцатом бројним супротностима, како оним узниклим и негованим на Балкану, тако оним осмишљаваним изван његових граница. Остављајући по страни ускоисторијске, антрополошке, идеолошке,

---

* prvoslavr@yahoo.com

естетске и друге аспекте ових филмских остварења, чиме се могу бавити други, компетентнији истраживачи, – усредсређују се на лингвистичку анализу два америчка играна филма снимљена претходне деценије, и оно о чему би она у друштвеноисторијском и културолошком смислу могла сведочити. То су филмови: *Behind Enemy Lines* (*Иза непријатељских линија*, 2001) и *The Hunting Party* (*Лов у Босни*, 2007), који су дистрибуирани широм света, те приказивани на бројним телевизијским каналима.¹ Моја анализа је усмерена на углавном скромне филмске деонице праћене српским језиком, тачније – језиком који је овде требало да представља српски, онако како је и већина његових говорника (глумаца) само глумила Србе у овим филмовима.²

Анализа коју ћу спровести у овом раду треба да у светлу све актуалније теорије „другости“ (тј. односа: *ми – они*) покаже како је лингвистички представљен српски језик у овим филмовима. Она треба да помогне у трагању за одговором на питање: Какав језички систем је после распада СФРЈ англоамеричка политика, као главни носилац тзв. глобализма, спремна данас да прихвати као „српски“, или евентуално као „српски“ стандардизациони модел препоручи међународној заједници и, најзад, – Србима? Јер, познато је да глобалистичка идеологија данас подстиче измештање научног и културолошког вредновања из националних оквира у глобалистичке центре којима се по тој логици даје предност у објективном представљању многих локалних, националних питања. (Насупрот томе, у претходним периодима често је управо „странцима“ приписивана склоност ка пристрасности.) Тога (посебно) нису поштеђена научна питања која се могу посредно или непосредно тицати националног идентитета, и која обично припадају историји, фолклористици, књижевности, лингвистици итд. Када је о лингвистици реч, поједини истраживачи (N. Vachtin, B. Gröschel и др.) сматрају данас да „upravo u sociolingvističkim kontekstima lingvisti koji prosuđuju status svog vlastitog materinskog jezika često pokazuju veću podložnost emocijama prema predmetu svog istraživanja, a posljedica toga je veći stupanj politiziranosti njihovih izjava“ (према Kordić 2010: 373). Отуда и само представљање српског језика од стране водећих глобалистичких снага, у овом случају појединих америчких филмских центара и њихових стручних саветника, може дати одговор на питање како ови центри данас виде српски језик, и по свом структурном оквиру и по свом територијалном домету. Јер, тешко је претпоставити да се систем добро организоване идеологије новог светског поретка, подржане обиљем популистичких и пропагандних филмских остварења, у исто време не ослања на подршку снажних лингвистичких центара који је опслужују. Наравно, неодвојиво је од тога и једно друго питање: Да ли одређен начин

¹ Први од овде представљених филмова имао сам, нпр., прилике више пута видети на јужно-корејској телевизији (2004–2006), у земљи у којој су стационирани значајни континенти војске САД. То упућује и на педагошки аспект филмске војне индустрије који се негује у САД. Филм је приказиван и у српском суседству (нпр. на ХРТ 1), али ми није познато да ли је емитован на некој од српских телевизија (исп. фус. 3).

² Један број филмова са овом тематиком не укључује српски језик, односно глумци који представљају Србе и остале домаће учеснике говоре енглески (исп. нпр. ТВ филм Д. Атвуда, *Shot through the heart*, Канада – В. Британија – Мађарска, ВВС 1998).

представљања српског језика може имати какве везе са америчком (тачније: северноамеричком), или неком другом политиком која се води према Србијама, или Балкану уопште, те са америчким, односно неким другим геостратешким поимањем балканске друштвене и политичке стварности?

Пре непосредне анализе ових филмова важно је, најзад, истаћи да се у говору оних који играју главн(и)је улоге Срба јасно препознаје превасходно учешће странаца, односно глумаца којима српски језик није матерњи. У вези са првим филмом, на пример, забележено је да су организатори имали проблема са ангажовањем изворних говорника српског језика (тачније: говорника српског језика који су и по националности Срби) те су за главне улоге ангажовани глумци других словенских нација (Пољаци, Руси, Словаци итд.), за чије (додатно) подучавање српског језика су ангажовани Хрвати.³ Отуда се у одређеном смислу наметнуло питање сврсисходности овакве анализе с обзиром на њене постављене циљеве. Реч је, међутим, о томе да ће се у овој анализи трагати пре свега за оним језичким особинама које су у представама страних филмских стваралаца, односно њихових стручних консултаната, на *симболичкој* равни и *системски* биле представљане као српске. Ту ће се, наравно, наћи ограничен, тј. симболичан број српских језичких особина, чему свакако не треба прибрати широку скалу језичких грешака, односно српских језичких одлика које глумци-странци нису могли (у потпуности) савладати. Главни циљ рада је да се у филмовима покуша препознати оно што је виђено и обележено као „српски“ језички идентитет, а не да се утврђују језички слојеви који су чинили основицу (нпр. матерњу језичку базу) преко које су страни глумци усвајали поједине деонице језика који је узиман за „српски“. Анализа, отуда, не тежи посебном залажењу у детаље који би се морали односити на индивидуални идиом глумца, говорника српског језика као страног,⁴ већ јој је циљ да препозна језички систем који је у филму колико-толико био организован да функционише као репрезентант српског језика, – онако како су филмски ствараоци то видели, или желели видети.

³ За овај филм забележено је: „None of the actors playing Serbians were actually Serbians; the producers said that they hired Croats to instruct the actors in Serbian, because they could not find any Serbs willing to work on the film, due to occasional points of anti-Serb sentiment carried throughout the film. Vladimir Mashkov, the actor who played the Serbian sniper, Sasha, is Russian and Olek Krupa, the actor who played the Serbian General, Miroslav Lokar, is Polish. And given the fact that the film was shot in Slovakia, some Slovaks also played in the film” (http://en.wikipedia.org/wiki/Behind_Enemy_Lines...). Ипак, у потоњем периоду у снимању оваквих филмова почео је да проналази своје личне интересе и један број глумаца Срба.

⁴ У том смислу сам приступио извесним техничким упрошћавањима у представљању говора појединих глумаца, пре свега када је реч о фонетском (нпр. бројне специфичности у артикулацији) и прозодијском плану (нпр. неутралисање квалитативне и(ли) квантитативне опозитности у прозодији) (исп. фус. 6).

I.

Behind Enemy Lines (2001), режија Џон Мур (John Moore), главне улоге Овен Вилсон (Owen Wilson) и Џин Хакман (Gene Hackman). Филм је сниман у Словачкој. Време трајања филма: 01: 46: 00.⁵

Кратак садржај. Једна од НАТО летилица, смештена на војном броду у Јадранском мору, за време своје извиђачке мисије је скренула са договореног коридора и том приликом успела снимити недозвољене активности српске војске у тзв. заштићеној (демилитаризованој) зони. Летилица је од стране српске артиљерије оборена изнад јужне Босне, на босанско-србијанској граници, иза српских, односно „непријатељских“ линија, како стоји и у наслову филма. Посада летилице се катапултирала и пала у тешко проходне босанске планине. Уочивши то, српска војска креће у огорчену потрагу за пилотима како би их погубила и пленидбом снимљеног материјала сакрила трагове својих недозвољених активности. Међу тим активностима нашли су се и масовни злочини над муслиманским становништвом под руководством генерала Мирослава Локара (Олек Крупа), команданта локалних босанских Срба („the local Bosnian Serb Army commander”). Срби врло брзо проналазе првог, рањеног пилота, кога хладнокрвно убијају на лицу места, али потрага за другим пилотом, Крисом Барнетом (Chris Burnett), увелико се компликује, утолико пре што је прати и појачана пажња светских медија. У исто време, српски представници званично истичу да су организовали потрагу како би и сами помогли да се пронађе изгубљени пилот. Захваљујући својој доброј војничкој обуци, пилот успева да избегне све тешке ситуације и надмудри искусне трагаче, Сашу (Владимир Машков) и Базду (Марко Игонда), који ни у међусобним односима немају људскости. Спасевајући се по босанским врлетима, пилот чак успева и да помогне незаштићеним „Босанцима“ у једном тамошњем градском ратном метежу. Иако НАТО команда није спремна да угрози мировни процес и организује војну потрагу за својим пилотом, његов непосредни командант, Лесли Рајгарт (Leslie Reigart), после много недоумица својевољно организује потрагу за својим пилотом и са војног брода шаље хеликоптере у кризну област. Акција доводи до спектакуларног уништавања позамашних српских војних снага, које су сада већ на самом дохвату америчког пилота, те спасавања пилота који се и сам истиче у овим борбеним окршајима (исп. <http://www.imdb.com/title...>).

⁵ Иако у посвети филма пише: „Dedicated to all the Serbs killed by NATO and non orthodox enemies in Balcan” (01: 34: 51), остало ми је нејасно, с обзиром на несумњиве поруке филма, шта се желело рећи овом посветом (исп. фус. 3).

1. *Говорне деонице на српском.* У појединим деловима разговора међу глумцима који представљају Србе чују се кратке деонице на српском. Издајам следеће:⁶

а) Два српска војника (Саша и Базда) коментаришу вести са локалне телевизије и наступ команданта српске војске:⁷

– Кукавица! Зашто^а се овај њима улизује?! Зато што су окупирали нашо^у зе^мљу (00: 15: 06)?!

– Он мисли да је политичар, Базда (00: 15: 10).

– Он нама говори да стиснемо муслимане... А онда каже свету да нећемо опалит^и ни мџка (00: 15: 21).

– Не можемо се борити са свима у исто време. Размишл[']ај. Мање емоција, живећеш дуже (00: 15: 33).

б) Српски војник обавештава генерала Локара о прелету НАТО авиона:

– Господине, НАТО авиони прелѣћу шћму код хача (00: 17: 51)!

– Да ниси погрешно (00: 17: 53)?

– Не, господине. Прелет није најављен у званичном НАТО извештају. То је сигурно извиђачки лѣт (00: 17: 58).

в) Генерал Локар разговара (телефоном) са претпостављеним, а затим се распитује за стање на терену и преноси даља наређења војнику Саши:

– Како смо се договорили око овога, Петровићу (00: 27: 01)? Нема више прелега, обећали сте... (00: 27: 03). Па то значи да в[']с нису послушали, јел так^о? ... Нисам имао избора, морао сам их об[']рит (00: 27: 09).

...

– Х^оћу да се покупи сваки комадић овог авиона. И да се однесе у Граник. И нико не сме да (...) без м^ог одобрења. Разумеш (00: 27: 22)?!

...

– Зн^аш ли д[']е су п[']али?

– М[']ало северније, пак[']азаћу [показаћу] вам (00: 27: 39).

г) Разговор између генерала Локара и Саше и Базде о томе ко треба да крене у потрагу за обореним пилотом:

– Ђво и др[']гог, брз^о, брз^о (00: 31: 35)!

...

– Ако га х^оћеш макнут [макнут], м[']ене пош[']ал[']и, с[']амо м[']ене (00: 32: 18)!

– То је смешно, он је с[']ам и у[']плашен је. На[']ћи ћемо га в[']рло брз^о (00: 32: 22).

– Д[']оста в[']ас дв[']а (00: 32: 23)!

– Н[']аћ[']и га... обад[']вица (00: 32: 28)!

⁶ Изразитију отвореност или затвореност вокала у говору појединих глумаца представљам словним експонентима (нпр. *o^а*, *e^а*; *a^а*), како представљам и смањену палаталност (појачану фрикативност) код африката *h^а* и *h^в* (*h^а*, *h^в*). Смањену палаталност *љ* и *њ*, те појачану палаталност *ш* и *ч* представљам апострофом (нпр. *л[']*, *н[']* : *ш[']*, *ч[']*), а веларнији квалитет појединих консонаната кружићем испод слова (*ш_в*, *р_в*). У тексту сам представљао двоакценатске форме (наравно, ови акценти имају углавном различит интензитет). Дуги акценти, који страним глумцима нису могли представљати већи проблем, често су у извесној мери редуковани, иако то није посебно представљано у тексту. Психолошке и друге паузе представљане су тротачком у истом реду, а неразумљиве деонице тротачком у загради.

⁷ Својим изгледом, овај лик би вероватно требало да подсећа на генерала Ратка Младића, команданта војске босанских Срба.

д) Разговор генерала Локара са Баздом и осталим подређенима:

- Све се искòмпљиковало (00: 49: 34).
- Пòследњи пùт је виђен бвде, на òвим обрòнцима (00: 49: 40). Гòтово сигурно ће да йде према зàпаду (00: 49: 43).
- А òн трèба да је већ мр̀тав (00: 49: 45)!
- ...
- Госпòдине..., да госпòдине, òво је кàмера, òвò је спрèмиште, али у њèму нèма фйл-ма (00: 50: 05).
- Штã то знãчи (00: 50: 07)?
- Тò знãчи да су фотографије спрèмљене дйгитално негде у авиòну (00: 50: 10).
- И, у кòм дèлу, гдè? (00: 50: 12)?
- Госпòдине, авиòн је углавном уништен при пãду. Вèлика је веровãтност да је и хãрд-дрãјв йсто тãко уништен (00: 50: 17).
- Не говòри ме [ми] о веровãтност, нãђи га (00: 50: 22)!

ђ) Амерички пилот у склоништу међу „Босанцима“ (где има и муслиманки са ферецама):

- Фйлипе, вйди кòга сам нãшла (01: 06: 36).
- Тò òнãй из телевизије (01: 06: 51)?
- Мйслим да га мòжемо искорйстити (01: 06: 54).
- Ђј, дођи овãм° (01: 06: 57)!
- ...
- Штã су бòмбардовали (01: 07: 07)?
- Нйсу бомбардовали, сãмо су фотографисãли (01: 07: 09).

е) Разговор између генерала Локара, Саше, Базде и српских војника:

- Нãшли смо га! Нãшли смò га! ... Госпòдине, нãшли смо га у кùћи, тù иза һòшка (01: 10: 38).
- Тò нйје òн (01: 10: 43)!
- Кãко мйслиш° тò нйје òн (01: 10: 45)?!
- Òво тетовйрано... – тò је из лòгора у Гòр°ем Вãк°фу (01: 10: 52).
- Глùпост! Кãко ти тò знãш' (01: 10: 56)?
- Сабукао [свукао?] је н'йхову унифòрму (01: 11: 07).
- ...
- Ако им се јãвио преко рãдија, Америкãнци ће пòслати спãсиоце. Нèмамо мнòго врèмена (01: 11: 26).
- Мòжда ймамо (01: 11: 30).

ж) Разговор (телефоном) између генерала Локара и његовог претпостављеног, потом између генерала и Саше:

- Слùшајте Пèтровићу, рèците им за четрдèсет òсам сãти ймаћемо òба телèза [теле-са?]. Дãј разуми! Слùшајте, бãш ми [ме] брйга, сãмо им рèци (01: 17: 28).
- ...
- Слùшај Сãша, ово је врло вãжно. Мбраш дòнети тèло. Кад будеш пùцао, пùцај му у глãву (01: 17: 44).

з) Разговор између Саше и Базде:

- Спãцавај ме... (01: 23: 25).
- Не мйч'и се. Буди мйран (01: 23: 38).
- Спãцãвај ме... Спãцãвај ме... Спãсавај меее (01: 23: 57)!

и) Разговор (телефоном) између генерала Локара и његовог надређеног, потом разговор између генерала и војника:

– Слушајте, ја се не кријем! Радио сам оно што сам морао (...) бре (?) Петровићу! Опомин'ем вас, ја вам још трѣбам (01: 25: 43)!

...

– Господине, управо смо ухватили поруку. Сигнал је из избачене столице пилотске (01: 25: 47).

...

– Рѣшили смо проблем. Јавићу се касније (01: 25: 51).

...

– Знамо ли место? ... Идемо (01: 25: 54)!

ј) Баздин монолог (држећи пилота на нишану):

– Имам ч'етрдесџ осам сати, пријатељу мој. Да видимо ко ће дуже да издржи (01: 27: 32).

2. *Остале културолошке појаве.* У низу сцена препознају се и друге појаве значајне за анализу овог типа (натписи, паролe, транспаренти), а овоме свакако припадају и имена ликова који представљају Србе.

а) Графија и натписи

Графија садржана у натписима који треба да представљају траг српског присуства – готово је искључиво ћириличка, док се латиничка јавља тамо где треба да представља муслиманску (или доминантно муслиманску) средину.

– У згради српске команде испод србијанског грба (крста са четири оцила) ћирилицом стоји написано име србијанског града: ШАБАЦ (00: 17: 43). На оклопном возилу пише ГАРДА (00: 18: 23) и поред тога је србијански грб са оцилима. На предњем делу једног тенка пише ДЕЛИЈЕ (00: 31: 02, Исто: 01: 31: 00), а другог СВЕТИ САВА (00: 28: 18, Исто: 00: 37: 14). На предњим деловима тенкова могу се прочитати и натписи МУЊА (00: 37: 14), ВУКОВИ (01: 29: 40), СРБИЈА (01: 29: 50), а на цеви једног тенка исписано је БОГ ЧУВА СРБЕ (00: 35: 18, 00: 37: 21).

– Латиницом је исписано у муслиманском склоништу у Хачу: DAĆU I ŽIVOT ZA NAĆ (01: 06: 27). У истом месту читамо натпис: OVO JE BOSNA (01: 10: 17).

– Пажњу привлачи и латинички натпис на зиду штаба српске војске: NEDAM TE BOSNO (00: 17: 45), исписан испод србијанског грба (четири оцила око крста). Негација је написана састављено са глаголом, а код речи BOSNO види се да је латиничко слово N преправљено у ћириличко Н. Претпостављам да натпис треба да назначи да је ово било претходно упориште „босанске“ војске, које су освојили Срби, односно Србијанци.

б) Антропонимија

Међу именима филмских јунака који представљају Србе издваја се неколико. Поред имена и презимена генерала *Мирослава Локара*, бележе се антропоними *Петровић* (00: 27: 01), *Базда* (00: 15: 10), као и *Саша* (01: 17: 44). Међу натписима у српском војном складишту могло се прочитати име АЦА (00: 49: 56).

II.

The Hunting Party (2007), режија и сценарио Ричард Шепард (Richard Shepard), у главној улози Ричард Гир (Richard Gere). Филм је сниман у Хрватској и Босни и Херцеговини. Време трајања филма: 01: 40: 54.

Кратак садржај. Филм говори о новинару Сајмону Ханту (Simon Hunt) који је био извештач са босанскохерцеговачког ратишта, добро упућен у дешавања у овој области, посебно у Сарајеву. Због тога што му је српска војска у једној од својих акција „етничког чишћења“ убила трудну девојку (муслиманку), 2000. године одлучује да са своја два пријатеља самостално крене у потрагу за лидером босанских Срба, др Драгославом Богдановићем, званим Лисица (“Fox”), кога глуми хрватски глумац Љубомир Керекеш (исп.: <http://www.jutarnji.hr...>). За Богдановићем је у то време расписана међународна потерница, као и награда од пет милиона долара онемо ко пружи потребна обавештења. Но, Хант нема поверење у лицемерну међународну заједницу и политичке центре моћи који Богдановића, одговорног за многе злочине у Босни и Херцеговини, из политичких разлога остављају на слободи, односно преговарају с њим о његовом мирном повлачењу са власти у замену за опрост ратних злочина.⁸ Хант се, тако, у својој мисији нашао најпре у Сарајеву, које је приказано као муслимански и за Американце пријатељски град.⁹ Одавде он са својим пријатељима трага за Богдановићем и информацијама о њему, обилазећи и поједина места у Републици Српској (Фоча, Челебиће, Вишеград). Међу тамошњим босанским Србима, који су обично представљани као особе светле пути и косе, а по природи дивљачни и неповерљиви, он запада у различите невоље, јер Срби штите Богдановића („The Fox is their God... People protect their God”, 00: 25: 40). Међу њима је, готово већ по принципу филмског општег места, и понеки психички болесник (психопата) који је подобан да буде мучитељ и непосредни извршилац крвавих злочина. У овом случају то је Срђан (глуми га Горан Костић),¹⁰ са великом ћириличком тетоважом на челу и великим крстом око врата који његово психичко стање вероватно треба симболички да повежу са Србима и њиховим верским фанатизмом. Уз помоћ Мирјане, која ће издати Богдановића (пројекат „инсајдер“), иако, како каже, воли свој народ, амерички новинари проналазе и хватају Богдановића. Филм се завршава у маниру карактеристичном за ову врсту америчких филмова, те Хант на крају, хватајући Богдановића и предајући га наред чаршије муслиманском становништву једног малог места, спроводи

⁸ Овај и многи други детаљи указују на то да је као инспирација за Богдановићем филмски лик послужио др Радован Караџић, ратни лидер босанских Срба.

⁹ То се на симболичком плану понекад постиже кокаколизацијом сцене, те и овде, на великој реклами *Enjoy Sarajevo* постављеној испред хотела Холидејин, графија речи Сарајево и аранжман боја са паноа непогрешиво упућују на натпис на кока-коли.

¹⁰ Г. Костић је један од ретких Срба (по рођењу) ангажованих у овом филму. Рођен је у Сарајеву (1971), а данас живи у Лондону.

дуго очекивану вишу правду и доноси мир муслиманској Босни, одустајући од новчане награде.

1. *Говорне деонице на српском.* У кратким деловима разговора међу филмским јунацима који глуме Србе, затим спорадично између Ханта (тј. неког од његових америчких пријатеља) и његовог српског окружења, чују се поједине деонице на српском.¹¹ Издвајам следеће:

а) Богдановић и његов телохранитељ у лову:

- Леп погодак (00: 29: 18).
- Памѐтна (експр.) звѐрка! (за мртву лисицу) (00: 29: 34).
- Нѐдовољно памѐтна... Овѐ шѐме мѐгу да нањѐше крѐв у зраку (00: 29: 44).

б) Срби из кафане у Челебићима:

- Какав с" то ко цѐр"ца. Мѐго би с тобом рѐбу пѐчат ѓвде (00: 51: 00)!
- ...
- Кѐрац ћеш тѐ мѐј у"ватит". Приѐ би ћѐрава кѐкѐш нашла зрѐно нег што би тѐ нашо
Лица... (00: 52: 12) Шта тѐ мѐслиш, да је ѓн тѐ?
- У Челѐбићима, јѐл?
- Ма јѐ (00: 52: 17)!

в) Сусрет главних јунака са Срђаном и Богдановићем, те Срђанов телефонски разговор:

- Ово ми је сѐкира за убијање. Јел ти се свиђа, а? Је ли ти се свиђаа, а!? (01: 14: 15)... Тишина, мѐтѐр ти набијем (?). Кѐ је шѐф ѓвде, а? Говѐри! ... Шта тѐ мѐни, на Си-ај-еј смрђиш... Нѐмѐј, нѐмѐј да ме лѐжѐш (...). Сѐмо ћу њѐга д" убијем, иначе свѐ ћу да вас кѐљем (...). Говѐри! ... Ѓде глава (01: 14: 58)!
- ...
- Срђане, на пѐсѐ (01: 17: 15)!
- ...
- Халѐ...! Па дѐ си ти, Мѐцо, а? ... Па мѐгу да причам, што не би мѐго да причам (01: 17: 54)!!?
- Ѓјде, прѐкини смѐста (01: 17: 54)!
- Извѐни, звѐћу те кѐсније... Извѐни, шѐфе (01: 18: 02).

2. *Остале културолошке појаве.* У низу сцена препознају се и друге појаве значајне за анализу овог типа (натписи, пароле, транспаренти), а овоме свакако припадају и имена ликова који представљају Србе.

а) Графија и натписи

Графија садржана у натписима који треба да представљају траг српског присуства – искључиво је ћириличка.

– У једној сцени преко великих билборда-потерница за Богдановићем, које су на енглеском, виде се прелепљене плакате са Богдановићевом сликом испод које стоји одштампано ћирилицом: НЕ ДИРАЈТЕ ГА (00: 34: 13). И назив једне српске кафане (у којој Срби певају четничку песму „Од Тополе, од Тополе па до Равне горе“) дат је ћирилицом:

¹¹ Ове деонице су некад титловане на енглеском, некад нису. Квалитет њихових превода је неуједначен.

Кафана ДРИНА (00: 37: 34). Такав је натпис ОВО ЈЕ МОЈА СОБА, са старог аутобуса у којем борави Мирјана, спремна да изда Богдановића (01: 04: 50).

– Посебно је филмски рабљен натпис УМРО ПРЕ РОЂЕЊА, који на челу има Срђан.¹² Графија овог натписа својим обликом покушала се приближити старом црквено-словенском писму, које одавно није у употреби. То се, на пример, уочава у облику слова У које је представљено као непотпуна осмица (попут Ў), затим слова М, Р, А (попут М, Р, А), или Е (€) (00: 24: 52, 01: 13: 58 и др.).

– У низу примера јавља се познати знак (србијански грб) сачињен од четири оцила смештена око крста: на зиду у селу којим су прошли Срби и оставили пустош (00: 44: 48), на прозорском стаклу борбених кола српске војске (00: 45: 55), као тетоважа на Срђановим леђима (01: 13: 33) итд.

У филму се може видети графит на енглеском DEATH TO AMERICA & ISRAEL (00: 07: 00). У јеку градских сукоба и гранатирања од стране српске војске у којима страдају муслимански цивили види се на зиду овај жутом бојом крупно исписан графит. Непосредно поред њега је нацртан зелени полумесец са натписом HAMAS у његовој унутрашњости.

б) Антропониимија

Као антропониими што их носе главни јунаци који у филму представљају Србе јављају се *Драгослав Богдановић* (00: 12: 18), *Срђан* (01: 17: 15), *Мирјана* (01: 03: 55), као и *Горан* (кога Хант међу Србима препознаје као свог некадашњег знанца, 00: 56: 16).

На другој страни, Хантова девојка, муслиманка Марда, набрајајући имена која би волела да њено још нерођено дете понесе, издваја углавном муслиманска имена: *Енес*, *Јасмин*, *Амар*, *Амин* (?), *Един* (исп. Smailović 1977), али и *Сајмон* (*млађи*) (00: 44: 10) – што је име хебрејско-хришћанског порекла.

III.

Изложене филмске говорне целине, као и остале културолошке појаве значајне за омеђену тему, послужиће ми за кратку анализу материјала. Анализу износим хронолошки, према пређашњем излагању материјала. Римским бројевима I и II, даваним иза примера, означавам да примери потичу из првог или другог филма.

1. Говорне деонице на српском

Посебно се у првом филму препознаје учешће (главних) глумаца којима је српски језик страни, што је условило шири спектар грешака најразличитије природе, пре свега у области прозодије и фонетике. На прозодијском плану то се, на пример, препознаје: у краћењу дугих акцената: *тѐло*, у *глав*у

¹² Можда је овај текст требало да буде представљен као нека врста одговора на популарну песму *Умри прије смрти*, сарајевског певача Дина Мерлина.

Иж, *окупирали* Ia, *нађи* га Ig, *сабукао је* Ie (укључујући и примере делимичног краћења који нису посебно означавани); у честом неутралисању разлике између кратких акцената: *политичар* Ia, *разумеш* Iv, исп. *опомин'ем вас* Iи; у двоакцентатским облицима: *искључило* Id, *фотографисали* Iђ, *униформу* Ie. У области фонетике, поред трагова руског акања (нпр. *пакџаћу* вам Iv, *пошиљ'и* Ig), истиче се смањена палаталност африкатског пара *ћ* и *ђ*, те сонантског *љ* и *њ*: *нећ'емо*, *живећ'еш* Ia, *нађи* га Ig; *пошиљ'и* Ig, *н'ихову* Ie, *опомин'ем вас* Iи, итд. У другом филму се међу главним јунацима, где су заступљени и изворни говорници српског, углавном бележи стабилан новосрпски четвороакцентатски систем са постакцентатским квантитетом, што се налази и у основи српског књижевног језика: *мој* Пб, *свиђа* /ce/ Пв; *зрно* Пб, *шеф* Пв, *кодби* Пб; *извини*, *смрдиш* Пв; *Челџићима* Пб, *тишина* Пв, *нањуше* Па. Ово прати стандардна артикулација фонема, укључујући и африкате, исп. *звџу* Пв, *ћорава* Пб, *свиђа* /ce/, *Срђане* Пв, *Челџићима* Пб.

За анализу су, међутим, значајније друге језичке особине. Најпре, оба филма кроз говор својих јунака доносе примере екавске замене јата: *свету* Ia, *НАТО извештају* Ib, *вероватност* Id, *тјело* Iж, *мјесто* Iи, *последњи* Id, *живећ'еш* Ia, *прелџу*, *погрџио* Ib, *не сме*, *разумеш* Iv, *дднети* Iж, *рџили* Iи, *дџ* су Iv, *овде*, *негде* Id, *севџрније* Iv, *смџино* Ig; *звџка* Па, *сџира* Пв, *лџ* Па,¹³ *овде* Пб-в, *дџ* си, *смџста* Пв. Забележио сам само један пример ијекавске замене: *прџе* Пб, код истог јунака који има екавизам у *овде* Пб.

На морфолошком плану, поред препознатљиве новосрпске флексије у именичком систему, у глаголском систему присутна је употреба инфинитива у вези са тзв. непотпуним глаголима или у грађењу футура: *моџаш дднети* тјело Iж, *моџо сам их обдрит* Iv, *не можемо се обдрити* Ia, ако га *хдџеш маџнук* Ig, *пакџаћу* вам Iv, *јаџићу се* касније Iи, *живећ'еш* дџже, *нећ'емо опалит'* ни мџтка Ia, *нађи џемо* га вџло брзо Ig, *џмаџемо* обџа телџаза Iж, *Америкџнци џ'е пдслати* спџсиоце Iе; *моџо би с тџбом рџбу пџџат*, *кџрац џеш* тџ мој *у' вџтит'* Пб, *звџћу* те касније Пв. Но, овај материјал није оскудан у употреби синонимне конструкције *да* + презент у овим и другим видовима употребе: гџтово сигурно *џе да џде* према зџпаду Id, *да вџдимо* кџ *џе* дџже *да џздрџи* Iј; *овџ шџме моџу да нањуше* кџв у зџраку Па, што не би *моџо да прџџам*, *немој да ме лџџџиш*, *само џу џџга д' џбиџем*, иначе *свџ џу да вас кџљџм* Пв. Вредна је пажње чињеница да се у појединим примерима назначује извесна правилност у дистрибуцији инфинитива, на једној, и конструкције *да* + презент, на другој страни. Тако, у случајевима када (независна) реченица почиње глаголом, он џе у футурској конструкцији углавном бити заступљен инфинитивним обликом, исп. *живећ'еш* дџже Ia, *звџћу* те касније Пв – према: кџ *џе* дџже *да џздрџи* Iј, *само џу џџга д' џбиџем* Пв, и сл.

На лексичком плану издвајају се турцизми *џ'џшка* (ген.) Iе и *бре* Iи, који својом колоквијалношћу вероватно треба да упуте на источне српске

¹³ У прозодјском смислу, пример *лџ* делимичним краћењем циркумфлекса као да указује на присуство извештаченог изговора, односно елемената који не припадају каквом органском идиому (нпр. екавски изговор у говору ијекавца или сл.). На фонетском плану варијације у јатовском екавском изговору присутне су и у говору странаца, исп. *врџме* Ia, *дџ'лу*, *гдџ'* Id.

области, односно Србију. На творбеном плану бележе се глаголи *искòмп-лѝковало* /ce/ Џд, *бомбàрдовали*, *фотографѝсали* Њ, са страним, западноевропским основама и глаголским суфиксима *-ова* (слов. порекла) и *-иса* (грч. порекла). Одсуство суфикса *-ира*, немачког порекла, требало је овде вероватно да наведе на утисак да је реч о типично српским (на истоку распрострањенијим) језичким одликама.

Ретки забележени дијалектизми су углавном одлика ширих српских области, као што је губљење или редуковање фонеме *x* у примерима *а̀јде* Пв, *у̀вàтит*¹⁴ Пб (исп. код *х̀а̀ча* Њб, са грленом артикулацијом фонеме *x*, што би могло бити одлика муслиманског изговора), или у 1. л. потенцијала глагола *бити*, односно у процесима партикулизације овог глаголског облика: *мо̀го би* (ја) с то̀бом рѝбу п̀ечат о̀вде Пб, што не *би* мо̀го да прѝчам Пв. На овом плану бележи се нестабилност финалног *и* у инфинитиву: *об̀дрит* Њв, *п̀ечат* Пб, исп. *оп̀алит*¹⁴ Ња, *у̀вàтит*¹⁴ Пб, као и у другим позицијама, исп. *к̀а̀кав с*¹⁴ то̀, *ц̀ур*¹⁴ца Пб, што су појаве ужег територијалног домета. Овамо спадају и за разговорни језик уобичајене вокалске контракције *ao* → *o*: *ко ц̀ур*¹⁴ца, *мо̀го*, *на̀шò* Пб, *п̀осò* Пв.

Анализиране говорне деонице понудиле су за српски језик модел који не одговара стварном стању ствари у српском књижевном језику, посебно не у српским говорима Босне и Херцеговине које би требало да представљају. Иако је спроведено језичко моделовање исказало тежњу да се представљени српски језик веже поглавито за србијански идиом (в. IV), ијекавска замена јата, употреба инфинитива (нпр. у грађењу футура), па и глаголи на *-ира*, саставни су део српског књижевног језика и знатног дела српских народних говора, што у лингвистици не треба посебно доказивати. Ни поједине лексеме, као *ћошак* Ње и *бре* Њи, које се у филму такође симболички теже обележити као србизми (тачније: србијанизми), нису одлика само ових говора. П. Скок, на пример, бележи да је *ћошак* – „*danas općenit u književnom i saobraćajnom jeziku*“ (Skok 1971-I: 60ше). Иако за узвик *бре* тврди да је одлика „*istočnih krajeva*“, аутор, донекле несагласно с овим, наводи да је узвик „*nepoznat čakavskom i kajkavskom*“ (Исто: брè), из чега произилази да је он карактеристичан најпре за ширу српску (тзв. штокавску) област.¹⁴

2. Остале културолошке појаве

На плану графици у оба филма се издваја употреба ћирилице када треба представити српску средину, односно Србе. Овде се, на пример, јављају паролe: БОГ ЧУВА СРБЕ I, НЕ ДИРАЈТЕ ГА II, као и низ различитих именована која претежно упућују на Србију (држава, град, историјска личност, удружење, одред и сл.): СРБИЈА, ШАБАЦ, СВЕТИ САВА, ГАРДА, ДЕЛИЈЕ, ВУКОВИ, МУЊА I, Кафана ДРИНА II. Стилизован ћирилички натпис (тетоважа) УМРО ПРЕ РОЂЕЊА II (са екавским обликом *пре*), који на челу има Срђан (в. 2а), својом архаичном графичком назначује везу српског писма са срп-

¹⁴ Штавише, Скок бележи да се узвик јавља и у једној бугарштици, као и код старих писаца (Исто).

ском црквом, и то у контексту злодела за која је овај филмски јунак задужен. Упечатљива графема У која се јавља у овом натпису (у: **УМРО**) одликовала је још српску ћирилицу предвуковског периода, укључујући и ону неговану код Срба католика (исп. Ђорђевић 1971: 484–488).

На другој страни, латиничке пароле искључиво обележавају „изворну босанску“ (муслиманску) средину и надахнуте су патриотизмом и обележјима одбрамбеног рата, исп. **ДАЋУ И ЖИВОТ ЗА НАЋ, ОВО ЈЕ БОСНА, NEDAM TE BOSNO I.**

У оба филма у низу примера (на зидовима, на војном оруђу, на војницима и др.), као знак присуства српске војске, јавља се познати знак (србијански грб) сачињен од четири оцила смештена око крста.

Посебно је у другом филму занимљиво учешће графита **DEATH TO AMERICA & ISRAEL**, чије ауторство потписује **HAMAS**, антиамерички и антиизраелски настројен палестински исламистички покрет (исп. <http://en.wikipedia.org/wiki/Hamas>). Дакле, по филмском сценарију, осим српског супротстављања политици Сједињених Америчких Држава, овде је, у Босни и Херцеговини, паралелно и солидарно са српским отпором Америци присутан и отпор Хамаса Израелу. А Хамас је за Израел, САД и ЕЗ терористичка организација (в. IV).

У области антропоније бележимо неколико имена „српских јунака“ која је вероватно требало да представљају типично српска имена. Ту се издвајају два композитна мушка лична имена на *-слав*: *Мирослав I* и *Драгослав II*, те имена на *-ан*: *Срђан* и *Горан II*. Поред ових имена словенског (народног) порекла, јављају се хипокористици *Саша* и *Аца I* (последњи забележен као натпис), који вероватно потичу од имена *Александар*, широко распрострањеног у хришћанском свету. (Први хипокористик је чест и у руском, што можда није без значаја у анализама овог типа.) У том смислу завређују пажњу и презимена на *-ић*: *Петровић I* и *Богдановић II*, прво хришћанско (такође често и у руском), а друго словенског порекла. Од женских личних имена бележи се само облик *Мирјана II*.

На симболичком плану, дакле, и многе изванјезичке културолошке појаве (писмо, имена, политичке поруке са графита) представљене у овим филмовима такође су биле ангажоване у служби учртавања политичких граница, посебно оне између Србије и Босне и Херцеговине. Централно место имало је овде питање избора графиције и приступ који као симболички маркер Србима у Србији намењује (намеће) ћирилицу и, у неку руку, оспорава право на латиницу, а Србима западно од Дрине намеће латиницу, односно одузима право на ћирилицу.¹⁵

¹⁵ Управо су се крајем 2011. год. Срби из Р. Српске оштро супротставили наметању латинице као искључивог писма у личним документима грађана Федерације БиХ, односно у раду заједничких органа БиХ. „Lingvisti iz RS kažu da je veliki problem i to što je u Srpskoj međunarodna zajednica oktroisanim ustavom ukinula termin srpski jezik [...] Iz zakona koji nam dolaze iz Saveta ministara uglavnom nema ni slova srpskog jezika. Tekstovi su puni kroatizama poput 'predsjedatelj', 'provedbeni mehanizam', 'europski', 'središnji'“ (<http://www.b92.net/info/vesti/index...>).

IV.

1. Шта то, у ствари, хоће Америка (оваквим филмовима, одн. њиховим језиком)? – да поставим питање у духу наслова једне књиге Ноама Чомског, лингвисте и хуманисте светског гласа. Када се последњих деценија по својим унутрашњим невољама и потоњим грађанским ратом СФР Југославија нашла у жижи светског интересовања, у појединим светским политичким центрима на Западу покренула се снажна пропагандна делатност. Она је требало да одговарајућим пропагандним методама профилише већи део светског јавног мњења и обезбеди по ове центре повољну политичку и економску завршницу распада Југославије, иако је српском народу, најраспрострањенијем на Балкану, до овог распада најмање било стало. Тај пут морао је водити преко упрошћеног представљања стања на ратиштима Југославије, подржавања једне и оспоравања друге стране у сукобу, како би у послератном периоду било обезбеђено *жељено* управљање овим делом балканске области. У том, већ више пута виђеном сценарију, Србима, дојучерашњим „савезницима“ из два светска рата, додељена је улога негативаца, што је најзад верификовано и бомбардовањем СР Југославије 1999. године (24. III – 9. VI) од стране НАТО-савеза. У остваривању жељене пропагандне слике предњачили су моћни западњачки електронски медији, паралелно бомбардујући светско јавно мњење својим извештајима са терена, коментарима, репортажама, округлим столовима и др., у којима је, изгледа, мало било примера професионалног односа према ратном извештавању.¹⁶ Широки масама западних корисника црно-белог сликања (по Липману друштвеној категорији тзв. „збуњеног стада“, исп. Чомски 1995: 92), навикли на упрошћену слику света, то је било више него довољно. У ово се, наравно, као и у сваком тоталитарном приступу укључила још једна светска сила – пропагандна филмска продукција. Она је својим комерцијалним играним филмовима маркетиншки приступ стварности уздигла до неслућених висина, стварајући својом пропагандном вештином у великом делу народних маса читав један виртуелни свет, илузију у коју треба веровати, а која са истином има мало или нема нимало везе. Управо у другом анализираном филму, док главни јунак говори о невољама и злу које влада у Босни због Богдановића, приказују се кратке документарне сцене унесрећеног цивилног становништва, међу којим је, колико се могло разазнати, било и српског.¹⁷ Играни и ТВ филмови били су важно популизаторско средство у

¹⁶ У књизи Пера Јакобсена (у чијем једном чланку се налази мото који сам био слободан преузети у овом раду) стоји податак о данском дневнику *Information* који је у свом уводнику (1994) забележио: „...Ali TV-kompanije i veliki dnevni listovi su po običaju samo izvestili o srpskom bombardovanju. Možda da bi poslušali potrebu evropskog humanizma da ukaže na samo jednu žrtvu – Muslimane? Možda da bi poštovali spoljnopolitičku potrebu EU i Amerike da potvrdi da postoji samo jedan neprijatelj – Srbi?“ (Jakobsen 2010: 290).

¹⁷ Но, посебно је занимљива сцена са неколико мршавих младића иза бодљикаве жице (00:20:25), како се сазнало касније – муслимана, коју је снимила 1992. год. у Трнопољу (БиХ) једна екипа енглеске телевизије. „Slika muslimana koji je bio kost i koža obišla je svet i podignuta na nivo simbola, kako bi se predstavilo postojanje novih nacista na kraju veka i njihovih konc-logora. U stvari, bio je to izbeglički logor u kojem su se ljudi slobodno kretali. Ekipe britanske televizije ITN stajala je u ograđeni prostor za alat i snimala kroz bodljikavu žicu stvarajući utisak da su ljudi iza žice

овом медијском рату и богате западне државе су снимајући их за ове потребе и манипулишући различитим чињеницама са терена наметале своје политичко виђење и трасирале политичке односе везане за овај део Европе. Рат против Срба водио се на јасним принципима ратне пропаганде утврђене у првој половини прошлог века (исп. Viskonti 2006).

Америчка ратна пропаганда требало је црно-белим сликањем да супротстави српски народ, његову историју и културу остатку света. Тако се и јеврејско питање (у контексту односа фашизма према њему) нашло као погодна матрица за ову идеју. Графитом DEATH TO AMERICA & ISRAEL, чије ауторство потписује HAMAS (в. III.2), аутори другог филма несумњиво су покушали да исконструирају заједнички отпор Срба и припадника (или симпатизера) Хамаса Сједињеним Америчким Државама и Израелу. Повезани по глобалистичкој парадигми *национализам* → *фашизам*, требало је да ови појмови недовољно образованим гледаоцима наметну закључак да су Срби (иако добрим делом православни) идеолошки повезани са радикалним муслиманским Хамасом,¹⁸ те су тако у исто време и антисемити, односно представници фашистичке и геноцидне политике. А она је, међутим, управо обележила централну Европу прве половине прошлог века и њене политичке савезнике на Балкану (нпр. Независну Државу Хрватску).¹⁹ Тиме су Срби на вањском плану непосредно супротстављени савременим моћним политичким центрима који теже да буду високо котирани на светској демократској лествици, а на унутрашњем плану – „проевропским“ и „проамеричким“ („пројеврејским“?) – Бошњацима и Хрватима, пре свега онима у Босни и Херцеговини. Основицу за овакав приступ, амерички ствараоци глобалног јавног мњења су, додуше, могли потражити у старој аустроугарској тежњи да против Србије и Црне Горе (односно босанскохерцеговачких Срба) мобилише све етничке групе у Босни и Херцеговини, укључујући и јеврејску. Као добар пример могле су им послужити и противсрпске демонстрације у Сарајеву након видовданског атентата на аустроугарског престолонаследника Ф. Фердинанда, у којима су поред замашног удела католика били заступљени и муслимани и Јевреји (шпански Сефарди), мада су ове демонстрације, бар по речима очевидаца, више „личиле на Вартоломејску ноћ“ (Микић 1997: 410) него на изражавање политичког протеста.

Лингвистичка анализа филмских деоница које је требало да представљају српски језик открива геостратешки однос америчке политике у ма-

---

zarobljenici. Tomas Dajčman, nemački novinar, otišao je na lice mesta i otkrio da ono nikada nije bilo ograđivano, a od svedoka je saznao kako je snimana pomenuta scena“ (Viskonti 2006).

¹⁸ Колико су овакве филмско-политичке пројекције произвољне и често имају тек једнократну пропагандну логику, показује податак да је крајем 2011. год. израелски министар спољних послова Авидгор Либерман тражио подршку управо од Р. Српске и њеног председника Милорада Додика за израелско супротстављање пријему палестинске државе у УН (в. <http://www.blic.rs/Vesti/Republika-Srpska...>).

¹⁹ Његовање традиција четничког покрета, као једног од српских антифашистичких покрета из времена Другог светског рата, у другом филму се (2а) имплицитно представља као опасност за Босну и Херцеговину и тамошње америчке интересе. Насупрот оваквој слици, српски четници и њихов предводник ген. Д. Михајловић својевремено су слављени управо у Европи и САД, а за своје заслуге одликовани су од стране тамошњих политичара (Де Гола, Х. Трумана и др.).

лом према српском питању на Балкану, пре свега у Босни и Херцеговини. Површнији гледаоци (нарочито кад је реч о првом филму), могли би и пропустити да уоче Србе као босанскохерцеговачке житеље, што и јесте била посредна порука филма. У идејној концепцији ових филмова, босански Срби („Bosnian Serbs“) се крећу у широком распону од неидентификоване масе утопљене у „босански“ етнички идентитет (исп. сцене у Хачу, I) до горштакких и примитивних Богдановићевих симпатизера (сцене у Челебићима, II). За грађење слике о Србима у Босни и Херцеговини није ни било посебног интереса у овим филмовима, па она више остаје у домену гледаочеких претпоставки. Јер, оно што је српско у Босни и Херцеговини, судећи по главним чвориштима филмских прича, дошло је из Србије на србијанским тенковима и са србијанским паравојним јединицама. Тако су дошле српске паролe и графити, имена српских православних светаца и србијанских градова, називи разноразних војних јединица и имена њихових бораца – и све то готово доследно на *ћирилици* и *екавицом*. Језички консултантi који су понудили своје услуге у раду на филму, не могавши да утемеље иоле јасније разлике између српског књижевног језика у Србији и Босни, односно српског (они би казали: „србијанског“) и „босанског“, одредили су се за прихватање низа упрошћених језичких поларизација, у првом реду оне која *екавско* жели да прогласи *српским*, а *ијекавско* „босанским“, тј. несрпским. Зато сви Срби из ових америчких филмова сложено говоре екавски (исп. *лѣп, тѣло, сѣкира, прѣлѣћу, нѣ сме, разѣмеш, дѣнети, рѣшили, ђвде, севѣрније, смѣшно, смѣста*, в. III.1), остављајући своју ијекавицу, као и своју латиницу (на којој су већ В. Карацић и Ђ. Даничић тако здушно радили), „Босанцима“. За колатералну штету овог приступа одређени су, тако, најпре Срби ијекавци, дакле босанскохерцеговачки Срби. То није у нескладу са америчком политиком која је данас, у контексту својих нових геостратешких интереса на Балкану, склона да занемарује удео Срба у становништву Босне и Херцеговине, и не само тамо. Отуда амерички лингвисти, и не само они, у својим радовима и на научним скуповима све рађе минимализују удео ијекаваца међу Србима. У једној таквој граматичкој српског језика, управо се у вези са јатовским реализацијама бележи: „Ekavian is characteristic of Serbian,²⁰ and Ijekavian of Croatian and Bosnian” (Alexander / Elias-Bursać 2006: 14), уз, додуше, скромно допуштање извесног удела Срба ијекаваца у овом корпусу („some Serbs [...] speak Ijekavian”, Исто: 21).²¹ А то „нешто Срба“ ијекаваца, када је реч о Бос-

²⁰ Непрецизан енглески термин *Serbian* омогућује, додуше, да се под њим подразумева оно што је „србијанско“, а не „српско“, о чему би пре свега српски лингвисти морали водити рачуна. Но, када је реч о овом ауторовом ставу, питање је да ли се и у самом србијанском миљеу, и у ком смислу, екавица може сматрати „карактеристичном“ у односу на ијекавицу.

²¹ Мој главни критички осврт на овај уџбеник изнет је у Радић 2008. У једном свом потоњем прилогу Р. Александер је покушала да појасни свој приступ и одговори на моје примедбе, али су ме тежина и захват ових одговора ослободили обавезе да поново реагујем. Осим тога, расправљајући о теми везаној за распад некадашњег „српскохрватског“ језика, аутор залази у области које су још мање у домену његове струке, па и литературе коју користи у раду. Отуда ће се овде наћи и његови ставови о средњовековној Босни („Bosnian medieval kingdom”), представљеној као мање-више етнички виртуелној, према којој се Срби и Хрвати односе као готово традиционални непријатељи, о наводном осећању доминантно босанског („Bosnian-ness”) иден-

ни и Херцеговини у прошлости, значи готово половина становништва. Први попис становништва у Босни и Херцеговини 1879. године међу хришћанима је забележио 43% „православних“ и 18% „католика“ (Екмечић 1994: 131). Према попису, пак, из 1991. године регистровано је у Босни и Херцеговини 1.369.258 Срба, односно 31,4% тамошњег становништва (према Bataković 1997: 354, исп. Стојаковић 2008). Сам Дејтонски споразум (1995), што је значајан податак за разматрање ових односа, Србима у Босни и Херцеговини наменио је безмало половину територије (Екмечић 2007: 47). Аустроугарски пописи становништва, што се да видети из претходног навођења, нису укључивали податак о националној припадности јер је, очито, требало да истакну постојање аморфне етничке масе која се лако може профилисати у „босанску“ нацију. Отуда се и савремени амерички аутори данас радо ослањају на термин „стара Босна“ као неутралан у односу на постојање нација у Босни, посебно српске. Поред Р. Александер (в. фус. 21), на томе ће инсистирати и други аутори (нпр. Carmichael 2000: 235–236). А историјској науци је, на пример, добро познато да је Србија током X века заузимала већи део данашње Босне и Херцеговине него Србије (Ćirković 2004: 13). Уосталом, још је Ј. Грим 1826. године, тумачећи старе списе у којима се наводе подаци о Босни као саставном делу српске државе (свакако најпре *De administrando imperio* К. Порфириогенита из X в.), писао о средњовековној Босни „са Србијом соједињеној“ (Грим 1826: 118). Грим предлаже *српско* име као боље од „ученог и полумертвог илирски“, или „босански“, како су „неки пређашњи Илири *употребљавали*“ (Исто: 119 – курз. П. Р.), јер: „Ни едно јужно Славенско колџно нема такове историје, која би се са Србскомъ сравнити могла“ (Исто: 80).

Није искључено да се ова наводно „српско-босанска“ језичка поларизација,²² осим по екавско-ијекавском шаву, у филмској организацији покушала спровести и на другим граматичким плановима, на пример на плану употребе конструкције *да* + презент м. инфинитива, конструкције која се у новијој странијој граматографији готово искључиво намењује „српском“ језику (исп. Alexander / Elias-Bursać 2006: 21, 65, 69, 104 и др.). Доиста, конструкција се у филму често бележи у вези са непотпуним глаголима (нпр.: *овѣ шѹме мѹгу да нањѹше кѹв* у зраку, што не би *мѹго да прѹчам*, в. III.1) и у грађењу футура (гѹтово сѹгурно *ће да ѿде* према западу, да вѹдимо кѹ *ће дѹже да ѿдрѹжи*, сѹмо *ћу нѹга дѹ ѿбијем*, в. III.1). Занимљиво је да се у забележеним футурским конструкцијама глаголски облик јавља у инфинитиву само ако (независна) реченица почиње глаголом (нпр. *жѹвећѹеш дѹже, звѹћу* те касније,

титета и код многих који нису примили ислам, о данашњем заснивању главног језичког идентитета Босне на муслиманству („Bosniak, or Muslim-based, identity is now central to the Bosnian language”) (Alexander 2011: 97) итд.

²² Иако су истраживачи на Западу уочили да се балканским народима, између осталог, приписује „парагоја, да парафразирамо Sigmunda Frojda, malih razlika“ (Fleming 2011: 13), несумњиво је да подршка, па и подстицаји за развој ове аномалије често долазе управо са Запада, – ако он у томе види свој политички интерес. Наравно, у зависности од својих интереса, Запад је спреман и на посве супротан приступ овим питањима, и тада се међу Словенима бави, нпр., пројектовањем „илирства“, „србохрватства“, „југословенства“ итд. (в. 2).

в. III.1), а још је занимљивије то што се и у поменутом америчком уџбенику у „српском“ језику дозвољава употреба инфинитива у овим случајевима, за разлику од „босанског“ и „хрватског“, где се употреба инфинитива покушава доследно спровести у свим случајевима грађења футура (Исто: 127, 150–151 и др.). И на ширем плану, у садејству различитих симболичких елемената, требало је у говору појединих филмских јунака остварити утисак присуства „српског“, тј. србијанског идиома, дакле и србијанске агресије на Босну и Херцеговину. Тако, у другом филму, у говору Срђановом (исп. фус. 10) учавало екавски изговор, заједно са екавизмом на његовој тетоважи, као и његове повремене редукције дугог акцента (исп. у телефонском разговору: *Мајцо, прџчам II*), које би најпре могле упућивати на жаргон појединих србијанских центара, на пример Београда. Овакав утисак појачан је учесталом употребом конструкције *да* + презент у његовом говору, а србијански идентитет овог филмског јунака требало је, за сваки случај, да буде додатно потврђен великим србијанским грбом уцртаним на његовим леђима.²³

Све ово, с обзиром на то да су анализирани филмови тематски посвећени стању у Босни и Херцеговини, указује на истребљивачки однос према тамошњим Србима, синхронизовано спровођен како у савременој америчкој политици и лингвистици, тако у савременој америчкој кинематографији. Зато су из ове перспективе разумљиве тежње да се овакав приступ крунише порицањем, или бар разводњавањем Дејтонског споразума, што је најбоље исказано ставом америчког дипломате Ричарда Холбрука, исказаним поводом десетогодишњице овог споразума, – да је највећа грешка овог мировног акта била сáмо прихватање имена Република Српска.²⁴ Недавно је, у вези с тим, Британац Педи Ешдаун (15. IV 2011), бивши међународни представник Уједињених нација у Босни и Херцеговини и заљубљеник у лингвистику, поводом истрајавања руководства Републике Српске на поштовању овог споразума изјавио да се не може искључити ни употреба војне силе на Републику Српску, ако „ствари у БиХ буду ишле садашњим током“ (<http://www.nspm.rs/hronika/pedi-esdaun...>).

2. Тежња да се српски народ, и у етничком и у државотворном (политичком) смислу везан за широке просторе Балкана кроз читав средњи век, подели на Дрини стара је, рекло би се, готово колико и европска политика на Балкану. Све што је доприносило успостављању те поделе и спречавало целовито решавање српског националног питања на Балкану, углавном је било добродошло у европској стратегији према Балкану. Додуше, давно ута-

²³ Филмска порука о наводној агресији Србијанаца на „несрпску“ Босну и Херцеговину исказивана је, дакле, различитим манипулативним средствима. Нисам успео до краја разазнати да ли у једној сцени српски генерал Локар (I) излази из ципа београдске регистрације (00: 26: 47).

²⁴ Нешто раније је, у разговору са србијанским председником С. Милошевићем, у поводу настојања руководства Р. Српске да појасни историјску позадину рата у БиХ, овај високи амерички дипломата изјавио да „неће више да слуша то историјско срање босанских Срба“ (према Тодоровић 2005: 93). О босанским Србима се својевремено у сличном тону изјаснио Јохан Фриц, директор бечког дневника *Die Presse* и директор Међународног института за штампу: „Uostalom – пише аутор – bosanski Srbi su za nas uvijek bili i ostali samo banda razbojnika i ubica“ (<https://focusnewsinfo.wordpress.com...>).

начена политика германског продора на Исток (Drang nach Osten), правцем Берлин – Багдад, према новим енергетским изворима и кључним саобраћајницама, захтевала је у почетку јужнословенско (макар с тим и свесрпско) јединство, звало се оно „илирство“²⁵, „србохрватство“, „југословенство“ или како другачије. Најважније је било да се оно спроводи под патронатом Беча и Берлина, и што даље од руских утицаја на Балкану, односно „од прљавих руских руку“, како се својевремено изразио један познати бечки филолог и цензор (Копитар 1810: 83). У том смислу се у ретким тренуцима, ипак, признавало и србијанско-босанско етничко јединство и природно право Кнежевине Србије на Босну, што ће остати забележено из пера Бенцамина Калаја, мађарског Јеврејина и високог аустроугарског дипломатског представника у србијанској престоници. Калај ће у својим дневничким забелешкама, као аргумент оваквом могућем политичком решењу, 1870. године оставити опаску да „ове покрајине настањује народ једног порекла“ и да „оне, по природи, чине једну целину“ (према Стојанчевић 1998: 206), те да овакви искораци аустроугарске политике не би били у супротности са њеним интересима на Балкану (исп. фус. 30). Уосталом, на једној европској карти Блиског истока из 1911. године као његова најзападнија тачка означена је Бањалука (према Fleming 2011: 25), што није далеко од крајњих западних домета српског народа. Но, како се убрзо наслутило да због ширих политичких односа у Европи (па и српско-руског повезивања) до овог аустроугарског стратешког продора на Исток може доћи тек у ограниченом обиму и фазно, прешло се на резервне и сигурније положаје – поделу највећег јужнословенског народа по дринским шавовима. То је укључивало и трагање за противсрпски настрајеним балканским савезницима, који су успешно налажени у оба светска рата, али и у потоњим мирнијим временима.²⁶ Овакав однос према Србима био је утолико више учвршћиван што је српски народ, посебно његова источна грана, био истрајнији у војевању за *своју* националну и политичку самосталност. Слабљењем Турске царевине и окупацијом Босне 1878. године од стране Аустроугарске, те и потоњом аустроугарском анексијом Босне 1908. године, дринска граница је брижљиво учвршћивана, о чему говори и тадашње устоличавање „босанског“ језика, на којем се нарочито радило крајем XIX и почетком XX века, управо за време гувернеровања Бенцамина Калаја, чији је приступ „босанском“ питању сада био посве другачији.

²⁵ Модел грађења вештачких нација (Nation Building Process) у циљу својеврсне заштите јужнословенских католика наметнут је већ у Илирским провинцијама (1809-1814) које је у Далмацији образовала Наполеонова власт (Екмечић 1997: 32). Потоњи хрватски илирски покрет, спровођен под аустроугарским покровитељством, био је продужетак овакве западноевропске стратегије. *Начертаније* (1844) србијанског министра спољних послова Илије Гарашина, било је несумњиво одговор на овакву стратегију, са српске тачке гледишта.

²⁶ Аустроугарска и немачка политика врло рано се, нпр., стављају у службу наводне заштите шиптарских националних интереса на Балкану. И крајем прошлог века, након српско-шиптарских сукоба на Косову и Метохији те за време НАТО-бомбардовања Србије, први пут после Другог светског рада учествовале и немачке авионске ескадриле. (Њихово присуство ће изостати у сличним акцијама у другим кризним жариштима.) На северу Космета, превасходно насељеном српским становништвом, главну улогу у оквиру КФОР-а данас управо имају Немци и Аустријанци.

На овај „изопадени језик“, који је губио везу са „српским народним језиком Босне и Херцеговине“ указиваће својевремено и Ј. Цвијић (1921–1923: 221), али ће након непуног века тамошњи Срби поново дићи глас против намећања ове лингвистичке пројекције (исп. фус. 15). Аустроугарска окупациона политика покушала је изменити и етничку слику Босне и Херцеговине (нпр. подстицањем исељавања муслимана, насељавањем католика те покатоличавањем становништва), уз истовремено стварање „босанске“ нације (Герзић 1998: 299–300), што ће америчка политика и њена кинематографија покушати да обнове после читавог века (под паролом: „We’ re the same. We’ re all Bosnians!” – како рече један бошњачки лик у филму *In the Land of Blood and Honey*, Анђелине Џоли). У међувремену, све што је могло припомоћи на том путу одвајања источних Срба од западних – вера, писмо, обичаји – било је употребљавано, а то је подразумевало и брисање низа културних особености које су на том поднебљу биле заједничко обележје различитих вера. У том смислу се још од ранијих периода почело протеривати ћирилично писмо из западних области Балкана, писмо које су употребљавали припадници различитих вера, а у Босни, поред православних, и католици и муслимани (исп. Стојановић 2011: 76–80).²⁷ (Тиме се већ у то време, поред пренаглашавања верског фактора, све снажније радило на усађивању свести о писму као релевантном цивилизацијском маркеру одређене заједнице, који се такође може вањски обликовати и инструментализовати у борби за одређене политичке циљеве.²⁸) Вредна је пажње чињеница да се, притом, преосталом муслиманском босанском становништву нису оспоравали обичаји неспојиви са европском културом (нпр. покривеност жена, полигамија), што се данас тумачи и као „намерно неговање једног противсрпског сепаратизма“ (Екмечић 1997: 43). Својеврстан муслимански радикализам у Босни и Херцеговини, на који је указивао већ Иво Андрић у својој докторској дисертацији, злоупотребљава се на исти начин данас од стране америчке политике (исп. фус. 21), као што се злоупотребљавао од стране Немачке и Хабзбуршке монархије (Исто: 52). У припремама за грађански рат који ће разорити СФР Југославију, а њихови главни инспиратори били су Немачка и САД, – „било је планирано међународно признање БиХ као муслиманске националне државе“ (Гускова 1997: 557). Уз подршку босанских муслимана, Шиптара, Македонаца и Хрвата планирала се изолација Србије и у економском смислу њено свођење „на пољопривредно друштво“, при чему је требало „да се Србија као сила на Балкану сведе на нулу“ (Исто: 557, 558).

Све ово требало је да буде наставак свођења Србије и српског народа у врло скромне, лако контролишуће оквире. Јер, још почетком XIX века тема српске распрострањености на Балкану и односа српског језика према сусед-

²⁷ На тој мети била је и остала и ћирилица у Србији, те ће већ Аустроугари за време краткотрајних окупација Београда забрањивати њену употребу.

²⁸ Све до половине XIX века у некадашњим романским православним кнежевинама Влашкој и Молдавији, областима са снажним словенским супстратом, те и словенским националним мањинама, употребљавала се ћирилица, да би она затим под утицајима са запада била замењена латиницом. До краја XVIII века овде је у цркви био у употреби црквенословенски језик.

ним језицима често се налазила у жижи научних, али и политичких интереса. У том интересовању истицали су се пре свега словенски научници-филолози, – аустријски и немачки поданици, – што ће се као део политичке праксе наставити до најновијих времена. Још ће Словенац Јернеј Копитар српску књижевност поделити на „литературу католичких Словено-Срба“ и „литературу грчких Словено-Срба“. Ова прва, која, по Копитару, користи латиницу, – укључује дубровачки, босански и славонски дијалекат, а ово становништво Копитар назива Илирцима, „како радо воле да их називају“ (Копитар 1810: 79).²⁹ Словак Јозеф Шафарик у својим радовима такође начелно не спори постојање Срба различите вере, али док српски језик посматра у широј (српско-хрватској) визири, српски народ међусобно супротставља у терминолошки несиметричној равни, делећи га на „Илире римске вере“ и „Србе грчке вере“ (Šafařík 1842: 113, курз. П. Р.), иако је најпре имао нешто другачије ставове о овом питању.³⁰ Тако су елементи културне дисперзије у оквиру истог народа, спољним захватима уздизани на политичко-симболичку раван, могли постати посебно важни у даљим политичким деобама и комбинаторикама на словенском Балкану. Линијом упрошћене симболике, која се не би могла приписати балканском менталитету, српском народу (уз сталну тежњу са стране да се под њим подразумевају само Србијанци, односно део становништва Србије) остављена је ћирилица, исто оно Караџићево писмо с којим ће се за непуна два века у својим тренажним центрима упознавати амерички војници спремајући се за окршај са Србима. Тако је још један Караџић, чак и из истог српског племена, ушао у америчке војне акционе планове и егзерцире.

Но, и поред европских научних промишљања и геополитичких осмишљавања везаних за будућност српског становништва на Балкану, Срба (а не Илира) је било и надаље, и током XIX и током XX века, и западно од Дрине, где су у средњем веку, још пре Немањића, имали своју државу. Вредну етничку топографију српског становништва даје нам у својим делима Доситеј Обрадовић већ крајем XVIII века, залажући се за примену европског принципа у кодификацији нација на Балкану – на темељу језичког идентитета, јер: „закон и вера могу се променити, а род и језик никада“ (Обрадовић 1783: 61). Настављајући Обрадовићев рад, на питању распрострањености Срба посебно се задржао Вук Караџић. Након својих истраживања он запажа да Срби, са релативно уједначеним језичким типом (тзв. штокавица), живе у области Србије, Босне, Херцеговине, Црне Горе, Срема, Баната и Бачке, на простору од Осијека до Сентандреје, у Славонији, Хрватској, Далмацији, у приморским областима од Трста до Бојане, али и у Албанији и Македонији.

²⁹ Источни, пак, Срби су, „као и Руси до Петра I, у својим књигама запостављали свој домаћи дијалект и давали предност црквеном и ученом језику“ (Исто: 80). Присуству српског народног језика у књижевности и писмености, у оквиру неговања средњовековне диглосије, није се у оваквим анализама придавала пажња.

³⁰ У једном претходном раду Шафарик ће, међутим, констатовати да је „историјски и лингвистички, доказива чињеница да Срби у Србији, Босни, Славонији, Херцеговини, Црној Гори и Далмацији, без обзира да ли припадају источној или западној цркви, сви листом представљају само један огранак великог словенског племена. Исто тако је и њихов језик само једно наречје, премда са више безначајних варијетета“ (Šafařík 1833: 102).

Караџић, такође, говори о томе да има Срба различите вере (православних, муслимана и католика), као што различитих вера има и међу другим народима (нпр. Немцима, Шиптарима). Он признаје да се муслимани и католици, за разлику од православних, устручавају да носе српско национално име (Караџић 1849: 129–130), иако је разлика у језику, на пример, између Крагујевчана и Дубровчана мања него између Дрезденца и Бечлија (Караџић 1977: 14). Но, ако се и прихвати иживелост филолошког приступа у корист верског у националној кодификацији на овом делу Балкана, и онај православни део овдашњег српског народа довољан је да се српско име верификује на поменутих територијама током XIX и XX века. То ни историјска наука није доводила у питање (исп. Ђерић 1914).

Могло се помислити, дакле, да ће пројекат дринске цивилизацијске границе бити тешко остварљив, посебно у условима уједињења већег дела Јужних Словена у југословенску државу почетком XX века са доминантним „српскохрватским“ језиком као лингвополитичким конструктом, однегованим још у аустроугарским центрима. Но, убрзо су се након победе комунистичког покрета у Југославији, под паролом националне равноправности и „братства и јединства“, уз појачан развој националног инжењеринга, почели стварати услови за устоличење нових нација и језика на српским етничким просторима – нарочито западно од Дрине. Наставило се, у ствари, са продубљивањем етничких и верских супротности те са редифинисањем појма српске нације и српског језика, односно оног што је остајало од српског народа и његове културе након све насилнијег учвршћивања парадигме: све што постоји у Хрватској је „хрватско“, што год постоји у Босни (и Херцеговини) је „босанско“ итд. Међу „српскохрватским варијантама“ – између „српске“ и „хрватске“, у политичкој творевини некадашњег аустроугарског каплара, Јосипа Броза, поново се, тако, почео углављивати „босански језик“ (тзв. „босанскохерцеговачки књижевнојезички израз“), и то најчешће у некој врсти савеза са „хрватским“ (Радић 2003: 113–117, 128–129).³¹ Тиме је недвосмислено показано да је „национална политика КПЈ [...] умногоме имала обележја хабзбуршке националне политике“ (Терзић 1998: 299, исп. Kordić 2010: 210–211), те су се и у комунистичкој Југославији, како је тврдио још Слободан Јовановић, „Срби имали да [...] задовоље оним границама које би јој Аустрија оставила, да се под Хабзбуршком династијом извршило југословенско уједињење“ (према Ломпар 2011: 154). Јер, многовековно присуство Срба у Босни, чак и са њиховим очуваним националним осећањем, било је мање важно за овај пројекат од чињенице да тамошњи Срби не говоре екавски као већина Србијанаца, него ијекавски – управо као и они који нису Срби, или су се престали осећати Србима по аутоматизму прихватања католичке или муслиманске вере као „нетипично“ српске. И већина Хрвата и Бошњака, али не само они, видела је у томе добра знамења. Тиме је у устоличавању „језичке полариза-

³¹ Хрватска је и тада, као и у време распада СФР Југославије, очито била „стратегијски савезник“ (С. Ханингтон) западних земаља (према Кошутић 1998: 596), што, између осталог, лепо илуструје и њен интерес да се, кад год је то могуће, укључи у рад на пропагандним филмским остварењима каква су представљена и у овом прилогу.

ције“ између тзв. „источне“ и „западне штокавице“, на чему је предано радио већ хрватски филолог В. Јагић крајем XIX и почетком XX века и његови следбеници, унета и екавско-ијекавска деоба, што је требало да води подели на српски и (босанско-)хрватски идиом. (То се, најзад, добро уклапало и у Јагићеву теорију да се српско име из *Србије* ширило по западним областима.)

У комунистичкој Југославији ова идеја је требало да буде спроведена у дело на *Новосадском договору* (1954), чији је главни непосредни организатор и извршилац био србијански лингвист (већином радног века југословенски оријентисан), академик Александар Белић, близак Јагићев сарадник и следбеник. Тежећи да у начелу успостави језичку „равноправност“ Срба и Хрвата у СФР Југославији, исказану кроз учвршћивање лингвонима „српскохрватски“ / „хрватскосрпски“ језик (исп. кључни став овог документа: „Народни језик Срба, Хрвата и Црногораца један је језик“), договор је, у ствари, покушао да постави граничник између „српског“ и „хрватског“ језика, и то управо по критерију екавица – ијекавица. Тако је у наставку претходног става, иако изгледа уз једну ситну и злураду инверзију (или диверзију!), писао: „Стога је и књижевни језик који се развио на његовој основи око два средишта, Београда и Загреба, јединствен, са два изговора, ијекавским и екавским“ (према Милосављевић 2002: 447). То је несумњиво требало да резултује смештањем српског књижевног језика у екавицу, а хрватског у ијекавицу, односно тежњом да се границе између ових „језика“ уцртају у дринској области, што су, наравно, хрватски лингвисти (Д. Брозовић, Р. Симеон, Т. Матасић и др.) прихватили. У истом духу решавало се и питање писма: Основни документ са овог састанка говори о равноправности ћирилице и латинице, – али је он откуцан на латиничкој машини (Стојановић 2011: 78–79). Тиме је у Брозовој Југославији битно унапредовао давно започет рад на реструктурисању појмова *српска нација* и *српски језик*. На овај или онај начин, грубо или мање грубо, и западна јавност је то оберучке прихватила, јер је то био пут спречавања свесрпског уједињења, које би за Европу представљало „triumf istočne kulture nad zapadnom [...] smrtni udarac napretku i modernizaciji na čitavom Balkanu“ (према Todorova 1999: 120), како се о томе изјаснио већ почетком XX века британски политичар и историчар Роберт Вилијам Ситон-Вотсон, а доцније, у сличном тону, и низ његових сународника (М. Тачер, Т. Блер и др.). Тако ће истакнути српски научник, професор Београдског универзитета и академик САНУ Милан Будимир, који је у младости био прогањан од аустроугарске, а у зрелим годинама од југословенске (комунистичке) власти, у великој студији (*Српска ратсодија Филипа Вишињића*, Радови АНУБиХ за 1974) уочити како се „У Келну, центру немачких католика, налази [...] моћна радио-станица 'Die deutsche Welle', која двапут седмично даје часове немачког језика, и то одвојено за српско и хрватско подручје. Разлика је у тим часовима углавном екавске и ијекавске природе“ (према Кљакић 1992: 555).

Некако управо у години бомбардовања СР Југославије од стране НАТО-савета амерички лингвист Виктор Фридман објавиће рад у коме бележи: „The originally Serbian-identified dialect of Tršić has become associated with the center of power in Zagreb [...], while Serbian identity has shifted to the dialect of

Belgrade“ (Friedman 1999: 15). И Караџићев Тршић из западне Србије повезивао се, дакле, због своје ијекавице, са Загребом,³² а српски језички идентитет са екавским Београдом, што је, види се, требало да буде главна тековина Новосадског договора. По истом принципу неговања нелагоде у вези са појавом српског имена западно од Дрине, за језичку ситуацију у Босни и Херцеговини након распада СФР Југославије забележено је: „The language of *Republika Srpska* is now defined as 'Serbian', whereas 'Croatian' and 'Bosnian' are spoken in the Federation territory” (Carmichael 2000: 225–226 – спац. П. Р.). Зато су и тежње америчких лингвиста имале циљ да појаву српског имена у Босни, па и западније, превасходно вежу за српску (одн. србијанску) „агресију“ из времена распада СФР Југославије. Ваљда ће се из тог разлога и у набрајању народа који су били жртве хрватског усташког геноцида у Другом светском рату у цитираном раду Срби наћи на крају, после Јевреја и муслимана (зачудо, без учешћа „Босанаца“: „The cruelty of the Croatian Ustaša against Jews, Muslims, and Serbs...”, Исто: 222) и, за сваки случај, без помињања хрватског нацистичког логора Јасеновац (исп. фус. 32), иако је из коришћене литературе јасно да је аутор управо имао у виду јасеновачка злодела. Отуда ће и употреба екавице код српских јунака у анализираним филмовима упућивати на присуство „србијанског окупатора“ у Босни и Херцеговини, те на кривицу србијанске владе за рат, што је управо једна од оних високоисплативих тема којом се поодавно бави део западних медија. Такав политичко-симболички приступ екавици је потпуно паралелан оном који већ дуго постоји у Р. Хрватској и због којег се Срби (а свакако најпре екавци на пропутовању или леговању, као лако препознатљиви) већ по традицији тамо не осећају безбедно.³³

Ово, на другој страни, отвара апетите за брисањем Срба из ијекавског етничког корпуса, који је (за разлику од хрватског) Србима својствен од самог настанка ијекавског изговора. Тај опрез према српској ијекавској традицији препознаје се и у страним убвеницима. У већ поменутом америчком убвенику, где је на плану граматике екавско-ијекавска поларизација код Срба и Хрвата технички релативно лако наметнута, на културолошком плану, који је требало да издвоји поједине националне представнике, ствар је тек-

³² Одразе таквог приступа, који део српског етничког корпуса везује за патронат Загреб, није тешко наћи ни данас у многим пропагандним сферама. У популарној ТВ серији *Мириш кише на Балкану* (по роману Г. Куић, режија Љ. Самаршић, РТС I, 2011), српски сељак из Босне саветује, тако, Јеврејину (који му се представио као Србин) избеглом из Загреб након немачке окупације да се врати у Загреб, јер је тамо најбезбедније. Уосталом: „Хрватска ти је уз Швабе“, а по Босни војска „бог зна која је и чија, – ма разбојници, кољачи, ко и свака војска“. Осим тога, наставља сељак: „Босна ти никад није била ни уз кога, па ни уз саму себе. У њој ти вазда почиње невољом и невољом се завршава. А ти ако хоћеш да преживиш овај кијамет – пут под ноге па у Хрватску.“ Таква представа о Босни, која је узрок свих зала и која вапи за чврстом руком, добро се уклапа у старе аустроугарске, али и неке нове европске пројекције чији смо судионици. Ваљда се зато ова серија није ни задржавала на јасеновачкој трагедији тамошњих Срба и Јевреја.

³³ Такви примери могли би испунити сада већ томове материјала на ову тему. Један од последњих примера вредних пажње везан је за медијски аспект овог питања. Пратећи уживо преко видеобима на загребачком тргу одлуку Хашког суда (пресуду у вези са злочинима хрватске војске у акцији „Олуја“ против српског становништва), демонстративно је прекинуто преношење када се укључио преводилац који је проговорио „на екавском“ (15. април 2011).

ла нешто другачије. О Вуку Караџићу, на пример („који је роџео *sakupljati i objavljivati srpske narodne pesme*“), из кратког текста у *екавици* (!?) се не може разазнати да ли је био екавац или ијекавац (Alexander / Elias-Bursać 2006: 277). Штавише, из текста се тешко може закључити и да ли је био Србин, за разлику од начина представљања писача других нација (и њихових дела), код којих није превиђан податак о њиховој националној припадности. Ни уз страницу из Даничићевог *Старог завјета*, писаног (преведеног) у ијекавици, односно краткој библиографску напомену испод ове слике, нема податка о националној припадности Даничићевој (Исто: 256). Ово одражава континуитет у својеврсном притиску Запада на јужнословенске, пре свега западнојужнословенске народе (европско инсталирање илирске идеје, двозначан однос према југословенству, кокетирање са комунистичком влашћу те рад на њеном популарисању и након распада СФРЈ – посебно међу Србима,³⁴ итд.), те циљаном националном (→ језичком) реструктурисању становништва ове области. Управо овакав приступ је у датом тренутку резултовао и рушењем југословенске федерације као „неодрживог пројекта“, али је у исто време исказао потребу да се нешто врло слично потом изгради у Босни и Херцеговини.³⁵ Посматрач оваквог стања из српске средине и спознавалац противсрпског готово већ традиционалног „стратегијског савезништва“ (в. фус. 31) морао би онда разумети и зашто је знаменити хрватски лингвиста Далибор Брозовић пред избијање грађанског рата у СФР Југославији тврдио да ће се Хрватска бранити на Дрини, – управо на оној граници која је захтевана на Првом католичком хрватском конгресу 1900. године (Кошутић 1998: 599). Он би морао знати и зашто поједине тзв. невладине организације у Србији (у једногласју са хрватском званичном политиком), у чијим су се редовима нашли и бивши високи комунистички функционери, данас траже „*da Beograd konačno pošalje jasnu poruku građanima* (– курз. П. Р.) *Republike Srpske da je Bosna i Hercegovina njihova zemlja, a ne Srbija*“ (Helsinki odbor 2008: 504). Но, тај би посматрач такође морао знати и вредност стварања и, још више, очувања Републике Српске за васцели српски народ.

3. Из претходног разматрања, у чијем је полазишту била анализа српског језика у америчким филмовима, може се закључити да су данашња истраживања друштвене стварности често обележена моделима обрнуте пројекције, а они отварају неслућене могућности за укоревљавање различитих неистина и похрањивање бројних стереотипа који често делују у садејству са одређеним политичким интересима. По тим моделима савременог „обликовања прошлости“, историјски процеси се тумаче савременим стањима и односима, а не обрнуто. Отуда, на пример, уместо прихватања чињенице да су Хрвати за књижевни језик прихватили ијекавски – вуковски идиом српског језика (тзв.

³⁴ Дobar приказ неговања титоизма у српској културној политици (тачније: политици спровођеној међу Србима), у периоду од стварања Брозове Југославије до данашњих дана, даје М. Ломпар (2011).

³⁵ У овом смислу даје своје виђење ситуације на Балкану Џон Барнс, закључујући: „With such a historical record of the conflicting influence of the Great Powers upon the peoples of Yugoslavia, it would be incautions to suggest that progress and positive moves always result from outside 'help'” (Burns 1997: 604).

штокавице), могуће је данас метонимијом изрећи како је Вук Караџић имао „bitno važnu ulogu u formiranju standardnog jezika kod Hrvata“ (Brozović 1970: 86).³⁶ Штавише, може се затим и сама Караџићева улога коју је имао код Срба (мада се то евентуално може односити тек на део Србијанаца) разводнити и релативизовати ослањањем на чињеницу да у Србији није било спремности да се напусти екавица.³⁷ С правом се зато у лингвистици истиче потреба да се ставови културних делатника износе с обзиром на време и средину у којој се јављају, па се тако указује и на то да „Pogledе Vuka Karadžićа iznesene u tekstu SRBI SVI I SVUDA treba tumačiti u kontekstu ondašnje situacije, a ne današnjih društveno-političkih odnosa i interesa“ (Тошковић / Wonisch 2011: 656–657). Но, када исти аутори на самом почетку поглавља бележе како су се „Od kraja XVIII pa do kraja XX vijeka srpski lingvisti i filolozi [...] intenzivno i široko bavili problemima jezika Srba, Hrvata, Bošnjaka / Muslimana i Crnogoraca“ (Исто: 649), онда они показују да им није увек лако измештати се у средину и време које се анализира, на пример у XVIII или XIX век у којем национални појам *хрватства* у Славонији, Босни, Далмацији и на многим другим местима, ако га је и било, није ни издалека био оно што он по својој природи и обухвату представља данас, а национални појмови *бошњааштво* / *муслиманство* (одн. термин *Муслиман*) и *црногорство* нису ни постојали. (То, уосталом, добрим делом објашњава и зашто су се баш „srpski lingvisti i filolozi [...] intenzivno i široko bavili“ и проблемима „jezika Hrvata, Bošnjaka / Muslimana i Crnogoraca“.) У истом смислу, када аутори констатују да по Караџићу „ni ime *Iliri, Ilirci* nije prikladno za Hrvate“ (Исто: 653), управо се по принципу обрнуте пројекције са савременог аспекта Хрватима проглашава оно католичко „штокавско“ становништво које нити је Караџић сматрао Хрватима (по њему су то „Срби Римскога закона“), нити је, штавише, оно само себе тада сматрало хрватским (исп. Kordić 2010: 263–266).³⁸

То накнадно инсталирање одређеног етно-националног модела за потребе геополитичког и стратешког обликовања Балкана одавно прати Босну и Херцеговину, те се управо по једном таквом моделу овдашњим Србима оспорава национални и језички идентитет. Јагићева крилатица „Јединство

³⁶ Остаје, додуше, чињеница да се ауторов израз „језик код Хрвата“ не мора поистовећивати са појмом „хрватски језик“.

³⁷ На готово исти начин ће се, вероватно, у блиској будућности, на основу садашње стандардизације српског језика у Црној Гори (тзв. црногорског језика), те увођења ијекавског јотовања у норму (прим. типа *ћерати, ћевојка, ш'ести, иж'елица*), убрзо у црногорској филологији тврдити да читав фолклор Караџићевог (и караџићевског) корпуса припада црногорској књижевности и црногорском језику. Лако би се, по тој основи, могло закључити да је Караџић (и) родоначелник црногорског језика, па и припадник црногорске нације, будући пореклом из Дробњака. (Она природна пројекција развоја ствари која нам говори да су Срби Дробњаци територијално и етнички припадали тзв. Старој Херцеговини, под којом се убрајала и широка територија данашње западне Црне Горе, вероватно ће бити занемарена.)

³⁸ Караџић је, као и многа друга чувена имена тога периода (нпр. Ф. Миклошич), читавог радног века правило јасну разлику између Срба и Хрвата, тачније између српског (тзв. штокавског) и хрватског (тзв. чакавског) језика. Његови једнократни иступи у којима су се препознавали и другачији тонови у вези са овим питањем (исп. Kordić 2010: 211–212), нису довољна противтежња његовом континуираном филолошком, дакле научном, приступу овом питању.

душевно не пита за граматику“,³⁹ тако много рабљена за потребе развоја и експанзије хрватске националне свести – за овдашње Србе (чак и само православне), очито, није смела важити. Чињеница да они говоре ијекавски као и већина тамошњих муслимана (Бошњака), могла је бити само додатна погодност у националном инжењерингу намењеном овој области. Отуда је у складу са Дејтонским споразумом поново на снази инсистирање на немуштом термину „босански језик“, уз тежњу да у пракси овај термин покрије постојање српског језика (свакако потом и Срба) у Босни и Херцеговини.⁴⁰ Тако се у једној од новијих енциклопедија издатих на Западу о распаду „српскохрватског“ језика бележи: „Since 1995, the various dialect subdivisions that correspond to distinct national groups have led to the relabeling of Serbo-Croatian as Bosnian, Serbian, and Croatian” (McCarthy 2005: 625), при чему се управо на следећој страни, под насловом *Ethnic identity*, говори о присуству Срба и Хрвата (не и „Босанаца“) у Босни у VII веку (Исто: 626). Притом се бележи да су у том периоду у највећем делу Босне, као и Хрватске (гледано према садашњој територији), доминирали („dominated“) Хрвати, док су Срби заузимали („controlled“) део Србије, Црне Горе и Херцеговине, а да се тек имплицитно закључити: и делове дринске области – јер су ови делови изузети из хрватских територија („except for the eastern Drina valley“) (Исто: 627). Дакле, и у научним радовима са Запада и у анализираним западњачким филмовима, примењена технологија је склона да Србима „одузима право“ на историјско постојање у Босни (исп. т. 1), осим можда на постојање под видом емиграната (односно завојевача) који насељавају, обично насилно, туђу етничку територију.

На тај начин се својеврсном „демократизацијом приступа“ широм отварају врата за поновну балканизацију Балкана која се, зачудо, одједном добро уклапа у огледне процесе савремене светске глобализације и колонијализације, као и у ону добро познату крилатицу Хермана Кајзерлинга: „Да Балкана нема требало би га измислити“ (према Fleming 2011: 12). (У ту врсту балканизације несумњиво се данас добро уклапа и издвајање Словеније и Хрватске у централноевропске земље у поменутој енциклопедији, што је, очито, само симболичан почетак парцелисања Балкана како по старим, претежно верским,⁴¹ тако по новим, додатним геополитичким критеријима и интере-

³⁹ Јагић вероватно мисли на (обавезујућу) припадност католичкој цркви, што по њему, очито, не може бити ни у каквој супротности са чињеницом да је такво „хрватско“ јединство јасно подељено трима језицима – хрватским (чакавицом), српским (штокавицом) и словеначким (кајкавицом).

⁴⁰ На тој линији покушавају да буду, нпр., поједини медији у Србији, што се лако препознаје из њихове неуједначене терминологије из области етника (/ етнихона). Исп.: „Седамнаест Босанаца који су били заробљени у Ираку кренули су кући“ (ТВ Б92, 25. XI 2011, у најави вести), иако је на сајту ове медијске куће у наслову дато: „Zarobljeni Srbi, Hrvat i Bosanci“, док се у наставку текста каже да је заробљен „jedan Hrvat, petero Srba i 11 Bošnjaka iz BiH“ (курз. П.Р.).

⁴¹ Овим је у геостратешком и културолошком смислу заокружена и област компактног распрострањања европског католичког становништва према југу. Још ће половином XIX в. Павел Ј. Шафарик записати: „Према недокучивој одлуци провиђења, непредвидивим, неотклоњивим вихором, осујећена је и разорена спремност гигантске нације Словена да постане једна целина с истом вером, истим књижевним језиком и, под Сватоплуковом моћном управом, уз једног поглавара!“ (Шафарик 2004: 74).

сима.) Контуре ових процеса, ипак, и даље много подсећају на можда тек наизглед превазиђене геостратешке и идеолошке европске моделе чијег се повратка Срби, ослањајући се на своје искуство из већине ратова из прошлог века (који су кретали управо са Запада), те и на сопствени тоталитарни систем кроз који су прошли, – имају највише разлога прибојавати. Јер, већ је чувени амерички антрополог Л. Морган 1877. године, препознавши у начелу „principijelno istu inteligenciju“ људског рода, на истом месту, ипак, закључио: „Arijevska porodica predstavlja središnju maticu ljudskog roda, jer je dala najviši tip čoveka: svoju prirodnu nadmoć dokazala je kroz postepeno preuzimanje čitave zemlje u svoje ruke“ (Morgan 1981: 470). А и у тој великој породици која и данас тежи да, како би казали политичари, „преузме одговорност“ за судбину читаве светске цивилизације, изгледа да нису били сви подједнако врсни, па се Морган, ваљда из тих разлога, тек узгред бави једном од највећих индоевропских грана – Словенима. Као да је одговор на то дао 1920. године чувени руски лингвиста Н. Трубецкој, истичући да интелектуалци „морају да схвате да је она култура која им се нуди под видом општељудске цивилизације, у ствари само култура одређене етничке групе романских и германских народа“ (Трубецкој 2004: 16). Штавише, Трубецкој европске вредности противставља општим вредностима човечанства, јер „поштовање грубе силе [...] представља суштинску црту националног карактера оних племена која су створила европску цивилизацију“ (Исто: 21).

Али, као да нам измиче једно кључно питање без кога нема ни следственог закључка овог рада: Откуда интерес Сједињених Америчких Држава, као глобалистичке силе, у тој визури увођења реда, те стварања и подржавања нових, вештачких нација и њихових граница на Балкану, – у области за коју већ вековима постоје велики европски претенденти, међу којима најпре заговорници свог геополитичког стратешког „продора на Исток“ (како се год они данас звали), и не мање данас снажни него што су били некада, у време када су започињали светске ратове? Откуда америчка потреба да се позабави сатанизацијом Срба, покрећући своју моћну пропагандну филмску индустрију која је, на пример, само за снимање филма *Лов у Босни* потрошила 20 милиона долара (према <http://www.jutarnji.hr/promasena-tema...>)? Залудно би било тражити софистициране одговоре на питање зашто је то тако, с обзиром на већ пословично гађење америчке геополитике на историјске теме старог света. Но, иако је досадашње излагање наговестило неке могуће одговоре, занимљив и надасве практичан одговор на ово питање нуди Н. Чомски, додуше, у контексту кризних тачака из других делова света. Анализирајући амерички став према овим политичким жариштима Чомски пише: „Али пошто Американци немају више пара да намећу ’ред и стабилност’ у неразвијеном свету, они се ослањају на остале да плате услуге – неопходне услуге, опште је мишљење, пошто неко мора да осигура да неразвијени одају дужно поштовање својим газдама“ (Чомски 1995: 74). Парафразирајући речи финансијског уредника *Чикаго трибуна*, Чомски преноси његове ставове о америчкој монополистичкој позицији на светском ’тржишту безбедности’, у којем Американци треба да држе ’светски заштитни рекет’, „продајући ’заштиту’

другим богатим земљама које ће нам плаћати 'ратне премије'" (Исто). Ваљда је зато разумљиво како су се аустроугарске претензије на Балкан из Првог светског рата и немачке из Другог заједно нашле у глобалистичком крилу новог светског поретка, – овог пута са Сједињеним Америчким Државама на челу.

Управо због тога, збуњује неразумевање америчке администрације за резерву коју има већи део српског народа према америчкој улози на Балкану и ван њега. У једној депеши коју је упутила гђа Џенифер Браш, отправник послова америчке амбасаде у Београду, централи у Вашингтону (2010), након посете америчког потпредседника Бајдена, каже се да је „Избор Обаме за председника изазвао [...] енормну наклоност [ориг. „enormous goodwill”] у Србији и овдашњи људи *верују* [! – курз. П. Р.] да нова администрација заузима равноправнији приступ Балкану него раније“ (<http://www.nspm.rs/wikileaks-na-nspm/>). Ова констатација је у логичком раскораку већ са следећим податком који износи отправник послова – да због „уврежених стереотипа о влади САД као империјалистичкој, антисрпској и проалбанској“, истраживање јавног мњења (Medium Gallup) показује „да Србија са Пакистаном равноправно – по 61% – дели прво место на листи земаља чији становници имају негативне погледе на Сједињене државе“ (Исто). Ова дипломатска забринутост већ у наставку текста ушла је у нови парадокс, добро описујући узгред и део савремене србијанске политичке позорнице: „Ми ћемо *погурати* наше српске саговорнике [ориг. „push our Serbian interlocutors”] да заузму више балансиран и зрео приступ у својим *јавним* изјавама о Сједињеним државама [...]“ (Исто, курз. П. Р.).

*

Лингвистичка анализа ова два америчка филма и представљање ширег друштвеног контекста у којем су ови филмови настали, те, на крају, осврт на једну дипломатску депешу из Београда вашингтонској централи, јасно показују мапу пута која је намењена српском народу на Балкану, као и место које би му евентуално било намењено у заједници европских народа. На молбу упућену Ноаму Чомском да пружи савет Србима везан за излаз из оваквог политичког загрљаја, готово сам сигуран да би он одговорио једном својом кратком реченицом из поменутог дела: „Битка за слободу никад није завршена“.

ЛИТЕРАТУРА

Alexander/Elias-Bursać 2006: Ronelle Alexander, Ellen Elias-Bursać, *Bosnian, Croatian, Serbian. A Textbook With Exercises and Basic Grammar*, The University of Wisconsin Press.

- Alexander 2011:** Ronelle Alexander, „The paradox of the instant trilingual”, *Language in use, Applied linguistics in honour of Ranko Bugarski* (ured. Vera Vasić), Novi Sad, 95–105.
- Bataković 1997:** Dušan T. Bataković, „La Bosnie-Herzegovine: le systeme des alliances“, *Ислам, Балкан и велике силе (XIV–XX век)*, Историјски институт Српске академије наука и уметности, Зборник радова, Књига 14, Београд, 335–355.
- Brozović 1970:** Dalibor Brozović, *Standardni jezik*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Burns 1997:** John C. Burns, „Interests of the Great Powers in the Balkans and Their Influence of National Movements”, *Ислам, Балкан и велике силе (XIV–XX век)*, Историјски институт Српске академије наука и уметности, Зборник радова, Књига 14, Београд, 601–605.
- Viskonti 2006:** Džin Toski Maracani Viskonti, *Koridor*, Zavod za udžbenike Beograd (одломак према: <http://www.srpskapolitika.com/Izdvajamo/latini-ca/014.html>).
- Грим 1826:** [J.] Грѝмм, *Сербскій языкъ*, Србске лѣтописи, четверта частица, у Будиму, 112–119, у: *Магарашевићев Летопис о Вуку и народној поезији, Фототипски колаж* (прир. Б. Ковачек), Нови Сад, 1987.
- Гускова 1997:** Јелена Гускова, „Криза на Балкану, Срби и ислам у плановима великих држава“, *Ислам, Балкан и велике силе (XIV–XX век)*, Историјски институт Српске академије наука и уметности, Зборник радова, Књига 14, Београд, 555–560.
- Ђерић 1914²:** Вас. Ђерић, *О српском имену по западнијем крајевима нашега народа*, Београд.
- Ђорђић 1971:** Петар Ђорђић, *Историја српске ћирилице. Палеографско-филолошки прилози*, Београд: Завод за издавање уџбеника.
- Екмечић 1994:** Милорад Екмечић, „Аустријска политика у Босни“, *Даница – српски народни шлустровани календар за годину 1995*, Београд: Вукова задужбина, 128–134.
- Екмечић 1997:** Милорад Екмечић, „Улога ислама у социјалном и политичком развоју Балкана“, *Ислам, Балкан и велике силе (XIV–XX век)*, Историјски институт Српске академије наука и уметности, Зборник радова, Књига 14, Београд, 15–53.
- Екмечић 2007:** Милорад Екмечић, *Петовјековна историја Срба – „Између клања и орања“*, Голија, 8, Никшић, 40–47.
- Jakobsen 2010:** Per Jakobsen, *Južnoslovenske teme*, Beograd: SlovoSlavia.
- Караџић 1849:** Вук Стефановић Караџић, „Срби сви и свуда“, у: П. Милосављевић, *Срби и њихов језик (Хрестоматија)*, Београд: Требник, 2002, 129–146.
- Караџић 1977:** Вук Ст. Караџић, *Црна Гора и Бока Которска*, Београд.
- Кљакић 1992:** Љубомир Кљакић, *Случај Милана Будимира и „Српске ратсодије Филипа Вишићића“*, Catena Mundi II, Краљево – Београд: Ибарске новости – Матица Срба и исељеника Србије, 554–559.

- Копитар 1810:** Jernej Kopitar, *Патриотске фантазије једног Словена*, у: П. Милосављевић, *Срби и њихов језик (Хрестоматија)*, Требник, Београд 2002, 75–84.
- Kordić 2010:** Snježana Kordić, *Jezik i nacionalizam*, Zagreb: Durieux.
- Кошутић 1998:** Будимир Кошутић, „Нестанак СФРЈ као последица сукоба цивилизација на Балкану“, *Сусрет или сукоб цивилизација на Балкану*, Београд – Нови Сад: Историјски институт САНУ – Православна реч, 591–607.
- Ломпар 2011:** Мило Ломпар, *Дух самопорицања. Прилог критици српске културне политике*, Нови Сад: Orpheus.
- Микић 1997:** Ђорђе Микић, „Политика муслимана Босне и Херцеговине у Првом светском рату (1914–1918)“, *Ислам, Балкан и велике силе (XIV–XX век)*, Историјски институт Српске академије наука и уметности, Зборник радова, Књига 14, Београд, 409–425.
- Милосављевић 2002:** Петар Милосављевић, *Срби и њихов језик (Хрестоматија)*, Београд: Требник.
- Morgan 1981:** Luis H. Morgan, *Drevno društvo – Istraživanje čovekovog razvoja od divljaštva i varvarstva do civilizacije*, Beograd (прев. Ђ. Крстић).
- McCarthy 2005:** Katherine McCarthy, *Bosnia-Herzegovina, Eastern Europe – An Introduction to the People, Lands, and Culture, Volume 3* (Edited by Richard Frucht), Santa Barbara (California) – Denver (Colorado) – Oxford (England), 621–693.
- Обрадовић 1783:** Доситеј Обрадовић, *Писмо Харалампију*, у: Петар Милосављевић, *Срби и њихов језик (Хрестоматија)*, Београд: Требник, 2002, 57–63.
- Радић 2003:** Првослав Радић, „О два аспекта балканизације српског књижевног језика“, *Јужнословенски филолог*, LIX, Београд, 105–152.
- Радић 2008:** Првослав Радић, „О екстерној стандардизацији српског језика“, *Јужнословенски филолог*, LXIV, Београд, 365–383 (посебно: 370–383).
- Skok 1971-I:** Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Smailović 1977:** Ismet Smailović, *Muslimanska imena orijentalnog porijekla u Bosni i Hercegovini*, Monografije, I, Sarajevo: Institut za jezik i književnost u Sarajevu, Odjeljenje za jezik.
- Стојаковић 2008:** Душан Стојаковић, „Зашто се Бошњаци оштро противе националном изјашњавању на првом послератном попису у Босни и Херцеговини“, *Вечерње новости*, Београд, 7. септембар, 15.
- Стојановић 2011:** Јелица Стојановић, *Путевима српског језика и ћирилице*, Никшић: Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори.
- Стојанчевић 1998:** Владимир Стојанчевић, *Балканска политика Србије у Караљевој дневнику 1868–1872. године*, у: *Из српске националне прошлости (Историја и култура)*, Београд: Гутембергова галаксија, 203–214.
- Терзић 1998:** Славенко Терзић, *Религија као фактор обликовања националног идентитета Срба*, *Сусрет или сукоб цивилизација на Балкану*, Београд – Нови Сад: Историјски институт САНУ – Православна реч, 295–306.

- Todorova 1999:** Marija Todorova, *Imaginarni Balkan*, Biblioteka XX vek – Beograd: Ćigoja štampa.
- Тодоровић 2005:** Ивица Тодоровић, *Митска истина Срба. Анализа митских сагледавања улоге и значаја српског народа*, Београд: Звоник.
- Tošović / Wonisch 2011:** Branko Tošović, Arno Wonisch, *Srpski pogledi na odnose između srpskog, hrvatskog i bošnjačkog jezika* (поглавље: Dvjesto godina srpskih pogleda na jezik Srba, Hrvata, Bošnjaka / Muslimana i Crnogoraca, 649–770), Knjiga 1/3, Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Beogradska knjiga Beograd.
- Трубецкој 2004:** Николај Трубецкој, *Европа и човечанство*, Београд: Логос (превод и поговор В. Станишић).
- Ćirković 2004:** Sima M. Ćirković, *The Serbs*, Blackwell Publishing, USA – UK – Australia.
- Fleming 2011:** Kathryn E. Fleming, *Orijentalizam, Balkan i balkanska istoriografija*, Filozofija i društvo, XVIII, Beograd: Univerzitet u Beogradu – Institut za filozofiju i društvenu teoriju, 11–32.
- Friedman 1999:** Victor Friedman, *Linguistic Emblems and Emblematic languages: On language as flag in the Balkans*, Department of Slavic and East European Languages and Literatures, The Ohio State University, Columbus, Ohio (USA), VIII–34.
- Helsinški odbor 2008:** Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji (изд.), *Godišnji izveštaj: Srbija 2007*, SAMOIZOLACIJA – realnost i cilj, Beograd.
- Carmichael 2000:** Cathie Carmichael, 'A people exists and that people has its language': *Language and Nationalism in the Balkans*, Stephen Barbour and Cathie Carmichael, *Language and Nationalism in Europe*, Oxford university press, 221–239.
- Цвијић 1921–1923:** Јован Цвијић, *Анексија Босне и Херцеговине и српско питање*, Говори и чланци, 1–4, Београд.
- Чомски 1995:** Ноам Чомски, *Шта то (у ствари) хоће Америка*, Београд: Институт за политичке студије (прев. А. Богданић).
- Шафарик 2004:** Павел Јозеф Шафарик, *Историја српске књижевности*, Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства – Вукова задужбина – Матица српска (прев. М. Д. Стефановић и М. Мразовић).
- Šafařík 1833:** Pawel Josef Šafařík, *Уводне напомене уз „Српске набирке“*, у: П. Милосављевић, *Срби и њихов језик (Хрестоматија)*, Београд: Требник, 2002, 100–103.
- Šafařík 1842:** Pawel Josef Šafařík, *Ilirski jezik*, у: П. Милосављевић, *Срби и њихов језик (Хрестоматија)*, Београд: Требник, 2002, 106–120.

[http://en.wikipedia.org/wiki/Behind_Enemy_Lines_\(film\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Behind_Enemy_Lines_(film))

<http://en.wikipedia.org/wiki/Hamas>

http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2011&mm=12&dd=10&nav_category=167&nav_id=564573

<http://www.blic.rs/Vesti/Republika-Srpska/285757/Republika-Srpska-glavni-adut-Izraela-pred-glasanje-u-UN>.

<http://www.imdb.com/title/tt0159273/synopsis>
<http://www.jutarnji.hr/promasena-tema-o-lovu-na-karadzica/233762/>
<http://www.nspm.rs/hronika/pedi-esdaun-vojna-sila-ako-treba-na-srpsku.html>
<http://www.nspm.rs/wikileaks-na-nspm/>
<https://focusnewsinfo.wordpress.com/2012/02/13/kod-srba-i-za-srbe-svi-narodi-u-njihovom-okruzenju-su-njihovog-porijekla/>

Prvoslav Radić

THE SERB LANGUAGE IN AMERICAN FILMS

Summary

The paper aims at pointing to a corpus of Serb language material neglected so far. It includes foreign feature films in which, alongside some Serb topic, Serb speakers also take part. These films have especially proliferated in the recent years, when a number of American feature films treating the civil war in the SFR of Yugoslavia, particularly in Bosnia and Herzegovina, have been made and distributed. Leaving apart the historical, anthropological, cultural, aesthetic and other aspects of these films – the paper focused on the linguistic analysis of two American feature films and on what they could confirm in the sociohistorical and cultural senses of the word. Those are the films *Behind Enemy Lines* (2001) and *The Hunting Party* (2007), which were distributed worldwide, and broadcast on various TV stations and their channels. The paper offers an analysis of modest film sections in Serb, more precisely – in the language here selected to represent “Serbian,” in the way its speakers (actors) were instructed to represent the Serbs.

Linguistic analysis indicates that the language represented in these films has served the purpose of the already habitual policy of the West towards the Serbs and the Serb language. Following its own geopolitical interests in the Balkans, that policy has always tended to minimise the Serb ethnic and linguistic area and limit it to Serbia, more precisely, to its central parts. Therefore the language of the actors playing the Serbs in these Bosnian film stories was organised in such a way that they linguistically (ekavisms, *da* + present construction, etc.) and in every other sense represent newcomers, more exactly – the aggressors coming from Serbia, and not the Bosnia-Herzegovinian Serbs who have lived in Bosnia and Herzegovina since the first Serb settlements appeared in the Balkans.

Вељко Ж. БРБОРИЋ*
 Универзитет у Београду
 Филолошки факултет

ПРАВОПИСНИ РЕЧНИЦИ У ПРАВОПИСИМА МАТИЦЕ СРПСКЕ – (НЕ)ОПРАВДАНОСТ ИЗМЕНА

Рад се бави поређењем правописних речника (Речника уз правопис) у правописима Матице српске. Наиме, *Правопис српскога језика* Матице српске из 2010. године донео је измене и допуне и у правописном речнику у односу на *Правопис српскога језика* из 1993. године. Тако су у *Правопису* из 2010. године додате неке нове одреднице, неке су избачене, а неке измењене (скраћене, допуњене или преформулисане).

Кључне речи: српски језик, правопис, правописни речник, правописне промене

1. Увод

У лингвистичкој литератури сусрећемо различите речнике, међу њима и правописне, мада су правописни речници, по правилу, додатак правописима, односно правописним правилима.¹ Скоро сви правописи и правописни приручници уз правописна правила доносе и правописне речнике, а неки од њих и директно у (под)наслову наводе термин *речник*. Тако смо, 2010. године, први пут добили и засебан *Правописни речник српског језика (са правописно-граматичким саветником)*².

Уз *Правопис српскохрватског књижевног језика* Александра Белића (1923) налазимо **Регистар речи и речник** (Белић 1923: 155–304), где се објашњава и како се дошло до правописног речника, односно одредница које се

* brboricv@eunet.rs

¹ Тако сусрећемо: описне речнике књижевног језика, описне речнике књижевног и народног језика, фреквенцијске речнике, речнике синонима, деривационе речнике, обратне (a tergo) речнике, асоцијативне речнике, етимолошке речнике, речнике нових речи, речнике језичких недоумица, речнике језикапојединих писаца, дијалекатске речнике, речнике страних речи, стручне речнике...

² Овај *Правописни речник* има више од 1400 страна, изашао је неколико месеци пре допуњеног и измењеног издања *Правопис српскога језика* (2010) и није у целини усаглашен са њим. То не можемо разумети.

у њему наводе: „Материјал је узиман, сем из савременог књижевног језика, из познатих речника Караџића, Југосл. Акад. Знаности и Уметности, Броза и Ивековића, Броз-Боранићевог правописа и др. Речник је знатно проширен због речи са сугласницима *ћ, ч, џ, њ* и *х* које је требало изнети“ (Белић 1923: 155).³

Озбиљан **Правописни речник** имали смо уз *Правопис српскохрватског књижевног језика* (1960). Он је имао је више од 650 страна и представљао је више од три деценије релевантан извор исправно написаних речи и њихових облика. Овај *Правопис* (1960) доносио је и у поднаслову одредницу – **са правописним речником**. *Правопис српскога језика* (1993) у свом поднаслову био је подељен на два дела: I. *Правила и њихови односи* и II. *Речник уз правопис*. Ново издање *Правописа српскога језика* (2010) нема поднасловова у називу, тј. не позива се на правописни речник.

Логично је и да нова издања правописа и правописних приручника проширују своје правописне речнике. Ипак, *Правопис* из 1960. године није ништа мењао у правописном речнику пуне три деценије, све док је био у употреби, и то се може правдати само изванјезичким разлозима. *Правопис српскога језика* (1993) имао је друго издање (1994), без икаквих промена, али у трећем издању (2002), у *Предговору* налазимо и ову напомену: „Текст правила није мењан. Речник је допуњен са више од хиљаду нових одредница, што значи да је, с обзиром на начин давања речи исте основе у низу, број речи увећан за неколико хиљада. Новоуведене одреднице су наравно у пуном нормативном складу с Правилима и с поступком који је примењен у првом (1993) и другом неизмењеном издању (1994). Исправљене су (иначе ретке) штампарске грешке, понеки запажени превиди и неколико грешака у азбучном редоследу. Допунама речника, односно потпунијим пописом појединачних примена дефинисане норме, корисници добијају умногоме инструктивнији правописни приручник“ (*Правопис* 2010: 12).⁴

Ако бисмо хтели утврдити шта је задатак правописног речника, онда бисмо могли рећи да је он идентичан са правописним правилима, тј. са оним што је још 1923. године написао А. Белић у предговору *Правописа*: „Свако зна да у писању речи влада у нашем језику прилична неједнакост. Задатак је ове књиге да ту неједнакост, у колико је могуће, уклони. У њој се предлаже у сваком посебном случају за општу употребу онај начин писања који је најправилнији према духу нашег правописа и најисправнији према природи нашег језика“ (Белић 1923: 2). У последњих стотину година наша правописна норма је више пута поправљана и преправљана, све то су пратили и речници уз правописе. Истина, промена правописа (правописне норме) није нужно повезана с изменама правописног речника, али су последице видљиве. За-

³ Ову Белићеву тврдњу сматрамо значајном, јер се јасно види како се дошло до првог целокупног правописног речника који су Срби добили. Консултовани су сви, за то време, релевантни речници и Броз-Боранићев правописни приручник. Истовремено се види да је речник допуњен са пет нових слова.

⁴ Овде цитирамо према *Правопису српскога језика* (2010), где у напоменама уз измењено и допуњено издање налазимо и предговоре првом издању и трећем, допуњеном издању.

право, боље је да се правописна правила не мењају често, али је оправдано да се свако ново издање правописа допуни и прошири с новим речима. Најбоље је правописни речник допунити новим одредницама, без промене правописних правила, тако да он буде актуелан, поједине речи постају излишне, али се појављују нове, преко потребне.

Говорећи о ортографским приручницима, П. Ивић каже: „Правопис има смисла мењати само ако је ново решење далеко боље од старог; иначе је грехота уносити забуну у публику, кршити створене навике, одучавати људе од научног“ (Ивић 1998: 12–13).

Када је почетком последње деценије двадесетого века дошло до политичког разлаза истојезичних република, „нови језици“ названи су националним именима, па су и Срби добили нови правопис, али је он, осим у ограниченом броју случајева, наследио заједничка правописна решења. То потврђују и речи из предговора *Правописа српскога језика* Матице српске (1993): „Сврха овог приручника, који предлажемо да служи као правопис, није да опозове правописну норму утврђену првим Матичиним правописом (П), који је 1960. године Матица српска заједно с Матицом хрватском објавила као обједињени српскохрватски правопис; он ту норму само осавремењује, дорађује и у потребној мери прилагођава и поправља, држећи се начела постојаности и континуитета српске књижевнојезичке културе и норме“ (Правопис 1993: 9).

После проблема и отпора са прихватањем нове ортографске норме, појавила се потреба да се овај правописни приручник поправи и допуни, па је тако 2004. године одржан **састанак редакторске групе** за израду нове верзије *Правописа српскога језика* (Списи 2004: 153–154). Тада се дошло и до предлога одлуке *Одбора бр. 44 Прецизирање и оснаживање послова око нове редакције Правописа*, а нешто касније и до *Предлога за даљи рад на Правопису*. Договорен је и публикован *Подсетник за даљи рад на правопису и око њега* у десет тачака у којем се између осталог каже да је „рок за предају готовог рукописа најкасније 30. септембар 2004. године“, и да будући „*Правопис српскога језика* (2004) није нови правопис, него ново издање претходног“ (Списи 2004: 153–154).⁵

Док се очекивао „поправљени“ правопис, додатну забуну је, када су посредни речници уз ортографске приручнике, донела појава *Правописног речника српског језика* (са правописно-граматичким саветником) Милана Шипке. Наиме, пре дуго најављиваног измењеног и допуњеног издања *Правописа*, појавио се *Правописни речник*, у чијем се предговору каже: „Чињеница је да ни након две деценије од раскидања српскохрватског стандарднојезичког заједништва и формирања засебних националних језичких стандарда: хрватског, бошњачког, па на крају званично и српског, који се, сваки за себе,

⁵ „Све ово треба учинити без знатнијих нормативних измена (мада такав карактер имају и ускраћивања двојстава), јер би то пољуљало ионако слабашан ауторитет норме, а то би нас увело и у нове (непотребне и погубне) правописне спорове. Уз све то, или тачније упркос свему томе – ми смо обавезни да у књизи сачувамо све оно што је несумњиво добро“ (Списи 2004: 155). Ово је *Одбору за стандардизацију* почетком 2004. године доставио Мато Пижурца као председник *Комисије за праћење и истраживање правописне проблематике*.

заснивају на властитим граматичким и правописним нормативима, србистика није успела да изради темељит и свеобухватан правописни приручник са усаглашеним и стручно, па и друштвено, верификованим правилима и задовољавајућим правописним речником као додатком“ (Правописни речник 2010: 7).

Ипак, поткрај 2010. године, после више најави и дужег чекања појавило се измењено и допуњено издање *Правописа* Матице српске, са објашњењем: „Као пројекат Матице српске а у организацији Одбора за стандардизацију српског језика, актуелни *Правопис* Матице српске претрпео је знатне измене и допуне, а оне се тичу пре свега следећег“ (Правопис 2010: 7). Измене су назначене у 10 тачака, а овде доносимо две (пету и шесту) које се односе на **Речник уз правопис**: 5. „ослобођен је позивања на *Правопис српскохрватског језика* двеју матица из 1960. године и свих релација према хрватској стандардизацији (нису, наравно, увођене релације према новим језицима); 6. „унете су ограничене новине у скоро свим поглављима, али углавном само у детаљима у којима је пракса демантовала важећа правила или је уочен несклад између дефинисање норме и пописа примена које су даване у Речнику уз Правопис; у новине свакако спада и укидање сувишних ужеправописних двојстава“ (Правопис 2010: 7).

2. Поређење правописних речника⁶

Овде ћемо упоредити део **Речника уз правопис** у *Правописима српскога језика* Матице српске (1993), и измењеног и допуњеног издања из 2010,⁷ и покушати да утврдимо:

1. које су структурне и техничке промене учињене у овим двама издањима;
2. колико правописна решења, нарочито она понуђена у Речнику (необухваћена, дакле, Правилима), одговарају језичким потребама образованог човека даншњице, тј. просечног корисника правописа.

Важно је имати у виду да је *Правопис српскога језика* (1993)⁸ добрим делом био наслоњен на српскохрватску језичку традицију (што се видело и у бројним фонетско-лексичким дублетизмима и у понеким терминолошким решењима, а и организационо-технички, па се често позивао на *Правопис* из 1960). Измењено и допуњено издање са тиме дефинитивно раскида, враћа се „белићевској традицији“ (Правопис 2010: 7) и гради правила искључиво

⁶ Материјал (примере) које наводимо у раду екцерпирео је Ђорђе Јанковић на мастер курсу, при изради семинарског рада из Методике наставе српског језика. Разуме се да су примери накнадно проверени.

⁷ У оба правописа правописни речник носи наслов *Речник уз правопис*.

⁸ Добар и детаљан приказ правописних прилика током 1990-их година доносе Пешикан (2006) и Брборић (2011).

на савременом српском језику. Поправљено издање *Правописа* 1993, ваља се подсетити, најављује се од 2001. године.⁹

Грађу за *Правопис* (1993) ексцерпирани смо из речника његовог трећег издања (2002), јер је у њему правописни речник био проширен у односу на издање из 1993. године, односно, како стоји у Напоменама да је **Речник уз правопис** „допуњен са више од хиљаду нових одредница“ (Правопис 2002: 12).¹⁰ У овоме раду простор нам је дозволио да прегледамо приближно 1/10 правописног речника *Правописа* 2010, тј. 25 од 250 страница. Сматрамо да је узорак репрезентативан и да се на основу њега виде све појаве и да се могу извести одговарајући закључци. Прегледајући речнике, измене смо груписали у три главне категорије:

1. одреднице додате у П 2010;
2. одреднице избачене из П 2010;
3. измењене одреднице, чији текст може бити:
  - а. скраћен
  - б. допуњен
  - в. преформулисан.

Даље смо ове категорије делили према језичко-логичком принципу: да ли се тичу садржине (структуре) или су измене техничке, на коју се правописну област односе итд.

2.1. Обим речника

Што се тиче обима *Речника уз правопис*, то изгледа овако. У *Правопису* из 2002. године *Речник* заузима 190 страна (331–521), а у *Правопису* из 2010. има 255 (253–508) – повећан је, дакле, за четвртину. Но, текст самих правописних правила смањен је са 310 на 235 страна. То и одговара плановима датих у списку измена који стоји у *Предговору* (Правопис 2010: 8).

У делу *Речника уз правопис* (2010), којим смо се бавили, било је више од 1000 одредница, од тога 385 спада у наш корпус. На бази прегледаног материјала можемо закључити да по страници просечно (два ступца) има 62 одреднице (31 по ступцу). Тај број помножен са бројем страна (255) говори да правописни речник садржи укупно више од 15000 одредница.

Одељак који смо прегледали садржи 196 нових одредница. Покушали смо да их класификујемо и да утврдимо по којим критеријумима тј. зашто су оне увршене у нови правописни речник. Негде је то сасвим јасно (велико

⁹ Зачуђује што се на објављивање чекало најмање шест година (првобитно је најављивано за 2004) када је већ 2003. направљен план око расподеле посла и организације (Одбор 2004).

¹⁰ С изласком новог *Правописа* ствара се реалан функционални проблем – може ли се он сматрати за ретуширани вид *Правописа* 1993, тј. његово измењено и допуњено издање (концепција је иста, непромењени су аутори, нова је редакторска група), или су то два различита правописна приручника, у понечем слична? У овом другом случају, излази и нормативно питање (а даље и педагошко): „чија је старија“ – у случајевима где се решења не поклапају, хоће ли се посебним поступком озваничити/озаконити нови *Правопис* или је довољна препорука Одбора за стандардизацију српскога језика.

слово, спојено и одвојено писање), а за неке одреднице то је немогуће одредити. У неким случајевима одредница се може тицати неколико правописних правила, па се нисмо устручавали да је сврстамо у све те категорије. Највише је, разуме се, отежавало посао то што највећи број одредница не садржи референцу ка одређеној тачки у правописним правилима, па смо ту морали доносити сопствени суд, који не мора увек бити поуздан.

Наш задатак није био да тумачимо промену правописних правила и да се бавимо (не)оправданостима таквог поступка, већ да утврдимо разлику Речника уз правопис у два издања Правописа. То ће се помињати, уз констатацију, само онде где је релевантно за промену структуре правописног речника.

2.2. Нове одреднице које се тичу великог слова

Овде доносимо нове одреднице, које доноси нови **Речник уз правопис** (2010), а тичу се употребе великог и малог слова, дакле ово је разлика: **Амер**, жарг.; **американац** (врста кукуруза); **англиканац**, **англиканска црква**; **апостол**, **апостол Петар**; **Арабијско полуострво**; **Арабљанин**, мн. -љани; **аргонаут** (зоол. и хероји морепловци); **Аргонаути** (мит. грчки јунаци схваћени као посебан етникум); **Аријадна** (мит.), **Аријаднина нит** (фиг. спасоносно средство); **асемблер** (рачунарство)¹¹; **Атлетски савез Србије**, **Аурора** (мит. богиња зоре); **аурора** (зора, јутарње руменило); **Балти** мн. (Балта-Балтима, једнички назив за више народа на сев. Европе); **Балтичко море** (дан. ..., норв. ..., швед. ...); **Банту**, етн. име за више афр. племена; банту језици; **Баскијски залив**; **Бачка Паланка** (у Бачкој Паланци), **бачкопаланачки**; **Паланчанин**, **Паланчанка**, дат. -ки (необ. Бачкопаланчанин); **Бачки Брег**; **Бела кућа** (грађ, и фиг. амер. администрација); **Бербер** (припадник народа у сев. Африци), **берберски**.

2.3. Нове одреднице које се тичу односа гласова

Збирно дајемо списак свих примера који се, уопште, тичу гласовних недоумица и примене таквих правописних правила. Мањи део њих односи се стриктно на правописна правила (јотовање у инструменталу, прелазак *л* у *о*, палатализацију...), већи се тиче односа гласова у језику изворнику и нашем језику (све одр. на *ам-*, *антепозиција* и др.). Не знамо да ли пример *анион* оповргава постојање (чешће) варијанте, *анјон*. То би било крајње недоследно, пошто уз *јон* стоји „није уобичајено *ион*“. Вероватно је међу нове одреднице залутало и *бакалница*, *бакалничин* (ваљда због алтернације *ц* : *ч*) – сасвим је јасно да *бакалница* не може имати посесив на *-ин*, пошто не означава живо биће. Збуњује нас и што пример *белкиња* није дат и у ијекавском виду, иако уз њу стоји квалификатор *ек*. Посебно, у вези с гласом *х* издвајамо одреднице: *алав*, *алакати*, *алатљика*, *алатни*, *аманте*, *арлаукати*.

¹¹ Чини нам се да је овде био циљ упутити на мало слово у писању имена програмског језика, а можда се односило и на транскрипцију.

Ово су измене (нове одреднице) које се тичу односа гласова: **адвербијал**, **адвербијални**; **акција**, **акцијски** **акционарски**; **амбивалентан**, **амбивалентност**, инстр. -ошћу, уз одредбу и -ости; **амбијент**, **амбијентални**; **амбис**; **амбиција**, **амбициозан**, **амбициозност**, инстр. -ошћу, уз одредбу и -ости; **амблем**; **амбуланта**, **амбулантни**; **амфора**; **анжамбман** (књ.); **анимација**, **аниматор**, инстр. -ом; **анион** (физ.); **антепозиција** (лингв. стављање једне речи испред друге), **антепонирати**; **антологија**, **антологијски**; **апокалипса**, **апокалиптичар**; **апологија**, **апологијски**; **артефакт**, -а, мн. **артефакти-артефаката**; **аутономаштво**; **афион**; **бајаги**, прил.; **бајалац**, -оца, мн. -аоци, **бајалаца**; **бајрак**, в. **барјак**; **бакалница**, **бакалничин**; **бакцил**, не него **бацил**; **балавица**, в. -ице; **балавичин**; **балалајка** (муз.); **бамбино**; **бамбус**; **баркица** (дем. и хип.), **барчица** (дем.) – од **барка**; **бастард**, **астардни**; **бат** и **бахат** (потмуо удар ногу); **батаљон**, **батаљонски** (**баталион** и сл. је дијал.); **батерија**, **батеријски**; **батисфера**; **белкиња**, ек.; **бенигни**, **бенигности**, инстр. -ошћу, уз одредбу и -ости, **беочужић**, дем. од **беочуг**, **ијек. биочужић**; **белкиња**, ек.; **бенигни**, **бенигности**, инстр. -ошћу, уз одредбу и -ости; **беочужић**, дем. од **беочуг**, **ијек. биочужић**.

2.4. Нове одреднице које се тичу спојеног и одвојеног писања

Ово су нове одреднице које се тичу састављеног и растављеног писања речи: **аква-аеробик**; **аквамарин** (боја); **аконто** (**аконто тога**, разг. у зн. у вези с тим); **акростих**; **албино-тигар**; **алиби-потез**; **амил-алкохол**; **анжгенерал** (франц., боље: **уопшите**, **уопшите узевши**); **анимир-дама**; **анпасан** (франц., боље: **узгред речено**, **успут**); **антинеуралгик**, **антинеуралгичан**; **антином**, **антиномија**; **антиоксиданс**; **антитален(а)т**; **антитеатар**, -тра; **апропо** (франц., када је о томе реч, поводом, што се тога тиче); **арт-директор**; **арт-рок**; **арт-филм**; **архитектоника**, **архитектонски**, **архитектура**; **астро-** (који се односи на звезде, свемир): **астронаутика** (дат. -ци), **астрономија**, **астронавигација**, **астрофизика**, **астрологија**, **астролошки**; **аудио и видео уређаји**; **аудио-визуелни**; **ауто и мото трке**; **ауто-стоп**, **ауто-стопер**, **ауто-стоперка**; **Афроамериканац**; **афроамерички** (антрополошки тип); **афрокубанац**, **афрокубански**; **афро-фризура**; **ацетил-салицидна киселина**, **ацетил-целулоза**; **баба** (тур., титула или епитет за старије људе): **Али-баба**, **Али-бабе** итд.; **бабад(ј)евојка**; **баба-кан** (краљев отац); **бај-бај** (поздрав међу младима); **бајракли џамија** (уопште); **Бајракли џамија** (у Београду), конкр. богомоља одн. грађевина; **бајт**; килобајт, мегабајт, гигабајт; **бал**; **кромпир-бал** (подр., лоше организован б.); **балет-мајстор**; **банциџампинг**; **бар-код**, **бар-код скенер**; **барокомора**, **барометар**, **барометрија**, **барометромограф**, **баротерапија**; **беби-**: **беби-комплет**, **беби-лежачка**; **беби-биф**; **беби-бум**; **беби-дол** (енгл. врста женског веша); **бебиситер**, **бебиситерка**; **беби-фејс**; **Бе-дур**; **безбрад**, **безбрачан**; **безљудан**, -дна; **бе-мол**. Међу овим одредницама има оних потребних и фреквентних, али има и оних које можемо сматрати непотребним.

2.5. Нове одреднице које се тичу морфолошких недоумица

Овде сврставамо све нове одреднице које се, мислимо, доносе због проблематичних облика у неким морфолошким категоријама, мада такав правописни одељак не постоји: **акомодирати**; **акробатика**, дат. -ци; **акробаткиња**; **аксиом**, м. **аксиома**, ж.; **аксиоматика**, **аксиолошки**; **активист(а)**, мн. -сти; **акумулирати** и **акумулисати**; **акцентовати**; **акцентирати** и **акцентовати**; **албанизовати**; **амбасадорка**, -ки; **анали** (само у мн.); **англист(а)**, мн. -сти; **анималист(а)**, мн. -сти; **антагонист(а)**, мн. -сти; **антре**, -еа; **апологет**, -а, мн. -ти, **апологета**, -е, мн. -те; **арабистика**, дат. -ци, **арабистички**; **ареа**, **арее-ареи**, мн. **арее-ареа-ареама**; **асимилација**, **асимилирати** и **асимиловати**; **аскета**, **аскетски**; **атлетичарка**, дат. -ки, ген. мн. -ки; **аутомобилист(а)**, мн. -ти; **афериш**, вок. **аферишу**, INSTR. -ем; **афористичарка**, дат. -ки, ген. мн. -ки; **багерист(а)**, мн. -сти; **бајпас**, мн. **бајпаси-бајпаса** итд.; **баканџа**, ген. мн. **баканџи** и **баканџа**; **баклава**, ген. мн. **баклава**; **балетанка**, дат. -ки, ген. мн. ки; **балистика**, дат. -ци; **барбика**, дат. -ки, **барбикин**; **барџа**, ген. мн. **барџа** и **барџи**; **белогардист(а)**, ек., ијек. **бјелогардист(а)** **белоперка**, дат. -ки (ек.), ијек. **бјелоперка**.

Посебно се, међу овим одредницама, бројем издвајају оне које се тичу дублетизма -ист/-иста, датива од именица на -ка/-га/-ха, конкуренције суфикса -ирати/-овати код глагола, као и односа женских и мушких облика и др.

2.6. Нове одреднице у транскрипцији

У правописни речник *Правописа* 2010. унете су транскрипционе вредности за сваки глас понаособ за језике чијој је транскрипцији посвећена посебна пажња (француски, скандинавски, енглески). Нашли смо: **а** дан. и норв.; **а** енгл. нагл. кратки слог; **а** енгл. нагл. дуги слог; **а** енгл. ненагл. слог; **а** ферјарско; **а** франц.; **ај** енгл.; **ај** исл.; **ај** франц.; **ај** сканд.; **ал** енгл.; **ан** и **ам** франц.; **ар** енгл. нагл. дуги слог; **ар** енгл. ненагл. слог; **ау** енгл. нагл. слог; **ау** исл.; **б** грч.

Посебно су читави оними навођени за поједине језике: из француског (37): *Абвил, Авен, Ајен, Алекси, Алес, Алп д'Уез, Амбрем, Амбрен, Анверс, Анвил, Андри, Анел, Анже, Аније, Анри, Антили, Ануј, Ањес, Арамис, Арас, Аргис, Аржантеј, Арженс, Аркеј, Арс, Астерикс, Бајон, Баладир, Барбес, Бедус, Бе ле Бен, Бен Нороа, Бене, Беноа, Бернис, Бертран, Бертри*; из скандинавских (5): *Аксел, Анкер, Барди (исл.), Берг, Берман (швед.)*; из енглеског (4): *Ајакока, Андајк, Банјан, Бернстајн*; из руског (1): *Бернштајн*.

3. Одреднице које су измењене

Овде смо сврстали све одреднице чији је текст измењен (1) брисањем дела старог текста, (2) додавањем новог текста, али има и оних које смо означили као посебне случајеве.

3.1. Брисање дела текста

Подвучени делови текста из *Правописа 2002.* не стоје под следећим одредницама у *Правопису 2010*: *Африка*: (*необ. Афричанин, афричанка*); *баксуз*, (*необ. бахсуз*); *Балкан експрес*, *в. експрес*; *Банаћанка*: *банаћанка* (*народно коло*), *дат. -ки и -ци*; *баскетбол* (*баскет-бол*), *боље кошарка*; *Бачванка*: *бачванка* (*народно коло*), *дат. -ки и -ци*. Као што се види, ишло се ка уклањању непотребних дублетизама код лексема на суфикс *-ка* без значења женске особе. Склоњени су и неки необични, архаични облици.

3.2. Одстрањивање кроатизама

Под одредницама *Авељ*, *амин*, *Аристарх*, *аристократија*, *Атина*, *аутократија*, *Балканско полуострво*, *баханалије*, *берза* избрисани су одговарајући хрватски облици (тј. облици „хрватскокрпског стандарда“, по терминологији из *Правописа 1993*).

3.3. Објашњење (прецизирање) значења

У осам одредница нашли смо прецизирање значења (у примерима подвучено), углавном парентетичко, тамо где назив одреднице није довољно прозиран. Тај поступак је уобичајен и при разликовању примене правописног правила у зависности од значења лексеме (нпр. *базен/басен*): *Албанија*: *Албанци* (*њени житељи и савремено етнонац. име у српском језику*) ... *и самоназив Шиптари*; *ами 8* (*серијски производ*) *и Ами 8* (*зашт. модел патент*); *антедатирали* (*стављати ранији датум...*); *апсциса*, *мат.*, ...; *Ба* (*име места*); *башки*; *базен* (*резервоар за воду и геогр. и сл.*); *басен* (*геол.*); *бакарноцрвен* (*тамноцрвен као бакар*), *Батина* (*геогр.*).

У неколико примера промењени су квалификатори. У примеру *аријевац* додато је (*необ. аријац*), чиме се већа нормативна предност даје првонаведеном облику. Слично је и у примерима: *афекат* *и афект* → *афекат* *и* (*обичније*) *афект* (мада не знамо је ли ту та предност оправдана и колико је *афект* заиста „обичније“ него *афекат*).

4. Нови примери у речнику

У ову групу примера спадају нови примери, уз постојеће одреднице, негде граматичког типа, негде у виду творенице, а негде као језички савет. Подвукли смо их: *Албанија*: *Албанка* (*-ки*); *алергија*: *алерголошки тест* (*боље него алерго-тест*); *алка*: *ген. мн. алки*; *амфитеатар*, *-тра*, *мн. -три*, *-тара*; *АПВ*, *скраћ.*; *читање „а-пе-ве“*; *апотекарка*, *дат. -ки*, *ген. мн. -ки*; *арабист(а)*, *мн. -сти*, *арабисткиња*; *арбитар*, *арбитраран*; *архипелаг*, *архипелашки*; *атеизам*, *атеист(а)...*; *атеље*, *атељеа-атељеу*, *мн. атељеи-атељеа*; *Аустроугарска царевина* → *Аустроугарска монархија*; *аутоке-*

фалан, -лна, *аутокефалност*; **багрем**: ... *багремак, багремар, багремовина*; **бајка**: ... *бајковит, бајковитост, INSTR. оићу, уз одредбу и -ости*; **баксуз**, баксузан, баксузирати, баксузлук, баксуски; *бактериологија, бактериолошки, бактериоскопија, бактериотерапија*; **Бангкок**, бангкочки (не банкошки ни бангошки); **бантам категорија** (краће бантам); *барака* (дат. -ци), **барачица** и **баракица**; **Баск** ... (не Баскијац, Баскијци); **Батина**: ... битка код Батина, али Батинска битка; **бацил** ... *бацилофобија*; **Бачка Паланка**, *бачкопаланачки*; **Бачка Топола**, *бачкотополски*; **бегати**: ... *бегуничин; бедуин, бедуински*; **белети** (ек. постајати бео), *белим, белео-белела, бељен, бељење (не белење)*, уп. белити; **белити** (чинити белим), *белим, бељен, бељење (не белење)*; *белешка, дат. -ци*; **бело-**: ... *белогрлас*; беомал, скраћ. беочински малтер; **берибери** (*бериберија* итд.); **Берлински конгрес**, али конгрес у Берлину; **Бермуде** ... Бермудски троугао. Код одреднице бело- додат је пример белогрлас. Вероватно је испуштено -т.

5. Промене правописних правила

Посебну групу чине одреднице, односно речи код којих је дошло до промене правописних правила. У левој колони стоји почетна реч одреднице (условно, лема), а у десној опис измене правописног правила.¹²

АБЦ течај	<i>не дозвољава се писање са цртицом</i>
Авганистан	<i>недостаје „обичније (у срп.) него Афганистан итд.“</i>
авио-	<i>увек са цртицом</i>
агро-	<i>више примера: „агробизнис, агробиологија, агробиотехнолог, агроклиматологија, агрокомплекс, агротехничар, агроминимум, агротехничар“¹³, агрохемија“</i>

¹² У левој колони табеле налази се нова/измењена одредница, а у десној опис промене (скраћенице су углавном прозирне, можда треба напоменути да *пр.* значи 'измењене јер је измењено правописно правило', са ознаком *тр.* тичу се транскрипције и сл.). Целу одредницу преносили смо само ако је она нова (ту смо поштовали и техничке маркере: **болд** и сл.). Све остале измене бележили смо подвлачењем, уместо да преписујемо целу одредницу. У одредницама с транскрипцијом недостају, једноставности ради, изворни облици (наведен је само језик порекла). Три тачке (...) означавају испуштени део одреднице (где се он може занемарити). У овај додаток – грађу – нису ушле техничке (типграфске и сл.) измене у правописним речницима, као ни пропусти које смо помињали у раду.

¹³ Поновљено, два пута се наводи пример *агротехничар*.

аеро-	„(а) спојено: аеробик, аеродром, аерогеографија, аеродинамика, аеродинамичан, аеродуктор, аерокар; (б) са цртицом: аеро-бомба, аеро-клуб, аеро-линија, аеро-механичка, аеро-митинг, аеро-навигација, аеро-наутика, аеро-наутичар, аеро-транспорт, аеро-загађење, аеро-електрана итд., т. 84“, у П 2002 писање је зависило од степена сраслости
алфа зраци	не дозвољава се писање са цртицом
а-мол	мало слово
Англоамериканци : Англо-Американци	незнатна измена формулације (већа предност спојеном писању)
англоамерички	англоамерички и англо-амерички, према значењу
антена: радио-антена	спојено
анти-	нови пример „антидепресив“
антихрист	у свим значењима мало слово
антропо-	нови пример „антропоцентризам“
астраган крзно	П 2002: „астрахан“
аудио-	„(а) спојено: аудиометар, аудиометрија; (б) са цртицом: аудио-уређај, аудио-запис, аудио-снимак, аудио-касета, аудио-техника, аудио-визуелан“
Аустроугарска	само спојено
ауто⁻¹	„аутобиографија, аутобиографски, аутогол, аутограф, аутокефалност, аутокоментар, аутокритичан, аутопилот, аутопортрет, аутороферат, аутоопсервација, аутосугестија, аутохипноза, аутоцензура“
ауто⁻²	„(а) спојено: аутодром, аутомобил, аутострада
	„(б) са цртицом: ауто-електричар, -лакирер, -лимар, -механичар, -тапетар, -гума, -купон, -камп, -кућа, -салон, -парк, -цистерна, -опрема, -нијаца, -трговац, -дилер, -превоз, -превозник, -такси, -транспорт, -пут, -цеста, -рели, -такмичење, -трка, -спорт, -стоп, -стопер, -дилер, -мафија, -бомба“

<i>ауто</i> ⁻²	„(удвојени форманти): ауто-мото друштво, ауто-мото клуб, ауто-мото трке, ауто-мото спорт“
<i>ауто-пут</i>	П 2002: спојено
<i>Афроазијци</i>	увек спојено
<i>баба</i>	у споју с именом – увек одвојено
<i>базука, -ки</i>	избрисано: „ређе -ци“
<i>балзам и балсам</i>	П 2002 упућује на балсам
<i>балкански ратови</i>	П 2002: Балкански рат
<i>барјактар</i>	„а загна се Милош Барјактаре, саранише Милић Барјактара“, велико слово
<i>бата</i>	у споју с именом – увек одвојено ¹⁴
<i>баишчаришија / Баишчаришија</i>	не дозвољава се писање са цртицом
<i>Бгд</i>	не дозвољава се писање с тачком
<i>Бе-витамин</i>	П 2002: бе-витамин или Б-витамин
<i>берета пиштољ</i>	не дозвољава се писање са цртицом
<i>бесеже, -еа</i>	П 2002: и „бе-се-же“

6. Избачене, издвојене и преформулисане одреднице¹⁴

Тек неколико одредница, само четири, из *Правописа* 2002. није нашло места у новом правописном речнику. То су: *арго-супа*, *архаизам*, *-зма*, *мн. -зми*, *-зама*; *бажђење*, *Безборотков*. Први пример је вероватно сматран за застарео. Но, реч *архаизам* спада у велику групу лексема са суфиксом *-изам*, која је и те како задржана у новом правописном речнику, па није јасно зашто само *архаизам* изостаје. Избачено је *бажђење*, а остао имперфекат *бажђах*. То је требало уједначити. Редакторима правописног речника може се замерити што нису поставили сасвим јасан критеријум за статус одреднице у речнику. Нас изненађује зашто су наведене речи, мада заиста необичне, избачене из речника када су на њихово место дошле речи попут *беочужих/биочужих*, *батокљун* и сл., можда још непотребније и необичније.

Следеће одреднице издвојене су у посебну одредницу, од једне одреднице направљене су две, тамо где су у *Правопису* 2002. биле или преобимне или преоптерећене: *ада* → *Ада Циганлија*; *адресант* → *адресат*; *акропољ* →

¹⁴ Примећујемо недоследност: уз одредницу *баба* стајали су примери генитива *баба Јулке* и *бабе Јулке*, а одредницу *бата* стоји само генитив *бата Стеве*.

Акропољ; акценат → *акцентологија; анти-* → *Анти-Диринг; апсолутан* ... → *апсолутисткиња; Атлант* → *Атлантски пакт; афричко-азијски* → *афроазијски; Ахил* → *Ахилова пета; бег* → *бегати; Правопис 2002.* има *амал(ин) и хамал(ин)*; а *Правопис 2010.* има: *амал и хамал, али и амалин и хамалин.* Остаје нејасно зашто су урађене измене у два случаја: *апсолутисткиња* и *афроазијски.*

У једном типу доследно је замењена формулација правила. Код дублетних облика инструментала именица женског рода на -Ø уместо ранијег „-ошћу, ређе и -ости“ стоји „-ошћу, уз одредбу и -ости“. Мислимо да је ова промена у корист прецизности језика лингвистике. Уп. одреднице: *актуелан, акустичност, алав, амбивалентан, амбиција, бајка, бангав, бегучан, безбедан, бенигни, бесвест.*¹⁵ На два места (*баксуз – бактати, Бернштајн – Берт*) у *Правопису 2010.* поправљен је азбучни ред.

7. Акценатски и дијакритички знаци

У речнику *Правописа 2002.* (као и ранијег П 1993) генитив множине са сугласничком групом која се не разбија имао је генитивни знак (^) ако се завршава на *a*. Тиме се тај падеж разликовао од ном. јд. Међутим, у *Правопису 2010.* циркумфлекс је доследно уклоњен из свих таквих положаја (в. *агенс, акорд, ансамбл, Баск*). С друге стране, редовно је обележена дужина (а не генитивни знак, како се препоручује у т. 176 *Правописа 2010*) на генитивима множине на -и (*авијатичаркѝ, Алѝ* и сл.) у одредницама: *авијација, агроном, ада, актовка, алга, Андалузија, атлетичарка.*¹⁶

Слично као са генитивним знаком поступило се и са другим дијакритичким (акценатским) знацима. Где су они у *Правопису 2002.* обележени и сувисли (*Бања Лука : Бањалука, бѐг : бѐг*), нестали су у *Правопису 2010.* (!), док су на неким другим речима, сасвим без разлога, постављени: нерелевантни су у *бѐс : бијес, бесвѐст* (без главног акцента). Велика недоследност појавила се и у акцентованим шпанским речима. У *Правопису 2010.* недостају, у односу на *Правопис 2002,* акути на *Alvárez, Alcazar, Asuncion* (ум. изворног шпанског *Alvárez, Alcázar, Asunción*), али тај акценат остаје у *Andalucía!*

8. Техничке грешке и недоследности

У три примера недостају интерпункцијски знаци или стоје погрешни: 1. *аксиом, м. аксиома, ж.; аксиоматика, аксиолошки;* 2. *апстинент: апстиненција, апстинирати;* 3. *баптист(а), мн. -сти, баптисткиња.* На два места на-

¹⁵ То је, ипак, испуштено уз *алармантност* s. v. *аларм.*

¹⁶ Ипак, и тај принцип повремено заказује, па имамо: *афористичарка, дат. -ки, ген. мн. -ки,* а на свим другим местима стоји „-кѝ“.

шли смо поновљену одредницу: *Аљехин* и *Бачка Паланка*. Ова друга се, чак, налази на различитим местима у азбучном реду. Доста често недоследно се у *Правопису* 2010. спроводи одређивање припадности одр. граматичкој или сличној категорији. Тако се, рецимо, квалификатори *ек./ијек.* негде наводе иза речи коју одређују, негде испред, негде у загради – све без правила. Уп. три илустративне сукцесивне одреднице: *белогардејац, -јца, ијек. бјелогардејац; белогардист(а), ек., ијек. бјелогардист(а); белодано (ек.), ијек. бјелодано, прил.* Сличан проблем постоји и са квалификатором *м./ж.*

9. Закључак

1. *Правопис* Матице српске 1993. појавио се у незгодном тренутку, околности су биле неповољне, али се тиме не могу правдати грешке, превиди и непрецизности које смо пронашли у **Речнику уз правопис**. Део тих пропуста исправљен је у трећем допуњеном издању из 2002. године. Било какво оспоривање измењеног и допуњеног издања *Правописа српскога језика* (2010) нанело би више штета него користи.¹⁷

2. *Правопис* 2010. и његов **Речник уз правопис** бољи је од *Правописа* 1993. и његовог допуњеног издања из 2002. године. Заправо, видан је помак и у погледу квантитета и у погледу квалитета. Има и промена које су нејасне и непотребне. Већина промена је оправдана, без обзира на то да ли се односи на нове одреднице, измењене одреднице или нове примере. Одреднице које су промењене због промене правописних правила није нужно коментарисати.

3. Ипак, **Речник уз правопис** мора бити доследан, с јасним системом, мора проћи озбиљну лектуру и коректуру и морају се отклонити неспорни превиди. Нејасно је како се неке одреднице појављују по два пута и како није поштован азбучни ред.

4. Мора се урадити и школско издање, с неупоредиво мањим правописним речником и настојати да оно „уђе у школе“. Школско издање *Правописа* и одговарајући речник насушна су образовна и школска потреба.

5. Сви други ортографски приручници и правописни речници морају се ускладити са *Правописом српскога језика* (2010) и његовим **Речником уз правопис**. Правопис је норма, па не можемо имати различита решења, ни у појединостима.

¹⁷ „Измењено и допуњено издање *Правописа српског језика* Матице српске (2010) примењиваће се у школској пракси од 1. септембра 2011. године. Измењена и допуњена верзија *Правописа српскога језика* Матице српске (2010) не захтева неку нову препоруку или одобрење за увођење у институције. Реч је о континуитету који омогућава институцијама да оне јавно и саме стану уз измењено и допуњено издање већ одобреног *Правописа*“ (Саопштење Одбора од 4. априла 2011).

ЛИТЕРАТУРА

- Белић 1923** [²1930, ³1950]: Александар Белић, *Правопис српскохрватског књижевног језика*, Београд.
- Брборић 2004**: Вељко Брборић, *Правопис српског језика у наставној пракси*, Београд.
- Брборић 2008**: Вељко Брборић, „Српски правопис у двадесетом веку“, *Зборник Матице српске за славистику* 73, 43–55.
- Брборић 2011**: Вељко Брборић, *Правопис и школа*, Београд.
- Дешић 2004** [¹1994]: Милорад Дешић, *Правопис српског језика*. Приручник за школе. Земун.
- Ивић 1998**: Павле Ивић, „Из прошлости српског правописа“ у: *К новој писмености*, Београд.
- Ивић и др. 2004**: Павле Ивић, Иван Клајн, Митар Пешикан, Бранислав Брборић, *Српски језички приручник*. Београд.
- Правопис 1960**: *Правопис српскохрватскога књижевног језика*, Матица српска – Матица хрватска, Нови Сад – Загреб.
- Пешикан 1996**: Митар Пешикан „Правописна норма“, у: *Српски језик на крају века*, Београд, 171–179.
- Правопис 1993**: *Правопис српскога језика*, I. *Правила и њихови односи*, II. *Речник уз правопис*, Нови Сад.
- Правопис 2002**: *Правопис српскога језика*, I. *Правила и њихови односи*, II. *Речник уз правопис* (треће допуњено издање), Нови Сад.
- Правопис 2010**: *Правопис српскога језика* (измењено и допуњено издање), Нови Сад.
- Списи 2004**: *Списи Одбора за стандардизацију српског језика*, Београд.
- Шипка 2010**: Милан Шипка, *Правописни речник српског језика са правописно-граматичким саветником*, Нови Сад.

Veljko Ž. Brborić

ORTHOGRAPHIC DICTIONARIES IN THE MATICA SRPSKA ORTHOGRAPHIC MANUALS – THE (IL)LEGITIMACY OF REVISIONS

Summary

The paper gives a comparison of orthographic dictionaries in the Matica Srpska **orthographic manuals**. The 2010 *Matica Srpska Serbian Orthographic Manual* also brought certain changes in the orthographic dictionary with regard to the 1993 *Matica Srpska Serbian Orthographic Manual*. Thus the 2010 *Orthographic Manual* was added some new entries, some were edited out, and some were altered (shortened, expanded or rephrased).

Драгана Д. ВЕЉКОВИЋ СТАНКОВИЋ*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

О ПРАГМАТИЧКОМ ПРИСТУПУ НАСТАВИ СРПСКОГ ЈЕЗИКА У СРЕДЊОЈ ШКОЛИ НА ПРИМЕРУ ПРОШИРИВАЊА ЗНАЊА О ЗНАЧЕЊУ И УПОТРЕБИ ПРИЛОГА

У раду је представљен методички приступ проширивању знања о прилозима у средњој школи. На примерима некритичког преузимања прагматичких англицизама (прил. *дефинитивно*, *апсолутно* и сл.), њиховог неконтролисаног ширења и непримерене употребе (у духу помодног, често употребљаваног израза „... шта год то значило“) указано је на опасност коју носи небрига за избор речи, садржај и реализована значења исказа. Такође је истакнут значај увођења елемената прагматике у наставу српског језика, и то применом методичког модела којим се, место дескрипције и прескрипције, примат даје развијању језичког осећања и комуникативне компетенције путем анализе већег броја примера (преузетих из колоквијалног језика, језика медија, књижевних дела и др.) и утврђивања прагматичких значења адверба.

Кључне речи: настава српског језика, прагматика, прилози.

1. Прагматика нуди разнолике могућности за интегрисање постигнућа ове науке у наставу српског језика као матерњег. Изучавање језика у употреби и посматрање начина коришћења језичких средстава, примерице, праћење семантичког и прагматичког значења појединих врста речи и у оквиру њих ужих семантичких класа подразумева учење језика на „живим“, тј. комуникативно активним примерима, у контекстима у којима се различита значења појединих лексема препознају као правилно употребљена и уобичајена или, пак, одударна од књижевнојезичке норме и духа српског језика. Чак и када су одступања у идиолекту појединаца производ незнања, језичке некултуре или немара према матерњем језику, треба имати у виду да су ученици, током времена које проводе изван школских клупа, у великој мери изложени колоквијалном језику, да много тога погрешног и непримереног могу чути у свом окружењу и прочитати на веб страницама. У разноврсним комуникативним

---

* draganavs@yahoo.com

ситуацијама они ће чути, а извесно је, и употребити аномалне облике и/или конструкције, обично зато што се знање стечено у школи (лингвистичка компетенција) није уздигло до таквог степена усвојености који се препознаје по аутоматизму узорне и с нормом усаглашене перформансе. Понекад се одступања чине свесно, јер се млад човек либи да искочи из оквира одређеног социолекта. Греша се, дакле, из незнања, због недовољног знања, али и за љубав социјалним узусима, тј. зарад потврђивања припадности субкултурним круговима. Због свега овога тешко је разумети зашто се у настави матерњег језика истрајава искључиво на примерима најчешће преузетим из књижевних дела; од њих се (у уводним деловима часа) полази, а њима се час, по правилу, и завршава (уп. вежбе за проверу степена усвојености знања). Очито је да наставници заборављају на утицај колоквијалног језика, као и на чињеницу да је – с обзиром на начин усвајања матерњег језика, који је такође везан за језик средине у којој се одраста – ученицима разумљивији и блискији комуникативни приступ у настави српског језика. Пошто их системско учење матерњег језика, усвајањем књижевнојезичке норме, припрема за улогу узорних говорника, која подразумева активан утицај на опште побољшање језичке културе, управо комуникативни приступ – у коме се мотивација, између осталог, постиже и указивањем на одступања од норме – одговара захтеву поступности, а он налаже да се као полазишта обраде одабирају познати садржаји и примери блиски ученицима.

1.1. Тежњу према хиперкоректности можемо разумети само као настојање да се недостатак изложености књижевном језику колико-толико надокнади; но, овакав модел, којим се увелико запостављају прагматички аспекти употребе језика, резултира увереношћу ученика да је употреба књижевног језика везана искључиво за школско окружење. Тако знања која се усвајају на часу остају само на једном, нажалост, често споредном и мало коришћеном колосеку.

1.2. У области образовне лингвистике прагматички приступи нису уобичајени, мада је у пракси – на невеликом броју часова – показан успех сличних методичких модела.

Овај рад има практичан значај за наставу; намењен је, пре свега, додатној настави и/или раду лингвистичке секције, најпре зато што је разматрано градиво захтевније, па се не може реализовати током једног часа (мада се сваки методички модел може прилагођавати потребама наставе), а потом и стога што се о овим видовима наставе веома ретко говори, те је методичка литература на коју се наставници могу ослонити оскудна. Методички приступ приширивању знања о прилозима (у средњој школи) осмишљен је као троделна структура: (1) полази се од колоквијалног језика и примера који се свакодневно могу чути или прочитати у дневној штампи. Разматрамо најпре став према језику оличен у паразитском, семантички празном исказу „шта год то значило“, (2) потом се на примерима из различитих извора и функционалних стилова утврђује некритичко и за српски језик неприхватљиво ширење прагматичког значења у последње време веома популарног и фреквентног прилога *дефинитивно*, (3) у завршном делу, као контраст неправилној и

неумереној употреби прилога *дефинитивно*, разматрају се прагматичка значења и примерено коришћење најфреквентнијих апроксимативних прилога.

У раду смо користили примере преузете из електронског Корпуса савременог српског језика ПМФ¹ проф. др Душка Витаса, а такође и примере из дневне штампе, тв емисија, интернет четова, колоквијалног језика, писмених задатака ученика, као и из наших великих описних речника (Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ [РСАНУ], Речника српскохрватског књижевног језика Матице српске [РМС]) и једнотомног Речника српског језика Матице српске (РСЈ).

2. Мада је питање адекватности и применљивости прагматичких приступа у настави матерњег језика већ разматрано из методичког угла (уп. Вељковић Станковић 2010), овде ћемо укратко подсетити на разлоге који потврђују ефикасност модела ослоњених на функционално спајање образовне лингвистике и прагматике.

Приликом реализације оваквих методичких модела користи се експонативна улога контекста, а указивање на нормативне екскурсе погодује јачању мотивације, док инсистирање на једноликој и доследној примени искључиво правилних примера, без увођења функционалног контраста погрешно – правилно, оставља у сенци огроман број разноликих одступања од норме и сваковрсних грешака које се, непримећене и негативно необележене, лакше задржавају и дуже опиру корекцији. Прагматички приступ је нешто сложенији, али и занимљивији, а грешке се користе као изворишта проблемских ситуација и као интелектуални подстицај: Да ли размишљамо о казаном? Употребљавамо ли речи на адекватан начин? Због чега су нека огрешења о норму толико распрострањена? Како их разумети и отклонити? итд.

3. У последње време све се чешће може чути, у различите исказе уметнут, израз „шта год то значило“. На интернету је, у оквиру једног блага, недавно отворена тема „Шта год то значи, данас је Дан жена“ (<http://www.blogovnik.com>, 08. 03. 2012. год.), а такође се рекламира роман Дејвида Бедла *Љубав, шта год то значило* (Бедл 2004). Када се упореде наслов превода и наслов оригинала (*Whatever Love Means*), јасно је да се ради о још једном примеру некритичког преузимања енглеских структура и значења. Ову појаву Т. Прћић назива *синдромом миленијумске бубе* (Прћић 2000: 868–872), а поменути, брзо прихваћени и радо коришћени израз, убраја у *скривене англицизме* (Прћић 2004: 115), чије је прагматичко значење „небитно X“, јарко обојено депрецијацијом и везано за именичку заменицу *шта год*, којом се релативизује фокална реч или, пак, читава реченица на коју се он односи.

3.1. Мада сугерише замагљеност и/или недовољно познавање значења фокалног члана, *шта год то значило* није увек показатељ неразумевања казаног. Понекад је говорниково знање о значењу фокалног израза или речи збиља колебљиво, у неким случајевима се, из пуког конформизма или пак намерно саговорнику препушта да допре до денотативног, а још чешће до асо-

¹ Уз примере ексерпирание из електронског Корпуса савременог српског језика (обележене скраћеницом КССЈ) наводимо све податке (неуједначеног обима) о извору који су у Корпусу дати.

цијативног значења. Но, обично је у питању комуникацијска помодност којом се слушаоцу, између осталог, поред натурене недоумице, ставља до знања да су говорнику познати језички трендови. Немали број примера посведочених у колоквијалном језику, штампи и на интернету ово потврђује:

(1) Толико, елем, о томе, не умем да паметујем превише о „Особеним значама“ управо стога што то јесте моја „најличнија“ књига, шта год то значило (из интервјуа с Теофилом Панчићем, „Четири књиге и још нешто“, www.plastelin.com, 20. јун 2011. год.).

(2) Међународна заједница, шта год то значило, једва чека прилику да се појави неко око чијих би застраивања могла да се хармонизује (*Политика*, 07. 02. 2010. год.; КССЈ).

(3) Газдарица Глорија муштерије очекује поздравом који обећава: „Само данас се плаћа“. Шта год то значило, муштерије се смеју (*Политика*, 14. 10. 2009. год.; КССЈ).

(4) За „подстицање стварања иновација“, шта год то значило, одвојиће два и по милиона евра (*Политика*, 05. 10. 2006. год.; КССЈ).

(5) Званична тема овогодишњег скупа је „Моћ колаборативних иновација“, шта год то значило, али се првог дана и јуче тамо највише говорило о ... економској кризи ... (*Политика*, 25. 1. 2008. год.; КССЈ).

(6) ... одлично се продају и кравате од материјала „који одбија вирус“, шта год то значило (*Политика*, 08. 11. 2009. год.; КССЈ).

(7) Маскоте су дизајниране да буду интерактивне, шта год то значило, и имају своје странице на Твитеру ... (www.rts.rs 21. 5. 2010. год.; КССЈ).

(8) Они кажу да су отворени за госте „високог профила“ – добро звучи, шта год то значило (*Политика*, 31. 3. 2010. год.; КССЈ).

(9) „Дешава се и да саопште из полиције како је пао систем, шта год то значило, па онда сутрадан долазе они који су узели број и имају предност тог дана“, препричава Загорац (*Политика*, 31. 3. 2010. год.; КССЈ).

(10) ... за све су криве карактеристике нашег тржишта, поготову његова деградирана структура“, шта год то значило. У слободном преводу то би могло да значи да је конкуренција на нашем скућеном тржишту веома слаба ... (*Политика*, 11. 10. 2007. год.; КССЈ).

(11) Да би неко постао предузетник, мора бити сналажљив, шта год то значило (www.virtuelninentor.com, 20. 02. 2012. год.).

Упркос својој испразности, овај израз јасно указује на (а) нехај према казаном/написаном, (б) неуважавање саговорника (в) на равнодушност према резултату комуникације (г) небригу према језику, а најпосле и на (д) непоштовање себе, као говорника, па и на неуважавање културних тековина језичке заједнице којој појединац припада.

3.2. Само у изузетним случајевима, када говорник у свом казивању учачва кодни шум (који је сам унео), те осећа потребу да фокални појам приближи саговорнику, јавља се експликативни „додатак на казано“, којим се поништава учинак прагматичког депрецијатора. У претпоследњем (10) примеру говори се о „слободном преводу“ синтагме на коју се односи израз *шта год то значило*, чиме се, уз назначавање немогућности налажења тачног и ваљаног лексичког еквивалента у српском језику, истиче став да је употреба оваквих колоката у нашем језику сувишна, јер својом нејасноћом ометају комуникацију. Тако један лексички амбивитет истовремено зазива други и указује на њега. Парадоксално, немушност се маркира немуштошћу, да би се потом обе покушале неутрализовати.

Ово показује да се израз *шта год то значило* реализује и функцији индикатора нејасности дела исказа или читавог исказа, те да се може разумети и као: „претходно (ис)казано није (довољно) разумљиво“, чиме се отвара мо-

гућност појашњавања информације. Ипак, опција давања објашњења ретко се користи, те се у сличним ситуацијама депрецијаторни израз већином употребљава само као маркер амбигвитета.

3.3. Поред тога, израз *шта год то значило*, у свом окошталом виду, користи се и зарад исказивања презривог, подругљивог и/или ироничног става према некритичком увођењу квазиучених израза (уп. 4, 5: *подстицање стварања иновација, моћ колаборативних иновација*), али и као обележје негативног става према употреби познатих речи и израза које се у датом контексту сматрају претенциознима, неадекватнима, неистинитима и др. (уп. прим. 6, 7, 8, 9: *материјал који одбија вирус, интерактивне маскоте, пад система, гости „високог профила“* и сл.). Понекад депрецијативни израз бива провоциран проценом немогућности прецизнијег именовања и/или одређивања агенса (2); тиме се саговорнику/читаоцу ставља до знања да фокални део исказа, ма колико се чини познатим, поседује и неке варијабилне елементе (и/или елементе неодређености) које треба посебно нагласити (11).

3.4. *Шта год то значило* има најјачи илокутивни ефекат у финалној позицији. У медијалном положају увек се одваја запетама, а његова издвојеност у говору сигнализује се паузама. Примере употребе у иницијалној позицији, мада су теоријски могући, нисмо забележили, што показује да коришћење овог прагматичког депрецијатора захтева антериорност израза на који је усмерен (реч, синтагма или реченица + *шта год то значило*). Јавља се у различитим контекстима, пре свега у усменој комуникацији, док је у писаном језику знак (квази)спонтаности и лежерне колоквијалности.

Од овог израза смо пошли зато што ће ученици у њему најлакше препознати небригу према казаном, па самим тим и равнодушност према томе хоће ли саговорник разумети и на прави начин протумачити оно што је чуо или прочитао. Други разлог је развијање способности ученика за уочавање и формулисање прагматичког значења појединих речи и израза у колоквијалном језику, као и запажање њихове некритичке употребе у усменом и писменом изражавању.

4. Под утицајем површних превода (белетристике, новинских чланака, интервјуа, филмова и др.) многе лексеме забележене у нашим великим описним речницима почињу све чешће да се употребљавају са значењима која имају у страном језику. Тако се прилог *дефинитивно* (енгл. *definitely*) користи и са значењима *засигурно, зацело, извесно* (Прћић 2004: 115); у питању је једна од *садржинских иновација* које „најчешће настају игнорисањем енглеско-српских лажних парова“ (исто, 118). Уобичајено преузимање прагматичких значења из енглеског језика (Андор 2007: 282–288) и њихов сусрет са значењима која иста реч има у српском језику неретко резултирају различитим, понекад двосмисленим семантичким укрштајима:

(12) Човић *дефинитивно* у Звезди (www.b92.net; 15. 03. 2011. год.)

(13) „Кемпински“ *дефинитивно* жели „Југославију“ (www.mojudmor.rs; 10. 01. 2011. год.)

(14) Крв *дефинитивно* није вода? (www.sportske.net; 22. 02. 2011. год.)

(15) Ален и Тифа *дефинитивно* прекинули сарадњу (www.svetplus.com; 12. 02. 2011. год.)

4.1. Разматрање значења прилога *дефинитивно* у наведеним насловима чланака доступних на интернету најбоље је започети поређењем са лексикографским дефиницијама истог адверба у речницима српског језика, као и његових блискозначница *коначно*, *сасвим* и *потпуно*:

РСАНУ: **дефинитивно** прил. *сасвим одређено, коначно, сасвим*. – Државни службеник ... назначиће [у Службеном Листу] ... да ли је дефинитивно ослобођен војне обавезе, или само привремено (Зб. зак. 5, 172). Хтела сам дефинитивно да пресечем са њим све везе и односе (Нуш. 16, 306). Сазнале су, да се Србија прошле ноћи дефинитивно одлучила на рат и на пораз Аустро-Угарске! (ХКА, 79).

РМС: **дефинитивно** прил. *коначно, потпуно*.

РСЈ: **дефинитивно** прил. *сасвим одређено, коначно, сасвим, потпуно*: ~ одлучити, ~ раскинути односе, ~ пропасти.

РСАНУ: **коначно** 1. *потпуно, сасвим, до краја, дефинитивно*. – Мислило се, да се под турским игом чистота вере коначно изгубила (Ост. Т. 2, 351). 2. а. *на крају (крајева), најпосле, напоследку, најзад, напокон*. – Коначно се и то [ларма] смирује (Андрић 3, 109). б. (обично као уводна или уметнута реч) *уосталом, у ствари*. 3. *ограничено, у ограниченом броју*.

РМС: **сасвим** прил. *у пуној мери; потпуно, посве*. – Кад се људско друштво сасвим прилагоди својим обичајима, оно их се упорно држи. *Ђорђ*.

РМС: **потпуно** прил. *у пуној мери, у целини, сасвим*. – Нађе [овце] потпуно на броју како их је оставио. *Срем*.

4.1.1. Почетна запажања тичу се неуклопивости првог од наведених значења прил. *дефинитивно* у контексте примера укључених у лексикографски чланак РСАНУ. Наиме, супституција овог прилога синтагмом *сасвим одређено* (нпр. *Сазнале су, да се Србија прошле ноћи *сасвим одређено* одлучила на рат и на пораз Аустро-Угарске! и сл.) очито није прихватљива, мада се код адверба *дефинитивно* значења одлучности и делиберативности препознају као прагматичка (в. 4.5, 4.6).

4.1.2. У наведеним насловима (12–15) реализована су различита семантичка и прагматичка значења, која ће најлакше бити препозната ако се примени метода супституције. Тако је у првом примеру (12, Човић *дефинитивно* у Звезди) најприхватљивији супституент прилога *дефинитивно* блискозначница *коначно*, и то са прагматичким значењем потврђивања истинитости, јер наслов имплицира да извесно време није било познато хоће ли Небојша Човић преузети на себе реорганизацију кошаркашког клуба Црвена звезда (спајањем са ФМП-ом). У овом случају *дефинитивно* означава потврђивање коначне одлуке и њену непроменљивост (в. 4.4), чиме се укида могућа недоумица, која би се могла крити иза наслова без овог адверба, посебно уколико би била сигнализвана упитником (Човић у Звезди /?/).

4.1.3. Наредни наслов (13) као најважнију информацију такође доноси потврду о истинитости, али у овом случају ниједан од могућих супституената не би био примерен (уп. *„Кемпински“ *коначно/сасвим/потпуно* жели „Југославију“). У овом контексту као одговарајуће алтернанте препознајемо прилоге верификације: *заиста, доиста, збиља, стварно, уистину*, што значи да *дефинитивно* у одређеном језичком окружењу има прагматичко значење верификатора – „X је уистину тачно“. Исто значење овај прилог има и у при-

меру 14 (Крв *дефинитивно/уистину/доиста* није вода?), док је у потоњем наслову примерена супституција прилозима *потпуно* или *сасвим* (Ален и Тифа *дефинитивно/потпуно/сасвим* прекинули сарадњу).

4.2. Следећа два примера истовремено илуструју употребу прилога *дефинитивно* са прагматичким значењем верификације, а такође показују утицај некритичког превода (16), као и непримерен начин коришћења исте лексеме у српском језику (17):

(16) Ох, *дефинитивно* [м. *збиља/заиста*] сам се плашио доктора Бонка ... (Чарлс Мингус, *Беднији од шугавог пса*, Београд: Самиздат Б92, 2003; КССЈ).

(17) Наши су победили, а одговор на питање ко је *дефинитивно* [м. *уистину/заиста/стварно*] бољи обе стране одложиле су за следећи турнир ... (*Политика*, 12. 9. 2000; КССЈ).

4.2.1. Као подврсту верификацијског значења, у колоквијалном језику запажамо коришћење прилога *дефинитивно* у функцији емфатичког потврђивања или оспоравања истиности исказа:

(18) А: Причају да је због радова на крову напукао зид у комшијском стану...

Б: Збиља јесте. Ја сам *дефинитивно* видео. Оштећење није мало. (разг.)

(19) *Дефинитивно* ниси у праву – то је сјајна књига. (разг.)

(20) Представа која ме је шокирала и оставила без даха ... *дефинитивно* [је] једна од најбољих ... (www.forum.krstarica.com; 14. 01. 2011).

(21) Он је *дефинитивно* један од најглупљих људи које је познавао (Душан Недељковић, *Понедељак*, Београд: ВБЗ, 2008; КССЈ).

У наведеним исказима уочава се наглашена персуазивност (*persuasio lat.* наговарање, убеђивање, уверавање). Желећи да читаоца/слушаоца увери у истинитост и ваљаност става који заступа, говорник настоји да реалије представи што убедљивије. Овај тип прагматичке функције неупоредиво је чешћи у неформалном обраћању и колоквијалном језику, мада се може наћи и у језику књижевности (21). У свим случајевима запажамо импликацију: „сасвим је сигурно/будите уверени да је X истинито“, што показује да је значењу верификације придружено настојање да се реализује комуникативна намера усмерена на придобијање поверења саговорника, од кога се очекује да се сложи са изнетим ставом и/или да га усвоји.

4.3. Једно од раширених прагматичких значења прилога *дефинитивно* јесте афирмација:

(22) Хоћете ли ове године ићи на летовање? – *Дефинитивно*, и то у Грчку. (разг.)

(23) Има јефтиних архитеката, али и отпора томе. Зграде морају имати значење. Говорите о контексту? – *Дефинитивно*. Не разумем зграде апстрактно. Оне морају бити део контекста (*Политика*, 03. 5. 2008; КССЈ).

(24) Упитана да ли има шансе да освоји титулу у Риму, осма тенисерка света је казала: „*Дефинитивно*. Прошле недеље сам играла одлично, у Риму напредујем из меча у меч ... (*Политика*, 07. 5. 2009; КССЈ).

4.3.1. Потврђивање садржаја исказа прилогом *дефинитивно* је, по правилу, емфатичко (уп. прим. 18). Када се јавља у функцији афирмације, овај адверб не ограничава се само на пуку замену речце *да* у улози потврдног одговора, већ се афирмативни одговор на властито или туђе питање (изја-

ву) појачава, а овај облик интензификације схвата се у складу са садржајем казаног. Тако потврда прилогом *дефинитивно* добија контекстуалну екстензију; у примеру 23 афирмативна речца подразумева следеће проширење „да + наравно/свакако/разуме се/управо о томе говорим“, а у прим. 24 схвата се на следећи начин: „да + свакако/сигурно/сигурна сам да има (шансе да освојим титулу)“. Овакви одговори треба да увере саговорника да не постоји ни најмања могућност за реализовање супротне опције, па „дефинитивно X“ имплицира категоричко одрицање опозита: „друкчије X не може (ни) бити“.

4.4. Одлучној потврди исказа може бити придружено и значење иререверзибилности. Зато у одломку из дела М. Миланковића (25) не можемо говорити само о појачању афирмације, већ се афирмацији додаје значење непроменљивости (дефинитивно ≈ „јесте, коначно је завршен → стање [на које се односи ова тврдња] X је непроменљиво“):

(25) „Значи и само злато?“

„Дабоме!“

„Дакле, стари сан алхемичара је завршен [?]“.

„Дефинитивно. Један елемент не може се претворити у други, већ само ући у везу са њим ... (Милутин Миланковић, *Кроз царство наука*, Антологија српске књижевности: Учитељски факултет; КССЈ).

(26) Земљу Удро налазимо у Блејковој космологији. То је земља душа *дефинитивно* прогнаних из раја, одбачених милошћу Божјом (*Мостови*: часопис за преводну књижевност Удружења књижевних преводилаца Србије, бр. 111; КССЈ).

(27) Арбитар мора да донесе одлуку у истом тренутку. Одлучивање је, дакле, одмах и *дефинитивно* (*Политика*, 30. 8. 2000; КССЈ).

4.4.1. У следећем примеру (26) уочава се немогућност замене прилозима *сигурно*, *сасвим*, *зацело* и сл., јер се исказ разумева на следећи начин: „То је земља душа *заувек*, *неповратно* прогнаних из раја ...“. Замена прилогом *коначно* могла би унети двосмисленост, пошто бисмо синтагму „коначно прогнати“ могли разумети као „радња X извршена после извесног времена, мада се очекивало да ће бити извршена раније“ (уп. РМС: коначно 2. а. *на крају* (*крајева*), *најпосле*, *напоследку*, *најзад*, *напокон*; нпр. Они су *коначно* отишли. и сл.). Запажамо да се блискозначни прилози *коначно* и *дефинитивно* не могу увек замењивати у истом контексту без промене значења: (а) Они су *коначно* отишли ≠ (б) Они су *дефинитивно* отишли, јер је у првом примеру активна импликатура „очекивало се да ће отићи раније“, док се у другом реченицом имплицира да се они који су отишли свакако неће враћати. У значењима прилога *дефинитивно*, *сасвим* и *потпуно* у српском језику иререверзибилност није доминантна. Та компонента прагматичког значења вероватно се развила контекстуално, појачањем илокутивне снаге прил. **сасвим** у *пуној мери* и **коначно** *потпуно*, *сасвим*, *до краја* → „у потпуности, тако да се промена више не може очекивати“.

4.4.2. Прагматичко значење „без могућности промене X“ присутно је и у исказима типа *Дефинитивно смо одлучили да се преселимо*. и сл., али је очигледно да у њима имамо само придруживање иререверзибилности епистемичком прагматичком значењу. Наиме, такви искази схватају се као својеврсне конклузије до којих се дошло након размишљања и разматрања опција:

уп. Пошто смо поразговарали о свим предностима и манама промене места живљења, дефинитивно смо одлучили да се преселимо.

4.5. У истицању става, мишљења и/или жеље прилогом дефинитивно препознајемо говорникову намеру да саопшти резултат своје спознаје и безостатну склоност према неком/нечему:

(28) Дефинитивно волим кинеску храну. (разг.)

(29) Она дефинитивно жели да упише глуму. (разг.)

(30) Дефинитивно сам убеђена да морамо овде да школујемо младе таленте и да их онда пошаљемо назад у Србију ... (Политика, 11. 12. 2006; КССЈ).

(31) У оркестар сам дошао 1998. Гудачи су велика школа музике. Више од институције! Дефинитивно сам заволео свирање у оркестру (Политика, 10. 12. 2000; КССЈ).

4.6. Од овог прагматичког значења треба разликовати употребу истог адверба са циљем исказивања решености, спремности и одлучности:

(32) Од сутра дефинитивно држим дијету. (разг.)

(33) Дефинитивно треба да се видимо. (разг.)

(34) Погледаћу неке изложбе. Дефинитивно ћу погледати неке изложбе. Ићи ћу у позориште. Овај месец [м. овог месеца] ћу дефинитивно ићи у позориште. Одгледаћу све филмове које нисам гледао на Фесту ... (Политика, 05. 4. 2006; КССЈ).

Уочавање и формулисање прагматичког значења овде се не може увек ослабити на тест супституције, јер би то водило закључку да је у претежном броју случајева дефинитивно заменљиво прилогом свакако, или, пак, сигурно; међутим, у свим сличним примерима приметна је говорникова резолутност, којом се обједињују потврда одлуке и решеност да се она оствари, чиме је и условљено прагматичко значење „безусловно треба учинити X“.

4.7. Преглед прагматичких значења прилога дефинитивно, насталих у српском језику под утицајем енглеског језика, или модификованих употребом у различитим контекстима, представљамо на следећи начин, и то држећи се редоследа којим смо их анализирали:

1. значење прагматичког верификатора („X је уистину тачно“)
- 1.а. емфатичко потврђивање или оспоравање истиности исказа уз наглашену персуазивност („будите уверени да је X истинито“)
2. афирмација („да, друкчије X не може [ни] бити“)
3. иреверзибилност („без могућности промене X“)
4. истицање става, мишљења и/или жеље (дефинитивно + глаголи когниције или гл. афективних стања и осећања: изражена /не/склоност према X јесте резултат спознаје, разматрања опција, закључивања)
5. исказивање решености, спремности и одлучности („безусловно треба учинити X“).

4.8. Као потврда раширености шаролике, често и непримерене употребе прилога дефинитивно могу послужити и примери ексцерпирани из писмених задатака² средњошколаца:

² Наведени примери презети су из писмених задатака ученика вршачке гимназије „Борислав Петров Браца“, рађених током школске 2011/2012. године.

- (35) Породица је дефинитивно домовина срца.
 (36) У тој борби он је дефинитивно остао непобедив.
 (37) Ово је дефинитивно био изузетан доживљај који ћу памтити ...
 (38) Оно што дефинитивно највише мами данашњу омладину је нова технологија којој, мора се признати, мало ко може да одоли.
 (39) Тај први дан у школи ће дефинитивно остати у мом ковчежићу успомена.

Рекло би се да је адвербијална подршка у безмало свим забележеним примерима излишна, а уколико се на њој инсистира, уместо прил. *дефинитивно* примереније је, с обзиром на природу контекста, употребити друге речи и изразе: *нема сумње/несумњиво* (35), *до краја* (36), *свакако/без сумње* (37, 38), *сигурно* (39) или сл.

4.9. Пошто је уочена експанзија интензификацијске функције прил. *дефинитивно*, коју он – у мањој или већој мери – има у већини својих прагматичких значења, добро је скренути пажњу на његово неумесно појачавање адвербима *апсолутно* (РСАНУ: *апсолутно* и *апсолутно* прил. **а. потпуно, сасвим. б. безусловно, несумњиво**) и *потпуно* (в. 4.1):

(40) ... апсолутно дефинитивно и потпуно се слажем са овим постом, по мени је то [прослава матуре] беспотребно бацање пара ... (www.thevampdiaries.niceboard.org; 20. 10. 2010).

(41) Све у свему апсолутно дефинитивно и топло препоручујем куповину овог телефона (www.mobilnisvet.com; 12. 11. 2010).

(42) Дефинитивно, апсолутно да! (www.twitter.com; 14. 11. 2011).

(43) Наравно, апсолутно дефинитивно долазим! (www.facebook.com; 15. 01. 2012).

4.9.1. Наведене интензификације интензификатора еклатантни су примери лошег стила и забрињавајућег непознавања значења употребљених речи. И не само то, они – као и паразитски исказ *шта год то значило* – потврђују нехај према уобличавању мисли језиком, а примери у којима су употребљени белодано показују њихову сувишност. Нема сумње да је истицање потврде, уз наглашенији утицај на саговорника (адресата), могуће исказати и на неупоредиво бољи и ефектнији начин. То није тешко постићи чак ни релативно оскудним речником, зато овакве помодне колокације треба маркирати као непожељно и неприхватљиво одступање од норме.

5. Да се прилог *дефинитивно* у бројним случајевима непотребно употребљава место прилога *чврсто, сасвим, потпуно, посве, сигурно* и прилошких израза *до краја, у целини, у пуној мери* и сл. сведочи и честа употреба прилошких апроксиматора уз овај адверб:

(44) Пошто смо скоро дефинитивно одлучили да овај албум самостално објавимо, морамо и доста уложити у њега (www.alistermetal.net; 10. 02. 2011).

(45) Пигмент се скоро дефинитивно извлачи из косе и она престаје да има икакву боју ... (www.sml.rs; 12. 3. 2011).

(46) Светислав Пешић готово дефинитивно неће предводити Црвену звезду следеће сезоне (www.kosarka.rs; 06. 8. 2009).

5.1. За разлику од употребе *дефинитивно* са циљем оснаживања тврдњи (уп. *Дефинитивно – нисте у праву. Дефинитивно нисам спреман за овај меч.* и сл.), чиме се посебно наглашавају ригидност одлуке, става, мишљења и др.,

прилошки апроксиматори помажу нам да искажемо какву *приближну* вредност, квантитет или квалитет. У том смислу њихова прагматичка значења, на супрот емфатичности и категоричности прил. *дефинитивно*, усмерена су на разнолико оцртавање непрецизности (могућу грешку у процени и сл.), а блискозначни прилози разликују се по степену и по типу апроксимације. У настави матерњег језика на ову диференцијацију требало би указати разматрањем употребе појединих апроксимативних прилога, њихових семантичких и прагматичких значења. Први корак биће упоређивање природе апроксиматора *приближно*, *отприлике* и *око*, коју ћемо разгледати у следећим примерима (47–53):

(47) Штета је сигурно велика, ако није и већа од тога, а то је отприлике четвртина целокупног покретног иметка (Иво Андрић, *Проклета авлија*; КССЈ).

(48) Она [радионица] је заузимала чеони део зграде, отприлике њену петину (Филип Давид, *Судбине*, Београд: Дерета, 1994; КССЈ).

(49) ... подсећало ме је сада на путовање Дунавом пре отприлике осамнаест месеци. Један младић, приближно мојих година, показао ми је са брода место које је назвао Трентон ... (Миланло Пупин, *Са пашњака до научењака*, у: *Антологија српске књижевности*, Учитељски факултет).

(50) Стена се дизала високо изнад воде, неких тридесетак метара, приближно колико и мост над Неретвом. (Милисав Савић, *Младићи из Раике: приповетке*, Београд, Слово љубве, 1977; КССЈ).

(51) Дакле, према овој анализи, кабловско-дистрибутивни систем стићи ће до приближно 1.200.000 домаћинстава у Републици (*Политика*, 12. 9. 2000; КССЈ).

(52) Једне јесени, има од тада око четрнаест година, наишао у хан неки странац (Иво Андрић, *На Дрини ћуприја*, Банепревоз; КССЈ).

(53) Четири године је трајало грађење пруге од 166 километара, на којој је било око стотину мостова и вијадуката, око 130 тунела, и која је државу стала 74 милиона круна (Иво Андрић, *На Дрини ћуприја*, Банепревоз; КССЈ).

5.2. Контексти у којима се у први план истиче квантификација најпогоднији су за упоређивање типова апроксимације ових прилога. Мада, на први поглед, поређење лексикографских дефиниција адверба *приближно* и *отприлике* може водити закључку да се њихова семантичка поља безмало преклапају (РМС: **приближно** прил. *готово*, *замало*, *отприлике*. – И треба рећи да је та борба утолико безочнија уколико су стране странака *приближно* једнаке. *Јос. Б. отприлике* прил. **1.** *слободно оцењено, приближно*. – *Отприлике* половину је казао, половину прећутао. *Сек. 2.* *без тачног усмеравања, насумце*. – *Удри, онако отприлике! Ранк.*), пажљивија анализа примера показује разлике. Наиме, квантитативна процена изражена прилогом *отприлике* је груба, те подразумева знатну премашеност или недомашеност експониране вредности. Те чињенице свесни су и адресат и адресант. Насупрот овој лежерности у оцени, употреба *приближно* сигнализује настојање говорника да приликом одмеравања и процене буде што тачнији; отуда би замена *приближно* прилогом *отприлике* у примерима 50 и 51, супротно намери адресанта, водила приметном повећању непрецизности исказа. Дакле, прагматичко значење прилога *отприлике* могло би се формулисати као „већа подразумевана грешка у процени“, док се *приближно* разумева као „мања подразумевана грешка у процени“, и то уз читу тежњу према тачности (уп. Вељковић Станковић 2011: 57–59).

5.3. С друге стране, када је у питању тип апроксимације, треба уочити сродност прилога *отприлике* и *око*. Код оба прилога тип апроксимације је кружан, међутим, суптилне разлике не могу се заобићи. Потез заокруживања адвербом *отприлике* је знатно шири, слободнији и непрецизнији, док *око* подразумева мање удаљавање од експониране вредности, а понекад и поклапање с њом (уп. Стићи ћемо *око* подне.; импликација → можда мало пре/мало касније, а можда тачно у подне).

5.3.1. Апроксимација прилогом *приближно* је линеарна и по томе је овај прилог сродан прилозима *скоро*, *готово*, *безмало*, *малтене*, *замало*, код којих се такође, као и код прил. *унеколико*, премда у неједнакој мери, запажа значењска компонента недомашености:

(54) Пошто су их венчали сасвим изненада и без љубави, он се, скоро две године, понашао према њој као туђ човек, учтиво ... (Милош Црњански, *Сеобе*, Антологија српске књижевности, Учитељски факултет; КССЈ).

(55) Има томе већ готово шест месеци како се глад изненада и подмукло вратила ... (Владимир Арсенијевић, *Предатор*, Београд: Самиздат, 2008; КССЈ).

(56) ... не жале новац како би довели клуб у сам врх европског фудбала, па су само за ово лето потрошили безмало 130 милиона фунти (www.rts.rs 18. 8. 2010; КССЈ).

(57) Са овим картицама је на банкоматима остварен промет од малтене 98 милиона евра ... (*Политика*, 30. 7. 2001; КССЈ).

(58) Он расуђиваше даље: „Путања Месеца је, замало, тачан круг, а Земља се налази у средишту тога круга (Милутин Миланковић, *Кроз царство наука*, у: *Антологија српске књижевности*, Учитељски факултет; КССЈ).

(59) У новом декору понашање мог оца унеколико се изменило (Данило Киш, *Башта, пепео*, Београд: Службени гласник; КССЈ).

5.4. Прилози употребљени у наведеним примерима деле прагматичко значење „невелика удаљеност од експониране вредности X“. Уз то, када су усмерени на релативизацију квалитета, све поменуће адвербе карактерише импликација којом се каква особина (исказана придевом), или извршење неке радње (исказане глаголом) негира (уп. Спаковали смо *скоро/готово/безмало* све потребне ствари. → ипак, *нису* спаковане све ствари; Он се *готово/скоро* наљутио. → ипак се *није* наљутио, али му *није* било право и сл.).

5.4.1. Уз то, исказима „скоро/готово (да је) X“ саопштава се и додатан податак о нереализованој радњи или начину њеног вршења. Ове конструкције имплицирају „свакако *није* X, мада говорник сматра да би X могао бити (највероватнији) исход (начина) вршења радње Y“:

(60) Намрштила се и посрнула, руком је готово *додирнула* земљу, али се брзо усправила и наставила да хода (разг.).

(61) ... рекао [је] Средоју нека сад изађе он јер га девојка у дворишту чека; послушавши га, стварно се скоро *сударио* са Живком тик пред вратима у полутами ране вечери ... (Александар Тишма, *Употреба човека*, Београд: Нолит, 1977; КССЈ).

(62) Пили [су] тако чај код ђенерала и видели да је зима увелико почела и скоро се *расплакали* (Растко Петровић, *Дипломатски списи*, Београд: Просвета, 1994; КССЈ).

Читајући претходне примере, јасно разазнајемо да се радње исказане глаголима *додирнути*, *сударити се* и *расплакати се* нису реализовале, али је могућност њиховог (из)вршења постављена као позадинска информација о

хипотетичким дешавањима. Очито да се овакви искази употребљавају када говорник/писац, који по правилу има привилегију доброг познавања ситуације коју описује, намерава да саопшти податке и о реализованим и о потенцијалним дешавањима. Информације о нереализованим радњама, у овим случајевима, не сматрају се сувишним, јер представљају опције које су, према мишљењу адресанта, имале добре изгледе да се обистине:

(63) Софка, овамо у постели, готово се обезнани, јер осети да више нема куда, нема наде, спаса (Борисав Станковић, *Нечиста крв*; КССЈ).

(64) Шерон је пребледела и готово се онесвестила (Патриша Хајсмит, *Мале женомрзачке приче*, Београд: Plavi јаћаč group, 2004; КССЈ).

(65) Готово се гласно насмејах. Увек се обрадујем кад правремено предузнем потребан корак (Раде Кузмановић, *Ање, ање*, Београд: Чигоја штампа, 1995; КССЈ).

5.4.2. Нереализоване радње посматрају се и разумевају као највероватнији, али у датим околностима избегнут или, из било којих разлога, неоставрен исход. Стога су искази *скоро/готово X* вишедимензионални; они, поред информације о реалитету, нуде податке о наслућеном модалитету: остварење једне радње сагледава се на позадини друге, неостварене, али претпостављене и представљене као једнако могуће. Ова претпоставка заснована је на казивачевом познавању узрочно-последичних веза исказа „десио се *скоро X*“ и „десио се *X*“, те њено навођење битно мења перцепцију слушаоца/читаоца. На прагматичко значење таквих исказа („десио се *скоро X*“) утиче импликатура „сасвим блиско $X \rightarrow$ дакле, могло је заиста бити *X*“, те овакву употребу прилога *скоро/готово/безмало* можемо сматрати информативно-предиктивном.

5.5. Исти адверби често се употребљавају са циљем релативизације универзалних квантификатора³ (уп. 66, 67):

(66) У међусобном опхођењу они су готово увек узимали неки лак и шаљив тон који је требало да одаје безбрижност и ниподаштавање ... (Иво Андрић, *Травничка хроника*; КССЈ).

(67) Скоро сви експерименти могу да се објасне преко стандардног модела ... (Слободан Мацура, Радић-Перић Јелена, *Атомистика*, Београд: Службени лист СЦГ, 2007; КССЈ).

Овај тип исказа – указивањем на изузетке – оспорава универзалност квантификације, те *готово увек*, *скоро сви* и сл. разумевамо као „ипак *не увек* (али веома често)“, „ипак *не сви* (али већина)“ и сл., чиме се обухват квантификације смањује, а тврдња чини мање ригидном, па отуда и (комуникативно) прихватљивијом.

5.6. Кратка систематизација у завршници проширивања знања о апроксимативним прилозима треба да покаже да је, поред значаја познавања се-

³ Универзални квантификатори се „односе на какве објекте квантификације узете у целини, односно на све елементе извесног објекта квантификације без изузетка, уколико је у питању сложени објекат“ (Пипер 1982: 96), те су овакви искази сродни потпуним, безостатним индукцијама, што их, по природи ствари, чини неодрживима, због чега се потреба за релативизатором јавља као природна; уз то, треба нагласити да су – због своје наглашене ригидности – у комуникацији непожељни (уп. Ти *никад* не слушаш. *Увек* радиш по своме. и сл.).

мантике употребљених речи, важно сазнати више и о њиховим прагматичким потенцијалима. Наиме, (1) апроксимативним прилозима се (на различите начине) варира степен тачности информације, (2) типови апроксимације нису исти и не могу се свести на значење „не (баш) тачно X“ (како сугеришу неки аутори, исп. Садок 1981: 262), (3) бројност апроксимативних прилога у српском језику указује на њихову функционалност, али и на суптилне значењске разлике које се огледају у способности појединих адверба да исказују различите степене апроксимације: (а) највиши степен неодређености карактеристичан је за адвербијални апроксиматор *у неколико* (*у некој мери, донекле, делимично*), (б) нижи степен апроксимације запажа се код прилога *скоро* и *готово*, а (в) најмања удаљеност од претпостављене вредности, па тиме и најнижа апроксимација присутна је код прилога *безмало* и *малтене* (*кад се истиче да мало недостаје па да у пуној мери важи оцена или квалификација која се изриче*).

6. *Уместо закључка*. Будући да се један од основних циљева учења матерњег језика тиче унапређења ваљане и с нормом усаглашене перформансе, која почива на продуктивном споју и паралелном изграђивању граматичке и прагматичке компетенције, овим методичким приступом настојали смо истаћи чињеницу да је сваку проучавану језичку појаву пожељно најпре сагледати из њене делатне перспективе. Ради тога смо примат дали запажању и анализи примера у којима је очито одступање од књижевнојезичке норме. Када су у питању грешке, треба учити на онима које су ученицима у тој мери блиске, а некад и подржане квазиауторитетима (какви се лако препознају у различитим медијима), да језичка нерелегуларност управо стога лакше измиче пажњи. Зато смо, пошавши од прагматичког значења израза *шта год то значило* и коришћења прилога *дефинитивно*, као насумичног адвербијалног интензификатора, који најчешће указује на оскудан речник (уп. *дефинитивно* /ме је/ *одушевио/разочарао/изненадио; дефинитивно* је *омиљен/занимљив/досадан* и сл.), сагласно ужим циљевима, представили применљив приступ проширивању знања о значењу прилога и о могућности нијансирања исказа увођењем различитих адвербијалних апроксиматора. Но, будући да младима увек ваља указивати на то да се речима и исказима не смеју придавати произвољна значења, нити како било говорити и писати (јер се такав немар лако преноси и на начин мишљења), међу амбициозније задатке и дугорочније циљеве, који се тичу методике наставе српског језика, а пре свега ефикасне и занимљиве наставе, издвајамо осавремењавање наставних модела са циљем оспособљавања ученика да познавање семантике и прагматичке функције речи користе у развоју властитих изражајних могућности.

ЛИТЕРАТУРА

Андор 2007: József Andor, *Definitely*, In J. Horvath and M. Nikolov (Eds.) *Empirical studies in English applied linguistics*, 281–292, Pecs: Lingua Franca Csoport.

- Вељковић Станковић 2010:** Драгана Вељковић Станковић, „Прагматика и настава матерњег језика“, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 39/3, 101–112.
- Вељковић Станковић 2011:** Драгана Вељковић Станковић, „Прагматичко значење и употреба апроксимативних прилога и прилошких израза у српском језику“, *Српски језик, књижевност, уметност: Зборник радова са V међународног научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу (29–30. X 2010)*, књига 1: *Књижевни (стандардни) језик и језик књижевности* (ур. Милош Ковачевић), 57–68.
- Грајс 1987:** Н. Р. Grajs, *Logika i razgovor*, u N. Mišćević, M. Potrč (ur.), *Kontekst i značenje*, Rijeka: Izdavački centar Rijeka, 55–67.
- Зиглер 2010:** D. Ziegler, „Running the gauntlet on the approximative debate: A response to recent challenges“, *Journal of Pragmatics* 42, 681–704.
- Ивић 2008:** Milka Ivić, *Lingvistički ogledi*, Beograd: Biblioteka XX vek.
- Пипер 1982:** Предраг Пипер, „О типовима квантификатора у српскохрватском језику“, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 11/2, 93–103.
- Прћић 2000:** Твртко Прћић, „О синдрому миленијумске бубе и језику англосрпском“, *Јужнословенски филолог*, 56/3–4, 867–873.
- Прћић 2004:** Твртко Прћић, „О англицизмима из четири различита али међуповеzana угла“, *Зборник матице српске за филологију и лингвистику*, 47/1–2, 113–129.
- РСМ 1967–1976:** *Речник српскохрватскога књижевног језика*, I–VI, Нови Сад: Матица српска.
- РСАНУ 1959–2010:** *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* (т. 1–18), Београд: САНУ.
- РСЈ 2007:** *Речник српскога језика* (ур. Мирослав Николић), Нови Сад: Матица српска.
- Садок 1981:** J. M. Sadock, *Almost*, (P. Cole ed.), New York: Academis Press, 257–271.

ИЗВОРИ

- Бедл 2004:** Devid Bedl, *Ljubav, šta god to značilo*, Beograd: Narodna knjiga–Alfa.
- Корпус савременог српског језика ПМФ [КССЈ]:** <http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/korpus>
- Остали извори доступни на интернету (и датум ексцерпције):
- www.blogovnik.com (08.03.2012. год.)
- www.plastelin.com (20. јун 2011. год.)
- www.virtuelnimentor.com (20.02.2012. год.)
- www.b92.net (15.03.2011. год.)
- www.mojodmor.es (10.01.2011. год.)
- www.sportske.net (22.02.2011. год.)

www.svetplus.com (12.02.2011. год.)
www.forum.krstarica.com (14.01.2011. год.)
www.thevampdiaries.niceboard.org (20.10.2010. год.)
www.mobilnisvet.com (12.11.2010. год.)
www.twitter.com (14.11.2011. год.)
www.facebook.com (15.01.2012. год.)
www.alistermetal.net (10.02.2011. год.)
www.sml.rs (12.03.2011. год.)
www.kosarka.rs (06.08.2009. год.).

Dragana Veljković Stanković

ON PRAGMATIC APPROACH TO SERBIAN LANGUAGE TEACHING
IN THE SECONDARY SCHOOL: AN EXAMPLE OF ENHANCEMENT KNOWLEDGE
ON MEANING AND USE OF ADVERBS

Summary

This paper presents a methodical approach to enhancement of knowledge on adverbs in the secondary school. On the examples of noncritical accepting of pragmatic anglicisms (adverb *definitivno*, *apsolutno* etc.) and their uncontrolled spread and inadequate usage (in the sense of the common phrase ... “šta god to značilo”) the problem of ill word choice, contents and realized meanings is outlined. Also the stress is put on the significance of introducing pragmatic elements into Serbian language teaching by applying a methodical model which, instead of description and prescription involves the development of language sense and communicative competence by analyzing a greater number of examples (taken over from colloquial language, media, works of literature and so on) and defining different pragmatic meanings of adverbs.

Key words: Serbian language teaching, pragmatics, adverbs

Ничка Б. БЕЧЕВА*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

О НЕКИМ ТЕОРЕТСКИМ И ПРАКТИЧКИМ ПРОБЛЕМИМА
ИЗРАДЕ ТВОРБЕНОГ РЕЧНИКА
(На грађи творбених речника руског и бугарског
творбеног речника¹)

У тексту се анализирају основни принципи који су аутори оба творбена речника приликом њихове израде поштовали. Независно од различитог обима, у оба речника основна лексичка јединица је творбено гнездо, на сличан начин су разврстана слова у сваком гнезду. На његовом врху је немотивисана реч а испод ње, по строгом распореду, дају се изведене речи. Наводе се и неке разлике у наведеним речницима – у одабиру лексичке грађе и у њеној обради.

Кључне речи: творба речи, творбени речник, српски језик, бугарски језик, руски језик

Израда творбеног речника је захтеван посао који би могао да се оствари само после детаљне анализе творбе речи датог језика. Тај речник одражава ниво научних истраживања али, с друге стране, подстиче нова лингвистичка проучавања. Српски језик нема творбеног (дериватолошког) речника,² али је прилика да се у оквиру пројекта Српски језик и његови ресурси, чији су сарадници са Катедре за српски језик са јужнословенским језицима Филолошког факултета у Београду, започне његова израда. Отуда и намера да се,

* nbecheva@abv.bg

¹ А. Н. Тихонов, *Словообразовательный словарь русского языка*, Москва, „Русский язык“, 1985; К. Илиева, С. Карагџова, Г. Михайлова, Й. Пенчев, Е. Тодорова, *Словообразователен речник на съвременния български книжовен език*, София, АИ „М. Дринов“, 1999.

² Додуше, у Новом Саду је започета израда специфичног речника који поред семантике укључује и деривацију, али он није дериватолошки речник какав имају други словенски језици. Исп. Даринка Гортан–Премк, Вера Васић, Љиљана Недељков, *Семантичко-деривациони речник*, Свеска 1: *Човек – делови тела*, Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику, 2003; Даринка Гортан–Премк, Вера Васић, Рајна Драгићевић, *Семантичко-деривациони речник*, Свеска 2: *Човек – унутрашњи органи и ткива, психофизиолошка стања и радње, психофизичке особине, сродство*, Нови Сад, 2006: Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику.

овим освртом на два словенска творбена речника, укаже на проблеме и иницира израда српског речника тог типа.

Приликом израде сваког речника, па и творбеног, битно је одредити његов обим. Ако погледамо руски и бугарски творбени речник, видећемо да се њихов обим знатно разликује – у руском речнику је око 145.000 речи, док је у бугарском око 50.000, тј. око три пута мање. Заједничка особина оба речника је да је одредница не посебна реч, већ творбено гнездо у коме су поређане речи са истим кореном. Тај приступ је веома користан, јер се на тај начин веома добро може приказати „творбена историја“ сваке речи. На врху сваког гнезда је проста (немотивисана) реч која може да буде именица, глагол, придев, број, заменица, прилог или узвик.

Ако се још мало забавимо бројкама, видећемо да у руском речнику има око 12.600 гнезда, док их је у бугарском око два пута мање – око 6.300. Ова неподударност између броја речи и броја гнезда у оба речника најбоље илуструје различити приступ грађи. Бугарски аутори истичу да су у гнезда укључене само речи изведене деривацијом, док су у руском речнику дате и речи творене композицијом, чак и абривијатуре типа *горком – горкомовский*. Иако бугарски аутори наводе да на почетку (врху) гнезда може бити само реч (а не корен) која садржи само једну основу, у речнику као врх гнезда налазимо и скраћеницу *ВУЗ* с дериватом *вузовски*. Иста абривијатура с одговарајућим дериватима у руском речнику је наведена у три гнезда: с врхом *высокий*, односно *учить* и *заведение*, тј. код сваке речи од којих је настала абривијатура.

У предговору бугарског речника се каже да у речнику нису наведене и неке мотивисане речи чија се творба може дефинисати одговарајућим правилом, као што су нпр. глаголске речи изведене суфиксом *-не*. Глаголи несвршеног вида из глаголског пара наводе се само уколико се од њих граде нове речи.

У бугарском речнику творбено гнездо има најмање два члана, тј. као врх гнезда нису дате речи које немају своје деривате. У руском речнику њих је 5.497, то су пре свега речи које су у хомонимским односима типа *ажур*II (наречие), *амброзия*II (растение), *лира*II (денежная единица Италии). У творбени речник не би требало да улази застарела, дијалекатска или жаргонска лексика. Зато чуди да су у бугарском речнику нашле место жаргонска реч *мариз*, дијалекатске *мигдал* и *цџманика*.

Дискутабилно питање у вези са обимом творбеног речника може да буде и да ли и у каквој мери давати све деривате одређене речи. Познато је нпр. да глаголи могу имати велики број деривата, али део њих се налази само у речницима, а скоро никада се не употребљавају, нпр. деривати са два префикса као што су б. *повишише*, *позатиска*, *попреплава*.

Лична имена се наводе у оба речника уколико од њих постоје деривати, нпр.:

б. Буда

будистки
будизъм
будист
будистка

р. Будд(а)

будд(-изм)
будд-ист
буддист-к-а
будд-ист/ск-ий
будд-ист/ск-ий

б. Италија

италијански
италијанец

р. Итал(и-я) [Италиј-а]

италь-ян/(ец)
итальян-к-а I
итальян-ск-ий
итальян-изм
итальян-к-а

На овим примерима се добро види да у бугарском речнику нису дати сви постојећи деривати (*италијанка, италиец, италик* итд.), што би могло бити одлука аутора да скрате обим, али у другим гнездима постоје нпр. *испанка, англичанка*, чак *англичанче*. С друге стране, не постоји гнездо с врхом **Франција**, већ **французин** с дериватима *французки* и *французојка*, а нема много фреквентнијег придева *френски*. Ове и друге недоследности у бугарском речнику опомињу на бројне тешкоће с којим се треба суочити приликом израде творбеног речника.

Други круг проблема везан је за структуру творбеног гнезда. Већ смо навели да је врх гнезда проста (немотивисана) реч. У неким случајевима је тешко одредити да ли је нека реч мотивисана или није. Проблем је у томе да су са тачке гледишта савременог језика неке речи немотивисане иако се могу поделити на форманте. Аутори бугарског речника прихватају став да је нека реч мотивисана само ако се приликом творбене анализе дође не до корена, већ до основинске речи (Ћорић 2008). Тако су нпр. речи као што су *б. влиза, излиза, слиза* немотивисане јер је у бугарском језику *-лиза* корен, а не самостална реч. Вероватно зато су лексеме *другар, дружба, дружен, дружески, дружество, дружи, дружина* наведене као врхови творбених гнезда, тј. сматра се да су немотивисане, јер такође не постоје самосталне речи **друз³, *друж*. С друге стране, реч *дружба* је вишезначна и својим првим значењем је наведена као мотивисана (дериват од глагола *дружи*) а својим другим значењем је дата као немотивисана а основинска реч за лексеме *дружбаши* и *дружбашки*. У руском речнику све те речи су сврстане у гнездо с врхом *друг (товарищ)*.

Сличан је однос и према позајмљеницама. Оне се у речнику наводе само уколико се од њих граде нове речи средствима и правилима одговарајућег језика. Ипак, и у том погледу постоји разлика. Нпр. у бугарском речнику постоје

³ Додуше, у бугарском језику постоји облик *друг* (ср. други), али је тај придев у хомонимном односу са застарелом именицом *друг* (ср. другар, пријатељ) (БТР) и вероватно због застарелости те лексеме аутори речника је нису прихватили за основинску.

два гнезда: с врхом **дебјот** и дериватом *дебјотирам* (није наведен други дериват, придев *дебјотен*); и друго гнездо с врхом **дебјотант** и дериватима *дебјотантски* и *дебјотантка*, док су у руском речнику све те речи у једном гнезду с врхом **дебјотировати** и дериватима *дебјот – дебјотный, дебјотант – дебјотантка* и *пробејотировати*. Није сасвим јасно зашто су се бугарски аутори одлучили за овакво решење, али га налазимо и код других речи као што су *арест, арестант; музика, музикант*, иако се *дебјотант*, односно *арестант, музикант* могу слободно извести од *дебјот (арест, музика)* са суфиксом *-ант*.

Одређивање смера творбе речи такође је дискутабилно питање у науци, а његово решавање је веома битно приликом израде творбеног речника. Ипак се сматра да је изведеница сложенија по смислу и по облику од основинске речи. Понекад дериват има једноставнију структуру од своје основинске речи, нпр. *отчете – отчет; разкажа – разказ*. У оваквим случајевима смер творбе се мора одредити по семантичким критеријумима. Исто правило важи и ако је од две истокоренске речи једна стилски неутрална, а друга – стилски маркирана. Сматра се да је маркирана реч изведена.

У оба речника структура творбеног гнезда има степенаст карактер тако да се сваки дериват налази испод и на одговарајућој удаљености од основинске речи.

б. цел

безцелен
безцелно
цели
цели се
нацели се
прицели се
прицел

р. цель

цел-и-тъ
при-целить
прицел
бес-прицель-н(ый)
бесприцельн-о

На сваком творбеном кораку може бити више деривата, тако да је потребно направити тачан распоред изведеница у сваком гнезду. У оба речника критеријум за то је семантички, тј. деривати најближи по значењу су и просторно најближи основинској речи. У зависности од врсте речи која стоји на врху гнезда, распоред деривата је посебан. Другачији је распоред и у зависности од конкретних особина сваког језика.

б. цар

царски
царев
царизъм
царица
царкиня
царство
царщина
царува
цари

р. царь

цар-ек
цар-иц-а
цар-ев/ич
цар-ев/н-а
цар-изм
цар-ск-ий
цар-ствова-тъ
цар-е-убийца см. убитъII

б. копае

копка
копан
копач
вкопае
докопае
закопае
изкопае
накопае
окопае
обкопае
откопае
покопае
подкопае
прекопае
прокопае
разкопае
скопае
копне

р. копать

копать-ся
коп-ну-ть
копа-ниј-е
коп-к-а
копа-тель
копа-ль/н-ый
копа-тельн-ый
коп-к-ий
в-копать
вс-копать
вы-копать
до-копать
за-копать I
за-копать II
ис-копать
на-копать
на-копаться
...
гроб-**о**-копа-тельн-ый см. гроб
земл-**е**-коп см. земля I

Један од практичких проблема израде творбеног речника могло би бити представљање различитих дублета, као и хомонимних и вишезначних речи. У оба речника дублети се наводе поред основног облика дате речи. У бугарском речнику они се дају у округлим заградама, нпр. б. **жътва** (жетва), **жуми** (жми), **гяурин** (гяур, гявур). Исти принцип се поштује и код деривата, нпр. **дедетив** (детектив) – *дедетивски* (*детективски*). У руском речнику дублети се дају после зареза, нпр. р. **миокард**, миокард(ий); **рицин**, ричин(а), ричин(ус), а деривати од дублета су наведени на посебном реду, нпр.

нейлон

нейлон-**ов**-ый
найлон
найлон-**ов**-ый

У оба речника хомонимни облици су обележени бројчаним индексима. У руском речнику код сваког хомонима постоји и тумачење речи, а творбена гнезда хомонима иду једно за другим, нпр.

ладья I (лад'ј-а) *Лодка*

ладей-**н**-ый I ладейный II см. ладья II

ладья II (лад'ј-а) *Шахмантая фигура*

ладей-**н**-ый II ладейный I см. ладья I

У бугарском речнику творбена гнезда хомонима такође иду једно за другим, али нема објашњења, нпр.

град1

градски
градец
градище

град2

градушка

У творбеном речнику, у принципу, нема тумачења речи, осим у вишенаведеним случајевима када је потребно да се одвоје хомоними. Исти је приступ у руском речнику и што се тиче стилистичких обележја речи, нпр.

город

город-**ищ-е** I *увелич.*
город-**ищ-е** II *Место древнего поселения*

У бугарском речнику нема ни тумачења речи, ни стилистичких маркера.

Што се тиче граматичке информације, у руском речнику се она даје саввим ретко, опет у случајевима када је потребно одвојити идентичне облике који припадају различитим врстама речи, нпр.

арестовать

...

арестова-**ни**(ый) I, прич.
арестованн-**ый** II, суш.
арестованн-**ая**, суш.

...

У бугарском речнику граматичка информација се даје код сваке речи. Испред сваког деривата у речнику се налази индекс, који осим врсте речи обележава и творбени (релацијски) корак, којим је тај дерват створен.

П объл

P2-П облина
P1-П заобли
P3-P1П заоблен
P2-P3P1П заобленост
P1-P1П позаобли

П – придев, P1 – релациони корак, дериват глагол, P2 – релациони корак, дериват именица, P3 – релациони корак, дериват придев.

На тај начин је лако утврдити да је *заобленост* именица-дериват (P2) која је настала од придева-дериват (P3) *заоблен*, он – од глагола-дериват (P1) *заобли*, а све речи – од придева (П) *объл*. Иако на први поглед ова индексација изгледа компликована, она је веома корисна јер свака реч има своју „творбену историју“, а такође је веома погодна приликом машинске обраде текста.

Велика предност руског речника је да су у њему индекси – посебно за деривате и за речи који их немају. Све речи су дате по азбучном реду, наводи

се и број гнезда где се свака реч налази. Овај приступ знатно олакшава коришћење речника.

Наравно, постоји и много других проблема приликом израде творбеног речника. Он је користан приручник који није само још један специјализовани речник у некој националној лексикографији, већ он уопштава досадашња достигнућа и пружа веће могућности за нова истраживања у домену творбе речи. Вредност оваквог речника се може огледати и у компаративним проучавањима, приликом изучавања одговарајућег језика као матерњег и као страног, а такође и у машинској обради текста. Овакв речник је намењен пре свега лингвистима, студентима и ученицима, али је такође користан приручник и за све стручњаке који се баве језиком – професоре у школама, лекторе, уреднике, као и за све који маре за своју језичку културу.

ЛИТЕРАТУРА

- БТР 2001:** Ј. Андрейчин, Ј. Георгиев, Ст. Илиев, Н. Костов, Ив. Леков, Ст. Стойков, Цв. Тодоров, *Български тълковен речник*, Софија: Наука и изкуство.
- Илијева и др. 1999:** К. Илиева, С. Карагьозова, Г. Михайлова, Ђ. Пенчев, Е. Тодорова, *Словообразователен речник на съвременния български книжовен език*, Софија: АИ „М. Дринов“.
- Тихонов 1985:** А. Н. Тихонов, *Словообразовательный словарь русского языка*, Москва: „Русский язык“.
- Ћорић 2008:** Божо Ћорић, *Творба именица у српском језику*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Ћорић 2008:** Божо Ћорић, „Творбено значење и лексикографија“, у: *Словообразуване и лексикологија, Сборник доклади от Десетата междонародна конференция на Комисията по славянско словообразуване*, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, Софија, 302–310.

Nička Večeva

ON CERTAIN THEORETICAL AND PRACTICAL PROBLEMS IN THE COMPILATION OF A DERIVATIONAL DICTIONARY (Based on the material of the Russian and Bulgarian derivational dictionaries)

Summary

The text discusses the basic principles followed by the authors of both derivational dictionaries. Apart from the difference in size, both dictionaries have the derivational nest as the elementary lexical item, and the letters in every nest are sorted in a similar manner. On top of it is the unmotivated word and below it, in strict order, follow the derivatives. We also list some differences in the described dictionaries – in the selection of lexical materials and in their compilation.

Весна Р. КРАЈИШНИК*/Весна Ј. ЛОМПАР*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

КОНЦЕПЦИЈА ОНЛАЈН КУРСА СРПСКОГ КАО СТРАНОГ ЈЕЗИКА

У раду је представљена концепција курса српског као страног језика за одрасле кориснике и учење на даљину. Приказан је садржај курса нивоа А1, подељен по структурним и садржајним целинама. Садржај је распоређен у складу са методиком наставе српског као страног језика, што подразумева усвајање језичког система и језичких вештина.

У раду се даје и опис платформе MOODLE, која је послужила као техничка подршка за реализацију овог програма.

Кључне речи: српски као страни језик, онлајн курс, платформа Мудл, Moodle

1. Онлајн курсеви за учење страних језика

1.1. Учење на даљину представља савремени процес учења заснован на примени информacionих и комуникационих технологија, које све више утичу на данашњу концепцију наставе и приступ учењу. Настава преко интернета нарочито је популарна јер се садржају неког курса може приступити са било ког компјутера, из било ког места, у било које време. Овакви курсеви препоручују се полазницима који из различитих разлога нису у могућности да похађају часове у оквиру учионице. Када су у питању онлајн курсеви страних језика, могуће је организовати их за све нивое знања. Они могу бити и корисна допуна почетницима који неки језик уче и на класичним часовима, у учионици.

1.2. Сви популарни језици данас се могу учити на даљину, али и велики број тзв. „малих“ језика, међу њима и српски језик. Пионири у постављању српског језика преко електронске платформе су аутори са Филозофског факултета у Новом Саду, који су свој уџбенички материјал прилагодили систему учења на даљину и на тај начин приредили курсеве за три нивоа знања.¹

---

* cnrp@fil.bg.ac.rs, lomparvesna@gmail.com

¹О организацији ових курсева било је речи у радовима објављеним у зборнику Српски као страни језик у теорији и пракси II (Суботић/Бјелаковић 2011: 281–287; Бјелаковић/Ајџановић 2011: 289–296; Суботић/Дражић 2011: 297–303).

1.3. Наставни садржај који се користи за учење на даљину може да представља уџбенички материјал прилагођен могућностима које пружа електронска платформа (ово је најчешћи начин креирања садржаја), а може да буде и наменски прављен материјал за овај вид наставе, што је тежи и дуготрајнији процес, али најбоље одговара могућностима електронске манипулације. Наравно, ова два начина могу се и комбиновати. Концепција наставног материјала, његова дистрибуција кроз наставне целине, начин презентације и анимације, као и контрола садржаја зависи од намера и оригиналности аутора, као и од потреба корисника.

1.4. За израду и организовање курса српског као страног језика прилагођеног учењу на даљину нисмо се одлучили зато што сматрамо да је то најбољи начин за савладавање језика (свесни смо свих његових ограничења). Основни наш мотив била је популарност оваквих курсева у свету, као и велики број студената који се, у Центру за српски као страни језик на Филолошком факултету у Београду, распитивао за овакву врсту курса.

1.5. За израду онлајн курса српског као страног језика, изабрали смо платформу Мудл (Moodle)². Предности овог система учили су многи корисници, па се може рећи да је један од најпопуларнијих и најкоришћенијих система отвореног кода за управљање онлајн учењем. Тренутно је регистровано преко 50 милиона корисника у 215 земаља. Мудл је преведен на преко 70 језика, па сваки корисник може да изабере језик на којем жели да се појаве инструкције и задаци.

1.6. До сада је припремљен и обрађен материјал за ниво А1, а у наредном периоду, на исти начин, биће урађени курсеви до нивоа Б2 (према *Задједничком европском референтном оквиру за живе језике*).

2. Садржај и концепција онлајн курса српског као страног језика

2.1. Након завршетка курса, студент стиче језичке компетенције читања, говорења и разумевања за ниво А1, што значи:

- може да прочита и разуме веома једноставне текстове и описе, кратка и једноставна упутства, позната имена, речи, основне фразе;
- може да напише изоловане речи и кратке основне реченице, бројеве и датуме, властито име, националност, адресу и друге личне детаље, кратке и једноставне реченице са везницима *и*, *а*, *али*, *или*;
- може да се упусти у једноставан разговор о себи, људима које зна и стварима око себе, да поставља једноставна питања о блиским темама или о тренутним потребама и да одговара на слична питања, да се служи једноставним реченицама да би описао људе које зна или место где живи (Европски језички портфолио 2003: 20).

² Назив Мудл представља скраћеницу од Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment (о овоме више видети на сајту <http://moodle.org>).

2.2. С обзиром на то да овај ниво знања омогућава врло ограничену језичку компетенцију, лексички корпус је углавном хомоцентричан и исказан кроз основна интересовања говорника у оквиру тематских јединица: лично представљање, простор за живот, свакодневни живот, слободно време, путовање, здравље, храна и пиће, куповина, време (атмосферско и астрономско), језик, изрази за поздрављање.

2.3. Граматички садржај који подржава ову језичку компетенцију такође је врло базичан и подразумева да студент:

- правилно употребљава род, број и падеж именских речи (препознаје основна значења падежа и најфреквентнијих предлошко-падежних конструкција);
- правилно употребљава три основна глаголска облика (презент, перфекат и футур I);
- препознаје основне моделе творбе речи; зна да изведе присвојни придев од личног имена;
- има основна знања о реду речи; зна да употреби енклитике после прве наглашене речи;
- има основна знања о слагању реченичних делова (конгруенција у роду, броју, падежу и лицу);
- зна и правилно употребљава везнике у напоредним односима.

2.4. Целокупни курс за ниво А1 траје 10 недеља и садржи: лекције (осам тематских лекција и једну уводну, везану за писмо³), вежбе на текстовима из лекције (укључујући и е-flash картице и сл.), онлајн консултације са професором (једном недељно), тестове за самооцењивање и припрему за завршни испит⁴ (кроз тестове на градиву из свих лекција). Курс има укупно 72 часа (по 45 минута). Предвиђено је да се недељно обрађује једна лекција. Свака лекција представља једно тематско поље у оквиру којег су исказане три сродне тематске јединице, што омогућава захватање већег броја ситуативних јединица. У оквиру сваке лекције и тематске јединице обрађен је и одговарајући граматички садржај. Предвиђено је да се свака тематска јединица обрађује један дан. Четврти дан је предвиђен за увежбавање наученог кроз систем вежби, док је пети дан предвиђен за консултације са професором. Број нових речи је дозиран по лекцији – до 60 речи, што представља оптимум у процесу учења страног језика (Вучо 1998, Хркаловић 1974).

3. Онлајн курс српског као страног језика преко Мудл платформе

3.1. На почетној страници представљен је садржај курса – различите целине (лекције, вежбе, речник) или активности којима се може приступити (форуми, дискусије, чет, вики). Овако изгледа део насловне стране:

³ За ниво А1 одлучили смо се само за латинично писмо, док се ћирилица уводи од нивоа А2.

⁴ Испит се полаже *in situ*, у Центру за српски као страни језик на Филолошком факултету у Београду (у јануару, јуну или септембру).

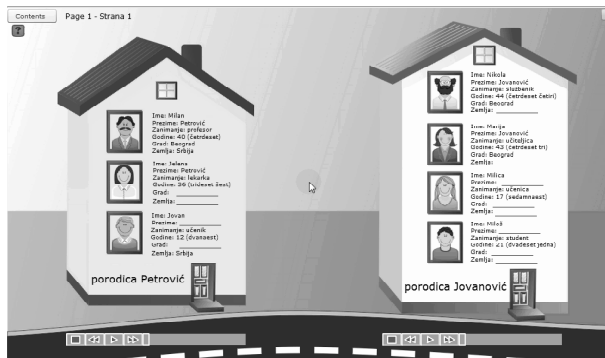
Sedmični pregled

- News forum
- Uvodna lekcija
- Lekcija 1
- Vežba 1

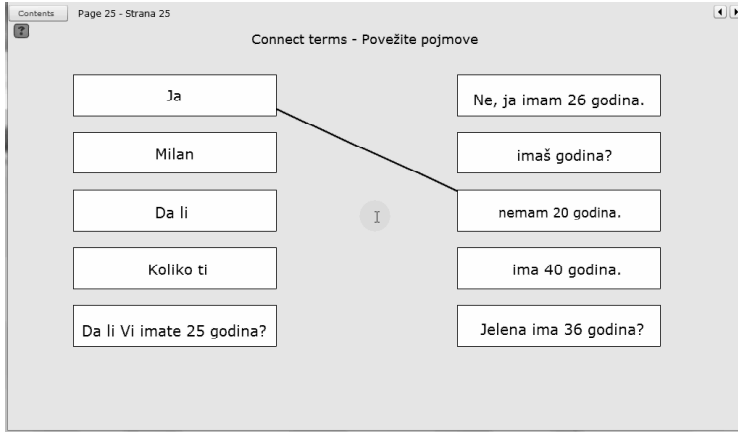
25. februar – 3. mart

- Lekcija 2
- Vežba 2

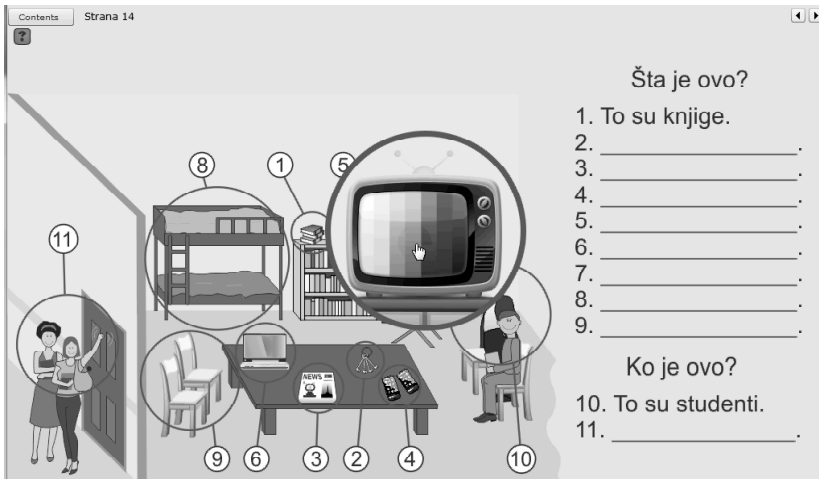
3.2. Лекције су систематизоване тако да наредна лекција подразумева знање из претходне. Међутим, студент се свакој лекцији може враћати неограничен број пута ради подсећања или поновног учења. Свака лекција пропраћена је разноврсним вежбама у вези са основним текстом. У првој лекцији, на пример, текст је врло једноставан, а у исто време студент има могућност да активно учествује у његовом креирању (уписивањем речи у основном облику).

3.2.1. И вежбе уз прву лекцију су једноставне. Једна од репрезентативних јесте повезивање, и то превлачењем (овај тип вежби смо и иначе често користили). Ако је нешто погрешно повезано, не појављује се линија. Тако студент одмах зна тачан одговор. Управо је овакав тип вежби и добар пример прилагођавања језичког материјала српског језика онлајн курсевима, јер је за вежбе са тзв. „чекирањем“ неопходно избећи уписивање више варијаната одговора (а оне настају услед релативно слободног реда речи).

3.2.2. Граматика на овом нивоу може да се увежба уз помоћ детаљнијих илустрација. Пошто су им претходно дата граматичка објашњења (у овом случају за номинатив множине именица сва три рода) студент их примењује на основу онога што је дато на илустрацији, уз могућност увеличавања онога што се не види добро. То је предност у односу на књигу где су илустрације често нејасне.

3.2.3. Граматичка објашњења сведена су на одговарајуће моделе. Те моделе представљали смо шематски, уз минималну употребу термина. На пример, у оквиру објашњења за грађење перфекта, наводи се само термин који именује дати глаголски облик, а не користе се стручна граматичка објашњења (енклитички облик помоћног глагола *јесам*, радни глаголски придев, потврдни, одрични, упитни облик и сл.).

PERFEKAT

DA

sam

↓

sam
si
je
smo
ste
su

+

radio

↓

radiš + o, la, li, le

=

(ja) sam radio

3.3. Осим вежбања уз лекцију, дају се и вежбе као посебна врста активности. Конципиране су тако да студент може да увежба језичку материју коју је научио у лекцијама. Разноврсни модели вежби омогућавају студенту да на интересантан и забаван начин овлада језичком материјом обрађеном у лекцији. Све вежбе су интерактивне, што значи да студент чим уради вежбу, добија повратну информацију да ли је то што је урадио тачно, односно, ако је погрешно, како гласи тачан одговор. У односу на класичне вежбе у штампаном уџбенику, оваква концепција вежби омогућава брже учење и већу уштеду времена. Навешћемо само неколико примера да илуструјемо разноврсне форме ових вежби.

а) Уређивање дијалога:

13 Poredajte rečenice po redu i napravite dijalog:

Ocene: --/4,00

- Samo dva sata?!
- Od 6 do 8.
- Ne, od 6 ujutru, do 8 uveče.
- Izvinite, od koliko do koliko sati radi pekara?

A:

B:

A:

B:

в) Допуњавање реченица одговарајућим речима на основу илустрације:

Dopunite rečenice:

- a) Joko pije , a Sergej .
- b) Johan i Greta .
- c) Ko pije ? Brižit.
- d) Da li Luidi pije vino? Ne, on pije .

г) Обележавање тачног одговора на основу текста који се слуша:

13 Slušajte tekst i označite tačnu rečenicu:

Ocene: -- /10,00

Označite tačnu rečenicu:

1.

- a) Jovanovi roditelji su se upoznali u diskoteci.
- b) Jovanovi roditelji su se upoznali na putovanju.
- c) Jovanovi roditelji se ne sećaju gde su se upoznali.

д) Повезивање делова реченице:

8 Povežite A–B–C:

Ocene: -- /10,00

	Pitanje		Odgovor
	A	B	C
Od koliko do koliko sati	Luidi pije čaj?		Gledaju utakmicu.
Šta	Nikola ide na sastanak?		Od 9 (sati) do 4 (sata).
U koliko sati	Nikola radi?		U pozorište.
Da li	ide Marija u subotu uveče?		Ne. On pije espresso.
Kuda (gde)	rade Džon i Pedro?		U 12 ³⁰ .

ђ) Уписивање реченица:

Novinarka: ?

Stefano: Stefano Bruno.

Novinarka: ?

Stefano: Iz Italije.

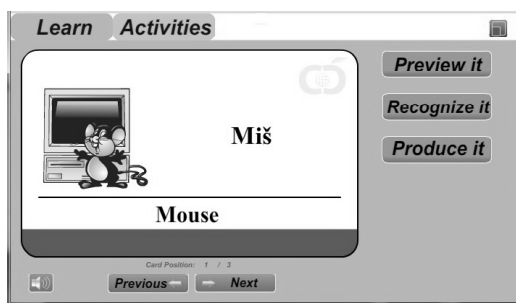
Novinarka: ?

Stefano: Ne, nisam iz Rima. Ja sam iz Venecije.

Novinarka: ?

Stefano: 31 godinu.

3.4. Као специфична врста вежбања дају се и тзв. флеш картице. Њихова улога је у што бржем савладавању најједноставније лексике, јер се отвара могућност за њихову употребу у разним играма. Одлучили смо се за тзв. игру меморије (са српским и енглеским речима). Иако делује сасвим једноставно, искуства оних који су користили сличне програме таква су да је овом типу учења давана већа предност од многих других који су нам били ближи.

3.5. Активности омогућавају комуникацију између студената и професора, као и између самих студената, те представљају својеврстан облик виртуелне учионице. Комуникација може да се одвија симултано или у време када се учесници договоре.

3.6. Речник је кумулативног типа, са преводом на енглески језик⁵. Садржи 700 речи, што одговара стандардима за ниво А1.

4. Предности и недостаци онлајн курса српског као страног језика преко Мудл платформе

4.1. Једна од основних предности онлајн курса уопште јесте то што не ограничава студента ни временски ни просторно. Студенту се пружа могућност самосталног рада у време и на месту које сам изабере. Такође, сваки студент може да одреди и темпо рада према индивидуалној способности за усвајање градива. Значајна предност је и у могућности самоевалуације, која студенту помаже да брже и квалитетније савлада језик.

4.1.1. Овај вид курса омогућава лакше и брже коришћење речника, јер му се може приступити из лекције и то сваки пут када студент наиђе на реч коју не разуме.

4.1.2. Највећа предност онлајн курса преко мудл платформе јесте могућност перманентне допуне и корекције радног материјала према потребама студената и процени координатора.

⁵ Намера нам је да га преведемо и на немачки, француски и руски.

4.2. Недостаци онлајн курса односе се, пре свега, на ограничену усмену комуникацију између студента и предавача (координатора)⁶, што у великој мери смањује могућност корекције вербалног изражавања студента.

4.2.1. Ограничења онлајн курса условљена су и специфичном структуром српског језика, пре свега због релативно слободног реда речи. Вежбе за самооцењивање које омогућава мудл платформа дају могућност само једног тачног одговора. Стога смо морали прилагођавати вежбе са уписивањем целих реченица (најчешће одговора на постављена питања) тако да ред речи унапред буде задат.

ИЗВОРИ

<http://home.sprynet.com/~gkearsley/TeachingOnline.htm>

<http://www.learnnc.org/lp/pages/665>

<http://moodle.org>

ЛИТЕРАТУРА

Бакърджијева/Грозданова 2011: Гинка Бакърджијева, Лиљана Грозданова, „Мултимедијното обучение по български език за чужденци“, *Výuka jihoslovanských jazyků v dnešní Evropě*, 50–60.

Бјелаковић/Ајдановић 2011: Исидора Бјелаковић, Јелена Ајдановић, „Онлајн курс српског језика као страног: конципирање и реализација“, *Српски као страни језик у теорији и пракси II*, 289–296.

Вучо 1998: Јулијана Вучо, *Лексика уџбеника страног језика*, Подгорица – Цетиње: Универзитет Црне Горе – Обод.

Европски језички портфолио 2003: *Заједнички европски оквир за живе језике*, Подгорица: Министарство просвете и науке Црне Горе, 20.

Суботић/Бјелаковић 2011: Љиљана Суботић, Исидора Бјелаковић, „Hook up! – платформа за учење страних језика“, *Српски као страни језик у теорији и пракси II*, 281–287.

Суботић/Дражић 2011: Љиљана Суботић, Јасмина Дражић, „Информатичко-програмска решења за конципирање онлајн курса српског језика“, *Српски као страни језик у теорији и пракси II*, 297–303.

Хркаловић 1974: Радмила Хркаловић, *Дидактичко-лексичка анализа уџбеника енглеског језика за почетну годину учења страног језика*, Београд: Научна књига.

---

⁶ Вербална комуникација се одвија само преко скајпа и то у унапред утврђено и ограничено време.

Цветкова 2011: Зорница Цветанова Цветкова, „E-learning обучението по български език като чужд“, *Výuka jehoslovanských jazyků v dnešní Evropě*, 74–78.

Vesna R. Krajišnik and Vesna J. Lompar

THE CONCEPT OF AN ONLINE COURSE IN SERBIAN
AS A FOREIGN LANGUAGE

Summary

The paper deals with the concept of a course in Serbian as a foreign language for adult learners in distant learning. The content of the A1 level course is shown and is given divided by structural and content units. The content is spread according the approach in learning Serbian language for foreigners and it includes acquisition of the language system and linguistic skills. The paper also deals with the description of MOODLE platform as a technical support for the outcome of this learning program.

Небојша В. МАРИНКОВИЋ*
Универзитет уБеограду
Филолошки факултет

УЧЕЊЕ НА ДАЉИНУ И УСВАЈАЊЕ СРПСКОГ КАО СТРАНОГ ЈЕЗИКА

У раду ће се дати кратак опис историје учења на даљину и могућности које пружају савремени информатички медији. Представиће се опис различитих пројеката и метода које се користе у савременој плотодидактици кроз електронске медије. Предности и недостаци оваквог вида учења биће теоријски размотрени, с обзиром на почетак развоја ове методике у настави српског као страног језика.

Кључне речи: учење на даљину, теорије о усвајању страног језика, трокомпонентни интеракцијски модел

У европским земљама настава страних језика на даљину почиње да се институционално развија почетком 21. века. Разноврсни програми размене студената европских универзитета, као и идеја о доживотном учењу, служе промоцији општеприхваћеног начела о равноправности свих језика на нашем континенту, великих и малих, регионалних и имигрантских. Учење на даљину је изазвало изузетно велику пажњу унутар, али и ван високог образовања. За једне оно нуди могућности образовања нове публике, за друге оно пружа основне претпоставке за промену преноса знања и преобликовање академског окружења. Многи проблеми се још увек јављају са овим видом учења. Велики број институција се укључује у неки облик учења на даљину. Који су основни разлози за то?

Ширење доступности: Многе земље желе да прошире поље образовања како би изашле у сусрет жељама својих грађана, тежњама институција и предузећа и како би подигле општи ниво образовања своје популације. За многе у прошлости ритам и календар рада академских институција није био компатибилан са ритмом рада, породичних и службених обавеза, а чак ни понуђени програми нису одговарали специфичним потребама.

Уклањање капацитетских ограничења: Многе земље очекују повећање броја студената које смештајни капацитети њихових универзитетских цен-

---

* cnrp@fil.bg.ac.rs

тара и градова не могу да подмире. Неке од њих се надају да ће, уводећи учење на даљину, избећи преоптерећеност постојећих простора за учење и за смештај студената.

Повећање прихода захваљујући расту могућности на тржишту рада: Општеприхваћена вредност доживотног учења или усавршавања допринела је расту потражње за високим образовањем код људи ван традиционалног студентског узраста од 19 до 25 година. Раст броја оваквих студената, запослених, а посебно кадрова који развијају каријеру, чини се уноснијим од уобичајене студентске популације. Користећи потребе развоја тржишта, не само у квантитету, већ, пре свега, у квалитету радне снаге, многи универзитети у свету надају се значајном расту својих прихода.

Катализатор институционалних промена: Од високообразовних институција стално се захтева да се мењају и прилагођавају потребама времена, друштва и економије. Учење на даљину може имати катализаторску функцију у таквим реформама и променама.

Ови разлози су битни, али појединачни универзитети не могу следити све. Јединствени модел учења на даљину не може одговорити сваком од ових захтева или разлога. Ако је циљ да се доступност образовања учини што лакшом што већој популацији, онда избор технологија, курсева и платформи неће бити исти као ако се универзитет определи да прати потребе и захтеве растућег тржишта или економије у експанзији. У првом случају усредсређеност ће бити на развоју општеобразовних курсева, а у другом ће се уводити курсеви за најunosнија и најбрже развијена занимања у појединачном друштву (од финансијског сектора до еколошких наука).

Коме служе ови курсеви? Од студената који траже флексибилност у дневном распоређивању својих обавеза и додатне наставе, до тзв. рекреативаца који су посвећени личном проширивању видика и знања. Када универзитет одабира разлог и циљ за увођење курсева на даљину, важно је да сазна и профил будућих полазника ових курсева. Категорије ових студената се разликују, зависно од различитих чинилаца, као што су циљеви студија, зрелост будућих студената и наручилаца школовања. То за последицу има и различите образовне приступе. Наставни планови и програми ће се тако разликовати за оне који се самообразују од оних које су предузећа и институције приморале на даље школовање. Можемо предвидети неколико категорија будућих студената:

- Студенти којима образовање траје цео живот. Они су заинтересовани за школовање из личних разлога. Уживају у учењу и у академској средини, а додатно образовање им представља хоби или извор личног задовољства. Сами доносе одлуку када и да ли хоће даље да се школују.
- Студенти уз рад. Они траже додатно образовање због напредовања у служби. Они не доносе самостално одлуку о упису, већ за њих то чини послодавац. Овакви студенти траже врло широк дијапазон услуга, од упознавања са технологијама учења и вежбања, до врло ускостручних и високонаучних курсева.

- Студенти који желе напредовање у струци или стицање стручног степена. Они такође уче уз рад, али сами доносе одлуку о даљем образовању.
- Студенти који касније завршавају додипломске и постдипломске студије од уобичајеног. То су одрасли људи који балансирају између пословних и породичних обавеза и свог образовања.
- Академци који се припремају за постакадемски живот. То су традиционални студенти уобичајеног узраста, од 19 до 25 година. Они су свесни изазова постакадемског живота и сматрају га подједнако важним као и уобичајен период студија. Одлуку доносе или сами, или по жељи родитеља.
- Преакадемски студенти. То су матуранти који се спремају за завршни или пријемни испит, али који желе да крену са студијама пре завршетка средње школе. Одлуку о упису на онлајн курсеве најчешће доносе родитељи.
- Допунски или додатни студенти. Они су најчешће заинтересовани за спремање неког посебног испита, пријемног испита или за промену студија. Одлука зависи од узраста ових студената.

Иако једни чврсто верују да учење на даљину има могућност да промени и побољша традиционалне институције високог образовања, други су убеђени да нове технологије воде слабљењу квалитета образовања и смањивању нивоа школовања. Ипак, учење на даљину треба посматрати као образовни, а не као технолошки проблем.

Два основна облика комуникације користе се за учење на даљину: синхрони и асинхрони. Главна разлика је у томе да ли су професор и студент у исто време укључени у процес учења или не. Програми за учење на даљину базирани на асинхронном моделу користе унапред снимљене материјале. Овај тип технологије омогућава, поред просторног, и временско раздвајање учесника у образовању. У те технологије спадају телекомуникациони системи, телевизија, кабловска мрежа, видео и аудио записи и разне врсте рачунарског софтвера. Синхрони програми за учење на даљину користе технологије за директну интеракцију или за комуникацију уживо. ITFS-Instructional Television Fixed Service, Point to point, Микроталаси су најчешћи системи за директно обучавање. Ови системи, као и аудио конференције, омогућавају да се предавачи и сви студенти чују и виде међусобно.

Курсеве можемо поделити према количини наставе онлајн. Традиционални су они курсеви који немају свој виртуелни део. Курсеви олакшани интернет мрежом су они који имају до 30% учешћа онлајн технологија. Хибридни курсеви имају од 30% до 80% наставе засноване на технологијама за учење на даљину. Прави онлајн курсеви треба да садрже више од 80% наставе на даљину.

Српски језик се укључује у неколико програма, мултилатералних и билатералних. Мултилатерални програм *Campus Europae* укључује кратке, припремне курсеве српског језика на даљину (Суботић/Дражић 2011). Овај

курс развијен на Филозофском факултету у Новом Саду. Поједини страни универзитети развијају билатералне пројекте. Универзитет у Торину развија пројекат *телетандема* за учење и српског и италијанског језика (Бањанин 2011). Бечки универзитет, развијајући употребу савремене технологије у телетандем пројекту, нуди платформу за учење српског и немачког језика (Илић-Марковић 2011). Сви ови пројекти су део хибридних курсева јер подразумевају, у мањој или већој мери, комбиновање наставе класичног типа са употребом онлајн курсева, као у случају телетандем пројектата. Новосадски курс представља увод у класични курс који ће се одржавати на факултету, а намењен је студентима свих струка. Пројекат Београдског универзитета наставе српског као страног језика на даљину биће први онлајн курс српског као страног језика где ће се целокупна настава одвијати у виртуелном простору, а његови полазници ће касније имати могућност укључења у наставу на различитим факултетима нашег универзитета.

Следећи иновације у учењу на даљину у различитим научним дисциплинама, курсеви за учење страних језика на даљину су у све већем броју доступни широм развијеног света. Теорије о усвајању страног језика могу бити корисне у обликовању наставе страног језика на даљину ако се примене на трокомпонентни интеракцијски модел учења на даљину који су дали Мур и Керсли (1996). Они описују три типа интеракције, за које верују да би требало да буду унети у методiku наставе на даљину уопште.

1. Интеракција студент – садржај. Главна улога наставника на даљину је да представи одговарајући садржај и да успостави интеракцију између студента и садржаја на начин да код студента изазове стицање знања кроз процес личног прилагођавања нових информација у већ постојеће когнитивне структуре. Оваква интеракција ће подстаћи студента да развије ново или модификовано знање и способности. За додатке тексту који представља материју за учење на даљину пружа се широк спектар могућности кроз употребу аудио и видео записа, рачунарских софтвера, радио и телевизијских емисија и инерактивних медија, као што су ЦД ром и видео дискови. Интеракција између студента и садржаја не може се успоставити ако студент не разуме садржај и зато стварање материјала за учење страног језика укључује разумљиве улазне податке. Крид и Коул (1993) сагледавају два модела која чине доступнијим и разумљивијим материјале за стране говорнике.

Чиниоци *конкурентног* модела скрећу пажњу на речник, текст, језичке и говорне структуре и подршку студента. *Интегрисани модел* укључује употребу илустрација, објашњења и разне друге жанрове, како би привукли студентову пажњу, додатно га мотивисали, али и повећали разумљивост материјала.

Различити научници истичу поједине проблеме у постизању што лакшег усвајања материјала: социјални и културни миље студента, познавање језичке и комуникативне компетенције студента, одсуство невербалних израза, дизајнирање виртуелне странице, визуелна презентација материјала, стратегије учења и подучавање студената метакогнитивним стратегијама учења. Ламберт (1991) сматра да, с обзиром на ограничене могућности студента

почетника, учење на даљину страног језика највише одговара студентима средњег или вишег нивоа знања. Бојл (1995) сматра да аудио и видео материјали могу значајно ублажити несналажење студента почетника. Крашенов метод креирања окружења (1994), у коме се студент не осећа угрожено, олакшава усвајање и учење језика и почетницима и напредним студентима. Употреба мултимедијалних средстава обезбеђује на тај начин додатну подршку разумевању, али се и прилагођава различитим типовима студената.

Студент који воли да учи у друштву боље ће одговорити задацима у којима је неопходна групна комуникација, као што су синхронизоване активности, дискусионе групе и форуми. Интровертни студент више жели да испуни неки индивидуални задатак уз неопходно време за размишљање. Чапел (1997) описује софтверске програме који имају компоненту интеракције студент – садржај. Компјутер се понаша као учесник док даје студенту одговоре на његова постављена питања, а у вези са решавањем неке загонетке, нпр. детективске приче. Компјутер такође поставља питања када „не разуме“ садржај студентових захтева. Тако се омогућава да се учи кроз решавање задатака, мистерија и других загонетки. Креатори курса страног језика морају планирати овакву интеракцију која доводи до употребе страног језика дозвољавајући студенту да вежба нове облике, језичке функције и синтаксичке структуре. Један други програм користи кључне тачке на које студент усмерава курсор кад не разуме неки идиом. Ова техника му омогућава да уочи нове облике, што је корисно у усвајању језика. Ови и други облици учења страног језика уз помоћ компјутера, као што су означавање нових облика, сигнализирање грешака могу се укључити у методику наставе страног језика на даљину. Класични „линкови“ за превођење лексема не омогућавају адекватно усвајање језика. Активности се морају планирати тако да интеракција извуче од студента одговоре у којима ће показати свој напредак у усвајању језика.

2. Интеракција студент – предавач. Интересантно је да већина студената који уче страни језик на даљину сматра и даље ову интеракцију најбитнијом. Улога инструктора предавача је да прикаже садржај и да одржи студентову пажњу и мотивисаност помажући му у интеракцији са садржајем. Индивидуална пажња је битна јер води рачуна о потребама, мотивацији и могућностима сваког студента понаособ. Одговори инструктора на студентову примену наставног садржаја веома су драгоцени јер дају одговор (фидбек) на његова достигнућа. У учењу на даљину предавач постаје помагач који води и пружа подршку док излаже градиво на начин који охрабрује студента да се ангажује. Понављања, провера значења и друге стратегије користе се у овој интеракцији ради разумевања значења.

Иако су у наставу на даљину укључене технике и методе које се експлицитно преносе студенту, неким је потребна додатна помоћ у разумевању задатка и бољем сналажењу. Лами и Гуфелов (1999) нас подсећају да питања која долазе од студената нису увек она која ми очекујемо да ће бити постављена. У свом курсу они су дискутовали и о језику и о стратегијама учења. Предавачи нису контролисали скретање са главне теме, већ су подстицали

студенте да говоре о новим изразима и речима, што је обезбеђивало контролу, а омогућавало релативну слободу студентима. Да би подсетили студента на правилну употребу облика, инструктори су повремено прекидали разговор. На тај начин је и студент могао да увиди нове морфолошке и синтаксичке облике, а без посебног ометања свеукупног комуникативног циља.

3. Интеракција студент – студент. Она се може одвијати у оквиру групе или појединачно, са или без реалног присуства инструктора. Млађи ученици се све више опредељују за овакву врсту комуникације. Многи стручњаци мисле да учење на даљину страног језика доноси више могућности од класичног учења у учионици. Варшауер (1998) је у свом истраживању показао да интеракција преко компјутера има сложенију лексичку и синтаксичку структуру. Ово може бити последица већег времена за планирање исказа или текста. Код студената средњег нивоа знања он примећује да је интеракција преко компјутера кориснија од разговора лицем у лице због непостојања просторних и временских ограничења. Више времена за промишљање повећава могућност за квалитетнију језичку продукцију. Блејк (2000) ове две интеракције сматра сличним. Лами и Гудфелоу (1999) сматрају да асинхрона комуникација преко компјутера може охрабрити метајезичка размишљања јер даје студентима више времена да промисле своје сопствене поруке, али и поруке других. Они зато препоручују уношење дискусија о језичким темама и проблемима усвајања језика у методику наставе учења језика на даљину. То олакшава усвајање страног језика, разумевање значења и скреће пажњу на нове облике. Ово ипак указује на уопштено Ламбертово запажање да оваква врста интеракције није адекватна за студенте почетнике.

Ако узмемо у обзир сва три модела, учење страног језика на даљину може студентима дати разумљиве почетне основе док учествују у интеракцији и док разумевају значење. Пажљивим планирањем инструктори и предавачи могу осмислити курсеве који поспешују разумевање података, продукцију текста, интеракцију и разумевање, што су карактеристике које теоретичари интеракције сматрају основним за усвајање страног језика. Иако учењу на даљину недостаје драгоцену интеракцију лицем у лице, оно обезбеђује одговарајуће алтернативе за оне студенте који су географски удаљени или изоловани, или онима којима је потребно флексибилно окружење за учење.

ЛИТЕРАТУРА

- Бањанин 2011:** Љиљана Бањанин, „Телетандем као инструмент у учењу страних језика: пилот пројекат: српски и италијански“, *Српски као страни језик у теорији и пракси II*, 313–334.
- Блејк 2000:** R. Blake, „Computer mediated communication: A window on L2 Spanish interlanguage“, *Language learning and technology*, 4(1), 120–136.
- Бојл 1995:** R. Boyle, „Language Teaching at a Distance: From the first generation model to the third“, *System*, 23(1), 283–294.

- Варшауер 1998:** M. Warschauer, „Interaction, negotiation, and computer-mediated learning“ in M. Clay (Ed.), *Practical applications of educational technology in language learning*.
- Илић-Марковић 2011:** Гордана Илић-Марковић, „Употреба савремених технологија у настави страног језика, електронска платформа *Нема проблема*“, *Српски као страни језик у теорији и пракси II*, 365–380.
- Крашен 1994:** S. Krashen, „The input hypothesis and its rivals“, in N. Ellis (Ed.) *Implicit and explicit learning of languages*, 45–77.
- Крид/Коул 1993:** C. Creed and B. Koul, „Language issues in English medium, tertiary level, DE courses for ESL learners“, *Language Issues in Distance education*, 48–52.
- Ламберт 1991:** R. D. Lambert, *Distance education and foreign languages*. Johns Hopkins University, National Foreign Language Center, Washington.
- Лами/Гудфеллоу 1999:** M. Lamy and R. Goodfellow, „Reflective conversation in the virtual language classroom“, *Language learning and technology*, 2(2), 43–61.
- Мур/Керсли 1996:** M. Moore and G. Kearsley, *Distance Education: A systems view*. Belmont, California.
- Суботић/Дражић 2011:** Љиљана Суботић, Јасмина Дражић, „Информатичко-програмска решења за конципирање онлајн курса српског језика“, *Српски као страни језик у теорији и пракси II*, 297–303.
- Чапел 1997:** C. Chapelle, „Call in the Year 2000: Still in search of research paradigms?“, *Language learning and technology*, 1(1), 19–43.

Nebojša Marinković

DISTANCE EDUCATION AND ACQUISITION OF SERBIAN
AS A FOREIGN LANGUAGE

Summary

The paper reveals main reasons and goals of distance education. It discusses the influence of second language acquisition theories in designing an online course in foreign language. Three component distance education interactive model is one of the basic theoretical models for the course that encourages comprehensible input, output and interaction.

Рајна М. ДРАГИЋЕВИЋ*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

НЕКА ЗАПАЖАЊА О ПРИДЕВСКОЈ КОНТЕКСТУАЛНОЈ СИНОНИМИЈИ

У раду се износе запажања о семантичком утицају придева једних на друге у придевском низу. У неким случајевима долази до неутрализације семантичких разлика међу њима, чак и до синонимизације. Наводе се примери и објашењења за ову појаву и отвара се питање утицаја редоследа придева у придевском низу и употребе везника на њихове семантичке односе.

Кључне речи: семантичка неутрализација, синонимија, колокација, придевски низ, синтагматски афинитет.

1. ОД УЧЕНИЧКЕ ГРЕШКЕ ДО ТЕОРИЈСКОГ ПИТАЊА. Непосредну инспирацију за овај рад представља један задатак у годишњем тесту из Српског језика за ученике трећег разреда Филолошке гимназије.¹ Више од самог задатка, пажњу привлаче грешке које су ученици правили решавајући га. Задатак гласи:

Измуче се деца тежким путовањем.

У низу подвуци синониме придева подвученог у реченици изнад:

напорним, узбудљивим, мучним, неочекиваним, заморним, мукоотрпним, дуготрајним.

Задатак је јасно формулисан. Задат је контекст у којем се налази придев *тежак*, а то је *тешко путовање*. Ученици су, углавном, правилно подвлачили синонимске придеве: *напорно*, *мучно*, *заморно*, *мукоотрпно*. У наведеном контексту придев *тежак* се без већих проблема може заменити наведеним придевима. Међутим, ученици су изузетно често правили грешку у решавању овог задатка тако што су подвлачили и придев *дуготрајан*. Придеви *тежак* и *дуготрајан* нису заменљиви један другим ни независно од контекста, а ни у наведеном контексту. Ученици су непогрешиво подвлачили остале придеве, што сведочи да знају шта је синонимија. Откуда онда придев *дуго-*

---

* rajnad@yahoo.com

¹ Више о овом тесту и анализи ученичких грешака у другим школским тестовима из лексикологије, исп. Драгићевић 2012: 104–120.

трајан међу синонима придева *тежак*? Како је то овај лак задатак постао компликован?

Одговор лежи у томе што тешко путовање обично дуго траје. То је, у прототипичном случају, карактеристика дугог путовања, а самим тим и семантичка компонента (сема) придева *тежак* када се њиме одређује путовање. Синоними су лексеме које имају сличан семантички садржај, тј. углавном деле исте семе, али им разликују неке семе нижег ранга. Ученици су у процесу декомпоновања семантичког садржаја придева *тежак* (када се њиме описује именица *путовање*) установили да он има заједничке семе са придевима *напоран*, *мучан*, *заморан*, *мукотрпан*, али и *дуготрајан*. Нису водили рачуна о степену семантичке блискости, односно нису проценили да придев *дуготрајан*, ипак, нема довољно заједничких сема са придевом *тежак* да би му могао бити синоним.²

2. КОНТЕКСТУАЛНА СИНОНИМИЈА. Ова ученичка грешка представља праву инспирацију за теоријску разраду придевске контекстуалне синонимије. Још када јој се додају и друге ученичке грешке сличног типа у вези са синонимијом (нпр. велики број ученика је придев *леп* у служби квалификатора именице *реч* изједначио са придевом *прави*: *лепа реч* = *права реч*), могла би се, можда, поставити хипотеза о високој толеранцији говорника српског језика у процени сличности двају придевских семантичких садржаја: ако се тежина пута манифестује кроз дуготрајност, онда су *дуготрајан* и *тежак* синоними; ако се прави избор нечијих речи мери кроз њихову лепоту (или обрнуто), онда су *леп* и *прави* синоними. Ово би ваљало даље теоријски испитивати, јер језичке чињенице, правила и поделе не би смели бити само теоријски конструкти, него би, у некој мери, морали имати упориште у језичком осећању говорника.

Случај синтагме *дуготрајно, тешко путовање* указује на спрегу семантичких утицаја лексема у неком лексичком споју. Придеви утичу на значење именице, именице утичу на значења придева, а затим, ако је тих придева више, они међусобно утичу један на другог. Тако се сви чланови синтагме *дуготрајно, тешко путовање* ослањају једни на друге и обликују семантички садржај један другом. Именица *путовање* чини придеве *тешко* и *дуготрајно* синонимима, иако они то, у ствари, нису. Слика путовања се попуњава заједничким, допуњавајућим дејством ова два придева на њу. Њихово заједничко семантичко зрачење на именицу и узајамно зрачење један на другог чини слику путовања употпуњеном и јединственом.³

² Према Љ. Готштајн (1986: 39–40), „значење синонима не може се одредити ако се они посматрају изоловано, већ једино ако се контрастирају са другим синонимима. Ако би се један од синонима из неког разлога изгубио, други би морали да преузму његово значење. Другим речима, ако би постојала само реч *beautiful*, а не и реч *pretty*, онда би она морала да обухвати и значење речи *pretty*, те не би могла да се исказе танана разлика у значењу.“

³ У истраживању које смо вршили на материјалу српског и немачког језика (исп. Драгићевић 2011) испоставило се да колокација, свакако, врши утицај на значење колоката из којих се састоји, али да тај утицај није у свим случајевима подједнак. Она врши приметно јачи утицај на значење нефреквентних лексема. То се потврђује тиме што се нефреквентне лексеме често обрађују (дефинишу или егземплификују) у описним реченицама позивањем на уобичајене колокације у којима се употребљавају, а говорници српског и немачког језика на ове лексеме као стимулусе по

Не треба, међутим, испустити из вида да семантичко приближавање два или већег броја придева којима се квалификује нека именица није условљено само њиховом употребом у колокацији, већ и њиховим значењем независно од колокације. Да не постоји одређена семантичка компатибилност међу лексемама које граде колокације, оне никада не би ни могле заједнички да се употребе. Тај важан предуслов заједничке лексичке употребе Д. А. Круз (1986: 16) назива *синтагматски афинитет* и констатује да „значење једне речи можемо замислити као шему афинитета и неафинитета према свим другим речима у језику.“ Међу придевима који се заједнички употребљавају постоји синтагматски афинитет који се често манифестује у виду постојања мањег или већег броја заједничких сема. Контекст, затим, утиче на то да се значења таквих лексема још више приближе. Не могу се заједно употребити било која два придева. Према речима Б. Хлебца (2008: 67), „број колокација је ограничен, па макар он у неким случајевима био огроман.“

Да закључимо. Да би се употребила нека конструкција (у овом случају та конструкција садржи именицу и два или више придева)⁴, мора постојати синтагматски афинитет међу придевима, као и афинитет између именице и одабраних придева. Када колокација настане, онда њени чланови семантички утичу један на други и прилагођавају значење један другом. У том међуделовању формира се значење конструкције која, као целина, са своје стране, утиче на значења употребљених јединица. Сви ови процеси као последицу имају оно што је тема овог рада, а то је семантичко приближавање чланова придевског низа, понекад чак у тој мери да их говорници доживљавају као синонине, иако они то нису. Како то изгледа може се видети на конкретном језичком материјалу који следи у наставку рада.

3. ПРИМЕРИ ЗА ВЕЗАНУ УПОТРЕБУ ПРИДЕВА И ЊИХОВ УЗАЈАМНИ СЕМАНТИЧКИ УТИЦАЈ. Анализирајући придеве са значењем људских особина (Драгићевић 2001: 245–249), установили смо да се у грађи коју сачињавају примери за значења ових придева у *Речнику српскохрватскога књижевног језика* Матице српске, именице које означавају особе често одређују заједничком употребом два или више придева. Њихова скупна употреба уз именице са значењем човека по правилу их семантички приближава, усмерава им значење једно ка другом и чини их семантички различитим у односу на случај када се самостално употребљавају, независно од других придева у том низу и именице коју детерминишу. Оно што повезује те придеве јесте синтагматски афинитет.⁵

правили дају синтагматске одговоре који заједно са задатим стимулусом представљају њихове најчешће колокације. Показало се да фреквентне лексеме у асоцијацијама говорника, али и у дефиницијама и примерима у речницима, нису фиксирани за уобичајене спојеве у које ступају.

⁴ За потребе овог рада важно је само то да су придеви у напоредном односу и да квалификују именицу, а од мањег значаја је њихова синтаксичка функција. Највише примера имамо за придеве у служби атрибута, али они понекад имају и функцију именског дела предиката или апозитива.

⁵ О великој моћи контекста да две лексеме несинонимичног значења учини синонимима писала је Б. Петровић (2005: 196–202), која указује на случајеве када се чак и хипероним и хипоним у одговарајућем контексту могу понашати као синонине. Међу примерима које ауторка наводи налази се и овај којим је показала синонимичност именица *длан* и *рука* у одговарајућем

Понекад два или више придева представљају један другом одговарајућу семантичку позицију за остваривање одређеног значења. У Речнику МС, у примерима у којима се илуструју дефиниције придева *чил* и *чио* јављају се ове напоредне конструкције: *чил и здрав, чил и свеж, чил и бодар, безбрижан и чео*. У оваквим семантичким позицијама прецизирају се значења оба придева. Чилост се испољава кроз здравље и здравље кроз чилост, безбрижност се испољава кроз чилост и чилост кроз безбрижност (тј. реч је о таквој безбрижности када је човек чео, пун енергије, без тешких мисли и реч је о таквој чилости која је изазвана безбрижношћу). Придев *чил* се у Речнику МС дефинише као *јак, снажан, крепак; жив, живахан; одморан, свеж, оран*. У везаној употреби са придевом *здрав*, придеву *чио/чил* осветљавају се семе *јак, снажан, крепак*, дакле, оне које се односе на физичко стање, а занемарују се семе које се односе на духовно стање. У везаној употреби са придевом *безбрижан*, испољава се онај део семантичког садржаја придева *чио/чил* који се односи на духовно стање, а занемарује се онај део садржаја који се односи на физичко стање.

Уз дефиниције придева *чврст* у Речнику МС читамо примере: *здрав и чврст младић; Буди храбар, буди чврст*. У првом примеру, захваљујући придеву *здрав*, јасно је да се придев *чврст* односи на физичку особину младића, а из другог примера се види да се придев *чврст* односи на духовну особину. Из примера *Бијаше то чољек и једар и лијеп*, иако се двоструком употребом везника и наглашава свако својство понаособ, примаоцу информације изгледа као да се лепота испољава кроз једину. Наглашава се тај вид лепоте, а не, рецимо, складне црте лица.

Придев *горд* може означавати и пожељну и непожељну особину, али на основу примера: *Нису га волели јер је био горд, прек и неприступачан*, закључујемо да је гордост, у овом случају, непожељна особина (*арогантан*). Такође, придев *прост* може значити пожељну и непожељну особину, а на које се значење мисли, такође може бити експлицирано захваљујући везаној употреби овог придева са другим придевима. Пример *Постаде прост и осоран* указује на значење придева *прост* означено бројем 4.а. у Речнику МС: *груб, неодгојен, неотесан, неучтив, неуљудан, простачки*, док пример *Она је чиста и проста душа* показује да придев *прост* овога пута има значење пожељне особине *који није лукав, превејан, који је безазлен, отворен, непосредан, природан, простодушан*, како стоји у Речнику МС.

У неким случајевима заједничка употреба придева може се објаснити узрочно-последичном везом. Иако је везник и најчешће саставни везник, понекад распоред придева и њихов семантички однос, и поред саставног везника, сугерише каузалност. Пример *Одгега тежак и тетурав* можемо интерпретирати као *Одгега тежак и зато тетурав*. Слично је и са примером: *Мада носорог изгледа гломазан и трапав, он муњевито реагује*. Саставну напоредну конструкцију *гломазан и трапав* тумачимо као *гломазан, па стога*

контексту: *Кад положите длан на тај дио тијела, осјетит ћете како њиме струји топлина. И када руку макнете, кратко ћете вријеме и даље осјећати топлину.*

трапав. Слично интерпретирамо и конструкцију у примеру *Био је и као дете овако тежак, трунтав*.

У неким примерима чини се као да се одређени придеви употребљавају само да би се појачало значење другог. У примеру *Сви смо ми васпитани и добри* значење конструкције *васпитани и добри* тумачимо као *васпитани*. Чини се да се придевом *добар* само појачава, наглашава значење придева *васпитан* или да се употребом уз придев *васпитан* значење придева *добар* потпуно изједначило са *васпитан*. Слично је и са значењем придева *добар* у конструкцијама *добар и паметан потез* или *добри и милостиви људи*, које разумевамо као *паметан потез* и *милостиви људи*.

Често се заједно употребљавају придеви од којих се један семантички реализује у примарном значењу, а други у секундарном, па се значење оног придева који је употребљен у секундарном значењу тумачи преко оног који се налази у свом основном значењу. У исто време, метафоричност секундарно употребљеног придева утиче на придев у основном значењу у том смислу што га чини експресивнијим. Такве су, на пример, придевске конструкције у примерима: *Осјетио се момачки свеж и бодар*. *Крут и строг, он није знао за интелектуалну нежност*. *Сазнао сам колико смо били свежи и неискусни*. *Молитва је била топла и срдачна*. *Не личи на ону меку и кмезаву девојчицу*. *Нека сам низак и подао*. *О душо, мека и ганутљива*.

Понекад су оба придева употребљена у секундарном значењу. У примеру *грабљиви и прождрљиви трговачки сталеж* и један и други придев се у секундарним значењима употребљавају као *похлепан*. На нивоу основних значења ови придеви нису синонимни. Навешћемо још неколико примера за ову појаву: *широко и меко срце*, *Наш народ воли тежку и спору реч*. *Није био сув и хладан као што су обично дидактичари*. *Изашао је мутан, разбијен*. *Поглед му је био празан, мртав*. У већини ових примера придеви су синонимни на нивоу секундарних значења. Занимљив је у овом смислу пример којим се у *Речнику МС* илуструје значење обележено бројем 2.а. придева *гибак*: *који се лако прилагођава, сналажљив*. – *Веома Вам је удворан, сладак, гладак, гибак*. На нивоу примарних семантичких реализација ови придеви имају сасвим оделита значења, али на нивоу одговарајућих секундарних значења, сви се они свде на први у низу – *удворан*. Овај пример нам изгледа као један од бољих показатеља утицаја колокације на значење појединачних лексема.

У посебну групу могли би се сврстати примери у којима се употребљавају устаљене колокације, а ако баш и нису устаљене, јесу очекиване. У ову групу спада и пример с почетка овог рада: *тешко, дуготрајно путовање*. Тако се, на пример, очекује да је ситна особа вероватно и мршава, па нас не чуди пример: *Ситна и жгољава, Николина матер још се више скупила*. Такви су још и примери: *Палика је био буцмаст и румен; све саме кршине момчине, високи и плећасти; слабуњава, ситна плавуша; ситна жгољава женица; мали, мршав, вечито кашљуцав*. У последњем примеру, деминутивом *кашљуцав* појачава се слика мршавости и ниског раста.

4. НЕУТРАЛИЗАЦИЈА СЕМАНТИЧКИХ РАЗЛИКА. Пажња семантичара до сада је углавном била усредсређена на чињеницу да ће се у случају

замене једне лексеме њеном блискозначницом у одређеном контексту, избри-сати семантичка ралика између две блискозначне лексеме. Тако, на пример, лексеме *умрети* и *погинути* спадају у блискозначнице. Очекивано би било рећи: *Он је погинуо у саобраћајној несрећи*, али ако кажемо *Он је умро у саобраћајној несрећи*, неутралисаће се семантичка разлика између глагола *умрети* и *погинути*, па ће они, захваљујући употреби у том контексту, постати истозначнице. Ову појаву Ј. Д. Апријан (1995: 239–243) назвао је *неутрализација*. Пажња се, међутим, није усмеравала на чињеницу да до семантичких прилагођавања и неког вида неутрализације долази, као што овде видимо, и онда када се две лексеме заједно употребе у истом контексту, у истој семантичкој и синтаксичкој функцији.

5. РЕДОСЛЕД ПРИДЕВА И ЊИХОВ УЗАЈАМНИ СЕМАНТИЧКИ УТИЦАЈ. Семантичко приближавање придевског низа којим се квалификује нека именица сасвим се сигурно не односи на било која два или више придева којим се може одредити нека именица. Тако, на пример, тешко би се могло рећи да се придеви у синтагми *црна кожна ташна* семантички приближавају један другом и неутралишу међусобне разлике. Дакле, јасно је да се ово својство не односи на било која два придевска квалификатора, али није лако одредити на које се односи. Примери са придевима који означавају људске особине лако би нас могли одвести у погрешно уопштавање да се то обавезно тиче само придева који припадају једној врсти – описних, градивних, присвојних, временских или просторних. Овакву могућност недвосмислено демантује *дуготрајно, тешко путовање*. Ученици су, као што смо видели, један временски и један описни придев доживели као синониме. Очигледно је само то да нека заједничка семантичка црта (или већи број њих) мора постојати као карика која их чини повезивим. Према речима М. Ивић (2002: 28), у новије време, јавља се „пажње вредна опаска о томе да се, кад је о уланчавању именичких одредби реч, *принцип појмовне блискости* (енгл. *The Proximity Principle*) јавља као незаобилазан оперативни фактор.“ Прихватићемо ову неодређену оцену (јер је тешко дати одређенију) и констатоваћемо да *принцип појмовне блискости*, који условљава уланчавање придева, омогућава, у спречи са другим факторима, њихово узајамно семантичко приближавање, па и синонимизацију.

У вези са међусобним семантичким утицајем заједно употребљених придева намећу се два питања. Прво се односи на утицај распореда придева у именичкој синтагми, а друго на утицај употребе везника на њихов однос.

Према М. Ивић (2005: 27), „атрибутски низови су постали атрактиван предмет дискусија онда када је почетком деведесетих, коначно широко усвојено гледиште међу језичким стручњацима да су граматичке структуре својеврсни одрази концептуалних структура.“ М. Ивић у наставку рада наводи запажања неких аутора по којима постоји преферирани редослед атрибутски употребљених придева. Такав немаркирани редослед придева у енглеском језику изгледа овако: прво се исказује евалуација (*добар* и сл.), па димензија (*велики* и сл.), па брзина (*спор* и сл.), па инхерентно својство датог ентитета као таквог (*гуп* и сл.), па квалификација по дужини постојања

(млад и сл.), па боја (бео и сл.). У *Граматички енглеског језика* (Кверк и др. 1985: 1338–1339) стоји да се у атрибутским низовима прво наводи недеривирани придев, затим девербални, па онда деноминални придев. У низовима недеривираних придева прво се наводи придев са значењем величине, затим дужине, па висине. Каже се, на пример, *a small round table*, а не *round small table*. М. Ивић (2005: 29) примећује да нешто слично важи и за српски језик. Њена мала анкета је показала да ће говорници српског језика радије рећи: *Купила је лепу, црну, кожноу торбу* него *Купила је лепу, кожноу, црну торбу*. По речима М. Ивић, ово је тек запажање које захтева подробну анализу, али поставља се питање одакле склоност да се придев који означава материјални састав (градивни придев) обично налази најближе именици. Да ли то нешто говори о семантичком односу између придева и именице и да ли се на основу редоследа придева може нешто рећи о њиховом међуодносу? За сада само претпостављамо да распоред истоврсних придева (нпр. оних којима се исказује људска особина) зависи, ипак, пре свега, од намере говорника. Придев који означава упечатљивије или за обавештење важније својство смешта се испред онога који означава мање важно својство и обично је на њему информативно тежиште. Остали му се прилагођавају, али, истовремено, и обликују његово значење (исп. *Веома Вам је удворан, сладак, гладак, гибак*).

6. УТИЦАЈ ВЕЗНИКА. Друго питање које ће овде бити само отворено, јер заслужује подробну анализу, јесте утицај начина на који су придеви повезани када су распоређени у низу и одређују именицу. Према Б. Петровић (2005: 171–180), асиндетска повезаност синонимичних елемената очитује се употребом зареза (што је најчешћи случај), заграда, косе црте и цртице. Ако се међу синонимима користи неки везник, најчешће је то *и*, *или* и конектор *то јест*. Занимљиво је следеће запажање Б. Петровић (2005: 175): „Odvajanje dvaju elemenata veznikom *i* po svojoj prilici odgovara kognitivnoj diferencijaciji, jer se njihova značenja na neki način „zbrajaju“, za razliku od nizanja značenja sinonimičnih elemenata u asidentskoj vezi. Kada su dva sinonimična elementa povezana veznikom *i*, relativiziraju se semantičke komponente koje čine razliku u značenju među dvama elementima.“ Нисмо запазили (иако то остаје проблем за нека даља истраживања) да везник *и* међу придевима отежава њихово семантичко приближавање један другом, већ их, напротив, како каже Б. Петровић за синониме, повезује и брише значењску разлику међу њима.

Питање утицаја контекста на формирање одређених парадигматских односа међу лексемама које независно од контекста нису у том односу представља широку тему која у српској лексикологији тек треба да добије пажњу какву заслужује. У овом раду тек су постављене неке могуће смернице.

БИБЛИОГРАФИЈА

Апресјан 1995: Ю. Д. Апресян, *Избранные труды, том I, Синонимические средства языка*, Москва: Школа „Языки русской культуры“.

- Готштајн 1986:** Ljiljana Gotštajn, *Sinonimija u kolokacijama*, Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Драгићевић 2001:** Рајна Драгићевић, *Придеви са значењем људских особина у савременом српском језику*, творбена и семантичка анализа, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Драгићевић 2011:** Рајна Драгићевић: „О значењу придева као услову и последици њихове лексичке спојивости“, *Јужнословенски филолог*, LXVII, 109–119.
- Драгићевић 2012:** Рајна Драгићевић, *Лексикологија и граматика у школи*, Београд: Учитељски факултет.
- Ивић 2002:** Милка Ивић, *Ред речи*, Београд: XX век.
- Кверк и др. 1985:** Randolph Quirk, Sidney Greenbaum, Geoffrey Leech and Jan Svartvik, *A Comprehensive Grammar of English Language*, London–New York: Longman.
- Круз 1986:** D. A. Cruse, *Lexical semantics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Петровић 2005:** Bernardina Petrović, *Sinonimija i sinonimičnost u hrvatskome jeziku*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Хлебец 2008:** Борис Хлебец: „Колокацијска метода семантичке анализе (на примеру именице *пажња*)“, *Семантичка проучавања српског језика*, уредници Милорад Радовановић и Предраг Пипер, Београд: САНУ, 65–81.

Rajna M. Dragičević

ON CONTEXTUAL SYNONYMY OF ADJECTIVES

Summary

This paper examines adjectives and their mutual semantic effect on each other in a string of adjectives. In some cases the semantic differences of those adjectives are neutralized, and they even become synonymized. The explanations and examples are given, and the effect of sequence of adjectives and usage of conjunctions in a string of adjectives is analyzed.

Key words: semantic neutralization, synonymy, collocation, string of adjectives, syntagmatic affinity.

Александар М. МИЛАНОВИЋ*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

БЕЋКОВИЋЕВ ПОЕТСКИ ОПУС КАО РЕСУРС ЗА ИСТРАЖИВАЊЕ СЛОЖЕНИЦА СА ИНФИКСОМ *-и-*

У раду се на материјалу из девет Бећковићевих књига поезије анализира активирање постојећих и ковање нових сложеница са инфиксом *-и-*. На основу анализе корпуса констатује се да Бећковић гради индивидуалне неологизме поштујући творбене законитости императивних сложеница, као и да су оне и даље продуктивне у савременом српском песничком језику.

Кључне речи: Матија Бећковић, императивна сложеница, инфикс *-и-*, индивидуални неологизам, потенцијална реч, комбинована творба, песнички језик, експресивност, метафоричност

1. Императивне сложенице и(ли) сложенице са инфиксом *-и-*

Сложенице које се најчешће у србистичкој и сербокроатистичкој литератури називају *императивним* на почетку 21. в. више пута су привукле пажњу србиста. Прво их је И. Клајн описао у монографији *Творба речи у савременом српском језику. Први део: слагање и префиксација*, нудећи истовремено и кондензован историјат питања у сербокроатистици (Клајн 2002), да би их у критичком приказу ове књиге коментарисао и Р. Маројевић, указујући и на шири славистички контекст (Маројевић 2005). Подробан опис и класификацију добиле су и у средњошколској граматици (Станојчић/Поповић 2010). Вођена углавном Маројевићевим методолошким поставкама, о овом типу сложеница писала је у поглављу докторске дисертације и Д. Ратковић, дајући нову њихову свеобухватнију класификацију (2009). Ово поглавље је потом преправљено и допуњено објављено и као расправа (Ратковић 2012). Маројевићева методолошка поставка може се сажети у став да је у првом

---

* aleksandar.jus@gmail.com

делу ових сложеница већ у прасловенском језику компонента *-и-* била „окамењена флексија“, тј. „окамењени облик императива трећег лица једине у оптативном значењу“, и то не само у антропонимији (Маројевић 2005: 717–718). Овај аутор на истом месту даље констатује како је ова флексија у даљем развоју у српском језику прерасла у интерфикс, а да се оптативно значење изгубило.

Мада се може сматрати да је увођење трећег инфикса (интерфикса) методолошки сувишно,¹ бројни примери у савременом српском језику настали аналогijом, а не само *n(j)евидруг* и *ц(j)епидлака* које наводи Клајн (2002: 84), оправдавају неминовност давања статуса инфикса компоненти *-и-*, која је несумњиво, показује бројна литература (в. историјат питања у Стевановић 1956, Стевановић 1989), по пореклу императивни наставак.² Управо зато, а и ради економичности, у раду ћемо за сложенице са интерфиксом *-и-* користити скраћеницу ИС (од традиционалног одређења *императивне сложенице*), водећи рачуна о томе да су поједине међу њима заправо аналошки грађене, тј. да у њима императива ни дијахронијски ни синхронијски и нема, нарочито међу индивидуалним неологизмима у српској књижевности.

1.1. Овај тип сложеница је општесловенска појава, а на српском терену продуктиван је и у народном и у фолклорном језику. Одатле их је у српску писану књижевност уносио Доситеј Обрадовић, који је потом у истом смеру посредно деловао, поред директног утицаја наше народне књижевности, и на језик књижевног стваралаштва Симе Милутиновића Сарајлије и Петра Петровића Његоша (Милановић 2012б). Некарактеристичне за језик наших класицистичких песника, окренутих славеносрпском језику, ИС под директним утицајем народног и фолклорног језика са једне стране, као и језика предромантичара са друге (Његоша и Сарајлије) снажно продиру и у песнички језик српског романтизма, тј. језик Бранка Радичевића, Ђуре Јакшића, Јована Јовановића Змаја, Лазе Костића, а нарочито Ђорђа Марковића Кодера, највише окренутог фолклорном језику. Према творбеном моделу постојећих ИС, српски романтичари почињу ковати и индивидуалне неологизме, који по својој структури готово по правилу спадају међу потенцијалне речи (Милановић 2012б).³

1.2. Мотивацију за преузимање и ковање ИС српски романтичари пре свега су налазили у њиховој експресивности (афективности) и сликовитости. У даљем развоју српске књижевности за ковањем ИС посежу и модернистички песници после Другог светског рата, у поезији и есејистици. Тако међу кованицама из Давичових *Ритуала умирања језика* (1974) песник Милован Данојлић издваја и сложеницу *пазичовек*, оцењујући их скупно као „језичке несташлуке“ (Данојлић 2007: 219). ИС су кондензоване, најчешће мета-

¹ „У српском језику, императивном тумачењу свакако треба дати предност, с обзиром на морфонологију појединих примера [...] и на акценат [...]. Такво тумачење је далеко економичније и с гледишта синхронијске анализе“ (Клајн 2002: 84). В. на истом месту и ставове С. Бабића и М. Киршове у фусноти 54.

² Уп. и примере типа *Додајглас*, *Лајкучка*, *Продајвечера* и др. у Михајловић 1992.

³ Термин *потенцијална реч* употребљавамо у значењу које му даје Драгићевић 2009.

форичне и хиперболичане песничке и вербалне слике. У песничком језику неретко је у њима реченица са семантички тешко спојивим и изненађујућим конституентима (субјектом и предикатом или предикатом и објектом) сведена на само једну реч, што појачава стилски ефекат оваквих поетизама.⁴ У литератури се по правилу на стилском плану истиче метафоричност ИС, чак и у онимима: „Богатство ових метафора скоро је несагледиво“ (Михајловић 1992: 9). У многим примерима из народног језика, као и у властитим именима, запажа се и хумор (Михајловић 1992: 12–13), иронија (Михајловић 1992: 14–15), хипербола или гротеска (Ратковић 2009), што песници надограђују у својим кованицама. Одређену стилематичност поседују самим тим што сложенице нису доминантне у грађењу српских речи нити у песничком језику нити ван њега. Чак су и највећи лексикотворци српске књижевности радије ковали изведенице него сложенице (Милановић 2012б).

1.3. У народном и фолклорном језику ИС спадају у експресивну лексику најчешће са пејоративним значењем. Пејоративна (погрдна, подругљива, презрива, иронична, вулгарна, шаљива) значењска нијанса доминира и у кованицама, па у РСАНУ 1959–2010 најчешће уз ИС налазимо следеће квалификаторе: а) *пеј.* (*вртирепоња, крадијаја, крадикучка, купикласовић, купикраставчић, купилажа, купимрвичар, мажиздела, молибог, мрчикњига, музикрава, мутимастило, облигуз*); б) *погр.* (*возиплања, вртигуза, вуцибатина, вуциметла, газиблато, деривашка, дериклупа, дерикожовић, дерикучка, дражикуча, китикапа, китилажа, крадивук, лижигуз, напникур*); в) *ков. пеј.* (нпр. *мажилажа, мажилизац, мажимед, мажичизма*); г) *инд. подр.* (*мастигрло*); д) *подр.* (*згубидан, згубиданка, мастибрк*); е) *презр.* (*згубидела, кичизуб*); е) *ир.* (*кудибаба*); ж) *вулг.* (*деригуз, кажипрда, љубигуз*); з) *шаљ.* (*гладибрк, гладикоса, ломигора, напнинос*) и др.

Изразиту продуктивност ИС са пејоративним значењем имају и у савременом савременом српском супстандарду, где су најчешће вулгаризми. Поред примера које наводи литература, *јебив(ј)етар* (Клајн 2002: 85) и *плачичка* (Маројевић 2005: 719), овде би ишле и речи *плачипизда, ломикурка, пушикурка* и сл.

Иако се запажа одређена недоследност при лексикографском одређивању примера,⁵ несумњиво је да су ИС најчешће експресиви са израженим негативном набојем, што, додуше, не мора бити правило. Тако пејоративности нема у примерима са квалификаторима: а) *инд.* (*вежикеса, вртиверац, вртивјетар, вртипрашак, вуцимјешина, газивјера, гранисунце, зовибрат, кажичас, крадиватра, ломикопља*); б) *песн.* (*кројисрећа, љубистанак, мрзиласка*); в) *нерасп.* (*испиврг, кажипутар, метичизма, молибара, одбиград*); г)

⁴ У питању су деривационо-семантички поступци који нису сасвим оригинални, већ преузети чак и из онима: „Као што је већ наглашено, семантичка решења везана су за многе потешкоће, јер поједине именице у другом делу сложенице искључују глагол, и обратно. Велику препреку ка коначним решењима представљају и умерена значења, а више пута и потпуно непознате речи у нашој лексичкој литератури. Свеу овоме треба додати да, иако је, на пример, познат и глагол и именица, ипак у композитном склопу читав облик има сасвим друкчије значење“ (Михајловић 1992: 13).

⁵ Уп.: погр. *лижигуз* : пеј. *облигуз* : вулг. *деригуз, лубигуз*, и сл.

фиг. (ломигора); д) необ. (врзикапут) ; ђ) ков. песн. (љубистан); е) ков. необ. (љубисвуд); ж) индив. ков. (дџинос); з) ков. индив. (јежиобрва, јежипруга) и др. Из дијакроничке перспективе међу ИС несумњиво спадају и антропоними (*Будимир, Велимир, Станимир, Будислав* итд.), такође без погрдног значења. И романтичарски песници углавном су ковали ИС у којима није било пејоративности (Милановић 2012б).

2. Бећковићеве ИС у контексту промена у поетици и песничтву

У Бећковићевом опусу запажају се драматичне промене у поетици и песничтву од шездесетих година до данас. Бећковићева поетичка еволуција савсим грубо могла би се стилистички свести на три тачке: од поезије створене на књижевном (стандардном) језику (*Вера Павладољска, Метак луталица*) песник се у средини свога опуса окренуо ка дијалекатском (в. Милановић 2002), да би у новије време активирао урбани колоквијални израз, правећи иронијски отклон према шаблонизованости таквог језика и мишљења (*Кад будем млађи*). Поетичке и стилске промене оставиле су траг на свим језичким нивоима Бећковићевог израза, па и у његовој песничкој лексици, као и у присутности ИС у Бећковићевим књигама поезије.

У првој збирци, *Вера Павладољска*, нема нити једне ИС, док их је у другој, *Метак луталица*, само три: *набиколац*, *памтивек* и *памтикамен*, Међутим, већ се међу та три примера огледа деривационо-стилистички механизам који ће Бећковић касније користити готово у свакој збирци: да се поред постојећих ИС (*памтивек*), аналошки гради нове, потенцијалне речи (*памтикамен*, *набиколац*). Идентичан поступак карактеристичан је, речено је већ, и за романтичарске песнике. Од прве дијалекатске поеме *Рече ми један чоек*, број активираних постојећих, али и новоскованих, ИС почиње нагло да расте, па их има много и у другим књигама са основом песничког језика у ровачком говору (*Међа Вука Манитога, Леле и куку, Кажа, Чији си ти, мали? и Ћераћемо се још*), да би у збирци *Хлеба и језика* и број ИС пао на свега четири (*плетиприча, плетипричалица, смлатимозговица, пробисвет*).⁶

2.1. Отуда постаје јасна и мотивација за преношење ИС (*пробисвет, згубидан, купивојска, памтивек* и сл.), али и њихово стварање у Бећковићевом песничком језику: порекло и узор углавном су им у ровачком говору, а узрок висока експресивност и сликовитост коју стварају.

2.2. Бећковић често у језик своје поезије уноси и постојеће ониме (нпр. *Бадивук, Курикућа, Палибрк, Пуштивук, Скочићевојка* итд.), „наслеђујући“ са њима и њихово порекло, које је заправо најчешће песничко у својој при-

⁶ У раду смо се служили издањем *Сабране песме у девет књига*, Српска књижевна задруга, Београд, 2003. За књиге смо уз примере користили следеће скраћенице: МЛ – *Метак луталица*, Р – *Рече ми један чоек*, М – *Међа Вука Манитога*, Л – *Леле и куку*, К – *Кажа*, Ч – *Чији си ти, мали?*, Ћ – *Ћераћемо се још* и Х – *Хлеба и језика*.

роди, и рачунајући на стилски ефекат таквог наслеђа: „У целини узето, семантичка решења у овом материјалу везана су за шаљиве приче, ругалице, фрагменте и поенте појединих епизода из народне књижевности, а нарочито за поређење и фразеологизме“ (Михајловић 1992: 13). надградњу овог поступка представља ковање парадигматских облика, а колико оваква језичка игра постаје плодотворна, најбоље показује читава ниска псеудонима са првом компонентом *Ђери-* у књизи *Ђераћемо се још*.

3. Утицај традиције: фолклорни и народни језик, Његош, Лаза Костић

Бећковић се, дакле, и кроз ИС враћа традицији усмене речи, о чему је много пута писано (в. Милановић 2012а). Подједнако је важно да се и кроз овај мали лексички сегмент препознају истовремене песникове везе са Његошем, што симболично илуструје један детаљ: и Бећковић песнички упошљава реч *лажицар* (*Шћепан Мали лажицаре руски* Л 46), коју је највероватније сковао његов велики песнички предак (Милановић 2012б). Преко Његоша, традицијске везе, судећи према ИС, воде Бећковићеву поезију и до Сарајлијине, али и до поезије Лазе Костића, будући да кује две ИС, захваљујући глаголском делу сасвим налик на најпознатију кованицу српског романтизма, чувену *плетисанку* (*плетиприча, плетипричалица*).

Висока афективност, углавном пејоративност ИС, истиснута у епохи романтизма, у Бећковићевој поезији опет доминира: готово све речи са овим творбеним моделом, и постојеће и новонастале, експресиви су и поетизми првога реда.

4. Стилски поступци: низање и укрштање ИС да другим сложеницама

Како је Бећковићева поезија и једна поетска, али веома оштра, критика наших друштвених прилика и културе којој припадамо, песник ту слику појачава низањем и гомилањем пејоратива, међу којима су ИС укрштене са другим експресивним сложеницама, као и изведеницама: *а ништадома – ништарода – ништакчади, / трбољуби, подложници, нагањачи, букалице, / надварачи, потајници, криширети, прекрвници, / а рђаковићи, пепељмуди, голоигре, туцибраћо, / Умрипушке од умрипушке!* М 30. Исти поступак карактерише и позније Бећковићево стваралаштво: *Накоти се божји весак постревара, / Окот оцокоља, маса мајкодава, / Палибрка, палинога, пржибаба, / Голоскока, трбољуба, дрхтирепа, / Лутора, гуркала, распоница, / Ништокапа и расрбица... / Сврзимантија, сврзислова и дотурица, / Ококућади, псодера и дендера, / Осундилупежа и растриженика, / Шкопипрасица од шкопипрасица, / Габела, кидиноса, кула од нарикула* К 113–114. Процес

интензификације низањем и варирањем ИС са истим првим делом (*ћери-*), као и њихово укрштање са етимолошки сродним сложеницама, ствара и импресивну звучну слику, попут народне мелодије: *А Ђербеговићи а Ђерибаше / Ђерисиновићи и Ђерикумовићи / Ђер Ђернићи од Ђерибоја / Хаџи Ђере из Ђеркаловића / Држнедајћерићски и Куштримћеркићи / Богоћери Ђерикрстовићи / А Ђећези а Ђераљи а Ђерепушани / А ћерислови а ћерипоти а ћерикњиге / А ћериводе а ћеримрве а ћеригоре / А Ђеране а Ђеримире а Ђеривоје / А Ђериљубе а Ђериславе а Ђеривуче / А Ђерироде а Ђеридоме а Ђериверо / Ђерићерићи и Ђерикућићи / Ђеромрзи и Ђерамилици / Ђерибожеји ћеротвори (...)* *Ђеримајковићи од Ђеримајковића / Ђеритрице с Ђеритрицама / Дугоћере говноцерилице / Ај поћерај / Ђеритрагом по ћеритрагу / Ђериоца кроз ћериоца / Ђерисиновог ћерисина* Ћ 112.

4.1. Иако је, показаће речник на крају рада, поетски активирао велики број ИС, Бећковић избегава да их понавља, што чини са свега осам речи: *кидинос* (М, К), *дубирог* (Р, Л), *невићбрав* (Р, М), *Палибрк* (М, К), *памтивек* (МЛ, К), *пробисвет* (Ч, Х), *туцибраћа* (М, Л, Ћ) и *узмидух* (Р, Л). Међу њима у РЈАЗУ 1880–1976 нису потврђене: *кидинос*, *дубирог*, *невићбрав* и *туцибраћа*. Будући да у поеми *Ђераћемо се још* на почетку, попут пролога, цитира читав сегмент из *Међе Вука Манитога* („Без није никога“), у обе књиге појављују се још и следеће ИС: *криширен*, *тресибаба*, *тресигаћа*, *умрипушка*, све нерегистроване у РЈАЗУ 1880–1976.

4.2. Како су сложенице са инфиксима *-и-* и *-о-* у одређеној врсти конкуренције у Бећковићевом опусу, на занимљивост овог питања у контексту језичког осећања говорника указују песникове кованице *сломоврат* (*Таман они због којиг оде на зо пут и сломоврат* Р 36) и *мрзопушка* (*не штеди се, за шта се чуваш, мрзопушко* М 29), у којима бисмо пре очекивали *-и-*, нарочито када се упореде са другим песниковим примерима *кољиврат*, *грчиврат*; *непуципушка*, *умрипушка*. Са друге стране, при процени парадигматичности неологизма у обзир ваља узети постојећу реч *сломокос* (болест и рана, када се сломи кост, РЈАЗУ 1880–1976) и

5. Семантичка интензификација цртицом

Специфичне примере представљају ИС у којима су делови, правописно неочекивано, одвојени цртицом (*назови-јунак*), дати у контексту регуларно написаних песничких речи: *Назор-нације*, *ич-језици*, *дим-историје*, / *Лексик-судије*, *назови-јунаци*, *инат-науке*, / *Ништа-знања*, *батал-работе*, *мрч-књиге* К 108. Интонационо, а самим тим и правописно, изоловање делова ИС утиче на интензификацију значења делимично осамостаљених делова, а овакво маркиране речи директно се контрастирају са парадигматским, али необележеним у стиховима који следе: *Лучерашњи приучени Срби*, / *Мрзи-браћа*, *блати-браћа*, *пљуви-браћа*, / *Убиграћа*, *мучиграћа*, *кољиграћа...* К 108. Осим наведених, у истој књизи налази се још само један пример: *Да отоваре и осувоте / На сувопатном неор-пољу* К 51.

6. Полисемија у ИС

Будући да „овај тип речи нема развијену полисемну структуру“ (Ратковић 2009: 231), пажњу мора привући лексикографска обрада примера *узми-дуг* из Бећковићевог песничког лексикона. Док јој је Д. Петровић у почетку регистровао само једно значење: „*узмидуг*, м, који узима, пљачка, отима све, па на крају и душу“ (Петровић 1970: 158), у коначно уобличеном речнику ова ИС постала је двозначна и самим тим стилски потентнија: „*узмидуг* -а м 1. 'висока стрма страна која човеку „узме дах“ док се уз њу усне'; 2. 'који узима, отима све – па на крају и душу“ (Петровић 2003: 184) .

7. Хомонимија у ИС

Извор стилематичности и стилогести речи може бити и хомонимија. У Бећковићевој кованици *солиљебник* (*бијасмо једномјесечићи*, / *не но једноданчићи*, / *а у војсци солиљебници* М 176) могућа су два дериватолошка тумачења: 'који соли љеб', али и 'који једе сол и љеб'. Предност дајемо првом тумачењу, између осталог и због фонетско-фонолошког аспекта речи (облик *сол* са финалним -л мање је очекиван), али је и друго немогуће сасвим одбаци, па тако настаје ефектна двострука вербална слика.

8. Врсте речи у ИС

Готово све ИС у Бећковићевој поезији су именице, док су свега три речи придеви: *кезизуб* (*Кезизуба небраћа*, *одљуди* Л 65), *кличглав* (*Кличглави суруљци* / *Са страхом у коленима* К 105) и *ћерибожји* (*Ћерибожји ћеротвори* Ћ 112). Сва три придева су Бећковићеве кованице. РСАНУ 1959–2010 потврђује само именицу *кезизуб*, 'особа која има стално искежене зубе', док је придев песникова креација. Овакво стање у Бећковићевом лексикону одговара оном у српском језику: именице су неупоредиво чешће од придева. Сасвим ретки прилози и глаголи међу ИС, типа *каћиперски*, *цепидлачки*, *распикућно* или *каћиперити се*, *цепидлачити* и сл. (Ратковић 2012: 301) нису потврђени у Бећковићевој поезији.

9. ИС са инфиксом -ø-

У ретким Бећковићевим ИС, у складу са стањем у ровачком говору у којем се финално /-и/ редукује у неким примерима императива, појављује се нулти инфикс: *држгора* (*А навиљак држгоре – мрчава!* Л 14), *невићбрав* (*Незапрешницима, трокатићима, / невићбравима* Р 20; *Нема ни чобана сем*

невиђбрава М 96), *неор-поље* (*Да отоваре и осувате / На сувопатном неор-пољу* К 51) и *пепељмуд* (*а рђаковићи, пепељмуди, голоигре, туцибраћо* М 30, Ћ 10).⁷

10. Аналошки облици са *-и-*

У литератури су већ добро описани примери са аналошким инфиксом *-и-* у првој компоненти, попут речи *кљуцидрво*, *непуципушка*, *п(ј)евидруг* и сл., у којима је сегмент *-ај* замењен угледањем на мноштво облика са другим императивним наставком. У Бећковићевој поезији примери су бројни: *Вативук*, *кидинос*, *непуципушковић*, *пљуви-браћа*, *пуцибрука*, *шибигузовић*, као и читав низ од чак 31 облика са првом компонентом *ћери-* (в. речник у поглављу 15). Изузимајући реч *непуципушковић*, са потврђеном основом *непуципушк-*, све остале ИС су Бећковићеве кованице.

У односну на претходне издваја се пример *Хадивук* (*Покојишта воденога / Хадивуче* Л 77), који је, као и примери *Ђеривук*, *Вадивук*, *Вативук*, *Кадивук*, *Млативук*, *Смичивук*, *Станивук*, *Страшивук*, *Стоивук*, добијен аналошки према постојећим онимима (*Бадивук*, *Пуштивук* или *Скочивук*), али је велика разлика у томе што се у основи првог дела не налази глагол, већ властита именица *Хад*, што је видљиво из контекста. Из тог угла овај пример нарушава творбени модел по којем је грађен.

11. Субјекатска, објекатска и адвербијална структура скованих ИС

Постоје неподударања у савременој литератури око поделе ИС.⁸ Ж. Станојчић и Љ. Поповић сматрају да постоје две групе ових сложеница: *допунске императивне сложенице*, „у којима именица одговара објекатској допуни“, и *одредбене императивне сложенице*, „у којима именица одговара субјекту реченице“ (Станојчић/Поповић 2010: 166). И по Клајновом мишљењу, „императивне сложенице се деле у две неједнаке групе. Већина њих има прелазни глагол и именицу као објекат, а знатно мањи број састављен је од непрелазног глагола и именице као субјекта“ (Клајн 2002: 85). Овим класификацијама Д. Ратковић додаје и сложенице „са адвербијалном структуром“ (типа *мрсипетак*, *безисвет*) као и сасвим ретке „са копулативним односом компонената“ (типа *плагидера*).⁹ Р. Маројевић сматра да су чисте сложенице

⁷ Уп.: „пепељмуд -а м ’који се не одмиче од огњишта, који пепеља муда уз огњиште“ (Петровић 2003: 156).

⁸ У ИС убрајамо овом приликом и речи добијене комбинованом (сложено-суфиксалном) творбом, са императивом, тј. компонентом са инфиксом *-и-*, у првом делу.

⁹ Чини се да би код трећег типа више одговарао термин *напоредни однос* место термина *копулативни однос*.

само оне са именицом у функцији субјекта, без нултог суфикса помоћу којег се модификује други део. У објекатским сложеницама, типа *вртиреп*, *вади-душа* или *вртикана*, овај аутор констатује постојање нултог суфикса на крају друге компоненте (Маројевић 2005: 718–719).

Међу Бећковићевим кованицама, очекивано према општем стању у српском језику, доминирају оне допунске, са именицом у функцији правог објекта: *берилажа*, *блати-браћа*, *грчиврат*, *губикозје*, *кидинос*, *кољибраћа*, *кољиврат*, *крширеп*, *моривук*, *мрзи-браћа*, *мучибраћа*, *невићбрав*, *неранимајковић*, *пазигуз*, *пожмиреп*, *полигаћа*, *премељиговно* и сл. Субјекатску структуру имају следеће одредбене ИС: *вртивода* 'вода која (се) врти', *дрхтиреп* 'реп који дрхти', *леживода* 'вода која лежи', *набиколац* 'колац који се набија (у тело)', *памтикамен* 'камен који памти', *пуцибрука* 'брука која је пукла' или *смрдидуша* 'душа која смрди'.¹⁰ Најређе су Бећковићеве кованице са адвербијалном структуром: *свратикућа* 'особа која свраћа (својој) кући' или *цвилурупа* 'рупа из које се цвилу'.

12. Слагање, комбинована творба и извођење у скованим ИС

Највећи број Бећковићевих скованих ИС представљају сложенице објекатске структуре (в. наведене примере у поглављу 11) или речи исте структуре добијене комбинованом (сложено-суфиксалном) творбом: *берилажа*, *губикозје*, *неранимајковић*, *палиног*, *пепељмуд*, *полигаћа*, *смичиглав*, *смлатимозговица*, *солиљебник*, *Ђерикрстовић*, *Ђерикумовић*, *Ђерикућевић*, *Ђерикућић*, *Ђеримагић*, *Ђеримајковић*, *Ђерисиновић*, *ђерислов*, *Ђерићерић*, *шибигузовић*, *ћурилажа*. Сасвим је изузетан пример ИС добијене комбинованом творбом са субјекатском структуром: *летиперка*, 'особа којој лете пера' (*Летиперки*, *невредуша*, *селумила* К 110). Ово метафорично значење није потврђено у РСАНУ 1959–2010, већ у једина два примера препознајемо пиротехничко средство (потврда из 1885) и метафорично именовање аутомобила. Најмање примера има међу изведеницама, где нпр. спада кованица *непуципушковић*, добијена суфиксацијом од покрајинске, црногорске ИС *непуципушка*, као и кованица *плетипричалица*, добијену од такође новостворене речи *плетиприча* (*Тобож слушају плетипричу* / *Плетипричалица* X 31).

13. Семантичка структура Бећковићевих ИС

Већ је истакнуто да Бећковић кује потенцијалне речи, држећи се прозачног и чврстог творбеног модела ИС у српском језику. Он, при томе, не-

¹⁰ Последњи пример представља аналошки грађену кованицу према *смрдибуба* и *смрдиврана*, али са изразитом поетском пресемантизацијом захваљујући другој компоненти.

ретко активира и већ потврђене лексеме у обе компоненте, како глаголској тако и именичкој, али прави неочекиване комбинације, остварујући тако стилски ефекат на оси комбинације.

13.1. Дванаест глагола налази се у првом делу две или више ИС у Бећковићевој поезији. То важи за следеће примере: *држати* (*држгора*, *држделија*), *клати* (*кољибраћа*, *кољиврат*),¹¹ *купити* (*купивојска*, *Купитруњевић*), *млатити* (*Млативук*, *млатикур*), *палити* (*Палибрк*, *Паливук*, *палилуча*, *палиног*),¹² *памтити* (*памтивек*, *памтикамен*), *пуцати* (*непуципушковић*, *пуцибрука*),¹³ *смицати* (*Смичивук*, *смичиглав*),¹⁴ *трести* (*тресибаба*, *тресигаћа*),¹⁵ *убити* (*убибратић*, *убибраћа*),¹⁶ *узети* (*узмидуг*, *узмисвијет*)¹⁷ и *свргнути* (*сврзимантија*, *сврзислово*).¹⁸

13.2. И у другој компоненти појављују се у многим примерима исте именице, а песник управо на поступку активирања постојећег другог и варирања првог дела ИС вешто води интертекстуалне језичке игре, које своју функцију добијају у поетском контексту. Више пута активирани ИС са истом именичком компонентом јесу: *вук* (*Бадивук*, *Вадивук*, *Вативук*, *Кадивук*, *Млативук*, *моривук*, *мутивук*, *Паливук*, *Пуштивук*, *Скочивук*, *Смичивук*, *Станивук*, *Страшивук*, *Стоивук*, *Сузивук*, *Ћеривук*),¹⁹ *браћа* (*блатибраћа*, *кољибраћа*, *мрзобраћа*, *мучибраћа*, *пљувобраћа*, *туцибраћа*, *убибраћа*),²⁰ *вода* (*вртивода*, *леживода*, *преливода*, *ћеривода*),²¹ *кућа* (*Курикућа*, *свратикућа*, *Ћерикућевић*, *Ћерикућић*), *реп* (*дрхиреп*, *крширеп*, *наширеп*, *пожмиреп*), *рог* (*дивирог*, *дубирог*, *повирог*, *смудирог*),²² *пушка* (*немрчипушка*, *непуципушковић*, *умрипушка*), *гаће* (*полигаћа*, *пузигаћа*, *тресигаћа*),²³ *баба* (*пржибаба*, *тресибаба*),²⁴ *гора* (*држгора*, *ћеригора*),²⁵ *лажа* (*берилажа*, *ширилажа*), *врат*

¹¹ Уп. *Кољибраћа*, *Кољиврат*, *Кољивола*, *Кољикоњевић* (Михајловић 1992: 88–92).

¹² Уп. *палидорце*, *палигорка*, *палигуз*, *палихиса*, *паликућа*, *палипушка*, *паливраг* (РЈАЗУ 1880–1976) и *Палдеда*, *Палибиљетина*, *Палибрк*, *Палибувац*, *Паливетрић*, *Паливоденица*, *Паливрти*, *Паливук*, *Палигаћ*, *Палигора*, *Палигарци*, *Паликаменица*, *Паликрушка*, *Паликурка*, *Паликућа*, *Палилула*, *Палисвет*, *Палисламић*, *Паличардак* (Михајловић 1992: 131–140).

¹³ Уп. *Пуципраћа*, *Пуцирп*, *Пуцијагода* (Михајловић 1992: 169–170).

¹⁴ Уп. *Смичибрада*, *Смичиклас* (Михајловић 1992: 185).

¹⁵ Уп. *тресибаба* (РЈАЗУ 1880–1976) и *Тресибаба*, *Тресиборд*, *Тресиглава* (Михајловић 1992: 196–197).

¹⁶ Уп. *Убикичић* и *Убипарип* (Михајловић 1992: 203).

¹⁷ Уп. *Узмидуша* (Михајловић 1992: 204).

¹⁸ Уп. *сврзибрада*, *сврзиглавица*, *сврзикапа* (РЈАЗУ 1880–1976).

¹⁹ Уп. „*Бадивук*, *Газивуковић*, *Горивук*, *Зјајивук*, *Наливуковић*, *Паливук*, *Плашивук*, *Прдивук*, *Пуштивук*, *Пуштивук*, *Серивук*, *Скочивук*, *Страживук*, *Тиштивук*, *Траживук* и *Трсивук*“ (Михајловић 1992: 238).

²⁰ Будући да није једна од наведених лексема није потврђена у једнини, одлучили смо се за множинске облике у речнику сложеница са инфиксом *-и-* у Бећковићевом поетском опусу. Уп. „Само у примерима *Плазибрат* и *Разминибрат*“ (Михајловић 1992: 227)

²¹ Уп. „*Бистривола*, *Брљивола*, *Буривола*, *Варивола*, *Гинивола*, *Желивола*, *Зливола*“ итд. (Михајловић 1992: 233–234).

²² „*Бодирог* – патроним, *Крширог* – патроним, *Кујрог* – шума, *Смудирог* – топоними“ (Михајловић 1992: 297).

²³ Уп. „*Биштигаће*, *Висигаћа*, *Деригаћа*, *Крадигаћа*, *Минигаћин*, *Нашигаћин*, *Непергаћа*, *Палигаћ*, *Пецигаћа*, *Пузигаћа*, *Содригаћа*, *Серигаћа*“ (Михајловић 1992: 239).

²⁴ Уп. „овај апелатив је најфреквентнији“ (Михајловић 1992: 236): *Тресибаба*, *Гулибаба*, *Дажбабић*, *Дерибабац*, *Кољибраћа*, *Лезибаба* итд.

²⁵ Уп. *Брстигора*, *Грмигора*, *Кривигора*, *Ломигора*, *Плачигора*, *Скочигорић* (Михајловић 1992: 243).

(*грчиврат, кољиврат*),²⁶ *коло* (*сметиколо, ћериколо*), *гора* (*држгора, прови-гора*), *век/вијек* (*памтивек, скративијек*), *лаж* (*берилажа, ширилажа*) и *глава* (*Ждериглава, клечиглав*).²⁷

14. Фонетско-фонолошки облици блиски ИС

У већем броју сложеница, који не изненађује с обзиром на поступак варирања симбола *вук*, у књизи *Леле и куку* појављује се прва компонента *вучи*, са значењем 'вуч(и)ји, који се односи на вука' (нпр. покр. *вучикапа* 'капа од вучке коже', РСАНУ 1959–2010). Иако обликом асоцирају на ИС па се наизглед уклапају у систем (уп. *Вртикапа, Вршикапа, Плетикапа, Губикапа, Звркапа, Китикапа, Кршикапа* у Михајловић 1992: 261–262), следећи примери не спадају у ИС: *Вучикоса* (*Не перчина момачкога / Вучикоса!* Л 81), *Вучикапа* (*А над капом жаљенога / Вучикапа!* Л 84), *вучивуна* (*Вучивуном протканого / Вунишане!* Л 87), *вучивода* (*Вучиводом пропраного / Вунковане!* Л 87), *Вучидање* (*Прије Христа васкрслого / Вучидања!* Л 86), *вучидлака* (*Вучидлаком кађенога / Кадивуче!* Л 87), *Вучисав* (*И пастира њихового / Вучисава!* Л 88), *Вучистрах* (*Вучистраха вучљивого / Млативуче!* Л 88), *Вучидар* (*Вуцидара вукловного / Вучидаре!* Л 89), *Вучибул* (*Вучибула вучилскога / Маливуче!* Л 89), *Вучимир* (*Ни башилика надгробного / Вучимире!* Л 80), *Вукимир* (*Источника троједного / Вукимире!* Л 86). Исто важи и за сложенице *близивук* (*А иза сна опталого / Близивуче!* Л 87)²⁸ и *бољиглава* (*Није за нас бољиглава – цвијет* Л 14).

15. Индекс сложеница са инфиксом -и- у Бећковићевом поетском опусу

Бадивук: Снокрадици дослутного / Бадивуче! Л 88

берилажа: Да нису свратикухе – / Него Старокухе, / Ни берилаже – / Него поштенбаше К 55

блати-браћа: Мрзи-браћа, блати-браћа, пљуви-браћа К108

Вадивук: Ко из воска вађенога / Вадивуче Л 71

Вативук [Хвативук]: Њега ни нас ни једного / Вативуче! Л 84

вртивода: Вртивода та кога насвоји / Задовијек неће изронити Л 20

вучидар: Вуцидара вукловного / Вучидаре! Л 89

гиликача: Па биња и алаче / На гиликачу, на прибибок Р 54

гладикоса: Празничад и скитничад, / Поганеж и гладикосе К 53

²⁶ Уп. „*Виљиврат, Кољиврат, Ломиврат, Простриврат* и *Сломиврат*“ (Михајловић 1992: 236).

²⁷ Уп. *Брзиглава, Гладиглава, Гулиглавић, Замажиглава, Метиглава, Мучиглава, Пециглава, Разбиглав, Смудиглав, Станиглав, Тресиглава, Тришглава, Чиниглавици* (Михајловић 1992: 241).

²⁸ Уп. *Близикухе*, село у Боки Которској у Паштровићима (РЈАЗУ 1880–1976).

- грчиврат:** Да се поиграмо фењера и грчиврата Ћ 111
- губикозје:** овога крепаћа из овога губикозја Р 81
- дивирог:** висорога, рдорога, дивирога, вира М 92
- држгора:** А навилјак држгоре – мрчава! Л 14
- држделија:** а Рабрене, стакни га с ногу, држделија М 28
- дрхтиреп:** Голоскока, трбољуба, дрхтирепа К 113–114
- дубирог:** Из кликова, из дубирога, из проклетија, из / бестрагија Р 24; Поглавари у дубиросима Л 16²⁹
- Ждериглава:** Корићка, Божурња, Огулин, Ждериглава К 75
- згубидан:** Био је безазлени сеоски згубидан Ч 22
- зиливрана:** Зиливранама, завртама, танчицама Р 21³⁰
- Кадивук:** Вучидлаком кађенога / Кадивуче! Л 87
- кезизуб:** Кезизуба небраћа, одљуди Л 65;
- кидинос:** на кога се твоја трса трси, / кидиносу с кидиносом М 129; Кидиноси – камени К 114; Габелја, кидиноса, кула од парикула К 113–114
- кличиглав:** Кличиглави суруљци / Са страхом у коленима К 105
- кољибраћа:** Убиграћа, мучиграћа, кољиграћа... К 108
- кољиврат:** кад се кољиврати / Домогоше кама К 141
- крширеп:** надварачи, потајници, крширепи, прекрвници М 30, Ћ 10
- купивојска:** купивојско и устабашо М 201
- Купитруњевић:** три кољена Купитруњевића М 167
- Курикућа:** Тепци, Крусе, Курлај, Курикуће К 127³¹
- лажицар:** Шћепан Мали лажицаре руски Л 46
- леживода:** Кад се наушљаше труњаве леживоде К 13
- летиперка:** Летиперки, невредуша, селумила К 110
- љубибратић:** Убибратићи – љубибратићи К 114
- љутидрач(а):** Љутидрачом обраслога / љути Вукна! Л 78
- Млативук:** Вучистраха вучљивога / Млативуче! Л 88
- млатикур:** Заглуша, травеља, млатикура, раколи Р 54
- моривук:** Био је Мрдеља моривук и пустовоља Ч 57
- мрзи-браћа:** Мрзи-браћа, блати-браћа, пљуви-браћа К108
- музикрава:** Богаљна музикрава и непуципушковић Ч 57
- мутивук:** Излеће испод дрва раскриљени мутивук Ч 73
- мучиграћа:** Убиграћа, мучиграћа, кољиграћа... К 108
- набиколац:** И хули као Влах са набикоца МЛ 148
- назови-јунак:** Јексик-судије, назови-јунаци, инат-науке К 108
- напиреп:**³²
- невићбрав:** Незапрешницима, трокапићима, / невићбравима Р 20; Нема ни чобана сем невићбрава М 96³³

²⁹ Уп.: „дубирог -а м ’колиба купастог облика, савардак“ (Петровић 2003: 121).

³⁰ Уп.: „зиливрана -е ж ’који зиља, броји вране’ (в. залудран“ (Петровић 2003: 128).

³¹ Курикућа је „надимак који је евидентиран у дечанској хрисовуљи 1330. године. Од глагола *курити* у значењу ’горети’ и именице *кућа*“ (Михајловић 1992: 100).

³² Уп. „напиреп -а м ’олош, несој; трчипиш“ (Петровић 2003: 147).

³³ Уп. „невићбрав -а м ’чобанин који не води рачуна о стаду“ (Петровић 2003: 148).

- немрчипушка:** Не дај се тањевини, покарама, вегама, / немрчипушкама Р 19³⁴
- неор-поље:** Да отоваре и осувете / На сувопатном неор-пољу К 51
- непуципушковић:** Богаљна музикрава и непуципушковић Ч 57
- неранимајковић:** Шибигузовићима, токапићима, / неранимајковићима Р 20³⁵
- осундилупеж:** Осундилупежа и растриженика К 113–114³⁶
- пазигуз:** И не може им нико угодити / Као протежени брдски пазигузи К 105
- Палибрк:** у колијевци дијете – Палибрк, / не би ли се ђаво од њега препо М 92; Палибрка, палинога, пржибаба К 113–114
- Паливук:** Вучетином опшитога / Паливуче! Л 90
- палилуча:** У страху да му се не откаче оне палилуче Ч 68
- палиног:** Палибрка, палинога, пржибаба К 113–114
- памтивек:** И до дан-данас, све до памтивека / Срећнију будућност нико не дочека МЛ 166; Од запамћења и памтивекова К 102
- памтикамен:** А шта је Његош ако није небош / Питај Бога и памтикамен МЛ 191
- парикула:** Кули од парикуле, пасјему накоту Р 21; Габелја, кидиноса, кула од парикула К 113–114
- пепељмуд:** а рђаковићи, пепељмуди, голоигре, туцибраћо М 30, Ћ 10
- платимир:** Док онај платимир не замакне за савардак Ч 68
- плетиприча:** Тобож слушају плетипричу / Плетипричалица Х 31
- плетипричалица:** Тобож слушају плетипричу / Плетипричалица Х 31
- пљуви-браћа:** Мрзи-браћа, благи-браћа, пљуви-браћа К 108
- повирог:** шпилорога, смудирога, странорога, повирога М 92
- пожмиреп:** Не дај се голоскоцима, голокотрама, / пожмирецима, цупарама Р 20³⁷
- полигаћа:** Полигаћама, празногаћама, жежељима Р 21
- преливода:** Превјерице с коротним капама, / Преливоде с дигнутим главама Л 65³⁸
- премељиговно:** Говненијем говнима, премељиговнима, / говноморима Р 20
- пржибаба:** Палибрка, палинога, пржибаба К 113–114
- прибибок:** Па биња и алаче / На гиликачу, на прибибок Р 54³⁹
- пробисвет:** Пушећи и застајкујући као пробисвет Ч 17; Поче да закукава / Ко ти је тај пробисвет Х 89
- провигора:** Утвора, приказа, провигора К 110⁴⁰
- пузигаћа:** Ником поникнута пузигаћа и полужина К 106
- пуцибрука:** Није било ове пуцибруке Л 52
- Пуштивук:** А послије распетога, Пуштивуче! Л 86

³⁴ Уп. „немрчипушка -е ’неборац, који није „омрчио“ пушку, који није испалио ни метка“ (Петровић 2003: 149).

³⁵ Уп. „неранимајковић -а м ’који не води рачуна о мајци, родитељима“ (Петровић 2003: 149).

³⁶ Уп. *осундати* развући, одмотати клупко, размрсити, сновати пређу (Ђоковић 2010); *осундати* 1. плетиво размрсити, одмотати 2. начинити темељ за кућу, основати (Станић 1991).

³⁷ Уп. „пожмиреп -а м ’превртљивац“ (Петровић 2003: 159).

³⁸ Уп. „преливода -е ж ’слабић“ (Петровић 2003: 162).

³⁹ Уп. „прибибок -а м ’модерни плесови, игранка’ (в. гиликача)“ (Петровић 2003: 163).

⁴⁰ Уп. „PROVIJATI, provijem, pf. puhati kroza što“ (РЈАЗУ 1880–1976).

- свратикућа:** Онда обзнанише / Да нису свратикуће – / Него Старокуће К 55
сврзимантија: Сврзимантија, сврзислова и дотурица К 113–114
сврзислов: Сврзимантија, сврзислова и дотурица К 113–114
скративијек: Зна да га чека пернати скративијек Ч 70
Скочивук: Чивутскога и турскога / Скочивуче! Л 77
Скочиђевојка: Ставор, Козарце, Нежидер, Скочиђевојка К 75
сметиколо: Кад се распучи велико сметиколо К 11
Смичивук: Жива земљом засутога / Смичивуче! Л 77
смичиглав: зар би му Мрдеља, смичиглав с Фундине Ч 58
смлатимозговица: По летњој смлатимозговици Х 50
смрдидуша: Стрморепама, смрдидушама, забунима Р 21⁴¹
смудирог: шпиљорога, смудирога, странорога, повирога М 92
солиљесник: бијасмо једномјесечићи, / не но једноданчићи, / а у војсци солиљесници М 176
Станивук: Твојој души смиренога / Станивуче! Л 82
Страшивук: Мимо гроба иједнога / Страшивуче! Л 88
Страшимир: Микеза, Кезун, Гуриш, Страшимир М 92;
Стоивук: Нити стећка стаменога / Стоивуче! Л 80
Сузивук: Сузивука сингавога / сур Вукеза! Л 85⁴²
тресибаба: срети га, Срето – срела те стријела, тресибабо М 29, Ћ 9
тресигаћа: Миљане – змија ти у нос умиљела, тресигаћо М 29, Ћ 9⁴³
трчикљун: А трчикљун му тремеђу закрчио Ч 72
туцибраћа: а рђаковићи, пепељмуди, голоигре, туцибраћо М 30, Ћ 10; Што нијесмо не би никад били / Туцибраћа и оцокољићи Л 36
Ћерибаша: Ћерибаше / Ћерисиновићи и Ћерикумовићи Ћ 112
ћерибожји: Ћерибожји ћеротвори Ћ 112
Ћерибој: Од Ћерибоја до Ћерибоја Ћ 57; Ћер Ћернићи од Ћерибоја Ћ 112
Ћеривера: А Ћериродe а Ћеридоме а Ћериверо Ћ 112
ћеривода: А ћериводe а ћеримрве а ћеригоре Ћ 112
Ћеривоје: А Ћеране а Ћеримире а Ћеривоје Ћ 112
Ћеривук: А Ћериљубе а Ћериславе а Ћеривуче Ћ 112
ћеригора: А ћериводe а ћеримрве а ћеригоре Ћ 112
Ћеридом: А Ћериродe а Ћеридоме а Ћериверо Ћ 112
ћерикњига: А ћерислови а ћерипопи а ћерикњиге Ћ 112
ћериколо: Расписују ћералице / За нова ћерикола Ћ 102
Ћериљуб: А Ћериљубе а Ћериславе а Ћеривуче Ћ 112
ћеримрва: А ћериводe а ћеримрве а ћеригоре Ћ 112
Ћерикрстовић: Богоћери Ћерикрстовићи Ћ 112
Ћерикумовић: Ћерибаше / Ћерисиновићи и Ћерикумовићи Ћ 112
Ћерикућевић: Јадни ли би били ти Ћерикућевићи Ћ 23
Ћерикућић: Ћерићерићи и Ћерикућићи Ћ 112

⁴¹ Уп. „смрдидуша -е ж ’покварењак, коме и душа смрди” (Петровић 2003: 172).

⁴² Уп. „SURISATI, surišem, *impf. proganjati*”, као и примере *Сузивода* и *Сузиводић* (РЈАЗУ 1880–1976).

⁴³ Уп. „тресигаћа -е ж ’кукавица” (Петровић 2003: 178).

- Ћеримагић:** (И Ћеримагићи у Ћеристану) Ћ 22
Ћеримајковић: Ћеримајковићи од Ћеримајковића Ћ 112
Ћеримир: А Ћеране а Ћеримире а Ћеривоје Ћ 112
Ћерипоље: Од Ћерипоља до Ћерипоља Ћ 57; Онај се на Ћерипољу / Кад му је глава одлећела / Ћерао и без главе Ћ 73
ћерипоп: А ћерислови а ћерипопи а ћерикњиге Ћ 112
Ћерирод: А Ћерироде а Ћеридоме а Ћериверо Ћ 112
ћерисин: Ћерисиновог ћерисина Ћ 112
Ћерисиновић: Ћерибаше / Ћерисиновићи и Ћерикумовићи Ћ 112
Ћерислав: А Ћериљубе а Ћериславе а Ћеривуче Ћ 112
ћерислов: А ћерислови а ћерипопи а ћерикњиге Ћ 112
Ћеристан: (И Ћеримагићи у Ћеристану) Ћ 22
ћеритраг: Ај поћерај / Ћеритрагом по ћеритрагу Ћ 112
Ћеритрица: Ћеритрице с Ћеритрицама Ћ 112
Ћерићерић: Ћерићерићи и Ћерикућићи Ћ 112
убибраћа: Убибраћа, мучибраћа, кољибраћа... К 108
убибратић: Убибратићи – љубибратићи К 114
узмидуг [узмидух]: А не дај се мрцу, кућо од куће, / Узмидусима, никоговићима, / филацима Р 20; Узмидуху измаглога / Вујкасиње! Л 88⁴⁴
узмисвијет: А за Мрдељу закољ и узмисвијет Ч 59
умрипушка: умрипушке од умрипушке М 30, Ћ 10
цвилирупа: Једним оком гледа Краљев проглас, / Другим кроз цвилирупу Ч 71
шибигузовић: Шибигузовићима, токапићима, / неранимајковићима Р 20⁴⁵
ширилажа: Утви, чучумиза, голоигри, ширилажа К 110
шкопипрасица: Шкопипрасица од шкопипрасица К 113–114

16. Уместо закључка: о продуктивности ИС у савременом српском језику

О продуктивности ИС у савременом српском језику изнета су опречна гледишта. И. Клајн, позивајући се и на литературу, тврди да је овај тип сложености данас непродуктиван: „Истина је да су и *надри-* и *назови-* веома продуктивни (што је типично за поједине префиксе), док су императивне сложености, по општем суду свих истраживача, данас потпуно непродуктивне“ (Клајн 2002: 86), али постоје и супротна мишљења: „Бројне су потврде из Вуковог рјечника, Речника САНУ и шестотомног Речника Матице српске. На основу тога можемо рећи да је овај творбени модел продуктиван – како у историји српског језика тако у савременом српском језику“ (Ратковић 2009: 224). Док

⁴⁴ Уп. „узмидуг -а м 1. 'висока стрма страна која човеку „узме дах“ док се уз њу успне'; 2. 'који узима, отима све – па на крају и душу'“ (Петровић 2003: 184). В. и напомену о судбини гласа х у ровачком говору, где „у финалној позицији најчешће се замењује гласом г: страг, добријет, реког, мишљаг“ (Петровић 1970: 139).

⁴⁵ Уп. „*шибигузовић* -а м 'који је био шибан због неког преступа' (Петровић 2003: 192).

И. Клајн не прецизира на које идиоме српског језика мисли, Д. Ратковић не показује како наведени речници потврђују продуктивност у *савременом* језику, осим уколико не мисли на индивидуалне неологизме. Стога би на крају ваљало истаћи, а чини се да анализа Бећковићевог опуса то недвосмислено показује, како су ИС захваљујући својој експресивности и сликовитости, осим у супстандардним идиомима (омладинском или затвореничком жаргону и сл.), још увек веома продуктивне само у песничком језику.

ИЗВОРИ СА СКРАЋЕНИЦАМА

Сабране песме у девет књига, Српска књижевна задруга, Београд, 2003: В – *Вера Павладољска*; МЛ – *Метак луталица*; Р – *Рече ми један чоек*; М – *Међа Вука Манитога*; Л – *Леле и куку*; К – *Кажа*; Ч – *Чији си ти, мали?*; Ћ – *Ђераћемо се још*; Х – *Хлеба и језика*.

ЛИТЕРАТУРА

- Данојлић 2007**: Милован Данојлић, *Песници*, Београд.
- Драгићевић 2009**: Рајна Драгићевић, „Потенцијалне речи у српском језику“, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 38/3, 119–126.
- Ђоковић 2010**: Љубомир Ђоковић, *Рјечник никшићког краја*, Подгорица.
- Клајн 2002**: Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику. Први део: слагање и префиксација*, Београд – Нови Сад.
- Маројевић 2005**: Радмило Маројевић, „Творба речи у савременом српском језику Ивана Клајна (1)“, *Српски језик*, 10/1–2, 685–779.
- Милановић 2002**: Александар Милановић, „Бећковићева дијалекатска поезија и стилистичка норма“, у: *Матија Бећковић, песник*, Краљево, 45–56.
- Милановић 2012а**: Александар Милановић, „Иза језичке игре у Бећковићевој поеми ’Ђераћемо се још’“, у: *О песмама, поемама и поетици Матије Бећковића*, Београд–Требиње, 351–378.
- Милановић 2012б**: Александар Милановић, „Стилски аспекти творбе тзв. императивних сложеница у српској романтичарској поезији“, у: *Творба речи и њени ресурси у словенским језицима*, Београд (у штампи).
- Михајловић 1992**: Велимир Михајловић, *Име по заповести: Императивни ономастикон српскохрватског језика*, Београд.
- Петровић 1970**: Драгољуб Петровић, „Речник“, у: *Матија Бећковић, Рече ми један чоек*, Београд, 137–161.
- Петровић 2003**: Драгољуб Петровић, „Речник уз књиге Рече ми један чоек, Међа Вука Манитога и Леле и куку“, у: *Матија Бећковић, Леле и куку*, Београд, 103–193.
- Ратковић 2009**: Драгана Ратковић, *Речи са интерфиксима у српском језику*, Београд: необјављена докторска дисертација.

- Ратковић 2012:** Драгана Ратковић, „Речи са интерфиксом *-и-* у српском језику са творбено-семантичког аспекта“, *Српски језик*, XVII, 293–303.
- РЈАЗУ 1880–1976:** *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–XXIII, Zagreb.
- РМС 1967–1976:** *Речник српскохрватскога књижевног језика*, 1–6, Нови Сад – Загреб.
- РСАНУ 1959–2010:** *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, 1–18, Београд.
- Станић 1991:** Милија Станић, *Ускочки речник*, Београд.
- Станојчић/Поповић 2010:** Живојин Станојчић и Љубомир Поповић, *Граматика српског језика за гимназије и средње школе*, Београд.
- Стевановић 1956:** Михаило Стевановић, „Императивне сложенице“, *Наш језик*, н. с., VIII/1–2, 6–18.
- Стевановић 1989:** Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (граматички системи и књижевнојезичка норма). I Увод, фонетика, морфологија*, Београд.

Aleksandar M. Milanović

BEČKOVIĆ'S POETICAL OEUVRE AS A RESEARCH CORPUS OF THE
-I- INTERFIX DERIVATIVES

Summary

The paper draws on Bečković's nine volumes of poetry to analyse the activation of the existent and the coining of new compound words with the *-i-* infix. Based on the corpus analysis, we have ascertained that Bečković forms individual neologisms while respecting the derivational rules of imperative compounds, and that they are still productive in the contemporary Serbian poetic language.

Предраг Д. ДИЛПАРИЋ*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

О РАЗВОЈУ ТРАНЗИТИВНОСТИ СРПСКОГ ГЛАГОЛА

У раду се наводе примери група глагола из новијег и савременог српског језика који показују недовршеност развоја транзитивности и нестабилност у изражавању дијатезе. Појаве овог типа доведене су у везу са старијим и надређеним типолошким променама синтаксичких структура и дуготрајним усклађивањем површинске са дубинском језичком структуром. Развој транзитивности покренула је лексичка семантика глагола са параметрима високе транзитивности а директни објекат и транзитивност постепено стичу граматички статус, сразмерно брже у старијем српском језику у односу на друге словенске језике. У новијем и савременом српском језику чувају се, међутим, поред глагола двојаке прелазно-непрелазне семантике из старије језичке фазе пре појаве категорија директног објекта и синтаксичке транзитивности, и архаичније конкурентске објекатске форме, предлошке и беспредлошке, као синтаксички дијалектизми, архаизми или регуларни облици. Акузативска рекција, према старијим конкурентским генитивској и дативској, је преовлађујућа тенденција која је могла бити подржана и утицајем аналитичке синтаксички иновативније романске и балканске језичке средине.

Кључне речи: транзитивност, директни објекат, конкурентске форме, историјска синтакса, аналитизам

1. Појачана могућност транзитивизације и израженија неутрализација свршеног и несвршеног вида глагола, секундарна транзитивизација и нестабилност у изражавању дијатезе, како наводи И. Грицкат, карактеристичне су црте српског глагола које нису уобичајене у већини других словенских језика, изузимајући македонски, бугарски и донекле словеначки језик (Грицкат 1973: 297, 303). Сличне појаве аналитичке тенденције у суседству српског језика показују романски говори и језици на Балкану као и грчки језик. Треба рећи, међутим, да сви ти глаголи двојаке семантике, прелазне и непрелазне, не припадају без изузетка вокабулару савременог српског језика. Неки се не употребљавају, сасвим су заборављени, неки су архаични и ограничене употребе, што је везано за стил и историјску књижевну поетику, односно дијалекатску базу говорника али знатан број њих са својом амбиваленцијом

* dilparicp@gmail.com

уобичајен је у стандардном српском језику („источној“ и/или „западној“ варијанти). Услови за те двојачке могућности налазе се у праиндоевропским типолошким променама и историјском развоју синтаксичке транзитивности индоевропског, прасловенског и старосрпског глагола. На тај начин преображавају се језички ресурси, сужава и проширује семантика конкурентских језичких средстава и постепено се маргинализују маркиране форме и синтаксизују и стабилизују оне немаркиране. Савремени српски језик наслеђује магистралне правце развоја али и појачава, из унутарсистемских разлога или у додиру са несловенским синтаксички и семантички иновативнијим језицима, неке тенденције присутне у старијим језичким епохама.

2.1. Примере секундарне транзитивизације и нестабилно изражавања дијатезе И. Грицкат дели на више категорија (Грицкат 1973: 298–302). Реч је, најпре, о глаголима интранзитивнима по пореклу који постају транзитивни фактитивни: *сести*, *лећи*, *горети*, *заронити*, *замукнути*; такође о блиским наведеним али тек са траговима фактитивности: *јурити*, *росити*, *прашити*, *сумњати*, *веровати*. Сви они су амбивалентни и припадају различитим језичким епохама и дијалекатским слојевима српског језика али се већина њих употребљава и у стандардном српском језику и као непрелазни и као прелазни глаголи са објектом у акузативу без предлога. Српску семантичку (и синтаксичку) иновацију представљају и глаголи у тријадама рефлексив, нереклексив, транзитивни нереклексив: *селити се*, *селити* (из + ген.), *селити* (+ акуз.); *вежбати се*, *вежбати* (+ акуз.); *кренути се*, *кренути* (+ акуз.); *клањати се*, *клањати* (+ дат.), *клањати* (+ акуз.). У случају сва три типа овде наведена прелазни глаголи и њихови објекти су српска иновација.

Истој проблематици транзитивности припадају и примери двоструких акузатива уз глаголе типа *молити*, *питати*, *учити*: *молити некога нешто*, *молити некога* и *молити нешто*; исто и примери са експликативним акузативом, много чешћи у српском него у другим словенским језицима, и глаголима *молити*, *питати*, *одлучити*, *причати*, *написати*, *саветовати*: *питати годину рођења*, *причати свој живот* и сл. Неретко депрефиксирани глаголи задобијају као резултат депрефиксације транзитивност, такви су, на пример, *певати* (опевати), *звиждати* (извиждати), *смејати* (исмејати) са акузативима објекта (Грицкат 1973: 299–300). Двојачка рекција, старија дативска и новија акузативска, српска је особеност уз глаголе *служити*, *саветовати*, *лагати*, *помагати*, *сметати*, *судити*, *плаћати* и уз семантички другачије *подражавати* и *волетати*: *служити некоме*, *служити некога*, *помагати некоме*, *помагати некога*, *подражавати некоме*, *подражавати некога*. Развој транзитивности на српском терену веома добро илуструју такође и глаголи аперцепције, како каже И. Грицкат, „пуног прелажења радње на објекат“ *слушати*, *жсетати*, *жудети*, *тражити*, *искати*, *просити*, *чекати* у којих је старију генитивску рекцију сменила новија акузативска (Грицкат 1973: 301).

Овој појачаној српској особини, у односу на друге словенске језике, одговара и стање, понајвише под романским утицајем, неких глагола кретања, глагола жаљења и оплакивања, и глагола управљања и владања који сви

имају акузативску рекцију: *бродити, путовати, јездити, ходити, узлазити, бежати, утећи, плакати, нарицати, уздисати, тужити, јаукати, владати, господовати, краљевати, управљати*. Неизразиту транзитивну семантику показују глаголи који значе способност или могућност, *говорити, свирати* и, архаично, *играти*: говорити језике, свирати клавир, играти гајде; сродно томе је стање конструкција са унутрашњим објектима: *бол боловати* (архаично), *пут путовати* (архаично), *славу славити* и сл. (Грицкат 1973: 301–303).

Заједничко свим претходно наведеним примерима је то да акузативна категорија, како каже Д. Гортан-Премк, постаје све чвршће детерминисана и директна, то јест, да новије форме са беспредлошким акузативом уз ове или сличне глаголе и њихова рана конкуренција са другим и другачијим конструкцијама те потоње преузимање улоге доминантног језичког средства сведоче о том процесу. Истовремено показују и развој, како је речено, транзитивности на српском и словенском терену – експанзија акузатива несумњива је на словенском плану али српски језик одликује, нарочито периферне источне и западне говоре, сразмерно интензивнији „акузативизам“ као што га обележава и интензивнија транзитивизација (Гортан-Премк 1971: 159; Грицкат 1973: 297). Историјски развој акузативних синтагми без предлога представља, другим речима, редефиницију ране семантике физичког контакта и обухваћености глаголском радњом чији исход је новија семантика директне ангажованости глаголском радњом појма који је пасиван или у пасивној улози (Гортан-Премк 1973: 295).

Такође је тај развој условљен општом индоевропском и словенском еволуцијом односа предлошких и беспредлошких форми, померањима у области партитивних и специфичних наменских значења и њима корелативних објекатских односа као и, у неким случајевима или класама случајева, могућим страним утицајем на фреквенцију употребе, пре свега балканским и гркоманским, односно, у западнијим крајевима романским/италијанским и немачким, који стоји у знаку језичког аналитизма. Стога је неопходно говорити о старијим развојним тенденцијама и релативној нестабилној рекцији савременог српског глагола која је њихова последица као и о конкурентским формама, беспредлошким и предлошким, чланова глаголских синтагми из синхроно-дијахроне перспективе.

2.2. Семантичке и синтаксичке покрете о којима је реч, Д. Гортан-Премк разврстава у неколико сродних појава у оквиру јединственог језичког процеса на српском и хрватском плану (Гортан-Премк 1973: 282–294). Главни семантички узроци за губљење беспредлошког акузатива у синтагмама са управним глаголом јесу отклањање недовољне детерминисаности семантике и експанзија предлошко-падешких конструкција које се постепено, што је општеиндоевропска тенденција коју потврђују и словенски и старосрпски писани споменици, специјализују као детерминатори локалних, темпоралних и других односа. Насупрот томе и паралелно са тим процесима, чвршћа детерминација и елиминисање индиректних релација, како је речено, водили су редуковању „генитивске“ и „дативске категорије“ и ширењу беспредлошког објекатског акузатива. То је такође општеиндоевропска и општесловенска

аналитичка тенденција посведочена и у старосрпским споменицима која је присутна и у савременом српском језику. Реч је, према томе, о развоју и стабилизовању синтаксичке транзитивности, изграђивању граматичке категорије директног објекта у акузативу без предлога, инваријантној форми насупротив семантички маркираним другим предлошким или беспредлошким облицима у (нетипичној) објекатској улози, и стварању и континуирању глаголске рекције (Грковић-Мејдор 2007: 92–93). У зависности од семантичке врсте којој глагол припада објекатска рекција је на словенском терену различита, често знатно другачија, али је акузативна форма директног објекта доминантна а глаголи могу имати и двоструку и вишеструку рекцију.

Тако се уз глаголе који означавају процесе саопштавања, мишљења, осећања (*говорити, проповедати, рећи, казати, писати, чути, мислити, помишљати, сазнати, пожалити, плакати* и сл.) губи експликативни објекат у форми беспредлошког акузатива наслеђен из праиндоевропског језика, релативно честе форме у старијим епохама развоја српског језика, очуваније у старијој књижевности насталој на Јадранском приморју и ређе у српској народној поезији Вуковог доба и српској књижевности XIX века. У савременом српском језику предметни садржаји оваквих глагола означавају се искључиво предлошко-падешким конструкцијама о + локатив, за/на + акузатив, раним конкурентским формама беспредлошког акузативу (Гортан-Премк 1973: 284–285; Стевановић 1974: 412, 431, 503).

Сродна претходној је појава губљења синтагми са двојним акузативом, формама које су рано постале непродуктивне у прасловенском језику али су делимично оживљене вероватно под утицајем балканских несловенских језика, уз глаголе који означавају различите процесе говорења, саопштавања (*учити, научити, поучити, молити, питати, упитати, запитати* и сл.). Најчешће ране конкурентске форме другом беспредлошког акузативу јесу оне са дативом, о + локативом или за + акузативом (научиће нас *путе* своје, научиће нас *путевима* својим, научиће нас *о путевима* својим). Узроци губљења ових синтагми налазе се у ранијем губљењу експликативног објекатског акузатива, једног од два акузатива ових синтагми, и губљењу двојних беспредлошких падешких конструкцијама у словенским језицима (у савременом српском језику оне се употребљавају углавном уз глаголе *учити, научити*). Ово губљење синтагми са двоструким објекатским односом захвата, разуме се, и оне са предикативним акузативом уз глаголе *чинити, учинити, поставити, звати, нарећи, имати* и сл., иако су оне биле продуктивније у старијем српском језику од претходно поменутих, углавном из сличних унутарсистемских разлога везаних за статус експликативног акузатива и двојних форми и процесе диференцирања и детерминисања семантике (Гортан-Премк 1973: 285–287; Стевановић 1974: 392–393). Ране конкурентске форме овом беспредлошког акузативу јесу инструментал/за + акузатив уз глаголе типа *чинити, поставити*, односно, номинатив уз глаголе типа *звати, назвати*.

Смењивање темпоралног беспредлошког и првобитно недетерминисаног акузатива такође, према Д. Гортан-Премк, спада у сродан ред појава (Гортан-Премк 1973: 288; Стевановић 1974: 396). Генитивне временске синтагме

постепено потискују акузатив: у старијем српском језику мање временске јединице чешће обележава акузатив, док означавање већих временских јединица одликује релативна равнотежа акузативних и генитивних облика; у савременом српском језику мање временске јединице означавају и акузативи и генитиви а оне веће генитиви. Све је то у вези са интензивираним процесима семантичке диференцијације и учвршћивања детерминисаности семантике односа именице и управног глагола, јер акузатив одступа управо због тога што се генитивом означава недовољно прецизно ограничен временски период.

Са друге стране, експанзија акузатива подразумева обухватање свега, како је речено, што је у директном односу са глаголском радњом управног глагола, што је пасивно или у пасивној улози. Ову индоевропску и словенску тенденцију показује и српски језик, и то снажније од других словенских језика. Услед губљења партитивних значења, преформулације специфичних значења наменских односа у објекатске односе, даљег развоја односа маркираних и немаркираних језичких форми, несловенског утицаја и одмаклих процеса чвршће детерминисаности објекта акузатив смењује генитив, датив и словенски генитив. У старијем српском језику сви ови облици су у конкурентском односу али је јасна тенденција која води доминацији акузатива. Реч је о старим генитивима уз глаголе типа *гледати, желети, искати, питати, молити, чекати, звати, чувати* и сл. које смењује новији акузатив (једини облик у савременом српском језику), или уз негиране глаголе који чувају чешће генитив у савременом српском језику уколико је семантичко-синтаксичка детерминације објекта слабија; реч је, такође, о ограничавању старијих дативских форми и паралелној употреби акузатива уз глаголе типа *лагати, саветовати, помагати, служити, сметати, судити* и сл. у старијем српском језику што се, уколико није реч о посебној семантици и дијалекатским ограничењима, у савременом српском језику мења у корист акузатива (Гортан-Премк 1973: 290–294; Стевановић 1974: 384–386, 390–391).

3.1. Традиционалну категоризацију глагола на транзитивне и интранзитивне наследили смо од староиндијских и античких граматичара. Према тој подели, глаголи из прве категорије захтевају употребу правог објекта који се у савременом српском језику реализује као именичка фраза у акузативу или беспредлошком генитиву, док другој категорији припадају глаголи чији објекти нису у акузативу/генитиву или они уз које није могуће употребити објекат и који не могу бити употребљени у реченицама са партиципским пасивом (Станојчић/Поповић 2004: 106–107; ЕРМЗ 1972: 379; Кристал 1988: 199). Валентност глагола, његова способност комбиновања са другим речима у реченици, захтевање једне или више допуна у одређеном облику, у неким синтаксичким теоријама, међутим, обухвата и семантичку и прагматичку компоненту исказа а не искључиво синтаксичке дистрибуционе критеријуме (Московљевић-Поповић 2007: 29, 35). Са друге стране, падежни облици, како наводи Д. Гортан-Премк, не могу бити лишени своје семантике и редуковани на носиоце синтаксичке функције допуне управном глаголу, иако је историјска тенденција да се из акузативне категорије елиминишу недовољно детер-

минисани или индиректни односи (Гортан-Премк 1971: 149, 158). Овоме треба додати чињеницу да се, из историјске перспективе, опозиција актив/пасив на словенском плану постепено и неуједначено везује за прелазне глаголе, са напоредним постојањем и новијих и старијих односа, о чему сведоче споменици различитих редакцијских писмености, укључујући и српскословенску и старосрпску. У најстаријим словенским споменицима, старословенском канону, обично је стање да многи непрелазни глаголи, према традиционалним савременим критеријумима категоризације, имају забележене пасивне форме (пасивне партиципе презента и претерита и пасивне конструкције). То је одлика и најстаријих и нешто млађих слојева редакцијских писмености, иако треба рачунати и са грчким утицајем на старословенску синтаксу и традирањем тог утицаја у потоњим редакцијским споменицима, као и са жанровским одређивањем језичких средстава, веома значајним у средњовековним словенским писменостима уопште, те са дијалекатском основном записивача, преписивача или преводилаца, такође веома утицајном.

Транзитивност, како каже Ј. Московљевић-Поповић, није могуће непроблематично дефинисати као својство сведено на присуство/одсуство објекта – она укључује више различитих параметара и, према Хоперу и Томсоновој, степен транзитивности глагола у различитим језицима света утврђује се испитивањем десет најзначајнијих фактора: броју учесника у радњи (један, два или више), присуству кретања (акција или њено одсуство), аспекту (телички или ателички), пунктуалност радње (пунктуални или непунктуални глаголи), вољност радње, афирмативност, модус (реално или иреално), агентивност, обухваћеност објекта и индивидуираност објекта (Московљевић-Поповић 2007: 19; Кристал 1988: 199). Јављање сложенијих односа између глагола и од њега зависних јединица и маргиналне употребе у односу на главни критеријум поделе тразитивни/интранзитивни глаголи условљавају, као што то показује литература о тој проблематици, посебне класификације што је потврда ваљаности проширивања дефиниције транзитивности. Развој транзитивности и нестабилност у изражавању дијатезе српског и словенског глагола треба сагледавати и у складу са оваквим проширеним листама параметара, будући да се лако могу неоправдано фаворизовати једни на рачун других, семантички или дистрибуциони синтаксички критеријуми поделе и будући да се, како је речено, опозиција актив/пасив постепено везује за транзитивне глаголе те да присуство/одсуство објекта није једино неопходно и довољно дистинктивно својство. Осим тога, гледано из дијахроне типолошке и синтаксичке перспективе, промене дубинске праиндоевропске језичке структуре, развој из језика активне у језик номинативне типологије и процеси које тај развој подразумева, захтевају усклађивање, дуготрајно и обележено варијацијама, површинске језичке структуре. Трагови тог недовршеног самеравања двеју структура опстају и у старијем и у савременом српском језику управо као поменута нестабилност

3.2. Језик народне поезије и старије српске књижевности, знатно ређе и језик новије књижевности, како наводи М. Стевановић, неретко бележи примере употребе беспредлошког објекатског акузатива уз, према савременом језичком

осећају, непрелазне глаголе какви су а) *сјести, лијегати, устајати, заиграти, полијегати, огријати* или уз оне типа б) *нарицати, завидети, плакати, кукаати, управљати* или оне типа в) *доћи, запасти, допасти, стати, стајати*; ти глаголи, редом којим су наведени, јављају се као, под а), прелазни са значењем „учинити да се уради оно што се тим глаголима казује“ или у савременом српском језику имају неки други падеж или падешку конструкцију у функцији допуне, искључиво, као у примерима под б), или уз акузатив, као у примерима под в) (Стевановић 1974: 386–389). Таква њихова акузативска реакција у савременом српском језику је одређена као недопустива, архаична или дијалекатска. Али само њено присуство, као и постојање другачије или двојачке (или вишеструке) реакције коју бележи и М. Стевановић у истим групама глагола у којима и И. Грицкат и Д. Гортан-Премк, у језичким ресурсима епохе која приближно обухвата последњих 200–250 година указује на довољно чврсту везу са старијим системским променама у категорији глаголског рода.

Све то је у вези са променом, како је речено, језичког типа која је утицала на мењање синтаксичких структура, промене која је започела у праиндоевропском језику тако што се семантичка опозиција активно/инактивно из протониналног система пренела на протOVERBALНИ систем као опозиција транзитив/интранзитив што је подразумевало развој субјекатско-објекатских односа и постепено редуковање корелација између синтаксичких и семантичких улога те стварање инваријантних форми субјекта, са различитим семантичким улогама агенса, експеријенсера, посесора итд. , и директног објекта, такође са различитом семантиком пацијенса, реципијента итд. (Гамкрелидзе/Иванов 1984: 312; Станишић 2006: 268–269; Грковић-Мејџор 2007: 80).

Нови номинативно-акузативни језички тип одликује укидање „аутономије речи“ и центраирање индоевропске реченице на глагол, односно предикат и његове објекте при чему се синтаксичка транзитивност развијала у складу са изворном семантичком транзитивношћу, то јест, у корелацији са лексичком семантиком различитих група глагола започињући од каузатива, праиндоевропских активних глагола са основом на *-i-* које одликује централни критеријум обавезне контроле пацијенса, то јест глагола са високим параметрима транзитивности (Грковић-Мејџор 2007: 85). Са друге стране, појам стања се формира постепено и доцније, у засебном развоју индоевропских језика, о чему сведочи и најстарије индоевропско супротстављање медија-перфекта који чине категорију стања и презента-аориста који чине категорију деловања, реконструисано на основу анатолијских примера, као и примери, из различитих индоевропских језика укључујући и старосрпски и староруски, глагола који означавају физичка стања, правих интранзитива, глагола који означавају ментална стања, са различитим развојем транзитивности у зависности од специфичне семантике (глаголи перцепције, волунтативни глаголи, глаголи спознајне категорије...) (Станишић 2007: 265, 270; Грковић-Мејџор 2007: 85–89; Крысько 2006: 189-199, 227–230). Основни семантички критеријум у споријем развоју транзитивности ових глагола са (праиндоевропском) основом на *-ē-* постало је постепено конституисање појма вољне контроле стања.

Имајући на уму претходне примере и тумачења И. Грицкат и Д. Гортан-Премк, поред одговарајућих примера М. Стевановића, укључујући и последње наведене, постаје извесно да је реч управо о тим недовршеним процесима конституисања и развоја директног објекта и синтаксичке транзитивности српског глагола, усклађивања старије површинске са новијом дубинском језичком структуром. Другим речима, у питању су примери апсолутне употребе глагола, трагови праиндоевропске аутономије глагола, особине да глагол „реферише о самој радњи или стању по себи“ и да се објекат у косом падежу односи само на околности вршења глаголске радње (његова употреба не зависи од глагола), односно, примери архаичног адвербијалног акузатива и објекатског датива уз глаголе емоционалних стања, то јест, примери конкуренције између акузатива, генитива и датива или слободног акузатива и предлошко-падешких конструкција уз *verba sentiendi, cognoscendi, declarandi* и неке друге, као и примери ширења употребе акузатива уз одређене групе глагола и корелативног сужавања употребе генитива и датива (Грковић-Мејџор 2007: 84, 91–92; Крвско 2006: 121–122, 280–281). При томе извесно је да треба имати у виду положај старосрпског и новијег српског језика, њихову изложеност, како је речено, синтаксички иновативнијим романским и балканским језичким утицајима који су могли знатно одредити глаголску реакцију и убрзати развој и регулацију синтаксичке транзитивности српског глагола, насупрот успоренијим и сразмерно мање аналитичним словенским токовима.

ЛИТЕРАТУРА

- Грицкат 1973:** Ирена Грицкат, „Из проблематике прелазности српскохрватског глагола“, *Јужнословенски филолог*, XXX, 297–303.
- Гортан-Премк 1971:** Даринка Гортан-Премк, *Акузативне синтагме без предлога у српскохрватском језику*, Београд: Институт за српскохрватски језик.
- Гортан-Премк 1973:** Даринка Гортан-Премк, „О еволутивним тенденцијама акузативних синтагми без предлога у српскохрватском језику“, *Јужнословенски филолог*, XXX, 281–295.
- Грковић-Мејџор 2007:** Јасмина Грковић-Мејџор, *Списи из историјске лингвистике*, Нови Сад – Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Стевановић 1974:** Михајло Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II*, Београд: Научна књига.
- Станојчић/Поповић 2004:** Живојин Станојчић, Љубомир Поповић, *Граматика српског језика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- ЕРМЗ 1972:** *Enciklopedijski rečnik Mozaik znanja. Srpskohrvatski jezik*, Београд: Interpres.
- Кристал 1988:** Devid Kristal, *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*, Београд: Nolit.

- Московљевић-Поповић 2007:** Јасмина Московљевић-Поповић, *Огледи о глаголској поткатегоризацији*, Београд: Чигоја штампа.
- Гамкрелидзе/Иванов 1984:** Т. В. Гамкрелидзе, В. В. Иванов, *Индоевропејски јазык и индоевропејцы I–II*, Москва-Тбилиси: Издательство Тбилисскогo Университета.
- Станишић 2006:** Вања Станишић, *Увод у индоевропску филологију*, Београд: Чигоја штампа.
- Крысько 2006:** В. Б. Крысько, *Исторический синтаксис русского языка: Объект и переходность*, Москва: Издательский центр Азбуковник.

Predrag Dilparić

ABOUT THE DEVELOPMENT OF TRANSITIVITY SERBIAN VERB

Summary

This work deals with the development of transitivity Serbian verb, and it is concluded instability that is a reflection of older typological and syntactic changes.

Снежана ВУЧКОВИЋ*
Филолошки факултет
Универзитет у Београду

ЈЕЗИЧКА И КУЛТУРНА СЛИКА СУНЦА У СРПСКОЈ НАРОДНОЈ ТРАДИЦИЈИ¹

„Рукујући свакодневним речима, заборављамо да су то фрагменти давних и вечитих прича, заборављамо да, као варвари, градимо наше куће од одломака статуа и храмова Богова.“ (Б. Шулиц)

У раду се на корпусу одабраних фолклористичких и етнографских текстова реконструише културно-језичка слика Сунца у српској традиционалној култури. На основу спроведене текстуалне анализе, уз коришћење метода когнитивне етнолингвистике, даје се когнитивна дефиниција овог народног језичког и културног стереотипа.

Кључне речи: когнитивна етнолингвистика, језичка слика света, стереотипни суд, когнитивна дефиниција, фасете.

I. Теоријско и методолошко упориште

1. Фолклористички усмерени лингвисти своје истраживање односа између језика и културе у новије време заснивају на проучавању *језичке слике света*² садржане у колективној представи носилаца одређеног језика. Родоначелник лублинске етнолингвистичке школе, Јежи Бартмињски, у ово је проучавање увео поставке когнитивне лингвистике и даље их развио. У својим радовима он проширује оквир лексичко-семантичких истраживања и

---

* snezanabaukvuckovic@gmail.com

¹ Рађено у оквиру пројекта *Српски језик и његови ресурси (178006)*.

² Потекао из америчке етнолингвистичке школе, појам *језичке слике света* временом је био тумачен и дефинисан са бројних и различитих аспеката. Од 70-их година прошлог века теорија језичке слике света веома се развија и у словенским земљама, посебно у Русији и Пољској. Лублинска етнолингвистичка школа наглашава когнитивну и интерпретативну природу језичке слике света: „Језичка слика света је интерпретација стварности садржана у језику која се може представити као комплекс судова о свету, људима, стварима и догађајима.“ (Бартмињски 2011: 46).

на сазнајне садржаје уграђене у субјективну концептуализацију стварности, односно на тзв. „ванјезгрена“ значења речи која се налазе у сфери њене лексичке, односно културне конотације.³

Овај рад своје основно теоријско упориште налази у често цитираној студији Жежија Бартмињског „Когнитивна дефиниција као инструмент описа конотације“ (публикованој први пут као један од радова у зборнику са лублинске конференције „Конотација“ (1985)) објављеној код нас прошле године у књизи „Језик – слика – свет“.⁴ Бартмињски у овој студији прецизира појам когнитивне дефиниције, утврђује њене чиниоце и законитости, постулира начин и методе њеног описа (Бартмињски 2011: 93–107). Основна јединица којом Бартмињски представља конотативни садржај речи назива се *стереотипни суд* (Бартмињски 2011: 431). Његова концепција налази се на трагу компонентне анализе А. Вјежбицке, од које Бартмињски преузима појам *фасете* за семантичке поткатегорије, односно снопове стереотипних судова помоћу којих је когнитивна дефиниција структурирана.

Бартмињски, наиме, полази од тога да из традиционалне лексикографске семантичке интерпретације обично одсуствују значења из сфере лексичке, боље рећи културне конотације, из сфере онога што се сагласно поставкама структуралне семантике називало ванјезичка стварност. Традиционална семантичка дефиниција често не говори ништа о начинима постојања речи у језику јер сазнајна, односно интерпретативна перспектива корисника датог језика није њом обухваћена: „Когнитивизам захтева уважавање интерпретативне перспективе адекватне компетенцији корисника оног језика који је предмет анализе. Само тако се може приказати дубока унутрашња веза између језика (кроз конотацију речи) са културом друштва које говори тим језиком. Значење речи, будући да представља резултат интерпретације света, детерминисано је културом.“ (Бартмињски 2011: 97). Зато лублински етнолингвиста посеже за појмом когнитивне дефиниције: „Главни циљ когнитивне дефиниције јесте да одговори на питање о начину поимања предмета од стране говорника датог језика, тј. о начину (друштвено утврђеном и доступном проучавању кроз језик и употребу језика) стицања знања о свету, категоризацији његових појава, њихове карактеризације и вредновања.“ (Бартмињски 2011: 93).

2. Примењујући наведене теоријске поставке ја ћу у овом раду настојати да реконструишем језичку и културну слику Сунца утврђену у српској народној традицији користећи се методама когнитивне етнолингвистике. Реконструкција њених устаљених и утврђених представа (*стереотипна*)⁵ дата је

³ „Језичка слика света је субјективна интерпретација реалног света која креира ‘другу стварност’ културног карактера, различиту од слике реалног света коју описује наука.“ (Бартмињски 2011: 68).

⁴ Књига *Језик – слика – свет* представља избор најзначајних етнолингвистичких радова Жежија Бартмињског. Књигу је приредио Дејан Ајдачић, а радове је превела Марта Бјелетић.

⁵ Поред *језичке слике света* и *когнитивне дефиниције*, један од основних појмова когнитивне етнолингвистике је и *стереотип*, односно *стереотипни суд*. Бартмињски се у својој теорији стереотипа ослања, пре свега, на концепцију Хилари Патнам, дајући му својства конвенционалних

на основу података добијених прегледом речничке и текстуалне грађе (стари српски научно-популарни, фолклористички и етнографски текстови).

II. Језичка и културна слика Сунца – анализа текстова

Сунце представља готово обавезан мотив на дечијим цртежима на којима је оно приказано у облику (жутог) круга, са зрацима или без њих, а често је на цртежима деце нешто старијег узраста Сунце и антропоморфизовано (очи, осмех и сл.). Тај мотив из дечије слике света има несумњиву симболичку вредност. Његов аксиолошки параметар не потиче само из универзалног, односно за словенску културу ширег – индоевропског културног ареала, већ је и специфично културно условљен.

Када говоримо о значењу речи „сунце“ обично имамо на уму лексикографски семантички опис који укључује његову хиперонимску, надређену категорију, а затим и неке његове карактеристичне (таксономске⁶) особине: „1. астр. а. „усијано небеско тело лоптастог облика око кога се окрећу Земља и друге планете Сунчевог система. б. централна звезда неког другог космичког планетног система. [...] 3. светлост и топлота што их отпушта то небеско тело.“ (РСЈ, 1289). Како видимо, ова дефиниција оперише елементима научног карактера, она је хијерархијски, односно таксономски устројена по принципима логичке класификације. Речник српског језика као друго по реду наводи значење из домена културне конотације ове речи: „2. (Сунце) код неких многобожаца биће божанске природе, бог као творац материјалног и духовног света.“ (РСЈ, 1290). Ова дефиниција у себи садржи једну од основних представа о Сунцу, устаљену у словенској и српској народној култури. Стари обреди и веровања, фолклорна, дијалекатска и етнографска грађа још чувају фрагменте те давнашње свеобухватне, интегралне представе, заједно са значењима која је на њих наслојило хришћанство. Прегледом текстуалне грађе нестојаћу да утврдим начин на који је та представа у језику кодирана.

2.1. *Средњовековни научно-популарни списи.* Реконструкција стеротипа Сунца у језичкој и културној слици света утврђеној у српској народној традицији мора се позивати и на њену културно-језичку прошлост. Стари српски средњовековни научно-популарни текстови⁷ (какви су бројни и различити космографски списи, календари, пасхалне таблице, а затим и различити рожданици, коледници, наивна „питања и одговори“) одликују се жанровском раз-

представа о типичном предмету (в. студију *Стереотип као предмет лингвистике* (Бартмињски 2011: 169–195)).

⁶ Јуриј Аפרесјан у својој књизи *Лексическая семантика. Синонимические средства языка* истиче захтев за ограничењем значењских компонената на „неужне и довољне“ за идентификацију денотата. (Апресјан 1974 : 127).

⁷ Атрибут „научни“ треба узети строго условно будући да у овим списима објективне научне радозналости нема. У њима је излагање, истина, усмерено и на циљ да читаоцима пружи и некакову „објективну“ представу о датом реалитету, али је та представа замагљена метафизичким, митолошко-религиозним и често мистичарским тумачењима.

новрсношћу, а њихова интенционалност и поетика указују и на специфичне „идеолошке“ основе на којима су настали. Средњи век је у доброј мери био лиштен занимања за световно. Насупрот веома развијеног смисла за апстракцију и симболику и један мистичарски начин интерпретације појава и ствари, стајала је општа равнодушност према конкретном, емпиријском, датом (Грицкат 1979: 9–30). Хришћанство је од својих почетака било религија заснована на речи, а не на сакраменту, те је општа духовна и верска усмереност у византијском духовном ареалу била потпуно супротна класичној хеленистичкој старини. Тако је дошло до потпуног раскида са рефлексивом и искуством које је човек класичне старине имао према елементима природе, са Хеладом пресократоваца. Они су, као мислиоци *битка*, показали да аналитички ум у свом кретању долази до елемената (ватра, вода, земља, ваздух) који на један посебан начин омогућавају мишљење и о основама, и о целини света. То схватање је било потпуно супротно духовној атмосфери чуда у којој је хришћанство као религија поникло. Свет је, учи нас Библија, створен из материјалног ништавила. Стварање је било оваплоћење *речи*. Због таквог духовног усмерења су и представници хришћанске науке зазирали од свих античких филозофских и научних система. О космолошким, и уопште природним феноменима могло се писати само на библијским основама. Тако се, на пример, у српском средњем веку, у списима датим у облику популарних „питања и одговора“, пружа и тумачење неких природних појава – **въпросъ: чѣто ксть гльбина морьска или высота небесна? штвѣтъ: штъць и сынъ и светы доухъ** (из *Разговора тројице светаца*, Рукопис Народне библиотеке у Београду, бр. 184 (Новаковић 2000: 528)).

Индоевропско предање није, међутим, у својим основама перципирало првобитност, ништавност. У Ригведама се замишља постојање једног огромног прабића – Пуруше, човека-бога који испуњава свеколики простор. Стварање се умањује дељењем, комадањем тог првобитног човека-бога. Ниједна, па ни прасловенска култура није могла заобићи тај архетип којим се обелодањује питање настанка света. И она је у својим основама имала тзв. елементарне представе, те је и читав њен културолошки тлоцрт, једним делом скривен, стајао у наручју елемената. Древне словенске представе о стварању света имају своју праиндоевропску основу, те су веома архаичне и стога разубуђене и непостојане.

За разлику од представе Земље (коју су Словени замишљали као плочу која плива на води или лежи на леђима четири бика) у којој је оваплоћен архетип прародитељице праћен повезивањем родне моћи земље и родности жене (стереотипна формула *мајка земља*) – Сунцу је већ приписиван извесан „божански“ карактер. Оно је сматрано извором живота и персонификовано као „лик божији“, односно „око божије“ (СМ, *Уводна реч*: XV) што своју далеку „прототипску“ основу има у споменутом индоевропском, односно ригведском предању о Пуруши из чијих је очију настало Сунце. Хришћанство је у извесном смислу лишило ту првобитну паганску представу њене знаковите „сликовитости“ (Буслајев 1948: 89) и потчинило је својој, значајно другачијој хијерархији вредности. Византијска химнографија упоређује Христа са „праведним“, „незалазећим“, „истинским“ Сунцем.

Сунце, Месец и звезде били су први оријентир човека у природи. Проблем Сунца заокупљао је машту наших средњовековних људи па се у рукописима налази доста података о њему. Представа о Сунцу и уопште изгледу васионе, открива се у српској космолошкој литератури средњег века као тројака. У зависности од византијског оригинала у њој се појављује античка геоцентрична теорија (нпр. у *Шестодневима* Василија Великог и других црквених отаца⁸, у чланцима Богишићевог⁹ и Горичког зборника¹⁰ и др.), а са друге стране, јавља се и један систем потпуно супротан Птоломејевој астрономији, па и реалности видљивог света, који је разрадио Козма Индикоплов буквално тумачећи Библију у својој *Хришћанској топографији*¹¹. Уз то, ова два различита система мешала су се с крајње неуким, претхришћанским митским представама и фолклорном маштом.

Тако се у појединим нашим рукописима из XVI и XVIII века наводи да је Сунце постало од сузе, односно лица божијег, или од ризе Господње (Новаковић 1874: 48). У једном апокрифном рукописном зборнику из XVII века мешају се хришћанска и оновремена рационалистичка представа, па се каже да је Бог речју Сунце створио као извесни „огањ вештаствени“, који стално греје и никада се не гаси и да је велико као Земља. Усред Сунца свој стан имају анђели који управљају његовим ходом од истока ка западу (Грујић 1930: 16). Та представа о анђелима који носе Сунце с престола на престо налази се и на једној минијатури у *Топографији* Козме Индикоплова (Грујић 1930, слика 4) на којој је Земља приказана као равна плоча (из ове средњовековне представе, претпостављамо, потиче и стереотипна формула *земља равна* у српској народној поезији)¹², односно правоугаона равница са једном коничном планином око које Сунце, Месец и звезде носе анђели. У апокрифном Варуховом јеванђељу Сунце је персонификовано и представља огњеног човека – цара, са венцем на глави. Слика Сунца је ту дата са пуно рефлексива из земаљских навика и обичаја (њега на огњеним носилима носе четири пламена коња, прешавши свој пут од истока на запад оно се одмара чувано од 40 стражара итд.). Занимљив детаљ представља и сцена када Сунце буди птица феникс (која целог дана прелета с истока на запад штитећи својим огромним крилима земљу од сунчевих зрака) лупањем крила и криком: „Светодавче, шаљи светлост свету“ (Грујић 1981: 192–193). Овај мотив је структурно аналоган оном који налазимо у фолклорној традицији о петлу који кукурикањем

⁸ Најстарији словенски рукопис овог жанра је српски препис из 1263. године бугарског писца Јована Егзарха кога је сачинио Теодор Граматик и који се сада чува у Москви. Такозвани *Врхобрезнички шестоднев* из 1649. године представља српски препис руског превода Егзарховог дела (ЛССВ: 305).

⁹ *Богишићев зборник* садржи, поред осталог, чланке из космографије и географије. Потиче из XV века и данас се налази у Библиотеци Валтазара Богишића у Цавтату. Поменуте космографске чланке је у целини објавио Стојан Новаковић у *Старинама* (Новаковић 1884: 41–56).

¹⁰ У *Горички зборник*, који је за Јелену Балшић саставио њен духовник Никон Јерусалимац 1441–1442. године, укључени су и географски и космолошки одломци (Радошевић 1981: 171–184).

¹¹ *Хришћанска топографија* Козме Индикоплова (VI век) сачувана је у поменутом *Врхобрезничком рукопису* из 1649. године (Јагић 1922: 1–37).

¹² Многе древне културе имају тај концепт равне земље, укључујући и Грчку пресократоваца.

најављује долазак дана. Важно место међу овим списима припада и поменутом рукописном зборнику из XV века – космографу из колекције Валтазара Богишића. Он представља први покушај да се космолошки проблеми системски прикажу и према ондашњим научним сазнањима објасне. Овај спис исцрпљује готово цео садржај „физике“ средњег века, те се по њему може дознати којом су сумом знања владали људи оног времена. У њему се каже да Сунце нема своју топлоту, већ се у највишим ваздушним сферама налази старски огањ (што представља позивање на Аристотела), те сунчеви зраци, пролазећи кроз њега, загревају земљу. Доказ за то да Сунце заиста нема своје топлоте налази се у томе што постаје све хладније што се више пењемо на планину. Сунце је веће и светлије од свих звезда на небу, па оне зато ишчезну када се Сунце појави. Помрачење („оскуденије“) Сунца објашњено је тиме што Месец заклони Сунце својим телом (Новаковић 1884: 51).

Слике Сунца присутне у овим, и бројним другим српским средњовековним списима – словенска (народна, претхришћанска), хришћанска и научна (која потиче из византијске класичне старине) – не смењују једна другу, већ стоје напоредо. Оне нам посредно показују како један систем концептуализације стварности зависи од типова знања о њој, од преовлађујућег „погледа на свет“.

2.2. *Фолклористички и етнографски текстови.* У словенској народној религији, насупротив већини оријенталних религија, аутохтони култ Сунца, односно небеских тела, готово да није познат. „У највише случајева показаће се да је нама култ небеских тела импутиран са стране; наши преци интересовали су се месецом и звездама само у питањима магије и пољопривредног календара. Они су могли знати за извештан број митова о небеским телима, али култа није било. [...] тај култ је могао доћи са Оријента, одакле су, уопште, долазили сви религијски покрети кроз цео стари, донекле и кроз средњи век.“ Познато је да је Митрина религија била веома раширена у дунавским римским провинцијама и да се у Тракији била учврстила и неоманихејска религија. У њој је Сунце „мајка живота“, а Месец „прачовек“ (Чајкановић 1994^a: 358–359). Из ових оријенталних традиција много тога је прешло и у веровања индоевропских народа.

Иако се не може сасвим поуздано утврдити постојање организованог култа Сунца у старој словенској религији, постоје извесни трагови који упућују да је тог култа ипак било. У словенској митологији, односно старој српској верској и обредној традицији, Сунце је дивинизовано (приписују му се извесна божанска својства), анимизовано (дају му се одлике живог бића) и персонификовано (о њему се говори у људским категоријама), те је тиме и одвојено од свог „вештаственог“ супстрата.

„У староруском паганском пантеону сунчану природу имали су Хорс, Дажбог и Сварог, при чему су у поучним словима против паганства вагру називали Сварожићем, тј. сином Сварога, док се Дажбог у *Повести временних лет* изједначава са Сунцем и такође назива сином Сварога.“ (СМ, 522). Са појавом хришћанства дошло је до синкретизма Христа са ранијим соларним божанством. О томе сведоче неки наши народни обичаји који садрже елемен-

те култа Сунца (бадњак, петровски венци, ивањски кресови). Није случајно ни да су главне верске церемоније акционално усмерене према истоку (у свадбеним, божићним обичајима и сл.). Христијанизовани обреди о Божићу везују се за старе паганске празнике зимских солистиција у којима се прослављало рађање Сунца, односно младог, тек рођеног Бога – Божића. О томе сведоче и коледарске тј. обредне лирске песме настале у вези са старим култом Сунца. Првобитно, оне су биле део пољопривредне магије, а циљ обреда које су пратиле био је да се представом обиља изазове и добар род, богатство, напредак уопште. На основу коледарских песама које су се певале о Божићу, јасно се може реконструисати народна представа о Божићу као васкрсом (поново рођеном) сунчаном божанству плодности. Вук Караџић у књизи *Живот и обичаји народа српског* каже: „опомињем се да сам још у дјетињству слушао у оваквој једној пјесми како желе да им краве буду млијечне, да намузу пун кабао млијека: *да окупам, коледо / малог бога, коледо / и Божића, Коледо!*“. Да је Божић сунчано божанство потврђује и обичај из Херцеговине „да се на Божић сјаче, тј. домаћин рано ујутру виче: *'Сјач, боже и Божићу, нашему или нашој (по имену свим укућанима редом)*“ (Вук 1957: 10–12).

Веровање да Сунце „поиграва“ такође је у вези са старом религијом Сунца (упор. познати мотив епске песме „Почетак буне против дахија“: *један данак три пута се вата, / а три пута и зра на истоку* (Вук, Пјесме IV: 101)). Вук у свом *Рјечнику*, под одредницом „Ивањ дан“, такође сведочи о овој појави: „Србљи приповиједају, да је Ивањ дан тако велики светац, да на њега сунце на небу трипут од страа стане.“ (Вук, Рјечник: 238). У народном предању истиче се и космичка супротност између Сунца и доњег света, што је опет у вези са старим паганским веровањима. У *Рјечнику* под одредницом „Тројан“ читамо како Тројан, као хтонично божанство, гине када га обасја Сунце (Вук, Рјечник: 830).

У многим словенским традицијама Сунцем су се заклињали или га спомињали у клетвама. И у српској старини има доста оваквих трагова о обожавању Сунца: *Сунце на исток, а драги Бог на помоћ*. О божанском карактеру Сунца сведоче и заклињања: *Тако ми (жарког/сјајног) сунца, Тако ме земља сунцу не отела*; благослови: *Сунце га огрејало, Тако по сунцу весео ходио*; клетве: *Црно му сунце грануло*. Ова представа је и данас жив елеменат, који се среће у разговорном језику (упор. израз *сунце ти божије*).

У магији, за разлику од Месеца, Сунце има доста скромну улогу. Тако се у једној народној басми „Од наметаљке“ баја: *Сину златно сунце / на златно брдо, на понело златну метлу, / на понело златан босиљак. / [...] да му сину очи / кеј златно сунце / на златно брдо. Бела белица, чиста сунчаница* (Расковник 1989: 28). У *Животу и обичајима народа српског* Вук наводи једно девојачко врачање из Срема: *Сунашце на заоду! Као што ти овај венац сад видиш, тако јасно и лепо дај да и ја ноћас видим онога који ми је од Бога суђен* (Вук 1957: 309).

Предсказања у којима се по Сунцу прориче време, односно метеоролошки услови погодни за родну годину, такође су унеколико оскудна. Мени је, на пример, познато једно веровање из драгачевског краја у коме се по Сунцу

прориче „какво ће сутра бити време“: ако увече Сунце зађе за облак, сутра ће бити кишно време. Киша се и иначе јавља као појава која је супротна Сунцу (упор. пословицу: *Иза сваког дажда сунце греје* (Пословице 1996: пословица под редним бројем 731). Интересантно је и веровање познато у Срба да је „Боље видети вука у тору, него Сунце на Божић“. Ова изрека очигледно не говори о сукобу старих, паганских и нових, хришћанских представа, већ је у вези са улогом коју је Сунце могло имати у старим магијским обредима везаним за прорицање времена погодног за родну годину. Сунце које сија на Божић најављује сушну, односно неродну годину.

Начин на који се Сунце поима у традиционалној српској култури разликује се од његове научне категоризације („небеско тело“). У интерпретативној перспективи припадника традиционалне српске културе типична, односно устаљена представа Сунца кодирана је у језику као *светло* (које *сија, греје*). Међутим, за разлику од таксономске дефиниције, која такође садржи ова својства, у народним представама је ова рационалистичка интерпретација обогаћена једним значењем које потиче из културне конотације овог појма. То *светло* се, наиме, најчешће представља метафорично, односно анимизирано и персонификовано, при чему му се приписују високе симболичке вредности чији параметри поново зависе од тачке гледишта, односно интерпретативне перспективе носилаца тих вредности. У загонеткама се Сунце најчешће замишља у облику круга, метафорично представљеног предметима из традицијске културе (*Једна грудa воска цијелу свијету доста* (Вук 1969⁶, загонетка под редним бројем 46); позната је и варијанта ове загонетке: *Једна погача посна свему свету доста*). Њему се придају устаљени атрибути: *светло, сјајно, чисто, јасно, жарко, златно* (у народној поезији и другим фолклористичким текстовима). Оно се рађа (*Оца нема, мајке нема, а свако се јутро рађа*), излази и залази (*Јутрос се младожења роди, ноћас погину, а сјутрадан васкрсе*), жени се (у народној песми *Сунце се девојком жени* присутно је и старо народно веровање да је звезда Даница настала тако што је Сунце оженило лепу девојку (Павловић 1982: 31)), има мајку (у народној лирској песми „Путовање Сунца“: *Јарко сунце на пут полазаше, / за њим мила мајка пристајаше: „Јарко сунце, куд ћеш на конаке?“ У наставку јој Сунце одговара: У бога ћу бити на конаку, / божја мати вечерицу дати* итд. (Антологија 1958: 225)), сестру (упор. митолошку песму *Сунчева сестра и цар* (Вук 1987: 155)), весели се, тугује, поиграва и сл. Посебно место у овим представама имају сунчев излазак (*исток*) и залазак (*запад*) који се јављају као објективне и симболичне координате у временском, односно просторном (стране света као просторни оријентир) појмовном моделу. Међу овим опозицијама постоји изразит паралелизам у сфери конотативних, културолошки детерминисаних значења. Излазак Сунца (*свитање*) доводи се у везу са светлом, даном и прате га вредносно позитивне емоције, односно бројни обреди и веровања у којима је овај хронотоп позитивно кодиран (упор. нпр. типизиран почетак сватовских песама: *У име Бога, у час добар сунце истече, / Честито ти, домаћине, у дом весеље!* (Вук 1987: 33); успешност обредне радње осугурана је њеним временским (трнутак кад Сунце излази) и просторним

(окретање ка истоку) ситуирањем: упор. нпр. „на Ђурђевдан чобанин устане пре сунца, обрне се истоку, три пута се прекрсти [...] и понекад каже формулу: *Јарко синце на исток, нама и стоци на помоћ* (Чајкановић 1994⁶: 326)). С друге стране, залазак сунца (сутон) доводи се у везу са наступајућом тамом и најчешће је негативно вредносно обојен (упор. познату лирску народну песму „Највећа је жалост за братом“ која почиње следећим стиховима: *Сунце зађе за Невен за гору, / Јунаци се из мора извозе...* (Вук 1987: 201)). У магијским веровањима за овај хронотоп везују се бројне забране. Психолошке и културне карактеристике ових двају „догађаја“ налазе се и у самим основама језика, у „унутрашњој форми“ речи којима се они означавају. Знаковита сликовитост представе сунчевог изласка и заласка почива на метафори која је културно детерминисана и носи у себи стари словенски митолошки код о Сунцу као живом бићу – *исток* тако упућује на подизање, излазак Сунца, а *запад* на његово (за)падање, залазак – при чему су у ову архаичну представу уплетена и стара, рационалистичка, геоцентрична поимања која представљају пример тзв. „живе старине“ која је у језику надживела своје научно оспоравање.

Пратећи начин на који се ови културни садржаји испољавају у језику, долазимо до неких устаљених концептуалних веза. Најопштију од њих карактерише антропоцентричан однос, односно паралелизам „човек – небеска тела“ (у архаичној народној традицији тај однос је обавезан према космичким објектима уопште): Сунце „гледа“, „рађа се“, „игра“, „говори“ и сл. Стереотипни образац да Сунце „гледа“ – има митолошки, а не метафорички смисао и потиче из старог индоевропског предања по коме је сунце „око Божије“. Ту исту представу открива и забрана позната неким словенским народима по којој се не сме на Сунце показивати прстом јер му се тако може ископати око (СМ, 523). Концептуална веза између Сунца као небеског „светла“ и „гледања“ јавља се у језику и на синхроном и на дијахроном нивоу. Етимологи, тако, повезују прасл. глагол **ględati* са старовисоконемачким *glinzen* „блистати“ (ЭССЯ VI: 123), док прасловенски континуанти (са измењеним степеном коренског вокализма) **zbr-* (прасл. **zbręti* „гледати“), **zor-* (нпр. срп. *зора* „јутро, праскзорје; светло“; *зрак* „зрак Сунца, светла“ и архаизирано „изглед, лик“) и **zar-* (упор. рус. *заря* „зора“, „светло“, „звезда, јутарња звезда“) – обелодањују примарно значење праиндоевропског корена **g'her-* – „блистати, сијати“ (Фасмер II: 81, 105–106). Ову везу откривамо и у односу према другом прасловенском перцептивном глаголу **vidęti*: у српском језику се *виделима* каткад називају „небеска тела која светле (Сунце, Месец, звезде) [...] *Два су видјела на небу* (тј. сунце и месец).“ (РСАНУ 2: 588).

Ужа од претходне концептуална веза открива се у паралелизму по коме су небеска тела образац човекове физичке и духовне лепоте. У народној песми „Сунце се девојком жени“ (Павловић 1982: 31) девојка је уверена у надмоћ своје лепоте, па каже Сунцу: *Јарко Сунце, љепша сам од тебе*. Сунце је у овој песми персонификовано, оно се понаша као људско биће, креће се, разуме људски говор. Мотив изазивања Сунца структурно је аналоган оном који налазимо у другим народним песмама о надметању момка и девојке.

Оно што повезује земаљску, девојачку лепоту и небеску, Сунчеву је – сјај, светлост. Сунце је *јарко, светло, сјајно*, а лепота девојке је толико сјајна, да она сматра да је сјајнија од „јарког Сунца“. Тај културни образац откривамо и у поређењу јунака, Милоша Војиновића са Сунцем, у епској песми „Женидба Душанова“: „Скиде с леђа бугар-кабаницу / *Засија* се скерлет и кадифа / *Засјаше* се токе на прсима / *И злаћене* ковче на ногама: / *Сину* Милош у пољу зелену / Као јарко иза горе *сунце*“ (Вук, Пјесме II: 114). Сунце се јавља као образац највише духовне вредности и у фразеологизмима, односно пословицама: *чист као Сунце* (тј. праведан, поштен, моралан, неоспоран), *И сунце пролази кроз каљава места, па се не укаља* (Пословице 1996: пословица под редним бројем 1735).

Како видимо и из овог кратког прегледа традиционалних, фолклорних текстова и народних обреда и веровања, наивна слика Сунца дата је кроз низ поновљивих стереотипних мотива и сценарија који су у језику кодирани као низ стереотипних судова. Они представљају грађу на основу које се реконструише његова језичко-културна слика. Хришћанство је стару словенску паганску представу само делимично изменило, тако што ју је потиснуло у сферу народне културе, лишило њене сликовитости, деноминовало и потчињило својој хијерархији вредности.

2.3. *Фразеологизми, устаљени изрази, метафоре.* Културно-језичку слику Сунца чувају и фразеологизми, односно устаљени изрази и метафоре засновани на уопштеном, колективном, културолошком језичком знању. У њима се открива веза са митолошким представама, народним обичајима и обредима, те они, попут старих свитака (чији смисао развијамо кретањем супротном од оне која је свила њихову прегнантну, спирално увијену форму) у себи чувају неке историјске културно-језичке реминисценције. Засновани на типичним представама, ови „текстуални фрагменти“ у реконструкцији језичке слике Сунца представљају неку врсту „језичких доказа“¹³.

Навешћу само неке од њих: *где ме је прво сунце огрејало* (тј. у родном месту, завичају), *да и мене сунце огреје* (тј. да ми буде срећно, успешно), *изићи на сунце* (објавити, обнародовати), *јасно као сунце* (потпуно јасно), *чекати као озебао сунце* (чекати са зебњом, сумњом, страхом; чекати као спас), *угледати сунце* (родити се), *зубато сунце* (хладно сунчано време) (РСЈ, 1290).

У фразеологизму *Докле тече/траје сунца и месеца* тј. „заувек, вечно“ – одражена је интерпретативна перспектива народне представа о Сунцу које непрестано излази и залази (тече), али се Сунце ту јавља и као симбол нечег што је вечно, постојано, те овај фразеологизам чува и културолошку конотацију значења Сунца као симбола највише вредности у коју се верује, којом се заклиње. Његов кружни ток и обновљивост, као какав сакрални ритуал, даје извесно утемељење духовном аспекту живота. У овом се фразеологизму

¹³ Говорећи о пословицама Жежи Бартмињски каже да оне преносе „уопштено знање које се у име заједнице предаје индивидуалним примаоцима као поука“. Будући да су засноване на „типизацији догађаја и ликова приказаног света“ на њих се приликом реконструкције језичке слике света позивамо као на „језичке доказе“ (Бартмињски 2011: 63).

спаја једна људска мера човекове религиозне потребе за стабилношћу, са неизмерношћу космичког, односно надљудског начела. Исте човекове слутње о његовој космичко-божанској надмоћи садржи и пословица *Не можеш дланом сунце заклонити* (Пословице 1996: пословица под редним бр. 3407).

III. Унутрашња форма речи и њена етимологија

Питање механизма стварања назива, односно њихових ономасиолошких основа отвара велике могућности за праћење начина на који се у језику интерпретира одређени номиновани предмет. Људмила Поповић се у својој књизи *Језичка слика стварности* позива на Потебњино учење о унутрашњој форми речи, по коме: „Перцептивна слика која чини основу унутрашње форме речи поседује низ карактеристика, али само једна од њих доминира и генерише осећање целовитости предмета.“ (Поповић 2008: 25).

У језичкој слици Сунца разматраној на материјалу старих средњовековних научно-популарних текстова, а затим и на одабраној фолклористичкој и етнографској грађи – надређена категорија (genus proximum) номинованог предмета није категоризована онако како је то по начелима логичке класификације учињено у научној дефиницији („небеско тело“). Најближи интерпретативној перспективи, односно мишљењу носилаца српског језика био је хипероним „светло“, јер је најадекватнији начину на који носиоци језика перципирају овај предмет. У овој категорији садржана је и протипичност предмета (Сунце је *светло*) и прототипичност ситуације у којој се оно као агенс јавља (Сунце *сија*, *греје*).

Разматрање ономасиолошких основа на којима почива нека номинација посебно је продуктивно код језика са развијеном творбеном структуром, какви су словенски језици. У нашем случају дата творбена формација је лексикализована и доступна само етимолошкој анализи.

Прасловенски и свесловенски корен **sʰln-* (стсл. **слъньце**, стинд. ведски *sívar-* „Сунце, светло, небо, сјај“, *sūryah* „Сунце, божанство Сунца“, авест. *hvar-*, лат. *sōl*, грч. *ἥλιος*, гот. *Sauil*, лит. *Saulė*) своди се, према уобичајеном етимолошком тумачењу на праиндоевропски корен **s(a)uHel-/n-* (Гамкрелидзе и Иванов 1984: 684) који је, према наведеним изведеницама, имао претпостављено значење „оно што ствара светло, извор светлости“. Албанско *hyll* „звезда“, односно староирско *syil* „око“ – представљају два секундарна значења индоевропског назива за Сунце (Станишић 2006, 147). На овај корен додаван је стари прасловенски деминутивни (хипокористични) суфикс *-ьсе*, који је временом изгубио своју деминутивну семантику будући да је из језика нестала основинска реч од које је деминутивни облик изведен. У старословенском језику ова изведеница је, међутим, и даље творбено прозирна јер се на синхронном пресеку старословенског језика њена творбена основа (тј. коренска морфема) може издвојити (упор. придев **вєслъньнъ** < **bez-sʰln-ьн-ъ* „који је лишен сунчеве светлости, таман“ (Супрасаљски зборник

464, 7)). О лексикализацији ове старе словенске деминутивне изведенице на савременом језичком нивоу сведочи постојање изведеница које карактерише слагање, односно кумулација деминутивних суфикса (*сунашце*, *сунченце* и сл.). У овим обновљеним творбеним формацијама откривамо иста она конотативна значења у чијем се оквиру одиграо и њихов првобитни творбени акт – афективни однос народне свести која је Сунцу приписивала симболично најпожељније вредности. Стари прасловенски корен **sьln-* може се етимолошки открити и у неким лексикализованим синтагмама у којима је дошло до прекидања семантичко-творбене везе са речју која се налази у основи прве компоненте синтагме јер је она из језика нестала (што је било праћено и фонетским променама које су измениле њену творбену структуру). Таква је, на пример лексема *сутон* (< **sьlnь-нъ тонъ* (Скок III: 482) тј. „сунчев (за)тон“ са девербативном компонентом *тонъ* (упор. *затон*, *потон*) у другом сложеничком делу (< *тонути* < **top-no-ti* уз упрошћавање сугласничке групе *pn* > *n*; упор. **sьпъ* < **sьp-нъ* : **sьp-a-ti*) која и данас, у својој конотативној сфери, чува траг древне човекове представе о Сунцу које тоне остављајући га да стрепи пред надолazeћим мраком и ништавилом: ...*Сунце у ранама мре и мотри како мрке бивају врбе црнећи се црним вранама ... Све је мрачно, хладно; у првом сутону / тек се слуте цесте, док не утону / У даљине слијене људских немира* (Антун Густав Матош, „Јесење вече“)¹⁴.

Изван својих традиционалних одређења, етимологија нам, како видимо, открива и начине првобитне индоевропске, односно прасловенске концептуализације Сунца. У свом ономасиолошком усмерењу она нам помаже да осветлимо и оне елементе који више не постоје у савременом разумевању одређене речи, али остају запретени конотативној сфери њеног значења.

IV. Когнитивна дефиниција стереотипа „сунце“

На основу разматраних фолклористичких и етнографских текстова који садрже старе српске обреде и веровања може се реконструисати језичка и културна слика Сунца у српској народној традицији, те на основу анализе когнитивне садржине и структуре стереотипа Сунца дати његова когнитивна дефиниција.¹⁵

¹⁴ Будући да стереотипне представе најчешће функционишу и као наслеђе прошлости у садашњости, тј. као тзв. „жива старина“, као посредан доказ устаљености, односно типизираности народних представа о Сунцу наведена је ова Матошева песма у којој је интерпретативна перспектива језичког ствараоца дубоко лична али, истовремено, и дубоко традицијски укорењена.

¹⁵ Когнитивна дефиниција коју дајем у овом раду представљена је само као пример модела по коме би се у неком будућем српском етнолингвистичком речнику она структурирала. Поред овде презентованог корпуса она би морала укључити и грађу из разговорне варијанте српског стандардног језика, затим анкетна дијалектолошка истраживања, а подразумевала би и коришћење шире базе фолклористичких, етнографских и социолошких података. На основу овако постављеног, ширег корпуса, у њу би морале бити укључене све постојеће особине које су устаљене у језичкој слици номинованог предмета.

I. Надређена категорија: светло

II. Фасете:

1. Порекло: небеско тј. божанско (*Сунце на исток, а драги Бог на помоћ*);
2. Изглед: круг (*Једна погача посна / груди воска свему свету доста*);
3. Атрибути: *светло, сјајно, јарко, чисто, јасно, жарко, златно* (сви се јављају у фолклорним текстовима);
4. Радње: сија, греје (Сунце сија, односно греје слабије или јаче, што се исказује различитим глаголским речима: *сунце је грануло, пржи, упекло је*), рађа се, излази и залази (*Јутрос се младожења роди, ноћас погину, а сјутрадан васкрсе*), тече (*Кудгођ сунце тече, свуд се хљебац пече*), гледа (*Угледа је лијепо сунашце, / угледа је кроз јелово грање*), игра (*један данак три пута се вата, / а три пута игра на истоку*), жени се (*па одвуче лијепо дјевојку, / да је узме себи за љубовцу, / од ње поста звијезда Даница*) итд.;
5. Време појављивања: дан тј. јутро (упор. стереотипну формулу: *кад јутру бијели дан освану, /дан освану и сунце ограну*);
6. Простор: исток – запад;
7. Предсказања: ако се појави на дан Божића, предсказује сушну тј. неродну годину;
8. Појаве које су супротне сунцу: тама (*Док једном не смркне, другом не сване*), киша (*После кише јасније је сунце*), земља (*Тако ме земља сунцу не отела*), хладноћа (*зубато сунце*).

Презентована фасетна организација омогућава да се међу сноповима стереотипних судова о номинираном предмету открију неке правилности, односно устаљене формалне и семантичке фезе.

а) Надређена категорија (хипероним) није строго хијерархијски постављена већ се одликује извесним релативизмом који потиче од субјективности интерпретативне перспективе језичких носилаца. Будући да категоријација „светло“ није научног, већ културног карактера, она има функцију когнитивног оквира у који се поставља и прототипски предмет (Сунце) и прототипска ситуација (сија, греје). Она заправо израста из фасетне структуре дефиниције и унеколико је унутарсистемског карактера.

б) Садржај дефиниције организован помоћу њене фасетне структуре показује одређен структурни изоморфизам са елементима устаљеним у колективној свести: порекло, изглед, атрибути, радње, време, простор, предсказања, појаве супротне Сунцу.

в) Елементи описа су антропоцентрично профилисани. Ова одлика проистиче из најопштије концептуалне везе која почива на антропоцентричном односу, односно паралелизму „човек – небеска тела“. Из овог односа је изведена и позитивна вредносна конотација као интегришући елемент датих описа значења.

г) Стереотипни судови о номинованом предмету су устаљени, клише-тизирани и понављају се у различитим фолклорним жанровима (пословице, загонетке, народне лирске и епске песме и сл.).

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Антологија 1958:** „Антологија народних лирских песама“, *Српска књижевност у сто књига*, књига 3, Нови Сад – Београд: Матица српска – Српска књижевна задруга.
- Апресјан 1974:** Юрий Апресјан, *Лексическая семантика. Синонимические средства языка*, Москва: Наука.
- Бартмињски 2011:** Јежи Бартмињски, *Језик – слика – свет*, Београд: SlovoSlavia.
- Буслајев 1948:** Ф. Буслаев, *О влиянии христианства на славянский язык*, Москва.
- Вук 1957:** Вук Стефановић Караџић, *Живот и обичји народа српскога*, Београд: Српска књижевна задруга.
- Вук 1969^a:** Вук Стефановић Караџић, „Српски рјечник (1818)“, *Дела Вука Караџића*, Београд: Просвета.
- Вук 1969^b:** Вук Стефановић Караџић, „Српске народне приповијетке“, *Дела Вука Караџића*, Београд: Просвета.
- Вук 1969^c:** Вук Стефановић Караџић, „Српске народне пјесме II“, *Дела Вука Караџића*, Београд: Просвета.
- Вук 1969^d:** Вук Стефановић Караџић, „Српске народне пјесме IV“, *Дела Вука Караџића*, Београд: Просвета.
- Вук 1987:** Вук Стефановић Караџић, „Српске народне пјесме I“, *Дела Вука Караџића*, Београд: Просвета – Нолит.
- Гамкрелидзе/Иванов 1984:** Т. В. Гамкрелидзе, В. В. Иванов, *Индоевропейский язык и Индоевропейцы*, том II, Тбилиси: Издательство Тбилисского университета.
- Грицкат 1979:** Ирена Грицкат, „О науци у средњовековним српским списима“, *Археографски прилози I*, Београд: Народна библиотека Србије.
- Грујић 1930:** Радослав Грујић, „Космолошки проблеми по нашим старим рукописима“, *Годишњак СФФ 1*, 1–30 (сепарат).
- Јагић 1922:** Ватрослав Јагић, „Козма Индикоплов по српском рукопису г. 1649-е“, *Споменик 44*, 1–37.
- ЛССВ 1999:** *Лексикон српског средњег века* (приред. С. Ћирковић и Р. Михалчић), Београд: Knowledge.
- Новаковић 1874:** Stojan Novaković, „Bugarски zbornik pisan prošloga vjeka narodnim jezikom“, *Starine VI* (1874), 24–59.
- Новаковић 1884:** Stojan Novaković, „Odlomci srednjovekovne kosmografije i geografije“, *Starine XVI* (1884), 41–56.
- Новаковић 2000:** Стојан Новаковић, *Примери књижевности и језика старога и српско-словенскога*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

- Павловић 1982:** Миодраг Павловић, *Антологија лирске народне поезије*, Београд: Вук Караџић.
- Поповић 2008:** Људмила Поповић, *Језичка слика стварности: когнитивни аспект контрастивне анализе*, Београд: Филолошки факултет.
- Пословице 1996:** *Вукове народне пословице с регистром кључних речи*, Београд: Нолит.
- Радосевић 1981:** Н. Радосевић, „Космографски и географски одломци Горичког зборника“, *Зборник радова Византолошког института* 20 (1981), 171–184.
- Расковник 1989:** „Народне басме из сокобањског краја“, октобар-децембар, година XV, бр. 57–58, стр. 28.
- РСАНУ 1959–2010:** *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, Београд: Српска академија наука и уметности.
- РСЈ 2007:** *Речник српског језика*, Нови Сад: Матица српска.
- Скок 1971–1974:** Petar Skok: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV, Zagreb: JAZU.
- СМ 2001:** *Словенска митологија. Енциклопедијски речник*. Београд: Zepher book world.
- Станишић 2006:** Вања Станишић, *Увод у индоевропску филологију*, Београд: Чигоја штампа.
- СС 1994:** *Старославјанскиј словарь, по рукописям X–XI веков*, Москва: Русский язык.
- Фасмер 1986–1987:** Макс Фасмер, *Этимологический словарь русского языка*, I–IV, Москва: Прогресс.
- Чајкановић 1994^а:** Веселин Чајкановић, *Сабрана дела из српске религије и митологије*, књига прва: „Студије из српске религије и фоклора 1910–1924“, Београд: Просвета – Београдски издавачко-графички завод – Просвета – Партедон.
- Чајкановић 1994^б:** Веселин Чајкановић, *Сабрана дела из српске религије и митологије*, књига пета: „Стара српска религија и митологија“, Београд: Просвета – Београдски издавачко-графички завод – Просвета – Партедон.
- ЭССЯ 1974:** *Этимологический словарь славянских языков* [ред. О. Н. Трубачев], том 1–, Москва: Наука, 1974.

Snežana Vučković

LINGUISTIC AND CULTURAL IMAGE OF THE SUN IN SERBIAN NATIONAL TRADITION

Summary

In the paper, a corpus of selected folklore and ethnographic texts were used to reconstruct cultural and linguistic image of the sun in the Serbian traditional culture. Based on the textual analysis carried out with the method of cognitive ethno-linguistics, the cognitive definition of national linguistic and cultural stereotype is given.

Балша Н. СТИПЧЕВИЋ*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

РЕЦИПРОЧНИ ГЛАГОЛИ СА СОЦИЈАТИВНИМ ИНСТРУМЕНТАЛОМ

У раду се даје исцрпан преглед реципрочних глагола у српском језику који се употребљавају у конструкцији са социјативним инструменталом. Описују се њихове синтаксичко-семантичке одлике и приказују њихови реченични модели. Као корпус се користи *Речник српскохватскога књижевног језика* Матице српске.

Кључне речи: реципрочни глаголи, реципрочност, семантика глагола, класификација глагола, лексикон, социјативни инструментал, реченични модели, синтакса, семантика, савремени српски језик.

1. О реципрочним глаголима, односно о синтаксичко-семантичком феномену реципрочности, и домаћа и инострана лингвистика дуго није имала много тога да каже.

У домаћој литератури сусрећемо се с овом темом најпре у оквиру синтаксе падежа. Проучавајући значење и употребу српског инструментала, М. Ивић разликује социјативни однос непосредног типа, који се односи се на примере као што су *мирити се с неким* и *састајати се с неким*, за разлику од *ићи с неким*, што представља социјативни однос посредног типа. С тим у вези прави поделу на три врсте глаголских радњи (заправо, глагола): социјативне, који се реализују искључиво у множини, односно удвоје (*састати се*), факултативно социјативне, који се изводе у друштву, али не морају (*ићи*), и радње које уопште нису социјативног типа (*кијати*, *вриснути*) (Ивић 1954: 164–166). Оваквом терминологијом и класификацијом, међутим, више се потенцира „друштво“, а мање „узајамност“, која је, заправо, кључна у карактеризацији глагола као што су *мирити се* и *састајати се*, односно њима описаних ситуација; другим речима, по свом значењу и синтаксичком понашању они с глаголима као што је *ићи* имају мање заједничког но што би дата класификација сугерисала. Ово термилошко решење (социјатив непосредног типа) преузеће и И. Антонић (2005: 264), али с важном напоменом да се ради о инструменталу „уз глаголе с обележјем непосредне социјативности у инхерентној лексичкој семантици“,

*balsa@fil.bg.ac.rs

при чему се „најчешће ради о предикацији која се реализује у односу партнерства (по правилу глаголи који садрже морфему *се*), или, ређе, о предикацији чијом се реализацијом успоставља однос партнерства (по правилу глаголи без морфеме *се*) између агенса предикације и реалије у инструменталу (коагенса).“ Слично ће поступити и П. Пипер, истичући да „социјатив непосредног типа означава однос између двају или више лица у равноправном вршењу извесне радње или извесног стања схваћених као јединствен и заједнички однос који нико од њих не би могао самостално да оствари“, али да је у таквим конструкцијама присутно „значање узајамности, због чега су оне социјативно-реципрочног значења“ (Пипер 2005: 705).

О морфемима *се* као обележју реципрочности и вези реципрочних и транзитивних глагола први пут је говорила М. Ивић (1961–1962), да би се, потом, питање реципричности поново отворило тек радом П. Пипера (1986), где се, у општим цртама, разматра природа реципрочности, њени типови и начини њеног изражавања у словенским језицима. Краћи контрастивни осврт на реципрочне глаголе у српском и немачком језику даје С. Хрват (1992), а у српском и руском Д. Дамљановић (1992–1993).

У иностраној литератури, интересовање за реципрочност и реципрочне конструкције драматично оживљава у последњих десетак година, када се појављују бројне теоријски, општелингвистички и типолошки оријентисане студије. Међу њима свакако треба истаћи петотомни зборник *Reciprocal Constructions* (Недјалков (ур.) 2007), као и *Reciprocals and Reflexives: theoretical and typological explorations* (Кениг/Гаст (ур.) 2008), одакле се може стећи добра слика о „стању ствари“ и актуелним теоријским проблемима везаним за реципрочност, и где се могу наћи даље библиографске упутнице.

Конечно, треба поменути и недавно објављене домаће радове у којима се, с теоријским упориштем у малопре поменутој литератури, испитује веза између начина реализације реципрочних конструкција и категорије глаголског вида у српском језику (Миличевић 2011), односно синтаксичко понашање два специфична типа реципрочних предиката у српском и италијанском језику (Миличевић/Радојевић 2011).

Овде, међутим, имамо пре свега дескриптивне, а не општеоријске амбиције. Циљ нам је да, најпре, реципрочне глаголе (који се могу употребити са социјативним инструменталом) у српском језику исцрпно представимо, и то у одговарајућем значењу (ако су полисемични), затим да истакнемо најважније синтаксичко-семантичке карактеристике конструкција које граде, да их сврстамо у семантичке класе, те да саставимо одговарајуће реченичне моделе. Као примарни корпус, из којег смо ексцерпирали глаголе, користили смо целокупан *Речник српскохрватскога књижевног језика* Матице српске (скр. *РМС*), а као контролне корпусе, у којима смо тражили потврде, *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* САНУ (скр. *РСАНУ*), електронски *Корпус савременог српског језика* Математичког факултета (скр. *ЕЛК*)¹, као и опште електронске изворе на интернету (скр. *ЕЛИ*). Овим радом

¹ Корпус је доступан на адреси www.korpus.matf.bg.ac.rs и тренутно садржи око 113 милиона речи.

уједно настављамо серију чланака у којима испитујемо глаголске рекцијске конструкције с беспредлошким, односно са социјативним инструменталом (уп. Стипчевић 2010а, 2010б и 2011). Све напомене о методологији, теоријско-појмовном оквиру, структури модела, као и све оgrade које су тамо већ изнете – треба, према томе, узети у обзир и овде.

2. У општу класу реципрочних глагола убрајамо оне који задовољавају следећа два критеријума.²

Прво, означавају радњу за чију је реализацију неопходно учешће (најмање, и типично) два партиципанта, при чему оба имају идентичне улоге³.

Друго, могу се употребити у три типа конструкција:

а) Први партиципant је означен номиналом у номинативу и с функцијом граматичког субјекта, а други партиципant номиналом у социјативном инструменталу и с функцијом РЕЦИПРОЧНЕ ДОПУНЕ⁴:

<i>Пера</i>	је разговарао се свађао се тукао	<i>с Марком.</i>
-------------	--	------------------

При томе је могућа ротација номиналних конституената уз очување „услова истинитости“ – другим речима, ако *Пера разговара с Марком*, онда важи и да *Марко разговара с Пером*.

б) Партиципанти су означени координираним субјекатским номиналима у номинативу:

<i>Пера и Марко</i>	су разговарали. су се свађали. су се тукли.
---------------------	---

в) Партиципанти су означени јединственим субјекатским номиналом у номинативу плурала (за бројиве именице), односно сингулара (за небројиве и именице које означавају колектив)⁵:

² Чини се да се ови критеријуми често подразумевају или сматрају општеприхваћеним, али досад, бар у нашој литератури, нису били разрађени и на овај начин експлицитно формулисани.

³ П. Пипер (1986), говорећи о реципрочности уопште, истиче да се она може најкраће охарактерисати као „јединство два квалитативно истоветна односа супротног смера“, те да је за реципрочност у „најужем смислу карактеристично јединство два агентивна односа (са супротним смеровима) и два пацијативна односа (такође са супротним смеровима)“, даље правећи поделу на статичну и динамичну реципрочност, при чему је прва увек симултаног типа, док друга може бити симултана (ређе) и сукцесивна (чешће).

⁴ В. Петровић (2000) истиче да је ово „необјекатска социјативна допуна, тзв. коагенс“, цитирајући В. Васић (1998), која пак тај термин (коагенс) користи за много ширу категорију појмова, овде непримењиву. Термин РЕЦИПРОЧНА ДОПУНА, који предлаже Љ. Поповић (2003: 24), чини нам се најподеснијим и најпрецизнијим, пошто директно упућује на синтаксичко-семантички тип конструкције на коју је ограничена ова категорија допуна (што се не може рећи за термин социјативна допуна).

⁵ Такође је могућа и реализација паукалном или партитивном синтагмом.

Ученици Они	су разговарали.
	су се свађали.
	су се тукли.
Деца	су разговарала.
	су се свађала.
	су се тукла.
Цео разред	је разговарао.
	се свађао.
	се тукао.

Ако у радњи учествују само два партиципанта, на денотативном плану обично нема разлике између ова три типа конструкција, већ се ради о различитој перспективизацији ситуације. Првим типом (= типом (а)) намеће се асиметрична перспектива, с једним партиципантом као носиоцем ситуације. У другом и трећем типу (б, в), перспектива је симетрична, односно неутрална.⁶

Може се, даље, направити разлика између „правих“ реципрочних глагола, у које спадају глаголи из наведених примера (*Пера је разговарао с Марком* ⇔ *Марко је разговарао с Пером* ⇔ *Пера и Марко су разговарали*), и оних које бисмо могли назвати ФАКУЛТАТИВНО РЕЦИПРОЧНИМ, који у социјативној конструкцији (и ван контекста) допуштају и реципрочну и нераципрочну интерпретацију (*Ана је флертовала с Пером* ⇔[?]*Пера је флертовао с Аном* ⇔[?]*Ана и Пера су флертовали*; *Ана се посаветовала с Пером* ⇔[?]*Пера се посаветовао с Аном* ⇔[?]*Пера и Ана су се посаветовали*.)

Да би се ситуација уопште могла сматрати реципрочном, оба партиципанта морају бити способна да на исти начин (тј. с истом улогом) у њој учествују, што обично значи да они морају бити истог или упоредивог референтног типа, или барем да се тако схватају (уп. *Пера је разговарао с Аном*, *Пера је разговарао с компјутером*, али не и *Пера је разговарао са зидом*). Уколико се, дакле, реципрочни глагол употреби са номиналима који нису или се не могу интерпретирати као референцијално еквивалентни, ситуација се не може сматрати реципрочном, а тада је могућа једино реализација конструкцијом типа (а), и то без могућности ротације номинала: уп. *Пера се борио с недаћама*, **Недаће су се бориле с Пером*, **Пера и недаће су се борили*. У том случају, номиналу у социјативном инструменталу не може се приписати реченична функција реципрочне допуне, већ искључиво неправог објекта. Велика већина реципрочних глагола које смо анализирали допушта и овакву, „нераципрочну“ и метафором индуковану, употребу (при чему овакве појаве не треба мешати са случајевима где је употреба фигуративна, али референти и даље имају еквивалентан статус, као у примеру *Вали се грле са хридима*). Случајеви када таква употреба престаје да се осећа као жива метафора по

⁶ Могла би се направити разлика и између реципрочних ситуација бинарног и дистрибутивног типа (овај други тип илустрuje последњи пример: *Цео разред је разговарао (међусобно)*), односно дуалног и плуралног у терминологији П. Пипера (1986). Конструкцијом типа (а), тј. конструкцијом са социјативним инструменталом, може се описати само реципрочна ситуација бинарног типа.

правилу добијају посебан третман у *РМС*, тј. региструју се као посебне глаголске сублексе.

Ако узмемо у обзир искључиво формалне (морфо)синтаксичке критерије, као и односе с другим (морфо)синтаксичким класама глагола, реципрочни глаголи могу се поделити у следеће групе:

(а) реципрочни интранзитивни, који могу бити:

(а.а) нерефлексивни;

(а.б) рефлексивни, и то:

(а.б.а) рефлексивни без транзитивне паралеле;

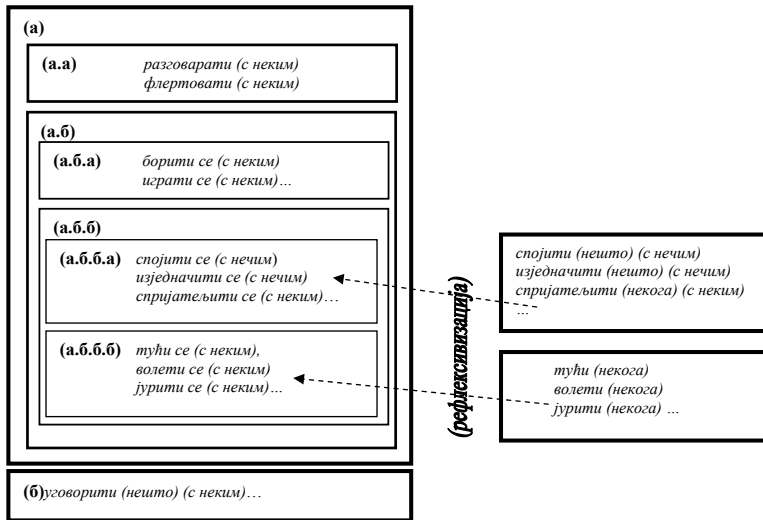
(а.б.б) рефлексивни с транзитивном паралелом⁷, и то:

(а.б.б.а) с транзитивном паралелом у виду глагола с објектима у социјативном односу (њих смо већ представили у Стипчевић 2011)⁸;

(а.б.б.б) с транзитивном паралелом у виду других транзитивних глагола;

б) реципрочни транзитивни.

Ове групе и систем њихових међуодноса у лексикону могу се једноставније сагледати следећим дијаграмом:⁹

⁷ М. Ивић (1961–1962) за овакве глаголе користи термин „транзитивно реципрочни“ глаголи. Наш термин нам се, међутим, чини прецизнијим.

⁸ Конструкције с оваквим глаголима, па и сами глаголи, такође се у литератури називају реципрочним, с тим да се таква реципрочност назива „објекатски оријентисана“ (уп. Недјалков 2007). Иако то не сматрамо погрешним, у овом раду бавимо се искључиво „субјекатски оријентисаном“ реципрочношћу, па и термин реципрочан користимо у ужем значењу.

⁹ Предочени дијаграм само овлаш и упрошћено оцртава главне (и за ову прилику битне) односе. Пре свега, рефлексивизација у српском језику још увек представља недовољно схваћен феномен; под тим термином овде подразумевамо детранзитивизацију глагола придруживањем рефлексивне речце *се*. Осим тога, чини нам се да може бити говора још о низу других системских веза и процеса – нпр. о својеврсној накнадној каузативизацији и „дерефлексивизацији“, као у примеру *сударити се (с нечим)* → *сударити (нешто) (с нечим)*, *порвати се (с неким)* → *порвати некога с неким* итд.

Битно је, дакле, истаћи да се један број рефлексивних реципрочних глагола налази у системској корелацији са транзитивним глаголима, односно да се овај део инвентара реципрочних глагола може рефлексивизацијом константно обогаћивати – мада не без извесних запрека.

Наиме, како истиче Т. Гивон (1990: 628–630), прототипични транзитивни глаголи јесу они који захтевају особног агенса и неособни пацијенс. А пошто је за реципрочну ситуацију у овом случају битно да сваки партиципант фигурише истовремено и као агенс и као пацијенс, велики број прототипичних транзитивних глагола (као што су *направити*, *искривити*, *саградити* итд.) не задовољава услове за образовање реципрочне ситуације, која у овом случају захтева два људска партиципанта. А ако се ти и услови вештачки „изиграју“ (на пример, у неком специјалном контексту или метафоричкој употреби), у српском језику ће се тада за означавање реципрочности пре употребити заменички израз *један другог* (уп. **Пера и Лаза су направили један другог*, али **Пера и Лаза су се (међусобно) направили*). Чак и када транзитивни глагол задовољава наведене услове, тј. када типично захтева и особни агенс и особни пацијенс, то и даље не значи да се резултат његове комбинације с морфемом *се* увек може сматрати новом лексемом. Примера ради, од транзитивних глагола *кривити*, *лагати*, *помагати* могу се образовати реченице *Пера и Лаза су се (међусобно/узајамно) кривили / лагали / помагали*, али не и **Пера се кривио / лагао / помагао са Лазом*, што би сугерисало да у овим примерима немамо посла са реципрочним глаголима, односно лексичком (или лексикализованом) реципрочношћу, већ са реципрочним конструкцијама (или чак реципрочним облицима) транзитивних глагола, тј. са граматичком реципрочношћу, те да се свака од таквих реченица и даље интерпретира као две суперпониране ситуације супротног смера. Другим речима, о реципрочном глаголу, као новој лексеми насталој рефлексивизацијом транзитивног глагола, по нашем мишљењу, може се говорити онда када се радња глагола интерпретира као јединствена ситуација (иако с два учесника), када се глагол може реализовати (и) са социјативном конструкцијом¹⁰, и када постоје други индикатори његове лексикализованости (до које, по свему судећи, долази постепено), као што су развијање самосталне полисемичне структуре (уп. *тући се с неким* = „учествовати у тучи с неким“, али и „ратовати, борити се с неким“ итд.) и самостално ступање у деривационе процесе (уп. *тући се > помући се*).¹¹

¹⁰ Управо се могућност употребе глагола са социјативном конструкцијом у литератури често сматра „гестом“ за лексичку (= инхерентну) реципричност, за разлику од граматичке реципричности (реализоване синтаксичким или морфолошким средствима); уп. Недјалков 2007: 9–15.

¹¹ М. Миличевић (2011) не слаже са с овим ставом, инсистирајући на томе да глаголе које смо означили као рефлексивне реципрочне глаголе с транзитивном паралелом (типа а.б.б.б. у дијаграму) треба доследно сматрати случајевима не лексичке, већ синтаксичке реципричности, пошто постоји међусобна заменивост реципрочних маркера *се* и *једно друго*. То би значило да реченице *Пера и Ана су се загрлили* и *Пера се загрлио с Аном* садрже један те исти глагол с различитим реципрочним маркерима. Но, није тешко приметити да *се* није замениво са *једно друго* ако се глагол употреби са социјативном конструкцијом (*Пера се загрлио с Аном*, **Пера је загрлио с Аном једно друго*), што би сугерисало да је у овом случају ипак посредни лексички (тачније:

Наведена формална класификација реципрочних глагола не пресликава се, међутим, прецизно на семантички план. Из тог разлога, анализи, класификацији и моделовању приступили смо руководећи се претежно семантичким критеријима.

Пре но што пређемо на приказивање модела и прикупљене грађе, треба напоменути и да се у *РМС* квалификатор „уз. повр.“ (= „узајамно-повратан“), доследно приписује само реципрочним рефлексивним глаголима с транзитивном паралелом (нпр. *тући се*), мање доследно реципрочним рефлексивним глаголима без транзитивне паралеле (нпр. налази се уз глагол *борити се*, али не и уз *отимати се*), а готово увек изостаје уз нереклексивне реципрочне глаголе (нпр. *ратовати*). С друге стране, срећемо га и уз рефлексивне глаголе као што је *помагати се*, где вероватно и немамо посла с лексичком реципрочношћу. Разлог томе може бити чињеница да се у домаћој граматици термин УЗАЈАМНО-ПОВРАТАН (ГЛАГОЛ) употребљава пре свега у класификацији ПОВРАТНИХ (= рефлексивних) глагола, да би се тек узгред напомињало како и нереклексивни глаголи могу бити узајамно-повратни. Уп. Стевановић (⁴1989: 559–561), а такође и Станојчић/Поповић (¹³2011: 110–112) и Пецо – Станојчић (ред. и ур.) (1972: *s. v.* POVRATNI GLAGOLI).

У тачкама 3.1–3.12. дајемо семантичке класе интранзитивних реципрочних глагола, у т. 3.13. осврћемо се укратко на малобројну класу транзитивних реципрочних глагола, а у т. 3.14. наводимо остале реципрочне глаголе, који су остали ван класификације.

3.1. Глаголи типа *борити се*, *тући се*¹²

ТАБЕЛА БР. 1

ИНФОРМАТИВНА СТРУКТУРА:	ТЕМАТСКО-РЕМАТСКИ НЕКСУС			
	ТЕМА	РЕМА		
ФУНКЦИОНАЛНО-СИНТАКСИЧКА СТРУКТУРА:	ГРАМАТИЧКИ СУБЈЕКАТ	ПРЕДИКАТ	РЕЦИПРОЧНА ДОПУНА	(ПОСЕБНА ПРИЛОШКА ОДРЕДБА ИЛИ ФАКУЛТАТИВНА ДОПУНА) (в. нап. 3)
СИНТАКСИЧКА ЈЕДИНИЦА:	Именичка јединица	Лични интранзитивни једнорецијски глагол	Именичка јединица	Именичка јединица
ГРАМАТИЧКИ ОБЛИК:	Номинатив	Конгруентни облик	ППК <i>c(a)</i> + инструментал (в. нап. 2)	ППК с прилошким значењем циља (типично: <i>за</i> + акузатив); <i>око</i> + генитив

лексикализована) реципрочност, односно да имамо посла с два различита глагола. Вероватно се може говорити и о разним степенима лексикализованости код различитих глагола.

¹² Општа структура модела описана је у Стипчевић 2010а.

ОПИС СИТУАЦИЈЕ:	ЕНТИТЕТ ₁ (АГЕНС)	АКТИВНОСТ	ЕНТИТЕТ ₂	Циљ активности, „предмет сукоба“
	Вољна активност која подразумева ФИЗИЧКИ СУКОБ (в. нап. 1) између оба ентитета. При томе оба ентитета на једнак начин у њој учествују, али се ситуација перспективизује из угла ЕНТИТЕТА₁ (= АГЕНСА).			
ОНТОЛОШКИ ТИП РЕФЕРЕНАТА:	Особа или колектив		Особа или колектив	
ПРИМЕРИ:	<i>Србија</i> <i>Пера</i>	<i>је ратовала</i> <i>се (по)тукао</i>	<i>с Немачком</i> <i>с Лазом</i>	<i>(за слободу).</i> <i>(око играчке).</i>

НАПОМЕНЕ:

- 1) Сукоб може бити организованог (= „војног“) карактера, у ком случају учесници могу бити и организовани колективи (државе, војске и сл.), као код глагола *ратовати*, *војевати*, *војитити* итд., или непосредан физички сукоб појединаца или група: *тући се*, *песничити се*, *кошкати се* итд. Код глагола као што су *боксовати (се)*, *рвати се*, *мачевати се*, *огледати се* итд., сукоб може (али не мора!) бити „фингиран“, односно конципиран као вид такмичења или игре, по чему су ови глаголи блиски глаголима типа *играти се* или *такмичити се*.
- 2) Несубјекатски номинал може бити и у ППК *на* + акузатив (уп. *војевати на Турчина*) – што се данас осећа архаичним, а такође и у ППК *против* + генитив, нарочито онда када је потребно избећи двосмислену конструкцију где би се реципрочна допуна могла иначе интерпретирати и као социјативна одредба (нпр. *Србија се борила (с Русијом) против Немачке*). Уп. Ивић (1954: 173–174).
- 3) Функцију и значење номинала у ППК *око* + генитив тешко је прецизно окарактерисати, премда се може препознати и узрочна значењска нијанса. Уз глаголе као што је *отимати се* овај номинал може се сматрати и НЕПРАВИМ ОБЈЕКТОМ (Станојчић/Поповић: ¹³2011: 289).

ЛИСТА ГЛАГОЛА:¹³

1. **БИТИ СЕ** н. → (1) *повр. и уз. повр. према БИТИ₁ (1)*. [ЕЛК: И све док буде тако, имаћемо ситуацију да се полиција на улицама бије са грађанима и обрнуто.] → (3)

¹³ Глаголи су дати на исти начин као у Стипчевић 2010а, 2010б и 2011. Стрелицом се упућује на одговарајуће значење (или значења) из *РМС*, а затим се дају потврде за употребу са социјативним инструменталом, и то најпре из *РМС*, ако постоје, а затим из *РСАНУ*, односно из других извора (*ЕЛК* и *ЕЛИ*).

- борити се*. [ЕЛК: Али ми, наравно, не можемо да се бијемо са Америком, али можемо да одбранимо свој народ (...).]
2. **БОКСАТИ (СЕ)** н. → = **БОКСИРАТИ (СЕ)** и **БОКСОВАТИ (СЕ)**. *ударати (се) шакама, песницима*. [ЕЛИ: Не можеш у ринг да се боксаш са шампионом, ако једва дишеш и ходаш.]
  3. **БОКСИРАТИ (СЕ)** н. → = **БОКСАТИ (СЕ)**. [РСАНУ: Јарац ... накрививши главу, готов [би] био да се туца и боксира с ћир-Мошом као са сваким другим јарцем.]
  4. **БОКСОВАТИ (СЕ)** н. → = **БОКСАТИ (СЕ)**. [ЕЛИ: Играчи су показали (...) жељу да после нокаута (...) стану пред великог противника, боксују са њим и добију га.]
  5. **БОРИТИ СЕ** н. → (1.а) *водити борбу*. [РСАНУ: Ми се сами не можемо борити с царством турскијем. – Где ће с' борит шут с рогатим. Светлост твоје лампе | ... бори се с ветром] Ко светионик у бури. – Борила се љубав с очајањем. → (1.б) **фиг. рвати се**. – Покушо је снагу с вином се борећи и остаде јунак на ногам' стојећи. *Змај*. Вал се с хридином бори. *Кркл*.
  6. **БОСТИ СЕ** н. → (2) *уз. повр. тући се, борити се, наносити убоде један другом*. – [Турци] навале у шанац и стану се са Србима ... сјећи и бости сабљама и ножевима. *Вук*.
  7. **БОЧИТИ СЕ** н. → (1) *носити се, борити се*. – Хоће да исправи криву Дрину и да се бочи с Турцима. *Дом*. Бунџија [се] навелико бочи с професорима. *Мих*.
  8. **ВОЈЕВАТИ** н. → (1) *водити рат, ратовати; суделовати, учествовати у рату*. – Замоли је да му часком каже како се звао онај индијски цар с којим је војевао Александар Велики. → (2) **фиг. свађати се, борити се за што**. – И друге жене ... са својим свекровима бојак војују. *Кос*.
  9. **ГОНИТИ СЕ** н. → (3.а) *борити се у двобоју (на мегдану), варакати се*. → (4.а) *водити борбу, гложити се, кавжити се*. – Често су се припадници истог народа, а различите вјере, гонили међу собом љуће неголи с припадницима других народности. *Барац*.
  10. **ГРАБИТИ СЕ** н. → (2) *уз. повр. хватати се у коштац, надметати се*. – И удари у грехотан смијех, као да се бритка бура граби с олујом. *Шен*.
  11. **ГРКЉАНИТИ СЕ** н. → **покр. в. ГРКЉАНАТИ СЕ**. – Од јарости дође му да се са Марком гркљани у својој кући. *Тин*.
  12. **ГУШАТИ СЕ** н. → *уз. повр. хватати се, грабити се за гуше, тући се*. – За-крвављених очију, раздрљених груди... он се гушао са Бошком портиром. *Маи*.
  13. **ДОХВАТИТИ СЕ** н. → (3) *уз. повр. зграбити се, ухватити се у коштац*. [РСАНУ: Римљани се понајпре дохвате изван Италије с Картагенцима.] **фиг.** Дохвативши се укоштац са песничким великаном ... српски писац је свој посао свршио. *Цар М*.
  14. **ДУЕЛИРАТИ** сн. → *бити се, борити се с ким у двобоју*. [ЕЛИ: По мени, (...) дуелирати са Биљаном Србљановић (...) потпуно је бесмислено.]
  15. **ДУЕЛИРАТИ СЕ** н. → *уз. повр. дуелирати*. [РСАНУ: Ви се ваљда хоћете са мном дуелирати.]
  16. **ЗАВОЈЕВАТИ СЕ**. → (1) *почети војевати*. [ЕЛИ: Док Тадићева Србија води царински рат на Косову, Жељко Митровић (...) завојевао је трговински са Хрватском.]
  17. **ЗАВОЈШТИТИ СЕ**. → *почети војштити, заратити*. [ЕЛИ: Економска теорија је (...) добила запажен полет и њени представници су храбро завојштили са (...) младим представницима немачке историјске школе (...).]
  18. **ЗАРАТИТИ СЕ**. → (1) *започети рат, почети ратовати, ступити у рат*. [РСАНУ: Срби [су] устали на дахије и заратили с Турцима. → (2) **фиг. завадити се, престати говорити**. [РСАНУ: Оче Стојане – рекох – ја заратих с твојим Милисавом.]
  19. **ИЗМЛАТИТИ СЕ** с. → *уз. повр. истући, излемати један другога*. [ЕЛИ: Два пара бораца се тукли, Ведлин се измлатио са једним Мађаром (...) и Грозник је другог Мађара претукао ко пса.]
  20. **ИСКЛАТИ СЕ** с. → *уз. повр.* [РСАНУ: Не жалите длана ни табана, | Не би л' онђе достигнули Турке, | да се данас с њима искољемо. – И Пећкога Пашу ту находи, | Те сустаде да се шњим искоље | Крсту на част и на част слободи. – Овако ухваћене пчеле [из туђе кошнице] не задржавају за себе, јер би се исклале с његовим и однијели би му сав мед.]

21. **ЈАЧАТИ** СЕ н. → уз. повр. *рвати се*. – Побацила је јастуке на Лелу и јачала се с њом и тукла као да је и она дијете. *Бег*.
22. **ЈАЧИТИ** СЕ н. → (2) уз. повр. *јачати се*. – Не трпи он, дабоме, којекакве градске ... пркосице да се јаче с њиме. *Гор*.
23. **КЛАТИ** СЕ н. → (1) уз. повр. *убијати један другогa, тући се, борити се, ратовати*. [ЕЛК: Пре, када су се клали с Турцима, видели су запаљена села (...)] **фиг.** Разјарен се оркан с небесима коље. *Бој*.
24. **КОШКАТИ** СЕ н. →² (а) уз. повр. *свађати се, препирати се, прегањати се*. [ЕЛК: Наш капитен Вујасиновић је после утакмице казао да се кошкао с противничким играчем (...)]
25. **КРВАВИТИ** СЕ н. → (4) уз. повр. = *КРВАРИТИ СЕ*. [РСАНУ: Хоће да нам истргну из руку и оно оружје, којим смо се кржавили две године са Турцима. – С градом смо се Никшићкијем | Без прекида кржавили.]
26. **КРВАРИТИ** СЕ н. → уз. повр. *убијати један другогa*. [РСАНУ: Дакле опет ... ћемо пријећи преко Драве, да се крваримо са Мађарима. – Задњи су из Азије дошли Турци ... и с њима су се наши дједови преко четири стотине година крварили.]
27. **КРВИТИ** СЕ н. → (2) уз. повр. *ратовати, борити се*. – Ишао је мирно у рат, крвио се с Турцима. *Лоп*.
28. **КРЕСАТИ** СЕ н. → *сударати се, сукобљавати се, бити се, тући се*. [РСАНУ: Док се ја с тројицом кресах, и једнога већ са земљом саставих, хтједоше она двојица да ми за леђа дођу.]
29. **ЛЕМАТИ** СЕ н. → уз. повр. *исп. ЛЕМЕЗАТИ (СЕ)*. [ЕЛИ: Па ми тако кад се лемамо с полицијом.]
30. **МАКЉАТИ** СЕ н. → уз. повр. *од МАКЉАТИ (2)*. *Вук Рј*. [ЕЛИ: У овом делу ја и мој другар ћемо мало да се макљамо са чудовиштима.]
31. **МАЧЕВАТИ** СЕ н. → *борити се с ким мачем*. [ЕЛК: Сутрадан ујутру сам се мачевао с Гарсијом, а затим сам отишао у лов.]
32. **МЕРИТИ** СЕ н. → (3.а) *одмеравати снагу, борити се*. – Ти ћеш се голорук мјерити с оружаном разбојском четом? *Шен*.
33. **МЛАТИТИ** СЕ н. → (1.б) *ударати се, тући се*. уз. повр. – Ако се стану млатити с другом дјечурлијом, то туле да им је отац начелник. *Кол*.
34. **НАГУШАТИ** СЕ с. → *заситити се гушања (с ким)*. – Јесу ли се са старим нагушали и нарежали за живота. *Каи*.
35. **НАРАТОВАТИ** СЕ с. → *надовољити се, заситити се ратовања*. [РСАНУ: У осамдесет прву сам зашао, сит сам се наратовао и с људима и с невољама.]
36. **НАДБАДАТИ** СЕ н. → уз. повр. *борити се бодући се (о рогатим животињама)*. [ЕЛИ: Срећом, на крају је све прошло мирно (...) зато што су малинари устукнули, схвативши да ипак немају толике рогове да се надбадају с овим разљућеним ђаволом (...)]
37. **ОГЛЕДАТИ** СЕ с. → (1) *окушати, одмерити, показати своју снагу (физичку или умну) у борби, утакмици с ким*. [РСАНУ: Сиђи [с коња] на земљу и огледај се пешнице са мнош. – Ево с ким би се волео огледати! завика ... атаман ... И пусти коња, налете право на леђа.]
38. **ОГЛЕДАТИ** СЕ н. → (1) *несврш. и уч. према ОГЛЕДАТИ СЕ*. [РСАНУ: Од царине до Бергата, свуда у наоколо полегла је била Бодинова војска; годину дана већ огледају се српски савезници са опседнутим Дубровчанима.]
39. **ОМЕРИТИ** СЕ с. → уз. повр. *узајамно испробати снагу, одмерити се*. [РСАНУ: Заповиједит ће луђаку да се омјери с јахачем у галопу.]
40. **ОТИМАТИ** СЕ н. → (2.а) *јагмити се, грабити се*. → (2.б) *борити се, такмичити се*. [ЕЛК: Ето докле је дошло – да се за Косово отимамо са онима чији су најзначајнији споменици наше цркве и манастири (...)]
41. **ПЕСНИЧИТИ** СЕ н. → *борити се песничањем, боксовати се*. [ЕЛИ: Тако су Пољаци решили да зубе покажу и у Кнез Михајловој улици, где су се песничили са групом српских тифоза.]
42. **ПОБИТИ** СЕ с. → уз. повр. *почети борбу, потући се*. [ЕЛК: И, изнад свега, не дај Бенету да се побије с њим.]

43. **ПОГРАБИТИ СЕ** с. → (2.б) уз. повр.фиг. *ступити у међусобну свађу, борбу*. [ЕЛИ: Изађе сила свјетина и Петар се пограби са војником оријашем и даде се два пута бацити.]
44. **ПОГУРАТИ СЕ** с. → (2) уз. повр. *гурнути један другог у свађи, мало се побити, потући*. [ЕЛИ: Мислио сам погурати се момачки с тобом (...).]
45. **ПОГУШАТИ СЕ** с. → уз. повр. *ухватити се за гуше у борби*. [ЕЛИ: Јабланичани и Власинци (...) имали су, изгледа, најчешће срећу да се са партизанима погушају прса о прса (...).]
46. **ПОКЛАТИ СЕ** с. →² (а) уз. повр. → (б) *побити се, потући се рањавајући се*. – Што ја не понех мој ножић да се с овом гадијом покољем. *Вукић*.
47. **ПОКРВИТИ СЕ** с. → *потући се до крви; жестоко се посвађати*. [ЕЛИ: Другачије је кад дођу избори. Тад се с родбином покрвимо (...).]
48. **ПОКРПАТИ СЕ** с. → *потући се, почупати се*. – Управитељ ... покрпао се са својом женом, па брука једна – пуца цео град. *Дом*.
49. **ПОКОШКАТИ СЕ** с. → (2) *порвати се, побости се*. [ЕЛК: Они су до парламента дошли након окупљања (...), а у протестној шетњи избио је мањи инцидент када су се покошкали са полицијом.]
50. **ПОМЛАТИТИ СЕ** с. → *побити се, потући се*. – Ако се још једанпут помлатимо с Талијанима, пустићу их шоши на уста, па ошине. *Вуј*.
51. **ПОНЕТИ СЕ** с. → (8) уз. повр. *ступити с ким у борбу, свађу, почети борбу с ким, порвати се*. – [Непријатељ] је такав да ... пени не приличи понијети се с њим.
52. **ПОРВАТИ СЕ** с. → (1) уз. повр. *огледати се у рвању*. – Узраста [је] тако јака да би се други момци чимгод изговарали кад би дошло до тога да се с њим порву. *Шимун*.
53. **ПОТЕПАТИ СЕ** с. → уз. повр. *побити се, потући се. Р-К Реч*. [ЕЛИ: [П]ошто већ не можемо (...) ко људи да се потепамо са Шиптарима[,] дај бар да се спремимо да им до тад загорчамо живот (...).]
54. **ПОТУЋИ СЕ** с. → (1) *побити се*. [ЕЛК: Председник синдиката (...) потукао се са радницима обезбеђења (...).]
55. **ПОТУЦАТИ СЕ** с. → (1) уз. повр. *потући се, почупати се (о псима)*.
56. **ПОЧЕРУПАТИ СЕ** с. → уз. повр. *почети се черупати, рвати*. [ЕЛИ: Са Љиљом сам знао лепо да се „почерупам“[,] што не значи да се не поштујемо.]
57. **ПОЧУПАТИ СЕ** с. → уз. повр. *потући се вукући се за косу*. [ЕЛК: Исакович није, у први мах, разумео (...), али му је она упала ногом у врата и, очигледно, хтела да уђе, да се почупа са Теклом, која је иза Исаковича стајала.]
58. **ПОШАКАТИ СЕ** с. → *дохватити се шакама, ухватити се шакама, потући се*. – Он је сељанин као и ја ... па му се могу по вољи осветити ... и пошакати се с њим. *Вел*.
59. **ПРЕМЕТНУТИ СЕ** с. → (2) уз. повр. *сударити се, сукобити се у боју*. – Те се ондје преметнуше с баном и с његовим силним Оточаним?. *XLIX*.
60. **ПРЕПУЦАТИ СЕ** с. → *почети пуцати један на другог*. – То је била патрола из неког батаљона Друге пролетерске с којом смо се препуцали, и то кривицом вође патроле. *Чол*.
61. **ПУШКАРАТИ СЕ** н. → уз. повр. *испрекидано пуцати једни на друге*. – Цео дан смо се пушкарал с Немцима преко реке. *Поп. Ј*. У удолини чуо се наш борбени ланац који ... се пушкарао с непријатељем. *Крањч. Стј*.
62. **РАТИТИ** н. → *в. РАТОВАТИ*. – *С Турц* ма ратиш, а Турке својакаш. *Њег*.
63. **РАТОВАТИ** н. → *водити рат; бити у рату*. [ЕЛК: Кромвел је покорио Ирску и Шкотску, постигао успехе ратујући са Холандијом и Шпанијом и проглашен је доживотним лордом (...).]
64. **РВАТИ СЕ** н. → (1) уз. повр. *борити се ухвативши се рукама укоиштац и настојати да се обори противник*. – Нана се докопа рвати с њим. Гурну га у ћошак. *Вес*.
65. **СЕЋИ СЕ** н. → (2) *тући се, борити се хладним оружјем (у рату или појединачно у двобоју)*. – Није дично да се с њим дужде сијече. *Љуб*.
66. **СРАЗИТИ СЕ** с. → *сукобити се, сударити се у борби*. [ЕЛИ: Коначно се код Селеша (...) сразио са војском Ивана Запоље (...).]

67. **СУДАРАТИ (СЕ)** н. → = *несврш. и уч. према СУДАРИТИ (СЕ)*. [ЕЛИ: Причао, сину Милораду, како се српска војска с турским низамима сударала прса у прса.]
68. **СУДАРИТИ СЕ** с. → (3) *ступити у борбу, сукобити се у боју*. – Никада се још није сударио овако грубо свијет. *Новак*. Одлучи да се баш на овом положају судари са Немцима. *Гос. Д.*
69. **СУКОБЉАВАТИ (СЕ)** н. → *несврш. и уч. према СУКОБИТИ (СЕ)*. [ЕЛК: Чујемо да се око 100 „делија“, навијача Звезде, сукобљава са присталицама Милошевића у „народној стражи“.]
70. **СУКОБИТИ СЕ** с. → (2.б) *сударити се у борби, боју, рату, почети ратовати, заратити*. – Обавијештен [је] ... да се патрола пролетера тог јутра сукобила с Нијемцима. *Чол*. Монархија се морала сукобити с другим великим силама. *ОП 2*.
71. **СУЧЕЛИТИ СЕ** с. → (2) *срести се с киме у борби, у такмичењу, сукобити се*. – [ЕЛИ: „Црвено-бели“ стампедо [је] журнуо и преко њих и свих баријера да би се сучелио са противничким симпатизерима.] **фиг.** И тиме смо се сучелили опет с параграфом. *Т. књиж.*
72. **СУЧЕЉАВАТИ (СЕ)** н. → = *СУЧЕЉИВАТИ (СЕ)*. [ЕЛК: (...) зато што су се, поред осталих грађана Пожаревца, „отпорашки“ први сучељавали са „командантом места“ Марком Милошевићем и трпели од њега.]
73. **ТАБАТИ СЕ** н. → *разг. тући се, млатити се*. [ЕЛИ: Какве су то пијане царице, које се табају са обезбеђењем?]
74. **ТЕПАТИ СЕ**₁ н. → *уз. повр. бити се, тући се*. [ЕЛИ: Како да се тепамо са зомбијима кад је довољна огреботина да нас заразе?]
75. **ТУЋИ СЕ** н. → (2.б) *уз. повр. борити се с ким; задавати ударце један другоме*. [ЕЛК: Нашег обезбеђења не морају да се плаше, нећемо се тући са њима.] **фиг.** Тако ћу се кроз сву своју младост само с биједом и невољом тући. *Хар.* → (3) *борити се оружјем, у рату, двобоју*. [ЕЛИ: Ту се онда учини примирје, али замало, па се опет почеше тући са француском коњицом (...)] → (4) *долазити у сукоб, сукобљавати се; сударати се*. – Дуноу је југо, који се тукао цијело послјије подне са сјевероистоком. *Крл. фиг.* Мени није ни био циљ да конкретније пишем о Његошу ... него да се тучем с поменутиим [идеалистичким] схватањима и да их ... потучем. *Бил.*
76. **ТУЦАТИ СЕ** н. → *ударати (се) главом о главу, бости се (најчешће о јарцима, овновима)*. – И кад год би му се ћир-Моша приближио да га отера са сандука, јарац ... би се исправно на стражње ноге ... готов да се туца ... с ћир-Мошом. *Срем.*
77. **ХРВАТИ (СЕ)** н. → *в. РВАТИ (СЕ)*. [ЕЛК: Беснела је бура, а он се урлајући од очајања са сузним очима од страха хрвао са валима.]
78. **ЧАРКАТИ** н. → (2) *в. ЧАРКАТИ СЕ*. – Три мјесеца чаркамо са Млечићима по међи.
79. **ЧАРКАТИ СЕ** н. → *заметати чарке, водити мање борбе*. – Цео дан смо наилазили на групе Немаца и чаркали се с њима. *Поп Ј.*
80. **ЧЕРУПАТИ СЕ** с. → *уз. повр. тући се вукући се за косу или нешто друго, чупати се; натезати се, борити се, рвати се*. – Прославио се ... својим подвизима, јер је волио черупати се макар с киме.
81. **ЧУПАТИ СЕ** н. → (2) *уз. повр. гушати се, бити се, тући се; грабити се, јагмити се*. – [Турци] навале у шанац, и стану се са Србима¹⁴ ... сјећи и бости сабљама и ножевима, и чупати се за вратове. *Вук*.
82. **ШАКАТИ СЕ** н. → *тући се шакама, боксовати се*. [ЕЛИ: Хан се управо живахно шакао са једним од извијача (...).]
83. **ШАКЕТАТИ (СЕ)** н. → *тући се шакама, шамарати (се)*. [ЕЛК: [Б]атине размењују свештеници са својим парохијанима, послодавци и радници једни другима гиличу бубреге, шакетају се супруге са љубавницима својих мужева.]
84. **ШАМАРАТИ СЕ** н. → *уз. повр. тући се шамарима*. [ЕЛИ: Зар је витешки да се вас тројица-четворица „дежурних бранила српства“ нађете и почнете вербално да се шамарате са једним (...).]

¹⁴ Испрекиданом линијом подвучене су допуне за које у примеру није недвосмислено јасно да су везане за дати глагол.

Према свом значењу, односно према датој дефиницији, овој класи могли би се прикључити и следећи глаголи:

85. **БОЦКАТИ** СЕ н. → (1) дем. и уч. према **БОСТИ** СЕ.
86. **ВОЈШТИТИ**[?] н. → *војевати, ратовати.*
87. **ВУЋИ** СЕ н. → (1.а) уз. повр. *борити се, носити се, рвати се.*
88. **ГОМБАТИ** СЕ н. → (2) *борити се, тући се.*
89. **ГРКЉАНАТИ** СЕ н. → *свађати се, гушати се.*
90. **ЗАХВАТИТИ** СЕ с. → (1) уз. повр. *дохватити се, зграбити се међусобно.*
91. **ЗАХВАТАТИ** СЕ н. → *несврш. и уч. према ЗАХВАТИТИ СЕ.*
92. **ЗГРАБИТИ** СЕ с. → уз. повр
93. **ИЗБОСТИ** СЕ[?] с. → (1) уз. повр. *задати један другоме ране (ножом или чим другим).*
94. **ИСАКАТИТИ** СЕ[?] с. → уз. повр.
95. **ИСЕЋИ** СЕ[?] с. → уз. повр. *према исећи (1б).*
96. **ИШЋУШКАТИ** СЕ с. → уз. повр. *изударати се међусобно ћушкама, ишамарати се.*
97. **КОМБАТИРАТИ** СЕ сн. → уз. повр. *борити се, тући се.*
98. **КОСИТИ** СЕ н. → (6) уз. повр. *кошкати се, тући се, клати се.*
99. **ЛЕМЕЗАТИ** (СЕ) н. → в. **ЛЕМАТИ** (СЕ)
100. **ОГЛЕДАВАТИ** (СЕ) н. → *несврш. и уч. према ОГЛЕДАТИ (СЕ).*
101. **ОДМЕРАТИ** (СЕ) н. → в. **ОДМЕРАВАТИ** (СЕ).
102. **ОДМЕРАВАТИ** (СЕ) н. → = **ОДМЕРИВАТИ** (СЕ) – *несврш. и уч. према ОДМЕРИТИ (СЕ).*
103. **ОДМЕРИТИ** СЕ с. → (2) уз. повр. *опробати снаге, сукобити се, потући се.*
104. **ПЕСНИЧАТИ** СЕ н. → уз. повр.
105. **ПОБОРИТИ** СЕ[?] с. → *мало се борити, порвати се.*
106. **ПОБОСТИ** СЕ с. → (2.а) уз. повр. *побити се оштрим оружјем.* →[?] (2.б) уз. повр. *сударити се розовима (о розатим животињама).*
107. **ПОГНАТИ** СЕ с. → (2) уз. повр. *почети се гонити, борити.*
108. **ПОГУРКАТИ** СЕ с. → уз. повр. дем. према **ПОГУРАТИ** СЕ (2).
109. **ПОДГОНИТИ** СЕ н. → уз. повр. *гонити се борећи се један с другим.*
110. **ПОТЕРАТИ** СЕ с. → (1) уз. повр. *почети гонити један другог.* → (2.а) уз. повр. *огледати се на мегдану.*
111. **ПРЕПУЦАВАТИ** (СЕ) н. → *несврш. и уч. према ПРЕПУЦАТИ (СЕ).*
112. **ПРОКОШКАТИ** СЕ с. → *преречити се, споречкати се.*
113. **ПРОЧАРКАТИ** СЕ с. → *сукобити се вршећи чарке. Р-К Реч.*
114. **ПУШКАТИ** СЕ н. → *пушкарати се. И-Б Рј.*
115. **СКОПАТИ** СЕ[?] с. → (1) уз. повр. *зграбити једно друго, ичепати се; потући се, побити се.*
116. **СРАЗИВАТИ** (СЕ) н. → *несврш. и уч. према СРАЗИТИ (СЕ).*
117. **СРЕСТИ** СЕ с. → (2.а) *састати се у борби, сукобити се, сударити се.*
118. **СУЧЕЉИВАТИ** (СЕ) н. → = **СУЧЕЉАВАТИ** (СЕ).
119. **ТУКНУТИ** СЕ[?] с. → *сударити се.*
120. **ТУЧИТИ** СЕ[?] с. → *сукобити се, сударити се.*
121. **ЋОХАТИ** СЕ н. → покр. *чаркати се, пушкарати. Вук Рј.*
122. **УБИТИ** СЕ с. → (3) уз. повр. *потући се, побити се (с киме).*
123. **УБИЈАТИ** СЕ н. → (1) *несврш. и уч. према УБИТИ СЕ.*
124. **УДАРИТИ** СЕ[?] с. → (2) уз. повр. *сукобити се, сударити се.*
125. **УЗЕТИ** СЕ с. → (1.б) уз. повр. *ухватити се укошитац, ичепати једно друго, дочепати се, дохватити се.*
126. **УЗИМАТИ** СЕ н. → *несврш. и уч. према УЗЕТИ СЕ.*
127. **УХВАТИТИ** СЕ с. → (2.б) *догратити се, побити се.*
128. **ЧАРНУТИ** СЕ с. → уз. повр. *заподенути мањи бој, чарку. Вук Рј.*
129. **ЧУКНУТИ** СЕ с. → *сударити се, имати мањи окршај.*
130. **ШАКОСАТИ** СЕ н. → уз. повр. *тући се.*
131. **ШИБАТИ** СЕ н. →[?] (б) уз. повр. *међусобно се тући шибом, бичевати један другог. Р-К Реч.*
132. **ШЧЕПАТИ** СЕ[?] с. → (2) уз. повр. *чврсто дочепати, зграбити један другог.*

3.2. Глаголи типа *свађати се, судити се*

ТАБЕЛА БР. 2

ИНФОРМАТИВНА СТРУКТУРА:	ТЕМАТСКО-РЕМАТСКИ НЕКСУС			
	ТЕМА	РЕМА		
ФУНКЦИОНАЛНО-СИНТАКСИЧКА СТРУКТУРА:	ГРАМАТИЧКИ СУБЈЕКАТ	ПРЕДИКАТ	РЕЦИПРОЧНА ДОПУНА	ФАКУЛТАТИВНА ДОПУНА
СИНТАКСИЧКА ЈЕДИНИЦА:	Именичка јединица	Лични инт-ранзитивни (најчешће рефлексивни) једнорекцијски глагол	Именичка јединица	Именичка јединица
ГРАМАТИЧКИ ОБЛИК:	Номинатив	Конгруентни облик	ППК <i>с(а)</i> + инструментал	ППК <i>око</i> + генитив или ређе: <i>за</i> + акузатив <i>о</i> + акузатив
ОПИС СИТУАЦИЈЕ:	ЕНТИТЕТ ₁ (АГЕНС)	АКТИВНОСТ	ЕНТИТЕТ ₂	Предмет сукоба
	<p>Вољна активност која подразумева динамични антагонистички однос између ентитета, до којег долази услед разлике у ставовима и који се типично испољава непосредно (као вербални сукоб) или посредно (као правни сукоб, судска парница).</p> <p>При томе оба ентитета обично на једнак начин учествују у активности, али се ситуација перспективизује из угла ЕНТИТЕТА₁ (= АГЕНСА).</p>			
ОНТОЛОШКИ ТИП РЕФЕРЕНАТА:	Особа		Особа	
ПРИМЕРИ:	<i>Петра Мајка Отац</i>	<i>се посвађао се препирала се судио</i>	<i>с Лазом с оцем с рођацима</i>	<i>(око играчке). (за сваку ситницу). (око имања).</i>

ЛИСТА ГЛАГОЛА:

1. **ВУЋИ СЕ** н. → (1.б) уз. повр. *свађати се, препирати, бочити се*. – Чини ми се да није хтео да се причешћује, па се онда вукао с попом по новинама ... и био отпуштен. *Петр*.

2. **ГЛОЖИТИ** СЕ н. → *бити у неслози, свађати се, (пре)гонити се око чега*. [РСАНУ: Многу ноћ прекратио кињећи се и гложећи се са аблативним апсолутним, аористом.] [ЕЛИ: Професор Ђурић ме је (...) убеђивао да је у моме интересу да пређем код њега у Институт, уместо да се даље гложим с Вученовом (...).]
3. **ГОМБАТИ** СЕ н. → (3) *покр. препирати се, гложити се*. [РСАНУ: Помало је обћинах било, да се нису гомбале са сусједними ... ради гаја или пашњака.]
4. **ГОНАТИ** СЕ н. → *гонити се, прегађати се, препирати се*. – Ја сам се предала ... Мајци божијој ... пак ћете се вас два с њом око мене гонати. *Љуб*.
5. **ГОНИТИ** СЕ н. → (4.а) *водити борбу, гложити се, кавжити се*. – Често су се припадници истог народа, а различите вјере, гонили међу собом љуће неголи с припадницима других народности. *Барац*. → (4.б) *парничити се (судски)*.
6. **ГРДИТИ** СЕ н. → (1) *уз. повр. псовати се међусобно*. – Чича Илија се грди помало са чича-Стеваном. *Вес*.
7. **ЗАИНАТИТИ** СЕ с. → (2) *уз. повр. посвађати се*. – Све се заинати једно са другим. Све се задушмани. *Ђор*.
8. **ЗАКАВЖИТИ** (СЕ) с. → = **ЗАКАВЏИТИ** (СЕ). *заметнути кавзу, посвађати се*. – Нико није рад с њим закавжити. [РСАНУ: С ким ти се тај није закавжио и поинагио?!]
9. **ЗАКАВЏИТИ** (СЕ) с. → *в. ЗАКАВЖИТИ* (СЕ). [РСАНУ: Хаши-Продан [је], у јесен 1814, закавжио с Турцима.]
10. **ЗАКАЧИТИ** СЕ с. → (3) = **ЗАКВАЧИТИ** СЕ. *дохватити се, споречкати се, свадити се*. – Још исте се вечери по испраћају новинара закачио са Жићом Громом око малог учинка његове смене. *Дав*. Његов се бурж закачио с неким војником. *Бег*.
11. **ЗАКВАЧИТИ** СЕ с. → = **ЗАКАЧИТИ** СЕ. – Овоме Лабусу канда је било жао што се командант закавчио с капетаном.
12. **ЗАКРВИТИ** СЕ с. → *уз. повр. крвно се завадити*. [РСАНУ: И сад, кад се закрвио са сељацима на Мутљачки, долази овамо да раскурјачи и наше сељане.]
13. **ЗАПРАВДАТИ** СЕ с. → *посвађати се*. – Кад се с ким заправдамо, правдамо се и ... бијемо се. *Павл*.
14. **ЗАУЈЕСТИ** СЕ с. → (*с ким или између себе*) *уз. повр. завадити се Вук. Рј*. [ЕЛИ: Е ту би могла бит негодна атмосфера за Ибрахимовића јер су се и прије него је отишо навијачи били заујели са њим.]
15. **ЗГАЊАТИ** СЕ н. → *покр. прегонити се, свађати се*. – Турци отеше Београд ... док се краљ згањао с Фридриком III. *Павл*.
16. **ЗДРПИТИ** СЕ с. → *посвађати се, качачити се, дохватити се*. – Није одлазила у друштво, због чега се често и здрпила с оцем. *Петр. В*.
17. **ЗУБАТИ** СЕ н. → *грести се; свађати се*. – Он се зуба с њим. *Вук. Рј*.
18. **ИНАТИТИ** СЕ н. → (2) *уз. повр. свађати се, препирати се*. [РСАНУ: Морам сваки дан у одређено вријеме ићи у канцеларију и готово по читав дан говорити и с људима се инатити.]
19. **ИСПСОВАТИ** СЕ с. → (б) *уз. повр. обасути грдњама један другога*. – Ту затече Симу, испсова се опет с њиме због оне потре. *Глиш*.
20. **КАВГАТИ** СЕ н. → *кавжити се*. [РСАНУ: Кавгајући се једном са својом хранитељицом [о мачки и мачету] њипи мацан у несретан трен на отворени прозор високог првог ката ... па се омакне.]
21. **КАВЖИТИ** СЕ н. → (око чега, за што, с ким) *имати међу собом кавзу, свађати се*. [РСАНУ: Још је цар Урош наредио ... да се ... Дубровчани не смеју кавжити са српском властелом.]
22. **КАВЏИТИ** СЕ н. → *в. КАВЖИТИ* СЕ. – Лакше је с безазленом децом се кавжити него с поквареним људима парничити. *Срем*.
23. **КАРАТИ** СЕ н. → (2) *уз. повр.* – И она се с деверима кара. *Вес. фиг.* Ту се хлађан поток с Фрушкогорком кара. *Јакш. Ђ*.
24. **КЛАТИ** СЕ н. → (2) *фиг. бити у завади, непријатељству, свађати се, кавжити се*. – Око њега је још скакао мајор витлајући штапом и кољући се сам са собом, сав ускуптио. *Лал*.
25. **КОСМАТИ** СЕ н. → *фиг. препирати се, надмудривати се*. – Бива често да превејани младенци с учитељем радо се космају и натежу.

26. **КОШКАТИ СЕ** н. → (а) уз. повр. *свађати се, препирати се, прегађати се*. [РСА-НУ: Са женом се целог живота кошкао и препирао, али све у шали.]
27. **КРВИТИ СЕ** н. → (3) *свађати се, прегађати се*. [ЕЛИ: (...) да се тако не крвим са својом ћери ко ја с мамом.]
28. **МРАЗИТИ СЕ** н. → *кварити међусобне добре односе, свађати се*. – Што би се ми мразили с онаким момком, кад ћемо и сутра заједно живети! *Јакш. Ђ.*
29. **НАВЛАЧИТИ СЕ** н. → (2) *натезати се*. – Љепше је њему тако о богу се разговарати него се са дјецом навлачити! *Крл.*
30. **НАСВАЂАТИ СЕ** с. → *дуго се један с другим свађати, посвадити се много пута, наситити се свађе*. – Ја сам се с вама већ довољно насвађао! *Мар.*
31. **НАТЕЗАТИ СЕ** н. → (2) *имати муке, неприлика, тешкоћа; препирати се, водити мучне расправе*. – Дуго смо се с њим натезали да дознамо зашто је био на робији. *Чол.* Онда се још ваља с њима натезати за новце. *Јонке.*
32. **ОМРАЗИТИ СЕ** с. → (1) уз. повр. *доћи у међусобну омразу, завадити се*. [РСА-НУ: Они ће се омразити с њиме јавно. – Омразио се већ с цијелим селом.]
33. **ОПАРНИЧИТИ СЕ** с. → *повести парницу с ким*. – Не знам да се брат опарнично с ким. *Шапч.*
34. **ПАРАБОЧИТИ СЕ** н. → *свађати се*. – Теби се је ... лако с нама надметати и парабочити. *В 1885.*
35. **ПАРБИТИ СЕ** н. → *водити с ким парбу, парницу, парничити се*. – Био је то миран домаћин, никад се он ни с ким није парбио нити пред суд излазио. *Вес.*
36. **ПАРНИЧИТИ СЕ** н. → *водити парницу с ким, парбити се*. – Гдје су средства народу да се парничу с њиме?! *Гор.*
37. **ПОБРКАТИ СЕ** а. → (3) *посвадити се*. – Беше [се] нешто с Кузманом побркала и заклела да ће му се осветити. *Ком.*
38. **ПОЗАВАДИТИ СЕ** с. → уз. повр. *завадити се међусобно*. [ЕЛИ: Дошли у тенковима, (...) довели Србе из Крајине које су такође позавадили са Хрватима (...).]
39. **ПОЗАВАЂАТИ СЕ** с. → уз. повр. *позавадити се*. [ЕЛИ: Позавађали се са прицем и заратили и са Византијом.]
40. **ПОКАВГАТИ СЕ, ПОКАВЖИТИ СЕ** с. → *заметнути кавзу, посвађати се*. [ЕЛИ: Жарко Лаушевић и његов брат су се напили у некој кафани у ЦГ и покавгали са некима другима.]
41. **ПОКАРАТИ СЕ** с. → *споречкати се, посвађати се*. – Марија ... се покарала јутрос са сусједом. *Војн.*
42. **ПОКВАЧИТИ СЕ** с. → *наћи се у свађи, парничењу с ким*. – Ако смо се са Каптолом када поквачили за наше правце, наш је то посао. *Шен.*
43. **ПОКОШКАТИ СЕ** с. → (1) *посвадити се, споречкати се*. [ЕЛИ: У међувремену се моја мајка нешто покошкала с доктором и није јој се дало да га замоли да пријатељу напише писмо.]
44. **ПОНЕТИ СЕ** с. → (8) уз. повр. *ступити с ким у борбу, свађу, почети борбу с ким, порвати се*. – [Непријатељ] је такав да ... мени не приличи понијети се с њиме. *Наз.*
45. **ПОПРАВДАТИ СЕ** с. → *ступити с ким у свађу, посвадити се*. – С мужем је готова одмах да се поправа ради тога. *Леск. Ј.* Није било обеда а да се с оцем не би поправао било због политике било због какве верске ствари. *Петр. В.*
46. **ПОРЕЧКАТИ СЕ** с. → *мало се посвађати с ким*. – Каткада [се] мало и порјечкају. *Леск. Ј.* Са својом [се] женом пред кућом порјечкао и дао јој љушку. *Тип.*
47. **ПОСВАДИТИ СЕ** с. → уз. повр. [ЕЛК: Стеван Поповић, његов друг, кад чу како се Ирац посвадио са својим оцем, уплаши се (...).]
48. **ПОСВАЂАТИ (СЕ)** с. → *посвадити (се)*. [ЕЛК: Према њеним речнима, Младен је умео жестоко да се посвађа и са најстаријим сином Драганом.]
49. **ПОТЕЗАТИ СЕ** н. → (3) уз. повр. *натезати се један с другим, свађати се*. – Ништа, ништа, ја се с твојим народом не могу потезати око цркве. Ти си старешина. *Андр. II.*
50. **ПОЧАРКАТИ СЕ** с. → *провести мало времена чаркајући се, препирући се*. *Деан. Рј.* [ЕЛИ: Лучић се прво почаркао са Патриком Калетом у првом периоду (...).]

51. **ПОЦАВЕЉАТИ СЕ**, с. → нар. *мало се посвађати, споречкати се*. [ЕЛИ: Кад се Радован поцавељао с неким клинцима из улице, збрисао је негде (...).]
52. **ПРАВДАТИ СЕ** н. → (2.а) уз. повр. *свађати се, препирати се с неким*. – Ја не волим ... да погађам послугу и да се с њом правдам. *Петр. В.* Газда се затим дебелу уру правда с неким. *Дук.* → (2.б) уз. повр. *парничити се*.
53. **ПРЕГАЊАТИ СЕ** н. → (2.а) фиг.уз. повр. *препирати се*. – 'Ајде, говори, немам времена да се до подне преганам с тобом. *Тос. Д.*
54. **ПРЕГОНИТИ СЕ** н. → (2) уз. повр. *препирати се, свађати се, гложити се*. [ЕЛИ: Као увек, хоца је (...) задржао последњу реч јер нико није хтео ни могао да се с њим прегони до краја (...).]
55. **ПРЕКОРИТИ СЕ** с. → (2) уз. повр. *учинити један другом прекор, посвадити се, позавадити се*. – У старости сине пожелио, и никад се с љубом прекоримо. *НПХ.*
56. **ПРЕПИРАТИ СЕ** н. → *бити у препирци, водити препирку с ким, свађати се*. – [ЕЛК: И најзад, једно је када се пренемажу и препиру са судијама мушкарци, а сасвим друго је када то чини Курњикова.]
57. **ПРЕПУЦАВАТИ (СЕ)** н. → ⁹*несврш. и уч. према ПРЕПУЦАТИ СЕ*. [ЕЛК: Препуцавају се радикали са ДС опет преко мене.]
58. **ПРЕРЕЧИТИ СЕ** с. → *сукобити се речима један с другим*. – Преријечивши се ради краве с братом ... поврати се кући. *Тип.* Кад се нешто преријечи и завади с унуцима, одби се посвема од куће. *Топ.*
59. **ПРЕТИ СЕ** н. → (1) уз. повр. *препирати се, свађати се с ким*. – Зар не чујете како се пре са својом живади? *Јурк.* → (2) *правн. водити парницу, парничити се*.
60. **ПРИТИ СЕ** н. → *покр. свађати се, кавжити се*. – Јере смо се и с девлетом прили док смо згоду и област добили. *Март.*
61. **РАЗИЋИ СЕ** с. → (2.а) *не сложити се у мишљењу, оцени; доћи у сукоб, завадити се*. – Противу њега су били ... конзервативци, с којима се разишао на питању своје женидбе. *Јов.*
62. **РАЗМИРИТИ СЕ** с. → *прекинути мир, завадити се*. – Владислав обећа [Дубровчанима] да се неће размирити с Дубровником. *Дан.*
63. **РАЗРОДИТИ СЕ** с. → *раскинути родбинске односе, отуђити се, завадити се*. – [ЕЛИ: О каквом братимљењу говорите ви, што сте се са свима разродили?]
64. **РАСПРАВЉАТИ СЕ** н. → (2) *свађати се, препирати се*. – Где да се расправља с њиме ... на улици ... пред толиким светом? *Каи.*
65. **РАЧУНАТИ СЕ** н. → (2) *разрачунавати се, обрачунавати се*. – Сутра ћу се рачунати с оним маторим. *Вес.*
66. **РЕЧАТИ СЕ** н. → *препирати се, свађати се*. – Нађу Друшка гдје се ријеча с онијем калуђером. *Љуб.*
67. **СВАДИТИ СЕ** н. → уз. повр. *доћи у сукоб, завадити се, посвађати се*. [ЕЛИ: У овом рату се нисам ни са ким свадно, али ме је мој индивидуални развој довео у сукобе са многима.]
68. **СВАЂАТИ (СЕ)** н. → *несврш. и уч. према СВАДИТИ СЕ*. [ЕЛК: У лето 1998. сам се свађала са човеком из градске управе за културу.]
69. **СПОРЕЧИТИ СЕ** с. → *споречкати се*. [ЕЛИ: Па видите да се споречим и са мојим Србима (...).]
70. **СПОРЕЧКАВАТИ СЕ** н. → *несврш. и уч. према СПОРЕЧКАТИ СЕ*. – Често смо се и споречкавали. *Глиш.* [ЕЛИ: Стално сам се споречкавала с другаром (...).]
71. **СПОРЕЧКАТИ СЕ** с. → *сукобити се речима, посвађати се, завадити се*. [ЕЛИ: Према писању штампе, до инцидента је дошло када се Шариф споречкао са крупијом у казину, након чега се умешао полицајац.]
72. **СПОРИТИ**, н. → *спорити се*. – Ми немамо с њим о чему да споримо. *КР 1924.* Не мислим о томе с тобом да спорим. *Вин.*
73. **СПОРИТИ СЕ** н. → *водити спор о чему, препирати се*. – Поднаредник није имао воље да се спори с њим. *Лал.*
74. **СУДИТИ СЕ** н. → ² (1) *обрађати се суду, имати посла са судом ради вођења спора с неким*. → (2) *водити парницу, парничити се с ким*. – Дађу [родитељима] што

- зарадим, јер се они тамо суде са Јаворским, а парница траје већ педесет година. *Кнеж. Л.*
75. **СУКОБИТИ СЕ** с. → (2.а) *доћи у сукоб, споречкати се, завадити се.* – Сукобно сам се с нашим радионичким стражаром и умало нисам отишао у дисциплински подрум. *Чол.*
76. **СУКОБЉАВАТИ (СЕ)** н. → *несврш. и уч. према СУКОБИТИ (СЕ).* [ЕЛК: Португалија се никад није сукобљавала са Кином због Макаа (...).]
77. **ТРВИТИ (СЕ)** н. → *в. ТРТИ (СЕ).* [ЕЛИ: ... а зашто онда нису нас подржали војно кад смо се ми трвили са муслиманима (...)?]
78. **УБЕЂИВАТИ (СЕ)** н. →² *несврш. и уч. према УБЕДИТИ (СЕ).* [ЕЛК: Управо су ово разлози због који се правници (...) убеђују са грађанима око тога ко је у праву.]
79. **ЦВЕКАТИ СЕ** н. → *покр. ценкати се, препирати се.* – Ту се човјек мора цвекати и тући с мужеком за сваки новчић. *Ков. А.*
80. **ЦАПАТИ СЕ** н. → *свађати се, препирати се, бунити се негодуюћи због нечег, тражећи нешто.* – Цапао се с газдарицом. *Маи.*

Према свом значењу, односно према датој дефиницији, овој класи могли би се прикључити и следећи глаголи:

81. **БАДАТИ СЕ**, н. → *свађати се.*
82. **ГОНЖАТИ СЕ** н. → *покр. препирати се, прегањати се.*
83. **ГРКЉАНАТИ СЕ**² н. → *свађати се, гушати се.*
84. **ГРИСТИ СЕ**² н. → (3.в) *свађати се, не трпети се.*
85. **ЖДЕРАТИ СЕ** н. → (2) = **ЖДРАТИ СЕ.** повр. и уз. повр. *свађати се, гложити се.*
86. **ЖДРАТИ СЕ** н. → = **ЖДЕРАТИ СЕ.**
87. **ЗАГРИСТИ СЕ** с. → (а) *посвађати се.*
88. **ЗАКОСИТИ СЕ** с. → (2) уз. повр. *фиг. крвно се завадити.*
89. **ИЗГРИСТИ СЕ**² с. → уз. повр. *ујести, угристи један другог.*
90. **КАВГАЦИТИ СЕ** н. → *свађати се, препирати се, тући се.*
91. **КАВЦАТИ СЕ** н. → уз. повр. *в. КАВЖИТИ СЕ.*
92. **КОРДЕКАТИ СЕ**² н. → *покр. свађати се, препирати се.*
93. **КОРИТИ СЕ** н. → уз. повр.
94. **ОСВАДИТИ СЕ** с. → *завадити се.*
95. **ПОВАДИТИ СЕ** с. → *посвадити се.*
96. **ПОГОНИТИ СЕ** н. → (3) *препирати се, претеривати се.*
97. **ПОГРАБИТИ СЕ** с. → (2.б) уз. повр. *фиг. ступити у међусобну свађу, борбу.*
98. **ПОИНАДИТИ СЕ**², **ПОИНАТИТИ СЕ**² с. → *ступити с ким у инат, у свађу, посвадити се.*
99. **ПОТЕРАТИ СЕ** с. → (2.б) уз. повр. *стати се, почети се парничити.* *Вук Рј.*
100. **ПРЕКЛАДАТИ СЕ**, н. → *покр. в. ПРЕПИРАТИ СЕ.*
101. **ПРЕТЕРИВАТИ СЕ** н. → *фиг. уз. повр. препирати се, свађати се.*
102. **ПРОКОШКАТИ СЕ** с. → *преречити се, споречкати се.*
103. **ПРОЧАРКАТИ СЕ** с. → *сукобити се вршећи чарке.* *Р-К Реч.*
104. **РАЗИЛАЗИТИ СЕ**² с. →² *несврш. и уч. према РАЗИЋИ СЕ.*
105. **РАЗЉУБИТИ СЕ**² с. → (б) *пореметити добре међусобне односе, посвађати се.*
106. **РУЖИТИ СЕ** н. → (1) уз. повр. *свађајући се грдити, псовати један другог.*
107. **ТРТИ (СЕ)** н. → (2) *фиг. уз. повр. гложити се, препирати се, свађати се, прего-
нити се.*
108. **УЈЕДАТИ СЕ** н. → уз. повр. *уједати, угризати једно другог.*
109. **ЧОКЛАНИТИ СЕ**² н. → *покр. свађати се, препирати се; инатити се.* *Рј. А.*
110. **ЦАВЕЉАТИ СЕ** н. → *оном. уз. повр. свађати се, чаркати се.*

3.3. Глаголи типа *разговарати*

ТАБЕЛА БР. 3

ИНФОРМАТИВНА СТРУКТУРА:	ТЕМАТСКО-РЕМАТСКИ НЕКСУС			
	ТЕМА	РЕМА		
ФУНКЦИОНАЛНО-СИНИТАКСИЧКА СТРУКТУРА:	ГРАМАТИЧКИ СУБЈЕКАТ	ПРЕДИКАТ	РЕЦИПРОЧНА ДОПУНА	ФАКУЛТАТИВНА ТЕМАТСКА ДОПУНА
СИНАКСИЧКА ЈЕДИНИЦА:	Именичка јединица	Лични интранзитивни једнорекцијски глагол	Именичка јединица	Именичка јединица (в. нап. 1)
ГРАМАТИЧКИ ОБЛИК:	Номинатив	Конгруентни облик	ППК <i>с(а)</i> + инструментал	ППК <i>о</i> + локатив или ређе <i>око</i> + локатив
ОПИС СИТУАЦИЈЕ:	ЕНТИТЕТ ₁ (АГЕНС)	АКТИВНОСТ	ЕНТИТЕТ ₂	Тема вербалне размене
	<p>Вољна активност која подразумева вербалну комуникацију (размену) између ентитета.</p> <p>При томе оба ентитета обично на једнак начин учествују у активности, али се ситуација перспеktivизује из угла ЕНТИТЕТА₁ (= АГЕНСА).</p>			
ОНТОЛОШКИ ТИП РЕФЕРЕНАТА:	Особа		Особа	
ПРИМЕРИ:	<i>Пера</i> <i>Мајка</i>	<i>је (по)разговарао</i> <i>је ћаскала</i>	<i>с Лазом</i> <i>с комисијцама</i>	<i>(о утакмици).</i> <i>(о политици).</i>

НАПОМЕНЕ:

- 1) Тематска допуна може се реализовати и изричном клаузом (с одговарајућим корелативом). Уз глаголе који имају доминантнију „начинску“ семантичку компоненту (*ћућорити*, *ћаскати*, *шапутати* итд.) тематска допуна се ретко употребљава.
- 2) Поједини глаголи, као што су *разговарати*, *причати*, *говорити*, развијају и значење „(не) бити у добрим односима“ (уп. *Пера и Лаза не разговарају већ двадесет година*).

ЛИСТА ГЛАГОЛА:

1. **ГОВОРИТИ** н. → (5а) *водити разговор, разговарати*. – Као да говори с цурицом од четири, пет година, није престао гладити Мелиту руком по лицу и челу. *Том*. Немам ја шта с тобом да говорим. *Петр. В*.
2. **ГОВОРКАТИ** н. → *дем. према ГОВОРИТИ; оговарати, причати*. [ЕЛИ: А јел сме на овој теми да се говорка са другим учесницима (...)?]
3. **ДИВАНИТИ** н. → *говорити, разговарати; হাসкати*. – Одијевао се раскошно ... слабо с ким диванио.
4. **ДОПИСИВАТИ СЕ** н. → уз. повр. *водити дописивање, преписку (с ким)*. [РСАНУ: Сваки дан се договара и дописива с браством. – Она је још у позним годинама учила да пише, да би се могла дописивати са својим сином. Нису [ми] вјеровали, да се ја дописујем с оном госпођом.]
5. **ЗАБРЉАТИ СЕ** с. → *распричати се, занети се у брљање*. – Добранић се забрља страствено са старом госпођом о политици и господарству. *Шен*.
6. **ЗАГОВОРИТИ СЕ**? с. → *задржати се у разговору или због чега другог; занети се у разговор*. [РСАНУ: Ала сам ја луда! Заговорила се ваздан овде с тобом, а заборавила да морам ићи кући! – Хоћаху одиста, Рдало, Рора и Чагљина сваки по њешто још рећи, да се фратар не бијаше заговорио са сејизом, те их не слушаше.]
7. **ЗАДИВАНИТИ СЕ** с. → *покр. запричати се*. [ЕЛИ: (...) да сам се с тобом задиванила и да ми је изгорио куглов.]
8. **ЗАПРИЧАТИ (СЕ)** с. → *почети причати, занети се у причању*. [ЕЛИ: Један се ученик запричао са другом и професор га прекине (...).]
9. **ЗБОРИСАТИ** н. → = **ЗБОРОВАТИ**. *држати збор; суделовати на збору, већати*. – Љотић и Хођера доводили су у Крагујевац присталице са стране да ту с њима зборишу. *Ман*.
10. **ЗБОРИТИ** н. → (1) *говорити*. [ЕЛИ: Ја му рек'о да не зборим са Тасом Горчевићем, три године.]
11. **ИЗРАЗГОВАРАТИ СЕ** с. → *довршити дуги разговор, разговарати довоље, довољно*. – Кад се изразговарала с Ханком, примакне болесници јагоде. *Бен*. Била сам жељна да се с тобом слатко изразговарам. *Гос. Д*.
12. **КОМУНИЦИРАТИ** н. →? (1) (с ким) *бити у вези, одржавати везу*. – Онај који на тај начин комуницира с песниковим сликовитим спојевима доживљава ... визију која одговара оригиналној песничковој. *КН 1955*.
13. **КОНФЕРИРАТИ, КОНФЕРИСАТИ** н. → лат. *одржавати конференцију, већати, договарати се, расправљати на састанку, саветовати се*. – Врховни штаб ... конферира са савезницима о свим тачкама заједничких операција. *Тито*.
14. **КОРЕСПОНДИРАТИ** н. → (1) *писати писма и одговарати на њих, дописивати се*. [РСАНУ: Управа заступа друштво и врши све послове у име његово и кореспондира са свима земаљским властима.]
15. **НАДИВАНИТИ СЕ** с. → *издовољити се, наситити се диванаћи, напричати се*. *Деан. Рј*. [РСАНУ: Сваке га седмине ... обиђе и надивани се с њиме.]
16. **НАРАЗГОВАРАТИ СЕ** с. → *надовољити се разговора, заситити се разговором*. [ЕЛИ: Јеси се наразговарао с нашим татом?]
17. **ОПЊИТИ** н. → = **ОПШТИТИ**. *одржавати везе, односе, дружити се*. – Готово нити једе нити спава, нити с ким говори нити опњи. *О-А*.
18. **ОПШТИТИ** н. → = **ОПЊИТИ**. [ЕЛИ: Ми нећемо моћи да непосредно опшtimo са Богом у Његовој суштини (...).]
19. **ПАРЛАТИ** н. →? тал. варв. *говорити страним језиком*. [ЕЛИ: Почнем ја с њима да парлам и из разговора сазнам ја да су продавачице из Париза (...).]
20. **ПОЛЕМИЗИРАТИ, ПОЛЕМИЗОВАТИ** н. → = **ПОЛЕМИСАТИ**. *водити полемичу*. – Полемизира у својим предавањима с назорима свих тадањих естетичара. *Баб*. Могли бисте са мном полемизовати. *Уј*.
21. **ПОЛЕМИСАТИ** н. → = **ПОЛЕМИЗИРАТИ**. – Вук [је] ... полемисући са В. Бабукићем ... сматрао да је и Гундулић грешно.

22. **ПОПРИЧАТИ** с. → (1) *провести неко време у причању; поразговарати о разним, неважним, безначајним стварима.* [ЕЛК: Никад не добијеш прилику да попричаш с њим.]
23. **ПОРАЗГОВАРАТИ** с. → (1) = **ПОРАЗГОВОРИТИ.** *провести неко време у разговору.* [ЕЛК: Последњег дана августа мислио је да је боље да поразговара са тетком и течом око одласка на станицу Кингс крос (...).]
24. **ПОРАЗГОВАРАТИ СЕ** с. → *поразговарати (1).* [ЕЛК: Од доктора Вокулски одмах пође у свој дућан, кратко се поразговара с господином Игнацијем и (...) леже да спава (...).]
25. **ПОРАЗГОВОРИТИ** с. → *поразговарати (1).* – Митар се стане опремати те ће и он свому кони Марку да с њим мало поразговори. *Јурк.*
26. **ПОРАЗГОВОРИТИ СЕ** с. → *поразговорити.* – Приђе колима да се поразговори с њом. *Цар М.*
27. **ПРИЧАТИ** н. → (3) *разговарати се.* [ЕЛК: Чуј, кад будеш причао са татом, не помињи цифре, говори уопштено.]
28. **ПРОБЕСЕДИТИ** с. → (1) *почети беседити, говорити.* – Често се инади са женом, и док свађа траје, не би ни за живу главу с њом пробесједио. *Цар Е.*
29. **ПРОГОВОРИТИ** с. → (3) *поразговарати, поразговорити.* [ЕЛИ: И тако ја већ 18 месеци нисам ни реч проговорио са својом женом, једноставно не волим да је ометам.]
30. **ПРОДИВАНИТИ** с. → *в. ПОРАЗГОВАРАТИ.* [ЕЛИ: Мало сам продиванила са вама и сад ми је лакше (...).]
31. **ПРОДИВАНИТИ СЕ** с. → *уз. повр. међусобно се поразговорити.* [ЕЛИ: Једном ме чак нешто зивкало да се јавно продиваним с некаким бившим (војско)вођом Сивих Орлова (...).]
32. **ПРОЕГЛЕНИСАТИ** с. → *провести време егленишући, забавити се разговором.* [ЕЛИ: Овде би да причају и о (...) неком Јоји Марићу који је (...) пешице дошао у Пецку да би, како је говорио, мало проегленисао са људима.]
33. **ПРОЗБОРИТИ** с. →³ (1а) *проговорити, рећи, казати.* [ЕЛИ: Махнули би својим комшијама (...), прозборили са њима по коју реч, а затим наставили тамо где су стали.]
34. **ПРОРАЗГОВАРАТИ СЕ** с. → *заст. поразговарати се с киме неко време о свему.* [ЕЛИ: Он је дојурио, још су ме мало пустили ван да се проразговарам с њим (...).]
35. **ПРОЋАСКАТИ** с. → *пријатељски поразговарати се ским, провести неко време у ђаскању.* – Мелита [га је] почастила ... цигаретама, проћаскала с њиме. *Кол.*
36. **ПРОЋЕРЕТАТИ** с. → *проћаскати.* [ЕЛИ: Покушао сам и с Тошом да проћеретам о свему томе, али он је био и остао Сфинга.]
37. **ПРОЧАВРЉАТИ** с. → *провести време чаврљајући.* [ЕЛИ: Много посла, касно дођем кући, прочаврљам с породицом и на спавање.]
38. **РАЗГОВАРАТИ** н. → (1) *обраћати се речима (један другоме), говорити, причати; расправљати о нечем, саветовати се, договарати се.* [ЕЛК: Они су најпре разговарали са председником Думе Борисом Гризловим (...).] **Фиг.** Флиртује ... разговарајући очима са сапутником. *Матош.* Кратко [је] одговорио да ће убудуће с њима разговарати само преко нишана. *Лал.*
39. **РАЗГОВАРАТИ СЕ** н. → (1) *разговарати (1).* [ЕЛИ: Имам неке идеје (...), али бих волео да знам са киме се разговарам.]
40. **РАЗГОВОРИТИ** с. → (2) **РАЗГОВОРИТИ СЕ (1).** – Разговори с њим о свему, па одмах пиши. *Дом.*
41. **РАЗГОВОРИТИ СЕ** с. → (1) *поразговарати, попричати; расправити о нечем, посаветовати се, договорити се.* – Нашла сам начина да се с њим разговорим насамо. *Петр. В.* Разговори се Левин с Вронским о најбољим пасминама стоке. *Крањч. Стј.*
42. **РАСПРАВЉАТИ** н. → (2) *водити расправу, дискусију о нечему, анализирати, разматрати нешто. ~ о догађајима.* [ЕЛК: Олбрајтова је изјавила да је са Ђукановићем расправљала о начинима да се повећа помоћ Црној Гори (...).]

43. **РАСПРАВЉАТИ СЕ**[?] н. →[?] (1) *несврш. и уч. према РАСПРАВИТИ СЕ*. [ЕЛК: Мада им је испод нивоа да се са сељацима расправљају око телефоније, (...) одбрусише вам да, ето, знају за квар (...).]
44. **САШАПТАВАТИ СЕ** н. → *несврш. и уч. према САШАПТАТИ СЕ*. [ЕЛК: Ђурђе је, међутим, прегледао своје пиштоље и сашаптавао се са својим слугама (...).]
45. **САШАПТАТИ СЕ** с. →[?] *договорити се, споразумети се*. [ЕЛИ: Нешто се сашаптао са баком.]
46. **ЋАКУЛАТИ** н. → *покр. брбљати, чаврљати, ђаскати*. [ЕЛИ: Пре неки дан сам (...) мало ђакулао са Миром и Лазаром око Параде.]
47. **ЋАСКАТИ** н. → *причати о ситним свакодневним стварима, пријатељски и надугачко разговарати*. [ЕЛИ: Генерал Павковић (...) деловао је поприлично усхићено док је ђаскао са Вукићевићевом (...).]
48. **ЋЕРЕТАТИ** н. → *причати, ђаскати, чаврљати*. – Момчад ђерета с џурама, задиркује их. *Вес*. Стао ђеретати с њезином мајком Шимун.
49. **ЋУЋОРИТИ** н. → (3) *чаврљати, ђаскати*. [ЕЛИ: Мајка Евдокија (...) неуморно је ђуџорила са својим гостом из солунске филијале (...).]
50. **УЗГОВОРТИТИ** с. → *почети говорити, повести разговор, поразговарати*. – Ако каква сова узговори с тобом, немој јој одговарати. *Креш*.
51. **ЧАВРЉАТИ** н. → *причати, ђаскати, ђеретати, брбљати, џаврљати*. [ЕЛИ: Нешто сам чаврљала с пријатељицама и дотакле смо се јако интересантне теме (...).]
52. **ЧЕВРЉАТИ** н. → *в. ЧАВРЉАТИ*. [ЕЛИ: Радим до 12, па док сам мало чеврљала са колегиницама...]
53. **ЏАКАТИ**[?] н. → (2) *тур. причати, гласно разговарати*. [ЕЛИ: Спавала до касно, па џакала са кумом (...).]
54. **ШАПТАТИ** н. → = **ШАПУТАТИ**. *говорити шаптом*. [ЕЛК: Ноћ је тиха (...), а звезда са звездом шапташе...]
55. **ШАПУТАТИ** н. → *шаптати*. [ЕЛИ: На часовима (...) очигледно ниси била или си шаптала са другарицама.]

Према свом значењу, односно према датој дефиницији, овој класи могли би се прикључити и следећи глаголи:

56. **ГЛАГОЛАТИ**[?] н. → *цсл. шаљ. в. ГЛАГОЉАТИ*.
57. **ГЛАГОЉАТИ**[?] н. → (1) *шаљ. говорити, разговарати*.
58. **ГЛАГОЉИТИ**[?] н. → *в. ГЛАГОЉАТИ (1)*.
59. **ЕГЛЕНИСАТИ**[?] н. → *покр. разговарати (се), причати*.
60. **ЗБОРОВАТИ** н. → (1) = **ЗБОРИСАТИ**.
61. **ИЗРАЗГОВОРТИТИ СЕ** с. →[?] (1) *докраја се изговорити у разговору*. → (2) *в. ИЗРАЗГОВАРАТИ СЕ*.
62. **МРМЉАТИ**[?] н. → (1.а) *тихо и неразумљиво, као за себе, говорити*.
63. **МРМОЉИТИ**[?] н. → = **МРМЉАТИ**.
64. **МРМОРТИТИ**[?] н. → (1) *полугласно говорити, мрмљати*.
65. **НАБЕСЕДИТИ СЕ** с. → *провести много времена у бесеђењу; издовољити се беседећи, напричати се*. *Р-К Реч*.
66. **НАПРИПОВЕДАТИ СЕ**[?] с. → *приповедати досита, напричати се*.
67. **ПАРЛИРАТИ**[?] н. →[?] *фр. варв. говорити туђим (обично неким романским) језиком*.
68. **ПОШАПТАВАТИ СЕ** н. → *несврш. и уч. према ПОШАПТАТИ СЕ, дошаптавати се, сашаптавати се*.
69. **ПРИЧАТИ СЕ** с. → (1) *разговарати*.
70. **ПРОЕГЛЕНИСАТИ СЕ** с. → *уз. повр.*
71. **ЋАЋУКАТИ**[?] н. → *водити празне разговоре, ђаскати, чаврљати*.
72. **ЧАВКАТИ**[?] н. → *чаврљати, брбљати; исп. ЧАВКА (1б)*.
73. **ЧАВРТАТИ** н. → *в. ЧАВРЉАТИ*.

3.4. Глаголи типа *договорити се*

ТАБЕЛА БР. 4

ИНФОРМАТИВНА СТРУКТУРА:	ТЕМАТСКО-РЕМАТСКИ НЕКСУС			
	ТЕМА	РЕМА		
ФУНКЦИОНАЛНО-СИНТАКСИЧКА СТРУКТУРА:	ГРАМАТИЧКИ СУБЈЕКАТ	ПРЕДИКАТ	РЕЦИПРОЧНА ДОПУНА	ФАКУЛТАТИВНА ТЕМАТСКА ДОПУНА
СИНТАКСИЧКА ЈЕДИНИЦА:	Именичка јединица	Лични интранзитивни најчешће рефлексивни једнорекцијски глагол	Именичка јединица	Именичка јединица (в. нап. 1)
ГРАМАТИЧКИ ОБЛИК:	Номинатив	Конгруентни облик	ППК <i>c(a)</i> + инструментал	ППК <i>око</i> + генитив <i>о</i> + локатив за + акузатив ИТД.
ОПИС СИТУАЦИЈЕ:	ЕНТИТЕТ ₁ (АГЕНС)	АКЦИЈА/АКТИВНОСТ	ЕНТИТЕТ ₂	Предмет, тема договора
	<p>Вољна акција или активност којом ентитети комуницирајући (= вербалном разменом) долазе или се труде да дођу до заједничког става (= мишљења, гледишта) у вези с предметом договора, а тај став се потом типично сматра обавезујућим за оба ентитета.</p> <p>При томе оба ентитета на једнак начин учествују у активности, али се ситуација перспективизује из угла ЕНТИТЕТА₁ (= АГЕНСА).</p>			
ОНТОЛОШКИ ТИП РЕФЕРЕНАТА:	Особа		Особа	
ПРИМЕРИ:	<i>Пера Радници Продавац</i>	<i>се договорио су се нагостили се цењакао</i>	<i>с Лазом с руководством с муштеријом</i>	<i>(око расподеле имовине). (о висини плата). (око џака кромпира)</i>

НАПОМЕНЕ:

- 1) Изузев глагола који су ограничени на ситуације у комерцијалним трансакцијама (као што је глагол *цењкати се*), тематска допуна може се реализовати и изричном клаузом: *Он се с њом договорио (око тога) ко ће наследити имовину*. Изричном клаузом – и то обично с перфективним глаголима – може се исказати и резултат договора: *Он се с њом договорио да (ће) син наследи(ти) имовину*. У том случају изрична клауза може се сматрати (изричним) објектом.
- 2) Поједини глаголи, као што су *сагласити се*, *сложити се* итд., не морају обавезно подразумевати ситуацију реципрочног типа.

ЛИСТА ГЛАГОЛА:

1. **ДОГОВОРТИТИ СЕ** с. → *учинити договор с ким, уговорити с ким, споразумети се*. – Договорио сам се с Миланом да ускоро опет дође. *Чол*.
2. **НАГОДИТИ СЕ** с. → уз. *повр. поравнати се, споразумети се, помирити се*. [РСАНУ: Ако млађи хоће да се жени прије најстаријег брата ... мора се ш њиме нагодити. – Гроф Зрињски нагодио се са грофом Гашпаром Франкопаном и разделио с њиме наследство Стјепаново. – Када са њима сврше ... они ће се нагодити са Енглезима. – Удовица Урлихова [се] већ у јуну 1372 нагодила с убицама грофа Урлиха. – Да је он жив, ја бих се са селом нагодио с добре воље.]
3. **НАГАЂАТИ СЕ** н. → *несврш. и уч. према НАГОДИТИ СЕ*. – То није сметало Италију ... да се нагађа с Енглеском. *ОП 2*.
4. **НАМЕСТИТИ СЕ** с. → (5) *споразумети се, нагодити се*. *Вук Рј*. [РСАНУ: Ето бега тамо у зиндану, | Како год се ти намјестиш с њиме, | Ја Бога ми препорећи не ћу.]
5. **ПРЕГОНИТИ СЕ** н. → (1) уз. *повр. настојати постићи предност, бољи резултат у чему (продаји, куповини и сл.), надбијати се*. – Нешто [се] с претрглијама прегоне за робу. *М-О. фиг.* Док се месец прегонио с облицама, стражар је шетао на бедемима. *Пол. Ј*.
6. **ПОГОДИТИ СЕ** с. → (1) *сложити се, споразумети се у чему после каквих преговора, договорити се о цени*. [ЕЛИ: У овом случају, ти добијеш оне паре за које си се погодио с агенцијом, а она послодавцу наплаћује твоју плату (...).]
7. **ПОЦЕНКАТИ СЕ** с. → *мало се ценкати*. – Поцјенка се с оцем о висини и условима плаћања дијела очинства. *Јел*.
8. **ПРЕГОВАРАТИ** н. → *водити преговоре*. – Покушала је преговарати с Нијемцима. *ОП 2*.
9. **РАВНАТИ СЕ** н. → (4) (за нешто) *погађати се у спору, нагађати се, споразумевати се*. – Нигда се ... нијесмо с Турцима за посјечену главу пред судом равнали. *Нен. Љ*.
10. **САГЛАСИТИ СЕ** с. → (а) = *СУГЛАСИТИ СЕ*. [ЕЛК: Марко се сагласи са мном, али не пође у воду, већ опрезно седе на стену.]
11. **САГЛАШАВАТИ (СЕ)** н. → *несврш. и уч. према САГЛАСИТИ (СЕ)*. [ЕЛК: Саглашавамо се са старцем, а он опет почиње: (...).]
12. **СЛАГАТИ (СЕ)²** н. → *несврш. и уч. према СЛОЖИТИ (СЕ)*. [ЕЛК: И он се са мном слаже да је то недопустиво (...).]
13. **СЛОЖИТИ СЕ** с. → (2.а) *дати пристанак, сагласност на што; изразити, потврдити своје слагање с ким, с чим, споразумети се, договорити се с ким*. – Штаб одреда сложио се с нама. *Чол*.
14. **СПОРАЗУМЕТИ СЕ** с. → (1.а) *начинити, закључити споразум*. – Енглеска се споразумјела с Француском ... у питању Египта. *ОП 2* → (1.б) *договорити се, сложити се, сагласити се*. [ЕЛК: Иако је САА добро заштитио уговор, сматра да ће се лако споразумети с управом.]
15. **СПОРАЗУМЕВАТИ СЕ** н. → *несврш. и уч. према СПОРАЗУМЕТИ СЕ*. [ЕЛК: Када се амерички тужилац споразумева са окривљеним често је врло битна ставка спремност окривљеног да се појави као сведок (...).]
16. **СУГЛАСИТИ СЕ** с. → = *САГЛАСИТИ СЕ. сложити се, споразумети се; пристати на нешто*. [ЕЛИ: О томе смо се већ сугласили са господином Аренсом.]
17. **ТАМОШИТИ СЕ** н. → *покр.утврђивати погодбу, погађати се*. – Ово сам се с тобом тамошила. *НПХ*.
18. **УСЛОВЉАВАТИ (СЕ)** н. → *несврш. и уч. према УСЛОВИТИ (СЕ)*.
19. **ЦВЕКАТИ СЕ** н. → *покр. ценкати се, препирати се*. – Ту се човјек мора цвекати и тући с мужеком за сваки новчић. *Ков. А*.
20. **ЦЕНКАТИ СЕ** н. → *погађати се, настојати постићи цену у своју корист*. [ЕЛК: Остале дане су у парадају, на пијаци или се ценкају са шверцерима (...).]
21. **ЦЕЊКАТИ СЕ** н. → *в. ЦЕНКАТИ СЕ*. [ЕЛК: Лепота куповања на пијаци била је у томе, што су купци могли до миле воље да се цењају с мајсторицама.]
22. **ЦИГАНИТИ СЕ** н. → = *ЦИГАНЧИТИ СЕ. погађати се, ценкати се*. [ЕЛИ: Знате шта, нећу да се циганим овде са вама око једне бочице!]

23. **ЦИГАНЧИТИ** СЕ н. → = **ЦИГАНИТИ СЕ**. [ЕЛИ: Што да се циганчим с њом за 20 динара.]

Према свом значењу, односно према датој дефиницији, овој класи могли би се прикључити и следећи глаголи:

24. **АРАНЖИРАТИ** СЕ² сн. → *нагодити се, поравнати се с веровницима*.
 25. **ИЗРАВНАТИ** СЕ с. → (3) *нагодити се, измирити се, смирити се*.
 26. **КЕСАРИТИ** СЕ² н. → *покр. цењкати се, погађати се*.
 27. **НАЋИ** СЕ² с. → (2,6) *доћи на исто (нпр. у погађању)*.
 28. **РАВЊАТИ** СЕ н. → *в. РАВНАТИ (СЕ)*.
 29. **УГОДИТИ** СЕ с. →² (1) *угодити (8)*.
 30. **УДЕСИТИ** СЕ с. → (3) *уз. повр. нагодити се, споразумети се, сложити се*.
 31. **УДЕШАВАТИ (СЕ)** с. → *несврш. и уч. према УДЕСИТИ (СЕ)*
 32. **УСЛОВИТИ** СЕ с. → *уз. повр. међусобно утврдити услове (за нешто, погодити се)*.
 33. **ЦЕНИТИ** СЕ н. → (1) *цењкати се*.
 34. **ЦЕРГАТИ** СЕ н. → *покр. цењкати се, погађати се*.

3.5. Глаголи типа *раскусурати се*

ТАБЕЛА БР. 5

ИНФОРМАТИВНА СТРУКТУРА:	ТЕМАТСКО-РЕМАТСКИ НЕКСУС		
	ТЕМА	РЕМА	
ФУНКЦИОНАЛНО-СИНТАКСИЧКА СТРУКТУРА:	ГРАМАТИЧКИ СУБЈЕКАТ	ПРЕДИКАТ	РЕЦИПРОЧНА ДОПУНА
СИНТАКСИЧКА ЈЕДИНИЦА:	Именичка јединица	Лични интранзитивни најчешће рефлексивни једнорекцијски глагол	Именичка јединица
ГРАМАТИЧКИ ОБЛИК:	Номинатив	Конгруентни облик	ППК <i>c(a)</i> + инструментал
ОПИС СИТУАЦИЈЕ:	ЕНТИТЕТ ₁ (АГЕНС)	АКЦИЈА/АКТИВНОСТ	ЕНТИТЕТ ₂
	<p>Вољна акција или активност којом ентитети (утврђују и) измирују („рашчишћавају“) међусобне обавезе, дугове, потраживања итд.</p> <p>При томе се ситуација перспективизује из угла ЕНТИТЕТА₁(= АГЕНСА). (В. нап. 1.)</p>		
ОНТОЛОШКИ ТИП РЕФЕРЕНАТА:	Особа		Особа
ПРИМЕРИ:	<i>Пера Дужник</i>	<i>се раскусурао се поравнао</i>	<i>с Лазом. с повериоцима.</i>

НАПОМЕНЕ:

- 1) Ови глаголи би се могли сматрати факултативно реципрочним, већ и по самом типу ситуације – мало је вероватно да оба ентитета дугују један другом новац, већ је вероватније да постоји један дужник и један поверилац. У том случају номинал у социјативном инструменталу може се сматрати неправим објектом. Уз то, већина глагола развија и секундарно значење, које се приближно може описати као „имати (мањи) вербални или физички окршај са циљем да постојећи сукоб доведе до коначног исхода“ (то је наведено и као једино значење глагола *обрачунаати се*). Рекло би се да је у том секундарном значењу нерципрочна интерпретација чешћа.

ЛИСТА ГЛАГОЛА:

1. АРАНЖИРАТИ СЕ² сн. → *нагодити се, поравнати се с веровницима.*
2. ИЗРАВЊАТИ(СЕ) с. → *покр. в. ИЗРАВНАТИ (СЕ), ИЗРАВНИТИ (СЕ).* – [РСАНУ: И у срезу Ужичком, ако неко „покуша да се преко године не изравња са оним коме дугује, тај се сматра неисправним комшијом...]
3. ИСКУСУРАТИ СЕ, ИСКУСУРИТИ СЕ с. → *уз. повр.* – Време [је] да се искусурају са гадним ћир-Мантом. *Срем.*
4. КУСУРАТИ СЕ сн. → *изравна(ва)ти се с ким у рачунима, подмири(ва)ти рачуне међу собом, обрачуна(ва)ти се.* – Нек се зна његов део од стотине, па то му је, а ви се после са нама кусурајте. *Ранк. фиг.* Беч само заваарава Србе у Војводини, да се помоћу њих кукура с Мађарима. *Петр. В.*
5. НАКУСУРАТИ СЕ с. → *међусобно подмирити рачуне, обрачунаати се; нагодити се.* [РСАНУ: Ја ћу се после с њима накусурати по нашој погодби, али им ти не дај ни паре.]
6. НАПЛАТИТИ СЕ с. → (3) *уз. повр. рашчистити рачуне, обрачунаати се, поравнати се.* – Мато ће да те убије, то је извесно. – Зна ... ја одох у Кленковник да се наплатим с Матом. *Ранк.*
7. НАРАЧУНАТИ СЕ с. → (1) *свести рачун (с ким), намирити се.* – Нарачунај се с њим, па одмах бјежи. *Ранк.*
8. НАРЕДИТИ СЕ с. → (1) *заст. изравнати међусобне рачуне, нагодити се.* – Дубровачки „Словинац“ ... престао је ... излазити ... док се не нареди са својим нехарним предбројницима. *В. 1885.*
9. ОБРАЧУНАТИ СЕ с. →² *извршити обрачун (у распри, борби, тучи, рату), расправити се (с ким).* – Аустро-Угарска се мора обрачунаати са Србијом. *Јов. Ј.* [РСАНУ: Кад је требало ликвидирати рачуне Порта није хтела да плати 500.000 гроша за послату храну ... Милошу се није губила оволика сума, и он је чекао zgodну прилику да се с дужником обрачуна.]
10. ОБРАЧУНАВАТИ (СЕ) н. → *несврш. и уч. према ОБРАЧУНАТИ (СЕ).* [РСАНУ: На крају сваког месеца, царинарнице, за целокупно пословање по рачунско-благајничкој грани рада – обрачунавају се са надлежним централним царинским благајницима. – Предвече се враћа и обрачунава са газдом. Ибрина зарада је: пола динара ... по снопићу.]
11. ПОКУСУРАТИ СЕ с. → *изравнати рачуне, обрачунаати се.* [ЕЛИ: Е сад, треба се покусурати са Хрватима.]
12. ПОРАВНАВАТИ (СЕ) н. → *несврш. и уч. према ПОРАВНАТИ (СЕ).* [ЕЛИ: Нисам се поравнавао са фирмом, градом[,] него сам све време на суду.]
13. ПОРАВНАТИ СЕ с. →² *правн. доћи до споразума, сложити се, изравнати се (о спору, парници и сл.).* [ЕЛК: [П]озитивно је одговорио на жалбу ових предузећа и

- поништио решење о стечају, дајући им рок (...) да се вансудски поравнају са својим повериоцима.]
14. **ПОТКУСУРИТИ СЕ** с. → = **ПОТКУСУРАТИ СЕ**. – Као год што Станко жели да се поткусури са својима [непријатељима], тако бих и ја желио наплатити своју вересију. *Вес.*
  15. **ПОТКУСУРАВАТИ (СЕ)** н. → = **ПОТКУСУРИВАТИ (СЕ)**. – *несврш. и уч. према ПОТКУСУРАТИ (СЕ)*. [ЕЛИ: Мене лично што се тиче, можете се с њима поткусуравати како вам воља.]
  16. **РАЗРАЧУНАТИ СЕ** с. → уз. *повр. обрачунати се, расправити се с неким*. – Хоћу с њим да се разрачунам, што нам је задао толику бригу. *Ком.* За мене је ... важније да се разрачунам с Рајевским. *Крл.*
  17. **РАСКУСУРАТИ (СЕ), РАСКУСУРИТИ (СЕ)** с. → *разг. извести заједничке рачуне на чистину, обрачунати се*. – Коцкарница у Опатији „раскусурила се“ са својим аустријским партнером. *ВУС 1970.*
  18. **РАСКУСУРАВАТИ (СЕ)** н. → *несврш. и уч. према РАСКУСУРАТИ (СЕ)*. [ЕЛИ: Да, (...) ја прво из свог џепа платим, па се после са мојим провајдером раскусуравам.]

Према свом значењу, односно према датој дефиницији, овој класи могли би се прикључити и следећи глаголи:

19. **СРАЧУНАТИ СЕ**? с. → *доћи до заједничког рачуна, извести заједнички рачун*.
20. **РАЗРАЧУНАВАТИ (СЕ)** н. → *несврш. и уч. према РАЗРАЧУНАТИ (СЕ)*.
21. **РАЗРАЧУНИТИ (СЕ)** с. → *в. РАЗРАЧУНАТИ (СЕ)*.
22. **РАСКАНТАТИ (СЕ)** с. → *нар. расправити (се), обрачунати (се)*.
23. **ПОТКУСУРИВАТИ (СЕ)** н. → = **ПОТКУСУРАВАТИ (СЕ)**.
24. **ПРОРАЧУНАТИ СЕ** с. → уз. *повр. уредити рачуне међу собом, обрачунати се, разрачунати се*.
25. **ПОРАВЊАВАТИ (СЕ), ПОРАВЊИВАТИ (СЕ)** н. → *в. ПОРАВЊАВАТИ (СЕ)*.
26. **ПОТКУСУРАТИ СЕ** с. → = **ПОТКУСУРИТИ СЕ**. *обрачунати се доплативши курс, намирити се, поравнати се*.
27. **КВИТИРАТИ СЕ** сн. → *фр. уз. повр. изравнати рачуне међу собом, раскусурати се*.
28. **ИЗРАВНАТИ (СЕ)** с. → (3) *нагодити се, измирити се, смирити се*.
29. **ИЗРАВНИТИ (СЕ)** с. → **ИЗРАВНИТИ (СЕ) (1 и 3)**.
30. **ИЗРАВНАВАТИ (СЕ)** н. → *несврш. према ИЗРАВНАТИ (СЕ)*.

3.6. Глаголи типа *играти се, такмичити се*

ТАБЕЛА БР. 6

ИНФОРМАТИВНА СТРУКТУРА:	ТЕМАТСКО-РЕМАТСКИ НЕКСУС			
	ТЕМА	РЕМА		
ФУНКЦИОНАЛНО- СИНТАКСИЧКА СТРУКТУРА:	ГРАМАТИЧКИ СУБЈЕКАТ	ПРЕДИКАТ	РЕЦИПРОЧНА ДОПУНА	(ЕКСПЛИКАТИВНА ДОПУНА) (в. нап. 1)
СИНТАКСИЧКА ЈЕДИНИЦА:	Именичка јединица	Лични интранзитивни најчешће рефлексивни (в. нап. 1) једнорекцијски глагол	Именичка јединица	
ГРАМАТИЧКИ ОБЛИК:	Номинатив	Конгруентни облик	ППК <i>c(a)</i> + инструментал	
ОПИС СИТУАЦИЈЕ:	ЕНТИТЕТ ₁ (АГЕНС)	АКТИВНОСТ	ЕНТИТЕТ ₂	
	<p>Вољна активност која представља игру или такмичење (в. нап. 2): наизменично или симултано обављање извесних радњи, обично зарад забаве, и по унапред утврђеним правилима и с одређеним циљем.</p> <p>При томе оба ентитета на једнак начин учествују у активности, али се ситуација перспективизује из угла ЕНТИТЕТА₁(= АГЕНСА).</p>			
ОНТОЛОШКИ ТИП РЕФЕРЕНАТА:	Особа		Особа	
ПРИМЕРИ:	<i>Пера</i>	<i>се играо се такмичио се картао се надлагивао</i>	<i>с Лазом</i>	<i>(жмурке). (у трчању).</i>

НАПОМЕНЕ:

- 1) Највећи број глагола је рефлексиван. Такође, већина већ самим својим именом означава врсту игре или такмичења. Изузетак су „централни“ глаголи као што су *играти* и *играти се*, који обично захтевају додатну конкретизацију: и један и други могу се допунити експликативном допуном реализованом номиналом у генитиву без предлога: *играти (се) жмурке / билијара* итд. (тзв. ГЕНИТИВ ИГРЕ,

уп. Стевановић ⁴1989: 209–210), а први и номиналом у беспредлошком акузативу – који се у том случају може сматрати правим објектом. Слично њима, изузетак су и глаголи као што су *такмичити се, надметати се*, уз које може стајати експликативна допуна реализована номиналом у ППК у + акузатив: *такмичити се у трчању / скакању*, или пак зависноупитном клаузом (*такмичити се (у томе) ко ће даље скочити*) итд.

- 2) Рекло би се да глаголи типа *такмичити се* подразумевају изванредан антагонистички однос између партиципаната, којег нема, или га има у мањој мери, код глагола типа *играти се*. Но, разлику је сувише тешко повући да би се могле направити две оделите класе (и два модела).

ЛИСТА ГЛАГОЛА:

1. **БОРИТИ СЕ** н. → (1.д) спорт. *такмичити се, натјецати се*. [ЕЛИ: „Ајкуле“ ће се сјутра за златну медаљу борити са Србијом.]
2. **ГРУДАТИ СЕ** н. → (1) *бацати једно на друго груд(в)е снега*. [РСАНУ: А у тој истој кабаници кад би се грудасо са Маријом, доносила му готове кугле снијега.]
3. **ГРУДВАТИ СЕ** н. → = **ГРУДАТИ СЕ**. [ЕЛК: На том снимку, Младић се грудва са супругом, али се теже креће, уз помоћ штапа.]
4. **ИГРАТИ СЕ** н. → (1) уз. повр. *играти (а, б)*. [РСАНУ: Ви не волите ... другове ... са којима сте ... играли се лопте и других игара. – Циганче ... играло се са дечацима класа. – На путу ... се играм каменчића са Петром.]
5. **ИЗГРУДАТИ СЕ** с. → (1) уз. повр. *обасути један другог(а) груд(в)ама снега*. [ЕЛИ: После ручка сам се изгрудасо са Малим.]
6. **ИЗИГРАТИ СЕ** с. → (1.а) *играјући (у каквој игри, глуми у каквом казалишном, позоришном комаду) довести игру до краја*. [РСАНУ: Изиђе до механе, да изигра са механцијом и којим трговцем жандара.]
7. **ЈАКАРИТИ СЕ, ЈАКАТИ СЕ** н. → *играти се натезући једно друго, рвући се једно са другим*. – А он ... дохвати је [чобаницу] за руке и стаде се јакати с њом. Ранк.
8. **КАРТАТИ (СЕ)** н. → *играти карата, проводити време у игри карата*. [РСАНУ: Пре тога је ... имао друштво с којим се картао.]
9. **КЛИСАТИ СЕ** н. → *играти се клиса*. – Некада ... се с друговима на ливади уза стадо уметао, клисао и у двојнице пребирао. Новак.
10. **ЛОПТАТИ СЕ** н. → (2) *играти се лопте; бавити се спортом у којему се употребљава лопта*. – На пролеће кани „лантенис“ лоптати с богатом „Рацкињом“. Петр. В.
11. **ЛОПТАТИ СЕ** н. → (1) *играти се лопте, лоптом, бацати лопту*. [ЕЛИ: Она су се играле са вршњакињама, она се лоптала са чобанима.]
12. **МАЧЕВАТИ СЕ** н. → *борити се с ким мачем*. [ЕЛК: Сутрадан ујутру сам се мачевао с Гарсијом, а затим сам отишао у лов.]
13. **МЕРИТИ СЕ** н. → (3.а) *одмеравати снагу, борити се*. – Ти ћеш се голорук мјерити с оружаном разбојском четом? Шен.
14. **НАДАМЕТАТИ СЕ** н. → необ. в. **НАДМЕТАТИ СЕ**. – Ал' силничке одјекују цијеве ... с громовским се надамећу тријесом. Март.
15. **НАДБИЈАТИ СЕ** н. → *борити, такмичити се, прегонити се*. – Витешка бојна игра ... гдје се три пастира надбијају са три влашћина.
16. **НАДВИКИВАТИ СЕ** н. → *надјачавати један другог виком, гласом, такмичити се, натјецати се у викању*. – Џез-пјевач надвикивао се са салом, сала се надвикивала с њим. Сим.
17. **НАДГЛАСАВАТИ СЕ** н. → (2) *надвикивати се*. [ЕЛК: [В]азда нешто гради, дограђује и дотерује (успут се надгласавајући са суседима из Кремана) (...).]
18. **НАДГОВАРАТИ СЕ** н. → *такмичити, натјецати се у говору*. – Тад надговарао се не би с Одисејем смртник ниједан. М-И.

19. **НАДГОРЊАВАТИ СЕ** н. → покр. *надметати се, такмичити се, натјецати се*. [ЕЛИ: Немам ни новине, ни морални профил да се са вама надгорњавам, вашим језиком.]
20. **НАДЖЊЕВАТИ СЕ** н. → уз. повр. *такмичити се, натјецати се с ким у жњевању*. [ЕЛИ: Кад год ухватим чуку времена, књижевно се наджњевам са Гораном Петровићем.]
21. **НАДИГРАВАТИ СЕ** н. → *такмичити се, натјецати се у игри*. – Пламен ... поче скакутати у висину и надигравати се са својим одсејевом на чађавоме зиду.
22. **НАДЛАГИВАТИ СЕ** н. → уз. повр. *такмичити се, натјецати се у лагању*. – [ЕЛИ: Моја лабударка је још млада, не знам превише о тој пасмини? – настави Кико да се надлагује са продавачицом.]
23. **НАДЛАЈАВАТИ СЕ** н. → пеј. уз. повр. *такмичити се, натјецати се ко ће кога надлајати*. [ЕЛИ: Мада је млад (...) никад се не надлајава са другим псима.]
24. **НАДМЕТАТИ СЕ** н. → *такмичити се, натјецати се с ким*. – Пиргу ... напипа на једној пољани ... како се надмеће с чобанима у скакању. *Ћоп*. Поче се у читању надметати са својим противником. *Креш*.
25. **НАДМУДРАВАТИ (СЕ)** н. → в. **НАДМУДРИВАТИ (СЕ)**. [ЕЛИ: (...) мада није тешко надмудравати се са таквим незналицама (...).]
26. **НАДМУДРИВАТИ СЕ** н. → пеј. *надметати се, такмичити се, натјецати се у мудровању, духовитости с ким*. – Куд би се он ... с адвокатима надмудривао кад они знају и ђавола на селамет истерати. *Рад. Д*.
27. **НАДСКАКИВАТИ СЕ** н. → уз. повр. *надметати се у скакању*. – Он се толико пута пентрао преко њих [ланица], надскакивао се с козама, тражио орлова гнијезда. *Ћор*.
28. **НАДУРАВАТИ СЕ** н. → *надметати се у истрајности, у издржљивости, носити се с ким или с ким*. – Нико не зна шта је зима на Дикавама ни како се сељак са њом рве и надурава. *Андр. И*. Дураг ћемо и надуравати се са злом. *Нам*.
29. **НАТИЦАТИ СЕ** н. → необ. *надметати се, такмичити се, натјецати се*. [РСАНУ: Онда јој дође у памет да се натиче с њом у сјају и оделу.]
30. **НАТЈЕЦАТИ СЕ** н. → (а) (пјек.) *одмеравати, огледати снагу, вештину и др. у борби с неким, надметати се, такмичити се: ~ у брзини, ~ за куп*. [РСАНУ: Приближавајући се Мостару стана се мој кочијаш с другим натјецати.]
31. **НАТКАЧИВАТИ СЕ** н. → несврш. и уч. подр. *надмудривати се доскочицама, задиркивањима и сл.* [РСАНУ: А ће ће се паметан човек наткачивати с будалом.]
32. **НАТПЕВАТИ СЕ** н. → *огледати се, надметати се у певању*. [РСАНУ: С малим славујем на жбуну безбрижна ту [пастирка] се натпева. – А натпевала се са њом [Дубравком] планина и звучна доља.]
33. **ОГЛЕДАТИ СЕ** с. → (1) *окушати, одмерити, показати своју снагу (физичку или умну) у борби, утакмици с ким*. [РСАНУ: Онда је Морфи ... отишао у Париз да би се тамо огледао с победником лондонског турнира [у шаху].]
34. **ОГЛЕДАТИ СЕ** н. → (1) *несврш. и уч. према ОГЛЕДАТИ СЕ*. [РСАНУ: Ја сам се зарекао, да се не ћу никад више огледати с цинцаријом и с бугаријом због српства и србинства.]
35. **ПОИГРАТИ СЕ** с. → (1) *провести неко време у каквој игри*. [ЕЛИ: Тек кад бих га ја нагнао, поиграо би се са друговима, иначе се склони у какав крај, па само посматра.]
36. **ПОЈАКАТИ СЕ** с. → покр. *окушати се, опробати с ким снагу, порвати се*.
37. **ПОТРКИВАТИ СЕ** н. → (1) уз. повр. *потркивати (2)*. – Да се утркује и потркује с мјесецом. *Кал*.
38. **ПРЕГОВАРАТИ СЕ** с. → уз. повр. *задиркивати један другог*. – Узлазио [је] степеницама и још на вратима преговараше се с Петровићевим оцем. *Леск. Ј*.
39. **ТАКМИЧИТИ СЕ** н. → *борити се појединачно или групно за победу у спорту, некој игри, у што бржем и бољем остварењу неког циља и сл, натјецати се; уопште огледати се с неким, надметати се*. – Не могу се ја ни ођелом ни ничим такмичити с главарима ... *Лал*.
40. **ТАКМИТИ СЕ** н. → *такмичити се*. – Такмио се у трчању с поворкама кола. *Наз*.

41. **ТАРОКИРАТИ** (СЕ) н. → *играти тарока, проводити време у игри тарока*. – Можете билијарити, или, ако вам је милије, с тајником тарокирати. *Новак*.
42. **ТРКАТИ** СЕ н. → *учествовати у трци; такмичити се с ким у трчању, утркивати се*. – [ЕЛК: С ким се тркао?]
43. **ТРШУТЛАТИ** СЕ н. → *покр. забављати се, играти се; задиркивати се*. – И овце су моје, и дијете моје ... де обуј се, де обуци се, и немој да се тршутлаш с дјецом, па да те дјеца убију у нос. *Сиј*.
44. **УМЕТАТИ** СЕ н. → (2) *надметати се, такмичити се (обично у бацању камена)*. – [Лугар] се с друговима на ливади уза стадо уметао. *Новак*.
45. **УТРКИВАТИ** СЕ н. → (1) *учествовати у утрци, такмичити се, натјецати се у трчању, у брзини прелазења одређеног растојања*. – Сека се утркује са псима. *Сек*. Пси су весело штекали утркујући се по путу с децом. *Бен*. → (2) *фиг. такмичити се, натјецати се, надметати се у нечему*.
46. **ШАХИРАТИ** (СЕ) н. → (1) *играти шаха*. – С умировљеним чиновницима [се] шахирао. *Шен*. Млади ... доктор са мном шахира. *Крл*.

Према свом значењу, односно према датој дефиницији, овој класи могли би се прикључити и следећи глаголи:

47. **БАНАТИ** СЕ[?] н. → *играти се штаповима*.
48. **ГОНИТИ** СЕ н. → (3.б) *такмичити се у неком послу*.
49. **ГУКАТИ** СЕ н. → *покр. бити се грудвама снега, груд(в)ати се*. *Вук Рј*.
50. **ЗАГОНЕТАТИ** СЕ[?] н. → *задавати загонетке један другом*. *Вук Рј*.
51. **КАПАТИ** СЕ[?] с. → *покр. играти се игре с капама*. *Рј. А*.
52. **КЕВАТИ** СЕ н. → *покр. играти се кеве (2)*.
53. **НАГРУДАТИ** СЕ с. → (1) *довоље се грудати, наситити се грудвања*.
54. **НАДБАЦИВАТИ** СЕ н. → уз. *повр. такмичити се, натјецати се у бацању чега*.
55. **НАДВЕСЛАВАТИ** СЕ н. → *такмичити се, натјецати се у веслању*.
56. **НАДМАШИВАТИ** СЕ н. → *такмичити се, натјецати се (ко ће кога надмаши-ти, победити у чему)*.
57. **НАДМЕТАВАТИ** (СЕ) н. → *несврш. и уч. према НАДМЕТАТИ (СЕ)*.
58. **НАДРИКАВАТИ** СЕ н. → уз. *повр. рикати наизменце са другим и јаче од њега, надметати се у рикању (о говедима)*.
59. **НАДРУГИВАТИ** СЕ н. → уз. *повр. надметати се у ругању (од шале)*.
60. **НАДСКАКАТИ** СЕ н. → уз. *повр. НАДСКАКИВАТИ СЕ*.
61. **НАДСМЕЈАВАТИ** СЕ н. → *необ. уз. повр. надметати се у смејању (ко ће се гласније и дуже смејати)*.
62. **НАДСТРЕЉИВАТИ** СЕ н. → уз. *повр. надметати се у стрељању*.
63. **НАИГРАТИ** СЕ с. → *провести много времена играјући се; задовољити се игром, играњем, наситити се играњем*.
64. **НАТПИСИВАТИ** СЕ н. → *такмичити се, надметати се у писању*. *Вук Рј*.
65. **НАТПРЕДАТИ** СЕ н. → *такмичити се, надметати се у предењу*. *Вук Рј*.
66. **НАТРКИВАТИ** СЕ н. → *надметати се у трчању, утркивати се*.
67. **НОЖАТИ** СЕ н. → *покр. бацати нож (у игри ножем)*. *Рј. А*.
68. **НОЖИЊКАТИ** СЕ н. → *играти се игре ножињем*. *Прав*.
69. **ОГЛЕДАВАТИ** (СЕ) н. → *несврш. и уч. према ОГЛЕДАТИ (СЕ)*.
70. **ОДМЕРАВАТИ** (СЕ) н. → = **ОДМЕРИВАТИ** (СЕ). *несврш. и уч. према ОДМЕРИТИ (СЕ)*.
71. **ОДМЕРИВАТИ** (СЕ) н. → = **ОДМЕРАВАТИ** (СЕ).
72. **ОДМЕРАТИ** (СЕ) н. → *в. ОДМЕРАВАТИ (СЕ)*.
73. **ОДМЕРИТИ** СЕ с. → (2) уз. *повр. опробати снаге, сукобити се, потући се*.
74. **ОМЕРИТИ** СЕ с. → уз. *повр. узајамно испробати снагу, одмерити се*.
75. **ОТИМАТИ** СЕ[?] н. →[?] (2.б) *борити се, такмичити се*.
76. **ПРЕФЕРАНЦИРАТИ** (СЕ) н. → *в. ПРЕФЕРАНСИРАТИ*.
77. **ПРЕФЕРАНСИРАТИ**[?] н. → *играти преферанса*.
78. **СТРЦАТИ** СЕ с. → уз. *повр. играјући се прскати једн другога*. *Вук Рј*.

79. **ТАКМАЧИТИ** СЕ н. → в. **ТАКМИЧИТИ** СЕ. Бен. Рј.
 80. **ТИТРАТИ** СЕ² н. → (1.б) *играти се, поигравати се међусобно*.
 81. **ТОЉАТИ** СЕ н. → покр. уз. *повр. ударати један другог*.
 82. **УСТРКИВАТИ** СЕ н. → в. **УТРКИВАТИ** СЕ.
 83. **УТИЦАТИ** СЕ₂² н. → (2) *надметати се, такмичити се*.
 84. **ФЕРБЛАТИ** СЕ н. → *играти се фербла*.
 85. **ШАХОВАТИ** н. → в. **ШАХИРАТИ** (СЕ).
 86. **ШНАПСЛАТИ** (СЕ) н. → *играти шнапсла*.

3.7. Глаголи типа *спријатељити се, разићи се; воleti се, мрзети се*

ТАБЕЛА БР. 7

ИНФОРМАТИВНА СТРУКТУРА:	ТЕМАТСКО-РЕМАТСКИ НЕКСУС		
	ТЕМА	РЕМА	
ФУНКЦИОНАЛНО-СИНТАКСИЧКА СТРУКТУРА:	ГРАМАТИЧКИ СУБЈЕКАТ	ПРЕДИКАТ	РЕЦИПРОЧНА ДОПУНА
СИНТАКСИЧКА ЈЕДИНИЦА:	Именичка јединица	Лични интранзитивни најчешће рефлексивни једнорекцијски глагол	Именичка јединица
ГРАМАТИЧКИ ОБЛИК:	Номинатив	Конгруентни облик	ППК $c(a)$ + инструментал (в. нап. 3)
ОПИС СИТУАЦИЈЕ:	ЕНТИТЕТ ₁ (АГЕНС)	АКЦИЈА/АКТИВНОСТ	ЕНТИТЕТ ₂
	<p>Акција или активност којом се успоставља, одржава или прекида какав социјални однос (обично афективног или ангаџованог типа) између ентитета.</p> <p>При томе оба ентитета на једнак начин учествују у акцији или активности, али се ситуација перспективизује из угла ентитета₁ (= АГЕНСА).</p>		
ОНТОЛОШКИ ТИП РЕФЕРЕНАТА:	Особа		Особа
ПРИМЕРИ:	<i>Пера Ана Ромео Снаха</i>	<i>се спријатељио се разишла се волео се мрзела</i>	<i>с новим ком- ицијом. с вереником. с Ђулијетом. са свекром.</i>

НАПОМЕНЕ:

- 1) Глаголи из ове групе могли би се раздвојити у три засебне (пот)класе које би обухватале успостављање, одржавање, односно прекидање социјалног односа.
- 2) За поједине глаголе, као што је *раскинути*, може се констатовати извесна семантичка разлика између њихове реализације у конструкцији са реципрчном допуном и реализације у конструкцији с координираним субјектима (без реципрчне допуне). Прва се, наиме, може интерпретирати и тако да се субјекат схвати као иницијатор. Уп.:
  - Знаш ли да су Ана и Марко раскинули?
  - Знам, али не знам ко је ту раскинуо с ким.
- 3) Уз глаголе као што су *развести се*, *оделити се* итд., несубјекатски номинал може стајати и у ППК од + генитив (уп. Ивић 1954: 172–173), а уз глаголе попут *везати се*, *венчати се*, *заручити се* итд., и у ППК за + акузатив.
- 4) Глагол *(о)жени се* употребљава се пре свега с беспредлошким инструменталом, па се само условно може рећи да припада овоме моделу.

ЛИСТА ГЛАГОЛА:

1. **АШИКОВАТИ** н. → (1) *водити љубав (с ким); удварати се (коме)*. – Иметак... је она наумила... приказати свом новом вјеренику... с којим већ подуље ашикује. *Кос*. → (2) *шуровати, пријатељевати*. – Нешто му и овај наш Тривун нагиње на ту форму, ашикује с Талијанима. *Топ*.
2. **БРАКОВАТИ** н. → *живети у браку; фиг. бити заједно*. [РСАНУ: Муж јој је умро прије пол године дана браковавши тек три мјесеца са својом Јалжицом.]
3. **БРАТОВАТИ** н. → *живети као браћа, као с братом*. – Са човјеком човјек братовао. *Јурк*.
4. **БРАТИМИТИ** СЕ н. → *склапати побратимство, пријатељство*. Тко се братими с нашим заторником, не може да се братими с нама. *Дук*.
5. **БРАТИТИ** СЕ н. → *братимити се*. – Са пропалицама се братио. *Маш*.
6. **ВЕЗАТИ** СЕ сн. →² (6.а) *здружи(ва)ти се, зближити се, зближавати се*. *Мас*. →² (6.б) *ступити, ступати у уже везе; ступити, ступати у брак, ожени се, уда(ва)ти се*. [РСАНУ: Одрекао [се] Бога и везао с Ђаволом.]
7. **ВЕЗИВАТИ** (СЕ) н. → *несври. према ВЕЗАТИ (СЕ)*. [ЕЛИ: Не волим да се везујем са другим људима.]
8. **ВЕНЧАВАТИ** (СЕ) н. → *несври. према ВЕНЧАТИ (СЕ)*. [ЕЛК: Светозар се после више година у Саборној цркви венчавао са добром миражником.]
9. **ВЕНЧАТИ** СЕ с. → (1) *ступити у брак*. [РСАНУ: Уморио ... своју жену, само да се може с љубовцом вјенчати.] **фиг.** Заклиње се ... да ће се венчати с морском пучином. *Дов*.
10. **ВЕРИТИ** СЕ с. → *склопити веридбу, обавезати се на ступање у брак*. – Он се вјерио с њоме или она с њим, или вјерили су се. *Вук. Рј*. Он би се залио за Јурја, гледао га ... гдје се вјери с јединицом кћерком. *Новак*.
11. **ВОДАТИ** СЕ н. → (1.б) *пеј. гући се, одржавати љубавне везе*. – Она се водала с Италијанима. *Дед*.
12. **ВОЛЕТИ** СЕ н. → *уз. повр.* – Ви се обадвоје узјамно волите. *Лаз. Л*. Док је била млада, вољела се она с господом у селу, а послје ... са сваким. *Ивак*.
13. **ВУЋИ** СЕ н. → (7) (с неким) *живети у недопуштеним љубавним односима*. – Под мојим именом си се вукла са њим ... хуљом и заводником. *Јанк*. И мене је ... мучило што си се вукла са сваким тко је год хтио. *Бен*.

14. **ГЛЕДАТИ СЕ** н. →² (1.б) *показивати узајамно расположење, однос.* → (2.а) *испољавати, изражавати међусобну наклоност, волети се.* [РСАНУ: Хвалио [се] тиме што се не гледа са Србима.] →² (2.б) *слагати се.* →² (2.в) *трпети се, подносити један другог.*
15. **ДРУГАРИТИ** н. → *необ. в. ДРУГОВАТИ.* [РСАНУ: [Дође] ... момче рудијех коса што је с Ивком другарило и шапорало на пиру.]
16. **ДРУГАРИЧИТИ** н. → *индив. в. ДРУГОВАТИ.* [РСАНУ: Питачу таком одговор је лак: | Слобода с робом не другаричи.]
17. **ДРУГОВАТИ** н. → *бити с ким друг(арица), живети с ким као друг(арица), налазити се с ким често у друштву.* – Будући да с њоме није ниједна дјевојка друговала, то се она још од младости држала старијих жена. *Коз. Ј.*
18. **ДРУЖБОВАТИ** н. → *заст. в. ДРУГОВАТИ.* [ЕЛИ: Његов ујак који је убио жену, у затвору је дружбаовао са извесним Тупацијом, који је убио сина због 10 кг злата.]
19. **ДРУЖИТИ СЕ** н. → *бити коме или с ким другар(ица), друговати.* – Моја баба Манда дружила се само са будама. *Уск.* Не смије се она дружити с лакрдијашима. *Вел. фиг.* Радост ... дружи се и с поносом. *Јаг.*
20. **ЖЕНИТИ СЕ** н. → *ступати у брак (о мушкарцу).* [РСАНУ: Ове [песме] обрађују женидбу Илијину, али док у првој узима туркињу, у другој се жени с католикињом.]
21. **ЗАВАДИТИ СЕ** с. → *уз. повр.* [РСАНУ: Изађе заповест да све нахије ... које су се с Турцима завадиле, своје фамилије у Тесарију преселе.]
22. **ЗАВАЂАТИ СЕ** н. → *несврш. и уч. према ЗАВАДИТИ СЕ.*
23. **ЗАВАЂИВАТИ (СЕ)** н. → *несврш. и уч. према ЗАВАЂАТИ (СЕ).* [РСАНУ: Нико у Сумраковцу није се завађао с људима. – Турци нису имали рачунада се после пада Наполеона завађају с Русима.]
24. **ЗАБАВЉАТИ СЕ** н. → (2) *водити љубав, занимати се.* – Сва се растапала од задовољства што се с њоме забавља млади судца. *Ивак.* Окрећу главе кад виде своје кћери како се забављају с површним и задуженим туђинцима. *Петр. В.*
25. **ЗАВОЛЕТИ СЕ** с. → *почети се волети.* [РСАНУ: Па му казали и то како се [Грего] заволео с капетановом лепом ћерком.]
26. **ЗАГЛЕДАТИ СЕ** с. → (3.б) *уз. повр. према ЗАГЛЕДАТИ (2).* [РСАНУ: Секана се са влахом загледала.]
27. **ЗАКОНИТИ СЕ** н. → *заст. венчавати се.* – И води је [Ајкуну] у Крстову цркву, па се с њоме крсти и закони. *НПХ.*
28. **ЗАЉУБИТИ СЕ** с. → (2) *уз. повр.* – С господом се врло заљубио, и искрену љубав отворио. *НП Вук.*
29. **ЗАМИЛОВАТИ СЕ** с. → *уз. повр. заволети се, заљубити се једно у друго.* [РСАНУ: Беше се замиловао с капетановом слушкињом.]
30. **ЗАМРАЗИТИ СЕ** с. → (1) *омразити се, доћи с ким у омразу.* – Са Сигисмундом се ... и с поданицима замразих рад тебе. *Марк.* Све је тражио око кола, с кола, с ким се под замразио. *Берг.*
31. **ЗАМРЗЕТИ СЕ** с. → *уз. повр.* – [ЕЛИ: Што се замрзео са Бојаном, нисам видела?]
32. **ЗАПЕТЉАТИ СЕ** с. → (1) *везати се, створити ситуацију из које је тешко изићи; довести се у неприлику; спанђати се.* – Све би пошло по обичном да се није запетљао са неком од тих белосветских. *Тос. Д.*
33. **ЗАРУЧИТИ СЕ** с. → (за некога, с неким) *везати се датом речју (о момку или девојци), верити се.* – Благо оном који се с тобом заручио. *Леск. Ј.* Заручио сам се с једном девојком из истог села. *Дом.*
34. **ЗАУЗЕТИ СЕ** с. → (3) *повезати се, здружити се (с ким).* – Сельаци, ал' се тако заузели са овим комшилуком што не ради у пољу, па и они се прогосподили. *Дом.*
35. **ЗБЛИЖАВАТИ СЕ** н. → *несврш. и уч. према ЗБЛИЖИТИ СЕ.* [РСАНУ: С ким и како ће се они зближавати? Како ће пред наше народе ... изићи са својим данашњим поступцима?]
36. **ЗБЛИЖИТИ СЕ** с. → (1) *уз. повр. постати близак; спријатељити се.* [ЕЛК: Неколико година пре нестанка Зоран се веома зближио са извесном Илианом Влад из Румуније (...).]

37. **ЗБРАТИМИТИ СЕ** с. → уз. повр. – Збратимио се са учитељем Јовом. *Глиг.*
38. **ЗДРУЖИТИ СЕ** с. → уз. повр. – Здружио се Турчин с Црногорцем. *Њег.* Ти би хтио поћи да се здружиш са Ричмондом. *Богд.*
39. **ЗНАТИ СЕ** н. → уз. повр. *познавати се међусобно*. – Шта ме се тичу, не знам се ја с њима! *Петр. В.*
40. **ИЋИ**² н. →² (6) (с ким) *дружити се*. – Какак изгледа ефенди-Мита, како је обучен ... с ким иде, било му је [гласнику] забрањено да се распитује. *Станк.*
41. **ЈАРАНИТИ** н. → покр. *пријатељевати, друговати, дружити се; миловати се, волети се*. – Ја имадох дјевојку јарана, с њом јараних девет годин дана. *Павл.*
42. **ЈАРАНИТИ СЕ** н. → *јаранити*. *Вук. Рј.* [РСАНУ: Имао је ... другова, с којима се јаранио док је момковао.]
43. **КУМИТИ СЕ** н. → уз. повр. *ступати у кумовске односе*. [РСАНУ: С ким се кумио, куми се од воље без невоље. – Број² тро, куме Мојо, – озва се ... крмчару, с чијом се кућом његова изодавна куми.]
44. **ЛИЗАТИ СЕ** н. → (3) *фиг. добро се држати (обично неискрено) с ким*. – Гушанац ... се лизао и с Турцима и са Србима само да добије мита и поклоне. *Павл.* Сјећао се како су се обрुकали они који су се прошлога рата лизали са Швабама. *Вуков.*
45. **ЉУБАКАТИ**² н. → (2) *водити љубав, ашиковати; имати љубавне односе*. – Није нимало лијепо што с дјевојком потајице љубакам. *Леск. Ј.* Да је ту крчма и рандеву, да љубакам са дезертерима! *Крл.*
46. **ЉУБАКАТИ СЕ** н. → уз. повр. – *љубити се; водити љубав, ашиковати*. [РСАНУ: Има ... данас једна нова Ева ... која се карта и љубака с непознатим људима. – Потура га [писмо] Ранку ... као доказ да се Смиљка истовремено љубакала са обојцом.]
47. **ЉУБИТИ СЕ** н. → (1) уз. повр. – Алекса се љубио са свима у кући. *Вес.* И оци се љубише наши. *М-И. фиг.* Небо [се] љуби с морем. *Михољ.*
48. **МИЛОВАТИ СЕ** н. →² (1) уз. повр. [РСАНУ: Старије жене почињу да се саветују и питају младу да ли се с мужем милује.]
49. **МРАЗИТИ СЕ** н. → *кварити међусобне добре односе, свађати се*. – Што би се ми мразили с онаким момком, кад ћемо и сутра заједно живети! *Јакчи. Ђ.*
50. **МРЗЕТИ СЕ** н. → уз. повр. [ЕЛЈ: Било је дирљиво како се неко време мрзела са Шекијем.]
51. **ОБВЕНЧАТИ (СЕ)** с. → в. *ВЕНЧАТИ (СЕ)*. – Па се с Маром бего обвенчао. *НП Вук.*
52. **ОБРУЧИТИ СЕ** с. → (а) *заручити се, верити се*. – Због ње се мора с Момиром да заволу и обручи. *Каш.*
53. **ОЖЕНИТИ СЕ** с. → *склопити брак, ступити у брак (о мушкарцу)*. [ЕЛК: Веселин се поженио са Грузинком још пре 15 година (...).]
54. **ОКУМИТИ СЕ** с. → *постати кум с ким*. [ЕЛК: У знак захвалности Петар се, касније, окумио са Радивојем.]
55. **ОПРИЈАТЕЉИТИ СЕ** с. → (1) *склопити пријатељство, спријатељити се*. *фиг.* Он се опријатељи са смрћу. *Лаз. Ј.* → (2) *ступити у родбинску везу браком, жени се или удајући члана породице, ородити се*. [ЕЛК: Опријатељите се с нама; кћери своје удајите за нас и кћерима нашим жените се (...).]
56. **ОРОДИТИ СЕ** с. → *ступити у сродство брачном везам*. – [Црногорац] жели да се ороди с јуначком породицом. *Цвиј.*
57. **ОРОЂАВАТИ (СЕ), ОРОЂИВАТИ СЕ** н. → *несврш. и уч. према ОРОДИТИ (СЕ)*. [ЕЛК: Помало су се и орођавали са Србима, али пазили да то буде српска девојка (...).]
58. **ОРТАЧИТИ СЕ** н. → *ступати у ортачки однос, сарађивати као ортак*. [ЕЛК: Ова двојица што су се са лоповом ортачили, баш су у мом купеу.]
59. **ОСВАТИТИ СЕ** с. → *ородити се удајом или женидом*. – Дужду [би било] веома драго да се с њим освати. *Љуб.*
60. **ОСВОЈАТИ СЕ** с. → *постати својта, ородити се*. [РСАНУ: Нико и не поуми да да своје дете томе пробисвету ... нико га није хтео освојити нити би се радо с њим освојтао.]

61. **ПАКТИРАТИ** сн. → (на)правити пакт, савез, удружи(ва)ти се. – Та [је] влада ... била спремна да пактира и са самим ђаволом. *Тито*.
62. **ПАЧАТИ СЕ** н. → (2) **покр.** *мешати се, дружити се с ким*. – Ја се не пачам с онаквим људима. *Ќум*.
63. **ПЛЕСТИ СЕ** н. → (3.а) *мешати се, дружити се, везати се с ким*. – Вароа [ју је] плетући се с другим женама. *Мих*.
64. **ПОБРАТИМИТИ СЕ** с. → уз. **повр.** – Свога најбољег друга узима у своју породицу, побратими се с њим. *Глиг. фиг. С љути* млад се побратими гладом. *Крањч. С*.
65. **ПОБРАТИТИ СЕ** с. → (а) уз. **повр.** *побратимити се*. → (б) *успоставити присне односе, спријатељити се*. – Тим страхотама можемо се само онда уклонити ако се са свима народима на истоку Европе побратимо. *Старч*.
66. **ПОВЕЗАТИ СЕ** с. → (2) **фиг.** *ступити с ким у везу, у узајамне односе*. – Патријарх се повезао женидбом у родбину с угарским краљем. *Нех*.
67. **ПОВЕНЧАТИ СЕ** с. → **венчати се**. [ЕЛИ: Судски смо се растали и фиктивно се повенчала са његовим оцем, мојим свекром.]
68. **ПОВЛАЧИТИ СЕ** н. → (7) *живети с ким у недопуштеним љубавним односима*. – Зар бисте се ви као пристојна жена повлачили с онаквим типовима? *Крл*.
69. **ПОДНОСИТИ СЕ** н. → (а) уз. **повр.** *један другог подносити, трпети се*. [ЕЛИ: Буквално се не подносим са овновима, ништа заједничко немам ни са једном особом тог знака (...).]
70. **ПОЖЕНИТИ СЕ** с. → (а) *ступити у брак (о мушкарцима)*. [ЕЛИ: Многи мештани потомци исламизираних Малисора, поженили су се са мухаширкама, што је (...) имало пресудан утицај у губљењу ранијег етничког обележја Малисора.]
71. **ПОЗНАТИ СЕ** с. → (1) *учинити познанство један с другим, упознати се с ким*. – С начелником – пошто сам га једном патриотском збору.
72. **ПОЗНАВАТИ СЕ** н. →² (1) *несврш. и уч. према ПОЗНАТИ СЕ*. [ЕЛК: За ободна насеља је специфично што се становници познају са монтерима.]
73. **ПОМИРИТИ СЕ** с. → (1) *прекинути, окочнати свађу, непријатељство, обновити, успоставити мир, пријатељство*. [ЕЛК: Хтедох да се помирим с великим Ајтаном – пошто сам га тешко увредио (...).]
74. **ПОКУМИТИ СЕ** с. → уз. **повр.** *ступити у кумовске односе с ким, окупити се*. – фиг. Готов [је] да се покуми с гријехом, само да себи угоди. *Бен*.
75. **ПОПРИЈАТЕЉИТИ СЕ** с. → уз. **повр.** *спријатељити се*. – Аустрија [је] ... заповијед ... издала да се с ... пуком мађарским ... попријатељимо. *Старч*.
76. **ПОСЕСТРИТИ СЕ** с. → уз. **повр.** *везати се везом сестримства*. – **фиг.** Срећо, пушта срећо! Је л' могуће да си се и са мном посестрила! *Јурк*.
77. **ПРЕКИНУТИ СЕ**. → (2.б) *раскинути везе, познанство, престати дружити се с ким*. – Каћа му исприча да је прекинула с геометром Мирком. *Бар*.
78. **ПРИБЛИЖИТИ СЕ** с. → (4) уз. **повр.** *ступити с ким у блиске, пријатељске односе*. – Што се више ближио крајем године, то више је настојао приближити се и спријатељити се с нама. *Козарч*.
79. **ПРИЈАТЕЉЕВАТИ** н. → = **ПРИЈАТЕЉОВАТИ** *живати с ким у пријатељству*. – С Аљшом је пријатељевао.
80. **ПРИЈАТЕЉИТИ (СЕ)** н. → (1) *ступити с ким у пријатељске односе, постајати коме пријатељ*. – Ни с ким се није пријатељио, никога није призивао, а никоме није одлазио. *Јаки. Ђ. Другује*, али ни с киме не пријатељи. *Матош. фиг.* Пријатеље се са сунцем и кишама. *Вуј*. → (2) *орођавати се, постајати својта с ким*.
81. **ПРИЈАТЕЉОВАТИ** н. → = **ПРИЈАТЕЉЕВАТИ**. – Главари дробњачки највише су пријатељовали с Црногорцима. *НП Вук*.
82. **ПРОАШИКОВАТИ** с. → *провести време ашикујући*. [ЕЛИ: Сматрао је, мислим, да ће строги очух његову јединицу прије сачувати да не проашикује са неким ко не би био по његову укусу (...).]
83. **ПРОСТИТИ СЕ** с. → уз. **повр.** *опростити се, растати се с ким*. – А ће си ми, драги побратиме, да се с тобом простим и алалим. *НП Вук. С њом* се прости, с небом се опрости. *Шен*.

84. **РАЗБРАТИТИ СЕ** с. → *посвађати се, раскинути братске односе*. – Понесоше и разбратише се с рођеном браћом. *Вел*.
85. **РАЗВЕНЧАТИ СЕ**² с. → *раскинути брак, развести се*. [ЕЛИ: Не можеш (...) лако (...) ни развенчати се с њом.]
86. **РАЗВЕСТИ СЕ** с. → (2) *прекинути брачну везу, раскинути брак, раставити се*. *фиг. Видела [је] ону због које се Момир развео са чашћу*. *Каи*.
87. **РАЗВОДИТИ СЕ** н. → *несври. и уч. према РАЗВЕСТИ (СЕ)*. [ЕЛИ: Па гдје је ова пјесма била кад сам се разводно са прошлом женом (...).]
88. **РАЗДВОЈИТИ СЕ** с. → (2.а) *прекинути пријатељство, посвађати се, разићи се*. – Зар се наш генерал с Касијем раздвојио? *Богд*. → (2.б) *раскинути брачну заједницу, развести се*. – Поп-Сима се раздвојно са својом женом. *Ранк*.
89. **РАЗДРУЖИТИ СЕ** с. → (1) *престати бити у каквој вези, заједници с неким, раздвојити се, разићи се*. – Да си ти оста жив ... не би ... се с тобом раздружио. *Миљ*.
90. **РАЗИЛАЗИТИ СЕ** н. → *несври. и уч. према РАЗИЋИ СЕ*. [ЕЛИ: Када сам се разилазио са бившом женом Дудом, она је хтела да делимо кућу.]
91. **РАЗИЋИ СЕ** с. → (2.б) *прекинути узајамне односе, развојити се, растати се; прекинути брачну заједницу, развести се*. – Павле ... разишао са женом. *Сек*.
92. **РАЗОРТАЧИТИ СЕ** с. → *раскинути пословну сарадњу с отаком, оделити се од ортака*. – Морам се разортачити с њим чим изиђе рок. *Глиш*.
93. **РАЗРОДИТИ СЕ**² с. → *раскинути родбинске односе, отуђити се, завадити се*. [ЕЛИ: Мораћу се разродити с тобом!]
94. **РАСКАНТАТИ (СЕ)** с. →² *нар. расправити (се), обрачунати (се)*. [ЕЛИ: После истицања уговорне обавезе са њима се можеш раскантати кад год хоћеш.]
95. **РАСПРИЈАТЕЉИТИ СЕ** с. → *прекинути пријатељство с неким; растурити, прекинути међусобне пријатељске односе*. [ЕЛИ: Мораћу да се распријатељим са неким људима (...).]
96. **РАСТАВИТИ СЕ** с. → (1) *растати се, одвојити се*. → (3) *развести се (о мужу и жени)*. [ЕЛИ: Пре око месец дана се раставно са женом.]
97. **РАСКИНУТИ СЕ** с. → (2) *престати одржавати везе, односе, прекинути; одрећи се чега, напустити што*. – Дарвинова теорија раскинула је са старим. *Лог. 2*.
98. **РАСКИДАТИ (СЕ)** н. → *несври. и уч. према РАСКИНУТИ (СЕ)*. [ЕЛИ: Зато не треба раскидати са нормалним цурама.]
99. **РАСКРСТИТИ СЕ** с. → (1) *раскинути, прекинути сваку везу (с ким, с чим), ослободити се кога, чега*. – Тврдо сам одлучно да раскрстим с њоме. *Лаз. Л*. Он је одавна раскрстио са свиме. *Сим*.
100. **РАСКРСТИТИ СЕ**² с. → (1) *РАСКРСТИТИ (1)*. – Господар мој се с њиме немилу раскрстио, ал' ви ћете све изгладити. *Богд*.
101. **РАСКРШТАВАТИ (СЕ), РАСКРШТАТИ СЕ, РАСКРШЋАВАТИ СЕ РАСКРШЋАТИ СЕ** н. → *несври. и уч. према РАСКРСТИТИ (СЕ)*. [ЕЛИ: Ја сам (...) управо исто тако раскрштавао с људима, па сам им се опет трком враћао...]
102. **РАСТАТИ СЕ** с. → (2.а) *прекинути друговање, напустити једно друго, раздвојити се; раскинути брачну заједницу*. [ЕЛК: Нисам ишла на телевизију да бих се растала са мужем (...).]
103. **РАСТАЈАТИ СЕ** н. → *несври. и уч. према РАСТАТИ СЕ*. [ЕЛК: Каже да се два пута растајао са супругом, а трипут се враћао назад к њој?]
104. **РОЂАЧИТИ СЕ** н. → *ступати у родбинске везе (с неким), орођавати се. Р-К Реч. – фиг. Како се ... рођаче с предоцбама*. *Баз*.
105. **САЖИВЕТИ СЕ**² с. →² (а) *навикнути се на заједнички живот с ким, постати саставни део некога или нечега, одомаћити се, спријатељити се*. – Хтео је [субаша] пошто-пото да се саживи са Црнобарцима. *Вес*. Мали, нечисти, ружни ... градић ... био је добар, драг пријатељ мога детињства ... присно се саживјевши с њим. *Козарч*. →² (б) *постати присан, зближити се*. →³ (в) *ући у најприсније, најинтимније односе с ким*. – Добио је сина ... са једном младом женом са којом се саживео био, и после венчао. *Сек*.

106. **СВЕЗАТИ СЕ** с. → (3) *доћи у додир, успоставити везу с ким*. – Само ти пази да се свезеш десно с Даросавцима, а лево с Бањанима. *Ранк*. Пуковник је сам тражио начин како ће се свезати с хајдучима. *Тур*. → (4.а) *створити заједницу, ступити у блиске односе (о човеку и жени)*. – Ја сам вас изабрала ... да се с вама свежем, а у старости да заједнички завршимо свој живот. *Л-К*. Сумњала је да ће се свезати са свима Фриулкама и Венецијанкама. *Црњ*. → (4.б) *венчати се, склопити брак*. – Али ти се мораш с њоме свезати у цркви, онако како иде. *Кос*.
107. **СЕВДИСАТИ СЕ**? н. → *осећати узајамну љубав, волети се*. [ЕЛИ: Ханка је, након неколико деценија, престала севдисати са Милићем Вукашиновићем.]
108. **СЕСТРИМИТИ СЕ** сн. → уз. *повр. ступити, ступати у посестримство; зближити се, зближавати се као са сестром*. – Ту се Вуче с вилом сестримно. *НП Вук*.
109. **СЈАРАНИТИ СЕ** с. → *ступити у блиску везу, постати јаран с неким, спријатељити се*. – Она [се] сада сјаранила са неким сиромашним младићем. *Цар М*. [Он] би се сјаранио и с кугом да истресе колери кесу. *Божих*.
110. **СКЛАДОВАТИ** н. → *бити у складу, слагати се*. – Лијепо Иве с љубом складовао. *НПХ*. Осјећао је да његова душа складује с њеном. *Тип*.
111. **СКНАЂАТИ СЕ** н. → *живети у слози, слагати се*. – Све људе [сазвао сам у сватове] с којима сам се лијепо скнађо у животу. *Кос*.
112. **СЛАГАТИ (СЕ)** н. →? *несври. и уч. према СЛОЖИТИ (СЕ)*. [ЕЛК: Она каже да се Јована није слагала са Сенадом, да се неколико пута враћала кући, јер је тукао и претио (...)]
113. **СЛОГОВАТИ** н. → *нар. живети у слози, слагати се*. – И ми ћемо с тобом слоговати, па окарат који слушај неће. *Март*.
114. **СЛИЗАТИ СЕ** с. → *погрд. присно се удружити, здружити, повезати се с нечиством намером и у рђавом смислу с ким, спањати се*. – Слизо ти се брат са нашим пијаним натарошем. *Торд*. Нема те, брате, откад се слиза са оном сукњицом. *Рад.Д*. Реакција је лукава и притајена, слизаће се с окупатором. *Лал*.
115. **СЛИЗАВАТИ СЕ, СЛИЗИВАТИ СЕ** н. → *несври. и уч. према СЛИЗАТИ СЕ*. [ЕЛИ: (...) ал' ме чуди како сте се почели слизавати са „вековним“ непријатељима Хрватима.]
116. **СЛОЖИТИ СЕ** с. → (2.в) *постићи слогу, бити сложан, живети у слози с ким*. – Кад нађете свака своју кућу, гледајте те се сложите с укућанима.
117. **СЊУШИТИ СЕ, СЊУШКАТИ СЕ** с. → *фиг. спријатељити се, здружити се, слизати се*. – Навалили су на ковача, јер се већ сњушкао с Нијемцима. *Бен*.
118. **СОРТАЧИТИ СЕ** с. → *постати с киме ортак, друг у каквом послу, удружити се, уортачити се*. – Ти си се сортачио с оним америчким пропадицом. *Цар Е*.
119. **СПАНЂАВАТИ СЕ** н. → *несври. и уч. према СПАНЂАТИ СЕ*. – Развратник, женскаршо, са солдатушама се спањава. *Моск*.
120. **СПАНЂАТИ СЕ** с. → *презр. ступити с ким у блиске и недоличне односе, спријатељити се, сплести се*. – Нешто ми натукнула да се Јагна с кнезом спањала. *Бен*. Добије ... задатак ... да истражује је ли се супруга неког клијента ... већ спањала тамо с неким, а ако се спањала, онда с ким се спањала. *Вин*.
121. **СПЕТЉАТИ СЕ** с. → (2.а) *ступити с киме у блиске и недоличне, интимне односе, спањати се*. – Ако се опет с њом не спетља? *Бен*. Неке [су се] жене спетљале ... с подофицирима. *ЛМС 1951*. → (2.б) *повезати се с ким у неком лошем, недоличном послу*. – А ви поручниче, тако ... сад се ту спетљали с неким комунистима. *Топ*.
122. **СПЛЕСТИ (СЕ)** с. → (3) *фиг. спањати се, спетљати се*. – Сплела се с њим. Знао сам да се често састају и проводе љубав. *Ивак*.
123. **СПОЗНАТИ СЕ** с. → *заст. учинити познанство, упознати се с киме*. – Ја сам вољан с њом се спознати. *В 1885*.
124. **СПРЕГНУТИ СЕ, СПРЕЋИ СЕ** с. → (2) *ступити у везу с неким или нечим, везати се; удружити се у каквом послу, уортачити се*. – Спрегао сам се с Ани-кушком да косимо. *Моск*. Петоколонаше се спрегли са Швабама. *Чол*. И ви сте се, видите, спрегли са свима тим птичицама. *Л-К*.
125. **СПРИЈАТЕЉИТИ СЕ** с. → *постати пријатељ коме; здружити се с ким*. – Много му је стало да се ... спријатељи и ороди с једном ... угледнијом кућом и фирмом. *Срем*. *фиг.* Морам се спријатељити с таковим мислима. *Том*.

126. **СПРТЉАТИ СЕ** с. → (2) *пеј. повезати се, спетљати се*. – Чак се и спртљала с њим и родила дијете. *Кол.* Спртљало се с тим сељацима. *Шег.*
127. **СРЕПИТИ СЕ** с. → *вulg. спарити се (за пса); фиг. здружити се, повезати се с неким у каквом нечасном послу или циљу*. – Дакако, ни пол те нужде и оскудице не би било да се Антек није срепио с оном кујом. *Бен.* Срепили су се ... са мацарским грофовима ... те потјерали једну политику мацаронства. *Крл.*
128. **СРОДИТИ СЕ** с. → (1) *створити односе сродства с ким*. → (2.а) *ступити с ким у блиске, другарске односе, зближити се*. – Вршећи своје звање [као учитељ], потпуно се сродио са сељаштвом. *Барац.*
129. **СРОЧИТИ СЕ**² с. → *сложити се, удружити се, ујединити се у заједничкој акцији*. – Чини се да га велика преша нука сročити се с тобом. *Шен.*
130. **ТРПЕТИ СЕ** н. → (1) *уз. повр. подносити један другога*. [ЕЛИ: Томе се жестоко опире С(...) Б(...), јер се не трпи са том директорком.]
131. **УДРУЖИТИ СЕ** с. → *ступити у заједницу с неким ради истог циља*. – Удружи се с неколицином својих знацаца и рођака. *Пав.*
132. **УДРУЖИВАТИ (СЕ)** н. → *несврш. и уч. према УДРУЖИТИ (СЕ)*. [ЕЛИ: Због тога што се удружујемо са Духом Светим, не постоји могућност грешке (...).]
133. **УЗЕТИ СЕ** с. → (3) *уз. повр. склопити брак, ступити у брак, венчати се*. [ЕЛИ: Али шта да се ради, сада чекам девојка све среди па да се уземем са њом (...).] → (7) *удружити се, повезати се с ким*. – Љубомир ... се узео са неким силама, видљивцима, шта ли су. *Ранк.*
134. **УЈАРАНИТИ СЕ**₂ с. → *постати јаран, пријатељ с ким, спријатељити се*. *Вук Рј.* [ЕЛИ: [Д]а сам мушко, ујаранила би се са дечком својим (...).]
135. **УОРТАЧИТИ СЕ** с. → *ступити у ортаклук с неким, удружити се у неком послу*. – Убио си ми највернијег човека јер није ... хтео да се уортачи с тобом као онај лопов Миладин. *Петр. В.*
136. **УПОЗНАТИ СЕ** с. → (2) *учинити познанство с неким, представити се једно другом (нови познаници)*. – [С њима] сам се јутрос упознао. *Креш.*
137. **ФАМИЛИЈАРИЗИРАТИ СЕ, ФАМИЛИЈАРИЗОВАТИ СЕ** с. →² *створити, стварати међусобне фамилијарне односе (на служби и уопште тамо где им није место)*. [ЕЛИ: Може се рећи да се током година и представа, гледалац фамилијаризовао са чудноватим, лебдећим, хаотичним и шагаловским универзумом Јозефа Нађа (...).]
138. **ХВАТАТИ СЕ** н. → (1.б) *дружити се, пријатељевати*. – Чудим се како вас весели да се са сваким хватате. *Л-К.*
139. **ХТЕТИ СЕ** н. → (б) *држати се с неким (обично добро), одржавати односе*. – Ти се добро хоћеш с везиром. *Љуб.* Са сваким се хтио лијепо. *О-А.*
140. **ШВАЛЕРАТИ (СЕ)** н. → *швалерати се*. [ЕЛИ: Ванбрачне афере су саме по себи нездраве и одвратне, али ствари постају горе уколико се почнете швалерати са неким с посла.]
141. **ШВАЛЕРИСАТИ (СЕ)** н. → *водити љубав, имати љубавне авантуре*. [ЕЛИ: – Онај несретни енглески министар што се само швалерисао за сопствене фунте са љубавницом руског конзула морао је да напусти владу и сада пише мемоаре.]

Према свом значењу, односно према датој дефиницији, овој класи могли би се прикључити и следећи глаголи:

142. **БЕГЕНИСАТИ СЕ** н. → *заволети се*.
143. **ВОЛИШАТИ СЕ**² н. → *покр. водити љубав, ашиковати*.
144. **ВОЉАКАТИ СЕ**² н. → *дем. према ВОЛЕТИ СЕ. Р-К Реч.*
145. **ГРЛИТИ СЕ** н. → (2.а) *фиг. понашати се пријатељски, волети се*.
146. **ЗАДРАЖИТИ СЕ** с. → *уз. повр. покр. заволети се, замилovati се*.
147. **ИЖЕНИТИ СЕ** с. → *оженити се један по један (сви)*.
148. **ЈАШИКОВАТИ** н. → *покр. в. АШИКОВАТИ*.
149. **МАРИТИ СЕ** н. → *уз. повр. в. МАРИТИ (2а)*.
150. **МИЛАТИ СЕ**² н. → *покр. милovati се, љубити се Рј. А.*

151. **ОВЈЕРИТИ СЕ**² с. → нар. песн. в. **ВЕРИТИ СЕ**.
152. **ОДЕЛИТИ СЕ**² с. →² (2.а) *одвојити се, напустити кога*. → (2.б) *узети свој део имања и одвојити се из заједнице*.
153. **ОСВОЈИТИ СЕ**² с. → *ородити се*. *Р-К Реч*.
154. **ПОНАШИТИ СЕ** с. → *постати близак с ким, ородити се*.
155. **ПРЕЗИРАТИ СЕ** н. → уз. повр. *осећати презир један према другоме*.
156. **РАЗВЕНЧАВАТИ (СЕ)** н. → *несври. и уч. према РАЗВЕНЧАТИ (СЕ)*.
157. **РАЗВЕРИТИ СЕ**² с. → *раскинути веридбу, одрећи се вереничке везе*.
158. **РАЗВЕРАВАТИ (СЕ)** н. → *несври. и уч. према РАЗВЕРИТИ (СЕ)*.
159. **РАЗВРГНУТИ СЕ**², **РАЗВРЋИ СЕ**² с. → (б) *прекинути какву везу, однос с неким, разићи се*.
160. **РАЗГОДИТИ СЕ** с. → (2) уз. повр. *прекинути пријатељске или сл. односе, разићи се; посвађати се*. *Р-К Реч*.
161. **РАЗДВАЈАТИ (СЕ)** н. → *несври. и уч. према РАЗДВОЈИТИ (СЕ)*.
162. **РАЗОРТАЧАВАТИ (СЕ)** н. → *несври. и уч. према РАЗОРТАЧИТИ (СЕ)*.
163. **СВАТИТИ СЕ** н. → *ступати у сродство женидбено-удабеним везама, орођавати се*.
164. **СВЕЗИВАТИ (СЕ)** н. → *несври. и уч. према СВЕЗАТИ (СЕ)*.
165. **СЕСТРИТИ СЕ** н. → уз. повр.
166. **СПЛЕТАВАТИ (СЕ)** н. → *несври. и уч. према СПЛЕСТИ (СЕ)*.
167. **СПЛЕТАТИ (СЕ)** н. → = *СПЛИТАТИ (СЕ)*. *несври. и уч. према СПЛЕСТИ (СЕ)*.
168. **СПЛИТАТИ (СЕ)** н. → = *СПЛЕТАТИ (СЕ)*.
169. **СПРЕЗАТИ СЕ** н. → *несври. и уч. према СПРЕГНУТИ СЕ; СПРЕЋИ СЕ*.
170. **СРЕПЉИВАТИ СЕ** н. → *несври. и уч. према СРЕПИТИ СЕ*.
171. **УСПРИЈАТЕЉИТИ СЕ** с. → в. *СПРИЈАТЕЉИТИ СЕ*.

3.8. Глаголи типа *грлити се, љубити се*

ТАБЕЛА БР. 8

ИНФОРМАТИВНА СТРУКТУРА:	ТЕМАТСКО-РЕМАТСКИ НЕКСУС		
	ТЕМА	РЕМА	
ФУНКЦИОНАЛНО-СИНТАКСИЧКА СТРУКТУРА:	ГРАМАТИЧКИ СУБЈЕКАТ	ПРЕДИКАТ	РЕЦИПРОЧНА ДОПУНА
СИНТАКСИЧКА ЈЕДИНИЦА:	Именичка јединица	Лични интранзитивни најчешће рефлексивни једнорекцијски глагол	Именичка јединица
ГРАМАТИЧКИ ОБЛИК:	Номинатив	Конгруентни облик	ППК <i>c(a)</i> + инструментал
ОПИС СИТУАЦИЈЕ:	ЕНТИТЕТ ₁ (АГЕНС)	АКТИВНОСТ	ЕНТИТЕТ ₂
	<p>Вољна активност у којој оба ентитета (симултано или наизменично) остварују физички контакт афективног типа.</p> <p>При томе оба ентитета (обично) на једнак начин учествују у активности, али се ситуација перспективизује из угла ентитета₁ (= АГЕНСА).</p>		

ОНТОЛОШКИ ТИП РЕФЕРЕНАТА:	Особа		Особа
ПРИМЕРИ:	<i>Пера</i>	<i>се (по)љубио</i> <i>се (за)грлио</i>	<i>с Аном.</i>

НАПОМЕНЕ:

- 1) Сви глаголи су рефлексивни, а велика већина има директне транзитивне корелате. По значењу би им се могли прикључити и глаголи *спавати (с неким)*, *копулирати (с неким)* и сродни глаголи (нерегистровани у РМС).

ЛИСТА ГЛАГОЛА:

- ГРЕШИТИ** н. → (1.б) *имати ванбрачне сексуалне односе*. – Ја сам с њезиним мужем гријешила. *Шимун*. И ко зна када, како, тек изгледа да је с њиме почела грешити. *Станк*.
- ГРЛИТИ СЕ** н. → (1) уз. повр. – *обавијати рукама око грла једно друго*. [ЕЛИ: Волим да се грлим са вољеним особама.]
- ДРПАТИ СЕ** н. → вулг. уз. повр. *итипати се*. – Затекао сам је ... „Код мачора“, дрпала се са два војника. *Вин*.
- ДРПЉАТИ СЕ** н. → уз. повр. *в. ДРПКАТИ СЕ*. – Марија се дрпљала с момцима. *Јел*.
- ЗАГРЛИТИ СЕ** с. → уз. повр. [РСАНУ: С Ружицом се загрлио Раде. – Да ме ниси секирао, Јанко, | Можда би се са мном загрлио. – Мица се већ спремила да се, топла, загрли са сном.]
- ИЖЉУБИТИ СЕ** с. → покр. уз. повр. – Он се диже са свога места, рукова се и ижљуби са њиме.
- ИЗГРЛИТИ СЕ** с. → уз. повр. *загрлити један другога*. – [РСАНУ: Отац и мати ... испрате је до језера, и онде изгрливши се с њом и изљубивши ... врате се.]
- ИЗЉУБИТИ СЕ** [с.] → ? [РСАНУ: Устане удова и изљуби се с пријатељицом. – Домаћин свога госта на кућном прагу дочекао, с њим се лиепо изљубио. – Изљубити се с родом.]
- ИСЦМАКАТИ СЕ** с. → уз. повр. [ЕЛИ: Да сам верник[,]вероватно бих се тако осећао да сам се исцмакао са Патријархом лично.]
- ЛИЗАТИ СЕ** н. → (2.б) *фиг. пеј. љубити се*. – Камо ли су други?... Ил' их јоште мајке из кашика хране, ил' јунаци плачу, с бакама се лижу! *Вел*. Даћу ти ја! С ватрогасцем се лижеш! *КН 1959*.
- ЉУБАКАТИ СЕ** н. → уз. повр. – *љубити се; водити љубав, ашиковати*. [РСАНУ: У забрану ... љубака се Иван ... са ... њевојком из сусједства.]
- ЉУБИТИ СЕ** н. → (1) уз. повр. – Алекса се љубио са свима у кући. *Вес. фиг.* Небо [се] љуби с морем.
- МАЗИТИ СЕ** н. → (1.б) уз. повр. [РСАНУ: Ко је она лепа дева ... |С младићима што се мази. – Они пију шампањера ... мазе се с девојкама, троше и своје и туђе паре.]
- МИЛОВАТИ СЕ** н. → (2) уз. повр. [РСАНУ: *фиг.* Играли смо се пред кућом и чежњиво зурили у далеке врхове брда што се милују са облацима.]
- НАГРЛИТИ СЕ** с. → (2) уз. повр. [ЕЛИ: Него, баш сам се нагрлила данас с људима!]
- НАМИЛОВАТИ СЕ** с. → (2) уз. повр. [ЕЛИ: Шта има ново, јеси ли се намиловала с клинцима, нарочито са синчићем?]
- ОГРЛИТИ СЕ** с. → уз. повр. – *загрлити се*. [РСАНУ: Напусти Марта, па се огрли с Минервом, буји ми, живи ми, род – до згоде!]

18. **ПЉЕСКАТИ СЕ** н. → (2) уз. повр. – Сваки се час са својом дјецом, па и мужем, пред целим светом лиже и пљеска. *М 1867.*
19. **ПОЉУБИТИ СЕ** с. → (1) уз. повр. – Сад ће се ноћ са даном срести и пољубити. *Каш.*
20. **ПОЦЕЛИВАТИ СЕ** с. → уз. повр. [ЕЛИ: Одвећ стидна и млада невјеста устручава се у уста поцеливати с којим гој мушкарцем (...).]
21. **ЦЕЛИВАТИ СЕ** сн. → уз. повр. – Боље се с човеком побити него с рђом целивати. н. *посл. Вук.*
22. **ЦМАКАТИ СЕ** н. → уз. повр. – Гугуче и цмаче се са својом драгом. *Марк. Св. Ја* нећу овдје да се с тобом цмакам. *Лаз. Л.*
23. **ЦМОКАТИ (СЕ)** н. → *несврш. и уч. према ЦМОКНУТИ (СЕ)*. – Не би се она цмокала с неким од тога друштва. *Вел.*
24. **ЦМОКНУТИ СЕ** с. → уз. повр. *гласно се пољубити*. – Изљубисмо се срдачно, па се цмокух са старим. *Мат.*
25. **ШТИПАТИ СЕ** н. → (б) уз. повр. *штинпати (I)*. – Штипале се са првим који им-приђе. *Уск.*
26. **ШТИПКАТИ СЕ** н. → уз. повр. – *штинпати*. – [Он] се слађе пипка, штипка сученицом Сојом. *Кош.*
27. **ШТИПУТАТИ (СЕ)** н. → *штинпати (се)*. – Проклето му месо штипуће ... усија-ни жар. *Кост. Л.*

Према свом значењу, односно према датој дефиницији, овој класи могли би се прикључити и следећи глаголи:

28. **ДРАШКАТИ СЕ** н. → уз. повр.
29. **ДРПКАТИ (СЕ)** н. → *несврш. и уч. дем. према ДРПАТИ (СЕ)*.
30. **ИСЦЕЛИВАТИ СЕ** с. → уз. повр. *дати један другоме целове, пољупце, изљубити се*.
31. **МИЛАТИ СЕ** н. → *покр. миловати се, љубити се Рј. А.*
32. **НАЉУБИТИ СЕ**² с. → *издовољити се се љубећи, заситити се љубљења*.
33. **ОБИМАТИ СЕ** н. → *заст. уз. повр. грлити се*.
34. **ОГРЉИВАТИ СЕ** н. → *несврш. и уч. према ОГРЛИТИ СЕ*.
35. **ПРИГРЛИТИ СЕ** с. → уз. повр. – *загрлити се*
36. **УХВАТИТИ СЕ**² с. → (2.а) *узети један другог за руку, испод руке и сл.*
37. **ЦВОКНУТИ СЕ** с. → *цмокнути се*.
38. **ЦЕЛОВАТИ (СЕ)** сн. → *в. ЦЕЛИВАТИ (СЕ)*.

3.9. Глаголи типа *сударити се; мимоићи се*

ТАБЕЛА БР. 9

ИНФОРМАТИВНА СТРУКТУРА:	ТЕМАТСКО-РЕМАТСКИ НЕКСУС		
	ТЕМА	РЕМА	
ФУНКЦИОНАЛНО-СИНТАКСИЧКА СТРУКТУРА:	ГРАМАТИЧКИ СУБЈЕКАТ	ПРЕДИКАТ	РЕЦИПРОЧНА ДОПУНА (в. нап. 1)
СИНТАКСИЧКА ЈЕДИНИЦА:	Именичка јединица	Лични рефлексивни једнорекијски глагол	Именичка јединица
ГРАМАТИЧКИ ОБЛИК:	Номинатив	Конгруентни облик	ППК <i>c(a)</i> + инструментал

	ЕНТИТЕТ ₁ (АГЕНС)	ПРОЦЕС	ЕНТИТЕТ ₂
ОПИС СИТУАЦИЈЕ:	<p>Процес којим, услед кретања оба ентитета и укрштања или близине њихових путања, ентитети ступају у непосредан физички контакт или пролазе један (непосредно) поред другог.</p> <p>При томе се ситуација перспективизује из угла ЕНТИТЕТА₁(= АГЕНСА). (В. нап. 1.)</p>		
ОНТОЛОШКИ ТИП РЕФЕРЕНАТА:	Особа, предмет који може да се креће		Особа, предмет који може да се креће.
ПРИМЕРИ:	<i>Пера Камион</i>	<i>се сударио се мимоишао</i>	<i>с Лазом. с аутомобилом.</i>

НАПОМЕНЕ:

- 1) Уколико долази до физичког контакта, ситуација се може сматрати реципрочном само ако се оба ентитета крећу (уп. *Пера се сударио с Лазом* ⇔ *Лаз се сударио с Пером*). Ако пак други (= несубјекатски) ентитет мирује, реципрочности нема (уп. *Пера се сударио с Лазом, који је чекао аутобус*; *Аутобус се сударио с паркираним аутомобилом*), те би тада несубјекатски номинал требало анализирати не као реципрочну допуну, већ као неправилан објекат. Цела ова подгрупа глагола који подразумевају кретање и физички контакт могла би се, дакле, сматрати факултативно реципрочном.

ЛИСТА ГЛАГОЛА:

- ЗГРУНУТИ СЕ** с. → *сударити се*. – А за кликом одмах и дружина бане, са *Хусом* се згруне и на њега пане. *Вел*.
- КРЕСАТИ СЕ** н. → *сударати се, сукобљавати се, бити се, тући се*. [РСАНУ: Док се ја с тројицом кресам, и једнога већ са земљом саставих, хтједоше она двојица да ми за леђа дођу.]
- КУЦНУТИ СЕ** с. → *сврши. према КУЦАТИ СЕ*. [ЕЛИ: (...) па се један Google-ов аутоматизирани (Тојотин) Пријус куцнуо са другим који је био заустављен (...).]
- МИМОИЛАЗИТИ (СЕ)** н. → *несврши. и уч. према мимоићи (се)*. [РСАНУ: Све неки полупознати људи! Иду некако журно ... Мимоилазите се са свима.]
- МИМОИЋИ СЕ** с. → (1) уз. *повр. проћи један мимо другог; укрстити се*. [РСАНУ: Наскоро ... и граф Марко Ивелић, у Србију приспе, с којим се, Јаков, у путу мимоишао.]
- МИМОЛАЗИТИ СЕ** н. → *заст. в. МИМОИЛАЗИТИ СЕ*. [РСАНУ: У реду возње свакога воза, морају бити наведени ови подаци: ... број и врста воза ... означање свију возова, са којима ће се мимолазити на станицама.]

7. **ОЧЕШАТИ СЕ** с. → (а) *окрзнати се, дотакнути се*. [ЕЛИ: Према некој другој причи, Бобанов камион се само очешао са првим камионом, а на други је директно налетео.]
8. **ОКРЗНУТИ СЕ** с. → *дотаћи се, очешати се*. [ЕЛИ: Нама је ово био 14-ти пут како смо колима ишли горе и никада се нисмо ни окрзнули са неким.]
9. **РАЗМИМОИЛАЗИТИ СЕ** н. → *несврш. и уч. према РАЗМИМОИЋИ СЕ*. [ЕЛИ: (...) и то након што вам испричам како сам се на италијанским ауто-путевима размимоилазила са колонама шлепера (...).]
10. **РАЗМИМОИЋИ СЕ** с. → (1) *разминути се (1), мимоићи се*. [ЕЛИ: Широка је, таман толико, да пешак може њоме корачати, али се никако не би могао размимоићи са пролазником који би неким случајем наишао у сусрет.]
11. **РАЗМИНУТИ СЕ** с. → (1) *проћи један поред другог, идући свако у супротном правцу, мимоићи се*. – Да не би разминуо се на путу, један с другим ... *М-И*. Спремао [се] на пошту, разминувши се [с] њим на самим вратима. *Куи*.
12. **СУДАРАТИ (СЕ)** н. → *несврш. и уч. према СУДАРИТИ (СЕ)*. [ЕЛК: ... очекивали бисмо да бележимо обимне количине зрачења са граница између области материје и антиматерије, где би се многе честице сударале са својим античестицама (...). – Сигурно је да ће на том путу бити којечега и да ћемо се сударати са различитим предрасудама.]
13. **СУДАРИТИ СЕ** с. → (1.а) *идући, крећући се у сусрет сукобити се један са другом, ударити један у другог*. – У тај час враћао [се] сав натоварен ... књигама, судари се у мрачном ходнику с Ђакалонеом. *Франг*.
14. **ТУЦАТИ СЕ** н. →² *ударати (се) главом о главу, бости се (најчешће о јарцима, овновима)*. – И кад год би му се ћир-Моша приближио да га отера са сандука, јарац ... би се исправно на стражње ноге ... готов да се туца ... с ћир-Мошом.
15. **УКРСТИТИ СЕ**² с. → (3) *срести се и проћи један крај другог у супротном правцу, мимоићи се*. – На једној ... постаји укрстише се са једним возом који је вукао топове. *Ћос. Б*.
16. **ЧУКНУТИ СЕ** с. →² *сударити се, имати мањи окршај*. [ЕЛИ: Ево само да вам јавим, за сада је напољу безбедно, једино се један таксиста чукуно са аутобусом.]

Према свом значењу, односно према датој дефиницији, овој класи могли би се прикључити и следећи глаголи:

17. **КУЦАТИ СЕ** н. →² уз. повр. *додиривати се, дотицати се својом чашом чаше другог (као знак добрих жеља, истих мисли и сл.)*.
18. **МИНУТИ СЕ**² с. → уз. повр. *мимоићи се, укрстити се*.
19. **РАЗМИЊАВАТИ (СЕ)** н. → *несврш. и уч. према РАЗМИНУТИ (СЕ)*.
20. **РАЗМИЊИВАТИ (СЕ)** н. → *несврш. и уч. према РАЗМИНУТИ (СЕ)*.
21. **ТУКНУТИ СЕ** с. → *сударити се*.
22. **ТУЧИТИ СЕ**² с. → *сукобити се, сударити се*.
23. **УДАРИТИ СЕ** с. → (2) уз. повр. *сукобити се, сударити се*.
24. **УДАРАТИ** н. → (1) *несврш. и уч. према УДАРИТИ*.
25. **ЧЕШАТИ СЕ** н. → (б) уз. повр. *додиривати се, дотицати се, очешавати се*.
26. **ЧУКАТИ СЕ** н. →² *куцати се (чашама)*. *Р-К Реч*.

3.10. Глаголи типа *срести се, састати се*

ТАБЕЛА БР. 10

ИНФОРМАТИВНА СТРУКТУРА:	ТЕМАТСКО-РЕМАТСКИ НЕКСУС			
	ТЕМА	РЕМА		
ФУНКЦИОНАЛНО-СИНТАКСИЧКА СТРУКТУРА:	ГРАМАТИЧКИ СУБЈЕКАТ	ПРЕДИКАТ	РЕЦИПРОЧНА ДОПУНА	(ФАКУЛТАТИВНА ПРИЛОШКА ДОПУНА ЗА ЛОКАЦИЈУ)
СИНТАКСИЧКА ЈЕДИНИЦА:	Именичка јединица	Лични рефлексивни једнорекцијски глагол	Именичка јединица	Прилошка јединица с месним (позиционим) значењем
ГРАМАТИЧКИ ОБЛИК:	Номинатив	Конгруентни облик	ППК <i>c(a)</i> + инструментал	Именичка јединица с месним (позиционим) значењем
ОПИС СИТУАЦИЈЕ:	ЕНТИТЕТ ₁ (АГЕНС)	АКЦИЈА	ЕНТИТЕТ ₂	Локација сусрета
	<p>Акција (в. нап. 1) којом се остварује истовремено присуство оба ентитета на истој локацији и нека врста контакта (односно упостављање свести код оба ентитета о присуству оног другог).</p> <p>При томе оба ентитета на једнак начин учествују у акцији, али се ситуација перспективизује из угла ЕНТИТЕТА₁(= АГЕНСА).</p>			
ОНТОЛОШКИ ТИП РЕФЕРЕНАТА:	Особа		Особа	
ПРИМЕРИ:	<i>Пера Ученици Момак</i>	<i>се срео су се саста(ја)ли се нашао</i>	<i>с Лазом с родитељима с девојком</i>	<i>(у ходнику). (испред школе). (код споменика).</i>

НАПОМЕНЕ:

- 1) Поједини глаголи, као што су *видети се, наћи се, састати се*, подразумевају да је до сусрета дошло вољним ангажовањем оба ентитета, други пак не обавезно (*срести се*).
- 2) Као ни у неким већ представљеним моделима, ни овде нисмо сасвим сигурни да ли конституент с месним адвербијалним значењем треба сматрати (факултативом) прилошком допуном или пак (информативно фокализованом) прилошком одредбом.

ЛИСТА ГЛАГОЛА:

1. **ВИДЕТИ СЕ** сн. → (7) уз. повр. *угледати један другогa, срести се, наћи се*. – Видели смо се већ после подне. *Чипл.* И с овим сам се господином већ прије видео. *Креш.*
2. **ВИЂАТИ СЕ** н. → *несврш. и уч. према ВИДЕТИ СЕ*. [РСАНУ: Виђао се с ајдучима, дакле, јатаковао. – Потребно је да се [свештеник] понекад виђа и састаје са људима, који су поверени његовој бризи.]
3. **ЗГОДИТИ СЕ** с. → (2) *наћи се, затећи се, сусрести се*. – И пјевам јунаке где се с људима згодим. *Вел.*
4. **НАЛАЗИТИ СЕ** н. → (1) *несврш. и уч. према НАЂИ СЕ*. [РСАНУ: Дође нова влада ... Налазио се с многим депутацијама, па и с депутацијом из свога среза.]
5. **НАЂИ СЕ** с. → (2.а) уз. повр. *састати се, срести се*. [РСАНУ: Нађоx се први пут са славним пјесником. – Јест, нађем се с пријатељима и старим суборцима, препричавамо згоде из нашег ратовања.]
6. **САСТАЈАТИ (СЕ)** н. → *несврш. и уч. према САСТАТИ (СЕ)*. [ЕЛК: У Новом Саду живео је веома повучено, састајући се само са најужим кругом пријатеља.]
7. **САСТАНУТИ (СЕ)** с. → *в. САСТАТИ (СЕ)*. *Вук Рј.* [ЕЛИ: Ту се бане с царем састануо.]
8. **САСТАТИ СЕ** с. → (1.а) *наћи се, (су)срести се*. [ЕЛИ: Резервисти су се састали са представницима владине радне групе (...).]
9. **СКОБИТИ СЕ** с. → (су)срести се, *наћи се*. – Скобио би се ... сваки час са замршеним плетивом филозофскога стила. *Новак.*
10. **СРЕТАТИ (СЕ)** н. → *несврш. и уч. према СРЕСТИ (СЕ)*. [ЕЛК: Тајно се сретао са Ацом Станојевићем (...).]
11. **СРЕСТИ СЕ** с. → (1.а) *састати се или проћи један поред другогa долазећи са супротних страна; наћи се с ким негде*. – Сретнувши се с његовим погледом, привлачила га је погледом к себи. *Крањч. Ст.* [ЕЛК: Тирк се јуче у Загребу сreo са колегом Стјепаном Месићем (...).]
12. **СТАЈАТИ СЕ** н. → *покр. састајати се*. – Јеси ли се стајао с њом? Иха ... триста пута досад. *Вес.*
13. **СТУЧИТИ СЕ** с. → *састати се, срести се, наћи се заједно*. – Над Кујунцилуком стучио се са Салком, па и њега уставио. *О-А.*
14. **СУДЕСИТИ [СЕ?]** с. → *десити се, наћи се заједно с неким, сусрести се*. – Ја сам себи нијет [намјеру] учинио да ми се је с Мијом судесити. *НПХ.*
15. **СУКОБИТИ СЕ** с. → (1) *састати се, сусрести се идући са разних, супротних страна*. – Што ли се ућуташе [ђаци]? – помислих и пођох да видим. На вратима се сукобих с послужитељем. *Вес.* Прошавши кроз велику дворану, сукоби се с тастом. *Крањч. Стј.*
16. **СУОЧИТИ СЕ** с. → *састати се, сусрести се с неким, нечим очи у очи, непосредно*. – Нека изађе [Госпођица] да се суочи с овим бедником. *Нед.* У једном дијелу радних колектива ... суочили су се с озбиљном сметњом. *Вј. 1960.*
17. **СУСРЕСТИ СЕ** с. → *састати се с неким уз пут, срести се; наћи се, састати се*. – На путу суретне се са човјеком. *Шен.* Тек када се суретнем после дугог времена с друговима, онда видиш колико нас је много пало за ових седам месеци. *Дед. В.* Мислим... да се нећу више никада у животу сусрести с оваквом тавом нађева за крвавице као код куће. *Јонке.*
18. **СУСРЕТАТИ (СЕ)** н. → (1) *несврш. и уч. према СУСРЕСТИ (СЕ)*. [ЕЛК: Поготово што се Кирил као митрополит (...) већ сусретао са Бенедиктом Шеснаестим.]
19. **СУСРЕТНУТИ (СЕ)** с. → *в. СУСРЕСТИ (СЕ)*. – Ту их је друга чета сусретнула. *НП Вук.* Једног сам се с њиме сусретнуо. *НПХ.*
20. **СУЧЕЛИТИ СЕ** с. → (1) *стати лицем један према другогe, срести се, наћи на кога, што*. – Напољу се сучели с мраком и салауковином те умало не паде. *Куш.* Дах застаје у гледицима, јер су се сучелиле с необичном сценом. *Пол. 1958.*
21. **УВИДЕТИ СЕ** с. → *видети се (с ким), срести се*. – Ту се бане с цуром увидио. *НП Вук.*

22. УДЕСИТИ СЕ с. → (2) *наићи (на кога), намерити се, сусрести се.* – Све ја одам, дората проводам, не бих ли се удесио с њима да осветим браћу Сарајлије. *И.*
23. УКОБИТИ СЕ с. → *сусрести се.* – *С лошом* се укобио *коби.* *Март.; Вук Рј.*
24. ШЧЕЉАВАТИ СЕ[?] н. → *несври. и уч. према ШЧЕЛИТИ СЕ.* – Моја се њива шчелава с његовом. *Вук Рј.*

Према свом значењу, односно према датој дефиницији, овој класи могли би се прикључити и следећи глаголи:

25. ЗГАЂАТИ СЕ н. → (1) *несври. и уч. према ЗГОДИТИ СЕ.*
26. ИЗВИЂАТИ СЕ н. → *необ. видети се, срести се више пута.*
27. НАМЕРИТИ, СЕ[?] с. → (3) *уз. повр. наићи један на другог, наићи се, састати се, срести се.*
28. САСТАВИТИ СЕ[?] н. → *састати се.*
29. САСТАВЉАТИ (СЕ) н. → *несври. и уч. према САСТАВИТИ (СЕ).*
30. СТАТИ СЕ с. → (1) *покр. састати се, срести се.*
31. СУКОБЉАВАТИ (СЕ) н. → *несври. и уч. према СУКОБИТИ (СЕ).*
32. СУОЧАВАТИ (СЕ) н. → *несври. и уч. према СУОЧИТИ (СЕ).*
33. СУОЧИВАТИ (СЕ) н. → *суочавати се.*
34. СУСТИГНУТИ СЕ, СУСТИЋИ СЕ с. → (а) *стићи један другога, састати се.*
35. СУСТИЗАТИ (СЕ) н. → *несври. и уч. према СУСТИГНУТИ (СЕ), СУСТИЋИ (СЕ).*
36. СУЧЕЉАВАТИ (СЕ) н. → = *СУЧЕЉАВАТИ (СЕ). несври. и уч. према СУЧЕЛИТИ (СЕ).*
37. СУЧЕЉИВАТИ (СЕ) н. → = *СУЧЕЉАВАТИ (СЕ).*
38. УЧЕЛИТИ СЕ[?] с. → *стати лицем у лице, суочити се, сучелити се, срести се. Р-К Реч.*
39. ШЧЕЛИТИ СЕ[?] с. → *сучелити се. Вук Рј.*

3.11. Глаголи типа *спојити се, сјединити се*

ТАБЕЛА БР. 11

ИНФОРМАТИВНА СТРУКТУРА:	ТЕМАТСКО-РЕМАТСКИ НЕКСУС			
	ТЕМА	РЕМА		
ФУНКЦИОНАЛНО-СИНТАКСИЧКА СТРУКТУРА:	ГРАМАТИЧКИ СУБЈЕКАТ	ПРЕДИКАТ	РЕЦИПРОЧНА ДОПУНА	ФАКУЛТАТИВНА ТРАНСФОРМАТИВНА ДОПУНА
СИНТАКСИЧКА ЈЕДИНИЦА:	Именичка јединица	Лични интранзитивни најчешће рефлексивни једнорекцијски глагол	Именичка јединица	Именичка јединица
ГРАМАТИЧКИ ОБЛИК:	Номинатив	Конгруентни облик	ППК <i>c(a) + инструментал</i>	ППК <i>у + акузатив</i>

	ЕНТИТЕТ ₁ (АГЕНС)	ПРОЦЕС/АКЦИЈА	ЕНТИТЕТ ₂	ЕНТИТЕТ ₃
ОПИС СИТУАЦИЈЕ:	<p>Процес или (вољна) акција (АГЕНСА) којом оба ентитета остварују апстрактан или физички контакт или заједницу (што може имати за последицу настајање новог ентитета₃ као целине, а нестанак ентитета₁ и ентитета₂). В. нап. 1.</p> <p>При томе су процесом или акцијом обухваћена оба ентитета, али се ситуација перспективизује тако да се истакне обухваћеност ентитета₁(= АГЕНСА), или је пак процесом или акцијом примарно обухваћен само ентитет₁(= АГЕНС), док је ентитет₂ обухваћен периферно.</p>			
ОНТОЛОШКИ ТИП РЕФЕРЕНАТА:	Конкретан или апстрактан појам		Конкретан или ап- страктан појам	Конкретан или апстрактан појам
ПРИМЕРИ:	<i>Плава жица Водоник Та партија</i>	<i>се спојила се сјединио се удружила</i>	<i>са црвеном (жицом). с кисеоником с мањим странкама</i>	<i>(у ново једињење). (у велику коалицију).</i>

НАПОМЕНЕ:

- 1) С обзиром на то да највећи дао глагола представља резултат РЕФЛЕКСИВИЗАЦИЈЕ одговарајућих транзитивних глагола (в. Стипчевић 2011), тип ситуације може се означити и као ПРОЦЕС којим су обухваћени неживи ентитети и који се одвија „сам од себе“ (уп. *Водоник се сјединио с кисеоником*), али и као (вољна) АКЦИЈА која укључује људске ентитете (уп. *Одред се спојио с остатком чете*). Овај модел, као и друге моделе који описују рефлексивне глаголе с транзитивним корелатима, треба схватити као врло грубу апроксимацију.
- 2) Поједини глаголи, као што је *везати се*, могу се употребити и с номиналом у ППК за + акузатив, у ком случају је реципрочна интерпретација искључена.

ЛИСТА ГЛАГОЛА:

1. АМАЛГАМИРАТИ СЕ сн. → *стопити се, стапати се*. [ЕЛИ: На челу ове прелепе банде отпадника, чија се животна слика амалгамирала са митском[,] је Беким Фехмиу, велик и већи од живота (...).]
2. АМАЛГАМИСАТИ (СЕ) сн. → в. АМАЛГАМИРАТИ (СЕ). [ЕЛИ: На позорници Малог града сценографија Марине Павловић (...) одлично се уклопила и напосто амалгамисала са зидинама смедеревске Тврђаве.]
3. ВЕЗАТИ СЕ сн. →² (1) *повр.* → (3) *спојити се, спајати се*. – Сад се пустош душе с очајањем веже. *Полић. С Глибајчанима* се везала линија фронта осталих села. *Ђоп.* →² (6.а) *здружи(ва)ти се, зближити се, зближавати се.* →²² (7) *хем. ући, улазити у састав неке твари, материје*. [ЕЛИ: Како онда радикал СНЗ може да се веже са угљеником?]

4. **ВЕЗИВАТИ (СЕ)** н. → *несврш. према ВЕЗАТИ (СЕ)*. [РСАНУ: Он удари оном стазом, што село са друмом везује.]
5. **ЗАПЕТЉАТИ СЕ** с. →² (1) *везати се, створити ситуацију из које је тешко изићи; довести се у неприлику; станђати се*. – Све би пошло по обичном да се није запетљао са неком од тих белосветских. *Гос. Д.* →² (2) *уплести се, заплести се*. [ЕЛИ: Оставите им довољно простора како би расле и шириле се без да се запетљају са осталим биљкама.]
6. **ЗАПЛЕСТИ СЕ** с. →² (2) *створити се компликованим; постати замршен, нејасан, замрсити се*. [ЕЛИ: Да вас не буни ова дупла роза на задњој слици, она се заплела са листовима гладиола, па се њени не виде (...).]
7. **ЗГЛОБИТИ СЕ**² с. → *спојити се, бити везан зглобом*. – Доњи њезин дио [бедрене кости] сплоштен је и зглобљен са гњатом. *НЧ*.
8. **ИЗЈЕДНАЧИТИ СЕ**² с. →² (2) *постати једно, ујединити се*. – Већ се брда изједначише с тамом, и варош умукну. *Андр. И.* →² (3) *грам. стопити се у једно, асимилирати се*.
9. **ИЗМЕШАТИ СЕ** с. → (1) *бити састављен, помешан с ким (чим)*. – Старац и снаха окренули очи к себи: њихов поглед измијешао се с чежњама. → (2) *ући међу друге људе*. – Измешајмо се с њима! И хајдуди се измешаше с устаницима. *Вес*.
10. **ИЗУКРШТАТИ СЕ** с. → *бити, наћи се у унакрсном положају, преплести се у разним смеровима*. [ЕЛИ: Донели су напредак, изукрштали се са становништвом, асимилували се, па подухват није успео.]
11. **ИНТЕГРИСАТИ СЕ** сн. → *(из)вршити интеграцију*. [ЕЛИ: Садашњу физиономију Институт за путеве је добио 1972. године када се интегрисао са Заводом за студије и пројектовање путева и мостова „Траса“ (...).]
12. **ИСПРЕПЛЕСТИ СЕ** с. → = **ИСПРЕПЛЕТАТИ СЕ, ИСПРЕПЛИТАТИ СЕ**. *преплести се међусобно или око чега*. [РСАНУ: С египатским питањем испрепле-ло се питање Мореуза.]
13. **ИСПРЕПЛЕТАВАТИ СЕ** н. → *несврш. и уч. према ИСПРЕПЛЕСТИ СЕ*. [Ворци су] се мијешали, испреплетавали ... срасли са брадом. *Мил. В.*
14. **ИСПРЕПЛЕТАТИ СЕ** с. → = **ИСПРЕПЛЕСТИ СЕ**. [РСАНУ: Исочки у двориште, по коме су се испреплетале лозе с осталим гранама. – То је смешан говор у којем су се особине старог македонског дијалекта испреплетале са цртама српског језика.]
15. **ИСПРЕПЛИТАТИ СЕ** с. → = **ИСПРЕПЛЕСТИ СЕ**. – *фиг. С тиме се испреплићу лица другарица, разговор, пољупци и посмијеси*. *Леск. Ј.*
16. **ЛЕГИРАТИ СЕ** сн. → *стопити се, стапати се у легуру*. [РСАНУ: Бакар се врло лако легира с другим металима.]
17. **МЕШАТИ СЕ** н. → (1) *уз. повр.* [РСАНУ: Етиопски океан ... на југу ... се с океаном индијским меша.]
18. **МРСИТИ СЕ** н. → (1) *заплитати се, уплитати се*. [РСАНУ: Валови ноћи мрсе се с мјесечином.]
19. **ОБЈЕДИНИТИ СЕ** с. → *ујединити се, сјединити се, спојити се*. – С њима ће се објединити Подгорска и Азбуковачка чета. *Чол*.
20. **ПЛЕСТИ СЕ** н. →² (3.а) *мешати се, дружити се, везати се с ким*. – Вароа [ју је] плетући се с другим женама. *Мих*.
21. **ПОВЕЗАТИ СЕ** с. → (3) *уз. повр.* [ЕЛК: (...) повезивање Ниша, Београда, Новог Сада и Бањалуке у једну академску мрежу која ће се даље повезати са Солуном, Атином и целим Балканом.]
22. **ПОВЕЗИВАТИ (СЕ)** н. → *несврш. и уч. према ПОВЕЗАТИ (СЕ)*. [ЕЛК: Неурони у мозгу повезују се са суседима или цркну што немају контакта.]
23. **ПОМЕШАТИ СЕ** с. → (1) *уз. повр.* – Како ја поћох к њему, помеша се с гомилом, и више га не видех. *Нед.* → (2) *спојити се, удружити се с ким или с чим разновр-ним*. – Масне досетке помешаше се у порти са побожним разговорима и молитвама. Чипл.
24. **ПРЕПЛЕСТИ СЕ** с. → (1) *исплести се, испрекртити се једно с другим*. – [Бројанице] су се преплеле и помијешале са бијелим конопчићем с појаса. *Андр. И.* → (2) *фиг. здружити се, слити се нераскидљиво с чим*. – Значи да се народноде-

- мократска револуција преплела са снажним социјалистичким покретом у земљи.
Пиј.
25. **ПРЕПЛЕТАТИ (СЕ)** н. → = *несврш. и уч. према ПРЕПЛЕСТИ (СЕ)*. [ЕЛИ: Глас (...) се скоро филигрански преплетао са звуком сопран саксофона (...).]
26. **ПРЕПЛИТАТИ (СЕ)** н. → = *ПРЕПЛЕТАТИ (СЕ)*. [ЕЛИ: Пред крај епохе Вардарског стила, (...) почео је да се развија тзв. Моравски стил који се преплитао са Вардарским (...).]
27. **САЈЕДИНИТИ (СЕ)** с. → *в. СЈЕДИНИТИ (СЕ)*. – Многи ... би драговољно били оружје дизали и са својом се браћом сајединили. *Ат.*
28. **САЈУЗИТИ СЕ** с. → *спојити се, удружити се*. – Ово дана се мислимо сајузити са четом ... попа Жарка. *Јакш. Ђ.*
29. **САСТАВИТИ СЕ** с. → *састати се*. – Покадшто се састави по десетину чобана. *Дом.* [ЕЛИ: Јужна Америка се налази између Тихог океана и Атлантског океана. Саставила се (...) са Северном Америком тек недавно у географском смислу.]
30. **САСТАЈАТИ (СЕ)** н. → = *несврш. и уч. према САСТАТИ (СЕ)*. [ЕЛИ: Граница поморског добра (...) започиње у (...) мјесту гдје се жичана ограда састаје са морском обалом.]
31. **САСТАТИ СЕ** с. → (1.б) *сјединити се, спојити се, саставити се*. – У мог дике ... састале се шишке с обрвама. *Леск. М.*
32. **СВЕЗАТИ СЕ** с. → (2) *саставити се, спојити се с нечим*. – Са небом се ова божја стена свеза. *Стан.*
33. **СЈЕДИНИТИ СЕ** с. → (1) *спојити се једно с другим, претворити се у једну целину, ујединити се*. – Мисао да се Босна и Херцеговина сједине са Србијом почела се ширити и у Србији. *Марк. Св.* А мене се сјећа с мржњом и жали што се сјединио са мном. *Крањч. Стј.* → (2) *образовати хемијско једињење, хемијски се спојити*. [ЕЛИ: Када је процес сагоревања комплетно завршен, водоник се сјединио са кисеоником дајући водену пару (...).]
34. **СЈЕДИЊАВАТИ (СЕ)** н. → = *СЈЕДИЊИВАТИ (СЕ)*. *несврш. и уч. према СЈЕДИНИТИ (СЕ)*. [ЕЛИ: На крају се дода павлака са брашном која се сједињава са чорбом и даје јој густину.]
35. **СЈЕДИЊИВАТИ (СЕ)** н. → = *СЈЕДИЊАВАТИ (СЕ)*. [ЕЛИ: Једна сперматична ћелија се сједињује са јајном ћелијом.]
36. **СЛЕПИТИ СЕ** с. → (а) *чврсто се спојити, саставити чим лепљивим*. → (б) *прилепити се, причврстити се уз нешто, једно уз друго*. – Јовандека ... клону и сав се некако слијепи са земљом. *Топ.*
37. **СЛЕПЉИВАТИ (СЕ)** н. → *несврш. и уч. према СЛЕПИТИ (СЕ)*. [ЕЛИ: На месту додир дође до замрзавања (...) услед чега се сонда чврсто слепљује са капсулом (...).]
38. **СЛИТИ СЕ** с. → (3) *удружити се с киме, стопити се у једну целину, постати део целине*. → (4) *спојити се, саставити се у једну целину, смешавши се преста-ти разликовати се*. – Њене се вруће сузе слише са кћериним. *Мул.*
39. **СЉУБИТИ СЕ** с. → (1) *спојити се, здружити се*. – Срца наша сљубише се најнежнијим свезама. *Шапч.* На југу сљубило се море с плаветним и прозирним небом. *Кум.* → (2) *уз. повр. приљубити се један уз другога*.
40. **СЉУБЉИВАТИ (СЕ)** н. → *несврш. и уч. према СЉУБИТИ (СЕ)*. [ЕЛИ: А могу мислит како би се моје пикантно уље сљубљивало с тим делицијама.]
41. **СМЕШАТИ СЕ** с. → (1.а) *спојити се, здружити се (о нечему разноврсном)*. – Гдје пук вјерује у уроке и машту, ту се смијеша лијечење с гатањем. *Љуб.* Плементво ће се ојачати само ако се здрава крв смијеша с њим. *Нам.* → (1.б) *помешати се једно с другим (о разним јединкама)*. – **фнг.** Срце ме сили да се смијешам са стварима. *Уј.* → (2) *слити се у једно, ући у састав чега*.
42. **СПЕТЉАТИ СЕ** с. → (1) *запетљати се, заплести*. [ЕЛИ: (...) али нисам уопште видео да ми се канап спетљао са његовим.]
43. **СПЛЕСТИ СЕ** с. → (1) *уз. повр. – међусобно се испреплитати, замрсити*. [ЕЛИ: Наши скаути Команчи објаснили су нам да су сада три млада ратника бесмртни, јер ће се њихова коса сплести са преријским травама (...).]

44. **СПОЈИТИ СЕ** с. → уз. повр. – *саставити се, сјединити се; удружити се, ујединити се*. – Немци продрли у Грачац и спојили се са опкољеним усташким гарнизонам. Дед. В.
45. **СПАЈАТИ (СЕ)** с. → *несврш. и уч. према СПОЈИТИ (СЕ)*. [ЕЛК: Операција почиње тако што хирурзи отворе мали део где се кичма спаја са карлицом (...).]
46. **СРАСТИ** с. → (1) *спојити се у једну целину, развијајући се; неразлучиво, чврсто се спојити, везати уопште*. – Опет чврсто на земљу сам стао ко онај што је с њом жилама срасло. Мас. Фиг. Њихове сиве боје срасле су с камњем. Вуј.
47. **СРАСТИ СЕ** с. → (1) *срасти*. – Ал' тај је јунак баш чаровит јер управо се срастао са седлом. Богд. Је ли ти се кењак са земљицом срастао. Вел. → (2) **грам. постати сраслица (4), сложеница. Терм.**
48. **СРАШТАВАТИ (СЕ)** н. → *в. СРАШЋИВАТИ (СЕ)*. [ЕЛИ: Код одраслих [врх грудне кости] обично окоштава и сраштава са тијелом грудне кости.]
49. **СРАШЋИВАТИ (СЕ)** н. → *несврш. и уч. према СРАСТИ (СЕ)*. [ЕЛИ: Код извесних паразитских облика тај бич срашћује са хелијском опном (...).]
50. **СТАПАТИ (СЕ)** н. → = *несврш. и уч. према СТОПИТИ (СЕ)*. [ЕЛК: Појединац се у неком мистичном заносу стапао са гомилом и постајао способан за све.]
51. **СТОПИТИ СЕ** с. → (1) *удруживши се, спојити се с ким, створити једну целину*. – Одвоји се по која гомолица, по један и по двојица потрче напред и опет се стопе с великом масом. Ранк. → (2) *сјединити се, саставити се, престати се разликовати (за око), слити се једно са другим, утонуту једно у друго*. – Горје се попут сјене ... стопи с обзорјем. Шкроб.
52. **УГРАНАТИ СЕ** с. → *песн. (с нечим) међусобно испреплетати гране*. – Фиг. Те шуме папучке ... су се у мени неодвојиво урачвиле с њим, угранале, слистале, помијешале као те жиле у мени. Зог.
53. **УЈЕДИНИТИ СЕ** с. → (1) *удружити се, сјединити се у једној државној целини; удружити се у сложну целину*. [ЕЛИ: У саопштењу се тврди да се „Бока которска никада формално није ујединила са Црном Гором, већ се ујединила само са Србијом“ (...).]
54. **УЈЕДИЊАВАТИ (СЕ)** н. → = *УЈЕДИЊИВАТИ (СЕ). несврш. и уч. према УЈЕДИНИТИ (СЕ)*. [ЕЛИ: Иако се уједињавала са Хабзбурзима у ранијим вековима против Турака, Србија је ускоро за Беч постала главна препрека (...).]
55. **УЈЕДИЊИВАТИ (СЕ)** н. → = *УЈЕДИЊАВАТИ (СЕ)*. [ЕЛИ: Везикула се креће ка површини хелије, њена мембрана се уједињује са хелијском мембраном (...).]
56. **УКРСТИТИ СЕ**? с. → (1) *стати попреко, један преко другог у облику крста*. – Ту је место где се железна змија са друмом укрстила. Чипл.
57. **УМРСИТИ СЕ**? с. → *испреплетати се, заплести се (о концима, пређи, власима и сл.)*. [ЕЛИ: Мамац мора бити посве нов (...), а суштина свега тога је да се разликује од (...) оних чије ће се струне можда умрсити с њиховим (...).]
58. **УПЕТЉАТИ СЕ** с. → (1) *заплести се, уплести се*. [ЕЛИ: Држао је тубу левом руком кад је отворио главни падобран, који се упетљао са тубом и пошао у спиралу.]
59. **УПЛЕСТИ СЕ** с. → (1) *запетљати се, упетљати се у нешто*. [ЕЛИ: (...) или пустим да се [акваријумско растиње] уплете са пливајућим биљем на површини акваријума.]
60. **ФУЗИОНИРАТИ СЕ** сн. → = *ФУЗИОНИСАТИ СЕ. ујединити се, уједињавати се; интегрисати се*. [ЕЛК: Код Драшковића све може, па и да се фузионира са Капичићем (...).]
61. **ФУЗИОНИСАТИ (СЕ)** сн. → = *ФУЗИОНИРАТИ (СЕ)*. [ЕЛИ: У сезони 2001/02. клуб се фузионише са ФК „Звездара“ (...).]

Према свом значењу, односно према датом дефиницији, овој класи могли би се прикључити и следећи глаголи:

62. **ЗАПЛЕТАТИ СЕ** н. → = *ЗАПЛИТАТИ СЕ. несврш. и уч. према ЗАПЛЕСТИ СЕ.*
63. **ЗАПЛИТАТИ СЕ** н. → = *ЗАПЛЕТАТИ СЕ.*
64. **ЗБРКАТИ СЕ**? с. → *измешати се, побркати се; помети се; забунити се.*

65. ЛЕПИТИ СЕ[?] н. → (а) *приањати за што, чврсто се спајати с чим; чврсто се склапати (о очима, капцима).*
66. ПЕТЉАТИ СЕ н. →[?] (1) *упуштати се, мешати се, плести се у што.*
67. ПОИЗМЕШАТИ СЕ с. → *измешати се сви једни с другима.*
68. ПРЕПЛИЊАТИ СЕ н. → в. *ПРЕПЛИТАТИ СЕ.*
69. ПРИКОПЧАТИ СЕ[?] с. → (1) *привезати се уз нешто.* → (2) *повезати се један с другим.*
70. САСТАВЉАТИ (СЕ) н. → *несври. и уч. према САСТАВИТИ (СЕ).*
71. СВЕЗИВАТИ (СЕ) н. → *несври. и уч. према СВЕЗАТИ (СЕ).*
72. СКЕРЕПИТИ СЕ с. → *спојити се, здружити се у кереп (о пловним објектима).*
73. СЛИВАТИ (СЕ) н. → *несври. и уч. према СЛИТИ (СЕ).*
74. СЛОЖИТИ СЕ с. → (1) *скупити се, саставити се, здружити се стварајући какав ред, облик, целину.*
75. СМРСИТИ СЕ с. → *запетљати се, заплести се, доћи, запасти у замршену ситуацију.*
76. СМУЋКАТИ СЕ с. → *смешати се, доћи у стање збрканости.*
77. СПЛЕТАТИ (СЕ) н. → = *СПЛИТАТИ (СЕ). несври. и уч. према СПЛЕСТИ (СЕ).*
78. СПЛЕТАВАТИ (СЕ) н. → *несври. и уч. према СПЛЕСТИ (СЕ).*
79. СПЛИТАТИ (СЕ) н. → = *СПЛЕТАТИ (СЕ).*
80. УМУТИТИ СЕ[?] с. → (1) *смешати се с нечим чинећи једноличну (житку) масу; исп. умуцнути се.*
81. УНАКРСТИТИ (СЕ)[?] с. → в. *УКРСТИТИ (СЕ).*
82. УНАКРШТАТИ (СЕ)[?] н. → *несври. и уч. према УНАКРСТИТИ (СЕ)*
83. УПЛЕТАТИ (СЕ) н. → = *УПЛИТАТИ (СЕ). несври. и уч. према УПЛЕСТИ (СЕ)*
84. УПЛИТАТИ (СЕ) н. → = *УПЛЕТАТИ (СЕ).*
85. ШЉУБИТИ (СЕ) с. → в. *СЉУБИТИ (СЕ).*

3.12. Глаголи типа *изједначити се*

ТАБЕЛА БР. 12

ИНФОРМАТИВНА СТРУКТУРА:	ТЕМАТСКО-РЕМАТСКИ НЕКСУС			
	ТЕМА	РЕМА		
ФУНКЦИОНАЛНО-СИНТАКСИЧКА СТРУКТУРА:	ГРАМАТИЧКИ СУБЈЕКАТ	ПРЕДИКАТ	РЕЦИПРОЧНА ДОПУНА	(ПОСЕБНА ОДРЕДБА КРИТЕРИЈУМА)
СИНТАКСИЧКА ЈЕДИНИЦА:	Именичка јединица	Лични интранзитивни најчешће рефлексивни једнорекцијски глагол	Именичка јединица	Именичка јединица
ГРАМАТИЧКИ ОБЛИК:	Номинатив	Конгруентни облик	ППК с(а) + инструментал	ППК по + локатив; према + локатив; у погледу + генитив итд.

ОПИС СИТУАЦИЈЕ:	ЕНТИТЕТ ₁ (АГЕНС)	ПРОЦЕС/АКЦИЈА	ЕНТИТЕТ ₂	Критеријум
	<p>Процес или (вољна) акција (АГЕНСА) којом оба ентитета постају слични или једнаки, у целини или према неком својству (= критеријуму).</p> <p>При томе су процесом или акцијом обухваћена оба ентитета, али се ситуација перспективизује тако да се истакне обухваћеност ЕНТИТЕТА₁(= АГЕНСА), или је пак процесом или акцијом обухваћен само ЕНТИТЕТ₁(= АГЕНС), док ЕНТИТЕТ₂ фигурише као репер.</p>			
ОНТОЛОШКИ ТИП РЕФЕРЕНАТА:	Конкретан или апстрактан појам		Конкретан или апстрактан појам	
ПРИМЕРИ:	<i>Пера Лаза Мала казаљка Потрошња</i>	<i>се изједначио се изједначио се поравнала се усагласила</i>	<i>с Лазом. с Лазом. с великом (казаљком). с потражњом.</i>	<i>(по висини). (по успеху у школи).</i>

НАПОМЕНЕ:

- 1) И за овај модел важи слична напомена као за претходни (в. т. 3.11, нап. 1). Први пример из горње табеле може се сматрати ПРОЦЕСОМ, други пак (вољном) АКЦИЈОМ.
- 2) Поједини глаголи, као што је *асимиловати се*, могу се реализовати с допуном у беспредлошком дативу (уп. *асимиловати се домаћем живљу*).

ЛИСТА ГЛАГОЛА:

1. **АКРАНИТИ СЕ** н. → покр. *изједначавати се (с ким)*. [РСАНУ: Господа с господом. Право кажу ... није ти, брате, наше да се акранимо с њима.]
2. **АСИМИЛИРАТИ СЕ** → повр. = **АСИМИЛОВАТИ СЕ**. [ЕЛИ: То су у већини Шокици, те мањи дио Буњеваца који се асимилирао са њима.]
3. **АСИМИЛОВАТИ СЕ** сн. → = **АСИМИЛИРАТИ СЕ**. [ЕЛИ: Да би се што брже асимиловао са српским становништвом[.] узео је презиме које је тада било међу најраспрострањенијим (...).]
4. **БАРАБАРИТИ СЕ** н. → *бити једнак, раван с ким, изједначавати се*. – У збору и при соври сједио [је] до владике и барабарарио се с ђенералима! *Мат*. Они су далеко од тога да би могли казати да су се барабарарили са грандиозним оригиналом. *Цар М*.
5. **ЗГАЂАТИ СЕ**² н. → (3) *фиг. слагати се, подударати се*. – *С Мулом* ми се памет мало згађа, али с тобом не може никако. *Њег*.
6. **ИЗЈЕДНАЧАВАТИ СЕ** с. → = **ИЗЈЕДНАЧИВАТИ СЕ** – *несврш. и уч. према ИЗЈЕДНАЧИТИ СЕ*. – [РСАНУ: На [земљишту] ... им се и трошење копита изједначавало са порастом. На тај начин њихове копите одржавају природан правилан облик и величину.]
7. **ИЗЈЕДНАЧИТИ СЕ** с. → (1) *постати једнак*. – Доби указ ... да се изједначи са својим друговима који су мање чекали, а више аванзовали. *Срем*. Касније су се главни римски богови потпуно изједначили с грчкима. *Пов. 1*.
8. **ИЗРАВНАВАТИ (СЕ)** н. → *несврш. и уч. према ИЗРАВНАТИ (СЕ)*. [РСАНУ: Газда Јован [би] гњевом плануо, кад би опазио да и она хоће да се истиче и изравнава са Милком.]

9. **ИЗРАВНАТИ СЕ** с. → (1) *постати раван, изједначити се у погледу висине, нивоа и сл.* – Снег, као помаман, завејава стазе и друмове; дубоки јендеци и поточићи изравнаше се са стрмим обалама. *Јакш. Ђ.* → (2) *изједначити се уопште, постати једнак.* – Да се женске раднице изравнају с мушким. *Лалч.* Већ се изравнао с празнином око себе. *Кал.*
10. **ИЗРАВНИТИ СЕ** с. → *изравнати се (1 и 3).* – Корито му се [потоку] беше готово изравнило са ливадама. *Ранк.*
11. **ИЗРАВЊАТИ (СЕ)** с. → *покр. в. ИЗРАВНАТИ (СЕ), ИЗРАВНИТИ (СЕ).* [ЕЛИ: Укратко – добро очистити од рђе, онда полиестерским гитом тај део лепо попуниш, ишмирглаш да се изравња са остатком (...).]
12. **ЈЕДНАЧИТИ СЕ** н. → (а) *повр.* – Јер с љепобразном Летом једначит се Ниоба стала. *М-И.* →² (б) *бити раван, једнак, коме, чему.* – У томе је он у неку руку једначио се с отроком. *Нов.*
13. **ПОДУДАРАТИ СЕ** н. → *несврш. и уч. према ПОДУДАРИТИ СЕ.* [ЕЛК: Легенда се, наравно, не подудара са објективном стварношћу (...).]
14. **ПОДУДАРИТИ СЕ** н. → *поклопити се, сложити се једно с другим.* [ЕЛК: Ако трка „Кроз Србију“ промени место у календару и не подудари се са „Ђиром“, доћи ћу и идуће године (...).]
15. **ПОЈЕДНАЧИТИ СЕ** с. → *бити, постати раван коме, изравнати се с ким или с ким.* – Један хајдучки гроб ... се сав поједначио са земљом. *К 1959.*
16. **ПОРАВНАВАТИ (СЕ)** н. → *несврш. и уч. према ПОРАВНАТИ СЕ.* [ЕЛИ: 2012. године ће бити почетак новог доба, јер тада ће соларни меридијан пролазити галактички екватор и Земља се поравнавати са средиштем галаксије.]
17. **ПОРАВНАТИ СЕ** с. → (2.б) *распоредити се у једнакој равнини с ким, доћи паралелно с ким у једнаку равнину.* – Баталјони првог борбеног реда ... и десно од њих 1. баталјон XX пешадијског пука који је убрзо био успео да се са њима поравна, нападали су на сам Црни врх. *Лаз. М.* Кад се поравнао са нама, као да хтјеле да заустави бицикл. *Чол.*
18. **ПОРАВЊАВАТИ (СЕ), ПОРАВЊИВАТИ (СЕ)** н. → *в. ПОРАВНАВАТИ (СЕ).* [ЕЛИ: (...) и тако се календар поравњавао са соларном годином.]
19. **РАВНАТИ СЕ** н. →² (3) *изједначавати се, упоређивати се с ким.* – Јесте смешно кад се оваки људи равнају са Наполеоном. *Јакш. Ђ.*
20. **САОБРАЗИТИ СЕ** с. →² *ускладити се, прилагодити.* [ЕЛИ: Поред тога, и код Срба и Американаца је присутна изузетна оданост породици и својеврсни „каубојски“ менталитет (...) који већина наших интелектуалаца, у свом настојању да се саобрази са европским снобовским салонским круговима, исмева, осуђује и презире.]
21. **СЛИКОВАТИ СЕ** н. → *подударати се у сликовима, римовати се. Терм. 2.* [ЕЛИ: Schlemihl, што се сликује са речима на „у!“ – јеврејског порекла – употребљава се у немачком језику за несрећан, неспретан (...).]
22. **СРАВЊАТИ (СЕ)** н. → *в. СРАВЊИВАТИ СЕ.* – Мислим ... да се варошке госпођице не могу ни сравњавати са госпођицама на селу. *Срем.*
23. **СРАВЊИВАТИ (СЕ)** н. → *несврш. и уч. према СРАВНИТИ (СЕ)*
24. **УБАРАБАРИТИ СЕ** с. → *постати с ким барабар, једнак, изједначити се.* – Ја се убарабарих са Смиљаном. Прође много пушкомета док јој проговорих. *Шанч.* Кад нас стиже и са њиме се убарабарисмо, наједном занеме и са нама закорача. *Богдан.*
25. **УГАЂАТИ СЕ** н. → *слагати се, одговарати.* – Пусту тишину ладањску ублажава ... свирка повјетарца ... и чобанских свирала, с којом се лијепо угађају веселе пјесме тежака. *Јурк.*
26. **УЈЕДНАЧИТИ СЕ** с. →^{??} (2) *друштвено, класно се изједначити.* [ЕЛИ: Замесити тесто од наведених састојака, тако да се комадићи маргарина уједначе са брашном, уз толико хладне воде да се уједначи, али да се не лепи.]
27. **УРАВНОТЕЖИТИ СЕ** с. →² *постати срећен, прибран, миран.* [ЕЛИ: Наша далека прошлост као Африканаца, коју никада не смемо заборавити, мора да се уравнотежи са сложеном судбином каква је бити Американац (...).]
28. **УСАГЛАСИТИ СЕ** с. → *доћи у међусобну сагласност, подударност.* – Требало је да ... рад овде почне .. да би се ... историја усагласила са географијом овога тла.

НИН 1960. Нису се могли усагласити ставови двију страна ни у једном једином питању. Вј. 1970.

29. **УСКЛАДИТИ СЕ** с. → уз. повр. *међусобно се довести у склад, сложити се.* – Претходит ће томе дуго и напорно израђивање и изгласавање нових закона да би се радни сектори ускладили са заједницом. ВУС 1971.
30. **ХАРМОНИРАТИ**² сн. → *бити у хармонији, сложити се, слагати се.* – Једва и да опажају призоре који не хармонирају с његовим осећањем. *Прод.* Тај симбол хармонира с диспозицијом онога духа који нам је пјесник хтио да саопћи. *Марј. М.*
31. **ХАРМОНИСАТИ**² сн. → в. **ХАРМОНИРАТИ** – Њено чисто а снежно лице ... хармонисало је ... са оном ... свежином природе. *Нуш.*

Према свом значењу, односно према датој дефиницији, овој класи могли би се прикључити и следећи глаголи:

32. **СЛАГАТИ (СЕ)** н. → *несврш. и уч. према СЛОЖИТИ (СЕ)*
33. **СЛОЖИТИ СЕ** с. → (2.б) *постићи склад, хармонију, подударност, бити у складу.*
34. **СРАВНИТИ СЕ** с. → * *упоредити се.*
35. **УЈЕДИНИТИ [СЕ]**¹ →² (3) *безл. необ. изједначити се.*
36. **УЈЕДИНИТИ СЕ**² с. →² (2) *изједначити се, слити се.*
37. **УЈЕДИЊИВАТИ СЕ** н. → = **УЈЕДИЊАВАТИ (СЕ)**.
38. **УЈЕДНАЧАВАТИ (СЕ)** н. → = **УЈЕДНАЧИВАТИ (СЕ)**. *несврш. и уч. према УЈЕДНАЧИТИ (СЕ)*.
39. **УРАВНОТЕЖАВАТИ (СЕ)** н. → = **УРАВНОТЕЖИВАТИ (СЕ)**. *несврш. и уч. према УРАВНОТЕЖИТИ (СЕ)*.
40. **УРАВНОТЕЖИВАТИ (СЕ)** н. → = **УРАВНОТЕЖАВАТИ (СЕ)**.
41. **УСАГЛАШАВАТИ (СЕ)** н. → *несврш. и уч. према УСАГЛАСИТИ (СЕ)*.
42. **УСКЛАЂИВАТИ (СЕ)** н. → *несврш. и уч. према УСКЛАДИТИ (СЕ)*.
43. **УСУГЛАСИТИ (СЕ)** н. → *усагласити (се)*.

3.13. Транзитивни реципрочни глаголи

Транзитивних реципрочних глагола има врло мало.

Један број њих се може тумачити као „аналитички предикат“⁴, односно конструкције с њима посматрати као феномен где долази „до потпуног или делимичног губљења слободних синтаксичких веза и до стварања лексикализованих конструкција односно конструкција које су по форми синтаксичке, а по семантици лексемске“ (Гортан-Премк 1971: 31). У такве случајеве улазе глаголи (и конструкције) као што су *делити мекдан с неким, склопити уговор с неким, повести парницу с неким, свезати мир с неким* итд. Код многих је пак реципрочност врло проблематична – уп. *Пера је поделио свој сендвич с Лазом* ≠ *Лаза је поделио свој сендвич с Пером*.

У наставку дајемо њихову илустративну листу, без претензија ка исцрпности.

ЛИСТА ГЛАГОЛА:

1. **ЗАМЕНИТИ** с. →² (1) *извршити замену, променити, узети што место чега другог.* [ЕЛИ: – Онда сам се досетио и заменио униформу с колегом.]
2. **ЗАМЕЊИВАТИ (СЕ)** н. → *несврш. и уч. према ЗАМЕНИТИ (СЕ)*.
3. **ИЗМЕНИТИ** с. → (4.а) *дати једно и примити у замену друго, заменити; погрешно или намерно узети туђу ствар уместо своје: ~ шешире.* → (4.б) *фиг. од-*

- говорити на какву радњу или какав поступак једнаком или сличном радњом или поступком: ~ поздеде, ~ поклоне, ~ дарове.* [РСАНУ: Имао је ... доста прилике ... да с њом измијењи многи ватрени поглед.]
4. **ИЗМЕЊАТИ** сн. → (1) **сврш. изменити.** [РСАНУ: Гушанац-Алија, крцалијски старешина, побрати се и измења поклоне с Карађорђем.]
  5. **ИЗМЕЊИВАТИ** н. → *несврш. и уч. према ИЗМЕНИТИ.* [РСАНУ: Рече му Ана Павловна измјењујући уплашено погледе с теткицом.]
  6. **ПОДЕЛИТИ** с. → (2.б) *учествовати, суделовати с ким у чему.* – Са сиромахом бих и задњи капут подијелио. *Бен.* → (4) *искусити, осетити исто што и други, проживети нешто заједно с ким.* – Горку вашу тугу поделићу с вама. *Змај.* Једина [је] њезина утјеха у ... несрећи што је кнегињца допустила да је подијели с њом. *Краљч. Стј.*
  7. **РАЗМЕНИТИ** с. → (1) *извршити размену (1), заменити, трампити једну ствар за другу.* – Могла би ... да са њом размениш ствари које си синоћ добила. *Макс.* → (2.а) *послати, упутити кога или што, обратити се коме уз једнак поступак друге стране: ~ амбасадоре, ~ писма, ~ честитке, ~ здравице.* → (2.б) *изложити што, објаснити свој став и саслушати такво излагање других учесника у разговору: ~ мисли, ~ искуства.*
  8. **РАЗМЕЊАТИ (СЕ)** с. → *в. РАЗМЕНИТИ (СЕ).*
  9. **РАЗМЕЊИВАТИ (СЕ)** н. → *несврш. и уч. према РАЗМЕНИТИ (СЕ).*
  10. **РАСПРАВИТИ** с. → (1) *објаснити, претрести, размотрити; решити (спор).* – Одустај док ту ствар мирно ... не расправимо с бискупом. *Шен.*
  11. **РАСПРАВЉАТИ** н. → (1) *несврш. и уч. према РАСПРАВИТИ.*
  12. **РАШЧИСТИТИ** с. → (2) *разјаснити, расправити.* – [ЕЛК: Већ пуне три године (...) нудимо Ђукановићевој коалицији да то рашчисти с владом.]
  13. **РАШЧИШЋАВАТИ (СЕ)** н. → *несврш. и уч. према РАШЧИСТИТИ (СЕ).*
  14. **САПОТПИСАТИ** с. → = **СУПОТПИСАТИ.** *ставити свој потпис поред нечијег.*
  15. **САПОТПИСИВАТИ** н. → *несврш. и уч. према САПОТПИСАТИ.*
  16. **СВЕЗАТИ** с. → (10) *успоставити неки однос; уговорити, закључити.* – Кнез це-тињски мир с Турском свеза. *Март.* Треба неко ко ће с пашом свезати пријатељство. *Миљ.*
  17. **СВЕЗИВАТИ (СЕ)** н. → *несврш. и уч. према СВЕЗАТИ (СЕ).*
  18. **СКЛОПИТИ** с. → (3.б) *начинити, закључити (уговор, мир и сл.), углавити, уговорити.* – Посланици султанови склопе мир ... с Русима. *Том.* Црногорска влада склопила је уговор с неким италијанским друштвом. *Пол. 1950.*
  19. **СУПОТПИСАТИ** с. → = **САПОТПИСАТИ.** *ставити свој потпис поред нечијег.*
  20. **СУПОТПИСИВАТИ** н. → *несврш. и уч. према СУПОТПИСАТИ.* – Ја супотписујем с вама све што сте потписали у своме отвореном писму! *Крл.*
  21. **ТРАМПИТИ** сн. → (из)вршити *трампу, разменити, размењивати.* [ЕЛИ: У јану-ару ове године, он је „голф“ трампио са Веселином Вучељићем за „форд ескорт“.]
  22. **ТРАМПЉАВАТИ (СЕ)** н. → *несврш. и уч. према ТРАМПИТИ (СЕ).*
  23. **УГАЂАТИ (СЕ)** н. → *несврш. и уч. према УГОДИТИ (СЕ).*
  24. **УГОВАРАТИ** н. → *несврш. и уч. према УГОВОРТИТИ.*
  25. **УГОВОРТИТИ** с. → *споразумно одредити, договорити се, утврдити, углавити.* [ЕЛК: Господо, кроз двадесет минута истећи ће рок који смо уговорили са господином Фогом.]
  26. **УГОДИТИ** с. → (8) *погодити се, споразумети се, уговорити.*
  27. **УРЕДИТИ** с. →² (2.б) *намирити, измирити, исплатити (рачун, дуг и сл.).* [ЕЛК: Одмах дотрчао „наш човек“ и на српском рекао да(,) ако хоће(,) он ће да уреди с келнерицом.]
  28. **УТАНАЧИТИ** с. → (1) *договорно утврдити у појединостима, тачно одредити споразумом, уговором, договорити се, уговорити.* [ЕЛК: Уследио је с њихове стране телефонски разговор са мном, и са директоровом секретарицом утаначила сам боју и квалитет наруџбине.]

29. УТВРДИТИ с. → (4.а) *споразумети се, договорити се о нечему, уговорити*. [ЕЛИ: Нашу пак границу, коју смо споразумно утврдили са Есад-пањом чувајте нашом војском (...).]
30. УТВРЂИВАТИ (СЕ) с. → *несврш. и уч. према УТВРДИТИ (СЕ)*.

3.14. Остали реципрочни глаголи

Следи листа глагола који се не дају лако сврстати у хомогене класе, или којих пак има сувише мало да бисмо за њих конструисали засебне моделе. На зачељу листе налазе се реципрочни глаголи с транзитивном паралелом – осим што означавају „заједничку акцију или активност два учесника“, супротнoг смера, они међусобно имају мало тога заједничког.

1. ГОНИТИ СЕ н. → (5) *парити се, Деан. Рј.*
2. КОПУЛИРАТИ сн. → (*из*)*вршити копулацију.*
3. ПАРИТИ СЕ н. → *састављати се, спајати се (о мушјаку и женки) ради оплођења*. [ЕЛК: ... улазили су у дворишта и питали сељаке да ли су видели бикове како се паре с кобилама (...).]
4. ПРЧИТИ СЕ² с. → (3) *парити се, спаривати се (о животињама). Деан. Рј.*
5. СПАВАТИ н. → (2) (*с киме*) *имати сексуалне односе (с киме)*. – Ја сам први пут спавао са женом када сам навршио двадесет и седму годину. *Крл.*
6. СПАРИВАТИ (СЕ) н. → *несврш. и уч. према СПАРИТИ (СЕ)*.
7. СПАРИТИ СЕ с. → уз. *повр.* [ЕЛИ: Имам кују бигла која се непланирано спарила са луталицом.]
8. СРЕПИТИ СЕ с. → *вулг.спарити се (за пса)*.
9. ТЕЋИ СЕ² н. → *покр.парити се, спаривати се (о кози и овци). Вук Рј.*
10. ТУЈАТИ СЕ² н. → *парити се, газити се (о журкама, тукама)*.

* * *

11. БАРАТАТИ н. → (3) *имати посла, петљати, шуровати (с ким)*. – Залазио брат Адам дан на дан у град господи, а с господом је радо баратао. *Торд.* Док сте ви гутали граматике ... ја сам кшефтовао очевим сеном и баратао с кочијашима. *Петр. В.*
12. ПОСЛОВАТИ н. →² *вршити послове, бавити се послом*. – С њим су се познавали и пословали сви сточарски трговци и претрглије у срезу. *Ђод.*
13. ТРГОВАТИ н. →² (1) *бавити се трговином, куповати и продавати у циљу зараде, водити трговину*. – [У кафану] свраћају и они крупни трговци што тргују с Бечом и Цариградом. *Срем.* Свећеници [су] трговали с нама замјеном робе. *Креш.*
14. ШУРОВАТИ н. → *тајно се договарати и радити с неким (обично што рђаво или забрањено)*. – Шурује и пријатељује с људима на које мора јавна полиција пазити. *Ђал.* Мош⁷ ти с учитељем да шурујеш колико 'оћеш, ал⁷ народ неће твој бунт и твоје заврзламе. *Рад. Д.*

* * *

15. БЛИЗАКАТИ СЕ² н. → *покр. називати се сродником, рођакати се; односити се сроднички*.
16. ЗДРАВИТИ СЕ н. → уз. *повр. према ЗДРАВИТИ (I)*. – Полицајац је ... прецоњао ... сву ноћ, пио је с њима, здравио се. *Јаки. Ђ.* Са сваким се здравио и показивао своје ... доброћудне очи. *Куш.*
17. КУМАТИ СЕ² н. → уз. *повр. поздрављати се с ким називајући се кумом*. [РСА-НУ: Кума се са Малешцима.]
18. МИРБОЖАТИ СЕ, МИРБОЖИТИ СЕ сн. → *љубити се на Божић говорећи једно другом: мир божеји!*. – Бојао се ... да се не би морао, по обичају, мирбожити с њиме. *Ђор.*
19. ОПРАШТАТИ (СЕ) н. → *несврш. и уч. према ОПРОСТИТИ (СЕ)*. [ЕЛИ: Опраштао се са свима, а онда пришао Селми (...).]

20. **ОПРОСТИТИ СЕ** с. → (1) *поздравити се при растанку (приликом одласка или пред смрт)*. [ЕЛК: Елвира и Лонсето се са сузама опростише са мном.]
21. **ПОЗДРАВИТИ СЕ** с. → (2) уз. повр. *изменити међу собом поздраве при састанку, сусрету или растанку*. – Девојка се поздрави с родом и другарицама. *Вес*.
22. **ПОЗДРАВЉАТИ (СЕ)** н. → *несврш. и уч. према ПОЗДРАВИТИ (СЕ)*. [ЕЛП: На Славији су се демонстранти већ поздрављали са специјалцима (...).]
23. **ПОМИРБОЖИТИ СЕ?** с. → *етн. покр. пољубити се на Божић говорећи једно другом: мир божеји!*
24. **ПРАШТАТИ СЕ** н. → (1) *растајати се с ким, поздрављајући се при растанку*. – Кад се праштао с нама, плакао је и љубио се са свима, као да је предвиђао да се више нећемо видети. *Ранк*.
25. **ПРИЈАТЕЉАТИ СЕ, ПРИЈАТЕЉАШИТИ СЕ** н. → *говорити један другоме „пријатељ“*. *Вук Рј*.
26. **ПРИКАТИ СЕ?** н. → *називати кога „приком“, пријатељити се*.
27. **РАСТАТИ СЕ** с. → (1.6) *поздравити се на растанку, опростити се*. – Пристојност захтијеваше да не одем не растанувши се с њоме. *Леск. Ј*.
28. **РОЂАКАТИ СЕ** н. → уз. повр. *узјамно се називати рођаком*.
29. **СВОЈАКАТИ СЕ** н. → уз. повр. *сматрати једно друго својтом, родбином*.
30. **СВОЈАТАТИ СЕ** н. → *својакати (се)*.
31. **СВОЈАЧИТИ (СЕ)** н. → *в. СВОЈАКАТИ (СЕ)*. *Вук Рј*.
32. **СВОЈТАТИ СЕ** н. → *својакати се*. *Рј. А*.
33. **ТИКАТИ СЕ** н. → уз. повр. *говорити један другом „ти“*. – Тикао сам се са људима који су ми могли бити очеви. *Уск*. [Николу је] сва грофовска породица сматрала за свога и тикала се с њим. *Том*.
34. **УПИТАТИ СЕ** с. → (2) уз. повр. *(често са додатком: за (јуначко) здравље) питати један другог за здравље, поздравити се*. – Пурко се ... упита за здравље са Ђебом, Срданом ... и осталима. *Глиш*. Сока приђе да се упита са Рајком. *Андр. И*.
35. **УПИТИВАТИ (СЕ)** н. → *несврш. и уч. према УПИТАТИ (СЕ)*. – Никада и ни с ким не упитиваше се за ... здравље. *Јаки. Ђ*.
36. **ХАЛАЛИТИ СЕ** сн. → уз. повр. *поздравити се, поздрављати се, опростити се, опраштати се на растанку; опростити једно другом*. – Дела ти халали се с људима, па да идемо. *Лаз. Л*. Кад се халалише с родбином, кренуше некако пред акшам. *Куш*.
37. **ХАЛАЉИВАТИ (СЕ)** н. → *несврш. и уч. према ХАЛАЛИТИ (СЕ)*.
- * * *
38. **ИЗРУКОВАТИ СЕ** с. → *завршити руковање; руковати се са више особа*. – Изруковавши се с њиме узне без околишања износити што му је мало прије саопћио мршави господин. *Цар. Е*. Пошто је оставила обрамиче, она се слободно и мушки изрукова са свима. *Лал*.
39. **ПОРУКОВАТИ СЕ** с. → *пружити и стиснути један другоме руку*. – Протегнуто енергично крста и ноге, па се добростиво поруковасмо с домаћином. *Кол*.
40. **ПОРУЧИТИ СЕ** с. → *покр. руковати се*. – Дјевојка се поручи с њим, оде до врела и зграби воде. *Тур*.
41. **РУКОВАТИ СЕ** сн. → (а) *пруживши један другоме руку, стегнути их, стезати их у знак поздрава. фиг. бити у пријатељским односима, друговати*. – Дужност вам је да се сваки пут рукујете са што више особа. *Бен. фиг*. По руку с' злобом пакост путује, с њима се завист братски рукује. *Јаки. Ђ*. → (б) *пруживши један другоме руку, стегнути их, стезати их у знак обећања, давања речи, погодбе и сл.*
42. **РУЧИТИ СЕ** н. → (1) *руковати се*. – Приђе равно господару и ручи се с њиме. *Тин*. Остала [је] клечећи, заборавивши се ручити са свећеником. *Божић*.
43. **УЗРУКОВАТИ СЕ** с. → *завршити руковање, изруковати се*. – Узруковаше се са мном и пођоше. *Лал*.
44. **УЛАКТИТИ СЕ** с. → (с ким) – *узети се под руку*. *Бак. Реч*.

* * *

45. **КЛАДИТИ СЕ** н. → (а) *уговорати о(н)кладу (о што, у што, на што) и одређивати њезину цену*. [ЕЛИ: Човек се кладио са пријатељем, изгубио је, и морао је да плати (...)]
46. **ОКЛАДИТИ СЕ** с. → = **ОПКЛАДИТИ СЕ**. *уговорити, склопити окладу*. – Има сто ока, смео бих се окладити! *Јаки. Ђ*. Мајка се окладила да се ти нећеш љутити. *Ќум*.
47. **ОПКЛАДИТИ СЕ** с. → = **ОКЛАДИТИ СЕ**. – Краљ се ... опкладио с њим у шест арапских коња. *Панд*.
48. **ОПКЛАЂАТИ СЕ** н. → *несврш. и уч. према ОПКЛАДИТИ СЕ*. *Вук Рј*.

* * *

49. **КОНЗУЛТИРАТИ СЕ** н. → уз. повр. – Подуже се с њим консултирао. *Божић*.
50. **КОНСУЛТИРАТИ СЕ** н. → уз. повр.
51. **КОНСУЛТОВАТИ (СЕ)** н. → = **КОНЗУЛТИРАТИ (СЕ)**.
52. **ПОСАВЕТОВАТИ СЕ** с. → (с ким) *питати за савет (кога), саветовати се међусобно*. [ЕЛК: Лекар је препоручио Харолду да се посаветује са психијатром.]
53. **САВЕТОВАТИ СЕ** сн. → *заједнички размотрити, претресати нешто, направљати о нечему, договарати се, већати; тражити савет од кога*. – Франкопан ... се неколико дана савјетује с вијећницима. *Нех*.
54. **СВЕТОВАТИ (СЕ)** н. → *саветовати (се)*.
55. **СЕТОВАТИ СЕ** н. → *повр*.

* * *

56. **СПОРАЗУМЕТИ СЕ** с. → (2) *постићи разумевање*. – Сваки народни просветитељ треба да зна двоје: чему ће учити народ и како ће се с њим најбоље споразумети. *Прод*. Настојало [дијете] да се с њиме споразумије кретњама своје главнице и ручице. *Леск. Ј*
57. **СПОРАЗУМЕВАТИ СЕ** н. → *несврш. и уч. према СПОРАЗУМЕТИ СЕ*.
58. **РАЗУМЕТИ СЕ** сн. → (2.а) *схватити, схватати један другог; ускладити или имати усклађене односе с неким*. – Доста је било да једно друго погледа па да се разумеју. *Јаки. Ђ*. Никако да се већ разумије са сеоским момчићима. *Тип*. → (2.б) *уз повр. према РАЗУМЕТИ (3): добро се разумеју у браку*.
59. **ОБАВЕСТИТИ СЕ** с. → (2) *споразумети се, објаснити се*. – Изађе преда њ нека пегава Швабица, с којом се није могао никако обавестити. *Срем*.

* * *

60. **ЗАМЕНИТИ СЕ** с. → (1) уз. повр. *учинити међусобно замену, разменити се*.
61. **МЕНИТИ СЕ** н. → уз. повр. *в. МЕЊАТИ СЕ*.
62. **МЕНОВАТИ СЕ** н. → покр.уз. повр. *в. МЕЊАТИ СЕ (3)*.
63. **МЕЊАТИ СЕ** сн. → (3.а) уз. повр. (чиме) *да(ва)ти (што) за други предмет исте врсте*. – Нећу се са Турчином мијењати капама, а још мање коњем и оружјем. *Вујач*. → (3.б) уз. повр. *међусобно размењвати место, положај*. – Ни с царем се не бих мењао. *Змај*.
64. **ОДМЕНИТИ СЕ**² с. → уз. повр. *заменити, сменити један другог на каквој дужности, каквој послу и сл.*
65. **ОДМЕЊИВАТИ СЕ** н. → (1) уз. повр. *несврш. и уч. према ОДМЕНИТИ СЕ*.
66. **РАЗМЕНИТИ СЕ** с. → уз. повр. *извршити с ким размену чега, трампити се; променити с ким места, улоге, заменити се*. – Не бих се разменио са њим. *Р-К Реч*.
67. **РАЗМЕНИТИ СЕ** с. → уз. повр. *извршити с ким размену чега, трампити се; променити с ким места, улоге, заменити се*. – Размишља како би било да се размени с њом: да узме он ужину, а њој да торбу са ексерима. *Макс*. Не бих се разменио са њим. *Р-К Реч*.
68. **РАЗМЕЊАТИ (СЕ)** с. → *в. РАЗМЕНИТИ (СЕ)*.
69. **РАЗМЕЊИВАТИ (СЕ)** н. → *несврш. и уч. према РАЗМЕНИТИ (СЕ)*.
70. **ТРАМПИТИ СЕ** сн. → *извршити међусобно трампу*. – Мислим већ неколико дана: како да се трампим с Ивановом ... *Вес*.
71. **ТРАМПЉАВАТИ (СЕ)** н. → *несврш. и уч. према ТРАМПИТИ (СЕ)*.

* * *

72. **СЕЋИ СЕ** с. → (1) уз. повр. *налазити се у унакрсном положају, укритати се*. [ЕЛИ: То је улица која се сече са Улицом Лазе Телечког.]
73. **УКРСТИТИ СЕ** с. → (1) *стати попреко, један преко другог у облику крста*. – Ту је место где се железна змија са друмом укрстила. Чипл.
74. **КРИЖАТИ СЕ** н. → (2) *сећи се, укритати се*.

* * *

75. **АЛТЕРНИРАТИ** сн. → (б) *непрел. наизменично наступати*. [ЕЛИ: У језику „Певача“ темпорални генитив алтернира с темпоралним акузативом, а стиче се утисак да је употреба акузатива нешто обичнија.]
76. **КОНТРАСТИРАТИ** н. → *чинити, стварати контраст*. – Озбиљности сцене ... одговара колорит у којем контрастира фина бјелоћа чипкастих оковратника ... са црним баршуном талара. Бат.
77. **КОРЕСПОНДИРАТИ** н. → (2) *слагати, подударати се (с ким, у чему)*. [ЕЛК: Тај програм је порпуно кореспондирао са идејом Народне странке (...).]
78. **ОДМЕЊИВАТИ СЕ** н. → (2) *смењивати се узајамно с чим другим, измењивати се*. – Има очи у којима се чудно одмењује тама са сијањем. Сек.
79. **РОКИРАТИ СЕ**² сн. → *фиг. преместити се, премештати се, заменити, замењивати положај, померити се, померати се*.
80. **РОТИРАТИ СЕ** с. → *ротирати (1б, 2)*. [ЕЛИ: Очигледни изостанак ротације је, наравно, кршење Повеље, али и уколико би се двојица министара сада ротирала са заменицима из Црне Горе, не само да би поново била прекршена одредба (...), већ и одредба према којој та два министра не смеју да буду из исте чланице (...).]
81. **РОТИРАТИ**² сн. → (2) *фиг. вртети се у круг; променити, мењати положај, место с другим*.
82. **СМЕЊИВАТИ (СЕ)** н. →² *несврш. и уч. према СМЕНИТИ (СЕ)*. [ЕЛИ: Пљусак се смењивао с градом.]

* * *

83. **БОЦКАТИ СЕ** н. → (2) *фиг. задиркивати се*.
84. **ВИЈАТИ СЕ** н. → (1) уз. повр. [РСАНУ: Овај се с љаволима виј'о.]
85. **ВИТЛАТИ СЕ** н. → (5.а) уз. повр. *јурити један другог*. → (5.б) уз. повр. *прогањати један другог*. [ЕЛИ: Мене не занима да се витлам са мојом браћом (...).]
86. **ВИТЉАТИ (СЕ)** н. → *покр. в. ВИТЛАТИ (СЕ)*.
87. **ГАЊАТИ СЕ** н. → (2) уз. повр. *према ГАЊАТИ (2)*.
88. **ГАЊАТИ СЕ** н. → *несврш. према ГОНИТИ СЕ*.
89. **ГЛЕДАТИ СЕ** н. → (1.а) уз. повр. *према ГЛЕДАТИ*.
90. **ГОНИТИ СЕ** н. → (1.а) *јурити један за другим*.
91. **ГОЊАТИ СЕ** н. → *в. ГАЊАТИ СЕ, ГОНИТИ СЕ*.
92. **ДОПУЊАВАТИ СЕ**² н. → уз. повр. [ЕЛИ: Кафана је само за душу и лепо се допуњава са цвећаром.]
93. **ДОПУЊИВАТИ СЕ** н. → уз. повр. – Ви ћете у њој открити складне мисли које се допуњују једне с другим. Скерл
94. **ЗАДЕВАТИ СЕ** н. → (2) уз. повр. *задиркивати, пецкати један другог*.
95. **ЗАДИРКИВАТИ СЕ** н. → уз. повр. – Момци се задиркују с девојкама, гађају комушкама и ћеретају. Дом.
96. **ЗАФРКАВАТИ СЕ** н. → *вulg. уз. повр. шалити се подваљујући један другом, шегачити се*. [ЕЛИ: Има оних који иду због пива (...), и оних који просто иду да се зафркавају са друштвом.]
97. **ЗГАЊАТИ СЕ** н. → (2) уз. повр.
98. **ЈУРИТИ СЕ** н. → уз. повр. *гонити се, натеривати се, безуспешно ићи један за другим*. [ЕЛИ: Немам намеру да се јурим са човеком од кога сам га узео (...).]
99. **МЕРИТИ СЕ**² н. → (2) уз. повр. *од МЕРИТИ (2б)*.
100. **МЕРКАТИ СЕ** н. → уз. повр.

101. **ОДМЕРАВАТИ** (СЕ) н. → = **ОДМЕРИВАТИ** (СЕ) – *несврш. и уч. према ОДМЕРИТИ* (СЕ).
102. **ОДМЕРАТИ** (СЕ) н. → *в. ОДМЕРАВАТИ* (СЕ).
103. **ОДМЕРИТИ** СЕ с. → (1) уз. повр. *пажљиво, строго погледати један другог.*
104. **ОМЕРИТИ** СЕ с. → уз. повр. *узајамно испробати снагу, одмерити се.*
105. **ОМИРИСАТИ** СЕ с. → уз. повр. – *одмерити једно друго миришући, њушећи, оњушити се.*
106. **ОЊУШИТИ** СЕ с. → уз. повр. *једно друго њухом осетити, омирисати се.*
107. **ПЕЦКАТИ** СЕ н. → уз. повр. *боцкати се, заједати, задиркивати један другог.*
108. **ПЉУВАТИ** СЕ н. → уз. повр. – Ту скоро видела [је] ... како се у чарапама ... као дериште пљувала преко сокака с мушкарчићима – а сада се све то удало. *Срем.*
109. **ПОГЛЕДАТИ** СЕ н. → уз. повр.
110. **ПОГЛЕДАТИ** СЕ с. → уз. повр.
111. **ПОГОНИТИ** СЕ н. → (1) уз. повр. *гонити, терати један другог.*
112. **ПОДГОНИТИ** СЕ н. → уз. повр. *гонити се борећи се један с другим.*
113. **ПОЛАЗИТИ** СЕ с. → *посећивати се.* – Морам [вам] рећи да се нисам ни с ким у сусједству полазила. *Шен.*
114. **ПОТЕРАТИ** СЕ с. → (1) уз. повр. *почети гонити један другог.*
115. **ПРЕГАЊАТИ** СЕ н. → (1) уз. повр. *гонити једно друго.*
116. **РОБИТИ** СЕ н. → уз. повр. *робити, пљачкати један другог.* – С Турцима смо вјеру уфатили да се с њима нигда не робимо. *НП Вук.*
117. **ТРАЖИТИ** СЕ⁷ н. → уз. повр. *тражити један другог.*
118. **ТУЖАКАТИ** СЕ н. → (3) уз. повр. *често тужити, оптуживати један другог.*
Р-К Реч.
119. **ЧИКАТИ** СЕ⁷ н. → (1) уз. повр. *изазивати један другог.*

ЛЕКСИКОГРАФСКИ ИЗВОРИ:

- РМС:** *Речник српскохрватскога књижевног језика*, I–VI, Нови Сад (–Загреб): Матица српска (– Матица хрватска), 1967–1976.
- РСАНУ:** *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–XVIII, Београд: САНУ, 1959–2010.

ЛИТЕРАТУРА

- Антонић 2005:** Ивана Антонић, „Синтакса и семантика падежа“, [у књизи] Предраг Пипер и др., *Синтакса савременог српског језика – Проста реченица* (ред. М. Ивић), Београд: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска, 119–300.
- Васић 1998:** Вера Васић, „Синтаксичка кореференцијалност“, *Јужнословенски филолог*, LIV, 79–86.
- Гивон 1990:** Talmy Givón, *Syntax: A Functional-Typological Introduction (Volume II)*, Amsterdam: John Benjamins.
- Гортан-Премк 1971:** Даринка Гортан-Премк, *Акузативне синтагме без предлога у српскохрватском језику*, Београд: Институт за српскохрватски језик.

- Дамљановић 1992–1993:** Дара Дамљановић, „Семантичко-синтаксички типови реципрочних глагола у руском и српском језику“, *Живи језици*, XXXIV–XXXV/1–4, 89–97.
- Ивић 1954:** Милка Ивић, *Значења српскохрватског инструментала и њихов развој (синтаксичко-семантичка студија)*, Београд: Научна књига.
- Ивић 1961–1962:** „Један проблем словенске синтагматике осветљен трансформационом методом“, *Јужнословенски филолог*, XXV, 137–151.
- Кениг/Гаст (ур.) 2008:** Ekkehard König & Volker Gast (Eds.), *Reciprocals and reflexives: theoretical and typological explorations*, Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- Миличевић/Радојевић 2011:** Маја Миличевић и Драгана Радојевић, „Декаузативни и аутоказуативни реципрочни предикати у српском и италијанском језику“, *Анали Филолошког факултета*, 23/2, 183–205.
- Миличевић 2011:** Маја Миличевић, „Реципрочни глаголи и глаголски вид у српском језику“, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 40/1, 185–196.
- Недјалков (ур.) 2007:** V. P. Nedjalkov (ed.), *Reciprocal constructions*, Amsterdam: John Benjamins.
- Недјалков 2007:** V. P. Nedjalkov, „Overview of the research. Definitions of terms, framework, and related issues“, [у књизи] Недјалков (ур.) 2007, 3–114.
- Петровић 2000:** Владислава Петровић, „О предлошком објекту у српском језику“, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XLIII, 437–445.
- Пецо/Станојчић (ред. и ур.) 1972:** Asim Peco, Živojin Stanojčić (redaktori i urednici), *Enciklopedijski rečnik Mozaik znanja, I: Srpskohrvatski jezik*, Beograd: Interpres.
- Пипер 1986:** Предраг Пипер, „Реципрочност и рефлексивност у словенским језицима“, *Јужнословенски филолог*, XLII, 9–20.
- Пипер 2005:** Предраг Пипер, „Семантичке категорије у простој реченици: синтаксичка семантика“, [у књизи] Предраг Пипер и др., *Синтакса савременог српског језика – Проста реченица* (ред. М. Ивић), Београд: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска, 575–982.
- Поповић 2003:** Љубомир Поповић, „Хетерофункционална координација“, *Књижевност и језик*, L/1–3, 1–54.
- Станојчић/Поповић 2011:** Живојин Станојчић и Љубомир Поповић, *Грамматика српског језика*, Београд: Завод за уџбенике.
- Стевановић 1989:** Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II. Синтакса*, Београд: Научна књига.
- Стипчевић 2010а:** Балша Стипчевић, „Глаголи с рекцијском допуном у беспредлошком инструменталу и њихови реченични модели“, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 39/3, 175–254.
- Стипчевић 2010б:** Балша Стипчевић, „О конструкцијама типа *почети с нечим*, *завршити с нечим*, *одуговлачити с нечим*“, *Српски језик*, XV, 703–718.

Стипчевић 2011: Балша Стипчевић, „Транзитивни глаголи с два објекта у социјативном односу“, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 40/3, 153–181.

Хрват 1992: Смиља Хрват, „Реципрочни глаголи у српскохрватском и немачком језику“, *Анали Филолошког факултета*, 19, 67–72.

Balša Stipčević

RECIPROCAL VERBS WITH COMITATIVE INSTRUMENTAL

Summary

In this paper the author surveys the inventory of Serbian reciprocal verbs which can be used with comitative noun phrase marked by instrumental with preposition *s(a)* (“with”). Their syntactic and semantic properties are examined and multi-layered clausal models are construed.

Ана С. БАТАС*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

АКУСТИЧКА АНАЛИЗА КОНСОНАНАТА – НЕКИ МЕТОДОЛОШКИ ПРОБЛЕМИ

У раду истражујемо неке методолошке проблеме из области инструменталне фонетике који се тичу акустичких карактеристика консонаната у српском језику. Испитујемо однос између читаног текста и спонтаног говора, и бавимо се речима-узорцима у оквирним реченицама и сегментирањем везаног говора.

Кључне речи: методологија, инструментална фонетика, читани текст, оквирне реченице, сегментирање везаног говора

0. Увод

Циљ инструменталне (експерименталне) фонетике јесте тестирање хипотеза помоћу валидних и проверљивих мерења која имају статистички значајне резултате. Да би се истраживање могло проверити, односно поновити, неопходно је што прецизније описати методолошке поступке употребљене при његовој изради. Инструментална фонетика се овим посебно издваја од других лингвистичких дисциплина, јер бројношћу и комплексношћу методолошких процедура значајно надмашује остале дисциплине.

У овом раду изложићемо неке методолошке проблеме са којима смо се сусрели при сачињавању корпуса и њиховом анализирању у неколико радова који се тичу акустичких карактеристика консонаната у српском језику (Батас 2007, 2010, 2011). Циљ је да представимо оне методолошке поступке чији избор зависи преваходно од предмета истраживања, па су зато из овог рада изостали детаљни описи процедура које се тичу анализирања говора у програму *Praat*¹, а бавићемо се: односом између читаног текста и спонтаног

---

* batas.ana@gmail.com

¹ Мисли се на параметре који се тичу: динамичког опсега, дужине прозора, фреквенцијског опсега за спектрограме, фреквенцијског опсега за методу праћења формата итд.

говора, сачињавању листе речи-узорака и прављењу оквирних реченица и сегментирањем везаног говора.

1. Однос између читаног текста и спонтаног говора

У инструменталној фонетици превладавају истраживања у којима се користи читани текст (или списак речи, односно реченица) због бројних методолошких предности, јер се њиме „омогућава да се посматрани језички сегменти ставе у најповољнију позицију у реченици, да се контекст сведе на минимум и бира према потреби, као и да се, што је посебно значајно, сними идентичан језички материјал у изговору великог броја субјеката. Све ово је практично немогуће снимити за потребе анализе ако се прати спонтани говор“ (Јокановић-Михајлов 1996: 132). Насупрот овоме, снимање спонтаног говора технички би било тешко изводљиво, јер се мора снимати на „лицу места“, што даје лошији квалитет снимака од оних сачињених у студију, број сати снимљеног материјала мора бити вишеструко већи, а могло би се само нагађати да ли ће тако прикупљени материјал садржавати све потребне гласовне комбинације.

Постоје, међутим, посебно на прозодијском плану, значајне разлике између читаног текста и спонтаног говора, које се морају узимати у обзир како при одабиру типа говорног корпуса, тако и при анализи материјала. У раду Ј. Јокановић-Михајлов показано је да само један број прозодијских карактеристика не зависи од типа корпуса, а то су акценат и квантитет, док се посебно разликују сегментација реченице, њена мелодија, темпо и интензитет (Јокановић-Михајлов 1996: 132, 134).

Заједничко за оба ова типа говорних корпуса јесте опадање фреквенције основног тона (F0), што се од почетка осамдесетих потврђује у бројним истраживањима (в. Либерман et al. 1985). Од главних разлика међу њима истичу се значајније варијације у опадању F0 у спонтаном говору (*idem*), док се за читани текст од особина наводе стрмије опадање F0, затим „ресетовање“, односно враћање на претходни ниво на границама сегмената, као и већа корелација између опадања и времена (Свертс et al. 1996).

У досадашњим истраживањима која се тичу разлика између ових типова корпуса на сегментном плану, тврди се да се информатори који читају текст подсвесно ослањају на визуелни изглед текста, тј. теже да ишчитају свако слово. У спонтаном говору губе се консонанти у оквиру акценатских целина (на пример: *из Загреба > иЗагреба, од деде > одедте*), док ће се у истим примерима, када се читају, често јављати удвојени консонанти или ће се консонанти изговарати са паузом између њих (Решетар 1921: 112, Шкарић 1970: 142, Кашић 1980, 1985). Према томе, треба имати на уму да читање текста може довести до хиперкоректног изговора и да би се истраживањем спонтаног говора можда дошло до другачијих резултата.

2. Речи-узорци и оквирне реченице

2.1. *Листу речи узорака* састављали смо обраћајући пажњу на то да сви консонанти буду заступљени у довољној мери и да се нађу у иницијалној, медијалној (испред свих вокала, сонаната и других консонаната) и у финалној позицији².

Издвојићемо неколико проблема на које смо наишли приликом избора речи-узорака, а посматраћемо их засебно за инхерентни ниво, засебно за прозодијски.

Прво смо морали изабрати да ли ћемо за речи-узорке бирати речи или аграматичне скупове, тј. „неречи“. Колико нам је познато, у свим домаћим фонетским истраживањима коришћене су искључиво речи, а само су у психолингвистичким истраживањима коришћене и „неречи“. У иностраној пак (фонетској) литератури могу се наћи истраживања која се базирају и на једном и на другом типу речи-узорака. Предности употребе речи јесу у томе што су подаци добијени за њих донекле реалнији, јер је читање речи које припадају лексикону српског језика ближе њиховом изговору у спонтаном говору. Најзначајнија мана тог приступа је понекад недовољно прецизна артикулација речи-узорака, што може отежавати сегментацију везаног говора методама инструменталне фонетике.

С друге стране, „неречи“ ће по правилу бити пажљивије изговорене, али је такав изговор даљи од изговора гласова у спонтаном говору, а често је праћен и већим бројем грешака приликом читања: замуцкивањем, продужавањем консонаната, метатезом слогова итд.

Затим, требало се одлучити између фреквентних и мање фреквентних речи (*лајб*, *скалд*, *забразд*). У обзир смо узимали и једне и друге, али је акценат истраживања био пре свега на фреквентнијим речима, које припадају активном лексичком фонду свих информатора. Мане и предности употребе мање фреквентних речи сличне су манама и предностима које смо већ навели за „неречи“. Мање фреквентне речи користили смо само онда када консонантске групе није било у фреквентнијим речима³.

Након тога, морали смо се одлучити и да ли ћемо бирати речи лаке за изговор или речи тешке за изговор. Критеријум „лакши изговор“ веома је споран. Прецизније би било рећи да постоје две врсте ограничења у низању консонаната у везаном говору – једни су неспојиви због своје природе, а други су неспојиви зато што се постојање таквих скупова противи „досадашњим остварењима у језику“ (Бабић 1976–77: 78). Прво ограничење илуструју примери као што су *жртва*, *жртвовати*, *чрчкарати*, где се јављају артикулационо тешко спојиви гласови, док се друго ограничење може илустровати речима као што су *астериск*, *томахавк* итд., где се нарушавају дистрибуциона правила карактеристична за српски језик. У корпусе смо укључили и једне и

² За речи-узорке у иницијалној позицији користили смо РМС, у финалној Об-Реч, док смо за медијални положај претраживали ЕК-ССЈ.

³ Било би занимљиво истраживање које би у обзир узимало фреквентност речи као фактор.

друге, а тежиште истраживања је било на речима код којих не постоји никакво дистрибуционо ограничење.

На крају, у обзир би требало узети и гласовни контекст унутар речи-узорка. На пример, делимичан пренос назалности код речи типа *бензин*, *банка* утиче на снижавање форманата, па се самим тим вокалске транзиције у таквим случајевима морају посебно третирати.

Ако се изузму бројне студије о утицају акцената на вокалски квалитет (Ивић/Лехисте 1963, 1967; Соколовић 1997, Бакран 1996), о утицају прозодичког нивоа на консонанте мало је писано у домаћој литератури (ипак, уп. Стојнић/Ђурић 1953, Стипчевић 1953). Унапред се може претпоставити да би, колико је то могуће, требало избегавати случајеве као што су:

- хомографи: изговòри (гл. у 2. л. јд. императива) – изгòворй (гл. у 3. л. јд. презента) – изгòворй (гл. у 2. или 3. л. јд. аориста); рòди (им. ж.р. у дат. или лок. јд.) – рòдй (гл. у 3. л. јд. през.) – рòди (гл. у 2. л. јд. императива); дèдè (ген. јд.) – дèде (ном. мн.); сýпругом (им. м. р. „супруг“ у инстр. јд.) – сýпругòм (им. ж.р. „супруга“ у инстр. јд.) итд;
- акценатски дублети: изаћи – њаћи, оґрбавити – оґрбавити, гүмица – гүмица, идемо – њдемо, цвèтић – цвèтић, прстићи – прстићи, градòвā – градòвā итд.

Ако није могуће избећи речи у којима акценти имају диференцијалну функцију, требало би недоумице отклањати контекстом, на пример:

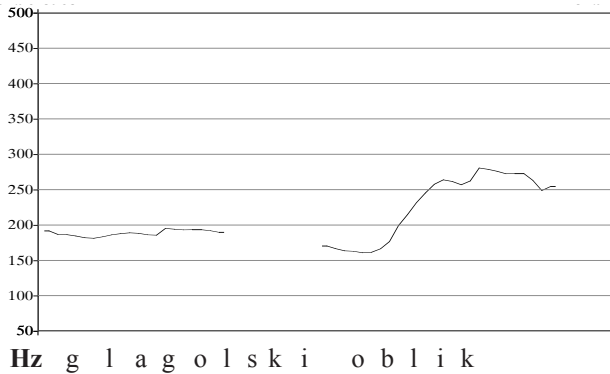
Марко се данас изненада **жèни**. / Марко се данас извинио **жèни**.

У истраживањима мањег обима, а поготово у оним у којима се испитују интрасубјекатске варијације, које нису биле наш предмет проучавања, број понављања је најчешће три или више. Ми смо се одредити за два понављања сваке речи-узорка.

2.2. *Оквирне реченице* представљају непроменљиви гласовни контекст речи-узорака, служе за контролисање утицаја гласовног контекста (који ће, отуда, за све речи-узорке биће исти) и ублажавање утицаја интонације, и у савременим фонетским истраживањима се редовно користе. Приликом читања листе појединачних речи-узорака, говорници користе један специфичан интонациони модел карактеристичан за набрајање, а који се у литератури обично назива *сигналом незавршености* (на пример, Јокановић-Михајлов 2006). Њега карактерише фреквенција основног тона која расте (в. слику бр. 1), мање или више постепено у зависности од субјекта, на крају сегмента а испред паузе. Промена фреквенције основног тона значајно утиче на форманте вокала, а самим тим и на вокалске транзиције.

Слика 1: глаголски облик (женски глас)

Оквирна реченица коју смо у раду користили била је: **Реци ... опет ...** (пример: **Реци дека опет: дека**). Прва реч („реци“) изабрана је из два разлога: први је психолошки – њоме се информатор „уводи“ у реченицу, а други је фонетски – финалним вокалом [i] појачава се други формант гласа који следи (Ладефогед 2003: 7). Другу реч („опет“) изабрали смо из истих разлога – информатор ће знати да то није крај сегмента и да ће се поновити иста реч, а финално [t] ће послужити за јасно разграничење почетка следеће речи, нарочито ако реч почиње звучним консонантом. Да би се избегло једначење гласа [t] са следећим гласом (једначење по звучности и губљење сугласника), иза речи „опет“ стоје две тачке, што је требало информаторима да сигнализира паузу. Оквирне реченице највише утичу на контролисање гласова у иницијалном и финалном положају, док је утицај на гласове у медијалном положају минималан.

Друга функција оквирних реченица јесте да се олакша мерење дужине сегмента (*idem*)⁴. Користећи реч „реци“, може се, ако се између ње и речи која се испитује не направи пауза, одредити почетак безвучног експлозива или безвучне африкате, о чему ће више речи бити у наредном одељку.

На крају је остало да кажемо и неколико речи о „ометачима“ и редоследу оквирних реченица. Ако је истраживање мањег обима, када се испитује само један детаљ (на пример, један глас, један интонациони модел), пожељно је међу листу речи, односно оквирне реченице, убацивати „ометаче“ (дистракторе), говорне сегменте који ће бити друге врсте од испитиваних, јер информатори не би требало да буду свесни предмета истраживања. У истраживањима већег обима (на пример, асимилациони процеси, интонациони модели упитности), требало би избегавати груписање сличних говорних сегмената, односно водећи рачуна о редоследу по којем ће се читати оквир-

⁴ Оквирне реченице, као што смо већ навели, користе се у огромном броју фонетских истраживања, међутим о њиховом функцијама највише експлицитно пише П. Ладефогед, јер је цитирано дело из 2003. године уџбеник који преноси практична знања о техници научног рада и методолошким поступцима.

не реченице, требало би сличне јединице намерно удаљити једне од других. „Ометачи“ се тада ређе користе, јер само повећавају обим текста који треба прочитати, а нема праве потребе за њима.

3. Сегментирање везаног говора

Када говоримо о сегментирању везаног⁵ говора, прво треба разграничити говори ли се о ручном (мануелном) или аутоматском сегментирању. Када је реч о првом од њих, подразумева се да га обавља професионалац, и то пре свега фонетичар. Он ће се ослањати, с једне стране, на лингвистичка знања, па ће унапред очекивати конкретне акустичке особине на спектрограмима (на пример, безвучну оклузију код безвучних експлозива и африката), а с друге стране, ослањаће се на слух, јер је данас, захваљујући компјутерским програмима за акустичку анализу сигнала, могуће обележити било који сегмент на спектрограму и преслушавати га бесконачан број пута. Међутим, када се у литератури наводи сегментирање говора, обично се мисли на аутоматско. Почевши од педесетих година прошлог века и радова Г. Фанта (1956, 1962) и бројних других истраживача, развија се богато поље аутоматског препознавања говора. Да би се сегменти могли аутоматски препознати, сваки од њих се претходно мора дефинисати преко врло прецизних процедура, које узимају у обзир трајање сегмента, интензитет и енергију извора, спектрални облик, фреквенцију основног тона и Ф-образац (Фант: 1962: 12).

У фонетској пракси уобичајено се прате следећи параметри за сегментирање везаног говора: дисконтинуитет на плану тон : шум, промена интензитета и промена спектралног облика (Фант 1962: 8–9, Бакран 1996: 252–253, Ладефогед 2003: 96–99).

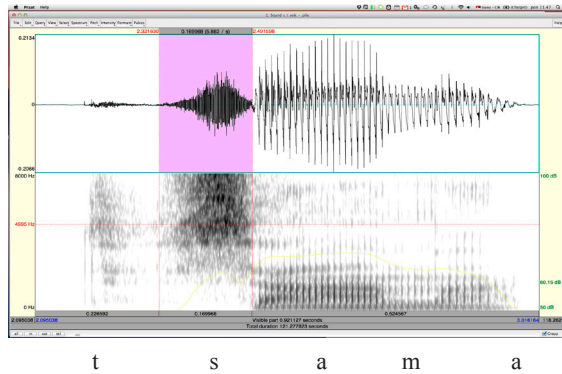
---

⁵ Алтернативни термини: *континуални* (Ј. Јокановић-Михајлов), *повезани* (Ј. Бакран).

3.1. Сегментирање фрикатива

а) Безвучни фрикативи у иницијалном положају испред вокала

Слика 2: [опе]т сама (мушки глас)

Сликом бр. 2 илуструјемо најједноставнији случај сегментирања везаног говора: безвучни фрикатив на почетку речи, за којим следи вокал⁶.

Почетак шума је нешто слабије енергије (мање амплитуде), што се може видети и на осцилограму⁷ и на спектрограму. Односно, гледано из угла артикулационе фонетике, безвучна фонациона струја наилази на препреку у виду сужења или теснаца; а пошто се препрека постепено уклања, количина шума се постепено повећава, што за резултат има слабију енергију на почетку и јачу у средини.

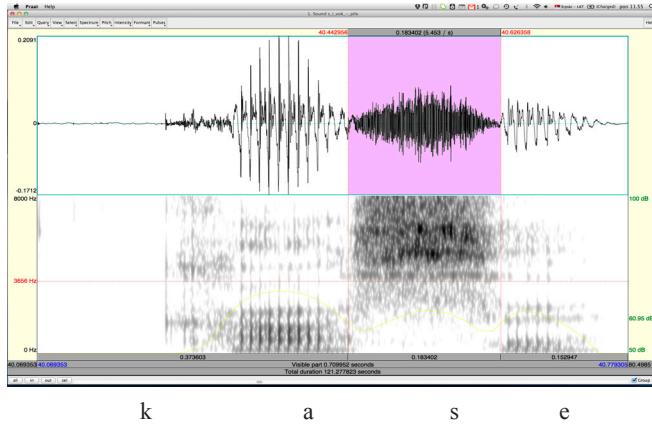
Крај шума је у овом случају најлакше одредити, и то врло прецизно, на основу осцилограма: аperiodично кретање амплитуде нагло се смењује периодичним кретањем. На основу спектрограма може се повући црта између шума и формантске структуре вокала, али сама граница није тако јасна као на осцилограму.

⁶ На спектрограму је обележен део који обухвата илустровани консонант. У горњем делу сваке слике налази се осцилограм, а у доњем спектрограм. Сlike су умањени снимци екрана, тј. оно што се види на екрану када максимално развуче прозор „Sound editor“, главни прозор за анализу говорних сигнала у програму Praat.

⁷ Осцилограм = енгл. *waveform*; вални облик (Бакран 1996).

б) Безвучни фрикативи у интервокалском положају

Слика 3: кaс (мушки глас)

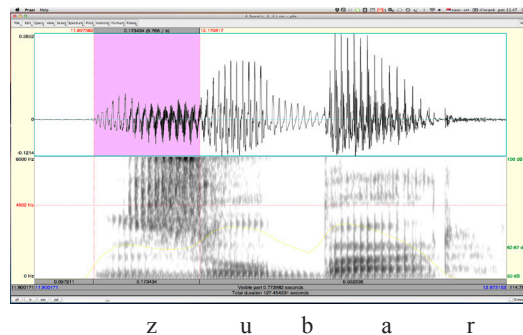

Често се граница између безвучног фрикатива и претходног вокала јасније може повући на основу спектрограма него на основу осцилограма. Као што се на слици бр. 3 види, амплитуда вокала се постепено смањује, а периодични талас постепено прелази у аperiodични. С друге стране, шум на спектрограму нагло почиње и оштро је одвојен од формантске структуре вокала.

Пошто се амплитуда аperiodичног таласа постепено смањује, а затим нагло повећава, завршетак шума се може одредити сасвим јасно већ на основу осцилограма. Што се пак спектрограма тиче, иако формантска структура нагло почиње, део шума се преноси и на наредни вокал и задржава у горњем делу спектрограма. Зато се у оваквим случајевима нужно мора узимати у обзир и осцилограм и спектрограм.

в) Звучни фрикативи у иницијалном положају испред вокала

Слика 4: зyбaр (мушки глас)

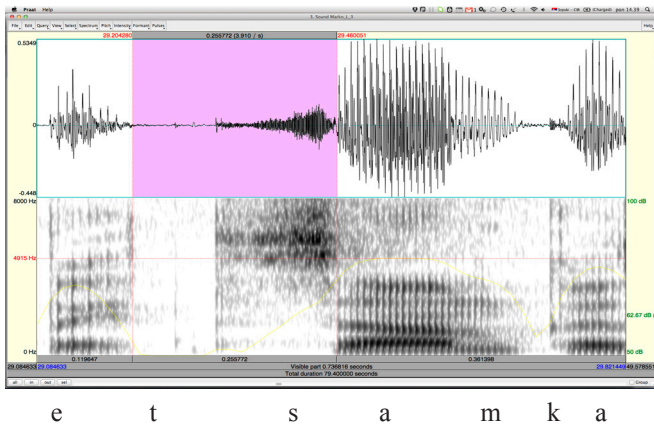

На почетку звучног фрикатива често се на спектрограму види „звучни појас“⁸ и пре него што сам шум започне. У доступној литератури (домаћој и иностраној) овај феномен, колико нам је познато, није описан. Претпостављамо да тај кратак интервал звучања (око 30 ms) на артикулационом плану одговара интервалу између започињања звучне фонације и наиласка фонационе струје на препреку. Слично на спектрограмима изгледа и глас [j] (в. слику бр. 14), што се може и очекивати, јер су управо звучни фрикативи и континуирани орални сонанти прилично блиски по својим артикулационим и акустичким карактеристикама. Питање је да ли и тај део треба урачунавати у трајање фрикатива или не. Пошли смо од следеће претпоставке: ако се код звучних експлозива у трајање рачуна и оклузија (од почетка звучне фонације до експлозије гласа), онда би у складу са тим и код звучних фрикатива требало урачунати време од почетка звучне фонације.

Крај звучног фрикатива није тако јасно уочљив као код беззвучног. На осцилограму се за све време трајања звучног фрикатива види (квази)периодични талас, које се од таласа вокала разликује највише по интензитету. Почетак вокала смо одредили на основу повећања амплитуде на осцилограму за око два пута.

Обележени део на слици бр. 5 требало би да представља гласовне реализације фонема /t/ (последња фонема у речи „опет“) и /z/ (прва фонема у речи „замка“), међутим пошто је говорник прочитао оквирну реченицу без паузе између те две речи, створили су се услови за прогресивну асимилацију по звучности, која је сасвим могућа на фонетском нивоу.

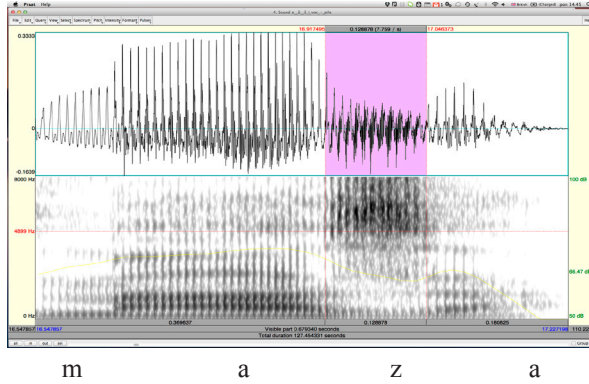
Слика 5: [оп]ет зámка (мушки глас)

⁸ У претходним радовима (Батас 2007, 2010, 2011) користили смо термин С. Гудурић (2004; Петровић/Гудурић 2010) *звучна греда* (енгл. *voice* или *voicing bar*). Код звучних експлозива и африката у току оклузије гласне жице трепере, стварајући звучну фонациону струју. Она је пригушена зидовима вокалног тракта, који резонирају на ниским фреквенцијама; пошто имају улогу нископропусног филтра, као резултат филтрирања на дну спектрограма види се дебела тамна линија. Назвали смо је „појасем“ из два разлога: због изгледа на спектрограму и због начина њеног настанка.

г) Звучни фрикативи у интервокалском положају

Слика 6: ма́за (мушки глас)

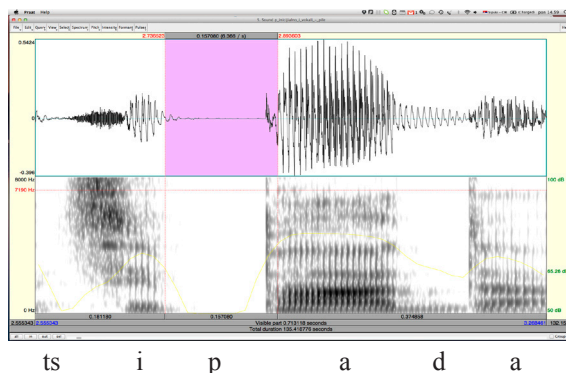
У трајање звучног фрикатива урачунали смо и формантску структуру, која се види у вишим деловима спектрограма (изнад 5000 Hz). На овом снимку, а ни на већини других, не види се јасно звучни појас у доњем делу спектрограма. Амплитуда се, такође, постепено смањује, па се на основу осцилограма не може јасно одредити граница између краја вокала и почетка звучног фрикатива.

Насупрот граници почетка фрикатива и краја вокала, граница између завршног дела фрикатива и почетка наредног вокала може се сасвим јасно одредити на основу осцилограма. Наиме, при крају трајања фрикатива амплитуда се смањује, због слабења турбулентне ваздушне струје, а затим постепено повећава започињањем вокала.

3.2. Сегментирање експлозива

а) Беззвучни експлозиви у иницијалном положају испред вокала

Слика 7: [ре]ци п̣а̣д[а̣] (мушки глас)

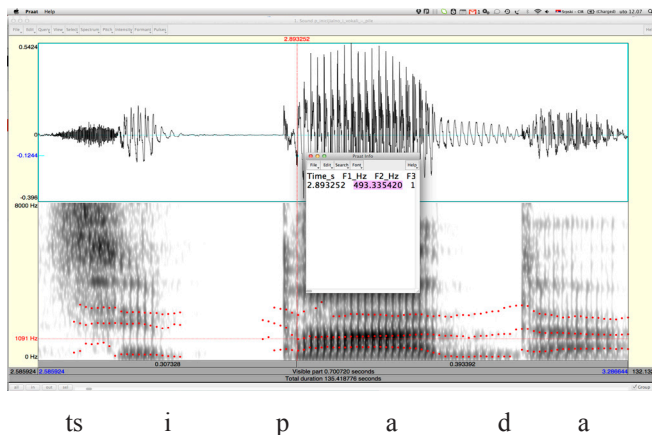

Одређивање почетка безвучног експлозива и иницијалном положају посебан је проблем. Пример који смо дали део је оквирне реченице: „Речи **пада** опет: **пада**“. Између вокала [i], којим се завршава реч „речи“, и почетка експлозије гласа [p], на снимку се налази пауза. Не може се са сигурношћу рећи који део те паузе припада оклузији гласа [p], а који паузи у изговарању двеју акцентованих речи, ма колико она била кратка и занемарљива. Ипак, може се закључити колико је максимално трајање оклузије (ако потпуно занемари-мо паузу између речи). Другим речима, не можемо закључити колико тачно траје експлозив, али можемо одредити његово *максимално могуће трајање*.

Крај експлозије безвучног експлозива на осцилограму обележен је променом амплитуде, па смо за границу узимали почетак периодичног таласа. На спектрограму та граница није увек јасна, па смо се у тим случајевима ослањали и вредности F1 (први формант). Наиме, све вокалске транзиције после експлозива обележава низак почетак првог форманта. На слици бр. 7 промена облика амплитуде и место на којем је F1 најнижи поклапају се. Када то није случај, одређивали смо се да границу поставимо на место на којем је F1 најнижи (в. Ладефогед 2003: 100).

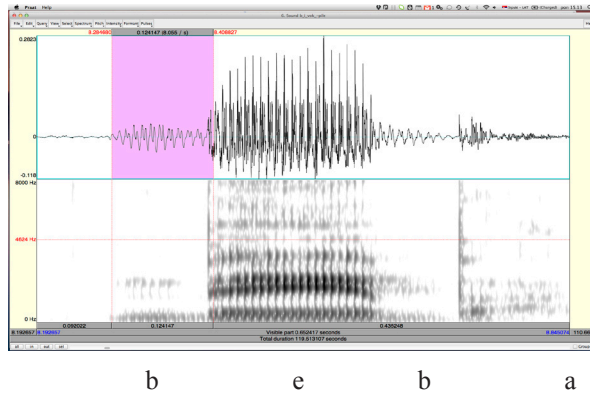
Висина форманата може се одредити на основу спектрограма, јер је померањем курсора могуће добити вредност у херцима на x-оси. Међутим, све више се такав поступак избегава, а посебно од појаве аутоматског одређивања форманата (енгл. *formant tracking*). У програму *Praat*, којим смо се служили у свим претходним радовима, користи се овај метод и уз извесна прилагођавања фреквенцијског опсега за сваког говорника, могуће је врло прецизно одредити висину било којег видљивог врхунца енергије. На слици бр. 8 представљамо исти говорни сегмент као на слици бр. 7, само што је уместо гласа, означена вредност првог форманта добијена овом методом (в. прозор на слици бр. б). Због ограниченог простора наводимо само једну слику као илустрацију овог метода.

Слика 8: [ре]ци п̣ад[ā] (мушки глас)

б) Звучни експлозиви у иницијалном положају
испред вокала

Слика 9: бѣба (мушки глас)

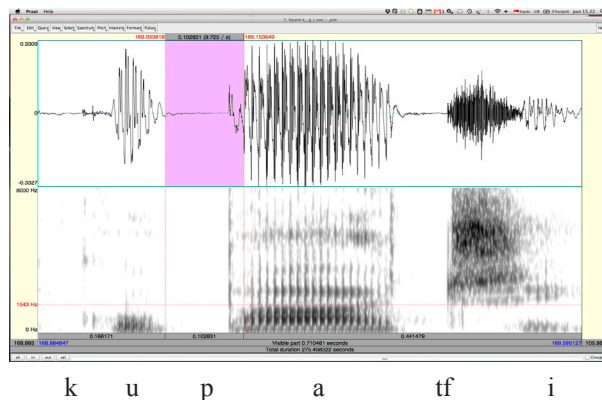

Почетак оклузије звучног експлозива најчешће се сасвим јасно види и на осцилограму и на спектрограму. На првом од њих почетак је обележен повећањем амплитуде периодичног таласа. Ако се испред експлозива не налази вокал (на пример, у оквирној реченици вокал [i] из речи „реци“), пре оклузије ће се на спектрограму видети белина. Почетак (звучне) оклузије експлозива биће представљен почетком „звучног појаса“.

Крај експлозије овог звучног консонанта такође је на осцилограму обележен постепеном променом амплитуде, па смо за помоћно средство, као и код беззвучних експлозива, пратили смо вредности F1, а место на којем је први формант најнижи узимали смо за почетак вокалске транзиције.

в) Беззвучни експлозиви у интервокалском положају

Слика 10: купачи (мушки глас)

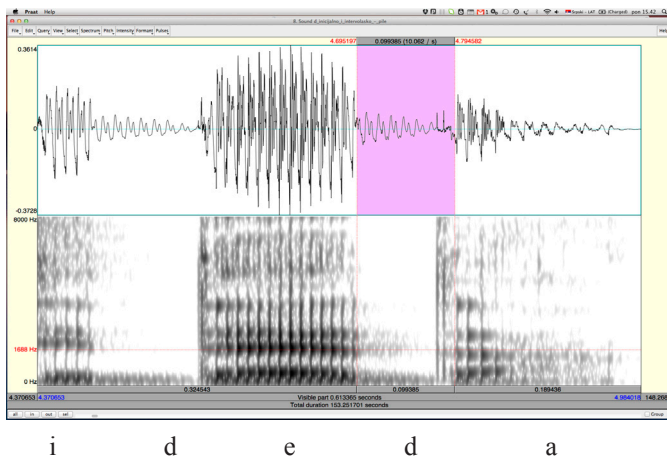

Почетак безвучног експлозива на идеалном снимку направљеном у студијским условима, у тзв. „глувој соби“, био би обележен потпуним одсуством шума на спектрограму, односно приближно глатком хоризонталном линијом на осцилограму. У реалним условима снимања добили смо снимке на којима се виде извесни шумни концентрати енергије. Ипак, и поред тога, уочавањем краја формантске структуре на спектрограму или значајнијег снижења амплитуде на осцилограму – релативно лако се може одредити почетак безвучне оклузије.

Крај експлозије смо одређивали као и код звучних и безвучних експлозива у иницијалном положају испред вокала: или на основу промене амплитуде, или на основу места где је први формант најнижи. На слици бр. 10 ова два параметра се не поклапају. У таквим случајевима смо се доследно опредељивали за место на којем је први формант најнижи.

г) Звучни експлозиви у интервокалском положају

Слика 11: [ре]и дѐда (мушки глас)

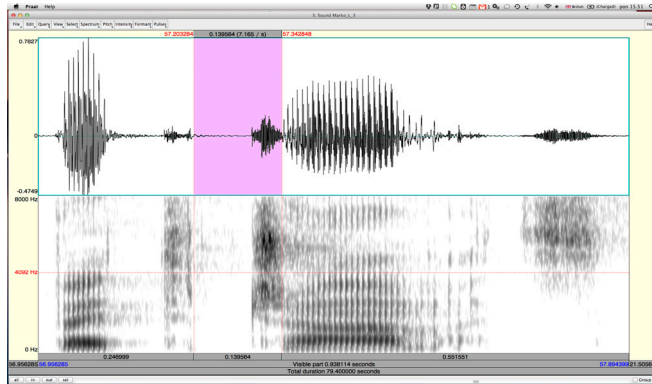
Почетак звучне оклузије одређивали смо на основу промене амплитуде, као и у претходном случају. Ипак, понекад је звучни експлозив толико слабо изражен (изговорен са лабилном артикулацијом) да смо се и за одређивање почетка оклузије морали ослањати на место на којем је први формант најнижи.

Крај експлозије, када год је то било могуће, одређивали смо на основу промене амплитуде на осцилограму. Међутим, уколико се тај параметар не би покложио са најнижим местом првог форманта, опредељивали смо се за методу праћења форманата.

3.3. Сегментирање африката

а) Безвучне африкате у иницијалном положају испред вокала

Слика 12: о[пет] чамац (мушки глас)

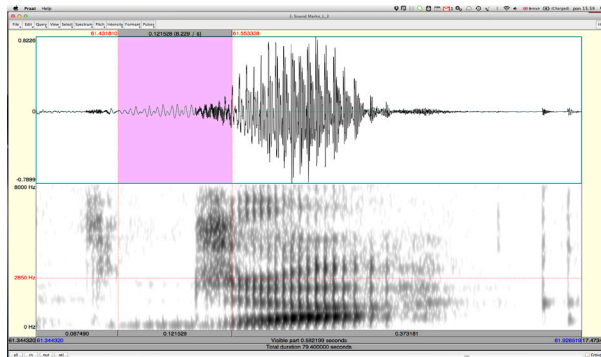
р е т ф а м а тс

Почетак безвучних африката у иницијалном положају не може се једноставно одредити, јер, као и безвучни експлозивни, имају на почетку безвучну оклузију, која је на спектрограму представљена белином. Дакле, не можемо са сигурношћу рећи који део те белине припада природној паузи између двеју акцентованих речи, а који део припада безвучној оклузији.

Крај безвучне африкате релативно лако се може одредити и на основу осцилограма – апериодични шум нагло прелази у периодични тон.

б) Звучне африкате у иницијалном положају испред вокала

Слика 13: [опе]т иак (мушки глас)

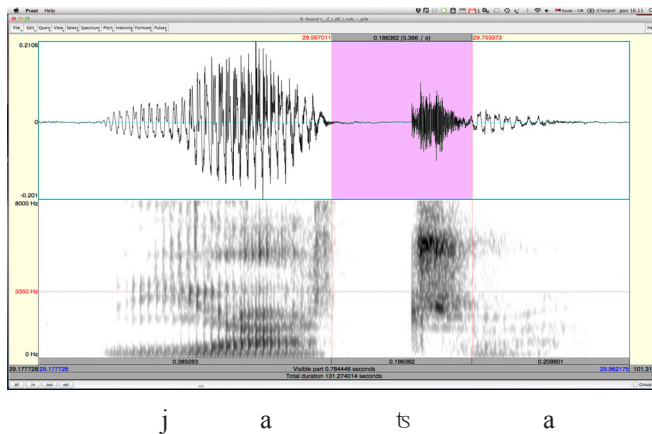
т ђ а к

Почетак звучне оклузије африкате у иницијалном положају има иста акустичка својства као звучни експлозив, па ће, према томе, слично и изгледати на осцилограму и на спектрограму. Граница између краја вокала и почетка звучне оклузије може се углавном лако одредити.

Крај фрикативног дела постепено прелази у тон, па границу између фрикативног дела звучне африкате и наредног вокала није лако повући ни на осцилограму ни на спектрограму. Ми смо се у свим таквим случајевима одређивали да границу поставимо на основу осцилограма, па смо је повлачили тамо где амплитудни врхунац први пут има облик сличан облику амплитуде периодичног таласа. Иза те границе, на спектрограму се може наћи део шума (на слици бр. 13 он је изнад 5000 Hz).

в) Безвучне африкате у интервокалском положају

Слика 14: јаčā (мушки глас)

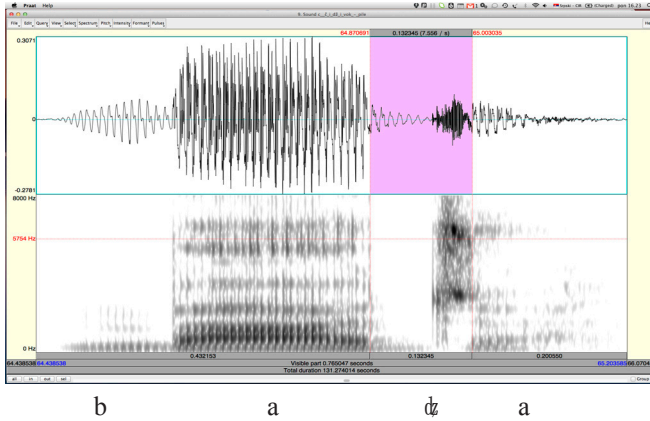

Почетак безвучне африкате у интервокалском положају релативно лако се може одредити, ако је снимак технички добро изведен. На таквим снимцима, када је постигнут одговарајући однос између звука и позадинског шума, на спектрограму ће се нагло појавити белина, а на осцилограму равна хоризонтална линија.

Крај фрикативног шума безвучне африкате одредићемо исто као у случају који смо већ описали (безвучна африката у иницијалном положају испред вокала).

г) Звучне африкате у интервокалском положају

Слика 15: баца (мушки глас)

Уколико глас није био артикулисан сувише лабилно (опуштено), на осцилограму ће се видети јасна граница између вокала и места почетка звучне оклузије звучне африкате (као на слици бр. 15), тј. периодични талас нагло ће се упростити периодични талас ће се нагло упростити и постаће знатно слабији.

Крај фрикативног шума исти је као код звучних африката у иницијалном положају – границу често не можемо сасвим јасно повући и често се не поклапају крај шума на спектрограму и крај аperiodичног таласа на осцилограму. У таквим случајевима, доследно смо се одређивали за сегментирање на основу осцилограма.

Закључак

У раду смо навели разлоге зашто смо се између алтернативних решења: читани текст или спонтани говор, читање листе речи или читање у оквирним реченицама, одредили за читање текста, и то читање оквирних реченица. Различити информатори могу читати исти текст у строго контролисаним условима, а сам текст може бити унапред припремљен тако да садржи све релевантне говорне сегменте који се испитују и само њих.

Кад је реч о сегментирању везаног говора, навели смо само случајеве који се тичу разграничавања између консонаната и вокала, а остале случајеве, када треба разграничити два консонаната или поставити границу између вокала и сонаната, односно консонаната и сонаната, размотрићемо у другој прилици. Такође се нисмо бавили ни случајевима када коартикулација превише утиче на суседне гласове и у потпуности онемогућава сегментирање.

ЛЕКСИКОГРАФСКИ ИЗВОРИ

- РМС:** *Речник српскохрватскога књижевног језика*, I–VI, Нови Сад (–Загреб): Матица српска (–Матица хрватска), 1967–1976.
- Об-Реч:** Мирослав Николић, *Обратни речник српскога језика*. Београд: Матица српска, Институт за српски језик САНУ, Палчић, 2000.
- ЕК-ССЈ:** *Електронски корпус савременог српског језика*, Математички факултет, Београдски универзитет (www.korpus.matf.bg.ac.rs).

ЛИТЕРАТУРА

- Бабих 1976–1977:** Stjepan Babić, „Jednačenje suglasnika u govoru i pismu“, *Je-
zik*, XXIV/3–4, 74–81.
- Бакран 1996:** Југај Бакран, *Zvučna slika hrvatskoga govora*. Zagreb: Ibis.
- Батас 2007:** Ана Батас, *Квантитативне и спектралне карактеристике консонаната српског књижевног језика*, необјављена магистарска теза, Београд: Филолошки факултет.
- Батас 2010:** Ана Батас, „Акустичке карактеристике експлозива српског језика у финалном положају: квантитет“, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 39/3, 255–274.
- Батас 2011:** Ана Батас, „Акустичке карактеристике алофона фонеме /x/ у интервокалском положају“, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 40/3, 183–208.
- Гудурић 2004:** Снежана Гудурић, *О природи гласова*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Ивић/Лехисте 1963:** Pavle Ivić, Ilse Lehsite, *Accent in Serbocroatian: An Experimental Study*. Ann Arbor: Michigan Slavic Materials, [непештампано у:] Павле Ивић. Целокупна дела, VII/1, Павле Ивиће – Илсе Лехисте, *О српскохрватским акценцима*, Сремски Карловци – Нови Сад, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2002, 65–164.
- Ивић/Лехисте 1967:** Павле Ивић, Илсе Лехисте, „Прилози испитивању фонетске и фонолошке природе акцената у савременом српскохрватском књижевном језику. III“, *Зборник за филологију и лингвистику*, X, 55–93.
- Јокановић-Михајлов 1996:** Јелица Јокановић-Михајлов, „Интонационе карактеристике читаног текста“, *Српски језик*, I/1–2, 132–143.
- Јокановић-Михајлов 2006:** Јелица Јокановић-Михајлов, *Акцент и интонација говора на радију и телевизији*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Кашић 1980:** Зорка Кашић, „Гласовне промене у проклази у српскохрватском језику на основу експерименталних истраживања“, *Наш језик*, XXIV/4–5, 217–246.
- Кашић 1985:** Зорка Кашић, „Гласовне промене у енклази“, *Наш језик*, XXVI/4–5, 228–233.

- Ладефогед 2003:** Peter Ladefoged, *Phonetic Data Analysis: An Introduction to Fieldwork and Instrumental Techniques*. Blackwell Publishing.
- Лехисте 1967:** Ilse Lehiste (ed.), *Readings in Acoustic Phonetics*. The M.I.T. Press, Cambridge: Massachusetts Institute of Technology.
- Либерман et al. 1985:** Philip Lieberman, William Katz, Allard Jongman, Roger Zimmerman, and Mark Miller, „Measures of the sentence intonation of read and spontaneous speech in American English“, *The Journal of the Acoustical Society of America*, 77/2, 649–657.
- Петровић/Гудурић 2010:** Драгољуб Петровић, Снежана Гудурић, *Фонологија српскога језика*. Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Матица српска.
- Решетар 1921:** Милан Решетар, „Дуги суласници у српскохрватском језику“, *Јужнословенски филолог*, II, 111–114.
- Свертс et al. 1996:** Marc Swerts, Eva Strangert, Mattias Heldner, „F0 declination in read-aloud and spontaneous speech“, [in:] *Proceedings of The Fourth International Conference on Spoken Language Processing*, Philadelphia, PA, USA, 1–4.
- Соколовић 1997:** Мирјана Соколовић, „Утицај акцената на формантску структуру вокала“, *Српски језик*, II/1–2, 65–85.
- Стипчевић 1953:** Никша Стипчевић, „Дејство силазних акцената на трајање африката у иницијалном положају“, *Гласник Српске академије наука*, Београд, V/1, стр. 143.
- Стојнић/Ђурић 1953:** Милосава Стојнић, Ивана Ђурић, „Дејство акцената на трајање латерала у иницијалном положају“, *Гласник Српске академије наука*, Београд, V /1, 141–142.
- Фант 1956:** Gunnar M. Fant, „On the predictability of formant levels and spectrum envelopes from formant frequencies“, [in:] M. Halle et al. (eds.) *For Roman Jakobson*, The Hague: Mouton, 109–120; [прештампано у:] Ilse Lehiste 1967: 44–56.
- Фант 1962:** Gunnar M. Fant, „Descriptive Analysis of the Acoustic Aspects of Speech“, *Logos*, V, 3–17; [прештампано у:] Ilse Lehiste 1967: 93–109.
- Шкарић 1970:** Ivo Škarić, „Glasovne promjene unutar izgovorene riječi“, *Jezik*, XVII/5, 134–145.

Ana S. Batas

ACOUSTIC ANALYSIS OF CONSONANTS – SOME METHODOLOGICAL ISSUES

Summary

In this paper the author examines some methodological issues in instrumental phonetics concerning acoustic characteristics of Serbian consonants. This study compares read and spontaneous speech and examines the target words embedded in carrier sentences, as well as the segmentation of connected speech.

Јован М. ЧУДОМИРОВИЋ*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

О ПОЛИФУНКЦИОНАЛНОСТИ ЛЕКСЕМЕ *ЈЕДАН* У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

У раду се испитују различите употребе лексеме *један* у српском језику. Полазећи од описа ове појаве у граматикама и речницима и идентификујући семантичко-прагматичка обележја битна за категорију неодређености, аутор на примерима из Електронског корпуса српског језика (ЕКСЈ) налази да су две основне небројне употребе лексеме *један* неодређена заменичка и генеричка употреба (свака са својим подврстама, које су такође анализиране и класификоване), те показује да је оваква разноврсност употреба резултат процеса граматикализације неодређеног члана, описаног у типолошкој литератури. На крају рада из ових закључака извлаче се и препоруке за граматички и лексикографски опис овог феномена.

Кључне речи: лексема *један*, одређеност/неодређеност, неодређене заменице, неодређени члан, генеричко значење, граматикализација, језички ресурси, српски језик.

1. Увод

1.1. Основни број *један*

Циљ овог рада је да испита различите употребе лексеме *један*. Као што је познато, основно значење лексеме *један* је бројно:

- (1) Овде сам тек **један** дан.
- (2) Све је то пало у воду; па се наредна прича о настајању легендарне болнице II армије у Драгоманицима, с муком саставља, безмало после **једног** века.
- (3) Зна да је између **једне** трећине до **једне** половине колега само са његовог одсека отишло из Југославије.

---

* wonderpeace@gmail.com

Број *један* има морфосинтаксичке карактеристике придевских речи – разликује род, стоји уз именицу и конгруира са њом, а означава 'количину од 1'. По природи ствари, број *један* користи се у једнини, али има и регуларне облике множине, у којима се налази када када конгруира са именицама које имају само множину:

- (4) Поред дневница, помиње се и да су припадници ИЈП упућени у Београд у интервентној униформи са **једним** панталонама и две кошуље [...]
- (5) Примера ради, за оправку **једних** кола испостављано је пет фактура, три за плаћање, а две за компензацију половним вагонима, па је за хиљаду вагона требало да буде испостављено чак пет хиљада фактура!

1.2. Остале употребе – кратак историјат питања

1.2.1. Полифункционалност лексеме *један* у граматицама

У граматицама се, међутим, одавно констатује да се лексема *један* користи и као заменица или члан. Не улазећи у то да ли је и колико разноврсност употреба лексеме *један* последица полисемије, а колико различитих контекста у којима се она користи, у овом раду ћемо о различитости њених употреба говорити као о *полифункционалности*, следећи терминолошко решење које је применио М. Хаспелмат (1997: 58–59).

Још Маретић (1963: 224), говорећи о случајевима у којима *један* има множину, каже да ова лексема може значити исто што и *неки*, *некакав* или *исти*. А у делу о синтакси констатује да

„[...] mnogi današnji pisci kvare jezik upotrebljavajući broj jedan bez ikakve potrebe prema njemačkom artikulu ein, franc. un, tal. uno“ (Маретић 1963: 510).

И Михаило Стевановић (1981: 313) примећује да се *један* користи у функцији заменице или члана, али о томе не говори у нормативном, већ искључиво у дескриптивном смислу:

Број један се врло често у нашем језику употребљава – не да се њим означи број, него више као нека врста неодређеног члана, нпр.: Старац га узе за руку па га изведе на један брежуљак. – Одатле пође на једно место. – На ономе јаблану има једна птица. – Био један богат човек и имао три сина. – У томе дођу до једне јаме. Ни у једном од ових примерима [sic], и нигде у сличним случајевима, не иде се за тим да се бројем један (једна, једно) покаже да је, рецимо, старац о коме је (у првој реченици) реч извео неког баш на један, а не на више брежуљака (ово би било јасно и без употребе икаквог броја), или да су они о којима се говори (у другој реченици) дошли баш на једно место итд. Употребом речи један у ствари се казује неодређеност појма, оно углавном што се у нашем језику означава неодређеном заменицом неки. И доиста, у овде наведеним и свим сличним случајевима може се употребити заменица неки. (Да бисмо их у то уверили, ми читаоце упуњујемо да у горњим реченицама изврше ову замену, тј. да у свима њима употребе неки место један.[])

Да постоје случајеви у којима лексема *један* није број, али се ипак не може заменити неком неодређеном заменицом, запазила је Павица Мразовић. Она у својој *Gramatici srpskog jezika za strance* (Мразовић 2009: 288–290) наводи неколико функција „детерминатива *један*“ и илуструје их следећим примерима:

- (6) Бићу[,] с тачке **једног** писца[,] веома заинтересован посматрач.
- (7) Сада би нам опет био потребан **један** Вук. Имала је осмех **једне** Мадоне.
- (8) Сви знају да си ти **један** лажљивац. Ти си **један** безобразник.
- (9) Ленштино **једна**. Варалице **једна**. Але **једне** – све би присвојиле!
- (10) Тражио те је **један/неки** човек.

Функције представљене овим примерима Мразовићева одређује као:

- издвајање типичног представника – пример (6)
- значење представника одређеног типа – (7)
- афективну квалификацију именице – (8), (9)
- обележавање непознатог, новог, неодређеног – (10)

Она закључује да се само у примеру (10) *један* може заменити са *неки*, док у другим примерима то није могуће, и разматра још неке случајеве употребе ове лексеме, о којима ће касније бити речи. Иако није без мана,¹ ово је далеко најисцрпнији преглед различитих употреба лексеме *један* у нашим граматикама.

1.2.2. Полифункционалност лексеме *један* у речницима

РСАНУ региструје низ значења лексеме *један* која нису бројна: 3а. *који има једнаке квалитете као неко други, апсолутно једнак, истоветан* – Оба су били једних година, једнака раста; 3б. *који није неки други, заједнички за све, исти*; 3в. *који сачињава једну целину, недељив, јединствен* – Сватови никад не иду једним путем у цркву и натраг; 4. (често у им. служби) *који је без друштва, без игде икога, сам једини* – А нас једне само сунце грије; 5а. *који указује на недовољно одређен појам, неки, некакав, изванредан* – Био један цар; 5б. (у одр. реченицама, у служби придевске одричне заменице) *ниједан, никоји* – Нигде се не може видети једног Арапа; 6а. *у набрајању, најчешће у односу са речју „други“: неки за разлику од других из какве групе, заједнице и сл.* Једни вршу, други веју / Трећи носе рану; 6б. *указује на поједино лице (поједину ствар или појаву) одређено широм групом којој припада* Игњат Николајевић Потапенко, један између младих књижевника руских, написао је приповетку; 7а. *са значењем већег истицања именице уз коју стоји; понекад без значења, у сувишној употреби* – Тај ти зна све главаре у главу и по имену – чудо једно!; 7б. *који је изузетне важности, изузетног значаја;*

¹ На пример, формулације којима су означене употребе у примерима (4) и (5) – „издвајање типичног представника“ и „значење представника одређеног типа“ – не указују јасно да је реч о различитим употребама.

познат, чувен, славан – Толико и тако је могао урадити само један Вук; 7в. (у поредбеним конструкцијама са везником) *прави, истински; рођени (о степену сродства)* – Хвала ти ко једном брату; 7г. *са појачаним и негативним особинама појма који означава именица уз коју стоји; бедан, недостојан* – А што си такав, животињо једна!; 8. (у им. служби) *нешто или било шта што се разликује од другог, ова ствар, ова мисао, ово решење и сл.* – Једно мисли камила, а друго камилар; 8б. *иста ствар, иста чињеница, исто* – Треба ли ти једно двапут рећи; 8в. *оно што је недељиво, иста, јединствена целина* – Виде да са Стамболијама никад не могу бити једно; 8г. *оно што претходи, што је на првом месту, прво* – Једно зато: да свакад он више има на броју своје војске него јаничари, друго, да му је свакад ова војска ... спремна; 9. (у им. служби) *наместо речи коју замењује, уз означавање да се појам на који указује јавља у малој количини или појединачно* – Ево ти, па попи једну! – и пружи му форинту; 10. (у прил. служби) *око, близу отприлике* – Могао би се на први поглед причинити као ... пројекат баварског законика, изданог пред једну тридесетину година.

РМС даје сличан, али, наравно, мање разгранат опис, који покрива она значења која су у РСАНУ означена са 3а–в, 4, 5а, 6а, 7б–в. Овоме у основи одговара и одредница *један* у РСЈ, уз неке разлике о којима ће бити речи у одељку 3.4.

1.2.3. Лексема *један* као маркер неодређености

Појава да реч која означава 'количину од 1' почне да служи као маркер неодређености добро је позната (бар) у индоевропским језицима. Штавише, неодређени члан, у језицима који га имају, по правилу је пореклом број 'један', као што одређени члан историјски обично потиче од дисталног демонстратива (Јувонен 2006).

Анализирајући овај феномен, Милка Ивић (1971: 107–108) примећује да употребу лексеме *један* намеће сваки контекст у коме се „неминовно помишља на појединачност именованог појма“, па за лексему *један* користи термин *партикуларизатор*, указујући на то да:

Свака квалитативна детерминација именованог појма сужава његов семантички опсег, тј. већ у принципу условљава напуштање апсолутне семантичке уопштености у корист појединачног означавања. Овај моменат појединачног означавања, који ће овде бити условно назван моментом *п а р т и к у л а р и з а ц и ј е*, аутоматски погодује [sic] убацивање речи један.

Партикуларизација се најчешће среће кад се неки нови појмови „уводе у саопштење“, или кад се већ познате појаве сагледавају из другог угла (Ивић 1971: 108). Испитујући различите употребе лексеме *један*, Милка Ивић (1971: 118–119) закључује (1) да *један* и неки „ни у ком случају нису апсолутни синоними“, већ су заменљиви само када обележавају „рематски део исказа“, али ни ту њихова употреба није без разлике, јер неки наглашава неодређеност, па је емфатички маркиран према *један*; (2) да се лексеми *један* не може приписати „служба неодређеног члана“, иако њена употреба има

сличности са функцијама неодређеног члана у језицима који имају чланове, и то из два разлога: (i) јер нема одговарајуће јединице специјализоване за улогу одређеног члана, и (ii) јер *један* ипак не покрива све синтаксичке позиције које покривају неодређени чланови у језицима који их имају.

Дијахронијски посматрано, изгледа да је оваква употреба лексеме *један* у српском језику добрим делом последица језичког контакта унутар балканског језичког савеза. Наиме, Виктор А. Фридман (2003), поредећи преводе Библије, као и једног бугарског и једног руског романа на друге словенске језике (јужнословенске и нејужнословенске), налази да међу јужнословенским језицима постоји континуум у степену граматикализације броја 'један' као маркера неодређености: од бугарског и македонског, преко српског и хрватског (где посебну улогу игра различит прескриптивни приступ, као што смо видели у одељку 1.2.1), до словеначког, где, по њему, ова појава у стандардном језику има маргиналан значај и ограничена је на разговорни језик. Уочавајући да у овом погледу постоје битне сличности између јужнословенских језика и румунског, грчког и турског, те да је у западним и источним словенским језицима употреба броја 'један' као маркера неодређености знатно ограниченија него у јужнословенским, Фридман закључује да је реч о балканизму.

1.3. Циљ рада, теоријски основ и корпус

У наставку рада покушаћемо да прецизније објаснимо у чему је разлика између различитих заменичких употреба лексеме *један* и у чему се *један* разликује од неодређене заменице *неки*, да одговоримо на питање какав је категоријални статус лексеме *један* у тим случајевима, те да укажемо на то како ти увиди могу бити значајни за граматички и лексикографски опис.

У овоме нам су нам од велике користи материјал, запажања и закључци које је о овом проблему дала Милка Ивић у већ цитираном чланку (Ивић 1971). У теоријском смислу, поћи ћемо од типологије неодређених заменичких функција М. Хаспелмата, коју укратко излажемо на почетку наредног одељка.

Као извор грађе служиће нам *Електронски корпус српског језика* (ЕКСЈ), који се развија на Математичком факултету Универзитета у Београду.²

2. Заменичка употреба

2.1. Категорија одређености: специфичност и знање говорника

У својој типолошкој студији о неодређеним заменицама Мартин Хаспелмат (1997) издваја неколико функционалних дистинкција битних за опис

² Корпус се налази на интернету, на адреси korpus.matf.bg.ac.rs.

значања и употребе неодређених заменица у великом броју језика.³ Према њему, кључна семантичко-прагматичка дистинкција јесте специфичност/не-специфичност. У неким језицима, као што је нпр. руски, ова дистинкција је очигледна, док се у српском неодређене заменице *неко*, *нешто*, *неки*, *некакав* и сл. могу се употребити и специфично (11) и неспецифично (12):⁴

- (11) Иван хочет спеть **какой-то** романс.
Иван жели отпевати **неку** романсу.
'Иван жели да отпева **неку** [= одређену, конкретну] романсу.'
- (12) Иван хочет спеть **какой-нибудь** романс.
Иван жели отпевати **неку** романсу.
'Иван жели да отпева **неку** [= било коју] романсу.'

Уколико се заменица користи специфично, важан чинилац је знање говорника, тј. да ли је говорнику ентитет на који упућује неодређеном заменицом познат (може га идентификовати, зна за њега од раније и сл.) или није. У немачком се ова дистинкција може изразити употребом маркера неодређености *irgend*, док је у српском неодређена заменица *неко* прихватљива у другом случају, али не и у првом:

- (13) **Jemand** hat angerufen.
Неко имати-AUX звао.
'***Неко** [знам ко] је звао.'
- (14) **Irgend jemand** hat angerufen.
Неко имати-AUX звао.
'**Неко** [не знам ко] је звао.'

Остале функције које Хаспелмат наводи су значење „слободног избора“ (у српском се ово значење покрива заменицама типа *било ко*, *било шта*⁵ и сл.), директна негација (*нико*, *ништа*...) и негативна поларност (*ико*, *ишта*...), карактеристична за контексте као што су упитне и условне реченице, компарација и индиректна негација, но оне су мање важне за питање које нас интересује, а то су сличности и разлике између неодређене заменице *неки* и лексеме *један* у заменичкој употреби.

Размотримо сада да ли је у наведеним примерима могуће употребити лексему *један*. Кад је реч о примерима (11) и (12), употреба лексеме *један* има исте две могуће интерпретације:

- (15) Иван жели да отпева **једну** [= конкретну, одређену / било коју] романсу.

³ Основни корпус за Хаспелматово истраживање чинили су подаци из 40 различитих језика – индоевропских (међу њима и неколико словенских, укључујући и српски), семитских, туркијских, угро-финских, кавкаских и др., а у шири корпус ушли су и примери из још 100 различитих језика света (детаљније о структури овог узорка в. у Хаспелмат 1997: 17–20).

⁴ Примери (11)–(14) преузети су из поменуте Хаспелматове студије (1997).

⁵ Хаспелмат термин *неодређене заменице* (indefinite pronouns) користи у значењу ширем него што је уобичајено у нашој граматичарској традицији, па у њих укључује и оне врсте заменица које се у граматикама српског језика обично називају одричним и општим.

Треба ипак нагласити да је, када говорник не може идентификовати ентитет о коме је реч, неуобичајено употребити *један* ум. *неки*. У примеру (15) то није очигледно јер је по среди тзв. иреални контекст (*irrealis*), карактеристичан за хипотетичке ситуације, модална значења и сл. Слично примећује и М. Ивић (1971: 110), а то показује и пример (17) у наставку.

Уколико је реч о конкретној романси, а говорник притом зна и о којој, уместо заменице *неки* употребиће *један*:

(16) Иван жели да отпева **једну** / ***неку** романсу [= знам коју].

Слично томе, избор *један* : *неки* у примерима (13) и (14) говори нам може ли говорник идентификовати особу која је звала или не:

(17) Звао је **неки** / ?**један** човек [= не знам ништа о њему].

(18) Звао је **један** / ***неки** човек [= познат ми је].

На први поглед може изгледати да је употреба неодређене заменице *неки* у примерима као што су (16) и (18) такође могућа, али треба приметити да такав избор имплицира потребу говорника да нагласи (емотивну или неку другу) дистанцу према појму о коме је реч (*Звао ме је неки човек што ме стално прогања* [=знам који, али не желим да имам ништа с њим]; *Иван жели да отпева неку романсу* [= знам коју, али мислим да је лоша, безвредна, волео бих да не знам за њу]⁶). Говорник може идентификовати појам о коме је реч, али се, желећи да се дистанцира, према њему односи *као према нечем непознатом* и то сигнализира употребом заменице *неки* уместо *један*, која би иначе била адекватна.

Овде је, такође, важно нагласити да се у примерима као што су (16) и (18) подразумева да је појам о ком је реч свакако непознат саговорнику (или бар говорник сматра да му је непознат). У случају да и саговорник зна коју романсу Иван жели да отпева, одн. која особа је звала, говорник уопште неће употребити маркер неодређености, већ одређености, што је типично нека од показних заменица за идентитет:

(19) Звао је **онај** / ***неки** / ***један** човек [= познат је и мени и теби].

Модификујући схему коју даје Хаспелмат (1997), одређеност неког појма можемо, дакле, представити као скалу:

⁶ У оваквим случајевима заменица *неки* обично ће бити и посебно наглашена, а емотивну дистанцу могуће је додатно истаћи употребом заменичког прилога *тамо*: *Иван жели да отпева тамо неку романсу*, што није случајно, јер се неодређеност, непознатост или емотивна дистанца могу концептуализовати као просторна удаљеност, па заменице и заменички прилози за дисталност могу означавати не само просторну него и метафоричку удаљеност, као што показује Д. Кликовац (2006).

Неодређеност			Одређеност
Иван жели да отпева неку/ једну [= било коју] романсу.	Иван жели да отпева неку / једну [= одређену, конкретну] романсу.	Иван жели да отпева једну / *неку романсу [= знам коју].	Иван жели да отпева ону / *једну / *неку романсу [= и ти и ја знамо коју].
[– специфичност] [– говорник зна] [– саговорник зна]	[+ специфичност] [– говорник зна] [– саговорник зна]	[+ специфичност] [+ говорник зна] [– саговорник зна]	[+ специфичност] [+ говорник зна] [+ саговорник зна]

Схема 1. Скала одређености

2.2. Неодређена заменичка употреба лексеме *један*

2.2.1. Неодређена заменичка употреба са придевском вредношћу

Из примера које смо досад разматрали произлази да је највиша вредност у оном делу скале који припада неодређености – [+ специфичност, + говорник зна] – резервисана за заменичку употребу лексеме *један*, док две ниже вредности покривају и *неки* и *један*, мада не увек равноправно.

Погледајмо сада неколико примера из Електронског корпуса српског језика (ЕКСЈ):

- (20) Појавиле су се приватне куће које су нудиле двоструко нижу цену за, рецимо, осигурање од аутоодговорности. Ако **један** осигураник уплати годишњу премију од 200 марака, а штета износи 3000 марака, јасно је да ту нешто није у реду.
- (21) Да завиримо мало у језик и стил романа за који чланови жирија кажу да „вишеслојно посматра стварност“, како бисмо мало ту стварност и наслутили. Уводна реченица саопштава нам да године 1934. **један** младић помаже **једној** жени да прескочи поток. Младић је одевен у „градску ношњу“ и има „плитке лаковане ципеле“, док жена на себи има – шта? – „лаку цицану хаљину“, шта би друго!
- (22) У више наврата, на Рантине одговоре шеф верификационе мисије ОЕБС-а Вилијем Вокер је вртео главом. Како је тада проценио **један** албански новинар, „чини се не толико у знак неслагања са њом колико због тога што је очекивао јасније одговоре...“
- (23) На тој линији дошло је до препуцавања министара Прелевића и Никчевића, које су као нестраначке личности на те функције предложили ДОС и СПО, и министра Томовића[,] кога је предложио СПС. „Конкретне предлоге нисмо изнели ми, већ смо то тражили од генерала. Када је господин Томовић на **један** предлог питао зашто баш он, а не овај, ми смо рекли: у реду, нека буде тај. После ни то нису хтели да прихвате“, рекао је министар Прелевић.

- (24) Према речима генералног секретара овог удружења, „ко ће имати приоритет код гувернера не знам, али је сигурно да се не може бавити утврђивањем финансијских трансакција **једне** породице [...]“
- (25) Жарко Кораћ је франкфуртским „Вестима“ изјавио да Милан Панић иде по свету и агитује против српске владе. „Према неким проценама, отишло је око два милиона марака на огласе Милана Панића[,] и то из касе Галенике. Може се рећи да овде **један** господин води кампању против легитимно изабране власти само зато што му се не свиђа мишљење те власти да он није испунио своје обавезе.“

У примеру (20) синтагма *један осигураник* може имати само неспецифичну интерпретацију. У примерима (21) и (22) по среди је специфична употреба. У примеру (21) мора бити реч о конкретном младићу и конкретної девојци; аутор се ставља у улогу приповедача пред којим се одвија радња романа, па у тренутку кад говори о девојци и младићу он о њима не мора знати ништа; уколико прихватимо такву перспективу, *један* се овде може заменити са *неки* без последица по значење. Такво схватање начелно је могуће и у примеру (22), и у том случају замењивање *један* са *неки* ништа не мења, али је вероватније друго тумачење: да би новинар који извештава са конференције морао знати о ком је тачно новинару реч, могао би га идентификовати, у ком случају се степен одређености може изразити као [+ специфичност, + говорник зна, – саговорник зна], а замењивање са *неки* није могуће без последица по значење. У примерима (23), (24), (25) несумњиво је реч о истом степену одређености [+ специфичност, + говорник зна, – саговорник зна]. У примеру (23) мало је вероватно да се коминистар Прелевић, будући учесник разговора о коме прича, не сећа о ком је тачно предлогу реч, па ни замењивање са *неки* није прихватљиво уколико не желимо да променимо значење.

У примеру (24) јасно је да мора бити реч о конкретної породици и да говорник зна која је то породица. Овде је неопходно имати детаљнији увид у контекст у коме је исказ настао. Реч је о интервјуу са Павлом Кишом, генералним секретаром Удружења иностраних пензионера, који критикује рад тадашњег гувернера Народне банке Млађана Динкића.⁷ На месту које цитирамо Киш алудира на породицу Слободана Милошевића. Иако идентитет породице свакако зна и његов саговорник, као и читава јавност, Киш својим језичким избором (*једна породица* = знам која, али за вас то није важно) то игнорише, дајући тиме до знања да идентитет породице, иако њему познат, у датом контексту није битан за тему разговора. Да је употребио заменицу *неки*, тиме би јасно показао и свој лични став (*нека породица* = не желим да знам за њу), од чега се он уздржао.

Као и у случају примера (16) и (18), овде се јасно показује како одређеност није само семантичка, већ (још више) прагматичка категорија. Да то није тако, пример (24) представљао би озбиљан проблем за саговорника/чи-

⁷Интервју је објављен у *Политици* од 16. марта 2001.

таоца: не би било јасно зашто говорник један ентитет који је свима добро познат одређује као познат само њему. Таква интерпретација не би имала смисла. Стога је саговорник/читалац принуђен да такву интерпретацију одбаци и потражи бољу – да се говорник понаша као да није познато о којој је породици реч не зато што заиста мисли да то није познато, већ зато што то сматра неважним. Сличан механизам на делу је и у примеру (25).

2.2.2. Неодређена заменичка употреба са именичком вредношћу

У досадашњим примерима неодређене заменичке употребе лексема *један* имала је придевску вредност, али то није нужно. У следећа два примера та вредност је именичка:

- (26) – Шта ти пише? – Ништа – вели – не пише. Долазио **један** отуда, од његових. Ни име ми не рече.
- (27) Шта да ради човек када му астролог или тартолог самоуверено, још преко телевизије, пред милион гледалаца каже: „Ви за четири дана налазите испод степеница 7.200 евра!“ Па, наравно, да чека да прођу та четири дана и да онда узме ашов у руке и копа испод степеница, ако треба и до средишта земље. **Један** је тако бушио, дубио и – ништа.

Чини се да се у оваквој именичкој употреби лексема *један* може употребити само у једнини и односити само на специфичан и говорнику познат појам. Примера који би показивали супротно у нашем материјалу нема, нити смо их могли конструисати. Такође нисмо нашли ни примере употребе у множини, за коју и Милка Ивић (1971: 116) констатује да се „за многе представнике савременог књижевног језика тако нешто приказује као неприхватљиво граматичко решење“. Замењивање са *неки* или *неко* није изводљиво без губитка информације о томе да је особа позната говорнику. Такође, треба приметити да у оваквој именичкој употреби *један* може означавати само особу.

Посебно су фреквентни примери именичке употребе са конструкцијом *један од + генитив*, за коју Милка Ивић (1971: 116) примећује да има функцију „издвајања појединаца (индивидуалне појаве) из датог мноштва“:

- (28) Придружујем се поборницима увођења веронауке у школе. [...] **Један од главних аргумената против увођења веронауке у школе** био је: запостављање, односно неравноправан положај ученика других вероисповести.
- (29) Убиству Бате Трлаје претходила је јурњава колима. [...] Када је смртно погођен пао на асфалт између паркираних кола, **један од убица** је пришао и испалио још неколико хитаца у непомичног Трлајића.
- (30) Салон отменог швајцарског санаторијума. Време је ручку. За **једним од столова** седе млади Новски и његов пријатељ истих година, Левин.

И за ове примере важи оно што је већ констатовала М. Ивић (1971: 117): *један* се не може заменити са *неки*, осим кад одређује ентитет непознат говорнику, али је у множини неопходно употребити *неки*, а не *један*. То се може илустровати замењивањем једине множином у примеру(28):

(31) ***Једни** / **неки** од главних аргумената су...

Овде желимо да укажемо још и на то да у заменичкој употреби о којој је досад било речи лексема *један* функционише у антонимској опозицији са лексемом *ниједан*, која такође испољава двојство у значењу и употреби: може одговарати на питање *колико*, али и на питање *који*. Та чињеница је значајна и због тога што међу неодређеним придевским заменицама нема друге одричне заменице са истом функцијом: то би, начелно, могла бити заменица *никоји*, али се она готово уопште не користи.

2.3. Ендофорско упућивање

Примери који следе илуструју другачији тип заменичке употребе лексеме *један* од оних о којима је досад било речи:

- (32) Марвеном депоу следовала су два ветеринара, но **један** беше „ослобођен“, а **други** није дошао.
- (33) На овакво питање могуће је дати два различита одговора, **један** „топао“, **други** „хладан“.
- (34) Две ситне појединости, **једна** смештена на почетак а **друга** на крај приче, обележавају нагли и потпуни преокрет...

За разлику од ранијих примера, овде интерпретација лексеме *један* нужно зависи од појма који се претходно појавио у тексту – реч је, дакле, о ендофорском, најчешће анафорском упућивању. За овакву употребу лексеме *један* карактеристично је следеће:

- (1) иако се може употребити и придевски (уп. ...*су следовала два ветеринара, но један ветеринар беше отишао*...) лексема *један* типично има именичку конституентску вредност и може имати и облике једине и облике множине (в. ниже);
- (2) антецедент је колективан – у сва три примера језичким контекстом дефинисана је група, скуп, а лексемом *један* упућује се на један од чланова или подскуп тог скупа;⁸
- (3) у типичном случају (не и нужно; в. примере (39) и (40) ниже у тексту), осим лексеме *један* појављује се бар још једна ендофорски употребљена јединица, по правилу заменички употребљен редни број *други*, која ће упућивати на ентитет који припада истом колек-

⁸М. А. Гернзбахер (1986) упућивање на члан колектива који је означен антецедентом назива појмовном ендофором/анафором (*conceptual anaphora*).

тивном антецеденту, али различит од оног на који се упућује речју *један*;⁹

- (4) овакво ендофорско упућивање увек је неодређено у том смислу да није могуће идентификовати на који се тачно члан претходно дефинисаног скупа упућује са *један*. У примерима (32)–(34) то је неминовно, јер је антецедент колективан, тј. идентификован је само скуп, а не и његови појединачни чланови или мањи скупови унутар њега. Али упућивање остаје неодређено и кад имамо више издвојених ентитета као антецеденте – у примерима (35)–(37) и *један* и *други* се могу односити на било који од два антецедента:
- (35) Окружен ђачићима у ћелији Цетињског манастира, слеп и уман, <Његошев игуман>₁ откривао је васионске тајне, а <професор Будимир>₂ на предавањима студентима указивао је на путеве људског друштва кроз историју. И **један**_{1/2} и други_{1/2} били су мислиоци.
- (36) Сијарић₁ и Булатовић₂ су се као врхунски мајстори такли болних питања и спознали суровости. Ипак, и **један**_{1/2} и други_{1/2} имали су лирску душу и лако рањиво срце.
- (37) Хришћани₁ говоре о човеку пре и после „пада у грех“, <психолози и социолози>₂ о „примарној“ и (или) „секундарној природи“. Не задовољавају нас потпуно ни **једни**_{1/2} ни други_{1/2}.

Уместо лексеме *један* могуће је у оваквим случајевима заменички употребити и редни број *први*. Но тада је упућивање одређено, па *први* обавезно упућује на антецедент који се први појављује, а *други* на онај који следи за њим, што можемо проверити ако у примеру (36) *један* заменимо са *први*:

- (38) Сијарић₁ и Булатовић₂ су се као врхунски мајстори такли болних питања и спознали суровости. Ипак, и **први**_{1/2} и други_{1/2} имали су лирску душу и лако рањиво срце.

Када заменички употребљена лексема *један* служи за ендофорско упућивање, није је могуће заменити са *неки*. Облик множине имаће увек кад је члан скупа на који се односи и сам колектив, а не појединачни ентитет.

Најзад, иако далеко ређи, постоје случајеви овакве употребе када се један члан скупа не контрастира са другим, тј. упућује се само на једног:

- (39) Има Фаџир још један хоби – кафане_{1+...}. **Једну**₁ је и сам отворио у центру града.
- (40) Поставили су неколико нагазних мина на путу између <две карауле>_{1+...}, а на **једну**₁ је нагазило возило граничара ВЈ.

⁹ Ово није једини случај контрастирања изреченог садржаја помоћу лексема *један* и *други*. Поменућемо овде још два обрта карактеристична за аргументативне текстове/излагања. Један служи као конекторски израз којим се истиче контраст између различитих аспеката неке појаве, проблема, питања и сл. – *с једне стране... с друге стране...* – а други наглашава супротстављеност или, просто, различитост ставова или чињеница – *То што си ти рекао је једно, а ово што он каже друго*.

2.4. Лексема **један** у реципрочним конструкцијама

Посебан случај заменичке употребе лексема *један* имамо у тзв. реципрочним конструкцијама. Такве конструкције могу се односити се на субјекатски ((41), (42)) или објекатски појам (43) и допуњавати глагол, као у примерима (41)–(43), функционисати као одредбе начина, као у примерима (44) и (45), или допуњавати рекцијски придев или прилог (в. примере (47) и (48), ниже). Без обзира на синтаксичку функцију, оне упућују на чланове колектива који је претходно дефинисан и изражавају узајамно, реципрочно вршење и/или трпљење радње исказане предикатом:

- (41) Постоји један ведски текст у којем су <три гуне>_{i+j} приказане како се преобраћају **једна**_{i/j} у **другу**_{j/i} према опадајућем реду...¹⁰
- (42) Можда су <њих двоје>_{i+j} у међувремену разговарали још два пута телефоном, те сад с нестрпљењем ишчекују да се **једно**_{i/j} **другоме**_{j/i} баце у загрљај.
- (43) Брисала је при том руке **једну**_{i/j} **о другу**_{j/i}, сметено.
- (44) Одмах затим Кшиштоф поново притиска слова **једно**_{i/j} **за другим**_{j/i}.
- (45) Овај човек, и то Швајцарац, није седео[,] попут осталих његових земљака[,] у протестантским хладним лабораторијама и тамо правио исечке из фантастичног света, лепећи сличице **једну**_{i/j} **поред друге**_{j/i} да би створио некакав прихватљив мозаик.

Овде се не можемо детаљније бавити синтаксичким статусом оваквих јединица,¹¹ нити различитим варијантама реципрочног значења које оне покривају, али је јасно да основ за овакву употребу лексема *један* и *други*, које заједно формирају неку врсту маркера реципрочности, чини неодређена заменичка употреба коју смо описали у претходним одељцима.

Уколико лексема *један* и *други* у овој конструкцији посматрамо као засебне јединице, оне имају именичку вредност. Иако су сви досад наведени примери са облицима јединице, и облици множине су сасвим уобичајени, кад год су чланови антецедентског колектива на које се њима упућује такође групе, а не појединачни ентитети:

- (46) Придружујемо се <галактичким системима>_{i+j} који се удаљавају **једни**_{i/j} **од других**_{j/i} брзинама пропорционалним њиховој маси.
- (47) Помутило би му се у глави ако би дуже од минута посматрао <црне и смеђе ципеле>_{i+j} врло сличне **једне**_{i/j} **другима**_{j/i}.
- (48) <Наш напад и везни ред>_{i+j} су били далеко **једни**_{i/j} **од других**_{j/i}.

¹⁰ Једноставности ради, у оваквим ћемо случајевима колективни антецедент индексирати са *i+j*, иако он, као у овом примеру и примерима (44) и (45), не мора бити ограничен на само два члана.

¹¹ Тиме се баве Ла Терза и Митровић (2009), а делимично и Миличевић и Радојевић (2011); Љ. Поповић (2003: 24–25) њихову синтаксичку функцију назива реципрочном допуном. О реципрочности и различитим начинима за њено изражавање из општелингвистичке и типолошке перспективе в. Кениг и Гаст (2008) и Недјалков (2007).

Наравно, у оваквој употреби замењивање са *неки* (а ни са *први*) није могуће, а облици множине ће бити употребљени кад год се у реципрочном односу налази више чланова скупа, а не само два, или пак, као у примеру (48), када су ти чланови такође колективи, а не појединци.

2.5. Упућивање на делове текста

Посебну врсту заменичке употребе лексеме *један* представљају случајеви у којима се она користи да катафорски упути на део текста који следи:

- (49) Смењивали су се нараштаји и умногоме се разликовали један од другог, али у **једном**₁ су били сложни: у <потцењивању и осуђивању фра Лукине лекарске вештине>₁.
- (50) Важно је **једно**₁ – <добијете оно што сте платили>₁.
- (51) Брзо похитај кући, али упамти **једно**₁: <просиоци ти спремају заседу>₁.
- (52) **Једно**₁ је неспорно – <да би у земљу била уведена смртна казна, земља мора да сазри>₁.

У примерима (49)–(52) реч је о именички употребљеном облику средњег рода лексеме *један* којим се катафорски упућује на део текста који би по правилу и самостално могао стајати као обавештење, став, савет и сл., тј. реч је обично о независној предикатској реченици (у примеру (49) реч је о координираним синтаagmaма, али су оне, захваљујући контексту и чињеници да су им центри глаголске именице, семантички еквивалентне клаузама – *потцењивање и осуђивање фра Лукине вештине* = *нараштаји су потцењивали и осуђивали Лукину вештину*). У оваквој употреби могућа је само једнина, а облик *једно* могуће је заменити именичком заменицом *нешто*. То је наизглед парадоксално, јер заменице на *не-*, као што смо видели, имплицирају непознавање онога о чему се говори, па не би имало смисла да говорник о нечему што ће управо саопштити говори као о нечем непознатом. Таквим избором (употребом заменице *нешто* уместо *једно*) говорник би заправо преузео перспективу саговорника и односио се према нечем што несумњиво зна *као да не зна* – док га не саопшти.

3. Генеричка употреба¹²

3.1. Генеричка употреба у конструкцији *један од* + *генитив*

Размотримо сада следеће примере:

- (53) Закључено је да је за све Звездарце и општину Звездару веома битна успешност остварења планова који су прецизирани. ЈУЛ може и

¹² Термин *генеричка употреба/значење* у оваквом смислу преузимамо од Фридмана (2003), који се пак позива на Гивона (1984).

жели да унапреди развој општине која има потенцијал да постане **једна од најбољих општина у Београду...**

(54) Доктор Душко ми је **један од најмилијих другова.**

(55) Он је **један од ретких варошких муслимана који није прихватио ништа од новина и промена које су странци донели [...]**

У сва три примера реч је о конструкцији *један од* + *генитив*, о којој је већ било речи у одељку 2.2.2. – примери (28)–(30). Међутим, док се примери (28)–(30) несумњиво могу описати као издвајање из мноштва, групе, за примере (53)–(55) прикладније би било рећи да је реч о сврставању у групу. Реч је о томе да је у прва три случаја конструкција *један од* део теме, онога што је познато – у примеру (28) подразумева се да постоје аргументи за и против, а нов је садржај једног од тих аргумената; у примеру (29) постојање убица је позната чињеница, а ново је оно што је један од њих учинио; у примеру (30) појам салона подразумева и постојање столова. Скуп је, дакле, већ задат, а сада се један његов члан издваја да би се о њему нешто саопштило. У овим случајевима лексемом *један* указује се на недовољну одређеност тог појма, на начин који смо описали у одељцима 2.1. и 2.2.1.

Нешто је другачије у примерима (53)–(55). У њима конструкција *један од* има предикативну вредност и део је реме, онога што је информативно ново и чиме се познатом појму – у примеру (53) општини Звездара, а у примерима (54) и (55) особи познатој из претходног текста и/или ванјезичког контекста – приписује припадност одговарајућој групи. Овде *један* не указује на неодређеност појма, већ га квалификује као припадника одређеног типа, носиоца особина карактеристичних за чланове неког скупа (именичка јединица у облику *од* + *генитив* дефинише о каквом је скупу реч – скупу најбољих општина, скупу најмилијих другова, скупу варошких муслимана који нису прихватили новине итд.). Стога примери (53)–(55) представљају генеричку употребу лексеме *један*, којом се не указује на неодређеност појма, већ на припадност одговарајућем типу.

3.2. Генеричка употреба уз опште именице

Под генеричком употребом лексеме *један* уз опште именице мислимо на случајеве попут ових:

(56) Они знају да јапанска спољна и економска политика не зависе од једног човека, него их одређује читав **један** систем, утврђен у рововима владајуће Либерално-демократске партије (ЛДП), и у срцу бирократске машинерије, ма колико се премијера и влада променило.

(57) Били смо некада заједно на колеџу, али када ме је видео с коњима, није ме одмах препознао. Није очекивао, рекао ми је касније, да **један** професор колеџа наступа на изложби коња.

(58) [...] и најпосле; судбина јој је доделила оно најгоре што може снаћи **једну** мајку: да јој [...] стигне глас о смрти [...] јединога сина [...]

- (59) Да ли ћете сад да ми кажете да није могао натерати бенд да свингује само зато што сам ја свирао лоше, **један** бас?
- (60) Тешкоће оваквог **једног** подухвата, макар он био фрагментаран и кратак почињу већ од избора речи за стваралачко прегнуће сликара и вајара који нису прошли кроз уобичајену школску обуку за **један** овакав рад.
- (61) Челници, [sic] тадашњег савеза Велике Британије отворено су говорили (њихов савез је основан 1863) и да зато немају потребу да се такмиче са „остатком света“. Тако су размишљали све до 1950. и шампионата у Бразилу[,] када су се први пут појавили на светској фудбалској сцени. И где чуда, поражени су прво од аматера из САД (0:1) и неславно завршили деби на **једном** шампионату света...
- (62) Обе плоче наишле су на хвалоспеве критике. На питање колико је битно за **једног** уметника да се критика позитивно изрази о његовом делу, Алма каже [...]

Како примећује Милка Ивић (1971: 108–109), партикуларизација је у оваквим примерима „сасвим начелна, тј. без везивања за конкретну индивиду односно објекат“. Иако је, рецимо, у примеру (57) јасно о ком професору колеџа је конкретно реч, употреба детерминатора *један* сигнализира да се оно што се саопштава односи на тип, а не (само) на појединца – односи се на сваког професора колеџа, а не само на приповедача из овог примера.

Додали бисмо да сматрамо да је баш због тога овакве случајеве потребно јасно разликовати од примера неодређене употребе о којима је било речи у одељку 2, јер се у њима синтагме са неодређеном заменицом увек односе искључиво на појединачни ентитет, макар он био и непознат и неспецифичан (најнижи степен одређености), док се синтагме са генеричким значењем односе на тип, врсту – заправо, више није реч о партикуларизацији (осим у чисто формалном смислу), већ о генерализацији.

Оно што важи за пример (57) важи и за остале: у примеру (56) није битно какав је или који је конкретно систем од кога функционисање јапанске владе зависи, битно је да је реч о систему као таквом, о нечему што поседује све особине потребне да би се назвало системом, а особина је сваког друштвеног система да је неупоредиво моћнији од појединца; у примеру (58) реч је о судбини најгорој за сваку, а не само конкретну мајку, поново је реч о мајци као типу, функцији, а не појединачној особи; у примеру (59) говорник имплицира да не само он него ниједан бас гитариста у принципу као члан састава не може бити кључни фактор за квалитет наступа – његова констатација важи за улогу басисте у бенду, а не само за њега лично и конкретни састав у коме наступа; у примеру (60) генерички употребљеном лексемом *један* говорник показује да његова констатација важи за сваки рад са оним особинама које има и конкретан рад о коме он у том тренутку говори; у примеру (61) потребно је истаћи значај светског шампионата као таквог – деби Енглеске је посебно неславан зато што је реч о такмичењу таквог (а не неког нижег) ранга, а чињеница да је реч баш о светском шампионату из 1950, а

не неком другом није у томе ни од каквог значаја; у примеру (62) новинар од своје саговорнице очекује да говори о себи као уметнику, представнику једне професије, носиоцу особина које позив уметника подразумева, а не као о појединцу.

Генеричку употребу није увек лако разликовати од неодређене. Узмимо пример (57), који ћемо преформулисати и извући из контекста:

(63) **Један** професор колеца не сме учествовати на изложби коња.

Овакав се исказ може схватити и неодређено (реч је о неком појединцу) и генерички (говори се о томе шта је професорима колеца у принципу дозвољено, а шта не). У првој интерпретацији лексема *један* употребљена је као неодређена заменица ([+ специфичност, + говорник зна, – саговорник зна]), док је у другој она маркер генеричког значења. Као и у многим ранијим случајевима, и овде је за пуно разумевање исказа кључан прагматички аспект – тек на основу језичког контекста, као и на основу увида у ставове и намере говорника, на основу сопственог знања о свету итд. саговорник закључује на који тачно начин *један* у овом случају доприноси значењу синтагме у којој се налази.

Конституентска вредност лексеме *један* у генеричкој употреби је придевска, употребљава се само у једнини, осим уз именице *pluralia tantum*, а замењивање са *неки* није могуће без последица по значење. На прозодијском плану важно је да је именица кључна за идентификовање улоге/типа посебно наглашена, а последица ове емфазе обично је извесна експресивност исказа.

3.3. Генеричка употреба уз властите именице

Оваква, генеричка употреба, могућа је и уз лична имена. Значење лексеме *један* у таквим случајевима РМС дефинише овако: „(за истицање дивљења) чувен; славан, велик“ и наводи следеће примере:

(64) Град **једног** Врза и Шеное.

(65) Иако данас код нас нема **једнога** Скерлића, то не мора да значи толико да недостају способности за такав став.

Оваква дефиниција, међутим, почива на чињеници да су личности у конкретним примерима славне и велике. То је случај и са примером (67) из нашег материјала, али да тако не мора бити, сведоче примери (66) и (68):

(66) Јер, ако се то тражи од далеко мање важних професија, зашто се то не би тражило и од њих, тим пре што нас историја подучава шта значи када дођу на власт **један** Хитлер и Стаљин, на пример, да не идемо у ближу или сасвим блиску прошлост.

(67) Претпостављам да један такав лик преузима у своју корист, на свој тас, вредност **једног** Доситеја, Тесле, Андрића.

(68) Како веровати **једном** Коштуници – запитао се Илкић – када поред њега стоји доказани издајник Зоран Ђинђић.

Јасно је да у примеру (66) говорник о личностима уз чија је имена употребио *један* има изразито лоше мишљење, док је оно у примеру (68) амбивалентно. Реч је о томе да се генеричком употребом не указује на појединца као таквог, него преко њега на његове кључне особине, оне које га чине тим што јесте, или, како констатује Милка Ивић (1971: 109), не означава се позната личност, већ се „евоцира одређени интелектуални или морални тип, будући да се личност о којој је реч интерпретира као симбол одређеног интелектуалног или карактерног профила“. Овоме бисмо додали четири коментара.

Прво, треба разликовати случајеве у којима се синтагма *један* + властита именица односи на непостојећег појединца са особинама познате личности – примери (65) и (66) – од случајева у којима се она односи само на особине (остали примери). Тамо где је реч о непостојећем појединцу *један* се може заменити са *неки*. Тамо где је реч само о особинама, а не и о хипотетичком појединцу, замењивање са *неки* није могуће.

Друго, неодређену употребу овде искључује сама чињеница да личност о којој је реч мора бити без сумње позната и говорнику и саговорнику, а уз такав појам је употреба маркера неодређености неприхватљива, као што смо видели у примеру (19).

Треће, као тест који потврђује да у оваквим примерима није реч о конкретном појединцу, већ о групи особина која се за њега везује може послужити замењивање синтагме *један* + властита именица синтагмом чији ће центар бити именица (која означава одговарајућу професију, друштвену улогу, карактер или има сасвим опште значење, као *човек* или *особа*), а атрибут нека јединица са поредбеним значењем:

- (69) Иако данас код нас нема једнога Скерлића... = Иако данас код нас нема интелектуалца какав је био Скерлић...
- (70) ...када дођу на власт један Хитлер и Стаљин... = ...када дођу на власт диктатори попут Хитлера и Стаљина...
- (71) ...вредност једног Доситеја, Тесле, Андрића... = ...вредност људи / стваралаца / умова као што су Доситеј, Тесла, Андрић...
- (72) Како веровати једном Коштуници... = Како веровати човеку / политичару као што је Коштуница...

Четврто, властита именица у оваквим контрукцијама обично ће бити посебно наглашена, а исказ ће у том случају, као и у примерима из претходног одељка, бити обележен као експресиван.

3.4. Експресивно-афективна употреба

Посебан тип генеричке употребе представљају следећи примери:

- (73) Недавно је наставница у једној основној школи, у Новом Београду, некој девојчици шестог разреда рекла „кретену **један**“.
- (74) У божију матер, идиоте **један**, и ти и твој филм, викао је љутити Дјук беспомоћно за њим.
- (75) Никад се не смеј живим змајевима, Билбо, будало **једна**!

- (76) Будале **једне!** – повика он.
 (77) Неваљалче **један!** Злоћо! Недостојни сине!
 (78) Више нас ни тенисери не бацају у севдах. Ништа[,] вала. Туга **једна**.
 (79) Е, дуго ли га је задржо, свиња **једна!**
 (80) Не бих да звучим неучтиво, али ви сте стока неопевана. А ти си **једна** велика свиња!
 (81) Ви сте **један** грубијан – рече Пекише.

Милка Ивић (1971: 114) за овакву употребу каже да има „емфатичко-афективни карактер“, а помиње је и Љ. Поповић (2008: 382), говорећи о специјалним независним реченицама. Мељчук и Милићевићева (2009) констатују да се конструкције какве налазимо у примерима (73)–(77) типично састоје од именице која означава особу, има јасно вредносно значење, стоји у вокативу и носи снажан емфатички нагласак, и „неодређеног придева“ *један* у постпозицији. Карактеристичне су за разговорни језик и користе се за директно обраћање. Њима је сродна конструкција из примера (78), која не служи за обраћање, већ за оцену стања, због чега ни именица не означава особу и не стоји у вокативу, већ у номинативу, као и конструкција из примера (79), који се од примера (73)–(77) разликује само по томе што се односи на особу која није присутна, па се уместо вокатива мора употребити номинатив. Најзад, примери (80) и (81) показују да је примерима са вокативом (примери (73)–(77)) еквивалентна копулативна конструкција.

По Мељчку и Милићевићевој, евалуативна именица у конструкцији употребљеној у примерима (73)–(77) обично има негативно значење, док су именице са позитивним значењем ограничене на оне које се користе у обраћању деци. Аутори наводе примере попут *Вреднице једна! Паметнице једна!* и сматрају да се друге именице позитивног значења могу употребити само иронично (уп. *Геније један!*), док оне вредносно неутралне долазе у обзир само ако постоје неке негативне језичке или културне конотације које се на њих могу пренети.¹³ У складу с тим, они пример (80) проглашавају прихватљивим, а (81) неприхватљивим:

- (82) Кочијашу **један!** [упућено некоме ко претерано псује]
 (83) *Обућару **један!**

Чињеница да именицу *кочијаш* налазимо у једном добро познатом фразеологизму (*Псује као кочијаш*) омогућава да се и та именица у одговарајућој ситуацији нађе у оваквој, експресивно-афективној конструкцији. Нисмо, међутим, сигурни да се иједној именици у принципу може одрећи таква могућност. Проблем је у томе што и у овој, као и у другим употребама, кључну улогу у интерпретацији исказа има, како смо већ истицали, прагматички ниво, тј. закључивање говорника на основу различитих параметара

¹³ Треба указати на то да је у фамилијарном разговору могуће употребити и друге именице са позитивном конотацијом и да таква употреба не мора бити ограничена само на обраћање деци (уп. *Ти си једно срце!* и сл.; у корпусу нисмо нашли овакве примере).

– улоге и намера говорника, знања о свету итд. – а не само на основу језички кодираног садржаја и културних стереотипа, па како је практично неизводљиво предвидети све могуће контексте у којима би таква конструкција била употребљена, немогуће је и унапред искључити било коју могућност. Иако у експресивно-афективним конструкцијама употреба вредносно неутралних именица није обична, њихово лексичко значење, као ни конотације, ту не представљају суштинско ограничење – основ за овакву употребу не мора уопште бити (иако обично јесте) у лексичком значењу нити у културно условљеном садржају који је у вези с неким појмом, већ га у целини може обезбедити контекст, што можемо показати следећим примером, у коме, додуше, није употребљена именица *обућар*, али би се и њоме постигао сличан ефекат:

- (84) Драгославе, медиокритету! **Инжењеру један!**¹⁴ [Жена, концептуална уметница, обраћа се мужу, који с ниподаштавањем говори о уметницима.]

На основу свега што је претходно речено чини се да је исувише уска дефиниција значења лексеме *један* у оваквој употреби: 'бедан, презрен, недостојан', како стоји у РСАНУ и РМС. РСЈ има прецизнију формулацију: „са појачаним негативним особинама појма који означава именица“, али се и даље ограничава на негативно значење, које, као што смо видели, није нужно. Најпре, негативно значење доноси именица, а понекад и контекст, а осим тога, постоје, иако ређи, и примери именица са позитивним значењем. Прикладнија је формулација коју РСЈ даје за експресивно-афективну оцену стања: „са значењем већег интензитета именице уз коју стоји“. Заправо, генеричко значење лексеме *један* и овде, као и у примерима из одељака 3.1. и 3.2, указује на типичне карактеристике појма о коме је реч. То потврђује и чињеница да су овакве конструкције у основи еквивалентне са конструкцијама у којима би се нашли придев *прави* или речца *баш*:

- (85) Будало једна! = Права си будала! / Баш си будала!
 (86) Паметнице једна! = Права си паметница! / Баш си паметница/паметна!
 (87) Инжењеру један! = Прави си инжењер!

Као што се види у примеру (76), *један* у овој употреби регуларно има и облике множине и не може се заменити са *неки*. Међутим, могуће је замењивање лексемом *ниједан*, која у овом случају не стоји у антонимској опозицији са *један*, већ напротив, има у основи исту функцију, с тим што појачава афективни карактер конструкције:

- (88) Триста му мука! Дођавола с тим рођацима! Они су у стању и то да учине! Срам вас било, гејаци једни! Еј! хеј! Силази брзо, ћифто, паре ти доносим! Цицијо проклета, рђо **ниједна!**

¹⁴ Овај пример није из електронског корпуса, већ је реч о реплици из једне епизоде ТВ серије *Отворена врата*. Цитирани део може се наћи на: <http://www.youtube.com/watch?v=DRCgvnYW8d4>.

3.5. Лексема *један* као члан?

Пре него што закључимо овај део, треба рећи да у примерима генеричке употребе, нарочито онима из одељака 3.2. и 3.3, као и примерима неспецифичне неодређене употребе, лексема *један* има улогу најсличнију улози коју у неким језицима има неодређени члан, како у цитатима које смо навели у уводном делу примећују и Маретић и Стевановић.

Милка Ивић (1971: 119) не мисли да *један* у таквим употребама треба сматрати чланом и то образлаже двама аргументима. Први је да у српском нема одговарајуће дистинктне јединице са функцијом одређеног члана. Други је да се *један* у српском не користи у свим синтаксичким позицијама у којима се појављује неодређени члан у језицима који га имају.

Бернд Хајне (1997: 67–82), говорећи о неодређеним члановима из типолошког и когнитивистичког угла, доноси запажања која нам се чине значајним за даље разјашњавање овог питања. Хајне је процес граматикализације неодређеног члана описао као еволуцију од броја са значењем 'један' до неодређеног члана, која одвија се кроз пет фаза, у смеру који би се могао описати као *квантификација* → *референција* → *генеричност*. У првој фази број 'један' има искључиво бројно значење и не користи се као маркер неодређености. Хајне као пример наводи свахили. У другој фази почиње се користити као „презентативни маркер“ да уведе нови појам. На овом ступњу развоја налази се, по Хајнеу, руско *один*. У трећој фази овакав маркер може одређивати сваки специфичан појам, типично онај познат говорнику, али непознат саговорнику. У четвртој фази ова функција проширује се и на неспецифично одређивање. Овом типу припадају, рецимо, неодређени члан у енглеском, немачком и већини романских језика. У петој фази добијамо члан који се регуларно може употребљавати и уз именице у множини, небројиве именице, властита имена итд., какав је, на пример, случај у шпанском.

Из анализе неодређене и генеричке употребе лексеме *један* у претходним одељцима закључујемо да би, према Хајнеовој теорији, српско *један* одговарало четвртој фази граматикализације неодређеног члана, без обзира што се, како је приметила М. Ивић (1971: 119), *један* не користи у неким синтаксичким позицијама¹⁵ у којима је уобичајена употреба неодређеног члана.¹⁶

¹⁵ М. Ивић наводи примере попут енглеског *A poet is a man who writes poems* – у српском у оваквим случајевима није могуће употребити *један* као неодређени члан.

¹⁶ Хајнеове фазе подразумевају континуум, а не скалу дискретних вредности, па се употреба маркера неодређености и у језицима који се налазе у истој фази граматикализације неодређеног члана може значајно разликовати (један, на пример, може бити на почетку четврте фазе, а други на прелазу из четврте у пету).

4. Лексема *један* као придев са значењем 'исти'

РСАНУ под тачком 3а наводи да *један* има значење „који има једнаке квалитете као неко други, апсолутно једнак, истоветан“ и даје следеће примере:

- (89) Ти ионако личиш на њега, а и глас вам је **један**.
- (90) Оба су била **једних** година, једнака раста.
- (91) Тесерална система има три осовине, све су три **једне** дужине.
- (92) Јадан тићу, **једне** су нам коби / и моја се сможе снага пуста.
- (93) Ако су икада и цар и великаши и духовници и богато грађанство и сиромашни људи, били **једних** мисли и **једних** осећања... то је те ноћи било.
- (94) Ено и чело, и нос, ма **један** отац, де!

Овакво значење региструју и РМС и РСЈ. У нашем материјалу нема потврда за овакво, придевско значење лексеме **један**. У том смислу је важно приметити да сва четири примера из РСАНУ потичу од аутора који су живели и стварали у XIX веку: Јанко Веселиновић, Јосиф Панчић, Грга Мартић, Чедомиљ Мијатовић, Едхем Мулабдић. Најновији је пример (89) – ексерпирани из једног броја нишког часописа *Кића* из 1905. године. Стога мислимо да се може констатовати да је оваква употреба застарела.

5. Адвербијализовани облици лексеме *један*

5.1. Адвербијализовани инструментал лексеме *један*

Овде желимо да скренемо пажњу на прилог *једном*. Иако је, бар из савремене перспективе, то посебна лексема, и тако је третирају сва три референтна речника српског језика (РСАНУ, РМС, РСЈ), јасно је да је по пореклу реч о инструменталу броја *један*, и то инструменталу једнине женског рода.¹⁷ За питање које нас интересује, а то је полифункционалност лексеме *један*, значајно је то што и прилог *једном* испољава исто оно основно двојство које постоји и код лексеме *један*: значење количине, броја, с једне стране, и значење неодређености, прецизније – неодређеног временског тренутка, с

¹⁷ Што се адвербијализовао баш облик инструментала, није необично, јер овај облик може имати и значење времена и значење мере (в. Ивић 1954). Занимљивије да је реч о облику женског рода, јер је типично немаркирана вредност рода – мушки, или, у одређеним контекстима, средњи род, али никада женски. Једино нама познато објашњење ове појаве понудила је Милка Ивић (1954: 240–241): у синтагмама са именицом која је означавала временски тренутак, нпр. *једном приликом*, значење читаве синтагме могло се пренети на атрибут, који се онда могао самостално користити као прилог. Остаје, међутим, питање како је исти облик (инст. јд. ж. р.) преузео и значење мере, количине (в. примере (94)–(97)), пошто синтагма *једном приликом* има само временско значење.

друге. Тако прилог *једном* може бити прилог за време који служи да означи неодређени тренутак:

- (95) **Једном**, кад су Турци вршили преглед манастира и, не нашавши ништа чему би могли замерити, запели за ту слику, речено им је да је то лик неког султана.
- (96) Наиђите ипак **једном** к мени.
- (97) И **једном**[,] кад смо седели на клупи [...] између нас је започео овакав разговор [...]
- (98) У тој тачки Русо размишља као Паскал[,], који је **једном** рекао [...]

Тамо где је временски тренутак неспецифичан, као у примеру (96), *једном* се може заменити заменичким прилогом за време *некад(a)*. Тамо где је реч о специфичном тренутку, али из контекста не следи нужно да говорник зна о ком је тачно тренутку реч [+ специфичност, – говорник зна], таква замена је такође могућа – примери (95) и (98). Али тамо где контекст не оставља такву дилему, као у примеру (97), где је реч о говорниковом личном искуству, па одређеност тренутка мора имати вредност [+ специфичност, + говорник зна], могуће је употребити само *једном*, али не и *некад(a)*.¹⁸

За разлику од ових случајева, где је *једном* прилог за време и одговара на питање *када*, у примерима који следе оно има значење мере, које је у вези са временским значењем у смислу понављања радње, и одговара на питање *колико пута*:

- (99) [...] објашњава Дачић, који тврди да се о смањењу владе говорило само **једном**.
- (100) Тражио би, сиромах момак то лонче да се бар **једном** из њега напије.
- (101) Реч капиталиста вероватно потиче из средине XVII века. *Hollandische Mercurius* је употребљава **једном** 1633. године и **једном** 1654.
- (102) Још **једном** смо се уверили како овде нема говора о елементарном поштовању, бар не на „највишем нивоу“.

У оваквом значењу прилог *једном* синониман је са *једанпут*, као и са данас већ застарелим прилогом *једаред*.

5.2. Адвербијализовани облик средњег рода лексеме *један*

Адвербијализовани облик средњег рода лексеме *један* – *једно* – користи се, нарочито у разговорном језику, као апроксимативни прилог:

- (103) Али, морамо се вратити на бину за **једно** десет минута.
- (104) Правило је да се јело остави још **једно** пола сата на ватри да ври са запршком.

¹⁸ Не треба занемарити ни чињеницу да је за прилог *некад(a)* обичније да означава интервале, а не тренутке.

- (105) – Шта мислите, колико их је било? – **Једно** двадесет милиона, најмање.
- (106) Пре **једно** сто година живео је и радио у Севиљи велики математичар и астроном [...]

Прилог *једно* најближи је по значењу прилозима *приближно* и *отприлике*. Компонента неодређености у значењу овог прилога свакако је у вези са неодређеном заменичком употребом лексеме *један*.

6. Резиме: полифункционалност лексеме *један*

6.1. Систематизација

Небројне употребе лексеме *један* можемо систематизовати у следећој табели:

ВРСТА УПОТРЕБЕ	ОДЕЉАК У РАДУ И ПРИМЕРИ	МОРФОСИНТАКСИЧКИ ПЛАН		СЕМАНТИЧКО-ПРАГМАТИЧКИ ПЛАН		НАПОМЕНЕ
		Облици множине?	КОНСТИТУЕНТСКА ВРЕДНОСТ	СТЕПЕН ОДРЕЂЕНОСТИ	ЕКВИВАЛЕНТНЕ ЈЕДИНИЦЕ / КОНСТРУКЦИЈЕ	
неодређена	2.2.1. (20)	само уз pluralia tantum	придевска	– специфичност – говорник зна	= <i>неки</i> (обичније него <i>један</i>)	
	2.2.1. (21)	само уз pluralia tantum	придевска	+ специфичност – говорник зна	= <i>неки</i> (обичније него <i>један</i>)	обично у иреалном контексту
	2.2.1. (22)–(25)	само уз pluralia tantum	придевска	+ специфичност + говорник зна	↔ <i>неки</i>	
	2.2.2. (26)–(27)	не	именичка (м. или ж. род)	+ специфичност + говорник зна	↔ <i>неки</i>	означава особу
	2.2.2. (<i>један од + ген.</i>) (29)	не (али у мн. може <i>неки</i>)	именичка	+ специфичност – говорник зна	= <i>неки</i>	
	2.2.2. (<i>један од + ген.</i>) (28), (30)	не (али у мн. може <i>неки</i>)	именичка	+ специфичност + говорник зна	≠ <i>неки</i>	
	2.3. (32)–(40)	да	именичка (обично) или придевска	/ (ендофорско упућивање)	≠ <i>неки</i> (осим у мн.) ≈ <i>први</i> (неодређена кореферентност)	типично у контрасту са <i>други</i>
	2.4. (реципрочне констр.) (41)–(48)	да	именичка унутар реципр. конструкције	/ (ендофорско упућивање)	/	у контрасту са <i>други</i>
	2.5. (49)–(52)	не	именичка (само ср. род)	/ (ендофорско упућивање)	= <i>нешто</i>	

генеричка	3.1, 3.2. (53)–(63)	само уз pluralia tantum	придевска	/ (генеричко значење)		(у 3.2) емф. нагласак на именици кључној за иденти- фикацију улоге/типа (⇒ експре- сивност)
	3.3. (уз вл. им.) (64)–(68)	не	придевска	/ (генеричко значење)	им. синтагма са поредбеном констр. као зав. чланом	(обич- но) емф. нагласак на властитој именици (⇒ експре- сивност)
	3.4. (експресивно- афективна уп.) (73)–(84), (88)	да	придевска	/ (генеричко значење)	копул. констр. са придевом <i>прави</i> или речцом <i>баи</i> ; – <i>ниједан</i>	емф. нагласак на именици са којом <i>један</i> конгруира; изразита екс- пресивност

Табела 1. Употребе лексеме *један* у којима она нема бројно значење.

(= замењивање је могуће без последица по значење; ≈ замењивање је могуће, значење остаје приближно исто; ↔ замењивање је могуће, али се значење мења; ≠ замењивање није могуће; – замењивање је могуће, али је значење супротно)

6.2. Закључци

6.2.1. Један и неки

Наше истраживање потврдило је и, надамо се, оснажило и обогатило већ постојећи закључак Милке Ивић да се *један* у заменичкој употреби не може сматрати еквивалентним са неодређеном придевском заменицом *неки*. Сматрамо да је за пуно разумевање овог односа неопходно препознати различите вредности категорије одређености помоћу два релевантна критеријума: специфичности појма и знања говорника, што у ранијим испитивањима овог проблема или није чињено, или није чињено довољно систематично. Осим тога, инхерентно *партикуларно* значење лексеме *један* онемогућава њену употребу у множини, у неким случајевима чак и уз именице у множини (уп. примере (28)–(30), те (31) као контрапример).

6.2.2. Категоријални статус лексеме *један*

Мислимо да је оправдано сматрати лексему *један* заменицом у свим случајевима које смо у овом раду назвали заменичком употребом. Тако сматрамо из више разлога. Прво, видели смо да постоје вредности категорије одређености које неодређене заменице *неки* и *неко* не покривају – онда кад појам треба одредити као специфичан и познат говорнику, морамо употре-

бити *један* уместо *неки* (придевска „природа“ речи *један* не дозвољава да то буде једнако могућа алтернатива за именичку заменицу *неко*). Друго, чињеница да се у одговарајућим случајевима са вредношћу одричне заменице користи *ниједан* открива још једну парадигматску регуларност у заменичком понашању лексеме *један*: не само што је у неким случајевима еквивалентна другим заменицама или покрива заменичку функцију коју друге заменице не могу обављати него префиксацијом са *ни-* даје јединицу са којом улази у исту врсту опозиције као и друге неодређене заменице: *ко* : *нико* = *шта* : *ништа* = *чији* : *ничији* = *један* : *ниједан*.

У примерима генеричке употребе, као и у примерима неспецифичне неодређене употребе, *један* је сличан неодређеном члану. Један од аргумената М. Ивић против проглашавања лексеме *један* неодређеним чланом – да нема одређеног члана – треба узети с резервом. Иако се обично сматра импликационом универзалијом да језик, ако има неодређени члан, најчешће има и одређени, док обрнуто не важи, ипак постоје и супротни, иако ретки примери – да језик има неодређени члан, а нема одређени (уп. Јувонен 2006). С друге стране, лексема *један*, иако је развила низ функција карактеристичних за неодређени члан, није претрпела никакве фонолошке нити морфолошке измене: није се редуковала, није изгубила ни акценат, ни деклинацију, ни различите облике за род, што су иначе промене које типично прате такав развој. Осим тога, важно је приметити да су генеричке употребе лексеме *један* обележене као експресивне (в. одељке 3.1–3.3). Стога сматрамо да је и у случајевима неспецифичне и генеричке употребе лексему *један* боље сматрати неспецифично/генерички употребљеном неодређеном заменицом.

6.2.3. Лексема *један* и граматички и лексикографски опис

Због свега наведеног сматрамо да би у описним граматикама српског језика *један* требало укључивати (и) у поглавља о заменицама, и то неодређеним придевским заменицама. Чини нам се да би ово било посебно корисно у граматикама српског језика за странце (вероватно није случајно што је и међу досадашњим граматикама овоме највише простора посвећено у оној намењеној пре свега странцима који уче српски језик).

Кад је реч о лексикографској обради, већ из уводног дела овог рада види се да је одредница *један* у РСАНУ давала тачнији, па и систематичнији увид у разноврсност употреба ове лексеме него било која граматика: неодређена и генеричка употреба, анализирани у овом раду, одговарају значењима 5–8 у РСАНУ. Ипак, овај опис није праћен и информацијом о могућности употребе множине, што је важна информација која се у нашим речницима иначе даје употребом одговарајућих квалификатора. Осим тога, сматрамо да је придевску употребу лексеме *један* у значењу 'исти, једнак' неопходно у најмању руку означити као застарелу, а у речницима савременог језика мањег обима она се може и изоставити.

ИЗВОР

Електронски корпус српског језика – korpus.matf.bg.ac.rs.

ЛИТЕРАТУРА

- Гернзбахер 1986:** Morton Ann Gernsbacher, „Comprehension of conceptual anaphora in discourse“, *Proceedings of the Cognitive Science Society*, 8, 1986, 110–125. Доступно на: http://psych.wisc.edu/lang/pdf/Gernsbacher_Conceptual-Anaphora_PCSS_1986.pdf [24. IV 2012].
- Гивон 1984:** Talmy Gyvón, *Syntax: A Functional-typological Introduction* (vol. I), Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 1984.
- Ивић 1954:** Милка Ивић, *Значења српскохрватског иструментала и њихов развој*, Београд: САН, 1954.
- Ивић 1971:** Милка Ивић, „Лексема један и проблем неодређеног лана“, *Зборник за филологију и лингвистику*, XIV/1, 1971, 103–118.
- Јувонен 2006:** Päivi Juvonen, „Articles, Definite and Indefinite“, [у књизи] К. Brown (ed.), *Encyclopedia of Language and Linguistics*, Oxford / New York: Elsevier, 2006, 484–487.
- Кениг/Гаст 2008:** Ekkehard Köinig, Volker Gast (eds), *Reciprocals and reflexives: Theoretical and typological explorations*, Berlin: Mouton de Gruyter, 2008.
- Кликовац 2006:** Душка Кликовац, „О употреби показних речи у српском језику“, *Когнитивнолингвистичка проучавања српског језика*, Београд: САНУ, 2006, 125–141.
- Ла Терза/Митровић 2009:** Chris La Terza, Ivana Mitrović, „Singular and plural reciprocal phrases in Serbo-Croatian“ [апстракт], in *Formal Approaches to Slavic Linguistics, 18th Meeting*, Ithaca: Cornell University, 2009. Доступно на: <http://conf.ling.cornell.edu/FASL18/Abstracts/LaTerza-Mitrovic.pdf> [24. IV 2012].
- Маретић 1963:** TomoMaretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb: Matica hrvatska, 1963.
- Мелџук/Милићевић 2009:** Igor Mel’čuk, Jasmina Milićević, „Budalo jedna!“-Type Constructions in Contemporary Serbian“ [апстракт], *Book of Abstracts of the Fourth Annual Meeting of Slavic Linguistic Society*, Zadar: Sveučilište u Zadru, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2009, 70–72.
- Миличевић/Радојевић 2011:** Maja Milićević, Dragana Radojević, „Dekauzativni i autokauzativni recipročni predikati u srpskom i italijanskom jeziku“, *Anali Filološkog fakulteta*, 23 (2), 2011, 183–205.
- Мразовић 2009:** Pavica Mrazović, *Gramatika srpskog jezika za strance*, Sremski Karlovci / Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2009.
- Недјалков 2007:** Vladimir P. Nedjalkov, *Reciprocal Constructions*, Amsterdam: John Benjamins, 2007.
- Поповић 2003:** Ljubomir Popović, „Heterofunkcionalna koordinacija“, *Književnost i jezik*, L (1–3), 2003, 1–54.

- Поповић 2008:** Љубомир Поповић, „Синтакса“, [у књизи] Ж. Станојчић и Љ. Поповић, *Граматика српскога језика*, Београд: Завод за уџбенике, 2008.
- Стевановић 1981:** Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик, I*, Београд: Научна књига, 1981.
- Фридман 2003:** Victor A. Friedman, „’One’ as an Indefinite Marker in Balkan and Non-Balkan Slavic“, [у књизи] А. Т. Flier (ed.), *American Contributions to the Thirteenth International Congress of Slavists*. Bloomington, IN: Slavica, 2003, 93–112. Доступно на: <http://slavic.uchicago.edu/archived/papers/Friedman-Slavic&BalkIndefA.pdf> [24. IV 2012].
- Хајне 1997:** Bernd Heine, *Cognitive Foundations of Grammar*, Oxford: Oxford University Press, 1997.
- Хаспелмат 1997:** Martin Haspelmath, *Indefinite Pronouns*, Oxford: Clarendon Press, 1997.

Jovan M. Čudomirović

ON THE MULTIFUNCTIONALITY OF THE LEXEME *JEDAN* IN SERBIAN

Summary

The paper examines different usages of the lexeme *jedan* 'one' in Serbian. Starting from the description of this phenomenon in grammars and dictionaries and identifying the semantic-pragmatic features relevant for the category of indefiniteness the author finds that the two main non-numeral usages of this lexeme are indefinite pronominal and generic usage (along with different subtypes of their own, which are also analyzed and classified) and shows that this diversity of functions is a result of the grammaticalization of the indefinite article, as described in linguistic typology. At the end, some suggestions for the future grammatical and lexicographical description of this phenomenon are being made, e.g. that descriptive grammars of Serbian should include *jedan* among the indefinite pronouns inventory, and that some of the meanings of *jedan* listed in dictionaries should be regarded as archaic.

САДРЖАЈ

Божо Б. Ђорић ЈЕЗИЧКИ РЕСУРСИ И ТВОРБА РЕЧИ (на примеру једне творбеносемантичке скупине).....	5
Милан В. Стакић СТРУКТУРА И РАЗВИТАК ИМПЕРФЕКТА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ	23
Душка Б. Кликовац О ИНТЕРПУНКЦИЈСКОМ ЗНАКУ ТРИ ТАЧКЕ (ТРОТАЧКИ).....	63
Првослав Т. Радић СРПСКИ ЈЕЗИК У АМЕРИЧКИМ ФИЛМОВИМА Из анатомије једног цивилизацијског сукоба	93
Вељко Ж. Брборић ПРАВОПИСНИ РЕЧНИЦИ У ПРАВОПИСИМА МАТИЦЕ СРПСКЕ – (НЕ)ОПРАВДАНОСТ ИЗМЕНА.....	127
Драгана Д. Вељковић Станковић О ПРАГМАТИЧКОМ ПРИСТУПУ НАСТАВИ СРПСКОГ ЈЕЗИКА У СРЕДЊОЈ ШКОЛИ НА ПРИМЕРУ ПРОШИРИВАЊА ЗНАЊА О ЗНАЧЕЊУ И УПОТРЕБИ ПРИЛОГА.....	143
Ничка Б. Бечева О НЕКИМ ТЕОРЕТСКИМ И ПРАКТИЧКИМ ПРОБЛЕМИМА ИЗРАДЕ ТВОРБЕНОГ РЕЧНИКА (На грађи творбених речника руског и бугарског творбеног речника).....	159
Весна Р. Крајишник/Весна Ј. Ломпар КОНЦЕПЦИЈА ОНЛАЈН КУРСА СРПСКОГ КАО СТРАНОГ ЈЕЗИКА ..	167
Небојша В. Маринковић УЧЕЊЕ НА ДАЉИНУ И УСВАЈАЊЕ СРПСКОГ КАО СТРАНОГ ЈЕЗИКА	177
Рајна М. Драгићевић НЕКА ЗАПАЖАЊА О ПРИДЕВСКОЈ КОНТЕКСТУАЛНОЈ СИНОНИМИЈИ.....	185
Александар М. Милановић БЕЋКОВИЋЕВ ПОЕТСКИ ОПУС КАО РЕСУРС ЗА ИСТРАЖИВАЊЕ СЛОЖЕНИЦА СА ИНФИКСОМ -И-	193
Предраг Д. Дилпарић О РАЗВОЈУ ТРАНЗИТИВНОСТИ СРПСКОГ ГЛАГОЛА	211

Снежана Вучковић ЈЕЗИЧКА И КУЛТУРНА СЛИКА СУНЦА У СРПСКОЈ НАРОДНОЈ ТРАДИЦИЈИ.....	221
Балша Н. Стипчевић РЕЦИПРОЧНИ ГЛАГОЛИ СА СОЦИЈАТИВНИМ ИНСТРУМЕНТАЛОМ.....	237
Ана С. Батас АКУСТИЧКА АНАЛИЗА КОНСОНАНАТА – НЕКИ МЕТОДОЛОШКИ ПРОБЛЕМИ.....	301
Јован М. Чудомировић О ПОЛИФУНКЦИОНАЛНОСТИ ЛЕКСЕМЕ <i>ЈЕДАН</i> У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ.....	319

